Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ
svazek 8



Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ

vlastivědný sborník 8

Bystrá nad Jizerou 1995

© *Státní okresní archiv Semily 1995*

ISBN 80-901284-4-0

ČLÁNKY A STUDIE

Příspěvek k dějinám a stavebnímu vývoji hradu Zbirohu

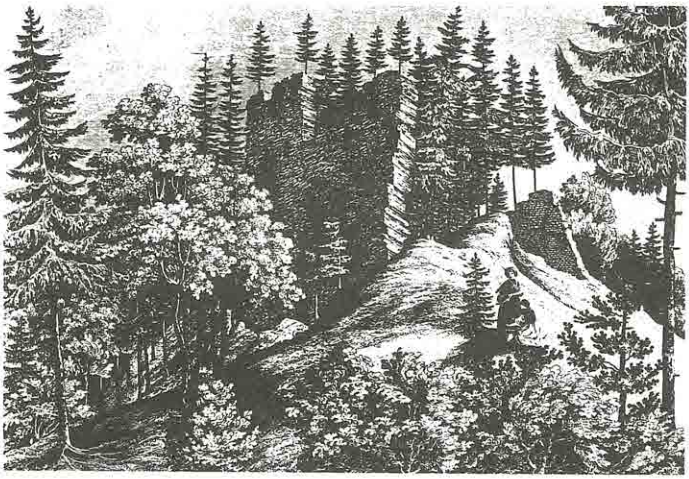
Jiří Úlovec – Zdeněk Fišera

Dosti rozlehlá část severovýchodních Čech přináležela k majetkové doméně Markvarticů. Tento významný a mocný rod se již v průběhu 13. století rozdělil do několika větví. Příslušníci jedné z nich pak založili mimo jiná sídla také město Turnov a v něm a jeho okolí zůstali pevně uchyceni po několik následujících desetiletí. Jejich přičiněním vzniklo v okolí několik panských sídel, jako např. hrady Rotštejn, Rohozec (Hrubý) a Frýdštejn. Neznámo kdy a kým byl založen nedaleko od Turnova rovněž hrad Zbiroh, zvaný později také Zbirohy.[1]

Počátky hradu Zbiroh jsou – podobně jako u mnohých dalších panských sídel ze 13. a 14. století – doposud nejasné. Zcela chybějí písemné prameny, které by pomohly toto důležité období osvětlit, takže všechny do této doby vyslovené teorie o jeho vzniku se pohybují víceméně v rovině nepodložených úvah. Můžeme samozřejmě souhlasit s tvrzením A. Sedláčka, který již v minulém století soudil, že Zbiroh nebýval centrem samostatného šlechtického zboží, nýbrž přináležel k jinému statku s významnějším centrem, totiž k Rohozci (Hrubému).[2] Je skutečně velmi pravděpodobné, že Zbiroh vznikl jako vedlejší sídlo některého z četných příslušníků markvartického rozrodu; mohl jím být například některý z několika synů pana Havla z Lemberka, žijícího počátkem 14. století. Jak bylo naznačeno výše, pro nedostatek písemných pramenů není doposud možné dobu založení hradu vymezit přesněji. Pouze rámcově proto předpokládáme jeho vznik v průběhu čtrnáctého století, přičemž datum ante quem tvoří rok 1390.

Z mladšího historického vývoje ovšem víme, že Zbiroh vlastnil společně s Rohozcem (Hrubým) zřejmě již v sedmdesátých letech 14. století pan Markvart z Vartenberka. Tento mocný a bohatý šlechtic dosáhl už na královském dvoře císaře Karla IV. vysokého postavení v rámci tehdejšího Českého království, když zastával úřad komořího. Jeho bratr Petr z Vartenberka byl pak za Václava IV. nejvyšším purkrabím.

Ani toto mocné postavení však Markvarta zřejmě neuspokojilo. Již se pravděpodobně nepodaří zjistit, proč začal spory s některými svými sousedy. Současník o něm však zaznamenal, že *Nejprv počal válku v zemi po císařově Karlově smrti*



Obr. 1. Zbiroh, vyobrazení zříceniny hradu z roku 1845 v pohledu od severozápadu.

proti králi Václavovi, a počal v zemi loupit.[3] S kým vším měl vlastně spory, není známo. Poměrně dobře jsme však informováni o rozsáhlé při s lužickým Šestiměstím, resp. s městy Zittau (Žitava), Görlitz (Zhořelec) a Löbau (Libava). Jejich zášť musela začít skutečně záhy, snad již po úmrtí Karla IV. (1378), neboť už 13. prosince roku 1382 je ve zhořelecké knize účtů zaznamenán výdaj *propter Marqquardum de Slebin et ejus rapinam* (tedy skrze Markvarta ze Žleb a jeho loupeží), kvůli čemuž vysílalo město vyslance ke městské radě do Löbau.[4] 3. ledna následujícího roku 1383 pak zhořelečtí společně s dalšími městy vyslali poselstvo se stížnostmi až k samotnému králi Václavovi IV. a jeho radě, a to opět *propter rapinam Marqquardi et ducisam Swidnicz*, tedy skrze loupeže činěné Markvartem a svídnickými knížaty.[5]

Spor se tehdy nepodařilo urovnat a vzájemné nesváry pak propukaly po několik následujících let. Ze zápisů přitom vyplývá, že to byl především Markvart, který znepokojoval kupce a pobíral jim zboží. Důvod jeho počínání ovšem znám není. Rozhodnutí ve při mohl přinést rok 1388. Tehdy představitelé Šestiměstí zřejmě uznali oprávněnost Markvartových požadavků a zavázali se mu vyplatit sumu ve výši 1 500 kop českých grošů do 25. listopadu 1388. Ovšem již v listopadu se do Prahy dostavil pouze zhořelecký městský písař a vymáhal vydání královského listu, který by oddálil vyplacení celého dluhu.[6] Zdá se však, že písař dosáhl odkladu skutečně jen minimálního, neboť král vydal již 23. ledna 1389 nový příkaz městům Görlitz, Zittau a Löbau vyplatit neprodleně 1 500 kop Markvartovi z Vartenberka.[7]

Celá zápletka se vyhrotila v polovině roku 1389. 5. června vyslali zhořelečtí poselstvo opět k městské radě do Löbau *propter literas enormis minitacionis ex parte Marquardi*, tedy skrze Markvartův list s hroznými výhrůžkami.[8] Vzájemná zášť tak propukla znovu s plnou silou; poslední zmínka o jednání zhořeleckých *propter Marquardum de Slebyn* je datována do 1. ledna roku 1390.[9]

Za této situace ovšem nastal nenadálý obrat v jednání krále Václava IV., který dosud stál spíše na Markvartově straně.[10] Dne 18. ledna totiž vydal prohlášení *ad reprimendam proterviam et rebellionem Marquardi de Wartenberg, dicti de Kosta*, tedy k potlačení opovážlivého a odbojného Markvarta z Vartenberka, řečeného z Kosti, kterým vyhlásil proti němu a dalšímu nejmenovanému příslušníkovi rodu pánů z Kolovrat (majiteli zboží a hradu Kornhaus) zemskou hotovost.[11] Další události pak na sebe nenechaly dlouho čekat. Vojenské tažení proti oběma šlechticům bylo v plném proudu zřejmě již v měsíci dubnu uvedeného roku; 26. dubna totiž dostala městská rada Bautzen od krále Václava IV. list se slibem, že její vojáci dostanou v případě tažení za hranice žold.[12] O následujícím dění nás informuje opět pamětník:

Léta Páně 1388 (chybná datace; správně má být 1390, pozn. aut.) *pan Markvart z Vartenberka, který sídlil na hradě Žleby, první začal válku v zemi po císařově smrti proti králi Václavovi a začal v zemi loupit. Král Václav se rozhněval a přikázal obklíčit Žleby. A tak dobyli Žleby a pana Markvarta odvedli do vězení, kde brzy nato hořem zemřel* (další kronikářův omyl – Markvart byl z vězení záhy propuštěn, pozn. aut.), *a rozbořili mu Žleby, Rohozec a Zbiroh.*[13]

Markvart byl na hradě Žleby tedy zajat a uvězněn, majetek mu byl až na malý díl zabaven. Z vězení ho propustili zřejmě až počátkem roku 1392. Dne 27. dubna totiž pan *Marquardus de Kosti* činil na zemském sněmu pořízení ohledně majetku ve Smiřicích, který vyženil s manželkou Eliškou.[14] Znovunabyté svobody ovšem dlouho neužíval; zemřel již 21. července a pohřben byl v kartuziánském klášteře na Smíchově.[15]

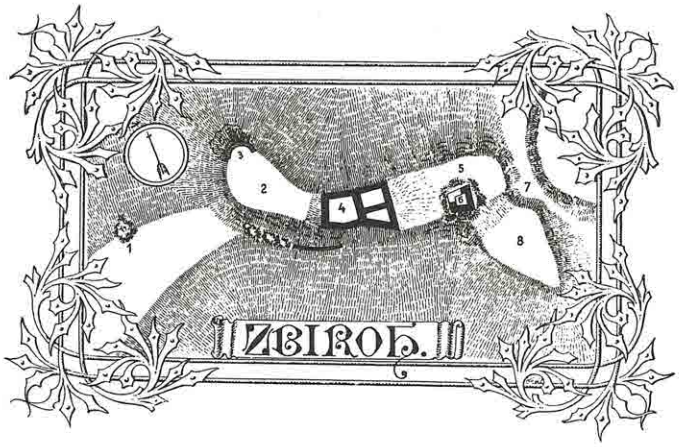
Hrad Rohozec (Hrubý) a s ním zřejmě rovněž Zbiroh však byly zabaveny a staly se komorním majetkem. Svědčí o tom zpráva z roku 1392, dle níž byl tehdy královským purkrabím na Rohozci jakýsi Přibík.[16] Další zmínky o Zbirohu po roce 1390 však na několik desetiletí opět zcela unikají našemu poznání. Zdá se být pravděpodobné, že hrad nakonec získal některý z majitelů města Turnova a připojil ho k tamnímu majetku. Tomu alespoň nasvědčuje následující vývoj. Hrad zřejmě nebyl takové důležitosti, aby zůstal královským majetkem na delší dobu. Patrně z téhož důvodu se také nevyskytuje v písemných pramenech.

Pánem, který mohl Zbiroh připojit k turnovskému zboží, byl pravděpodobně Ota z Bergova na Troskách. Společně se synem Janem držel jednu část Turnova, druhou pak pan Heník z Valdštejna seděním na Vranově. Tato skutečnost plyne z listiny datované do 6. října roku 1439, kterou jmenovaní šlechtici obnovili jinou starší listinu z roku 1335 na svobodnou rychtu v Turnově.[17] Důležitější zpráva se

však dochovala z roku 1440. Dne 1. července Ota z Bergova na Troskách vyznal, že na svém majetku *in Turnowie, medio oppido, domibus, tabernis, curiis rusticalibus cum censu, agris* (tedy na polovině města Turnova na domech, hostincích, poddanských dvorech s platem, polích atd.) zapsal 12 kop českých grošů ročního platu panu Jindřichovi z Vartenberka za sumu 120 kop grošů.[18] Ani v tomto případě však nebyl hrad Zbiroh v zápisu přímo jmenován, přestože víme, že součástí tohoto zboží nepochybně byl.

Jan z Bergova držel část Turnova i se Zbirohem jako dědictví po otci Otovi až do své smrti v padesátých letech. Roku 1458 pak byl veškerý majetek po něm provolán jako královská odúmrť. Z doposud neznámých důvodů však došlo k opakování provolání. Umíme sice vysvětlit, proč k provolání došlo (po Janovi nezůstali žádní právoplatní potomci mužského pohlaví), avšak fakt několikanásobného provolání objasnit na základě současných vědomostí nelze.

V prvním provolání z 24. května se jednalo o *medietas opidi Turnow, cum domibus, thabernis, censu et omnibus ad dictam medietas opidi Turnow pertinentibus*, tedy o půl města Turnova s domy, hostinci, platem a vším příslušenstvím náležejícím k této polovině města. Provolání bylo provedeno v Mělníce a Jičíně a majetek si tehdy vyprosil pan Petr Kdulinec z Ostroměře.[19] Další zápis téhož hovoří již o tom, že Petru Kdulinci byla darována polovina Turnova s příslušenstvím a zbořený hrad Zbiroh; tento zápis byl ovšem mrežován jako neplatný.[20] Další varianta provolání, datovaná rovněž do 24. května roku 1458, zněla již na *super medietatem opidi Turnow cum domibus et super Sbiroh castrum ruptum cum villis Mnichowka et Wrat cum censu...*, ovšem rovněž toto provolání bylo nakonec mrežováním označeno za neplatné.[21] Konečně pak poslední provolání, které jako



Obr. 2. Zbiroh, půdorys zříceniny hradu podle A. Sedláčka.

jediné nabylo právoplatnosti, bylo provedeno rovněž 24. května v Mělníce a v Jičíně. Dvorští úředníci tehdy provolali *castrum Sbiroh ruptum cum villis Mnichowka et Wraty cum censu, agris, pratis et omnibus ad dicta bona pertinentibus*, kterýžto majetek král daroval Žofce a Dorotě z Bergova, sestrám Janovým.[22] Královský komorník Jan Voduc pak 23. ledna roku 1459 uvedl obě sestry oficiálně v držení výše uvedeného zboží a odúmrť odhadl ve výši 150 kop českých grošů.[23]

Petr Kdulinec proti konečnému rozhodnutí ohledně předání odúmrti sestrám zřejmě nikterak neprotestoval. Buďto si byl vědom toho, že sestry měly na odúmrť po bratrovi větší právo, nebo se příslušné zápisy prostě nedochovaly. Zato ovšem víme, že až roku 1463 se snažil pozměnit osudy Zbirohu pan Hynek z Valdštejna a ze Skal. Stran tohoto malého statku si snad činil nějaké nároky v souvislosti s držbou části města Turnova. Faktem ovšem zůstane, že uvedeného roku 1463 skutečně uzavřel se sestrami nějakou smlouvu nám bohužel blíže neznámého obsahu. Lze ji však vyložit (shodně s A. Sedláčkem) pravděpodobně tak, že Hynek odkoupil od sester jejich práva k držení Zbirohu a ten pak připojil k vlastnímu vranovskému panství.[24]

Zřícený hrad se skutečně stal součástí panství hradu Vranova (zvaného později rovněž Skály). Roku 1538, ještě před požárem zemských desek, totiž Karel z Valdštejna postoupil v sumě 8 500 kop českých grošů Janovi z Vartenberka na Zvířeticích skalské zboží, jehož součástí byl rovněž *Zbiroh zámek pustý* a polovina města Turnova.[25]

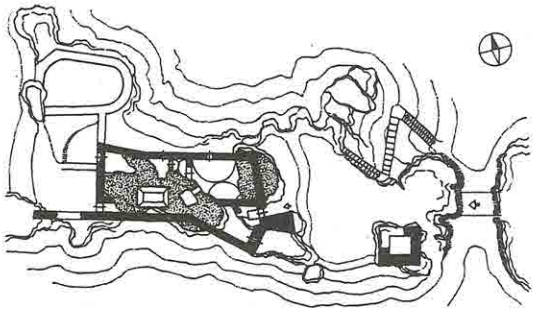
Z výše uvedených písemných pramenů je zřejmé, že přímých zmínek o hradu je velice málo. Pokud pomineme zprávu z roku 1390, pak další zmínka hovoří o Zbirohu již jako o zbořeném hradu – *castrum Sbiroh ruptum*. Není tedy zřejmé, kdy byl založen a kdy opuštěn, resp. zbořen. Na základě písemných zpráv lze pouze soudit, že k jeho založení muselo dojít někdy před rokem 1390. Zdá se, že po obléhání a dobytí byl Zbiroh opraven, ale před rokem 1458 definitivně zpustl, a to prokazatelně opět násilným způsobem. Prozatím ovšem není jasné, jak k jeho zániku došlo. Někteří autoři, mezi nimi např. F. A. Heber[26] a A. Sedláček[27], se domnívají, že byl zbořen roku 1442 při tažení proti některým hradům v jeho blízkém okolí.[28] Mohl být ale zničen také roku 1447, kdy probíhalo tažení proti jiným východočeským hradům.[29] Tuto fázi dějin hradu je při současném stavu vědomostí nemožné blíže objasnit. Podívejme se proto alespoň ve zkratce na doposud publikovanou literaturu o zříceninách hradu.

Jako první se o nich zmínil krátce již J. Schaller.[30] Uvedl však pouze, že *v nevelké vzdálenosti od vsi (tj. od Zbirohu) se v hlubokém lese nalézají zříceniny zbořeného zámku Zbiroh*. Další známý český topograf, J. G. Sommer, se roku 1834 zmínil, že *na vrcholu kopce na levém břehu Jizery stojí malebná zřícenina starého hradu Zbirohu, o jehož dějinách není nic spolehlivého známo. Nachází se zde jen velmi silné zdivo, stáje a hluboké sklepy.*[31] Poněkud podrobnější popis zřícenin přinesl již zmiňovaný F. A. Heber. Nejprve se zmínil o tzv. kazatelnici, kterou považoval za

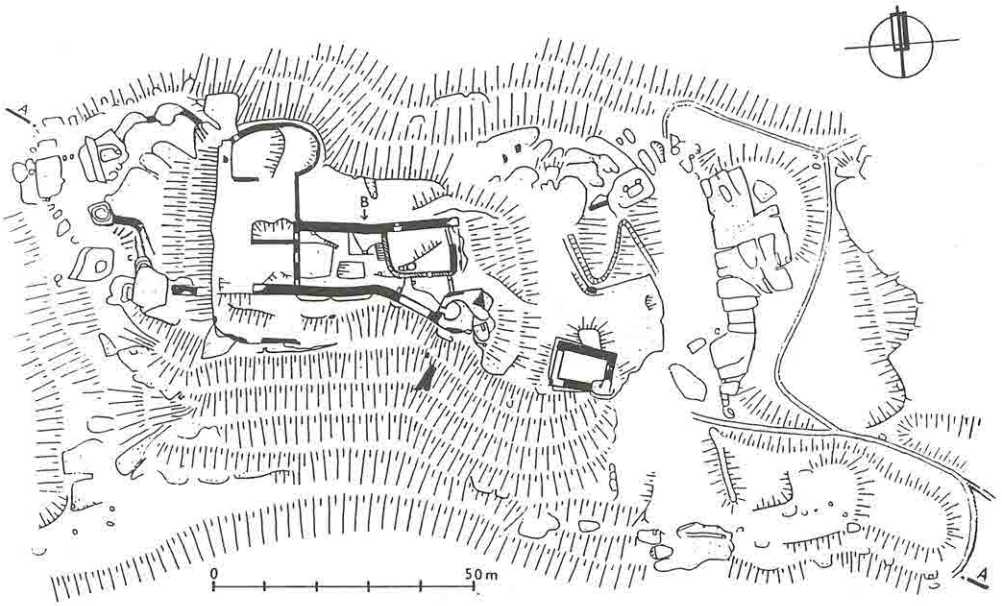
předsunuté opevnění (*Vorwerk*), z vlastního hradu zmínil především dvě rovnoběžné vysoké zdi, mezi nimiž se nalézala do skály zahloubená prostora, interpretovaná jím jako konírna, další sklep a vchod do podzemí, což byly zbytky hlavního hradu. Ten nebyl podle soudu Hebera nikterak prostorný, neboť vzdálenost obou hlavních zdí činila pouhých osm vídeňských sáhů (tj. přibližně 15 metrů). Jedna z nich (nepochybně severní, pozn. aut.) obsahovala kromě dvou vstupů do podzemních prostor rovněž okenní otvor. Další zbytky objektů zahloubených do skály a zděných budov nalezl na severozápadním okraji skály, ovšem interpretovat je nedokázal. Celkové rozměry zříceniny stanovil na 40 vídeňských sáhů délky a 10 šířky (tj. asi 75,5 × 19 metrů), nejvyšší zbytky zdiva odhadl na 15 stop (cca 4,5 metru).[32] Historických údajů uvedl autor pochopitelně velmi málo. Je možné říci, že znal vlastně všechna základní data z jeho historie. Dobytí Zbirohu datoval do roku 1388.[33] K popisu připojil kresbu zříceniny z roku 1845, rytou P. Röhrichem (obr. 1). Toto vyobrazení představuje – až na několik nepřesností autora předlohy (např. chybějící skalní terén, značné převýšení zbytků zdiva oproti skutečnosti ad.) – Zbiroh v podstatě ve stavu, v němž jej známe i dnes.

Nejpodrobněji se věnoval dějinám hradu a jeho pozůstatkům známý historik A. Sedláček.[34] Po něm pak kromě monumentálního díla Ottových Čech[35] hrad zmínil V. V. Tomek. Ve stati publikované ve sborníku o českých hradech a zámcích z roku 1916 usoudil, že Zbiroh představuje jednoduché panské sídlo z konce 14. a počátku 15. století. Z trojdílného hradu mělo přední – západní oddělení dle jeho soudu pravděpodobně jen dřevěnou zástavbu se zbytky půlkruhové bašty na severní straně, vnitřní hrad sestával z podsklepeného paláce přístupného pouze od severu, nejvýznamnější stavbou zadního hradu byla velká věž, tzv. *kazatelnice*.[36] Podobným způsobem byl hrad prezentován v dalším, jen o něco mladším sborníku, věnovaném historii východních Čech.[37]

Po několika dalších zmínkách v literatuře charakteru převážně všeobecného, bez jakýchkoliv podrobností o historii či stavební podobě hradu, se Zbirohem



Obr. 3. Zbiroh, půdorys zříceniny hradu podle D. Menclové.



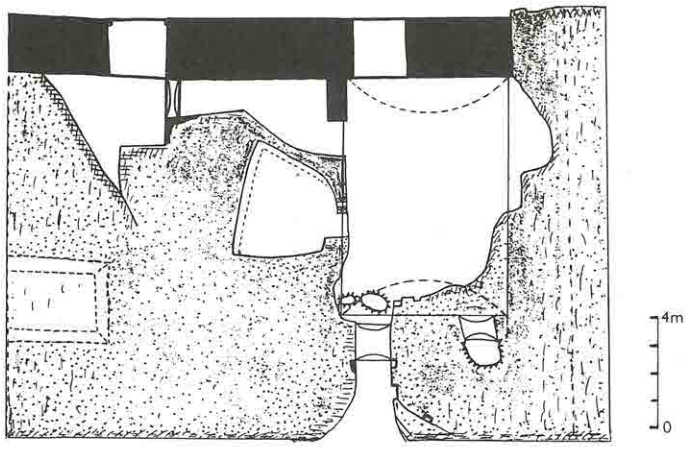
Obr. 4. Zbiroh, celkový plán hradu. (Zaměřil Z. Fišera 1987-1992.)

zabývala až D. Menclová. Kromě převzetí chybné datace jeho obležení, vročené do roku 1388, se však dopustila několika závažných omylů, které se projevily negativně rovněž v jí publikovaném půdorysu (viz obr. 3).[38]

Dnešní stav zříceniny poskytuje již jen neúplnou představu o celkovém využití hradního areálu a jeho stavebním vývoji. Zřejmě také to je důvod skutečnosti, že ohledně podoby hradu lze pozorovat řadu nepřesností a omylů, tradovaných již dlouhou dobu v literatuře.[39] Zbiroh můžeme podle celkového charakteru zařadit mezi hrady skalního typu.[40] Hrad, podobně jako většina podobných staveb zbudovaných na pískovcích, byl formován tvarem skalních útvarů a jejich velikostí. Jeho obytné a fortifikační části nebyly vystavěny jednorázově, ale nejméně ve dvou stavebních etapách. Areál dosáhl na konci násilně přerušeného vývoje délku plných dvou stovek metrů.

Omezený počet přesněji datovatelných střepů dovoluje posunout vznik hradu minimálně již do poloviny 14. století.[41] Původní podoba Zbirohu se zřejmě mnoho nelišila od řady hradů budovaných zcela nebo částečně ze dřeva na pískovcovém podloží. Některé zápusti ve skalách dokládají roubené konstrukce, stopy zdiva v týchž místech dokumentují pozdější zděnou zástavbu. Oproti tomu zděné části hradu představují nejméně tři stavební etapy včetně novodobých úprav.

Hrad Zbiroh byl vybudován přibližně čtyři kilometry severovýchodně od centra Turnova, nad levým břehem řeky Jizery. Pod hradem leží stejnojmenná vesnice;

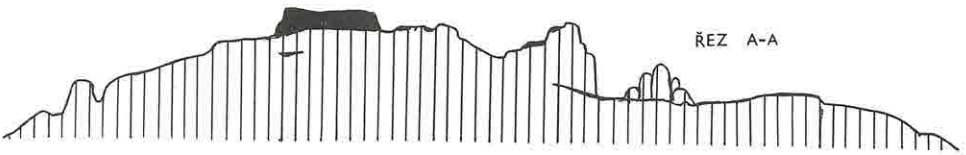


Obr. 5. Zbiroh, detail suterénu pod východním traktem střední části horního hradu. (Zaměřil Z. Fišera 1987.)

vlastní opevněné sídlo vzniklo na výběžku skalního komplexu Sokol v nadmořské výšce 325 metrů. Stavitel pro ně vybral ostrožní polohu na klesajícím hřebeni. Sídlo se skládalo z vnitřního hradu, obklopeného skalním parkánem, a dolního hradu. Přístupová komunikace k němu přicházela z jižní nebo jihovýchodní strany (viz obr. 4). Nejstarší znázornění hradu na plánku A. Sedláčka (obr. 2) je sice značně schematické, ukazuje však jeho skutečný rozsah. Oproti tomu doposud poslední známé znázornění hradu v plánu u D. Menclové (viz obr. 3) celý hrad již neobsahuje a vstup vedený po skalách od východu prezentuje pouze autorčinu nereálnou představu.

Vnitřní hrad je členěn na tři části, uváděné literaturou již tradičně jako střední palácové jádro, přední a zadní hrad. Střední část je víceméně podélného tvaru. Zbytky někdejší zástavby obklopují vnitřní nádvoří s výjimkou jižní strany. Při ní se totiž nalézá zbytek dva metry silné obvodové zdi, sloužící v tomto úseku jako hradba. Nádvoří dosahuje délky 16 metrů, v jeho střední části se nachází obdélná prohlubeň se zkosenými stěnami o rozměrech přibližně 4 × 3 metry, sloužící jako cisterna.

Kromě jižní obvodové zdi je hlavním pozůstatkem jádra severní zeď, rovněž dva metry silná, dosahující ještě dnes výšky až původního prvního patra. Její mohutnost vyniká především z venkovní strany, kde byla přistavěna ke skalním blokům. Jejich obezděním vznikly dutiny různé velikosti, tvořící suterén vnitřního hradu. Západní dutina je kuželovitého tvaru a směrem do nádvoří se zužuje. Její skalní schodiště snad představovalo hlavní vstup do vnitřního jádra. Na západní straně



Obr. 6. Terénní řez hradem.

do ní ústí půlkruhová branka, ležící při patě západní zdi (obr. 8). Půlkruhové zaklenutí branky nelze blíže datovat, její boční ostění je však patrně ještě středověkým architektonickým článkem. Střední dutina představuje nezaklenutý sklep nepravidelného tvaru, na nějž navazuje kratší rozšiřující se chodba, vklíněná mezi skalní blok a severní obvodovou zeď. Mezi sklepem a chodbou se nalézá půlkruhově zaklenutý portálek. Chodba je zakončena příčnou zdí s průchodem do velikého sklepa, ležícího východněji. Tato sklepní prostora je dlouhá 8 a široká 5 až 7 metrů, zaklenutá valenou klenbou, pocházející pravděpodobně až z mladší stavební etapy, kdy byla přizděna ke starší severní obvodové hradbě. Záseky v tomto sklepě jsou pozůstatkem starší stropní konstrukce. V jeho západní stěně je vytesán neveliký sklípek o rozměrech asi 4 × 3 metry. Je to jediná zcela skalní světnice hradu, u níž ovšem nemůžeme vyloučit mladší vznik. Původní vstup do východního sklepa a jeho jediný okenní otvor byly vytesány na jižní straně (obr. 9), protilehlý severní otvor v hlavní hradbě vznikl teprve po zániku hradu (půdorys na obr. 5).



Obr. 7. Zbiroh, část zřícenin obytné budovy střední části horního hradu před novodobými úpravami. Zcela vlevo původní okenní otvor.



Obr. 8. Vstupní branka v místě styku severní obvodové hradby a západní zdi, pohled od západu.

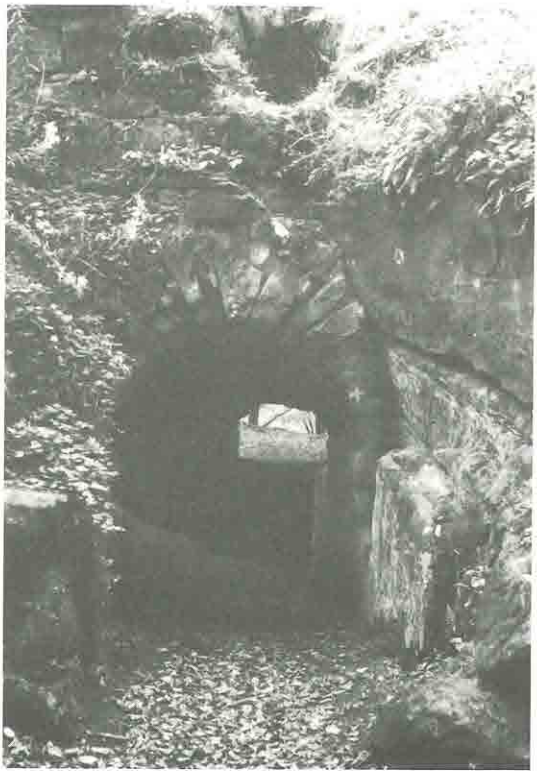
Nad sklepními dutinami mimo hlavního sklepení vzniklo úzké obytné křídlo. Jeho existenci předpokládala již D. Menclová.[42] Půdorys křídla odpovídal velikosti pod ním se nacházejících prostor.

Mezi jižní a severní obvodovou zdí se nacházel dnes již zaniklý východní obytný trakt, patrně palác mladšího data. Jeho předchůdce po sobě zanechal jen málo pozůstatků. Starší palácová stavba mohla zaujímat celý prostor mezi jižní a severní zdí. Venkovní vybočení jižní zdi k jihovýchodu má zřetelně upravované nároží, předpokládající zaniklou západní stěnu traktu (obr. 10). V této ose leží nedaleký výrazný zásek v balvanu a následující dva metry silná hmota do dnešní doby dochovaného schodiště. Pod tímto traktem byl ještě nezaklenutý sklep. Mladší zděná budova nad ním je zachována pouze v části základů. Jako dvoudílnou budovu ji znázornil na svém plánu již A. Sedláček (viz obr. 2). Dnešní stav dokazuje mnohem složitější členění dispozice. Archeologický výzkum z dvacátých let našeho století, zachycený pouze na starších fotografiích, zde odkryl základy stavby s postupně okoseným nárožím v severní části domnělého paláce. Zdivo, dosahující tloušťky 90 cm, přitom neodpovídá přítomnosti palácové budovy. Její západní zeď není se severní obvodovou zdí dostatečně provázána a lze předpokládat, že stojí na základech starší zdi. Při novodobých úpravách byly tyto pozůstatky znehodnoceny nevhodnou stavební činností. Jediné okno východního traktu není rovněž původní, dle starší fotografie zde byl pouze prolomený otvor po starším vybouraném okenním otvoru (viz obr. 7).

Součástí palácové budovy či stavby přiléhající k paláci byla jihovýchodní věž. Dodnes tu vystupuje nad boční svah skupina velkých kamenů se zbytky zdiva.

D. Menclová[43] považovala tento pozůstatek za zbytky plně vyzděné věžice; relikty však dokazují, že v těchto místech se nalézal velký vnitřní prostor o stranách dlouhých kolem tří a půl metru. Velká zápusť, či spíše základový žlab na východním skalisku poukazuje na starší stavební etapu, kdy zde stávala původně jen roubená věž zbudovaná bez použití zdiva.

Západní stranu nádvoří dnes představuje jen zbytek zdi, prolomený v severním suterénu již zmíněnou brankou. Ovšem rovněž na protilehlém, jižním konci nádvoří je dochován půlkruhový portál branky, vyčnívající zde nad úroveň terénu. Představoval patrně vstup do západního traktu, který na této straně sousedil s nádvořím. Tuto část, v západnějším úseku archeology doposud nezkoumanou, podrobněji neznáme. Vzhledem k malé síle přilehlé severní zdi se však rozhodně nemohlo jednat o samostatně stojící věž. V západnější části se v obvodové zdi nacházela patrně vstupní brána do vnitřního hradu, z níž cesta procházela dále suterénem tohoto traktu či úzkým průchodem vedle něho. Mezi touto bránou a brankou do



Obr. 9. Vstup do sklepních prostor pod palácovou stavbou, pohled od jihu.

vnitřního nádvoří se nalézalo dolní nádvoří. Dnes je částečně odkryto archeologickým průzkumem. Jeho západní stranu tvořila venkovní zeď, dnes zcela zaniklá. Pod ní začínal kolmý svah, končící v parkánu.

Na severní straně se tyčí skalisko s dvoumetrovou obvodovou zdí, tvořící ovál. Základy zdiva, zakotvené ve skále, vedly některé badatele k názoru, že se jednalo o baštu.[44] Přírodní překážka v podobě dalšího nižšího skaliska na severní straně by však podstatně snížila obranné schopnosti předpokládané bašty; spíše je pravděpodobnější, že zde stávala severní hradní věž. Uprostřed se nachází viditelná prohlubeň. Venkovní rozměry nepřesahovaly 12 × 20 metrů.

Při popisu horního hradu se musíme zmínit o prostoru při severním boku vnitřního palácového jádra. Terasa na způsob neopevněného parkánu je novodobého původu a vytvořena byla jako výsypka materiálu, vytěženého z výkopů ve dvacátých letech tohoto století. Podobně není původní ani jeden ze sklepních otvorů při obvodové zdi, tvořících dnes součást komunikace.

Východní část hradu tvoří nižší rozlehlá plošina se zbytky další věže. Tento členitý prostor, nazývaný mnohdy rovněž zadní hrad, je ve skutečnosti rozsáhlý parkán, kde výrazné skalisko na jihovýchodním konci bylo využito ke stavbě o samotě stojící věže. Ta je relativně nejzachovalejším objektem celého hradu, nezničeným ani novodobými úpravami. Lidově byla zvána Kazatelnicí. Nad lichoběžníkovým půdorysem se ještě dnes tyčí obvodové zdivo místy až do výšky druhého podlaží, ovšem na jižní a západní straně zůstaly patrny jen pouhé základy (obr. 11). Jihovýchodní nároží je včleněno do skalního bloku podloží, síla zdiva se pohybuje mezi 1,2 až 1,8 metru (obr. 12). Vnitřní prostor jediné přízemní místnosti



Obr. 10. Jižní hradební zeď v místech zalomení, pohled od jihozápadu.

měl rozměry 8,2 metru délky a 4 až 5,2 metru šířky. Ve východní zdi se nalézá štěrbinové okénko se široce rozevřenými špaletami (obr. 13). Původní vstup do věže se nedochoval a nevíme, kde se nacházel. Pracovně předpokládáme, že byl zapojen do obranného systému obvodové zdi, patrně ve výšce dnešního zvýšeného přízemí.

Prostor tohoto rozměrného parkánu nevylučuje přítomnost dalších objektů, patrně jen roubených. Zbytky obvodové hradební zdi jsou zřetelné doposud na třech místech. Na skalisku při severovýchodním konci parkánu existovala dnes již zcela zaniklá menší věžovitá stavba. Vrchol skaliska přitesaný po obvodu a stopy malty tuto domněnku potvrzují.

Otázkou doposud nezodpovězenou zůstává propojení vnitřního palácového jádra s plošinou tohoto parkánu. Dnešní branka je evidentně výsledkem novodobých úprav, původní vstup se nacházel pravděpodobně severněji. Vnější zeď východního traktu nese stopy trojice schodů, vytesaných do skalního podloží, což svědčí o existenci zaniklé branky. Přilehlý svah parkánu nevykazuje výraznější pozůstatky zástavby, vidíme zde však záseky v nedalekém skalisku, dokumentující dnes již zcela zaniklou konstrukci neznámého účelu.

Plošina parkánu je na východní straně ukončena přírodní průrvou na způsob obranného příkopu. Sem kladla D. Menclová zcela nekriticky hlavní vstup do hradu. Opomněla však jednak přítomnost dolního hradu, jednak se dopustila omylu při určení průběhu přístupové cesty. Vedla ji po přilehlých skalách v místech, kde skalní bloky nevykazují jakékoliv stopy mostních konstrukcí v podobě záseků a přitesaných skal. Takové relikty v blocích nemohl zničit ani nedaleký lom, jelikož tyto bloky nezasáhl. Vstupní bránu měl chránit padací most přes zmíněnou průrvu. Za vstup nemůžeme považovat ani menší skalní kuloár v jeho severní části. Dnes se zde sice nachází hlavní vstup do hradu, avšak i pouhý pěší vstup touto průrvou v místech dnešního turistického schodiště je nevyhovující. Předpokládáme proto, že původní vstup do hradu se nacházel na jihozápadní straně.

Jižní bok vnitřního hradu je částečně zavalen zřícenými zdmi, avšak i přesto jsou zde stále zřetelné pozůstatky venkovního opevnění. Zbytek podélné zdi, přimykající se k venkovnímu skalisku na jihozápadním rohu vnitřního hradu, patrně chránil po celé jižní straně vzhůru stoupající cestu. V závěrečném úseku se podle zalomeného pozůstatku zdi musela cesta stáčet v pravém úhlu k hlavní bráně vnitřního hradu. Zalomení přístupové cesty je pokrokovým prvkem opevňovací techniky, využívaným až v době Václava IV.; setkáváme se s ním například na hradě Točníku,[45] nebo na Ronově u Stvolínek.[46] To tedy datuje minimálně vznik části opevnění Zbirohu, ne-li mladší fázi výstavby celého hradu.

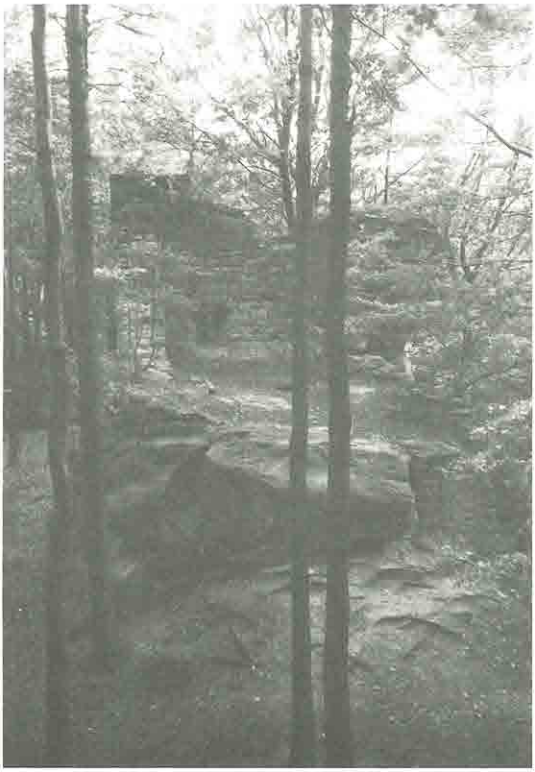
Na západní straně vnitřního hradu se rozkládá nižší opevnění, charakterizované jako skalní parkán. Jeho obvodová zeď navazovala na jižní zeď vnitřního hradu. Její zbytky klesají k okrajovým skalám. Zde se nachází skalní bašta a skalisko s náznaky další zaniklé věže. Přístupnější úseky skalní fortifikace vykazují zřetelné

záseky do pískovce, dokládající existenci staršího dřevěného opevnění, nahrazeného později kamennou zdí. Zbytky zdí jsou však vyzděny z hrubšího zdiva než u ostatních staveb a součástí hradu, což dokumentuje další odlišnost jednotlivých stavebních etap.

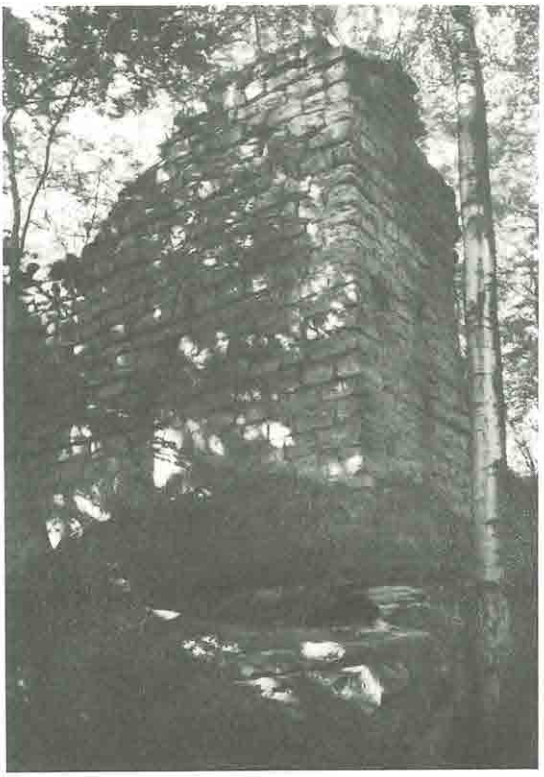
Skalní hřeben klesající k jihozápadní straně přechází ve vzdálenosti padesáti metrů pod horním hradem v úzkou šíji. Několik záseků v balvanech dokládá existenci přehrazení přístupu po hřebeni. V prostoru následujících skalních bloků další opevnění zjištěno již nebylo.

Předhradí neboli dolní hrad se nalézá na východní straně. Jeho součástí byla zmíněná skalní průrva. Na předhradí se napojuje jižním zakončením. Její severní cíp byl přepažen palisádou, dnes patrnou jen podle dochovaných záseků ve skále.

Západní část předhradí tvoří plošina, z níž vedla cesta do horního hradu. Plošina patrně tvořila plochu vlastního nádvoří. Na jejím jihozápadním konci je zachován úzký strmý žlab. Vstupní brána do dolního hradu mohla být právě v tomto místě,

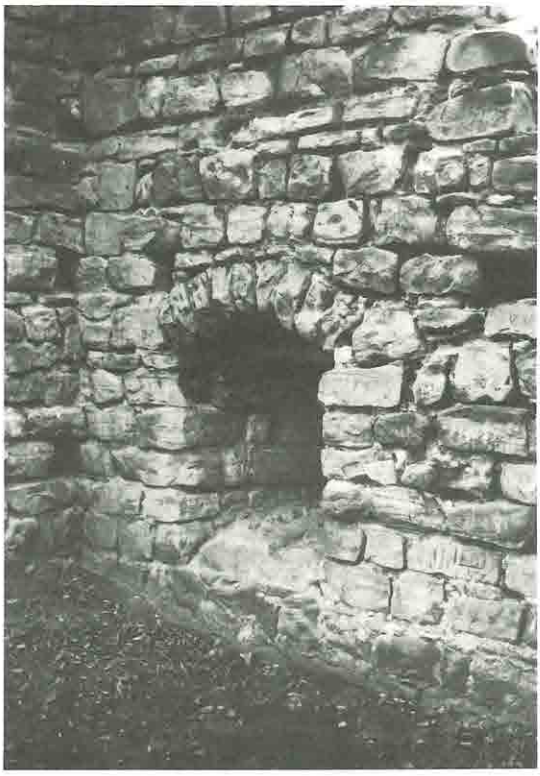


Obr. 11. Tzv. kazatelnice, pohled od západu.



Obr. 12. Jihovýchodní nároží věže.

nebo sledovala směr dnešní přístupové cesty od jihovýchodu. Východní blok žlabu tvoří výrazné ploché skalisko, na němž skalní stupně a záseky dokládají existenci roubené nástavby, snad strážní věže. Východní okraj nádvoří je ohrazen nízkým valem a prohlubní, otevřenou k severu, signalizující přítomnost zaniklé budovy. Na jihovýchodním konci předhradí se zvedá ve dvou úrovních výběžek, připomínající vzhledem baštu. Záseky na balvanech dokládají přítomnost zaniklých dřevěných konstrukcí. Skalní relikty však pokračují rovněž v prostoru nejbližší vesnické usedlosti, kde se nachází další skalní výklenek. To vše signalizuje obrannou funkci výběžku a další (zřejmě hospodářské) využití přilehlých částí. Otázkou zůstává průběh dnešní přístupové cesty na hrad, obcházející z východu a severu tento výběžek a ústící od východu na plošinu. Je však zřejmé, že se jednalo o cestu, sloužící k odvozu vytěženého pískovce z lomu po její severní straně.



Obr. 13. Okenní otvor v čelní (východní) stěně kazatelnice.

V prostoru dolního hradu se nenacházely stavby zděné z kamene, nebo alespoň jejich existence nebyla doposud prokázána. Svým charakterem vznikla tato část hradu až v mladší stavební etapě.

Po zhodnocení výsledků archeologického výzkumu z roku 1972, provedeného archeology Severočeského muzea v Liberci, datujeme vznik hradu do průběhu 14. století a jeho úplný zánik do první poloviny věku následujícího. Pouze část nalezené keramiky pochází ze druhé poloviny 15. století a z období renesance.[47] Povrchovým sběrem na lokalitě, provedeným v letech 1987 a 1989, byly získány pouze dva další úlomky keramiky z místa zavážek, datované do průběhu 15. století.[48]

Z výše nastíněné historie a popisu zbytků hradu lze shrnout, že Zbiroh byl založen jako šlechtický hrad někdy během 14. století, snad již v době okolo jeho poloviny, jistě však před rokem 1390. Po poškození za obléhání roku 1390 byl

stavebně upravován; pravděpodobně tehdy získal podobu, která už nebyla později podstatně změněna. Zbiroh nikdy nesloužil jako centrum panství, vždy zůstal vedlejším sídlem majitelů, kteří v něm viděli zřejmě především mocenský bod a oporu výrazně vojenského charakteru. Jeho zánik není možné za současných znalostí osvětlit; muselo k němu dojít před rokem 1458, kdy je hrad poprvé připomínán jako zbořený. Vzhledem k nálezům keramiky z 15. a 16. století lze soudit, že hrad sice již nebyl obnoven, avšak alespoň částečně sloužil k obytným účelům po dalších minimálně sto let. Důvody tohoto využívání ovšem nejsou vůbec zřejmé. V historii hradu a jeho stavební podobě je tak ještě velmi mnoho neznámých, na něž by alespoň částečnou odpověď mohl přinést archeologický průzkum zřícenin, který by byl vzhledem k jejich velké navštěvovanosti velmi žádoucí.

Poznámky

1 Výklad jména viz A. Profous – J. Svoboda: *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny*. Díl 4. S – Ž. Praha 1957, s. 746.

2 Viz A. Sedláček: *Hrady, zámky a tvrze Království českého*. Díl 10. Boleslavsko. Praha 1895, s. 208.

3 *Ze starých letopisů českých*. Praha 1980, s. 23. V poznámce k této zprávě je hrad Zbiroh ovšem mylně lokalizován na Rokycansko, když došlo k jeho záměně se stejnojmenným tam se nacházejícím hradem (viz s. 576).

4 *Codex diplomaticus Lusatiae superioris*. Sv. 3 (bis 1419). Ed. R. Jecht. Görlitz 1905 – 1910, s. 93, ř. 17.

5 Tamtéž, s. 94, 3. 1. 1383.

6 Tamtéž, s. 117, ř. 17 a poznámka 5 na téže straně.

7 Viz R. Gelbe: *Herzog Johann von Görlitz*. In: Neues Lausitzisches Magazin. 59. Bd. Görlitz 1883, s. 1–201, zde s. 169–170, č. XXVII.

8 *Codex diplomaticus Lusatiae*, c. d., s. 134, ř. 24–25.

9 Tamtéž, s. 147, ř. 16.

10 Blíže o tom F. M. Bartoš: *Příspěvky k dějinám Václava IV*. In: Věstník České akademie věd a umění. Roč. 51. Č. 2. Praha 1942, s. 67–104, zde 3. Odboj Markvarta z Vartenberka, s. 75–78.

11 Viz F. Palacký: *Über Formelbücher, zunächst in Bezug auf böhmische Geschichte*. Zweite Lieferung. Prag 1847, s. 107–108, č. 117 a). Palacký však klade zápis chybně již do roku 1388.

12 Tak F. M. Pelcl: *Lebensgeschichte des Römischen und Böhmischen Königs Wenceslaus*. 1. Tl. Prag 1788, s. 227–228.

13 *Ze starých letopisů českých*, c. d., s. 23. Datace tohoto zápisu byla jeho autorem mylně provedena k roku 1388, což vyvrací chronologie předchozích událostí. Podobně však datoval události např. F. Palacký: *Dějiny národu českého w Čechách a w Morawě*. Díl 2. Částka 2. Od roku 1333 do roku 1403. Praha 1876, s. 270–271. Správnou dataci uvedl teprve F. M. Bartoš (viz citaci v pozn. 10), ale i přesto např. Z. Fiala v díle *Předhusitské Čechy 1310–1419*. Praha 1978, na s. 306 datuje události z jara roku 1390 stále ještě do jara 1389.

14 *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae* (dále RT). Díl 1. Ed. J. Emler. Praha 1870, s. 547.

15 Blíže k tomu M. Jakubička: *Klášter Zahrada sv. Máří řádu kartusiánského na Újezdě v Praze. V. Převor Markvart. (1407–1420)*. Časopis Musea Království českého, *86*, 1912, s. 454–460, zde zvl. s. 455, 456 a pozn. 122 tamtéž. O tom, že Markvart zemřel nejdříve v červnu 1392, svědčí ještě další písemná zpráva. Ještě dne 6. června totiž společně s bratrem Petrem prodávali Albertovi z Březí březské zboží. Viz Státní ústřední archiv (dále SÚA), Desky dvorské (DD) 13, fol. 162v, ed. Archiv český (dále AČ), *31*, s. 250–251, u č. 69.

16 SÚA – DD 13, fol. 46v–47, ed. AČ, *31*, s. 78–79, č. 116.

17 *Codex iuris municipalis*. Díl 4. Sv. 1. Privilegia nekrálovských měst českých z let 1232–1452. Ed. A. Haas. Praha 1954, s. 383, č. 271.

18 RT. Díl 2. Ed. J. Emler. Praha 1872, s. 190.

19 SÚA – DD 16, fol. 85, ed. AČ, *37*, s. 475–476, č. 97.

20 SÚA – DD 5, fol. A 14 (= pag. 26), ed. AČ, *37*, s. 476, č. 97, pozn. a).

21 Tamtéž, fol. A 12 (= pag. 23), ed. AČ, *37*, tamtéž.

22 SÚA – DD 16, fol. 85, ed. AČ, *37*, s. 476–477, č. 98.

23 SÚA – DD 23, fol H II (= pag. 202).

24 Tamtéž, o tomtéž A. Sedláček, *Hrady*, c. d., s. 208–209.

25 SÚA – Desky zemské větší 4, fol. F 11–12. Ed. A. Vavroušková: *Desky zemské Království českého, kvatern trhový běžný červený od léta 1542–1543 (desky zemské větší č. 4)*. Praha 1935, s. 136–137, č. 352, zápis z roku 1543.

26 Viz F. A. Heber: *Böhmens Burgen, Vesten und Bergschlößer*. 3. Bd. Prag 1845, s. 196.

27 A. Sedláček, *Hrady*, c. d., s. 208.

28 Jednalo se např. o hrady Kozlov, Bradlec a Trosky, viz příslušné statě v 5. a 10. díle *Hradů* A. Sedláčka.

29 *Téhož roku po sv. Duchu (tj. po 28. květnu 1447) všechna knížata slezská spolu s městy Vratislaví, Svidnicí, Zhořelcem, Budyšínem, Žitavou a dalšími městy, která jim patřila, vytáhli, a když mezi sebou sebrali peníze, vykoupili od pánů a zemanů hrady, ze kterých jim silně škodili a loupili, jako Vízmburk pana Jiříka Vízmburského z Dubé, Adršpach pana*

Hynka Červenohorského, Žacléř patřící kdysi panu Hanušovi z Varnsdorfu, Belver a Skály pana Jana Salavy. Hrady zaplatili hotovými penězi a pak je zbořili a zničili. Ale vesnice a platy z nich všem uvedeným pánům ponechali. Viz *Ze starých letopisů českých*, c. d., s. 162. K událostem ve čtyřicátých letech blíže viz Fr. Palacký: *Dějiny národu českého w Čechách a w Morawě*. Díl 4. Č. 1. Praha 1857, s. 58–59, 82, 115–116.

30 J. Schaller: *Topographie des Königreichs Böhmen*. 4. Tl. Bunzlauer Kreis. Prag und Wien 1790, s. 320, č. 48.

31 J. G. Sommer: *Das Königreich Böhmen*. 2. Bd. Bunzlauer Kreis. Prag 1834, s. 359, č. 27.

32 F. A. Heber, c. d., s. 195.

33 Tamtéž, s. 195–196.

34 A. Sedláček, c. d., s. 207–209.

35 *Čechy*. Společnou prací spisovatelův a umělcův českých pod vedením prof. A. Jiráska. 12. díl. *Severní Čechy* (editor J. V. Šimák). Praha 1900, s. 276.

36 *Po troskách české slávy*. 2. díl. Praha 1916, stať V. V. Tomka na s. 370–371.

37 *Království české*. 8. díl. *Severo-východní Čechy*. 1. část. Praha 1919, zde na s. 343–363 stať *Železnobrodsko* od F. Mizery, Zbiroh na s. 363.

38 D. Menclová, *České hrady*. 2. díl. Praha 1972, s. 174–175.

39 Tak viz např. *Čechy*, c. d., s. 276, z novější literatury pak především D. Menclová, c. d., s. 174–175, a dále M. Adámek: *Zbirohy. Stopy krajem křížem*. Průboj, č. 223, 21.–22. září 1985.

40 Viz např. T. Durdík: *České hrady*. Praha 1984, s. 202.

41 Nalezená keramika je dnes uložena v depozitáři Severočeského muzea v Liberci. Již roku 1947 se zmínil J. Filip, že velké množství střepů ze zřícenin vlastnil řídící učitel Čermák z Malé Skály, který přislíbil jejich darování muzeu v Turnově. Po jeho přestěhování však celá jeho sbírka zmizela, takže do muzea se nedostalo nic. Viz J. Filip: *Dějinné počátky Českého ráje*. Praha 1947, s. 269.

42 D. Menclová, c. d., s. 174.

43 Tamtéž.

44 Tak např. D. Menclová, c. d., s. 174.

45 Viz T. Durdík, c. d., s. 187.

46 D. Menclová, c. d., s. 338.

47 Archeologické nálezy dnes uloženy v depozitáři Severočeského muzea v Raspenavě.

48 Autoři tímto děkují PhDr. Jar. Kavánovi za zhodnocení keramického materiálu a poskytnutí dokumentace z archeologického výzkumu Zbirohu v roce 1972.

Jeroným Bukovský z Neudorfu, regent smiřických panství

Oldřich Turčín

1. Úvodem

Jeroným Bukovský z Neudorfu, regent smiřických panství, někdy jmenovaný též Jaroš, patří k tradicím jičínské vlastivědy.

Dům čp. 2 na jičínském náměstí vedle zámku označuje litinová tabulka uvádějící, že se jedná o vladařský nebo regentský dům, který náležel Jeronýmu Bukovskému. I Jarošovská ulice a skupina domů u plovárny zvaná Jarošov upomínají na Bukovského a jeho nedaleký dvůr, který stával vedle gymnázia. Valdštejn ho daroval jezuitům a byl proto znám jako jezuitský dvůr. Po jeho zbourání byla na těchto pozemcích postavena 4. základní škola.

Ferdinand Menčík ve svých *Dějinách města Jičína* uvedl přehled nemovitého majetku Bukovského v Jičíně, jeho účast ve sporu sester Smiřických o dědictví i jeho obranu proti těm, kteří kritizovali chování Bukovského k pozůstatkům Elišky Kateřiny Smiřické po výbuchu jičínského zámku.[1] Jaroslav Mencl ve své *Historické topografii města Jičína* věnoval Bukovskému kromě pasáže o domě č. 2 a odstavce o jezuitském dvoru pět menších zmínek.[2] Další jednotlivé zprávy o této osobě se vyskytují v literatuře, která se bezprostředně Jičínska netýká.

Právě tyto roztroušené zprávy o Jeronýmu Bukovském, s kterými jsem se náhodně setkával, mě přivedly na myšlenku shromáždit je a napsat o Bukovském článek. K lepšímu objasnění jeho účasti ve sporu o dědictví Smiřických přispěly dokumenty o provinění Elišky Kateřiny Smiřické a o propuštění Simeona Větrovského z vězení, nalezené před několika lety PhDr. Jindřichem Franckem.

Jeroným Bukovský byl vrchnostenský úředník, který sloužil Trčkům, Smiřickým i Valdštejnovi a vždy sloužil dobře. Působil v době, kdy velká šlechtická panství hledala výhodnější a výnosnější formy hospodaření a k tomu potřebovala schopné úředníky. V čele těchto snah byly dva nejbohatší rody tehdejších Čech: Smiřičtí a Trčkové. Oba rody měly statky též v širším okolí Jičína.

Někdy v letech 1485–1487 koupil Mikuláš starší Trčka z Lípy od Samuela z Hrádku a Valečova panství Veliš s městem Jičínem a dalšími vesnicemi. Postupně Trčkové přikoupili a připojili k tomuto panství řadu sousedních statků a tím nabylo velišské panství značného rozsahu. Někdy po roce 1520 získal Mikuláš mladší Trčka z Lípy panství Kumburk. Roku 1594 při dělení rodinného majetku připadly k podílu Jana Rudolfa Trčky panství Veliš a Kumburk.

Dne 22. února 1606 prodal Jan Rudolf Trčka panství Veliš bez města Jičína a vsí Nemyčevsi, Vitiněvsi, Studeňan, Dvorců, Zebína, Kbelnice, Zámezí, Dílců, Podůlší a části Moravčic Jindřichu Matyáši Thurnovi. Jičín a oddělené vsi připojil Jan Rudolf Trčka k panství Kumburk, které si chtěl asi ponechat, ale již 9. května 1607 je prodal Zikmundovi Smiřickému ze Smiřic.

Jeho děd, též Zikmund, získal roku 1514 panství Hrubou Skálu, v třicátých a čtyřicátých letech pak Škvorec, Hořice, Náchod, Semily a další menší panství. Zikmundovi synové se o majetek rozdělili. Albrecht (+ 1567) spravoval svá panství z Náchoda, Jindřich (+ 1569) z Hrubé Skály a Jaroslav vybudoval své sídlo v Kostelci nad Černými lesy, který koupil v roce 1558. Protože děti Jaroslava Smiřického se nedožily dospělosti, zřídil ze svých panství fideikomis pro nejstaršího člena rodu. Zemřel roku 1597 a svěřeneckého panství se ujal jeho synovec Zikmund, syn Jindřicha Smiřického, držitel Hrubé Skály.

Po stručném uvedení majetkové držby těchto dvou rodů věnujme se osudům Jeronýma Bukovského.

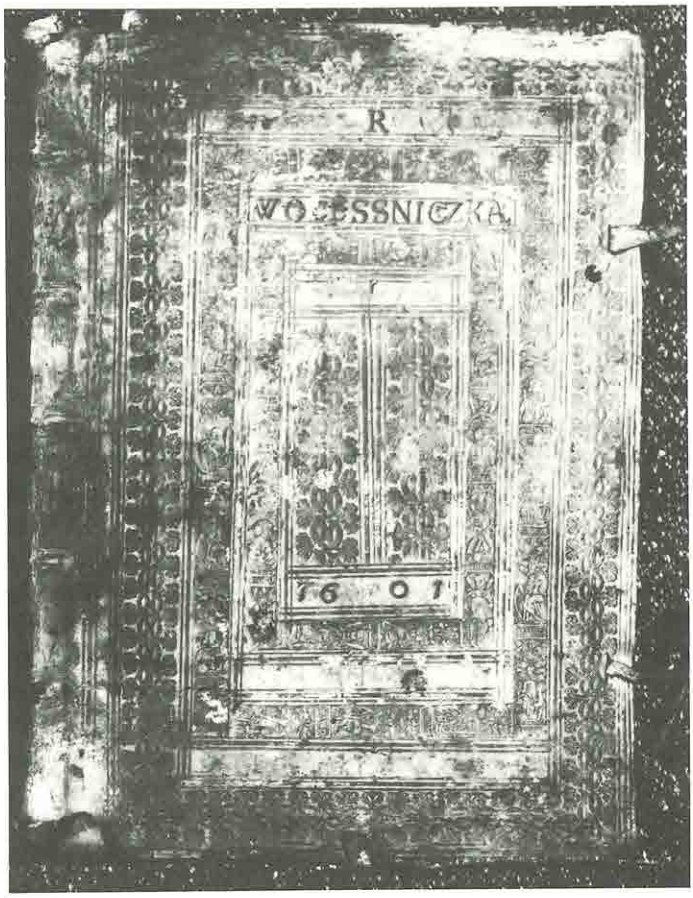
2. Reorganizace evidence majetku poddaných za Trčků

Nejstarším dokladem o působení Jeronýma Bukovského na Jičínsku je soubor gruntovních knih, svázaných v letech 1601 a 1604 a vedených v letech 1605–1705 pro vsi panství Kumburk. Knihy se dochovaly v archívu velkostatku Kumburk. Jedna z nich byla v roce 1850 předána okresnímu soudu v Nové Pace a dalších šest později do archívu jičínského muzea.[3] Dnes jsou tyto knihy uloženy ve státním oblastním archívu v Zámrsku.[4] Původně byly svázány v bílých renesančních bohatě zdobených kožených deskách. Na deskách byl název rychty, letopočet 1601 nebo 1604 a na většině jméno Jeronýma Bukovského. Státní archív – ještě před zřízením své konzervační dílny – nechal knihy převázat v knihařství ve Dvoře Králové nad Labem do hladkých kožených nebo polokožených desek. U třech knih jsou uloženy původní renesanční desky.[5]

Pro posouzení postavení Jeronýma Bukovského je ze zachovaných knih nejdůležitější ta, která nesla před převazbou nápis *Rychta bradská – 1601 – Jeroným Bukovský*. Kniha byla vedena pro vsi Studeňany, Dvorce, Moravčice, Zebín, Podůlší, Dílce, Zámezí a Kbelnice. Zápisy pro Studeňany a Dvorce končí roku 1626, protože je roku 1627 daroval Albrecht z Valdštejna v rámci panství Radim kartuziánskému klášteru ve Valdicích. Název knihy je odvozen od vsi Brada. Protože se v knize nevyskytují zápisy z této vsi, musíme předpokládat, že pro

bradskou rychtu byly založeny knihy dvě. Všechny zachované gruntovní knihy z této řady byly založeny a vedeny stejným způsobem, pravidelné roční splátky byly zapisovány od roku 1605. Letopočty 1601 a 1604 na deskách knih nasvědčují tomu, že již od roku 1601 se připravovalo založení nových gruntovních knih, které měly na obou panstvích sjednotit jejich vedení.

Gruntovní kniha pro bradskou rychtu byla založena pro vesnice velišského panství, připojené roku 1606 k panství Kumburk,[6] v době, kdy obě panství patřila Janu Rudolfovi Trčkovi. Protože jméno Bukovského bylo na ní zvěčněno stejně jako na gruntovních knihách vsí kumburského panství,[7] lze usuzovat, že knihy byly založeny pro všechny vesnice obou panství a nejvyšším úředníkem obou panství byl Jeroným Bukovský.



Renesační vazba gruntovní knihy rychty Olešnice Levínské. (Snímek SObA Zámrsk.)

V letech 1592–1600 byl úředníkem (hejtmanem) panství Veliš a Kumburk Hynek Kozlovský z Kozlova.[8] Po jeho odchodu na toto místo nastoupil Jeroným Bukovský a hned zahájil práce na založení nových gruntovních knih pro obě panství. Vzhledem k tomu, že se jednalo celkem asi o osmdesát vsí, trvaly přípravné práce čtyři roky, než byl u jednotlivých gruntů zachycen současný stav podle starých gruntovních knih. Až do roku 1612 nebyl pro nejvyššího úředníka panství užíván titul regent a byl označován jako úředník nebo hejtman panství Veliš a Kumburk, Bukovský byl někdy zván úředníkem jičínským.

3. Do služeb Smiřických

V roce 1607 při prodeji panství Kumburk s městem Jičínem přešel Jeroným Bukovský do služeb nového majitele, Zikmunda Smiřického ze Smiřic, který tehdy vlastnil panství Hrubou Skálu, Trosky, Semily, Úlibice, Hořice, Holovousy a vzdálenější panství Český Dub. Jeroným Bukovský se stal regentem těchto alodiálních panství. Kromě toho držel Zikmund Smiřický od roku 1597 svěřenecká panství Kostelec nad Černými lesy a Uhříněves, kde byl regentem měšťan Nového Města pražského Tobiáš Štefek z Koloděj, který býval vychovatelem mladých Smiřických.[9]

Když na jaře roku 1608 postupovalo vojsko uhersko-rakouské konfederace v čele s arcikníže tem Matyášem z Moravy do Čech, uchýlili se Smiřičtí ze zámku v Kostelci nad Černými lesy na Hrubou Skálu. Následoval je sem i panský kovář Jiří Vagner z městečka Hodkovic, s kterým v Kostelci nad Černými lesy od roku 1607 tajně udržovala milostné styky Eliška Kateřina, starší dcera Smiřických. Zde se rozhodla, že s Jiříkem uprchnou.

Její vzkazy se dostaly do rukou matky, Hedviky Smiřické, rozené z Házmburku, která dala Elišku uvěznit ve sklepení na Hrubé Skále a po Jeronýmovi Bukovském poslala ústní vzkaz o provinění i dcerou psané cedulky do Prahy svému manželovi. Byl tehdy vážně nemocen a dlel ve svém paláci na Malé Straně. Kovář Jiří Vagner a služka Eva, která schůzky zařizovala, byli uvězněni na zámku v Českém Dubu.[10]

Krátce na to, 27. května 1608, Zikmund Smiřický ve věku 50 let zemřel a statky převzal jeho dvacetiletý syn Jaroslav. Nový majitel rozsáhlých panství se v roce 1610 oženil s Annou Eliškou Zapskou ze Zap, ale již 16. února 1611 zemřel na Hrubé Skále. Protože jeho bratr Albrecht Jan měl teprve 16 let, spravoval alodiální statky Smiřických jako jejich poručník bratranec Albrecht Václav, syn zesnulého Václava Smiřického na Náchodě (+ 1593). Svěřenská panství Kostelec nad Černými lesy a Uhříněves převzal jako nejstarší člen rodu. Ale i Albrecht Václav Smiřický zemřel nečekaně na zimnici v Kostelci nad Černými lesy 24. dubna 1614. Po jeho smrti převzal všechna panství Smiřických včetně statků náchodské větve Albrecht Jan, syn Zikmunda Smiřického, který zatím dosáhl dvaceti let.

4. Jičínský majetek Jeronýma Bukovského

Bukovský působil jako úředník trčkovských panství Veliš a Kumburk již od roku 1601, ale první nemovitost si v Jičíně pořídil až v roce 1608 od Jana Hradeckého. V několika letech se pak stal jedním z nejbohatších obyvatel města.

Jan Hradecký byl v letech 1588-1597 důchodním písařem na Veliši, potom správcem a v letech 1605-1607 úředníkem na Kumburku.[11] Roku 1588 koupil dvůr se stodolou a chmelnicí na Valdickém předměstí v místech dnešního Žižkova náměstí.[12] Na Holínském předměstí vedle Železnické cesty koupil dvůr se zahradou[13] a patřila mu též na Pražském předměstí lázeň u řeky Cidliny za hrnčířskou fortnou v místě pozdějšího čp. 27.[14] Dnes je zde parkoviště před mostem k ulici Na Tobolce. Roku 1592 koupil od Mandaleny, manželky Jana Rudolfa Trčky, za 300 kop grošů dům na náměstí vedle zámku na rohu ulice Smiřických (dnes čp. 2).

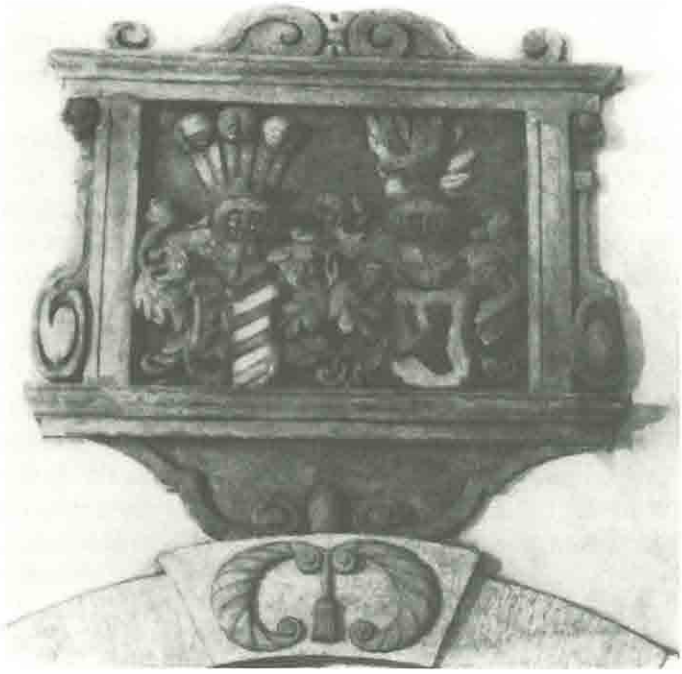
Když se Jan Hradecký přestěhoval do Hradce Králové, nabídl dům na náměstí Janu Rudolfovi Trčkovi - ten nabídku předal Jeronýmu Bukovskému, protože v této době prodával panství Kumburk s Jičínem Zikmundu Smiřickému. Po delším jednání koupil v roce 1608 Jeroným Bukovský od Jana Hradeckého nejen dům na náměstí,[15] ale též dvůr se stodolou, chmelnicí a zahradou na Valdickém předměstí, dvůr se zahradou na Holínském předměstí, dvůr se zahradou na Holínském předměstí a lázeň u řeky Cidliny na Pražském předměstí.

Roku 1609 koupil tři role a louku za celkovou částku 230 kop gr.,[16] 30. dubna 1610 koupil od vší obce města Jičína pivovar za svým domem na náměstí č. 2 za 80 kop grošů s právem stavení přestavět nebo zbořit. Bukovský oba domy spojil.[17] Téhož dne koupil roli a louku mezi svými rolemi od Pavla Třešňáka za 100 kop grošů, roli od sirotků po Matoušovi Hradeckém za 37,5 kopy grošů a louku za 100 kop od bývalého hejtmana velišského a kumburského panství Hynka Kozlovského z Kozlova a na Pařízku Mladějovském. Téhož roku koupil od Hynka Kozlovského dvůr Hrádek v místě pozdějších jatek, který na žádost obecních starších a vší obce vzápětí prodal městu Jičínu za 225 kop grošů.[18]

15. července 1611 byl Jeronýmu Bukovskému zapsán do trhových knih dvůr Černoblatý, který mu podle příslibu zesnulého Jaroslava Smiřického daroval na místě sirotků Zikmundových jejich poručník Albrecht Václav Smiřický. Bukovský dostal dvůr za mnohaleté věrné a platné služby, které činil Smiřickým. Dvůr se pak nazýval Jarošov.[19]

Ještě roku 1611 koupil Bukovský městiště pohořelého dvora od sirotků po Václavovi Kropáčovi a jejich matky Doroty, podruhé provdané za Víta mydláře, za 62 kop 30 grošů. Této Dorotě prodal roku 1611 za 212 kop 30 grošů sousední dvůr vedle Železnické cesty, který získal roku 1608 od Jana Hradeckého. Druhý dvůr po Janu Hradeckém na Valdickém předměstí prodal za 58 kop Pavlovi Ninolickému.

Již 21. ledna 1611 prodal Bukovský nějakou zahradu Josefu Krejčímu za 39 kop grošů. 8. července koupil roli od kněze Víta Jičínského, faráře ve Velešicích, za 125



Alianční erb Jeronýma Bukovského z Neudorfu a Marty Šponarové z Blinsdorfu na domě čp. 2 v Jičíně.

kop grošů a kus role s paloučkem pod Čeřovkou od Jana Plinského a jeho manželky Doroty za 15 kop grošů. 9. prosince 1611 koupil od Kateřiny Kolářky kus pole s paloučkem poblíž své role za 35 kop grošů.[20]

18. května 1612 koupil za 115 kop grošů roli od Jana Jiráka a 15. června 1612 kus role se zahrádkou od Kateřiny, vdovy po Janu Hrdíkovi, za 160 kop grošů.[21] Jiný kus role koupil od Matěje Kučky za 100 kop grošů. Většinou kupoval role, sousedící s jeho pozemky.

V roce 1615 koupil pole vedle rybníka Knížete od Jana Třešňáka za 95 kop grošů, jinou roli tamtéž od Jana Hertmanského za 85 kop grošů a zahradu pod Čeřovkou od sirotků po Jiříku Halánkovi za 20 kop grošů.

Roku 1618 ukoupil roli i s loukou od Anny Johannesovy, Magdalena Šranková mu odkázala svůj statek, který měl užívat společně s obcí. Roku 1620 obdržel od Jana z Hrádku a Kryštofa Žaluda zahradu Žákovskou, kterou vyměnil s obcí za pole a louku. Také jeho manželka Marta měla zahradu v Čeřově, již koupila od Doroty Plškovy za 65 kop grošů.[22]

O zámožnosti Jeronýma Bukovského svědčí nejen to, že většinou své koupě platil hotově a ne na splátky, jak bylo tehdy zvykem, ale též to, že půjčoval peníze. V roce 1612 půjčil 35 kop grošů českých Michalu Rýrovi a jeho manželce Barboře, kteří mu za to zastavili louku - vyplatili ji až v roce 1618. Jan Poklop z Jičína byl Bukovskému dlužen 50 kop grošů, které za něj v roce 1617 zaplatil Josef Krejčí a dostal za to zahradu.[23]

I když Jeroným Bukovský vlastnil dům na náměstí a jeden nebo dva dvory na předměstí, nebyl považován za jičínského měšťana (souseda), protože jako vrchnostenský úředník byl něco víc. Pokud by se stal jičínským měšťanem, stal by se též poddaným jičínské vrchnosti.

5. Povýšení do šlechtického stavu

Víme již, že 27. května 1608 zemřel Zikmund Smiřický ze Smiřic a po něm nastoupil jeho dvacetiletý syn Jaroslav, který se roku 1610 oženil a již 16. února 1611 zemřel. Protože jeho bratr Albrecht Jan nebyl plnoletý, byl jeho poručníkem ustanoven o málo starší bratranec Albrecht Václav z náchodské větve Smiřických; než i on 24. dubna 1614 zemřel a všechen majetek Smiřických včetně náchodského panství zdědil Albrecht Jan. 19. listopadu 1618 zesnul i on. Příčinou těchto úmrtí byla jakási rodová nemoc, snad tuberkulóza.

Uvážíme-li časté střídání majitelů, jejich mládí i čas, který věnovali své politické činnosti, dojdeme k názoru, že hlavní tíha řízení složité soustavy panství rodu ležela na vrchnostenských úřednících. Jejich schopnosti byly zárukou hospodářské prosperity. Toho si byli Smiřičtí dobře vědomi. Jestliže původně byla správa panství v rukách příslušníků drobné šlechty, od druhé poloviny 16. století sem pronikají představitelé měšťanstva, kteří jsou postupně nobilitováni.

Dne 3. září 1612 dal císař a král Matyáš Jeronýmu Bukovskému, Janu Floriánovi, Václavu Semilskému a Adamu Náchodskému pro jejich věrné služby vrchnostem znamení vladycké neboli erb a právo, aby se psali z Neudorfu.[24] Byl jim dán a propůjčen štít vpůli nadél rozdělený: v pravé polovici modré barvy na větvi vzhůru vyzdvižené tři žaludy, dva navrchu proti sobě a třetí níže pod nimi, též lístek dubový k pravé straně obrácený, to vše zlaté barvy; v druhé levé polovině sedm štrychů na pokos od pravé strany k levé obrácených, a to první, třetí, pátý a sedmý modré barvy, druhý, čtvrtý a šestý barvy zlaté. Nad štítem kolčí helm a okolo něho přikryvadla nadepsaných dvou barev. Nad tím vším zlatá koruna, z níž ční tři pštrosí pera, dvě krajní modrá, prostřední zlaté.

Jako první je uváděn Jeroným Bukovský.[25] Další Jan Florián, úředník škvoreckého panství, byl synem zámožného náchodského měšťana a soukeníka Floriána Brodského, který se do Náchoda přistěhoval z Českého Brodu.[26] Jan Florián se stal prvním manželem Bukovského dcery Marie Salomény. Václav Semilský pocházel ze Semil a již kolem roku 1590 byl úředníkem panství uhřiněveského a kolodějského. Za manželku měl Martu, dceru Adama Semína ze Semína.[27]

Nevíme, zda byl příbuzný s Adamem Semilským, písařem z Dřevěnice, který byl popálen při výbuchu jičínského zámku v roce 1620.

Adam Náchodský byl úředníkem panství úlibického a kumburského a měl dvůr na konci Robous nedaleko Kacákovy Lhoty. Jeho parcelací vznikla místní část Náchodsko. V únoru 1630 byl písařem při Valdštejnově stavitelském úřadu v Jičíně a podle zprávy komorního posla měl dvůr v Lužanech.[28] Podnět k nobilitaci těchto čtyř vrchnostenských úředníků dali zajisté Smiřičtí.[29] Nevíme, jak projednávání návrhu dlouho trvalo, ale k povýšení došlo za Albrechta Václava Smiřického, který spravoval panství hruboskalských Smiřických jako poručník od března 1611.

6. Spor o dědictví Smiřických

Když 24. dubna 1614 zemřel i Albrecht Václav Smiřický, stal se dědicem celého majetku Smiřických včetně Náchoda Albrecht Jan, syn Zikmunda Smiřického ze Smiřic. Zikmund zanechal pět dětí, Jaroslava, Jindřicha Jiřího, Albrechta Jana, Elišku Kateřinu a Markétu Saloménu. Protože nejstarší Jaroslav (nar. 1588) zemřel 16. února 1611, další bratr Jindřich Jiří (nar. asi 1592) byl slabomyslný a bratrancem Albrechtem Václavem vymřela náchodská větev Smiřických, stal se Albrecht Jan (nar. 7. prosince 1593 na Hrubé Skále) jediným dědicem rozsáhlého rodového majetku a tím i nejbohatším mužem Čech.[30]

Albrecht Jan Smiřický se přes své mládí plně zapojil do politického života. Bylo to v době, kdy vývoj směřoval k stavovskému protihabsburskému povstání. Byl jedním z iniciátorů defenestrace císařských místodržících 23. května 1618, která byla domluvena právě v jeho malostranském paláci. Na jeho politické cestě mu pomáhal přítel rodiny Václav Budovec z Budova. Stavovská opozice měla s Albrechtem Janem dalekosáhlé plány. Stal se jedním z direktorů a počítalo se s tím, že by se mohl stát i českým králem. Nelitoval peněz na najímání stavovského vojska. Ale všechny plány ukončila 18. listopadu 1618 jeho náhlá smrt. Slavný pohřeb se konal až 28. ledna 1619.[31]

Úmrtím Albrechta Jana Smiřického byla znovu nastolena otázka dědictví. V úvahu nepřicházel slabomyslný bratr Jindřich Jiří, starší sestra Eliška Kateřina – jak již víme – byla od jara 1608 vězněna na Hrubé Skále, pak na Kumburku. Proto mladší sestra Markéta Saloména, manželka Jindřicha Slavaty z Chlumu a Košumberka, byla ustanovena poručnicí Jindřicha Jiřího a již 21. listopadu 1618 (tři dny po bratrově smrti) slíbila před úředníky desk zemských, že se bude o statky starat a že bude pečovat o bratra. Tím převzala celý rozsáhlý majetek Smiřických.[32]

Markétě Saloméně ale plány zkřížil vdovec Ota Henrich z Vartemberka, který se svými vojáky dobyl Kumburk, Elišku Kateřinu osvobodil a nechal se s ní oddat. Se svými vojáky obsadil hrad Kumburk i město Jičín a přiměl úřad města Jičína k slibu člověčenství pro svou manželku. Oba si činili nárok na polovinu majetku Smiřických.

Regent Bukovský se již od jara 1608, kdy informoval Zikmunda Smiřického o provinění jeho dcery, podílel na věznění Elišky Kateřiny i na vyšetřování Jiřího Vagnera. Proto při příchodu Vartemberkových vojáků uprchl z Jičína. Eliška Kateřina a Ota z Vartemberka na jeho místo jmenovali úředníkem panství jičínského měšťana Martina Vlčka.[33]

Markéta Saloména se nechtěla dělit, proto potřebovala prokázat, že její sestra byla právem uvězněna a pro své provinění nemá žádný nárok na rodový majetek. A tehdy jí přispěchal na pomoc manžel její sestřenice Rudolf Stubenberk ze Stubenberka.[34] Již v pondělí 14. října 1619 vypověděl, že asi dva nebo tři dny před smrtí Zikmunda Smiřického jej navštívil a poznal, že jej něco trápí. Když po smrti Zikmundově mluvil s panem Tobiášem Štefkem z Kolděj, dověděl se, že *málo některý den před smrtí páně od Její Milosti paní manželky páně poselství ústní skrze Jeronýma Bukovského z Neudorfu ku pánu přišlo, že by se Eliška Kateřina ze Smiřic, druhá dcera páně, něčeho zlého dopustiti měla ... s nějakým Jiříkem kovářem, poddaným nebožtíka pana Zikmunda ze Smiřic.*[35] Asi po dvou nebo třech letech, za poručnictví Albrechta Václava, navštívil Stubenberk hrad Hrubou Skálu a zde mluvil oknem ve dveřích v přítomnosti Albrechta Václava s Eliškou Kateřinou, která zde byla vězněna ve sklepní místnosti. Žádala jej o přímluvu. Ale pan Rudolf rozhodně odsuzoval její provinění, které považoval za velikou potupu celého rodu. Navrhoval, aby se vdala za nějakého poddaného a s ním bydlela mimo urozené lidi. Když podruhé navštívil Hrubou Skálu, přiměl Elišku Kateřinu, aby vlastní rukou napsala přiznání. V roce 1618 se opět setkal s Eliškou Kateřinou v přítomnosti Jeronýma Bukovského a zase jí navrhoval, aby se provdala za poddaného.[36]

Za pět dnů po sepsání svědectví Rudolfa Stubenberka byl 19. října vyslechnut ve vězení na zámku v Českém Dubu Jiřík Vagner a za dalších pět dní služka Elišky Kateřiny Eva, dcera Adama Hlavatého z Přehvozdí. Na konci konceptu výslechu Jiřího Vagnera je poznámka, v níž si stěžuje, že *Jich Milosti páni regentové a Jich Milosti páni páni mne, Jiříka Rejdšmída tak začastý vytazovali a se mnou se tak dlouhého času nemilostivě vyzili.*[37] Z toho je zřejmé, že oba regenti se v této záležitosti angažovali v neprospěch Elišky Kateřiny.

Jindřich Slavata obžaloval v Praze jménem své manželky Otu z Vartemberka. Ten se však nemínil postavit před direktory a do Prahy přijel až v lednu 1620, když případ převzal nový český král Fridrich Falcký. I tehdy rozhodl zemský soud ve prospěch Slavatových. Ota z Vartemberka byl uvězněn na Pražském hradě a do Jičína byla vyslána královská komise k převzetí statků. Jejími členy byli Rudolf ze Stubenberku, Adam Abraham Bohdanecký z Hodkova, Ladislav Bukovský z Oseče a dva komorníci desk zemských. Jel s nimi i Jindřich Slavata a regent Bukovský.

K Jičínu přijeli v sobotu 1. února 1620. Eliška Kateřina z Vartemberka je vpustila do města až po příslibu městské rady, že bude stát na její straně. Poté se komise odebrala do zámku, který paní z Vartemberka nechtěla otevřít. Slavata ale měl svůj klíč. Při prohlídce místností nalezli uvězněnou manželku a tetu Jeronýma Bukov-

ského, jež hned propustili. Když komise chodila po zámku a sepisovala svršky, setkala se s Eliškou Kateřinou, která se obořila na regenta Bukovského a žádala přítomného mušketýra, aby ho zastřelil. Proto komisaři chtěli, aby odešel a Slavata jej vyprovodil ze zámku.

K večeru mezi pátou a šestou hodinou paní z Vartemberka rozdávala mušketýrům střelný prach. Vyzývala je k věrnosti a nalévala jim víno. Vojáci měli zapálené lunty a asi neopatrností došlo ve skladu k strašlivému výbuchu. Zámek byl zničen a v jeho troskách zahynulo jednačtyřicet osob. Mezi nimi byli Jindřich Slavata, Eliška Kateřina, Rudolf Stubenberk a další členové komise.[38]

V tomto sporu stál regent Jeroným Bukovský od počátku proti Elišce Kateřině. Již v roce 1608 vyřizoval Zikmundu Smiřickému zprávy o jejích přípravách k útěku s Jiřím Vagnerem. Měl na starosti její věznění a s Tobiášem Štefkem se podílel na výsleších Jiřího Vagnera a služky Evy. Jak uvedl na počátku května 1620 ve své suplice králi a stavům Ota z Vartemberka, prý *ten bezbožný člověk Jeroným Bukovský nějakého Václava Zelenku najal, aby jej i manželku jeho zabil, jakož pak že na trápení k tomu návodu se i přiznal a proň také konec svůj [vzal]*.[39] Proto je pochopitelné, že Eliška Kateřina jej nenáviděla a koncem ledna držela jeho manželku a nějakou příbuznou, označovanou jako tetu. Regent Bukovský při příchodu Vartemberkových vojáků do Jičína uprchl. To, že 1. února musel pro její odpor opustit zámek, mu zachránilo život.

Následky jejich nepřátelství pokračovaly i po nešťastném výbuchu. Nad obětmi katastrofy měl pohřební kázání v děkanském kostele jičínský děkan Jiří Thaddaeus. Slavnostní pohřeb byl odepřen Elišce Kateřině, které byly vytrženy z uší náušnice, řetězy i šaty s těla strženy, že zůstala téměř nahá. Odnesli ji měšťanu Janu Obešlovi, který se nad ní slitoval a od kramáře koupil plátno na košili a černou látku na sukni. Nechal udělat černou truhlu, ve které byla odnesena do kostelíčka sv. Jana Křtitele na Koštofranku a uložena vedle jejích dvou služek. Důstojný pohřeb paní z Vartemberka prý regent Bukovský zakázal.

Za této situace vznikaly pověsti o smrti paní z Vartemberka, která prý nebyla po výbuchu hned mrtvá. Na neposkytnutí řádné pomoci měl mít vinu regent Bukovský. Zprávy se zakládaly na nařknutí jičínského měšťana Tomáše Uhlíka, jinak Kaštánka. Dne 8. dubna 1620 vstoupil Bukovský do plné rady města Jičína a žádal potrestání Uhlíka.

Byla vyslechnuta řada svědků, mezi nimi i Kryštof Haznykl, s kterým přijela Eliška Kateřina z Dřevěnice do Jičína, aby zde přijala královské komisaře. Měl dosvědčit, jaké si vzala na sebe šperky. Václav Hlubuček z Moravčic svědčil, že záchranné práce dělali na rozkaz Adama Náchodského. Na základě výpovědí bylo usneseno, že Tomáš Kaštánek bude potrestán čtyřmi týdny šatlavy - avšak již 23. dubna mu Bukovský provinění odpustil.[40]

7. Simeon Větrovský

Členové rodu Smiřických, direktoři, nový český král, zemský soud i oba regenti stáli ve sporu na straně Markéty Salomény Slavatové. Ale i Eliška Kateřina z Vartemberka měla několik stoupenců, z nichž na předním místě byl jičínský radní písař Simeon Větrovský.

V roce 1606 přišel na jičínskou školu bakalář Simeon Anemius (Větrovský), rodák z Mělníka, a následujícího roku 1607 byl ustanoven správcem školy. Jako zdejší učitel vydal roku 1608 v Praze u Sessia malý spis o svém rodišti: *Topographia Melnicensis carmine descripta.* Mimo to vydal v roce 1607 sbírku epigramů.[41]

Dne 28. dubna 1609 se oženil s Kateřinou, pozůstalou dcerou po Janu Poklopovi, jičínském měšťanu a spoluradním. Oddal je jičínský děkan Pavel Nonnius Heřmanoměstský.[42] Svatební smlouvu uzavřel 27. března 1609 s Janem Plínským a jeho manželkou Dorotou, matkou nevěsty. Nevěsta dostala věnem 75 kop grošů.[43] Téhož roku 1609 se stal radním písařem po Davidu Německobrodském, který zastával tuto funkci od roku 1604 až do roku 1609, kdy zemřel. Roku 1605 byl uváděn jako syndicus curiae. Jiří Carolides z Karlšperka napsal na Simeona Větrovského epigram, v němž ho jmenuje: *Trudimundus syndicus Giezinensis.*[44]

Na náměstí koupil od Pavla Ninolického za 370 kop grošů dům č. 58.[45] 24. února 1612 koupil sobě, manželce a dětem zahradu u cesty k Čeřovu od Tomáše Kavky za 52 kop 30 grošů. Ještě téhož roku ji prodal Vilému Agostovi Vlachovi, vochláři.[46] Dne 11. května 1612 koupil od pernikáře Václava Bydžovského za 100 kop grošů dvůr na Valdickém předměstí vedle dvora Doroty Strakové a vedle pastoušek u cesty k Čeřovu (v místech dnešní Havlíčkovy ulice).[47]

Když na podzim 1619 obsadili Jičín Vartemberkovi vojáci, chopil se Simeon Větrovský příležitosti. To, co se tu tehdy dělo, můžeme si představit na základě soupisu jeho provinění, který byl napsán v září 1620 po jeho propuštění z pražského vězení.[48]

Když Oto Vartemberk jménem své manželky Elišky Kateřiny obsadil Jičínsko, jmenoval úředníkem kumburského panství jičínského měšťana a konšela Martina Vlčka a tím nahradil nejen Jeronýma Bukovského, ale též Adama Náchodského z Neudorfu.

Této situace plně využil Simeon Větrovský, který se stal konšelem (spoluradním) a plně se zapojil do podpory práv Elišky Kateřiny. Kladlo se mu později za vinu, že mluvil nevážně o paní Slavatové a jejím manželovi a za vrchnost uznával pouze paní Vartemberkovou, *zvláště když se užral a po domácích chodíc, mluvil.* Paní Vartemberkovou před lidmi očišťoval a tvrdil, že *se jí pekelná křivda činila. Po panstvích Její Milosti paní – nejsouc toho hoden (oprávněn) – jezdil, rozkazoval, ouředníky i jiné oficíry podle své vůle zřizoval.* Nutil důchodního písaře dubského panství a jiné lidi z toho panství, aby neuznávali jinou vrchnost, než paní Vartemberkovou.

Město Jičín jako do své správy vzal, ouřad po vůli své sadil, sobě rovné k předním ouřadům volil a kdož jemu se nelíbil, ty z povinnosti a k všelikým těžkostem přivozoval. Dal se slyšet, že *koho on chce, že může zvelebit a koho chce, zvošklivit a že na něm to všechno město záleží. Zdi městské objížděl, pevnit pomáhal a všelijaké úklady proti své vrchnosti činil.* (Vrchností myšlena paní Slavatová.) *V spravování statku obecního lehkomyslně se vetřel a jako by ten statek jeho byl, s ním nenáležitě šafoval.*

Nabádal obec města Jičína, aby při paní Vartemberkové stála, *že jim všelijaké milosti, nadání, privilegia ihned způsobí, k tomu i pergamen přichystal...* Sepsal *kopii listu vejhostního, jímž obci jičínské přes 100 osob jest v jednom listu propuštěno, a to všechno listinně, podvodně a lehkomyslně od něho konáno jest, což žádného místa nemá.*

Dále byl obviněn: *Jsouc písařem radním a majíce kšafty a jiné věci obecní v své moci, kam jest se kšaft Matěje Třešňáka, souseda jičínského, poděl, toho aby se povinen byl zpraviti. Útratu nenáležitou, kterou s pomocníky svými, v Praze jsouc v arestu, učinil, do obecního vydání klásti nařizoval, k čemuž také Její Milost paní žádného místa dávati neráčí.*

Svého nového postavení využil Větrovský i proti Jeronýmu Bukovskému v době jeho nepřítomnosti v Jičíně. *Při rozbírání domu předepsaného Jeronýma Bukovského těch všelikých věcí s pomocníky sobě v nevážnosti rovnými mnohé věci sobě přivlastnil a ty až posavad za ním zůstávajíce, jich nevrátil. I nemajíc na jiném rozbírání v domích dosti, ještě ze mlejna dva vepře krmné, jemu Jeronýmovi Bukovskému náležité, oukradmo vzal a s pomocníky svými sobě přivlastnil.* Snažil se zjistit, kdo má jaké věci Jeronýma Bukovského nebo jeho manželky. *Dvě jistoty svědčící na obci města Jičína manželce a dceři pana Jeronýma Bukovského na 500 kop míš. oukradmo k sobě přijal. Potom vyrozuměvši, že by od obce nesměl takového dluhu upomínat, pochlebně a nestoudně směl takové jistoty obci darovati, avšak na druhou stranu zase oukradmo z té, jemu nepovinné sumy, od obce úrok míti, kterýž posavad za ním zůstává, a z měšce obecního musil se znovu úrok tomu, komu náleží, dáti.*

V nepřítomnosti Jeronýma Bukovského jeho všelijak ... v městě Jičíně, Turnově i v jiných městech zhaněl a znaříkal. Když na něho panu Jeronýmovi Bukovskému suplikace a stížnosti podány byly ..., proti němu jest trucoval a odpovědi dávati nechtěl. Jsouce v arestu pražském, ženě své psal, což před rukami jest, že jest mu pan Jeroným Bukovský lživě to způsobil a že padá na kolena, aby ho Bůh pomstil a tu pomstu že v brzkých dnech uhlídá...

Dne 8. dubna 1620 byl v městské radě Simeon Větrovský konšeli napomenut, aby odvedl registra důchodů obecních, též 7 1/2 kopy gr. z 250 kop gr. manželce a dceři pana Jeronýma Bukovského za půl léta povinných, které přijal za časů pana Oty Hendricha z Vartemberka od Jana Erfurtského. Slíbil, že odevzdá registra i díl sumy, který na něho z těch 7 1/2 kopy gr. připadl.[49]

Ještě 17. a 24. června 1620 byl Simeon Větrovský podle zápisů soudních register přítomen jednání městské rady. Asi nedlouho potom byl uvězněn v Praze a podle zápisu v komorní knize byl 8. srpna 1620 propuštěn na rukojmí vzhledem k nedostatečnému zdraví. Zaručilo se za něj částkou pět tisíc kop grošů dvanáct rukojmí. První byla jmenována jeho tchyně Dorota Plenská, dále následovali Jan Sýkora, Martin Bína, Daniel Poklop, Burjan Kropáč, Karel Michalův, Jan Patočka, Daniel Holub, Martin Kosař, kožišník Jan Dlouhý, krejčí Baltazar Černý a Jiřík Šmíd, všichni sousedé z města Jičína. Ve dvou nedělích pořád zběhlých se měl opět dostavit.

Při dalším jednání 3. září se za něj zaručili stejní ručitelé mimo Jana Sýkory a Matěje Bíny pod zárukou 5 000 kop grošů. Větrovský byl ponechán na svobodě se závazkem, že se bude pokojně chovat a že neopustí město Jičín.

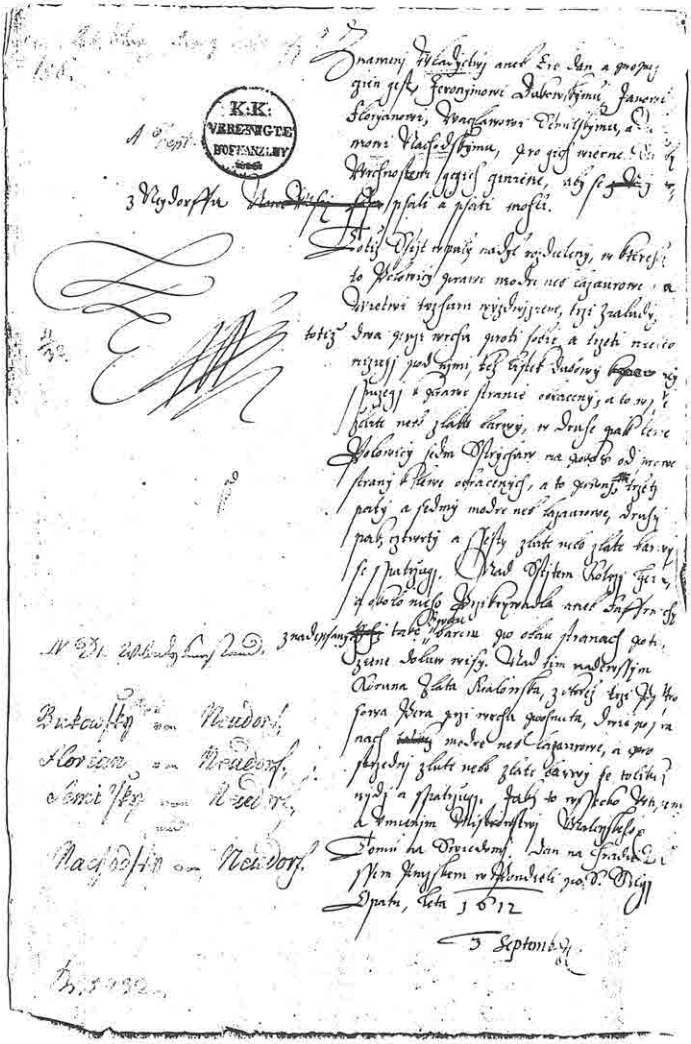
K zápisu je připojen seznam jeho provinění o 25 bodech, z nich sedm je proti Jeronýmovi Bukovskému. Kromě již uvedených provinění se zde uvádí, že v druhém dopise z vězení své ženě psal, *aby se s dětmi do Boleslavě neb na Mělník nebo do Prahy obrátila a co má peněz, s sebou pobrala.*

Jsouce z arestu pražského propuštěn, ctí a věrou se zavázavše, že se všemu podle rozhodnutí, jemu ve známost uvedenému, chovati chce, toho nedodržel, a tak čest i víru potratil. Dostavivše se do města Jičína, tu jest všelijaké úředních osob hanění a jiných mnohých nešlechetností se dopouštěl. Dal se slyšet, *že v městě Jičíně býti nechce, nýbrž že sobě na Mělníce zakoupení učiní, tedy na sobě pronášeje, jako by on dědičným poddaným Jich Milosti pánů a pana bratra Její Milosti paní nebyl.*

V roce 1620 se stal novým radním písařem Jan Oliva. O dalších osudech Simeona Větrovského mnoho nevíme. Roku 1625 prodal grunt na Pražském předměstí za fortnou koželužskou, který od roku 1586 patřil otci jeho manželky Kateřiny, za 250 kop gr. Danielu Holubovi.[50] Dům na náměstí č. 58, který prodal Větrovskému Pavel Ninolický, koupil r. 1630 za 325 kop gr. Daniel Švihovský od vdovy Anny Větrovské a od Kateřiny a Jana, sirotků Simeona Větrovského.[51] Ze zápisu plyne, že Simeon Větrovský zemřel mezi lety 1625 až 1630, byl dvakrát ženat, neboť jeho první žena se jmenovala Kateřina, a že před r. 1630 zemřela i jeho mladší dcera Dorota.

8. Za Albrechta z Valdštejna

Markéta Saloména Slavatová se ze svého vítězství – které ji stálo manželův život – dlouho netěšila. 8. listopadu 1620, v den porážky stavovského vojska na Bílé hoře, se zdržovala asi v Praze. Hned se dala na cestu do Náchoda, odkud se odebrala do Vratislavi. Vzala s sebou i svého slabomyslného bratra Jindřicha Jiřího, jehož jménem ovládala statky Smiřických.[52]



Zápis o nobilitaci Jeronýma Bukovského z Neudorfu z r. 1612.

O Jičín a další panství Smiřických projevil zájem Albrecht z Valdštejna, syn Markéty, rozené Smiřické, z náchodské větve Smiřických. Již 22. března 1621 mu je císař zastavil. V červnu 1622 udělil mu císař lenním listem frýdlantské panství. Pobělohorských konfiskací využil Valdštejn k vytvoření rozsáhlého komplexu panství a statků, který císař Ferdinand II. dne 12. března 1624 povýšil na knížectví a 4. ledna 1627 na vévodství. Valdštejnovi šlo nejen o zaokrouhlení území, ale též o hospodářské a správní sjednocení.

Určitým vzorem mu byla dobrá organizace soustavy smiřických panství. Proto ponechal ve službě regenta Bukovského a další vrchnostenské úředníky Smiřických, i když do Jičína přivedl z Moravy hejtmana svého vsetínského panství Václava Stáblovského z Kovalovic a jmenoval ho zde hejtmanem panství. Asi v roce 1623 se stal Stáblovský obětí moru.[53]

Povýšení Frýdlantska na knížectví se stalo podnětem k rozsáhlé správní reorganizaci. Nejvyšším správním a soudním místem se stala dvorská kancelář v Jičíně, který se stal hlavním městem knížectví, později vévodství. V čele dvorské kanceláře stál zemský hejtman a ten měl téměř místodržitelské pravomoci. Prvním byl jmenován bývalý podplukovník Gerhard Taxis a 25. července 1625 to Valdštejn napsal regentu Bukovskému i s pokyny, jak se mají úředníci k němu chovat. O hospodářské záležitosti knížectví pečovala komora, kterou tvořila komorní kancelář pro vyřizování písemností a účtárna. Prvním regentem komory se stal Jeroným Bukovský z Neudorfu, někdy zvaný prezidentem komory.[54]

Dne 5. února 1624 dostal Jeroným Bukovský od Valdštejna mocný list, kterým mu byly uděleny jako léno statky Třebnouševes, Ostrov a Dolní Dobrá Voda na hořickém panství. 10. října 1627 získal jako léno vesnice Libonice a Svatogothardskou Lhotu se statkem Rašínem (dvorem a třemi chalupami).[55]

Dne 16. října 1624 založil Valdštejn v Jičíně kolej řádu Tovaryšstva Ježíšova. Dal jí statek Milíčeves a dvůr Jarošov, který roku 1611 dostal Jeroným Bukovský od Albrechta Václava Smiřického za věrné služby Smiřickým. Téhož roku k němu přikoupil pohořelé městiště sousedního dvora. Hned v počátcích v roce 1622, když Valdštejn jednal o usazení jezuitů v Jičíně, projevil úmysl věnovat jim dvůr na jičínském předměstí, z něhož by členové řádu měli dostatek chleba. Dne 26. května 1623 napsal Valdštejn páteru Coroniovi mimo jiné, že pro ně snadno získá dvůr od Jaroše. V tomto roce přejali jezuité dvůr do své správy a 16. října 1624 jim byl zapsán do městských knih. Dvůr byl odhadnut na 7 000 zl. rýnských. Kromě dvora dostali jezuité i velikou zahradu na Čeřově, která patřila též Bukovskému.[56]

Dne 28. dubna 1628 koupil Jeroným Bukovský od Viléma Agosta a jeho manželky stodolu, zahradu a roli vedle své role z obojí strany za 150 kop gr. a další roli a louku za 160 kop gr.[57]

Jeroným Bukovský z Neudorfu a na Třebnouševsi zemřel 15. května 1629 a již 18. května nařídil Maxmilián z Valdštejna zemskému hejtmanovi Taxisovi, aby Jan Jezbera a nově přijatý komorní sekretář Antonín Lomnický pořídili v Jičíně v přítomnosti zemského hejtmana a komorních radů soupis register, knih a jiných věcí, hlavně originálů vévodových privilegií a listů, které měl zemřelý regent u sebe. Novým regentem se stal Jindřich Kustoš z Lipky.[58]

Jeroným Bukovský byl pochován v kostele v Hořicích. Na pískovcové náhrobní desce je zde vytesán citát z 2. epištoly sv. Pavla, na eliptickém štítku je jeho znak s přikryvadly a kolem desky nápis: *Letta Panie 1629, 15 den miesiecze mage urozený a statečný rytíř Pan Jeronym Bukovsky z neudorfu a na Trzebnaussovssy,*

G. M. Osvieczeneho Kniezete Frydlandskeho a Sagaskeho Rada a Regent ziwot swug v Panu Bohu pokogne dokonal a tuto tielo geho mrtwe poch. gest oczekawagic weseleho a blahoslawneho z mrtwych wzkrzissenij.[59]

Po Bukovském zůstala vdova Marta a dcery Marie Saloména Kriegová a Anna Kateřina Cavallarová. Po jeho smrti měl statek Třebnouševes spadnout na vévodskou komoru, ale Valdštejn ponechal vdovu v užívání statku až do smrti a čekání na toto manství udělil Petru Adolfovi sv. pánovi z Schönkirchen. Třebnouševes dostal císařskou rezolucí 12. června 1636.

9. Manželka a dcery Jeronýma Bukovského

Z předešlé zprávy lze usuzovat, že vdova po Jeronýmovi Bukovském zemřela před 12. červnem 1636. August Sedláček v díle *Hrady, zámky a tvrze* uvádí, že se jmenovala Marta, rozená z Klimštorfu, z jiných pramenů a podle aliančního znaku nad vchodem domu č. 2 na jičínském náměstí víme, že jeho ženou byla Marta Šponarová z Blinsdorfu. Je pravděpodobné, že Sedláčkův tvar je zkomoleninou tohoto jména, jinak by byl Bukovský dvakrát ženat a obě ženy by se jmenovaly Marta.

Šponarové z Blinsdorfu byli šlechtická rodina, pocházející z horního Slezska. Bratři Beneš a Jan Šponarové byli 31. října 1554 přijati do stavu rytířského s tím, aby se psali z Blinsdorfu a s tímto erbem: červený štít a v něm poloviční stříbrný lev s rozzavenými ústy, k pravé straně obrácený, v pravé noze drže zlatou hvězdu o osmi špicích (vynechána tu patrně bílá zeď s cimbuřím u spodu), kolčí helm s přikryvadly červenými a bílými, křídlo červené a na něm týž lev.

Jan Šponar z Blinsdorfu byl okolo roku 1556 zemským písařem Krnovského knížectví. Jeho bratr Beneš si roku 1554 koupil statek Markvartovice u Hlučína, který po jeho smrti dostal nejstarší syn Daniel. Z mladších synů byl Jan (1599–1614) hejtmanem hradu a panství Mírova na Moravě, Václav držel 1614 svobodný dvůr v Zábřehu nad Odrou a Beneš měl svobodný dvůr v Olbramicích, později koupil statek Dřevnovice u Kojetína.[60] Který z nich byl otcem manželky Jeronýma Bukovského, nevíme.

Dále se při úmrtí Jeronýma Bukovského dovídáme, že tehdy žily ještě obě jeho dcery. Podle pořadí v zápise byla asi mladší Anna Kateřina Cavallarová, o které pak již nemáme další zprávy. Snad starší dcera Marie Saloména Kriegová byla již podruhé vdaná, protože jejím prvním manželem byl Jan Florián Brodský z Neudorfu, úředník škvoreckého panství (úředník = hejtman), který byl společně s jejím otcem povýšen do šlechtického stavu a měl s ním společný erb.

Dalším manželem Marie Salomény byl Václav Macák z Ottenburku, který pocházel ze šlechtické rodiny z Opavy. Jejich předkové patřili zde k zámožnějšímu měšťanstvu. Jeho dědeček Daniel Macák měl od města Opavy v zástavě dvůr

v Oticích (Ottendorf) a byl povýšen do vladyckého stavu. Zemřel okolo roku 1600. Měl syna Jiřího, který dostal Velké Hostice, které po něm připadly jeho synu Jiřímu. Mladší syn Václav se odebral do Čech, kde byl 1643 přijat za zemského obyvatele. Po první manželce Anně Marii Lickové z Riesenburku († okolo 1641) zdědil statek Bílou Třemešnou.[61] Po její smrti si vzal za manželku Marii Salomenu a roku 1646 drželi společně statky Sadovou, Kunčice, Trnavu, Zvíkov a Sovětice.[62]

J. G. Sommer ve své topografii při této příležitosti uvádí, že statky drželi Václav Macák z Ottenburku a jeho druhá manželka Marie Salome Keckow, rozená Bukovská z Neudorfu. Pokud Keckow není zkomolenina jména Krieg, byl Václav Macák jejím čtvrtým manželem.

Václav Macák z Ottenburku zemřel asi roku 1651, kdy jako vdova dědila po něm Bílou Třemešnou. Marie Saloména se znovu vdala za Jana Arnošta Schaffgotsche. Byl to vdovec a jeho první manželka, Kateřina, vdova po Petru Strakovi z Nedabylic, rozená Dobřenská z Dobřenic, zemřela 14. května 1650. S ní měl jediného syna Jana Jindřicha. I Schaffgotschové pocházeli ze Slezska a měli ve znaku bílou ovci.

Jan Arnošt Schaffgotsch z Kinastu a Greiffensteinu koupil roku 1649 se svou první ženou Obědovice. Po druhé manželce Marii Saloméně, která zemřela v roce 1656, zdědil Sadovou a okolní statky, Bílou Třemešnou a regentský dům v Jičíně na náměstí s lázní na pražském předměstí za fortnou u řeky Cidliny. V Jičíně obojí prodal roku 1660 za 1 200 zl. rýnských. Roku 1661 přikoupil k Sadové díl Dohalic a v roce 1678 Sobětuchy. Tím vzniklo velké panství Sadová, které se později stalo základem rozsáhlých harrachovských statků na Hradecku. Třetí jeho manželkou byla Johanna Magdalena hraběnka Lažanská, která zemřela kolem roku 1674. Jan Arnošt Schaffgotsch zemřel 26. května 1695 ve věku 72 let.[63]

10. Závěr

V předešlých řádcích jsem se pokusil ukázat, že Jeroným Bukovský byl schopný hospodářský odborník, který věrně sloužil Janu Rudolfu Trčkovi, Smiřickým i Valdštejnovi. Byl jedním z nejbohatších mužů v Jičíně. Bohužel nevíme, odkud do Jičína přišel a kde vzal značné částky peněz, aby mohl většinu kupovaných nemovitostí platit hotově a ještě půjčovat peníze. Určitý majetek měla jeho manželka a dcery.

Jeroným Bukovský se značně angažoval ve sporu sester Smiřických Elišky Kateřiny a Markéty Salomény o dědictví. Zde je třeba upozornit na to, že všechny archívní prameny k této záležitosti, kromě supliky Oty z Vartemberka králi a stavům, jsou psány z hlediska Markéty Salomény. Nevíme, zda všichni tak rozhodně odsuzovali provinění Elišky Kateřiny z vlastního přesvědčení, nebo – jak tvrdí Pavel Skála ze Zhoře – byli někteří z nich podplaceni.

Ani pobělohorské poměry neotřásly jeho postavením. Zatímco regent Tobiáš Štefek z Koloděj byl jako direktor za městský stav popraven na Staroměstském

náměstí v Praze, Bukovský byl potrestán jen pokutou od komise transactionis.[64] Jistě včas přestoupil ke katolické víře, i když Jaroslav Mencl napsal, že *mezi jezuity a hejtmanem byl té doby poměr napjatý a hejtman Jaroš, zatvrzelý luterán, velmi zdrženlivě se choval k stále novým přáním.*[65] Víme ale, že souhlasil s tím, aby Valdštejn daroval jezuitům jeho dvůr Jarošov, za což byl předem odškodněn při udělení léna na statek Třebnouševes.

I když Bukovský měl v Jičíně, kde úřadoval, krásný dům na náměstí, jistě občas pobýval i na tvrzi v Třebnouševsi. Tomu nasvědčuje to, že byl pohřben v hořickém kostele.

Bez zajímavosti nejsou ani osudy jeho dcery Marie Salomény, která byla čtyřikrát či snad pětkrát vdaná. Ač pocházela pouze z erbovní rodiny, stala se nakonec manželkou příslušníka starého šlechtického rodu a svými sňatky přispěla k založení rozsáhlého panství Sadová. Je pozoruhodné, že jak její matka, tak i manželé Václav Macák z Ottenburku a Jan Arnošt Schaffgotsch pocházeli ze Slezska.

Poznámky

1 Ferdinand Menčík: *Dějiny města Jičína.* Jičín 1906.
2 Jaroslav Mencl: *Historická topografie města Jičína.* Díl I. Jičín 1940. Díl II. Jičín 1949.
3 Josef Metoděj Jakubička: *Katalog archivu a knihovny musejního spolku v Jičíně.* Jičín 1905, s. 42–43.
4 Knihy jsou uloženy v archívním fondu Vs Kumburk-Radim, knihy č. 398–405 a kniha Rychta libštátská 1604, PozK OS Nová Paka, č. 3141.
5 Když jsem zjistil, že kniha *Rychta bradská 1601* dostala novou hladkou vazbu, doporučil jsem, aby od dalších knih, které budou převázány, bylo na knihaři požadováno vrácení původních desek.
6 Po připojení k panství Kumburk patřily tyto vsi k právu rychty robouské, v 2. polovině 18. století zde byla rychta kbelnická.
7 Je pozoruhodné, že na gruntovních knihách bývalo jméno nejvyššího úředníka a ne majitele panství. Když r. 1692 bylo založeno 55 svazků nových gruntovních knih pro 66 vsí šlikovských panství Veliš, Kopidlno a Staré Hrady, bylo na titulním listě každé z nich napsáno *za správy urozeného pana Hendrycha Františka Sauryka, toho času všech panství J. V. H. M. šlikovských hejtmana.* (SObA Zámrsk, Sbírka pozemkových knih OS Jičín, OS Libáň a OS Sobotka.)
8 Menčík, *Dějiny,* s. 205, 354. – Roku 1603 prodal Jan Rudolf Trčka z Lípy ves Mladějov Hynkovi Kozlovskému z Kozlova, který tu postavil novou tvrz. Již předtím koupil od Kateřiny Šmolcové ves a dvůr Pařízek. Roku 1611 obojí prodal Barboře purkrabince z Donína na Valdově. Podle sněmovních sbírek je r. 1615 uváděn jako držitel tvrze a dvoru Mackov u Plhova. Zemřel r. 1618 zcela zadlužen. (Tomáš V. Bílek: *Dějiny konfiskací v Čechách po roce 1618.* Díl I. Praha 1882 , s. 302; August Sedláček: *Hrady, zámky a tvrze království Českého.* Díl V., s. 278, díl X., s. 79.)
9 Josef Petráň: *Staroměstská exekuce.* Praha 1971, s. 223, 225.
10 Svědectví Rudolfa ze Stubenberka ze 14. října 1619. Archiv Národního muzea (ANM) Praha, H 51; *Pavla Skály ze Zhoře Historie česká od roku 1602 do roku 1623.* Ed. Karel Tieftrunk. 3. díl. Praha 1867, s. 437; Menčík, *Dějiny,* s. 371–372; Jindřich Francek: *Eliška Kateřina Smiřická a příběh její lásky.* In: Východočeský sborník historický. Sv. 3. Pardubice 1993, s. 277–278; Radovan Sál: *Vímť já jeden krásný zámek aneb do třetice všeho zlého.* Noviny Jičínska, 3. listopadu 1994, s. 9, 7. část seriálu. – Podle Pavla Skály ze Zhoře uvádí literatura, že Zikmund Smiřický, když se dověděl o provinění své dcery Elišky Kateřiny, dal ji na Hrubé Skále uvěznit a brzy nato zemřel. Podle svědectví Rudolfa Stubenberka dlel pan Zikmund v této době v Praze a Elišku Kateřinu dala uvěznit její matka Hedvika a po Jeronýmovi Bukovském to vzkázala do Prahy manželovi, který krátce nato zemřel. Tomu nasvědčuje i stížnost Oty z Vartemberka přednesená stavům, v níž se píše, že *Hedvika Smiřická bez povolení Zikmunda Smiřického, manžela svého, pannu Elišku Kateřinu, dceru svou z pouhého domnění a náruživosti mateřské do vězení těžkého jest dala.* (*Pavla Skály ze Zhoře Historie česká od roku 1602 do 1623.* Ed. Karel Tieftrunk. 4. díl. Praha 1868, s. 103.)
11 Jan Hradecký byl synem Jakuba Hradeckého, ševce, který r. 1566 koupil dům č. 67 u Holínské brány. Byl důchodním písařem na Veliši (1588–1597), potom správcem a v letech 1605–1607 úředníkem na Kumburce. Jeho bratr Matouš byl písařem *při outratách* města Jičína. (Menčík, *Dějiny,* s. 244, 349.)
12 Menčík, *Dějiny,* s. 153.
13 Menčík, *Dějiny,* s. 161.)
14 Menčík, *Dějiny,* s. 170; Mencl, *Hist. topografie* I, s. 134–135, 415.
15 Menčík, *Dějiny,* s. 350–351.
16 Menčík, *Dějiny,* s. 351.
17 Státní okresní archív (SOkA) Jičín v Jeřicích, poz.

kn. OS Jičín, č. 65; trhová kniha města Jičína 1584–1633, fol. 6v; Mencl, *Hist. topografie* I, s. 134–135.

18 Menčík, s. 171–172, 349, 351; Mencl, *Hist. topografie* I, s. 412.

19 SOkA Jičín, AM Jičín, trhová kniha, fol. 8v.; Menčík, *Dějiny*, s. 162; Mencl, *Hist. topografie* II, s. 50.

20 SOkA Jičín, AM Jičín, trhová kniha, fol. 6, 6v, 8 a 9.

21 SOkA Jičín, AM Jičín, trhová kniha, fol. 11; Menčík, *Dějiny*, s. 351. – Menčík omylem uvádí: *od sirotků po Janu Hrádkovi* místo Hrdíkovi.

22 Menčík, *Dějiny*, s. 351–352.

23 SOkA Jičín, AM Jičín, trhová kniha, fol. 11 a 129v.

24 V konceptu listiny ve Státním ústředním archívu (SÚA) v Praze, ČDK, kart. 419, bylo z Neydorffu škrtnuto a napsáno z Nové Vsi, opět škrtnuto a touž rukou, co je napsán celý koncept, napsáno z Neydorffu.

25 Koncept nobilitační listiny uvádí datum 3. září 1612, ale v trhové knize města Jičína 1584–1633 je již u zápisů trhů z konce dubna 1610 a z r. 1611 (fol. 6–11) uváděn jako urozený pan Jeroným Bukovský z Neydorffu, pan úředník jičínský. Tyto zápisy jsou psány na volná místa mezi staršími zápisy z 16. století a je tedy možné, že byly napsány dodatečně až po 3. září 1612.

26 Jan Karel Hraše: *Dějiny Náchoda*. Náchod 1895, s. 587–588.

27 František Mizera: *Paměti města Semil a okolí*. Semily 1930, s. 54.

28 Bílek, *Dějiny konfiskací* I, s. 389.

29 Autoři hesel v Riegrově slovníku naučném, díl 5., s. 615, i v Ottově slovníku naučném, díl 17., s. 989, tvrdí, že Adam Náchodský a tedy i Jeroným Bukovský byli povýšeni za věrné služby Smiřickým a Trčkům. Jan Florián a Václav Semilský Trčkům nesloužili.

30 Rozsah panství Smiřických podrobně uvádí Tomáš V. Bílek v *Dějinách konfiskací* I, s. 524–555. O hospodaření na těchto panstvích pojednávají Václav Pešák: *Panství rodu Smiřických v letech 1609–1618*. In: Sborník archivu ministerstva vnitra v Praze. Sv. 12. Praha 1940, a nověji Jaroslav Čechura: *Dominium Smiřických – protokapitalistický podnikatelský velkostatek předbělohorských Čech*. ČČH, 1992, s. 507–536.

31 Menčík, *Dějiny*, s. 377–378.

32 Tamtéž, s. 379.

33 Tamtéž, s. 355 (140, 261). – Martin Vlček byl synem Jana Vlčka a jeho manželky Anny, dcery Matěje perníkáře. Oženil se r. 1603 s Annou, vdovou po jičínském sousedu Matěji Třešňákovi, která r. 1603 koupila za 125 kop gr. dvůr na Valdickém předměstí. V letech 1607–1618 byl konšelem. Zemřel r. 1620 a dne 14. září 1620 v plné radě města Jičína učinil Jeroným Bukovský jménem vrchnosti přípověď na statek po něm pozůstalý, movitý i nemovitý, na dům, dvůr, role i jiné věci a žádal jejich sepsání. Současně se k této pozůstalosti hlásil i Jan mladší Třešňák. 23. září žádal Bukovský znovu o tento statek. Protože město nesouhlasilo, dal 30. září Vlčkovský statek do nucené správy a sekvestory ustanovil Kryštofa Žaluda a Šimona Klatovského. Ale obecní starší ohlásili, že z téhož statku náleží jičínské obci 83 kopy 17 gr. 3 d. a mají být odvedeny. (SOkA Jičín, AM Jičín, kn. č. 13, Soudní registra 1620–1621, fol. 10v a násl.; Menčík, *Dějiny*, s. 388.)

34 Jeho manželka Kateřina byla se svým bratrem Albrechtem Václavem po smrti svého otce Václava Smiřického ze Smiřic a na Náchodě (+ 1593) vychovávána u svého poručníka Zikmunda Smiřického na Hrubé Skále společně s jeho dětmi, tedy i s Eliškou Kateřinou a Markétou Saloménou. (Menčík, *Dějiny*, s. 373.) Když v květnu 1607 Zikmund Smiřický koupil od Jana Rudolfa Trčky panství Kumburk, jsou na smlouvě uvedeni jako prostředníci Rudolf ze Stubenberku, na Novém Městě nad Metují a Adam mladší z Valdštejna, na Hrádku nad Sázavou. (*Jičín od založení až na naše doby*. Jičín 1889, s. 38–43.)

35 Radovan Sál: *Vímť já jeden krásný zámek aneb do třetice všeho zlého*. Noviny Jičínska, 3. 11. 1994, s. 9, 7. část seriálu.

36 Radovan Sál: *Vímť já jeden krásný zámek aneb pan Rudolf vypovídá*. Noviny Jičínska, 10. 11. 1994, s. 9, 8. část seriálu.

37 Francek, *Eliška Kateřina*, s. 292. – Původně všechny práce o jičínské tragedii a o tom, co jí přecházelo, vycházely z díla Pavla Skály ze Zhoře. R. 1906 uvedl Ferdinand Menčík ve svých dějinách města Jičína (s. 371) bez uvedení pramene jméno zámeckého kováře Jiřího Vagnera z Hodkovic, kterého Pavel Skála neznal. Části výslechu Jiřího Vagnera poprvé citoval Miroslav Ivanov v díle *Znám já jeden krásný zámek nedaleko Jičína aneb O sličné panně a převelmi žalostivé příhodě* (s. 134–142) v knize *Modrá ozvěna* (Východočeské nakladatelství, Havlíčkův Brod 1963). V prvém vydání této práce s názvem Znám já jeden krásný zámek aneb O sličné panně a ovčáčkovi v jeho knize *Historie skoro detektivní* (Mladá fronta, Praha 1961) se jméno kováře Jiřího Vagnera neuvádí. Teprve Jindřich Francek ve své studii Eliška Kateřina Smiřická a příběh její lásky vydal jako přílohu edici celé výpovědi Jiřího Vagnera a prameny doplnil o výslech služky Evy a o svědectví Rudolfa Stubenberka ze Stubenberka.

38 *Pavla Skály ze Zhoře Historie česká* III, s. 439–442, Menčík, *Dějiny*, s. 379–383; Francek, *Eliška Kateřina*, s. 279–280.

39 *Pavla Skály ze Zhoře Historie česká* IV, s. 104.

40 Menčík, *Dějiny*, s. 384–386; Francek, *Eliška Kateřina*, s. 280–281.

41 Menčík, *Dějiny*, s. 333; Francek, *Eliška Kateřina*, s. 285, pozn. 36.

42 SOkA Jičín, AM Jičín, kn. č. 30, Kniha sňatků 1567–1651, fol. 67.

43 SOkA Jičín, AM Jičín, kn. 12, Kniha svatebních smluv 1586–1628, fol. 141.

44 Menčík, *Dějiny*, s. 207.

45 Tamtéž, s. 106.

46 SOkA Jičín, AM Jičín, trhová kniha, fol. 13v; Menčík, *Dějiny*, s. 157.

47 SOkA Jičín, AM Jičín, trhová kniha, fol. 14; Menčík, *Dějiny*, s. 155.

48 SÚA v Praze, Komorní knihy, inv. č. 1777, Paměti potřebné na všecka panství 1620, fol. 22v–25v. Zpráva o propuštění Simeona Větrovského na rukojmí. Za upozornění na tento dokument a za zapůjčení jeho kopie děkuji řediteli SOkA Jičín PhDr. Jindřichu Franckovi.

[49] Menčík, *Dějiny*, s. 386.
[50] Tamtéž, s. 177.
[51] Tamtéž, s. 106; Mencl, *Hist. topografie* I, s. 161.
[52] Menčík, *Dějiny*, s. 390.
[53] Mencl, *Hist. topografie* I, s. 241, 243.
[54] Josef Svátek: *Dvorská kancelář Valdštejnova frýdlantského vévodství.* Studie muzea Kroměřížska '83, 1983, s. 62.
[55] Bílek, *Dějiny konfiskací* II, s. 799, Sedláček, *Hrady* V, s. 139, Svátek, *Dvorská kancelář*, s. 66 – Tomáš Bílek uvádí Svatogothardskou Lhotu jako Březovou Lhotu, ostatní autoři jako Lhotu.
[56] Mencl, *Hist. topografie* II, s. 50; Svátek, *Dvorská kancelář*, s. 73.
[57] SOkA Jičín, AM Jičín, trhová kniha, fol. 261v.
[58] Svátek, *Dvorská kancelář*, s. 62.
[59] Sedláček, *Hrady* V, s. 139; Antonín Cechner: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu Novopackém.* Praha 1909, s. 47.
[60] *Riegrův slovník naučný.* Díl 9. Praha 1872, s. 126–127; August Sedláček: *Českomoravská heraldika.* II. část. Praha 1925, s. 634–635.
[61] Bílek, *Dějiny konfiskací* II, s. 806 uvádí: ... *Valdštejn postoupil Ladislavu Lickovi z Ryzmburku, potom jeho sestře Anně Marii Lickové z Ryzmburku, později provdané Macákové z Ottenburku. Této Macákové, podruhé provdané za Jana Arnošta Schaffgotsche, a její dědičce Marii Saloméně Schaffgotschové z Neudorfu statek Třemešná 1651 v dědictví zpupné byl uveden.* Sedláček, *Hrady* V, s. 343–344, a další literatura opakuje tento omyl.
[62] Johann Gottfried Sommer: *Das Königreich Böhmen, statistisch-topographisch dargestellt.* Sv. 3. Bidschower Kreis. Praha 1835, s. 17; *Riegrův slovník naučný.* Díl 5, s. 3.
[63] *Riegrův slovník naučný.* Díl 8, s. 297; *Ottův slovník naučný.* Díl 22, s. 945.
[64] Bílek, Dějiny konfiskací I, s. CXXXIX.
[65] Mencl, *Hist. topografie* I, s. 56.

Střížkův plátenický dům v Horní Branné

(Příspěvek k počátkům průmyslové výroby a zděné lidové architektury v Podkrkonoší)

Luboš Lancinger – Ladislav Svoboda

Obec Branná se připomíná jako většina okolních větších i menších sídlišť poprvé kolem poloviny 14. století (fara roku 1359) a její vznik je zřejmě výsledkem kolonizačního úsilí, prováděného v předcházejícím století z Pojizeří rodem Valdštejnů. Podomácku necechovně provozované plátenictví, s nímž souvisí i zkoumaný objekt, má v celém okolním krkonošském podhůří velmi starou tradici jako doplňkový zdroj obživy k nevýnosnému obilnářství na málo úrodných půdách v drsném podnebí. Jeho první rozmach do masového měřítka byl zaznamenán již v předbělohorské době od konce 16. století. Chudoba pramenů a absence kvalitních monografií však nedovolují pokročit o mnoho dál za toto obecné konstatování.

Právě do konce 16. století byly z obchodně reklamních důvodů posledním majitelem, Františkem Smrčkem, ve 20. století položeny počátky *plátenického domu* čp. 74 se snahou podložit toto tvrzení i novodobě uměle vytvořenými, v podstatě podvrženými hmotnými doklady. Na základě dosti rozsáhlého, avšak diletantsky nekritického a svévolně upraveného archivního bádání vznikla bajka o staré tvrzi Vojnařů–Wejnarů, zároveň plátenických mistrů z roku 1587, kteří po Bílé hoře emigrovali a jejich objekt byl současně harrachovskou vrchností i poddanskými držiteli rozšířen na jakousi málem manufakturu. Pohodlností a nedostatkem kritičnosti příslušných činitelů v památkovém řízení se tyto bajky dostaly bez patřičného zpochybnění i do úřední korespondence a odtud do odborné literatury.[1]

Pokud jde o jméno Vejnarů, bylo dosti rozšířené mezi poddanými branského i jilemnického panství. Berní rula z roku 1654 i urbář z roku 1653[2] je evidují i v Horní Branné. Nevyskytuje se však ani v zemských deskách ani ve spisech o nobilitacích, inkolátech a podobné šlechtické evidenci ve Staré manipulaci, nezná je A. Sedláček ani jiný genealog české šlechty jako svobodné obyvatele, oprávněné držet šlechtické sídlo, tvrz.

Znalost vývoje feudální držby v Branné je pro útržkovitost pramenů mezerovitá a působila obtíže již A. Sedláčkovi.[3] Většina vesnice patřila v 16. století Valdštejnům, z nichž Zdeněk si tu v polovině století postavil zámek náhradou za zpustlý hrad Štěpanice. Na počátku 17. století koupil Horní a Dolní Brannou Václav Záruba z Hustiřan, jemuž byla za účast ve stavovském povstání změněna z allodu na manský statek, rezervovaný po Zárubově smrti k prodeji Albrechtovi z Valdštejna. Až v konfiskačních aktech se roku 1627 zmiňuje *zámek Branský s tvrzí starou*, Sedláčkem hypoteticky lokalizovanou do polohy *Na Hrádku*.[4] Roku 1628 Albrecht z Valdštejna Zárubův statek Brannou získal, aby jej ze zeměpanského manství změnil v manství svého frýdlantského vévodství a jako takový jej roku 1633 udělil svému obrstovi Ottovi Bedřichovi z Harrachu. Po vévodově pádu udržel Harrach celý svůj podkrkonošský majetek jako allod, který zůstal majetkem rodu až do pozemkové reformy. Za celou uvedenou dobu se již o žádné tvrzi písemná zmínka nečiní.



Horní Branná, pohled na Střížkův dům od jihozápadu. (Snímek Památkový ústav Pardubice - M. Martinec 1992.)

Nejstaršími bezpečnými písemnými prameny pro historický místopis domu čp. 74 v Horní Branné jsou purkrechtní registra z let 1687–1756[5] a rustikální fasse (berní přiznání) z 19. 11. 1713[6]. Podle fasse měl tuto usedlost, zařazenou v kategorii chalupníků a zahradníků bez polností, vlastnit roku 1654 Jiřík Mejsner. Edice berní ruly z tohoto roku ve shodě s originálem vede tohoto poddaného v uvedené kategorii beze zmínky o zdanitelné živnosti.[7]

Prvním nesporným zápisem 16. 3. 1688 *uvedl sobě Václav Blažků v zápis chalupu tuto na 25 kop míš. vlastního nákladu svého, a poněvadž tu toliko jen vlastní náklad jeho trefuje, tím způsobem jemu a jeho budoucím dědičně přináležeti bude.*[8] Ze svérázné úřední řeči zápisu vyplývá, že Blažek stavení nezískal přímým testamentárním dědictvím ani nekoupil od předešlého vlastníka nebo vrchnosti a že mu byl zapsán náklad, čili že je v nějakém rozsahu vystavěl. Z té doby je v knize větší počet podobně stylizovaných zápisů pro nově, zřejmě na obecní půdě postavené domky (Auenhäusl), kde se k užitku vrchnosti, avšak na svůj náklad usazovali převážně němečtí kolonisté. Zdá se, že v tomto rámci Blažek obnovil po Mejsnerovi opuštěný, zpustlý a snad pohořelý objekt. Podle posudku správce Krkonošského muzea z roku 1944 se při opravách roku 1907 mělo po vytrhání podlah ve východním křídle přijít na ohořelé trámy. Pisatel je však neviděl, nýbrž měl zprávu od původce bajek o tvrzi a třistaleté průmyslové tradici.[9]

Ve stavbě domu je pod jeho střední částí zachován valeně klenutý sklípek, nesouvisející s pozdější výstavbou, proti jehož dodatečnému vyhloubení jednoznačně svědčí archaická konstrukce bezvýsečové, nízko nasazené klenby. Lze tu hypoteticky uvažovat o tom, že jde (samozřejmě vyjma dodatečně vestavěného schodiště) o sklípek starší dřevěné chalupy, položené nejspíše nad ním, rovnoběžně se svahem. Za jeho stavebníka můžeme považovat Václava Blažka nebo i Jiříka Mejsnera, neboť kamenný sklípek mohl i případný požár docela dobře přečkat.

Už po dvou letech, roku 1690, Blažek získal ve vsi lepší a nákladnější usedlost, na kterou majitelce neudaného jména postoupil svou chalupu směnou jako závdavek ve výši 45 kop míš. Nabyvatelka pak tímtéž zápisem chalupu prodala synovi Janovi Tylounovi za stejnou cenu na velmi nízké splátky.[10] Tyloun, ve Smrčkových *historických* exkursech z neznámé příčiny označovaný jako *hétman zbrojní, pak negotiant*, prodal chalupu už roku 1693 opět za 45 kop míš. Václavu Střížkovi,[11] pravděpodobně místnímu usedlíkovi. V citovaném urbáři i v rule se toto příjmení a jeho nositelé vyskytují v Branné i v dalších vesnicích dosti početně.

Teprve Václav Střížek je podle zmíněného berního přiznání z roku 1713 prokazatelným faktorem. Vrchnost za něj přiznala chalupu, 1 louku, 1 krávu, 1 kozu a ve zvláštní rubrice živnost obchodníka s přízí (Garnhändler) s ročním výdělkem 15 zl. rýn. Stavovská rektifikační komise roku 1725 opravila louku na ovocný sad a přiznaný výdělek na 50 zl. rýn. V tomtéž přiznání byl uveden ještě nejspíš příbuzný Tobiáš Střížek, který měl nově postavený *Auenhäusl* a jako přadlák (Spinner) vydělával 24 zl.[12]



Horní Branná, pohled do nádvoří Střížkova domu od jihozápadu.
(Snímek Památkový ústav Pardubice - L. Vojtěchovský 1987.)

Václav Střížek vedl zřejmě živnost úspěšně a roku 1734 kšaftem odkázal synovi Tobiáši Střížkovi na jeho dědický podíl ve výši 150 kop míš. (175 zl.) celou chalupu s příslušenstvím.[13] Protože dědiců bylo zřejmě několik, musela pozůstalost představovat několik set zlatých. V konečném katastrálním operátu z roku 1748 se ještě setrvačně eviduje Václav Střížek, obchodník přízí,[14] což však zřejmě dokládá, že tato živnost objekt neopustila a přešla i na syna. Z roku 1734 je také zaznamenána značná zádušní fundace 100 zl. r. za zemřelého Václava Střížka, jejímiž plátci však byli synové zesnulého Václav a Jiří, chalupníci v Branné. Není jasné, proč není jmenován Tobiáš.[15] V soupise obydlených domů na panství z 19. dubna 1754 se mezi domkáři (Auenhäuslern) po sedlácích a chalupnících jmenuje také sběrač příze Tobiáš Střížek.[16]

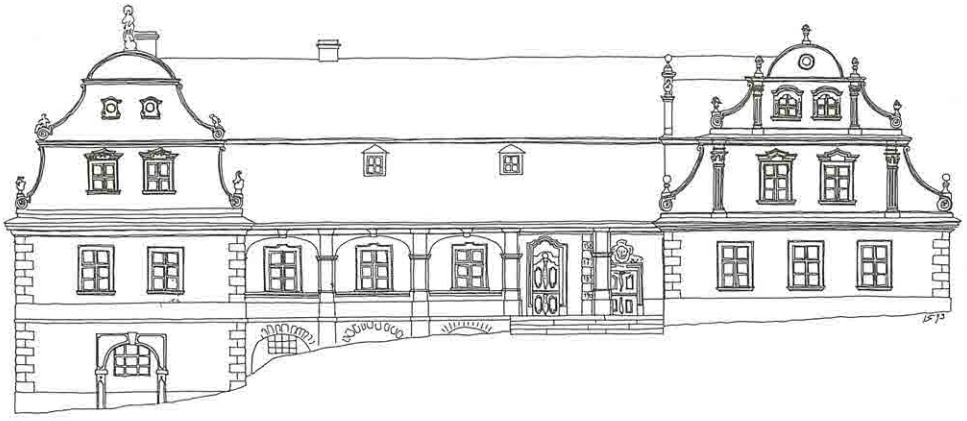
Úspěšný obchodník s přízí Václav Střížek je téměř s jistotou stavebníkem další etapy domu, a sice dvouprostorové východní části severního traktu, mající výrazně silnější zdivo (kolem jednoho metru) než zbytek stavby. Může k ní patřit i křížová klenba západnějšího z obou prostorů, bližší ohledání však nebylo možné. Zmíněná část domu tehdy byla pravděpodobně samostatně stojícím skladem příze. Snad ještě tentýž stavebník, který stavbu výrazně zhodnotil na rozdíl od svého následovníka, syna Tobiáše, realizoval i její rozšíření o novou obytnou část, dnešní východní křídlo. Stavba použila architektonických prvků – kvádrovaných nároží (dochovaných i v napojeních pozdějšího rozšíření), šambrán s lištou a profilované

podstřešní římsy – i barevnosti používané na panských stavbách Harrachů již od 17. století,[17] takže podle nich nelze její vznik blíže datovat. Snad i interiér byl řešen alespoň zčásti odlišně od dnešního stavu, jak o tom svědčí velký, půlkruhem zaklenutý otvor s lícovanou zazdívkou na východním průčelí, proti dnešní černé kuchyni.

Tobiáše vystřídal jeho syn František Antonín, který dosáhl značného podnikatelského úspěchu a již ve své době jisté místní proslulosti jako *negociant*, tj. textilní faktor, kterou ve dvacátém století rozmnožily zprávy o jeho dochované obchodní korespondenci a její částečné zpracování v regionálním tisku.

Tradovalo se o něm, že už roku 1760 ve věku šestnácti let si měl otevřít vlastní obchod s plátnem a že jeho příbuzným byl správce panské manufaktury v branském zámku Ignác Václav Střížek.[18] Jisto je, že roku 1771 koupil František Střížek od otce Tobiáše *chalupu tuto*, kterou ten získal roku 1737, za stejnou cenu hotových 150 kop míš. Otci se pojišťoval byt *v teplý sednici* nebo náhrada 15 zl.[19] V daňovém soupisu obyvatel domů na panství roku 1773 se pod čp. 74 v Branné jmenuje Franc Střížek s děvečkou a podruhem Adamem Střížkem.[20] Adam mohl být snad Františkovým mladším bratrem, zmíněným údajně i v korespondenci. Z téhož roku se mu v soupise poddanských povinností registruje 1 den pěší roboty týdně, půlroční úrok 5 kr., plat z pronajatých panských polí a značná daň 1 zl. 27 kr. Kolonka *statt garn steuer*, vyplněná u ostatních sousedů, zůstala u něj prázdná.[21]

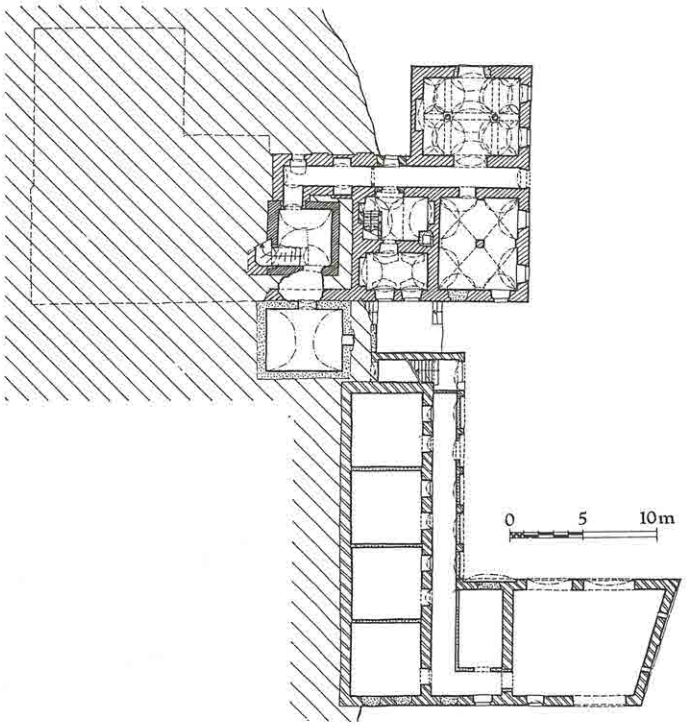
Důvodem byl zřejmě přechod nového majitele na obchod plátnem a plátěnými výrobky, nákladnější a technicky náročnější na povrchovou úpravu. Zasvěcený účastník rozvoje manufakturní výroby v tehdejších Čechách, guberniální rada Josef Schreyer o tom píše s odstupem dvou, tří desetiletí v propagačních spisech:



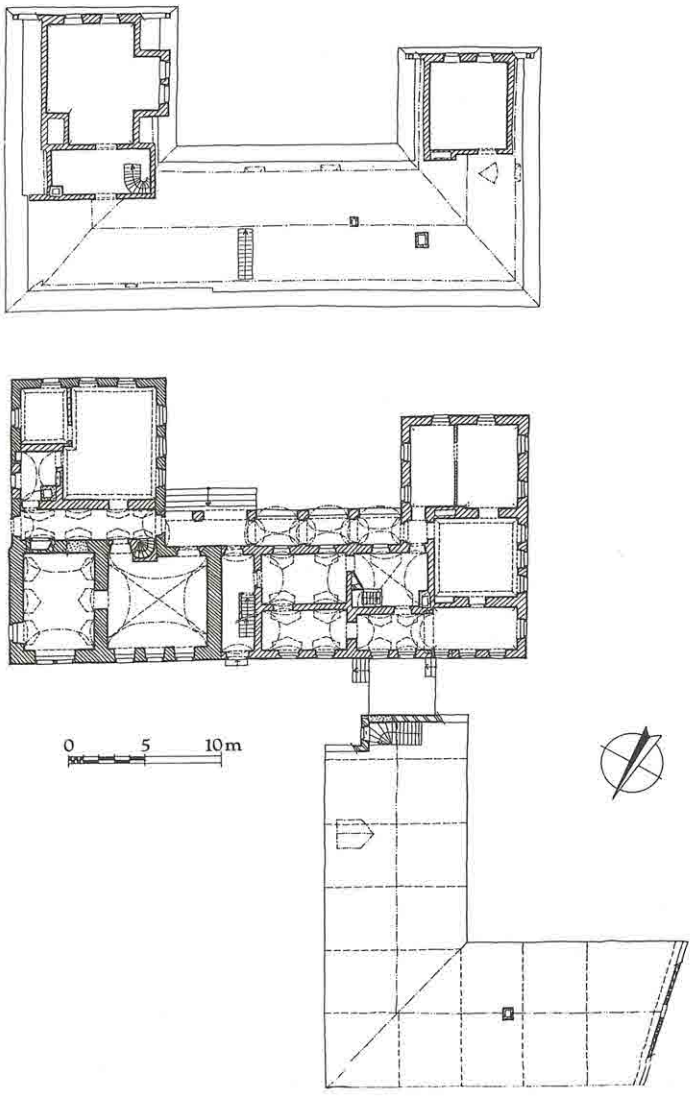
Horní Branná, nákres jižního průčelí Střížkova domu.
(Zprac. L. Svoboda s použitím zaměření Energovodu Praha.)

V Bydžovském kraji položila základ ke znalosti do různých cizích zemí prodejných pláten a jejich apretury roku 1768 v Nových Zámcích [u Hostinného] založená obchodní společnost pod řízením neb. komerčního rady Eberleho. Za své existence přitáhla v té věci zběhlé lidi ze Slezska a Saska, ale protože se záhy rozpadla, ti lidé se rozptýlili do různých menších místních obchodních domů a učinili tuto znalost užitečnou obecně. Za nyní ovládanou znalost plátěného zboží podle jeho sortimentů a příslušné apretury mohou zvláště mezi nyní s cizinou obchodujícími obchodníky...[mj.] v Branné Střížek vděčit Gottfriedovi Knoblochovi, původně zaměstnanému u novozámecké obchodní společnosti jako apretér.[22]

Na rozdíl od výkupu příze, na skladování celkem nenáročné, vyžadoval obchod plátnem větší, dobře větrané a suché sklady a od Knoblocha převzatá, zpočátku možná i jím zavedená apretura i potřebné dílenské prostory. Tím musel být F. A. Střížek od přechodu na nový způsob podnikání a po převzetí domu roku 1771



Horní Branná, půdorys spodního podlaží Střížkova domu se stavebně historickou analýzou: zdivo hustě šrafované raně barokní, řídce šrafované pozdně barokní, dvojitě šrafované klasicistní a tečkované novodobé. (Zprac. L. Svoboda s použitím zaměření Energovodu Praha.)



Horní Branná, půdorys vrchního podlaží (dole) a podkroví Střížkova domu se stavebně historickou analýzou. Zdivo hustěji šrafované barokní z 1. pol. 18. stol., řídce šrafované pozdně barokní, dvojitě šrafované klasicistní a tečkované novodobé. (Zprac. L. Svoboda s použitím zaměření Energovodu Praha.)

motivován k jeho základní přestavbě. Kdy se tak stalo, není v žádných písemných pramenech uvedeno a rok 1777, opakovaný v novější literatuře, je založen na jednom z letopočtů na budově, podvržených po roce 1907 F. Smrčkem.

Z citací Střížkovy korespondence[23] lze odvodit, že začínal ještě za otcova hospodaření obchodem s hrubým plátnem, příp. jinde za úplatu zušlechtěným, a postupně se získáním technologií úpravy přešel k jejich provozování ve vlastním objektu.[24]

Pro uskutečnění v poddanských poměrech rozsáhlé stavební akce se jeví nejpravděpodobnější první polovice sedmdesátých let. Stavitele mohl Střížek získat v cechu zedníků a kameníků v Jilemnici, který tam fungoval od roku 1752.[25] O průčelích se z neudaných pramenů traduje, že byla zdobena malbami (údajně freskami) sv. Floriána a Bohorodičky.[26] Na vrcholu západního štítu byla umístěna socha sv. Apolény, patronky Střížkovy manželky. Došlo tedy k přestavbě nejspíš někdy po Střížkově sňatku.

Roku 1786 koupil F. A. Střížek za potokem mimo pozemek svého domu od selského gruntu J. Hníka kus *záhumní* o ploše 41 × 54 loket k postavení stodoly a kůlny.[27] Dokládá to, že při veškerém rozsahu svého obchodu nepřestal být chalupníkem s polním hospodářstvím. Zároveň je to patrně i terminus ante quem



Horní Branná, portál na severní straně arkádové chodby Střížkova domu. (Snímek Památkový ústav Pardubice - M. Kolegar 1982.)



Horní Branná, portál ve východním čele arkádové chodby Střížkova domu.
(Snímek Památkový ústav Pardubice - M. Kolegar 1982.)

pro přestavbu vlastního domu, který byl stavbou stodoly patrně zcela přenechán obchodu a oproštěn od zemědělství.

F. A. Střížek tedy provedl dostavbu objektu do dnešní trojkřídlé podoby a ovšem i jeho výrazné architektonické a výtvarné zhodnocení. Autora projektu není třeba hledat ve vzdálenějším renomovaném staviteli, neboť použité architektonické prvky nijak zásadně nevybočují z vybavení soudobé stavební produkce na Jilemnicku a lze tu předpokládat značný Střížkův vliv a snahu o vytvoření skutečně reprezentativního objektu. Nutno říci, že přes – nebo právě pro – nedokonalou symetrii, v níž se podařilo skloubit rozložitější pravé křídlo s užším a vlivem klesajícího terénu vyšším křídlem levým (je navíc i kratší, aby se vznikající nádvoříčko neuzavřelo vůči návštěvníkovi, přicházejícímu zleva po můstku), vznikla velice malebná architektura, v prostředí roubených chalup zcela výjimečná. V interiéru přístavby, která nahradila snad až do té doby nad sklepem dožívající roubenou stavbu, byla větší péče věnována spodnímu podlaží, kde byla jihozápadní část zřejmě určena pro vlastní obchod. Proto tu překvapuje neumělé provedení dvojice pilířků, nesoucích klenbu a majících hrubě tesané dříky se silně zaoblenými hranami, mírně se rozšiřující nad hranolovou odstupněnou patkou, a prosté hranolové hlavice. Podle nich se lze domnívat, že velice šikovného kameníka,

autora štítů a dalších doplňků, získal Střížek pro spolupráci až v průběhu stavby. Podobný rozdíl ve zdobnosti lze spatřovat mezi ploše členěným vstupním portálem krámu (je-li náš odhad správný a nešlo-li jen o sklad) a portály pod východní částí arkády. V aditivně řazených prvcích jejich profilace, vyrůstajících z ploché základny, i v zalamování nadpraží pravého z nich je patrná až úporná snaha o reprezentativní výpravnost. Z tohoto hodnocení poněkud vybočuje nástavec levého portálu, majícího k *oficiální* architektuře o něco blíže, i když v časově retardované podobě. Jde o polychromovaný nástavec, tvořený vysoce plastickou rokajovou kartuší, podepřenou po bocích úseky mřížek také s rokajovými okraji. Na kartuši je kotva a do trojúhelníku uspořádaná písmena F H A, vlevo od kartuše ještě F, vpravo S.

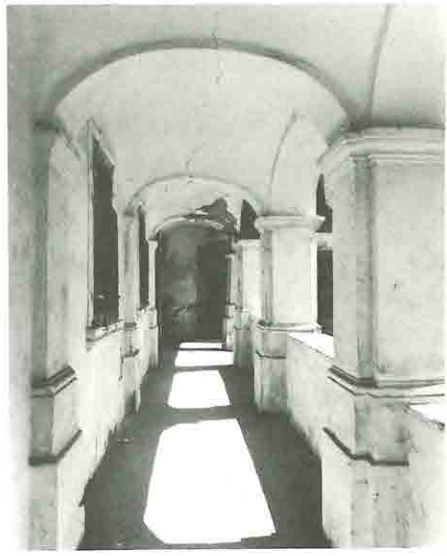
Podobně lze hodnotit i dveře v těchto otvorech: oboje byly jednokřídlé, o 2 × 2 výplních, dělené uprostřed profilovanou římskou a opatřené lahvovitě tvarovaným středním pilastrem s římsovou hlavicí a vpravo i s rozetkami. Mělká řezba rokajových prvků se soustřeďuje na plochy výplní, převážně pravoúhlé, pouze horní okraj horních výplní u levých dveří byl konvex-konkávně projmutý a na vzniklé ploše byla umístěna výrazně plastičtější drobná rokajová kartuše. U pravých dveří došlo později k výměně horní výplně za sklo nahoře i dole segmentově rozšířené a analogicky byly zřejmě počátkem 20. století dotvarovány i výplně spodní. Nadto jsou v nejvyšší části dveří dva vysoce plastické rokajové prvky s částí mřížky. Přestože jsme tyto dveře mohli studovat jen z fotografií, domníváme se, že jsou až na uvedený zásah původní, svojí okázalou zdobností i určitou bezradností v aplikaci použitých prvků plně zapadající do lidového prostředí vzniku stavby. Pokročilejší klasicizující charakter lze naproti tomu přiznat okenním mřížím, dochovaným také v arkádové chodbě. Jsou tvořené rámem a svislými pruty, k nimž jsou objímkami připevněny třičtvrtěoválné a esovité, na koncích roztepané prvky.

Vraťme se však ještě k interiéru budovy. Vedle již zmíněné šestice křížových kleneb, svedených pasy do dvou sloupů, tu byla použita ještě jedna klenba na střední pilíř, na rozdíl od předešlé se čtyřmi křížovými poli, ostatní klenby jsou převážně stlačené valené se vstřícnými pětibokými výsečemi, vyskytuje se však i klenba s nesouměrnými výsečemi, plackové klenby a v chodbách segmentové. Oba posledně jmenované typy se nacházejí v arkádě, jejíž dva chybějící oblouky v pravé části (jsoucí v kolizi s hlavním portálem) jsou dalším upozorněním na to, že se tu navazovalo na starší řešení. Segmentová klenba je tu provedena jen jako falešná, z latí a mazanice. V obytných místnostech byly použity fabionové stropy a dveře v profilovaných zárubních, u ostatních místností v jednoduchých portálech s lištou. Do severovýchodní místnosti vedly dveře kovové, zpevněné šikmými pásky. Pozdně barokní jsou zřejmě i dvě schodiště (kromě západního), z nichž východní propojovalo obytné prostory ve východním křídle a druhé sloužilo obchodním a hospodářským potřebám.

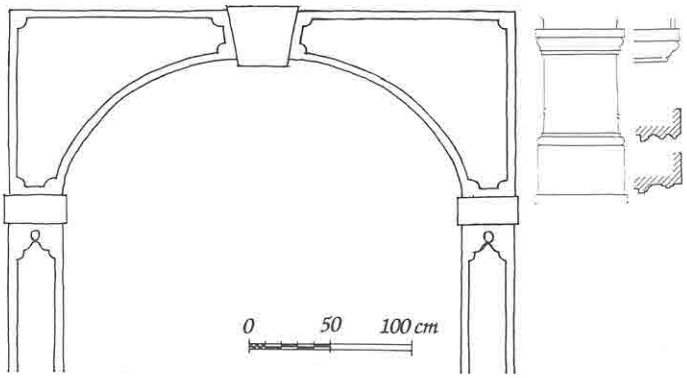
Ve výši po hlavní římsu nepředstavuje řešení objektu vyjma uvedených portálů a pilastrů v arkádové chodbě nijak neobvyklé řešení a vychází, jak již bylo řečeno,

ze starších harrachovských staveb. Problému s ukončením soklu výše posazené části stavby, provedeného z načervenalých pískovcových desek, se stavitel jednoduše zhostil tím, že jej nechal oběhnout kolem celého jejího obvodu, i nad hranolovou mezipatrovou římsou. Podokenní římsy, pěkně profilované (hranolem, výraznou simou a půloblounem), byly na nové části použity důsledně u všech plně výškově vyvinutých oken, na starší části doplněny jen pod okna pohledově exponovaných průčelí (jižního a západního). Konstrukce oken sice nejsou původní, byly vyměněny zřejmě počátkem 20. století, jejich šestitabulkové provedení o čtyřech křídlech a dvojitém uspořádání s vnějšími okny v líci však zřejmě opakuje pozdně barokní stav.

Ne zcela jasné úvahy může vyvolávat zjemnělé řešení hlavní římsy pod pravým štítem. Buď jde o úpravu, která měla oběhnout celý objekt, od níž bylo později upuštěno a římsa byla protažena ve starší profilaci, nebo – což považujeme za pravděpodobnější – vznikla obytná podkrovní vestavba ve východním křídle i její štíty jako poslední. Takový postup podporuje i bohatší plastická výprava pravého štítu, jemuž byl levý přizpůsoben bohužel nedochovanou malovanou výzdobou. Ta se však neomezovala jen na jeho plochu, malovanou smrtku s kosou dokládá snímek J. Herouta[28] na lícové straně 3. pilíře arkádové chodby, tedy na její horní ploše nad pilastrem. Skutečný rozsah malované výzdoby exteriérů neznáme, snad



Horní Branná, průhled arkádovou chodbou Střížkova domu od západu.
(Snímek Památkový ústav Pardubice - M. Kolegar 1982.)



Horní Branná, detaily ze Střížkova domu: nárys portálu z levé části jižního průčelí, pilastru a podokenní římsy z arkádové chodby a profilace portálů. (Kreslil a měřil L. Svoboda.)

se podle zmínky ve zprávě z roku 1944[29] nacházela i – prý spolu se štukovou výzdobou, nejsou-li míněny jen chybějící římsky na stropech v západním křídle – na fabionových stropech.

Stodolu, postavenou po roce 1786 *na záhumní*, lze pravděpodobně ztotožnit se žlutě značeným objektem severozápadně od domu na katastrální mapě z roku 1842.[30]

F. A. Střížek zemřel 14. 6. 1791 ve věku 47 let bez potomků a vdova Apolonie Barbora převzala dům i firmu, kterou manželovým jménem vedla až do roku 1800, kdy se po novém sňatku s Jakubem Hebenstreitem rozhodla přesídlit. Teprve tehdy byl učiněn knihovní pořádek a dům se stodolou, polem a loukou byl jí soudně odhadnut na 1940 zl., v měně ovšem již značně znehodnocené válečnou inflací. Odhadní protokol s pravděpodobným popisem se však nezachoval. Srovnání s cenou 150 kop (175 zl.) před třiceti lety je sice sugestivní, ale poněkud zavádějící. Téhož roku prodala dům s pozemky svému příbuznému Augustinovi Schubertovi z Vlčovic (Wöllsdorfu) u Králík za hotových 4800 zl. a ten už roku 1802 Josefovi a Apolonii Quaisserovým za 6200 zl. Těm pak roku 1810 v době vrcholící inflace před vídeňským bankrotem zaplatil František Heyzmann již 10 000 zl. Prodávající postupovali zároveň i pohledávky, které by jim mohly příslušet z dodávek (asi válečných) nebo zvláštních c. k. dávek.[31] Z poslední klauzule je zřejmé, že s domem se stále přebíral i zavedený obchod plátěnými výrobky, i když jeho ocenění nejspíš nevstupovalo plně do trhové ceny. Dálková obchodní spojení však zřejmě za nových majitelů zanikla, nejspíš vlivem napoleonských válek.

Heyzmann zahájil v domě tradici neúspěšných, nad své síly a schopnosti riskujících podnikatelů. Roku 1816 zažádal u krajského úřadu o udělení továrního privilegia na tkaní lněných a bavlněných tkanin. Při zavedeném řízení u vrchnostenského úřadu vyšlo najevo, že asi čtyři roky provozuje rozptýlenou manufakturu, kterou rozšířil ze 6 na 88 stavů a které dává přednost, protože umožňuje bezplatnou práci manželek a dětí tkalců. Mnozí tkalci však prý zase od něj odpadají pro neodůvodněné srážky a šizení. Tkalcům údajně dodával vyvařenou přízi, některým i zařízení. Soustředěnou manufakturu markýroval na poslední chvíli instalací čtyř stavů ve svém domě. Na dotaz, má-li vlastní zařízení na apreturu a v čem spočívají jeho výrobní objekty, odpověděl, že má v domě dva lisy na apreturu, ale pro rozsah obchodu si dává úpravu do prodejného stavu, apreturu a mandlování provádět ve specializovaných podnicích. *Moje výrobní budova pozůstává v 10 pokojích a 3 kvelbech a já mohu ve svém domě, nepočítaje můj prostorný byt, instalovat nejméně 10 stavů, uznám-li to pro výrobu za výhodné.*

Potřebný provozní kapitál udal Heyzmann při spodní požadované hranici částkou 20 000 zl. v. m. Požadované znalosti továrníka prý získal tříletým praktikováním v obchodě J. Čížka v Jilemnici a pak čtyřletou činností obchodníka a faktora, také prý četbou. Komise zjistila, že roku 1815 se Heyzmann neúspěšně pokoušel otevřít stálý sklad ve Vídni. Uznala jej za obyčejného obchodníka, který se podvodně pokouší získat privilegium, a žádost zamítla.[32] Heyzman se měl údajně roku 1821 ve Vídni zastřelit a od správce jeho pozůstalosti vydražil roku 1822 dům čp. 74



Horní Branná, pohled na východní křídlo klasicistní přístavby Střížkova domu od jihozápadu. (Snímek Památkový ústav Pardubice - L. Vojtěchovský 1987.)

s ostatní vejstavností, stodolou a pozemky za nejvyšší nabídku hotových 14 051 zl. víd. měny Josef Jerie z Mrklova. Ani v tomto případě se odhad pro dražbu nezachoval.

Roku 1828 koupil od otce dům s pozemky Josef Jerie pouze za 2000 zl. stříbrné konvenční měny. V přepočtu podle oficiálního kursu by šlo o trojnásobný pokles, ovlivněný však snad úzkým rodinným svazkem. Vyjmenovává se příslušenství, v němž nechybí pole oseté žitem, 2 krávy, 2 koně, vůz, sáně, pluh, brány, v domě 2 stoly, 6 židlí, sochy P. Marie a sv. Jana, měřidla a váhy, *tuplovaný okna*. Prodávající otec si za výměněk kromě potravin vymínil k užívání *dolení celou domouní stranu, totiž nad maštalí 4 pokoje vedle sebe, čeledník, kuchyň a naproti kvelbíček, všechny kupecké potřebnosti, tafle, pres, tabulky, kleyf a závaží... jakož i podlahy a sklep k společné potřebě*. Pro manželku v případě ovdovění *s familyí svobodno bude k jejímu obývání na tý dolení straně ten pokoj za kuchyní, čeledník, kuchyň a kvelbíček proti čeledníku*.[33]

Z Jeriovy pozůstalosti dům s pozemky koupil v dobrovolné dražbě 17. 3. 1837 za nejvyšší nabídku 5113 zl. k. m. bělič a mydlář František Krause, aby jej už roku 1839 prodal jen za 3850 zl. k. m. Josefovi Višňákovi z Vrchlabí.[34] Ten obchodní podnik zvelebil a provoz rozšířil o přístavbu na severní straně domu na částech do té doby lučních pozemků č. kat. 330–334, jež jsou na katastrální mapě z roku 1842 volné. Stavby dodatečně vkreslené a evidované dodatkovým archem stabilního



Horní Branná, pohled na Střížkův dům od severozápadu, vlevo část klasicistní přístavby. (Snímek Památkový ústav Pardubice - L. Vojtěchovský 1987.)



Horní Branná, Kalvárie před mandlovnou.
(Snímek Památkový ústav Pardubice - M. Krištof 1993.)

katastru zvětšují zastavěnou plochu domu ze 329 čtv. sáhů na 529.[35] Podle tradice došlo ke stavbě roku 1847 a v objektech měla fungovat škrobárna a belgické bělidlo příze. Nový přízemní dvoukřídlý objekt původně souvisel s hlavním objek-



Horní Branná, pohled na Střížkův dům od jihovýchodu. (Snímek Památkový ústav Pardubice - L. Vojtěchovský 1987.)

tem: i když na zmíněném dodatkovém archu je krček, lehce uskočený k východu, stejně široký jako východní křídlo novostavby, podle otisků na budovách šlo jen o podklenutý, asi dva metry široký můstek se sedlovou stříškou, spojující zvýšené přízemí domu v ose severního průčelí s podkrovím nového objektu. Přes výrobní charakter stavby bylo západní průčelí východního křídla oživeno šesti půlkruhovými arkádami, nesenými zděnými pilíři s hranolovými patkami a kamennými římsovými hlavicemi, jimiž se otvíral pohled do plochostropé chodby. Její vnitřní stěna je členěna soklem a hranolovou římskou pod archivoltami (druhdy zřejmě s lištou, nejlépe dochovanou u pravých dveří), lemujícími vpadlá pole kolem dveří i oken i jejich půlkruhových, překladem oddělených nadsvětlíků. Hlavní trakt tohoto křídla je zaklenut mělkými pruskými klenbami do segmentových pasů.[36]

S přístavbou pravděpodobně souvisí i zřízení třetího, nejzápadnějšího schodiště domu a zrušení vjezdu do suterénních prostor pod nejzápadnější arkádou. O něco starší může být propojení plochostropé severozápadní prostory přízemí s jejím východním sousedem. Celou jeho kratší stěnu nahradil prostup s půlkruhovým záklenkem, podchyceným plochými trojlistými *konzolkami*.

Josef Višňák i jeho manželka Josefa zemřeli roku 1850 na choleru a jejich majetek převzali roku 1851 jejich univerzální dědici Vilibald Jerie se sestrou Aloisií Böhmovou. Dům čp. 74 s pozemky byl oceněn na 3850 zl. k. m. Oba sourozenci

prodali tento dům s dalšími zděděnými selskými statky čp. 30 a 31 ještě téhož roku za 19 000 zl. k. m. Janu Wieserovi.[37]

Jan Wieser patrně ještě pokračoval v plátenickém obchodu. Roku 1863 dům s pozemky zdědil v přejímací ceně 19 750 zl. rak. čís. syn Christian, který jej v následujících letech zatížil množstvím dluhů, i když hlavní věřitelkou byla jeho sestra Alžběta Weygandová. Po vídeňském finančním roce 1875 se Christian Wieser dostal do finanční tísně, v níž byla na dům uvalena exekuční dražba a dům roku 1877 vydražil jen za 8750 zl. r. č. Wieserův švagr, vrchní komisař Eduard Weygand.[38] Jako státní úředník se ovšem hospodářství nemohl věnovat a v nové dražbě dům získal za nejvyšší nabídku jen 5010 zl. r. č. mlynář Jan Adolf.

Adolf měl v domě údajně provozovat obchod máslem a sýry. Roku 1889 dům pronajal a 1891 za 6000 zl. zcela prodal průmyslníkovi Wilhelmovi Katzensteinovi z westfálského Bielefeldu. O povaze Katzensteinova užívání domu nejsou zprávy. Od něj dům roku 1907 koupil za 8000 zl. již vícekrát zmíněný František Smrček.[39]



Horní Branná, sousoší Kalvárie před farou. (Snímek Památkový ústav Pardubice - M. Kolegar 1974.)

Byla to změna pro dům velmi nešťastná. F. Smrček se podle své početné grafomanské písemné pozůstalosti jeví jako osoba nadaná nezkrotnou fantazií, předbíhající jeho možnosti a schopnosti podnikatele a v rozsáhlých historicko-antikvářských zájmech nerozlišující mezi hodnotou a veteší, přáním a poznáním, pramenem a podvrhem.

Do roku 1909, v prvních dvou letech po koupi, sjednal Smrček řadu spořitelních úvěrů na několik desítek tisíc zlatých,[40] svědčících o úmyslu rozvinout v domě textilní výrobu. Tomu měla sloužit i podniknutá generální oprava domu (omítky, výmalba, nejspíš střechy a truhlářské prvky), podnikatelem samým později s nadsázkou označovaná za přestavbu. Při ní dal zejména podle místní tradice a *kroniky hornobranských domů*[41] od malíře Josefa Holubce vytesat do portálů letopočty 1587, 1777, 1850 a 1907. Smyslem bylo dokázat třistaletou tradici textilní výroby v domě a tím důvěryhodnost nové firmy, která na tuto tradici ve všech svých písemnostech odkazovala. Patrně v té době dal Smrček natisknout také idealizovaný perspektivní pohled na dům jako rozlehlý komplex s vysokým, nikdy neexistujícím továrním komínem.

Ve skutečnosti však Smrček provozoval meziobchod plátnem a kapesníky, doplněný pražením a prodejem žitné kávoviny. Již čtyři roky po koupi domu a získání úvěrů nebyl schopen splácet své závazky. Jeho situaci ztížilo ovdovění a péče o tři nezletilé děti, kterou patrně vykonával sám. Už roku 1911 věřitelé prosadili soudní zájem jeho obchodních zásob a inventáře, při kterém se ukázal rozpor mezi jeho rétorikou a realitou. Roku 1912 byla exekuce pro neuspokojivý výsledek předešlé rozšířena i na nemovitost.

Soudní odhad pro potřebu exekučního řízení provedli ve dnech 30. 3. a 2. 4. 1912 znalci Fr. Bernard z Jilemnice a J. Honců z Horní Branné a obsahuje podrobný popis: *Obchodní dům čp. 74 v Branné... leží o samotě v hořejší části obce, blíže obecní silnice... Jest přízemní se souterainem, z kamene a cihel postavený, se střechou manzardovou, u které v křídle vpředu jsou zděné štíty, při kterých v půdě jsou světnice. Podél dvora protéká potok Sovinka.* Severozápadní sklepní prostora je označena jako světnice, v přízemí *v křídle západním jsou dvě kancelářské místnosti, jeden velký pokoj (co úpravna), ku které přiléhá v středu budovy předsíň s chodbičkou, za kterou pak jest spíž a podlouhlá místnost co úpravna, za ní pak dvě velká skladiště. Chodba východního křídla vede k tam se nalézající velké světnici a světničky menší co expedit a příruční kancelář, za kterými jest záchod s předsíní. Všech místností v přízemí, krom chodeb, síní a záchodů jest celkem deset, totiž nalézají se ještě dvě místnosti co skladiště v západním křídle budovy...*

Ve světnicích (úpravnách) a kancelářích a dvou skladištích jsou prkenné podlahy, v místnostech druhých a v chodbách jsou podlahy dlážděné. Dlažby jsou betonové a z pískovcových ploten... téměř veškerá okna jsou mřížemi opatřena, mimo to okna u dvou skladišť mají okenice. V kanceláři jsou větší kamna železná (Phäbus), v úpravně jedné jsou železná kamna, v druhé plechový sporák, také jedny kamna



Horní Branná, jižní štít mandlovny. (Snímek L. Svoboda 1983.)

jsou v pokoji ve východním křídle budovy, a sice plechový sporák. Chodby a veškeré místnosti krom skladišť jsou malovány.

Půda u schodiště ze střední chodby dubovými dveřmi uzavřená jest rozdělena bedněním v pět komor, podél nich jest chodba... půda na hambalcích jest ještě příčně bedněním rozdělena.

Štíty křídel zdobeny jsou kamennými římsami, hlavatcemi, růžicemi, andílky a sochou sv. Apoleny. Střecha (mansardová) jest kryta z poloviny plechem a anglickou břidlicí a z poloviny lepenkou. Ve střeše jsou osazeny čtyry menší a čtyři vikýřová okna, na střeše jest hromosvod o třech větších a jedné menší jímací tyči se třemi svodiči. V odkapech jest střecha opatřena plechovými žlaby s odpadními rourami.

Budova jest staršího druhu, v poslední době trochu zanedbaná, takže oprav vyžaduje, zvláště co dotýče se krytiny...

Ku severní straně ve dvoře postavena jest sladovna, k níž přiléhá pražírna sladu, při které jest kolna... Nad pražírnou v půdě jest sušírna sladu (sýpka), která jest přístupna půdou a spojovací chodbou... Stav budovy jest obstojný až na krytinu, která vyžaduje opravy.

Dřevníky jsou zděné, jednostranně ku shora popsané kolně přiléhající, o dvou odděleních, k nimž přiléhá schodiště do sklepa, pod dřevníkem prvým se nalézajícího, vedoucí. Dřevníky jsou kryté lepenkou o střeše pultové, sklípek jest klenutý. Stav jest méně dobrý.

Prádelna, ku schodišti do sklepa výš popsaného přistavěná, jest ze stěn hrazděných, lepenkou kryta s kamenou dlažbou, v zastavené ploše 12,48 m^2. Studna jest zřízena ve dvoře budovy, kamennými skružemi vyzděná, s dřevěným čerpadlem.



Horní Branná, severní štít domu čp. 215. (Snímek L. Svoboda 1993.)

Dvůr ohraničen jest plotem laťovým s kamennými koly a jest přístupný dvoukřídlovým(i) laťovými vraty.

Tyto budovy... cení se... dle ceny prodejní takto: 1) dům obchodní 22 700 K, 2) přístavby, a sice pražírna, sladovna, kolna 5600 K, 3) dřevníky 400 K, 4) prádelna 100 K, 5) studna s čerpadlem 200 K, 6) oplotění a vrata 150 K, 7) stavební plocha per 19 arů 03 m² 380,60 K. Úhrnem 29 530,60 K.

V budově shora popsané provozuje se nyní pražení (výroba) žitné kávy, nalézají se tudíž různé stroje a přístroje v budově té, které mají tvořiti příslušenství stavení. Tato zařízení pozůstávala z jednoho pražicího přístroje, benzinového motorku k němu, transmisí, pařáku, dvou odstředivých třídiček obilí a 9 kádí, vesměs opotřebených.[42]

Pro vypsanou exekuční dražbu získal F. Smrček společníka a zřejmě tehdy solventního ručitele, s nímž vytvořil společnost *Maltorež*, německy *Maltoroggen* na výrobu obilné kávoviny. Tato společnost snad i pro nedostatek dražebníků roku 1912 dům koupila. Roku 1920 údajně Smrček všechny podíly společnosti získal pro sebe a své děti při zachování názvu firmy. V záplavě dopisů ze čtyřicátých let pak schizofrenicky ve třetí osobě píše o sobě jako o jednateli nebo řediteli společnosti, jejímž je v domě nájemcem. Až do protektorátní éry nejsou o jeho činnosti v domě zprávy. Vedení vlastního obchodu převzal někdy koncem třicátých let Smrčkův syn František ml.

Pod dojmem válečných poměrů zaujal roku 1941 poloprázdný objekt úřední místa a podruhé v září roku 1942. Prohlídce a pokusu o nucený nájem se F. Smrček bránil písemnými výlevy nejrůznějším institucím, zejména početnými apely na pražský Památkový úřad o ochranu.[43]

Na přání jilemnického starosty JUDr. Vancla sepsal pro Památkový úřad v červenci 1944 posudek o Smrčkově záležitosti správce Krkonošského muzea Jaromír Horáček, který dům popsal, poukázal na jeho značně zchátralý a poloopuštěný stav a poprvé zpochybnil data na budově i Smrčkovy historizující konstrukce. Již ve stylizaci tohoto dopisu je však patrná obava, zda snad na historických údajích, uváděných s četnými odkazy na prameny, není něco pravdy, což se v podstatě nezainteresované instituci nechtělo pracným bádáním ověřovat.

Za neustálé korespondence, která postupně narostla do značné síly, udržel Smrček dům v daném stavu bez nuceného nájmu a takto pokračoval i v poúnorové době až do své smrti roku 1953. V písemnostech Památkového úřadu z té doby, koncipovaných většinou dr. ing. Kotrbou, již zcela převládá verze o tvrzi z roku 1587, harrachovské manufaktuře a dalších romantických výmyslech F. Smrčka, i když o jeho osobnosti neměli referenti iluze a věděli i o jeho téměř dvouletém pobytu v psychiatrické léčebně.

Vlastnictví domu přešlo na Smrčkovu neprovdanou dceru Emilii, která zde pokračovala v intencích svého otce a jako dělnice vcelku úspěšně odrážela pokusy o socialistické využití objektu, kde se pouze roku 1969 uvádí nájem polosuterénních místností místním JZD. Stejným způsobem se po celou dobu rozbíjely i opakované, vcelku dobře míněné, písemně formulované snahy památkových orgánů o rekonstrukci objektu, opakovaně E. Smrčkovou urgované, protože majitelka chtěla pouze subvence, ale do domu byla ochotná vpustit pouze toho, koho sama uznala za vhodného.[44]

□

Vraťme se teď, po sledování osudů domu, skutečně pestře ilustrujících historii ne vždy snadného drobného podnikání v podhůří Krkonoš, k jeho významu pro počátky zděného lidového stavitelství v této oblasti. Jeho vzory můžeme hledat jednak v čerpání ze zdejší staleté tradice architektury dřevěné, jednak v inspiraci oficiální architekturou panskou. Nejstarší části domu, přisuzované na základě výrazného zhodnocení nemovitosti stavební aktivitě Václava Střížka, jsou dokladem druhé z těchto cest a zároveň jedinečnou, zřejmě nejstarší zděnou lidovou architekturou v Podkrkonoší.

V působivém, možno říci neopakovatelném dotvoření architektury domu F. A. Střížkem se k tomuto zdroji architektonického tvarosloví připojuje ještě další: lidové sochařství. Štíty domu jsou provedeny z tesaných prvků, včetně hladkých ploch z přesně opracovaných kvádrů, a i to zdůrazňuje, že jejich autorem nebyl mistr zednický ani jiný stavitel, ale kameník. Není se co divit, lidová architektura této oblasti byla v této době ještě takřka v úplnosti dřevěná,[45] tuto oblast ovládali tesaři a lidové kamenosochařství se rozvíjelo jen díky četným plastikám a náhrobkům.[46] Nepřekvapuje proto, že na podstavcích Kalvárie před farou z roku 1770 i Ukřižovaného s anděly z roku 1797, postaveného u silnice v jižní části obce, nacházíme

ve volutách tytéž šestičetné rozetky jako na štítech plátenického domu. Na soklu Kalvárie jsou navíc hrubozrnné rámce, tvarované stejně jako rámce na stojkách portálu na čelní stěně levého křídla domu. Její ústřední plastika je dnes bohužel nahrazena mladší malbou na plechu, avšak živoucí provedení andílků, zvláště plačícího (na pravé straně), svědčí o značné zručnosti svého tvůrce. Sousoší Ukřižovaného stojí před tzv. *mandlovnou* (čp. 118), jejíž jižní štít je jen mírně upravenou variantou pravého štítu Střížkova domu; vzhledem k užší základně jsou ve střední úrovni tříetážové kompozice vynechány pilastry, drobné odlišnosti nacházíme v provedení pilastrových hlavic spodní etáže, v opačném rozmístění piniových šišek a koulí na okrajích spodní části štítů a konečně ve vložení drobných reliéfních mušlí pod bohatě zalamované a profilované nadokenní římsy ve spodní etáži, jež má na plátenickém domě jen štít levý. Stavba mandlovny je datována do roku 1791 rytým letopočtem na portále, v jehož zalamovaném ukončení nadsvětlíku lze spatřovat analogii s pravým portálem v arkádě plátenického domu, je však profilován jen lištou po okraji.

Mandlovna však není jediným zdejším následovníkem plátenického domu v prosazování zděné vesnické zástavby. Dům čp. 215 má mansardovou střechu, ukončenou dvěma prostšími, dvouetážovými štíty s pilastry, volutovými křídly



Vrchlabí, detail domu čp. 210. (Snímek L. Svoboda 1993.)

i koulemi a piniovými šiškami. Hladké plochy štítu jsou však již zděné z cihel a omítané. Přízemí domu je bohužel necitlivě narušené novodobými trojdílnými okny, zůstala tu však kamenná bosáž nároží, čtvrtkruhově zaobleného mezi ústupky. Takovou bosáž má i dům čp. 212, jinak zcela přestavěný, dříve mající údajně polovalbovou mansardovou střechu. Sledování širších analogií se již vymyká rámci tohoto příspěvku, přesto bychom rádi upozornili ještě na příbuznost s domem čp. 155 v Pecce z roku 1808, také se štítem z tesaných kvádrů[47] a domy čp. 27[48] a 210 ve Vrchlabí. Posledně jmenovaný má vedle opět podobně tvarovaného portálu obedněnou pavlač, nesenou sloupky s dosti neuměle modelovanými kompozitními hlavicemi, silně připomínajícími podobné pokusy rané renesance. Podobnou reminiscenci vyvolává na plátenickém domě tříetážovost štítů.

Vraťme se závěrem opět do Horní Branné, kterou lze na základě našich zjištění považovat za jednu z enkláv, kde se krystalizovaly počátky zděné lidové architektury Podkrkonoší, a k plátenickému domu, jemuž ani očištění od pohádek o renesančním původu neubírá nic na jeho kráse a vysoké památkové hodnotě. V jeho stavbě je zřejmě dochován snad vůbec nejstarší zděný lidový dům v celých severovýchodních Čechách, a to hned ve vysoké výtvarné kvalitě. Ta je podtržena v lidovém stavitelství i zcela nezvykle komponovanou dispozicí širokého U, otevírajícího se *čestným dvorem* k návštěvníkovi.

Věřme, že i nynější vlastník pochopí, jaké hodnoty se mu dostaly do rukou, a společně s pracovníky památkové péče nalezne cestu k odstranění jeho současného neutěšeného stavu.

Poznámky

1 Poche, E. a kol.: *Umělecké památky Čech.* Sv. 1. A–J. Praha 1977, s. 403.

2 Berní rula. Sv. 13. Hradecký kraj II. Ed. Pešák, V., Praha 1951, s. 78. Státní oblastní archív v Zámrsku (SObA Zámrsk), Velkostatek (Vs) Jilemnice, kniha 1, Urbář panství Branná z roku 1653 od Matěje K. Kunze v překladu z roku 1661, fol. 123.

3 Sedláček, A.: *Hrady, zámky a tvrze království Českého.* Díl 5. Podkrkonoší. Praha 1887, s. 241–243.

4 Státní ústřední archív v Praze (SÚA Praha), Desky zemské větší, kvatern 186, lit. A 16, Desky dvorské, kvatern 68, fol. 34, a Stará manipulace, kartón 521, zn. SM/C/215/Z/3 I. Bílek, T.: *Dějiny konfiskací v Čechách.* Praha 1882–1883, s. 926.

5 SObA Zámrsk, Vs Jilemnice, Registra purkrechtní (gruntovní knihy) vesnice Branná (dále registra): 86 (1580)1609–1689, 87 C.I 1757–1868, fol. 245, 341–343v a 91 1687–1756, fol. 404–405.

6 SÚA Praha, Tereziánský katastr, kartón 201, č. 756: Rustikální fasse panství Jilemnice z 19. 11. 1713, rektifikovaná 23. 7. 1725, fol. 337–340, poř. č. 61.

7 Vlastnil jednu krávu (Berní rula 13/II, s. 78) a měl-li co společného s plátenictvím, pak jen v rozsahu individuálního domáckého předení nebo tkalcovství, které zpoplatňovala pouze vrchnost mimo urbář. Pokud by již působil jako faktor, musela by jej vrchnost úspěšně utajit jako poplatníka a navíc se naskýtá otázka, odkud by vzal devět let po posledním pustošivém vpádu Švédů potřebný kapitál. – O rok dříve, roku 1653, byl na panství německé vrchnosti sepsán česky urbář poddanských povinností, dochovaný v nekvalitně (aufs beste als möglich) ve Vídni roku 1661 provedeném německém překladu (SObA Zámrsk, Vs Jilemnice, Urbář panství Branná, fol. 123). Rovněž eviduje řadového chalupníka Jiřího Meyßnera bez nějakých zvláštních poznámek. Autorem nebyl nějaký místní vrchnostenský úředník, nýbrž účetní rada (Reithrath) české komorní účtárny Matěj Karel Kunz, takže i zde je jistá záruka vyššího fiskálního pohledu. – Potíže působí nejstarší purkrechtní rejstřík z let asi 1580–1689. Byl založen kolem roku 1580 a veden velmi přehledným a pokročilým systémem reálných fólií, tj. chronologicky po jednotlivých usedlostech na pro ně vyhražených listech. Tento systém byl však novým pobělohorským úřednictvem opuštěn a nahrazen libovolným vpisováním do volných ploch bez odkazů nebo s odkazovými značkami dnes již zcela nesrozumitelnými. Přes dvojí prohlídku list po listu se v něm Jiřího Mejsnera nepodařilo najít (SObA Zámrsk, Registra 86) a tím napojit

místopisný vývod z řady následujících knih. Pokud usedlost nabyl přiženěním nebo jako jediný dědic, mohlo dojít k zápisu nepatrnou, snadno přehlédnutelnou poznámkou nebo mohl být zápis zcela opomenut.

8 SObA Zámrsk, Registra 91, fol. 404.

9 SÚA Praha, Státní památková správa (SPS), kartón 169, zn. 3O Horní Branná, čp. 74.

10 SObA Zámrsk, Registra 91, fol. 404.

11 Tamtéž, fol. 404v.

12 SÚA Praha, Tereziánský katastr, fol. 337–340, 346, poř. č. 61 a 109.

13 SObA Zámrsk, Registra 91, fol. 405.

14 SÚA Praha, Tereziánský katastr 13, fol. 154, poř. č. 10.

15 Státní okresní archív Semily se sídlem v Bystré nad Jizerou (SOkA Semily), Archiv fary Horní Branná, Liber memorabilium I, 1671–1841, fol. 24.

16 SObA Zámrsk, Vs Jilemnice, kart. 355, č. 7, soupis obydlených domů 19. 4. 1754.

17 Srovnej např. pivovary v Horní Branné a Jilemnici.

18 Schmid, L.: *Negociant František Antonín Střížek z Horní Branné*. Krkonoše, 1979, č. 4, s. 21, bez udání pramene, snad podle místní tradice.

19 SObA Zámrsk, Registra 87, fol. 341.

20 SObA Zámrsk, Velkostatek Jilemnice, kart. 355, č. 31, Obyvatelé domů 1773.

21 SObA Zámrsk, Velkostatek Jilemnice, kart. 355, kniha 512, Soupis poddanských povinností z obce Branná 1773, Kleine Häusler, 14.

22 Schreyer, J.: *Kommerz, Fabriken und Manufakturen des Königreichs Böheim*, 1790, I, s. 61.

23 S domem se roku 1907 dostal do držení F. Smrčka i dochovaný početný zlomek Střížkovy obchodní korespondence, údajně roku 1945 částečně odcizený a dnes zcela nezvěstný. Se Smrčkovým souhlasem o něm roku 1927 otiskl J. Meißner ze Smržovky obsáhlý referát se základním zpracováním jeho dat, avšak jen s namátkovými citacemi. Korespondence měla začínat již rokem 1766, tedy pět let před knihovním převzetím domu ve Střížkově věku 22 let. Tvořily ji až na výjimky přijaté dopisy, týkající se vesměs pohybu a kvality zboží nebo podmínek obchodu s ním. Jeden z prvních dopisů reagoval negativně i na výše zmíněné založení novozámecké obchodní společnosti. (Meißner, J.: *Die Handels-Korrespondenz des Brannaer Negotianten Franz Anton Strischek*. In: Jahrbuch des Deutschen Riesengebirgs-Vereines. Sv. 16. 1927, s. 59n.)

24 Kromě Meißnerovy interpretace Střížkovy korespondence vypovídají o významu Střížkova obchodu ještě další výroky J. Schreyera. Roku 1790 jmenuje Střížka mezi těmi obchodníky *pod Slezskými horami*, kteří do cizích zemí vyvážejí přes deset vyjmenovaných druhů francouzského nejjemnějšího plátěného sortimentu (*Kommerz*, 1790, I, s. 94). V propagačním spisku o českém exportním zboží z roku 1799 pak uvádí, že z Branné vedle velkoobchodníka Jana Jiřího Votušky právě Střížkův obchod vyváží do cizích zemí *vybílená plátna, závoje a batist* (Schreyer, J.: *Waarenkabinet oder Niederlage der in Böhmen erzeugten Waarenartikel und Naturprodukte*. 1799, s. 90). – Naopak je sporné, zda je možno ke Střížkovu čp. 74 vztahovat Schallerův výrok z roku 1790, že v Branné je *panská továrna na plátno a šátky, vedle které si fabrikant vystavěl velmi pohodlný dům. Zde vyrobené zboží se zasílá z velké části do cizích zemí* (*Topographie des Königreichs Böhmen*. Sv. 16. Praha 1790, s. 107, č. 10). Panská manufaktura byla na zámku (SObA Zámrsk, Ústřední správa Harrachovských panství, mapa 2, a Mapa panství Jilemnice a Branná od A. Graupara z let 1765–75) a ten je od Střížkova domu poměrně dosti daleko. Zajímavý je záznam spisového indexu k oddělení Commerciale Českého gubernia (SÚA Praha, ČG–com, kn. 20, písm. S, 1769–70, zn. 5 z roku 1770, spis se nezachoval) o žádosti mistra úřadu pro razítkování plátna Františka Střížka o zaslání nového razidla. Pokud nejde o shodu jmen, byl by F. A. Střížek zároveň obchodníkem i státním úředníkem pro kontrolu jakosti zboží. Jeho možnosti i konexe by tím byly podstatně větší.

25 SOkA Semily, Cech zedníků a kameníků v Jilemnici, list o založení cechu z 10. 12. 1751.

26 Schmid, *Negociant*, s. 21.

27 SObA Zámrsk, Registra 87, fol. 245.

28 Herout, J.: *Příspěvek k otázce barevnosti fasád*. Památková péče, *26*, 1966, s. 151.

29 SÚA Praha, SPS, kart. 169.

30 Ústřední archiv geodézie a kartografie v Praze, elaborát katastrálního měření, 1842, 1 : 2880.

31 SObA Zámrsk, Registra 87, fol. 341v–343v.

32 SObA Zámrsk, Vs Jilemnice, kart. 402.

33 SObA Zámrsk, Registra 90, fol. 271, 271v.

34 Tamtéž, fol. 273, 273v.

35 SÚA Praha, Stabilní katastr, Byd 45 Horní Branná, Protokol stavebních parcel, 1842, č. kat. 46, a dodatkový arch, 1856, č. 46.

36 Protože nynější vlastník neumožnil v dubnu 1993 pro potřebu stavebně-historického průzkumu, zpracovávaného Památkovým ústavem v Pardubicích pro projekční kancelář Energovod, a. s. Praha, podrobnou prohlídku interiéru dílen a východní části domu, musely být pro popis, hodnocení a doplnění půdorysů využity i starší fotografie, stručný popis dr. Coganové z roku 1988 a půdorysné náčrty J. Slavíka z roku 1991 (archív Památkového ústavu v Pardubicích).

37 SObA Zámrsk, Registra 90, fol. 275, 55v.

38 SOkA Semily, OS Jilemnice, knihovní extrakt Horní Branná, čp. 74, 1863–1878.

39 Katastrální úřad v Semilech, pozemková kniha Horní Branná, sv. II, vložka 74, s. 362.

40 Tamtéž, s. 371.

41 SOkA Semily, Okresní národní výbor v Semilech, odbor kultury (nezpracovaný fondový přírůstek), 1952–1974, chráněný dům čp. 74 v Horní Branné, rok 1971.

42 SOkA Semily, OS Jilemnice, exekuční spis E 28/12, dražba nemovitostí F. Smrčka 1912–1913. Kolny a prádelna vznikly ve 2. polovině 19. století a před nedávnem opět zanikly. Novodobé stavební zásahy do vlastního domu mají jen nevelký rozsah a jeho barokní podoby se podstatněji nedotkly. Závažnější jsou zcela čerstvé zazdívky oken a arkád klasicistní přístavby, lze je však ještě odstranit a původní stav rehabilitovat.

43 V přípise ze září 1942 jsou obsaženy i Smrčkovy

vlastní nákresy s českou legendou a německým subjektivním hodnocením jednotlivých místností. V popisu se s vynecháním mnohomluvnosti uvádí: *Místnost 1, pokoj ředitele firmy a jeho kancelář. Prší do něj v jednom koutě a u komína... ve starém štítě a v komínovém tělese nezjistitelně občas prorážídéšť... plocha cca 23 m²...; místnost 2, skladiště a regály naplněný sklad... Plocha cca 30 m²...; místnost 3, dílna s 20 speciálními šicími stroji na ubrusy a prádlo na elektrický pohon... Plocha cca 30 m²... zcela zaplněná, jen chodba volná; místnost 4, totéž určení, uvnitř vybavení 5 pletacími a výšivkovými automaty... Místnost po staletí... užívána jen jako sklad. Klenutá... Plocha cca 16 m²... nyní vlhká...; místnost 5, žehlírna a sklad... má speciální žehlicí kamna a zařízení k žehlení velkých ploch... jsou v něm jen jednoduchá okna... plocha cca 20 m²; místnost 6, starý sklad příze a uhlí... bez komína, protože tu kdysi byly jen otevřené kouřovody do půdy, zdivo úplně rozpadlé, stará klenba vadná, bez rekonstrukce nepoužitelná, plocha cca 40 m², bez podlahy, jednoduchá stará okna...; místnost 7, sklad v ještě horším stavu... klenební oblouky již léta špatné a nebezpečné... plocha cca 30 m², zeď zcela shnilá a drolivá; místnost 8, strojový prostor, zcela vyplněný 7 m dlouhým vyšívacím strojem ... nedá se nyní vyklidit, protože mezitím byla předsíň zastavěna sloupem pro zajištění trámů...vlhká, stále poškozovaná spodní vodou, plocha cca 35 m²; místnost 9, strojový prostor pro stehovačku k vyšívačce, musel být vyklizen pro spodní vodu... shnilá podlaha a potrhané zdi, plocha cca 13 m²; místnost 10, kancelář firmy Maltoroggen, náhradně obývaná ředitelem... plocha cca 14 m²...; místnost 11, tzv. pokoj císaře Josefa v podkrovní mansardě, užívaný k uskladnění vzácného starožitného barokního a rokokového nábytku z časů císaře Josefa; trámy... na nichž pokoj leží, jsou nahnilé, vzdor opravám boční zdi odtrženy od štítu...; místnost 12, štítová mansarda... za války spadnul strop... má jen provizorní strop, visící na jediném nahnilém trámu... plocha cca 40 m²...; místnost 13, sklepní kvelb, kdysi a nyní stará kovárna, zcela sešlá, spodní voda...; místnost 14, plocha cca 38 m², vyplněná pražírnou...; místnost 15, obsahuje zařízení sladovny zeleného sladu pro pražírnu s novým zařízením z roku 1936 a s humnem, předehřívač vody..., čistička obilí..., odstředivka na obilí...*

44 SÚA Praha, SPS, kart. 169. SOkA Semily, ONV Semily, odbor kultury, spisy z let 1952–1974.

45 Srovnej Štěpán, L. – Vařeka, J.: *Klíč od domova. Lidové stavby východních Čech.* Hradec Králové 1991, s. 89, a Mencl, V.: *Lidová architektura v Československu.* Praha 1980, s. 245.

46 Scheybal, J. V. – Scheybalová, J.: *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách.* Ústí nad Labem 1985, s. 205n.

47 Tamtéž, s. 313.

48 Řadový měšťanský dům má čtyřosou uliční fasádu, členěnou vysokým pilastrovým řádem s bohatými římsovými hlavicemi, nad nimiž je oblamující se kladí a vlys (s kanelurou na vystupujících částech). Bohatě profilovaná hlavní římsa se zubořezem nese podstavce s vázami a lichoběžníkový štít s kruhovým oknem, aktivní architektonické články fasády jsou opět kamenné. Otvory v přízemí jsou novodobé, okna v patře však mají nadokenní římsy, zalamované naprosto stejným způsobem jako nad okny štítů plátenického domu. Dům není datovaný, může být i starší než dům Střížkův a ukazovat i na další, vcelku přirozený inspirativní zdroj – měšťanskou architekturu, pokud si tu místní kameník při práci na zakázce podle dodaných nákresů dokonce neosvojoval pozdněbarokní tvarosloví.

Dva gentlemani

(O vzájemném vztahu Františka Ladislava Riegra a Antala Staška)

Robert Sak

Na podzim 1872 vydal devětadvacetiletý Antal Stašek svou knižní prvotinu, veršovaný *románek* Václav. A přestože ji kritika přijala docela vlídně – psali o ní Otakar Hostinský, František Zákrejs a Josef Durdík –, pravou radost z ní neměl. Nepomohla mu překonat podivné rozpoložení, jež ovládlo jeho mysl v posledních dvou letech. Práce advokátního koncipienta v kanceláři Josefa Friče ho neuspokojovala. Po nějaký čas se jí dokonce vyhýbal a raději vysedával v Národní kavárně, probíraje se vystavenými časopisy. Tísnily ho *skoro proletářské poměry*,[1] v nichž mu bylo pro nízký příjem žít, leč mnohem více se trápil tím, že by měl svou existenci sepnout s právem nezakotveným v mravnosti a v prostém lidském citu. Omrzela ho i politika, ačkoliv mu byla od mládí blízká. Zoufalou bezmoc po katastrofálním nezdaru nadějného pokusu o rakousko-české vyrovnání za vlády Karla Hohenwarta prohlubovala ještě nechuť vůči hašteření mezi mluvčími obou politických proudů. K mladočechům sice choval více sympatií než k jejich odpůrcům, ale plně ztotožnit se s nimi nemohl. Cítil se tak v pražské společnosti osamocen a na tom nic nezměnil ani přátelský vztah k Janu Nerudovi, Ladislavu Quisovi a k jiným. *Pryč z Prahy... pryč z Čech do ciziny,* táhlo mu neustále hlavou.[2]

Jakkoliv před léty vášnivě stranil polským povstalcům a v Krakově dostudoval, teď si přál poznat Rusko. Kde ale vzít na takovou cestu prostředky? Rozhodl se zkusit to u Svatoboru, spolku na podporu českých spisovatelů. Příznivé vyřízení žádosti, k níž přiložil čerstvý výtisk své prvotiny, chtěl podepřít osobní návštěvou u samého Františka Ladislava Riegra. Od kolínské rodiny Formánkových, spřízněné s Riegrem, získal doporučení na jeho sestru, která v pražském MacNevenově domě pečovala ponejvíce o Františka Palackého. Paní Terezie Machačková ho tak jednoho dne v roce 1873 uvedla do bratrova pokoje. Stašek tam vstupoval s jistou obavou. Česká Praha byla ještě příliš malá na to, aby Rieger nevěděl, komu straní začínající básník, zaměstnaný u věhlasného advokáta.

Zastihl jsem ho sedícího v křesle, vzpomínal po létech, *na hlavě s červeným fezem, jenž byl tenkrát v módě jako domácí čepička. Stál ještě na vrcholu své slávy i své rozhodující moci v národě a přijal mne s úsměvem na rtech... Já jsem si ten úsměv vykládal tak, jako by měl na mysli: ‚Ejhle. Mladočech jde prosit o přímluvu, ač je mým odpůrcem!' – Trochu jsem se zarazil, trochu se začervenal a čekal příkré odmítnutí.*[3] Jaké bylo jeho překvapení, když se nic takového nedostavilo a když ho Rieger naopak vlídně vyslechl! Se Staškovým záměrem, pravda, nesouhlasil, ale nikoliv z těch důvodů, které mladý muž předpokládal. Sotva totiž Rieger vyrozuměl, že se jeho návštěvník chystá odjet do Ruska natrvalo, pokoušel se mu to rozmluvit: Vaší povinností je zůstat doma a přispívat k všestrannému národnímu růstu, který přece vyžaduje i zdatné české advokáty! – Stašek pochopil, jak mu křivdil, domýšleje se, že bude jeho žádost posuzovat úzce stranicky. Upřímně doznával, *že se na všechno, cokoliv se děje i neděje, dívá ze stanoviska, jak to prospívá národnímu celku a našemu tehdejšímu boji za politická a jazyková práva.*[4] Takovému apelu nebylo možné nevyhovět. Nejenže se do Ruska nevystěhoval – bude tam posléze jen rok působit jako vychovatel –, ale zůstal u svého povolání a po čase si zřídil advokátní kancelář. Tohle setkání s Riegrem ho tak přímo osudově poznamenalo, neboť dalo směr jeho dalšímu životnímu běhu. Byla to pro něj i vpravdě vysoká škola gentlemanství. Od té její ukázky, ať se pak s Riegrem názorově rozcházel sebevíc, oplácel mu vždy jen úctou a obdivem. Příkladný vztah mezi oběma muži, o to cennější, že je dělil věkový rozdíl jedné generace, vydržel až do Riegrových posledních dnů, ale počátek jest hledat dávno před tímto setkáním...

□

Prvně se doslechl o Riegrovi jako šestnáctiletý gymnazista na samém konci padesátých let. Tehdy, v čase hroutícího se neoabsolutismu, kdy si lidé šeptali, že bude vbrzku obnovena *konstituce*, mu švec Brožek, spolužákův otec, pověděl o proslulé Riegrově řeči v kroměřížském sněmu, brilantní obhajobě prvního článku chystané rakouské ústavy. Její obsah seznal o něco později, ze starého výtisku Národních novin, uschovaného otcem. *Dojem ten byl trvalý,* vyznával se z toho prožitku, *a mohu jej porovnat jen s dojmem, jakým na mne působilo promluvení Victora Huga, které pronesl ve francouzské sněmovně proti trestu smrti.*[5]

Pak už se znalost Riegrova jména mezi studenty rychle šířila. Někteří opisovali jeho memorandum z června 1860, žádost o povolení českých politických novin, kterou osobně vložil do panovníkových rukou. Antonínu Zemanovi – jako Antal Stašek se podepíše až roku 1866[6] – to byla *po létech 1848–1849 první mužná slova, pronesená vůči Františku Josefovi a jeho vládě.*[7] Tenkrát studoval v Krakově, a když se na prázdniny 1861 vracel domů, do rodného Stanova, zažil totéž, co po svém zaznamenal ve stejné době jeho krajan, pasecký písmák, *zapadlý vlastenec* Věnceslav Metelka: *Politika! To je heslo nynějšího světa! Od malého pumprlíka až*

do starého dědka, vše se zabývá politikou.[8] Staškovi byl ten nový jev neodmyslitelně spjat s dalším krajanem, stojícím právě na prahu závratné životní dráhy, která ho na plná tři desetiletí vynese na nejpřednější místo mezi Čechy, a tak k tomu, nad čím se podivoval Metelka, jako by dodával: *Rozhovory – samá politika; a politika – samý Rieger. Kdekoliv se zpívalo..., všude bylo slyšet ‚Není muže nad kováře', píseň, k níž slova složil Rieger. Ať se zavadilo o jakoukoliv otázku, pokaždé vyplaval na povrch Rieger... Jeho jméno zvučelo nejen mezi našimi horáky, ale pronikalo i do pohraničních krajin německých.*[9] To už bylo svědectví opřené o vlastní zkušenost: Němec, hostinský na Labské boudě, kde se zastavil se spolužáky při prázdninovém výletu na Sněžku, věděl o Riegrových řečnických výkonech v pražské i vídeňské sněmovně jen o málo méně než oni, čeští studenti.

Stanovský Antonín Zeman, Staškův otec, náležel k těm, kteří se ve volbách do zemského sněmu zjara toho roku přičinili o to, že Rieger byl zvolen poslancem za rodný okres. Vyprávěl synovi, jak se někteří duchovní a zeměpanští úředníci opřeli Riegrově kandidatuře, tvrdíce, že člověk, který byl ještě nedávno pod policejním dohledem, nemůže být přece poslancem. Nicméně po vítězné volbě každý, kdo mu dal hlas, spěchal, aby s ním promluvil a stiskl mu ruku. Stašek jim záviděl a přál si Riegra také osobně poznat. Příležitost se naskytla, dříve než se nadál. Otec se domluvil s železnobrodským obchodníkem Fišerem, že o semilském posvícení vykonají návštěvu u Riegra, a dovolil synovi, aby je provázel. Sváteční pocit ještě násobilo krásné slunné počasí, za něhož se první zářijovou neděli roku 1861 zrána vydali do Semil. Zážitek z prvního setkání s Riegrem se Staškovi pevně vryl do paměti: *Spatřil jsem statného, impozantního člověka vysoké postavy v plné mužné pružnosti jeho čtyřiceti let, z jehož každého slova, z každého posunu se ozývalo heslo ‚Nedejme se!' Vanula z něho sugestivní síla a odvaha, jež se čeřila i na ty, kdož s ním besedovali... Je-li pravda, co jsem kdesi četl, že vrcholem životního umění je spojovat v zevnějších projevech hrdé sebevědomí s vlídnou zdvořilostí, byl Rieger takovým umělcem... Zůstal mně i dojem jeho hlasu, sympatického, plného, raženého a zvučícího jako znění zvonu ze stříbra. Od přírody bohatě nadaný vůdce a rozený řečník, jehož už i sám hlas budil milou náladu.*[10]

□

Sociolog a svérázný myslitel Emanuel Chalupný rozlišoval několik typů *české národní povahy*. Františka Ladislava Riegra řadil k severočeskému typu, který se podle něho vyznačoval *jistou naivností a samorostlostí a na rozdíl od Pražanů obšírností, vrcholící časem až v rozplývavost, a nehledanou bodrostí.*[11] Ponechá-me-li stranou značnou vratkost jeho myšlenkové konstrukce, zůstane zajímavé zjištění, že v tomto ohledu byl Riegrovi blízký – vedle Šmilovského, Jiráska, Tyrše a jiných – i Antal Stašek. Ale zatímco Rieger se rodnému městu vzdaloval a po prodeji mlýna v roce 1862 sem už zajížděl pouze jako host, Stašek se v Semilech



Antal Stašek.

usadil a od roku 1878, kdy si zřídil advokátní kancelář, tam prožil plných pětatřicet let. Při svých návštěvách býval Rieger hostem lékárníka Rudolfa Husáka, místního mluvčího staročechů a pozdějšího starosty. Stašek vzpomínal, jak na hostinách pořádaných k jeho poctě Rieger vyprávěl o poměrech v šlechtických rodinách, o svých stycích s nimi a obvykle dával k dobru nějakou anekdotu z jejich prostředí. *Kroutíval jsem nad tím hlavou,*[12] přiznával se přesvědčený demokrat a odpůrce aristokracie k svému nesouhlasu, s nímž se netajil ani tehdy, když si Rieger na jedné předvolební schůzi v Semilech pochvaloval, jak váha české reprezentace stoupla od té chvíle, kdy ji tvoří i urození poslanci.[13] Že to však nic neubralo na úctě, jakou k Riegrovi choval, o tom svědčí dojemná deklamace vlastní oslavné básně, s níž vystoupil v semilském divadle u příležitosti sedmdesátých narozenin prvního muže národa v prosinci 1888, básně uzavírané verši:

Dnes, kdy všude, kde zní český hlahol sladký,
muže toho slaví jeho vděčný lid,
tichnou v srdcích vády, různice a zmatky

a všeho ducha jímá jeden svorný cit,
svorný cit, jenž k němu v myšlénkách se nese,
blahořečí dílu, jež byl vykonal,
a my heslo jeho: mužné ‚Nedejme se!'
hřměme odvěkým svým nepřátelům dál.[14]

Asi za půl roku po té oslavě navštívil Staška v Semilech přítel Antonín Kotík, okresní tajemník v Nové Pace, a tlumočil mu nabídku staročechů, aby se v nastávajících volbách do zemského sněmu ucházel o poslanecký mandát za města Nová Paka, Lomnice nad Popelkou a Sobotka. Oslovený byl překvapen.[15] Namítal, že nikdy nebyl staročech, má blízko k Masarykovým realistům a přiklání se spíše k mladočechům, jakkoliv by asi nebyl spolehlivým stoupencem žádné politické strany. Kotík se nedal odradit, a když kontroval tím, že by se tak alespoň naskytla možnost vnést do staročeského prostředí trochu nových myšlenek, Stašek svolil za podmínky, že v předvolební kampani bude zastávat názory bez ohledu na to, zda jsou v souladu se stranickým programem. Můžeme se jen dohadovat, stál-li za Kotíkovou nabídkou sám Rieger. Nedá se to ovšem vyloučit: k Staškově první řeči na předvolební schůzi v Nové Pace Rieger poznamenal, že se sice v mnohém odchýlila od jeho programu, zato obsahovala alespoň *něco nového*.[16] Zvolení poslancem za Riegrovu stranu pohoršilo Staškovy přátele mezi mladočechy; zejména Karel Tůma a Jan Neruda mu to nemohli odpustit.

Rieger sám si přál kandidovat opět za semilský a železnobrodský okres. Přibližně ve stejném čase, kdy Antonín Kotík vyslovil svou nabídku, obdržel Stašek dopis od Albína Bráfa. Riegrův zeť a současně druhý muž národní strany se ho dotazoval, zda pokládá tchánovu volbu za bezpečnou. Stašek vůbec nepochyboval o příznivém výsledku, zvláště když se – alespoň podle Marie Červinkové-Riegrové – postaral o to, aby v Riegrově okrese nepřijal kandidaturu pardubický advokát Florián Hlubuček.[17] Své jednoznačně optimistické odpovědi Bráfovi však záhy litoval. *Bylo to ukvapené,* přiznával. *Soudil jsem tak z nálady okresu semilského, neznaje sdostatek některých obcí okresu železnobrodského.*[18] Proti Riegrovi nasadili mladočeši silný kalibr v podobě populárního redaktora Národních listů Karla Tůmy. Po ukončení vlastního volebního aktu, který se odbýval v zasedacím sále semilské radnice, čekal Rieger, provázen Staškem, na chodbě před místností, kde se počítaly hlasy, oznámení výsledků. *Byl jsem rozčilen, cítě odpovědnost za zprávu, kterou jsem dal Bráfovi,* svěřoval se Stašek. *I Rieger byl trochu neklidný. Bylo to poprvé v jeho životě, že při takových volbách byl na vážkách. Nedal na sobě nic znát; výraz jeho mužného obličeje se nezměnil; ale já jsem postřehl, jak ho to bolí, že musil venku na chodbě očekávat pochybného výsledku. Bylo mi ho líto...*[19] Když se konečně otevřely dveře a bylo ohlášeno Riegrovo vítězství, ulevilo se mu. Ale rozdíl nebyl velký; i Tůma dostal poměrně značný počet hlasů. Riegrova dcera si zapsala, že otce zvolili *jen nepatrnou většinou*.[20] Snad by to Rieger ani nekomen-



František Ladislav Rieger. (Snímek H. Fiedler Praha.)

toval, nebýt toho, že se ze zasedací síně vyhrnuli nějací muži a z jejich řad se ozvaly nezdvořilé poznámky na jeho adresu. *Hlasy se musí nejen počítat, nýbrž i vážit,* zaznamenal Stašek jeho výrok.[21] Odpoledne musel Rieger ještě snést uštěpačné výkřiky železnobrodských voličů, kteří odjížděli stejným vlakem ze Semil. Stašek, svědek těch urážek, si vybavil z paměti, s jakou úctou byl ještě donedávna vítán, kamkoliv přišel. *A teď* – povzdechl si – *musil slyšet odsudky nachmelených občanů. Viděl jsem v tom kus tragédie lidského života.*[22]

Na počátku šedesátých let byl mladý Stašek svědkem Riegrova závratného vzestupu. Bezmála o třicet let později náležel k prvním, kteří zaregistrovali známky blížícího se pádu. Jen těsné vítězství v domovském okrese bylo prvním projevem nedůvěry, kterou Rieger v plné míře pocítí za necelé dva roky, kdy propadne ve volbách do říšské rady. Semily v červenci 1889 předznamenávaly Prahu v březnu 1891. S obecnějšími příčinami krize národní strany se mísily důvody místní povahy. *Rieger měl zůstat raději bohatým mlynářem než se stát chudým velkostatkářem,*[23] tlumočil Stašek mínění, rozšířené mezi veřejností na Semilsku. Hodně lidí mu

vyčítalo, že prodal mlýn německému továrníkovi, který jej dal zbourat a na jeho místě postavil fabriku, jejíž komín čadil jakoby výsměšně na semilskou radnici a zbytky Riegrova rodiště.

□

Jako poslanec měl Antal Stašek možnost zblízka nahlédnout do práce Českého klubu, zasedajícího zprvu v Celetné, později v Široké ulici, v domě, kde dříve bývala Umělecká beseda. Sledoval přitom, jaké potíže působila Riegrovi nestejná úroveň těch, které si občané zvolili za své zástupce v zemském sněmu. Že to byli všichni *celkem slušní mužové*, o tom nepochyboval ani Karel Kramář, jinak nesmlouvavý kritik Riegrovy politiky. Stašek však brzy postřehl, v čem záležela jejich největší slabina: *O veřejných otázkách sami málo samostatně přemýšleli; dávali se vést jen a jen autoritami a přenechávali všechnu iniciativu svým vůdcům.*[24] Z té pohodlnosti, mnohým tak vlastní, se za všechny vyznal poslanec Kudrna z jihočeských Netolic, který přece nešel na sněm, *aby se tu dřel*.[25] I stávalo se, že se z klubovní schůze, kde se poslanci měli připravit na příští zasedání, shodnout se na společném postupu a určit řečníky k jednotlivým bodům programu, valem vytráceli, takže po dvou hodinách zůstával v místnosti jen Rieger, obklopen hrstkou nejvěrnějších. Stašek se netajil obdivem k Riegrovi, který už překročil sedmdesátku, a přece vydržel vést schůzi dlouho do noci, dokud program jednání nevyčerpal. Prosil poslance, aby neodcházeli před koncem, rozčiloval se a dával jim za příklad šlechtice, kteří často zasedali i přes půlnoc: *To jsou bývalí vojáci, zvyklí kázni!*[26] A důvod jejich odchodu? Z Široké ulice nebylo daleko k Pinkasům, jak Stašek bez obalu prozradil: *Český člověk musil v tu dobu sedět v hospodě u piva. Táhl ho ten zvyk po otcích zděděný; a zvyk prý je jako kůže na těle: nedá se stáhnout bez krve. Zvyku tomu se přezdívalo ‚hospodaření'.*[27]

Ochabující organismus národní strany mohl zachránit jen příliv nové krve. Rieger si hodně sliboval od Albína Bráfa, který se v únoru 1888 oženil s jeho mladší dcerou a stával se jakýmsi jeho zástupcem. O vstupu do národní strany uvažovali realisté Josef Kaizl i Tomáš Masaryk; radil k tomu Eduard Albert, proslulý lékař, přítel Taafův i Riegrův, který soudil, že intelektuálové mladšího pokolení by ji měli zevnitř obrodit. Po schůzce s Masarykem na počátku roku 1889 si Rieger podle Bráfova svědectví liboval, *že získá pro politickou práci několik vzdělaných lidí.*[28] Přesto jediné setkání nemohlo překlenout vzájemnou nedůvěru. Vzestup mladočechů v letních volbách do zemského sněmu podnítil další jednání. Nezprostředkoval je nikdo jiný než – Antal Stašek.

Ještě před zahájením sněmu, do něhož byl zvolen v červencových volbách roku 1889, se v Hradci Králové zúčastnil porady, kterou svolal Karel Adámek, poslanec za Hlinsko, pokoušející se založit třetí českou politickou stranu. Stašek proti tomu nebyl, ale nenašli mezi sebou muže způsobilého ji zformovat. Jakkoliv porada

skončila bez výsledku, zůstal už Stašek s Adámkem ve styku: *Pokračoval ze mne stírat všechny iluze, jež jsem ještě o sněmování měl, a maloval mně černými barvami, co mne v klubu staročeských poslanců čeká. Trochu nadsazoval, ale jádro jeho výstrah bylo správné.*[29] Dva z účastníků Adámkova pokusu pak navázali spojení s Masarykovými realisty, další skupinou kriticky posuzující soudobou českou politiku. Byli to Antal Stašek a chrudimský advokát Karel Pippich, které Tomáš Masaryk pozval krátce po svolání zemského sněmu s několika dalšími muži, o nichž se domýšlel, že jsou stoupenci jeho zásad, do svého pražského bytu v Školské ulici. Tady padl jiný návrh: nezakládat další stranu, ale zmocnit se jedné z existujících, nejlépe staročeské, a odtud zahájit obrodu české politiky. Stašek neměl o realistech valné mínění: pro neujasněnost cílů mu byli *mlhovinou*. Nicméně se přiklonil k tomu, aby usilovali o vstup do Riegrovy strany, a dokonce se uvolil upravit jim k tomu cestu. V pamětech Karla Kramáře čteme: *Hlavní nadějí realistů byly pokusy dr. Zemana (Antala Staška)... seskupiti v staročeském klubu řadu poslanců blízkých našim snahám, a tak pracovati k vnitřní reformě staročeské strany.*[30] Není vyloučeno, že to byl právě Kramář, kdo realisty upozornil na Staška. Vysocký rodák se s ním dobře znal, za pobytu v Semilech se spolu denně procházeli a debatovali o politice. Oba měli leccos společného: byli vzděláním právníci, chtěli se věnovat politice a jejich myšlenková orientace je sblížila s Masarykem.[31] Ani jeden ani druhý se sice v pamětech vzájemné vazby výslovně nedotkl, nicméně u Kramáře nalezneme výstižnou Staškovu charakteristiku, z níž plyne, že ho považoval za vhodného právě pro úlohu prostředníka.[32]

O možné součinnosti realistů se staročechy promluvil Stašek někdy ke konci října 1889 s Albínem Bráfem. Rieger, zpraven svým zetěm, pak už jednal se Staškem sám. 19. listopadu nabídl jeho prostřednictvím realistům, aby Josef Kaizl kandidoval do říšské rady místo Karla Mattuše, který se stal ředitelem Zemské banky a poslaneckého mandátu se vzdal. Kaizl se nato sešel s Bráfem a dohodl s ním obnovu jednání u Riegra. 24. listopadu o tom psal Tomáš Masaryk Karlu Kramářovi do Vídně: *Dr. Zeman stal se staročechem, tj. staročeským realistou velmi rozhodným. Své sněmovní pozorování shrnul ve výrok, že s mladými naprosto nelze jíti a že s nimi spolčení možné není. Myslí, že realisté mají se spojiti se starými. On svým voličům tak bude referovati. Toto své přesvědčení řekl Rigrovi (sic!) a Rigr je ochoten k přátelské rozmluvě. S Rigrem jednat budeme, jak ujednáno, my dva, Kaizl a já, s Rigrem snad bude Bráf...*[33]

Tak se – díky Staškovi – dostavil Tomáš Masaryk, provázen Josefem Kaizlem, znovu k Riegrovi. Rozhovory, vedené 26. listopadu za přítomnosti Albína Bráfa, zaznamenala Riegrova starší dcera, sedíc za dveřmi ve vedlejším pokoji. O nepřítomném Staškovi padla jediná zmínka. Kaizl otevřeně přiznal, že se realisté chtějí spojit se staročechy a tvořit jakési jejich *levé křídlo*. Na to odpověděl Bráf, který neměl Masaryka rád a tomuto záměru nepřál: *Spojte se se Zemanem a udělejte třetí stranu.* Masaryk potvrdil, že o tom uvažovali, ale posléze dali přednost vstupu

do staročeské strany.[34] Schůzka však k ničemu nevedla. Rieger snad měl dobrou vůli se s realisty dohodnout a na Masarykovi mu podle všech známek vadilo jenom to, že se ani při rozhovoru s ním neobešel bez *podchycování slov* do zápisníku; *všechno si hned píše jako do vyšetřujícího protokolu,*[35] stěžoval si Staškovi. K odstranění vzájemné nedůvěry už neměl dostatek sil, zvláště když jeho nejbližší, syn Bohuš, zeť Bráf a přítel Kalousek, pociťovali vůči Masarykovi nechuť a o součinnost s realisty ani trochu nestáli. Po několika bezvýsledných rozhovorech oznámili Tomáš Masaryk a Josef Kaizl Karlu Mattušovi, že o další jednání nemají zájem. Staškův poslední pokus přispět k obrodě Riegrovy strany tak ztroskotal.

Realisté se obrátili k mladočechům a v ovzduší zvířeném odporem proti punktacím s nimi dosáhli ještě v témže roce shody. Stašek, považující Riegrův podpis na vídeňských úmluvách z počátku roku 1890 za *veliký omyl*,[36] se také od staročechů vzdaloval. S Riegrem o punktacích bezpochyby nemluvil. Pokusil se však o to s jeho dcerou Marií Červinkovou-Riegrovou. Zahlédl ji totiž v sněmovní lóži se svou ženou a Gabrielou Preissovou. Když ji ale oslovil, vyrozuměl, že o politických záležitostech nechce mluvit.[37] Během podzimního zasedání zemského sněmu opustil s několika poslanci Český klub. Na krátký čas vzniklo nezávislé sdružení, v němž shledával krystalizační jádro nové strany *středu*. Po vstupu realistů k mladočechům v prosinci 1890 se však musel lákavého záměru vzdát a záhy je sám – spolu s dalšími šesti bývalými staročechy – následoval. Ale stalo se cosi paradoxního: čím víc se Riegrovi politicky odcizoval, tím mu byl bližší lidsky. *Dokud stál na vrcholku slávy,* vypovídal o tom, *byl jsem v opozici a stavěl jsem se*



Riegrův mlýn v Semilech čp. 63. Akvarel Theodora Petřiny. (Repro Štencův grafický závod Praha.)

i v soukromí i veřejně často dosti příkře proti němu. Přisvědčoval jsem Nerudovi, jenž nebyl jeho přítelem, jako navzájem Rieger Nerudův... Ale když jeho hvězda hasla a počínalo to jít s kopce, stal se mně sympatickým. Ne že bych se byl ve všem srovnával s jeho politickými a sociálními názory; ale imponovalo mně, jak hrdě, sebevědomě, jak nepohnutě nesl změnu svého osudu. Bylo mně přitom, jako by své dávné heslo ‚Nedejme se!' změnil v heslo nové: ‚Nedám se!' Bojoval dále; sice s nezdarem, ale bojoval. V té době jsem od něho neslyšel ani jediné slovíčko, kterým by si byl stěžoval...[38] Po vystoupení z Českého klubu pronesl ve sněmovně řeč, v níž napadl Riegra za to, že námitky proti nesrozumitelnosti některých částí punktačních dohod odbyl narážkou na mladočeské poslance z venkova – nedokáží je pochopit jen *venkovští sedláčkové*. Stašek řekl, že záludným smlouvám nerozumějí nejen *venkovští sedláčkové, nýbrž ani sám pan doktor Rieger*. Karel Adámek pak mu pověděl, jak Rieger, zvyklý každý útok proti sobě odbývat suverénním úsměvem, se jeho štiplavé poznámce nezasmál, ale zamračeně se zamyslil.[39] Nicméně – a to byl celý Rieger – nehněval se dlouho a brzy se s ním bavil jako dříve bez ohledu na to, že Stašek přestoupil do tábora jeho odpůrců. *Také zapomínání starých hněvů a urážek bylo pěknou jeho stránkou,*[40] ocenil to spisovatel ve vzpomínkách.

Svou politickou kariéru, trvající pouze jedno volební období, uzavřel Stašek v roce 1895. Krátce předtím přišel za ním Emanuel Tonner, jeden z mluvčích Riegrovy strany, a přemlouval ho, aby se vrátil do Českého klubu. Stašek měl tenkrát poraněnou nohu, a tak toho využil k ironické odpovědi, že teď kulhá na jednu, ale kdyby ho poslechl, kulhal by na obě nohy. Sotva to vyslovil, povšiml si Riegra stojícího za nimi. Určitě to slyšel, protože cosi nesrozumitelného prohodil a přitom se na Staška *trochu trpce, ale jinak dobrácky usmál*.[41] Ani to se však nestalo důvodem k přerušení styků. Rieger vždy dokázal statečně čelit nepříjemnostem i porážkám a k stáru je přijímal s jakousi odevzdaností: co se má stát, staniž se. Ostatně lidsky byl postižen nesrovnatelně hůř než ve veřejném životě: během necelých pěti let mu zemřela žena, nejmilovanější dcera a snacha, matka jeho vnoučat. *V tom čase, který by jiného zkrušil,* obdivoval se mu Stašek, *osvědčil se celým mužem a já měl příležitost poznat nejen silnou, ale i ušlechtilou jeho povahu, prostou všeho malicherného záští, hněvu a závisti...*[42]

Stašek zajisté netušil, že bude svědkem Riegrovy poslední návštěvy rodného města. To bylo roku 1899, kdy už měl starý pán za sebou osmdesátku. Přišel za ním v doprovodu lékárníka Rudolfa Husáka a poslance Josefa Maška, svého příbuzného. Oba ho oslovovali *pane barone*. Staškovi, plebejci rodem i přesvědčením, se šlechtický titul příčil a v hovoru s ním se mu vyhýbal. Věk neubral Riegrovi ani trochu na bystrém postřehu. Všiml si toho, nic sice neřekl, ale veselým zajiskřením očí – tak se Staškovi alespoň zdálo – dal najevo, že mu to nemá za zlé. Při prohlídce města, kdy mu Stašek ukazoval, co se od jeho minulé návštěvy změnilo, se Rieger viditelně zarazil nad tím, že nově založené sady nebyly pojme-

novány po něm, nýbrž po Palackém. Stašek mu v duchu dával za pravdu, ale dlouho na to nemyslel, zaujat zajímavou rozpravou. Tázal se totiž Riegra, zda věří v trvání Rakouska, a netrpělivě očekával odpověď. *Byli jsme před Rakouskem a budeme i po něm,* usmál se Rieger a potřásl, jak měl ve zvyku, hlavou. Z dalšího, co od něho i jeho příbuzného Stašek vyslechl, *vyznívalo vzdálené tušení, že pronikavou změnu osudu našeho národa mohou způsobit jen zahraničné* (sic!) *poměry...*[43]

Byla to poslední slova, která z Riegrových úst vyslechl. Není divu, že jim vtiskl váhu odkazu.

Poznámky

1 A. Stašek: *Vzpomínky.* Praha 1926, s. 383.
2 Tamtéž.
3 A. Stašek: *Několik vzpomínek na Riegra a na jeho činnost v národě.* In: K. Stloukal (ed.): Riegrův památník, vydaný u příležitosti slavnosti odhalení pomníku dr. Fr. Lad. Riegra v jeho rodném městě Semilech dne 8. měsíce července 1928. Semily 1928, s. 78.
4 Tamtéž.
5 Tamtéž, s. 69.
6 Pod Obrázky z Krakova v Květech. Srov. M. Hýsek: *Antal Stašek.* Praha 1933, s. 13 a 51. (*Pseudonym Antal Stašek druhou polovicí souvisí jednak s jeho domovem, jednak s mladým polonofilstvím: je to polská zdrobnělina biřmovacího jeho jména Stanislav, které dostal podle patrona jejich kostela; v první polovici je to vzpomínka na mladý milostný románek s maďarskou dívkou.* Tamtéž, s. 9.)
7 A. Stašek: *Několik vzpomínek,* s. 72.
8 V. Metelka (ed. J. Jech): *Ze života zapadlého vlastence.* Praha 1982, s. 335.
9 A. Stašek: *Několik vzpomínek,* s. 73.
10 Tamtéž, s. 75.
11 E. Chalupný: *Havlíček. Obraz psychologický a sociologický.* Praha /1907/, s. 583.
12 A. Stašek: *Vzpomínky,* s. 488.
13 Tamtéž.
14 *Proslov sepsaný Antalem Staškem a přednesený při oslavě sedmdesátiletých narozenin vůdce národa českého, pana JUDr. Fr. L. Riegra v Městském divadle v Semilech.* Semily /1888/.
15 Tak se vyjádřil Stašek sám (*Vzpomínky,* s. 478). Podle Kramářova dopisu T. Masarykovi z 3. 5. 1889, tj. asi měsíc před Kotíkovou návštěvou, souhlasil se záměrem realistů, *aby několik lidí bylo voleno do obou klubů,* a sám byl ochoten kandidovat na Vysocku a Jilemnicku. Srov. J. Křížek: *T. G. Masaryk a česká politika. Politické vystoupení českých realistů v letech 1887–1893.* Praha 1959, s. 294–295, pozn. 106.
16 A. Stašek: *Vzpomínky,* s. 478.
17 *Riegrovi zachránil mandát prý jen Zeman (A. Stašek), jenž působil, že dr. Hlubuček nepřijal kandidatury proti Riegrovi.* Zápisky M. Červinkové-Riegrové z 2.–7.7.1889. J. Heidler–J. Šusta (ed.): *Příspěvky k listáři dr. Frant. Lad. Riegra II,* s. 406.
18 A. Stašek: *Vzpomínky,* s. 483.
19 Tamtéž.
20 Zápisky M. Červinkové-Riegrové z 2.–7. 7. 1889. J. Heidler – J. Šusta (ed.), c. d., s. 406.
21 Tamtéž.
22 Tamtéž, s. 484.
23 Tamtéž, s. 487.
24 Tamtéž, s. 490.
25 Tamtéž.
26 Tamtéž, s. 491.
27 Tamtéž.
28 A. Bráf (ed. J. Gruber): *Život a dílo I. Paměti.* Praha 1922, s. 22.
29 A. Stašek: *Vzpomínky,* s. 489–490.
30 K. Kramář (ed. K. Hoch): *Paměti.* Praha /po 1937/, s. 161.
31 Srov. J. Opat: *Filozof a politik T. G. Masaryk 1882–1893. Příspěvek k životopisu.* Praha 1990, s. 450, pozn. 101.
32 *Dr. Zeman dojista velmi vynikal nad své prostředí, ale pro energickou, agresivní politickou práci nikdy nebyl.* K. Kramář, c. d., s. 164.
33 Tamtéž, s. 171.
34 Zápisky M. Červinkové-Riegrové z 26. 11. 1889. J. Heidler – J. Šusta (ed.), c. d., s. 420.
35 A. Stašek, *Vzpomínky,* s. 461.
36 Tamtéž, s. 495.
37 Tamtéž, s. 496.
38 Tamtéž.
39 Tamtéž, s. 498.
40 Tamtéž, s. 497.
41 Tamtéž, s. 499–500.
42 A. Stašek, *Několik vzpomínek,* s. 81.
43 A. Stašek, *Vzpomínky,* s. 500.

Francouzský konzul v Českém ráji

(Přátelství P. Claudela, Z. Braunerové a M. Martena)

Milena Lenderová

Obec Přepeře, nacházející se nedaleko Turnova, je starobylá farní ves na pravém břehu Jizery. Kdysi tu byla záložna, stanice c. k. hřebčince a svěřenecký dvůr knížete Rohana. Dodnes stojící školní budova pochází z roku 1892, tři krásná roubená stavení jsou zhruba o sto let starší. Dvoulodní kostel svatého Jakuba je připomínán ve 14. století, kolem kostela se rozprostírá zanedbaný hřbitov, na němž se již dlouho nepohřbívá. Druhý hřbitov je na samém kraji obce. Hrobů je zde mnoho, k těm honosnějším patří hrobka rodiny Kopalových hned za hřbitovním plotem.

Na místě továrny stával přepeřský mlýn, uvedený již ve svijanském urbáři z roku 1624. Jeho majitelé i nájemci se střídali, počátkem dubna 1884 mlýn vyhořel, trosky koupil o dvacet let později turnovský obchodník Karel Kopal, jenž je přestavěl v mechanickou tkalcovnu. V roce 1910 bydlelo v bývalém mlýně, který obdržel popisné číslo 24, celkem devět osob:

Karel Kopal, narozen 28. června 1862, vlastník mlynářství, tkalcovství a šlichtovny; Anna Kopalová, narozena 5. července 1871, manželka, spolumajitelka; Anna Kopalová, narozena 8. února 1892, dcera, studující, minervistka; Marie Kopalová, narozena 15. února 1894, dcera, členka výrobního spolku; Karel Kopal, narozen 20. prosince 1904, syn, žák obecné školy; Marie Škodová, narozena 20. ledna 1846, tchyně; František Kopal, narozen 7. února 1867, bratr, ředitel továrny; Věra Neubertová, narozena 5. srpna 1899, neteř, žákyně měšťanské školy; Marie Bakšová, narozena 26. března 1858, služka.[1]

Kostel, hřbitov, továrna, jeden nebo více hostinců, škola – tedy vesnice, jakých bylo a je v Čechách bezpočet. Ne každá se však může pochlubit skutečností, že se v ní scházívaly osobnosti, jejichž díla jsou dnes součástí našeho – a vlastně i evropského – kulturního dědictví: francouzský básník, dramatik a diplomat Paul

Claudel (1868–1955), malířka a grafička Zdenka Braunerová (1858–1934) a literát, překladatel a umělecký kritik Miloš Marten (1883–1917). Trojici doplňuje dcera přepeřského továrníka Anna, řečená Aťa, Kopalová, díky které vstoupil do Přepeř velký svět, umění, literatura, náboženský mysticismus, dotek dekadence, ohromení z nonkonformismu. Přátelství svérázné malířky, francouzského básníka, mladičké studentky a konečně šestého dítěte naturalizované Francouzky a brněnského vrchního zemského rady bylo výjimečné již samo o sobě. To, že se všichni sešli v Přepeřích, patří mezi náhody, kterými historie nikdy neskrblí.

Čechy, konkrétně Praha, byly prvním Claudelovým evropským působištěm. Přišel sem – v pořadí jako čtvrtý francouzský konzul – po letech strávených v diplomatických službách ve Spojených státech amerických a v Číně. Do Prahy přijel v listopadu 1909, místo získal díky svému příteli Philippu Berthelotovi, generálnímu sekretáři ministerstva zahraničních věcí, který patřil mezi návštěvníky salónu literáta Elémira Bourgese, švagra Zdenky Braunerové. Zdenčina starší sestra Anna se za něj provdala v listopadu 1883.[2] Prostřednictvím E. Bourgese se Zdenka při svých pařížských pobytech – nejdelší trval skoro deset let – seznámila s francouzskou intelektuální a uměleckou elitou. Patřili k ní S. Mallarmé, jehož pověstné *úterky* Braunerová navštěvovala a kam později uvedla rovněž J. Zeyera, dále J. K. Huysmans, velký Zdenčin ctitel, Barbey d'Auberville, Victor a Paul Margueritové,[3] A. France, sochař A. Rodin,[4] malíři J. A. Whistler a O. Redon, hudební skladatel Darius Milhaud a další literáti či výtvarníci. Také pařížský ateliér Braunerové v rue Notre Dame des Champs byl vyhledávaným místem schůzek francouzských uměleckých přátel. Braunerová má nepochybnou zásluhu na prohloubení zájmu francouzské kulturní a politické veřejnosti o český svět. To, že se v Paříži neseznámila také s Claudelem, je podivné, neboť Claudel jako přítel P. Berthelota navštěvoval rovněž E. Bourgese; do diplomatické služby nastoupil až v roce 1893, přičemž Zdenka pobývala v Paříži dlouhodobě již od roku 1885.

Rok 1909, rok Claudelova příchodu do Prahy, byl rokem jeho začínající slávy. Ve Francii narážel na nepochopení, ale básnické poselství, poznamenané ústředním tématem spásy, která se rodí z pocitu odcizení člověka v reálném světě, oslovilo jako první čtenáře ve střední Evropě. Nikoli ovšem v Německu, jak se dlouho tradovalo, ale právě v Čechách, v Praze. Zde ke Claudelovým obdivovatelům patřil Miloš Marten, vlastním jménem Miloš Šebesta, sledující básníkovu tvorbu minimálně od roku 1901, kdy po externí maturitě na pražském Akademickém gymnáziu začal v Praze studovat práva. Od roku 1906 spolu s Arnoštem Procházkou překládal Marten Claudelovy básně pro Moderní revui, umělecký časopis s výraznou západní orientací, založený v roce 1894, v němž na samém prahu dvacátého století debutoval. Tak český zájem o Claudela, třebaže omezený na poměrně úzkou vrstvu pražských estétů a dekadentů, předstihl zájem německý.

Od ledna 1907 byli Marten a Claudel, který v tomto roce působil jako konzul v Číně, v písemném styku. První dopis napsal 15. ledna 1907 Marten, nejspíš na

podnět Braunerové. Vyjádřil v něm Claudelovi hluboký obdiv a požádal o zaslání nové divadelní hry, kterou se mu v Praze nepodařilo sehnat.[5] Martenovy deníkové zápisy, většinou nedatované, psané zhruba v letech 1902–1911, jsou plné úvah o Claudelovi a zajímavých postřehů o jeho tvorbě.[6] Claudela Martenův zájem překvapil i potěšil, vždyť Marten jeho tvorbu v Praze zviditelnil. V Paříži to šlo pomaleji – až když v roce 1909 založil A. Gide později proslulý literární časopis *La Nouvelle revue française* a Claudel se zařadil mezi kmenové autory, získal popularitu také ve vlastní zemi. La Nouvelle revue docházela do Prahy, bylo ji možné běžně koupit v Topičově knihkupectví. Tak byl Claudel v Praze znám jako básník ještě před nastoupením svého úřadu.

Se Zdenkou Braunerovou se Marten stýkal od roku 1901, kdy je spojilo duchovní frankofilství, výrazně odlišné od hlučného zájmu o Francii, provozovaného mladočechy a sokoly. Marten se stal Zdenčiným útěšným azylem po její dlouholeté platonické lásce k Zeyerovi (Zeyer zemřel v roce 1901) a po debaklu milostného poměru s Vilémem Mrštíkem. Brzy vznikl krásný a hluboký vztah malířky a začínajícího básníka, *estéta i myslitele..., přistřiženého po francouzsku*.[7] Věkově je od



Zdenka Braunerová a Miloš Marten r. 1902. (Fotoarchiv Středočeského muzea Roztoky u Prahy.)



Paul Claudel (v uniformě francouzského konzula). (Repro O. Kudrnáč.)

sebe dělila celá jedna generace, nicméně myšlenkově, pocitově a názorově si byli neuvěřitelně blízcí.

Vy nacházíte tam, kde já stále hledám: Vy chápete pudově a bezprostředně to, co já nacházím tisíci oklikami, filosofickými a uměleckými soustavami, vystihl antagonismus i styčné body mezi oběma Marten.[8]

Braunerová objevila Martenův talent, uhladila mu cestu k úspěchu, v letech 1905–1917 výtvarně upravila všechna jeho díla. Marten, *rozený bibliofil,*[9] stál u zrodu Braunerové – knižní grafičky, neboť právě do počátku století spadá pozvolný, ale cílevědomý odklon Braunerové od projevu malířského k projevu grafickému.[10]

V Martenovi našla jsem konečně autora, pro něhož bylo radostí pracovat. Jeho literatura vzbudila můj podiv, a tak se stalo, že jsem vypravila všecky jeho ostatní knihy, až i tu poslední, která vyšla jako pietní můj hold po jeho smrti...,[11] vzpomínala později Braunerová.

Neduživý právník (v roce 1906, po doktorské promoci, získal místo u pražského magistrátu), s jehož *drobnou, štíhlou postavou ... kontrastovala masivní těžkost jeho forem společenských i výrazu slovního,*[12] Zdenku – bytostně zdravou, tempe-

ramentní a přes blížící se padesátku stále přitažlivou – zcela zaujal. Přátelství a spolupráce přerostly na čas ve vztah hlubší a intimnější. Braunerová Martena během společného pobytu v Paříži[13] uvedla do světa tamější intelektuální elity. Když zde Marten v létě 1907 onemocněl tyfem, obětavě ho ošetřovala, před hospitalizací ho však ochránit nedovedla – dochovala se výmluvná fotografie vyhublého Martena na lůžku pařížské nemocnice St. Joseph z července 1907. Během tohoto pobytu, tedy v roce 1907, přešel jejich vzájemný vztah v čisté přátelství.

Marten, jenž se v roce 1908 vypravil do Paříže už sám (později za ním přijeli Arnošt Procházka a Kamila Neumannová), zde dokončil studii o francouzských básnících a spisovatelích, mezi nimiž čelné místo náleželo Claudelovi. Studie o něm vyšla na počátku roku 1909 v *Moderní revui,* v témže roce pak znovu v *Knize silných* u nakladatelky Kamily Neumannové, bývalé ženy S. K. Neumanna, v tomto roce prokazatelně intimní Martenovy přítelkyně.[14] Neumannová vedle některých dalších Martenových prací vydala v roce 1910 i jeho překlad Claudelova *Poledního údělu.* Poměr, nepříliš hluboký, Martena neuspokojující a zanechávající v něm *fyzickou prázeň,*[15] zřejmě trval až do seznámení Martenova s Annou.

Nezávisle na Martenovi sledovala zpočátku Claudelovu tvorbu Zdenka Braunerová. Když se od Berthelota dozvěděla, že má Claudel nastoupit místo v Praze, ozvala se. V dopise adresovaném paní Bertheletové nabídla, že se nového konzula v Praze ujme.[16] Claudel, který se Zdence představil dopisem ze 7. listopadu 1909, v němž ji požádal o pomoc při opatření bytu a služebnictva,[17] tak odjížděl do Čech s jistotou, že tam najde minimálně dvě přátelsky nakloněné bytosti, které se o něho postarají. Nemýlil se – Braunerová i Marten mu od počátku poskytovali všestrannou pomoc a nabídli přátelství, které se během několika málo týdnů stalo vztahem hluboce důvěrným. Claudel utěšoval Braunerovou v pozvolna se ozývajících nemocech a ve sporech s jejími bratry, byl rádcem a důvěrníkem Martenovým nejen v záležitostech umění, ale i v životních problémech.

Konzul stanul na půdě Prahy poprvé 21. listopadu 1909. Hned následujícího dne se s Braunerovou a Martenem osobně seznámil. Zdenka mu našla v Praze byt – ten první, na Riegrově nábřeží čp. 8, kde bylo sídlo francouzského konzulátu, příliš nevyhovoval, rodina se odstěhovala o kousek dál, do čísla 2, kde se 9. února 1910 narodila malá Reine-Amélie – Zdenka Claudelová, jíž byla Braunerová kmotrou.[18]

Braunerová i Marten se pokoušeli přiblížit Claudelovi český svět – řekněme rovnou, že se jim to, snad i proto, že jejich vlastní pohled byl velmi osobitý, příliš nepodařilo. Claudel se stavěl a priori nepříznivě k soudobému veřejnému, sociálnímu, myšlenkovému a uměleckému dění v Čechách. Více než Čechy soudobé ho zajímaly Čechy gotické a barokní, Čechy pokořené vítězným katolicismem. Odmítal veškeré protihabsburské a protirakouské nálady, jimiž česká politika před první světovou válkou doslova žila, stejně jako husitskou a reformační tradici, na níž tato stavěla. Český politický a společenský život zůstával stále z větší části v rukou



Anna Martenová a Zdenka Braunerová před ateliérem v Roztokách kolem r. 1920. (Fotoarchiv Středočeského muzea Roztoky u Prahy.)

mladočechů, ti byli pro Braunerovou *devastátory* historické Prahy, ztělesněním *bestie triumphans*. [19] Claudel, jemuž bylo politické snažení mladočechů nepochopitelné, rád Zdenčin pohled na soudobé dění přejímal. Tak se za svého dvouletého působení v Praze básník stýkal prakticky jen s okruhem autorů kolem Moderní revue, kde jeho práce v Martenových překladech i nadále vycházely, dvakrát se sešel s Karlem Kramářem,[20] pravidelné byly jeho kontakty s předsedou pražské sekce Alliance française JUDr. Ladislavem Pinkasem, poskytujícím advokátské služby pražskému francouzskému konzulátu.[21] Ojedinělé zůstalo Claudelovo setkání s O. Březinou, narážející na bariéry jazykové, a se sochařem F. Bílkem.

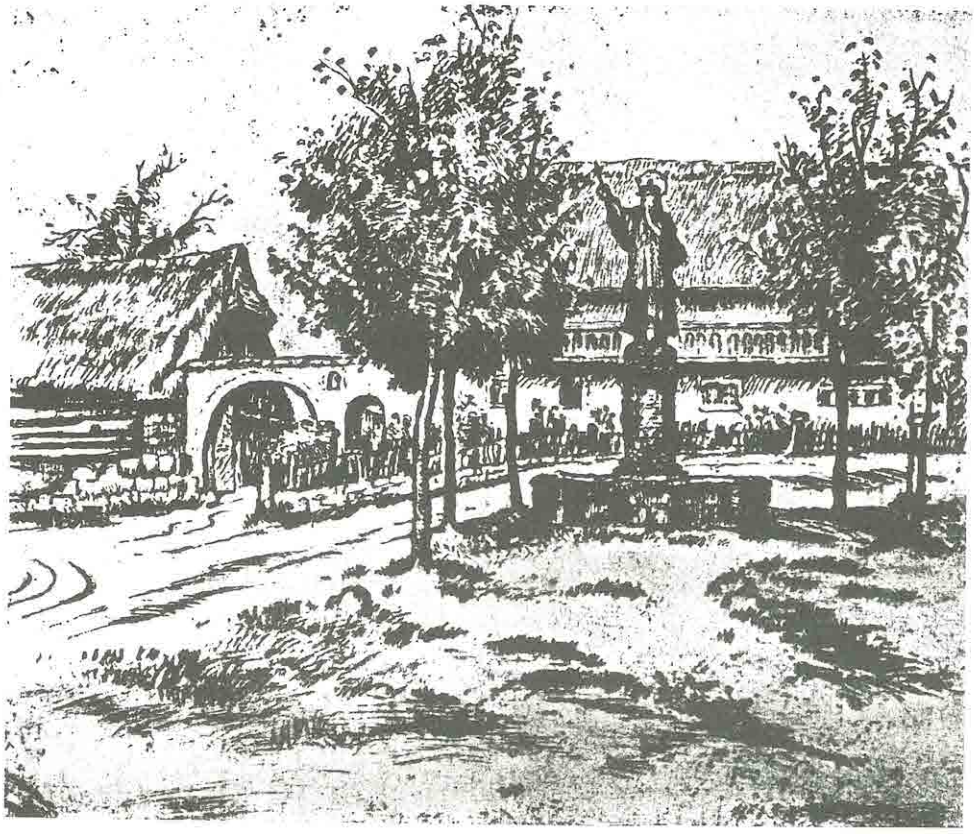
Mezi společenské povinnosti francouzského konzula v Praze patřil styk s pražskými frankofilskými spolky – Claudel přednášel v Alliance française, pro kterou obstaral z daru francouzského ministerstva zahraničí zásilku knih; jeho návštěvu v dalším z těchto sdružení, v Cercle française, zaregistroval počátkem listopadu 1910 mj. Franz Kafka.[22] Zdejšímu Claudelovu vystoupení předcházela přednáška

M. Martena – 27. října promluvil v Cercle français na téma *Paul Claudel*.[23] Jako francouzský konzul musel Claudel spolupracovat s českými obchodními a průmyslnickými kruhy, sporadické byly naproti tomu jeho styky s představiteli české šlechty, kontakty navázal pouze s Lobkovici. Katolických publicistů a duchovních se Claudel stranil, na mše chodil do Emauz, jeho zpovědníkem byl P. Alban Schachleiter, jehož se – jakožto velkoněmce – většina Čechů stranila.[24] Snahy Claudelovy přimět k pravidelnému kontaktu se Schachleiterem hluboce věřícího Martena selhaly.[25] U Braunerové, jejíž zbožnost se ve druhé polovině života výrazně prohloubila, aniž však zlomila její nechuť k církevním institucím, se o to zřejmě ani nepokoušel.

Zdenka byla Claudelovi umělecky, nábožensky, názorově i lidsky velmi blízká. O celou Claudelovu rodinu se vzorně starala, Claudelovi vysvětlovala soudobé dění a především ho seznámila s českou historií. Na základě těchto vyprávění napsal Claudel lyrickou tetralogii *Svaté obrázky z Čech*, jež Braunerová, které byla dedikována báseň o svatém Václavovi, ilustrovala.[26] Její zásluhou ocenil Claudel kouzlo barokní Prahy, jež ho inspirovala k napsání divadelní hry *Atlasový střevíček* – část děje se odehrává v Praze, na Malé Straně, přímo v chrámu svatého Mikuláše, nedlouho po bitvě na Bílé Hoře.[27] Konzul s manželkou a dětmi býval pravidelným hostem v roztockém mlýně, který rodině Braunerových patřil od padesátých let 19. století a kde si Braunerová v roce 1904 zřídila ateliér. Pro konzulovy děti přeložila Zdenka sedm slovenských pohádek ze sbírky J. Francisci-Rimavského, jedna z nich básníka natolik okouzlila, že ji přepracoval v symbolistní vyprávění o *koni, který přinášel slunce*.[28] V letech 1910–1914, kdy se malířka systematicky věnovala výtvarné úpravě všech vycházejících Claudelových prací, zhotovila pro něj dvě exlibris; známe bohužel jen první z nich, dřevoryt s hlavou nosorožce.

V létě 1911 pozval Braunerovou turnovský malíř Jan Prousek, jehož si Zdenka, stále více inklinující k lidové tvorbě, velmi vážila pro jeho vztah k lidové architektuře, k účasti na chystané expozici prací českých malířek. Výstava se měla na přelomu července a srpna konat v prostorách uměleckoprůmyslové školy v Turnově. Zdenka přijala, do Turnova přivezla lepty – především pražská zákoutí vzniklá v době jejího boje proti asanaci staré Prahy, ukázky knižní grafiky, sklo.[29] I letmý kontakt s Českým rájem ji okouzlil natolik, že se sem, zcela spontánně a impulzívně, jak byla ostatně zvyklá jednat, rozhodla v krátké době vrátit. Uprostřed léta psala Prouskovi z Roztok:

Věřte, že s vděčností vzpomínám na svůj pobyt v Turnově a nezapomenu naň nikdy... těším se, že brzy o průběhu výstavy něco pěkného uslyším, neboť mám v úmyslu na druhý týden přijeti do Turnova, ale nezdržím se tam, než co bude nutné, abych si v okolí vyhledala nějaký byt. Zalíbila se mi nesmírně vesnička Přepeře, když jsem jela kolem. Neznám tam živé duše, ale důvěřuji své dobré hvězdě, že mě zavede k nějakým hodným prostým lidem, kteří mně za mírný plat dají přístřeší... Chtěla bych tam malovat a zdržet se asi 14 dní, nebo o něco déle. Záviselo by to



Zdenka Braunerová: Česká náves (Všeň). Lept 28 × 33 cm, kol. 1925.

na mé práci, na počasí a hlavně na lidech... Učiním pokus a pojedu na zdař Bůh, snad budu mít štěstí...[30]

Mezitím úspěšně probíhala *Souborná výstava českých malířek v Turnově,* organizovaná *Sdružením přátel umění* a zahájená 16. července v ateliérových místnostech uměleckoprůmyslové školy. Vedle Zdenky Braunerové, která zůstává mezi výčtem jmen nepochybně osobností nejvýznamnější, zde byly zastoupeny výtvarné práce Amálie Mánesové (podle nepříliš věrohodných zpráv rovněž Zdenčiny učitelky kreslení), Marie Červinkové-Riegrové, Anny Boudové-Suchardové, Maryny Alšové, Boženy Jelínkové-Jiráskové a dalších, dnes už pozapomenutých malířek. Kontakt s pražským světem umělkyň zprostředkoval Turnovu zdejší rodák,

univerzitní profesor J. V. Šimák spolu se svou manželkou. Jeho zásluhou spatřil světlo světa i katalog výstavy.[31] Hlavní podíl na instalaci a realizaci výstavy měli profesor reálky R. Fetter a učitel uměleckoprůmyslové školy J. Karč.

Širší obecenstvo během minulého týdne vzdor panujícímu vedru navštívilo výstavu, jednotlivci zakoupili některé obrazy hned v prvých dnech a vyslovili se namnoze pochvalně o podniku,[32] referovaly svědomitě Listy pojizerské. Práce Z. Braunerové měly úspěch, několik se jich prodalo, zaslouženou pozornost vzbudilo její sklo:

Nejefektněji prezentuje se sklo Zd. Braunerové, napodobující staré naivně zdobené sklenice XVII.a XVIII. věku, ale umělecky dokonalé a rázovité: veliká láhev na víno, zdobená jelenem, dva soubory likérové, krášlené tulipány a tmavou kozí bradou, rokoková cukřenka, dvojitý flakónek s bílými kvítky, soubor k pivu peřestý věnečky z tulipánků a lučního kvítí...[33]

Turnovské časopisy se výstavě věnovaly po celou dobu jejího trvání, sledovaly prodej obrazů, ohlas výstavy i tok návštěvníků. Kromě některých vystavujících umělkyň se do Turnova přijeli podívat např. spisovatel Jan Thon, rakouský konzul v Číně Josef Kobr a další.[34]

Braunerová pobývala v srpnu v Roztokách, trochu churavěla, ale s pobytem v Českém ráji nepřestala počítat:

Těším se, pane profesore, že Vás asi brzo opět uvidím, psala Prouskovi 15. srpna z Roztok, *neboť mám v úmyslu přijeti v krátké době do Turnova a usaditi se v jedné blízké vesničce, již jsem spatřila na své cestě kolem.*[35] Tou vesničkou nebyly vyhlédnuté Přepeře, ale nedaleké Příšovice, kde se Zdenka ubytovala v Novákově hostinci – přijela sem koncem srpna. Při svém pobytu na Turnovsku se prostřednictvím paní Šimákové seznámila Braunerová s Annou Kopalovou. Vzniklo přátelství, které přetrvalo i Zdenčinu smrt, přátelství, založené na hlubokém porozumění dvou žen, které dělily bezmála dvě generace, nicméně spojovala nejen duchovní spřízněnost, ale i hluboký cit k jednomu muži, cit, v němž se obě vzájemně respektovaly a jedna k druhé cítila opravdovou úctu.[36] Anna na Zdenku vzpomínala ještě v roce 1971, tři roky před svou smrtí:

Výstava byla v létě o prázdninách, byla jsem tehdy právě ve Švýcarech, abych se zdokonalila ve francouzštině. Vrátila jsem se do Přepeř začátkem září, a to již po výstavě, ale Z. B., která se do turnovského kraje zamilovala, ubytovala se, aby mohla namalovat ty starodávné chalupy, v Příšovicích. Paní prof. Šimáková ji tam šla navštívit a zastavila se pro mne v Přepeřích. Ještě týž večer byla Z. B. u nás v Přepeřích a od té chvíle se datuje naše jedinečné rodinné přátelství s ní... Kolikrát později říkala, že našla u nás v Přepeřích svůj druhý domov...[37] Tak se Zdence splnil sen pobývat – alespoň občas – v malebných Přepeřích. Kopalovi nebyli rozhodně *prostí lidé*, jak si Braunerová v jednom ze svých dopisů přála, nicméně hodní a pohostinní byli v každém případě – vždyť sem Braunerová jezdila pravidelně až do své smrti.

Tady poznávám štěstí, o nic se nestarám, jen sedím s paletou na mezi a skřivánci jako křížky se černají na modrém nebi. Až budu v zimě v Praze, ty louky mně pokvetou v duši, ptáci se mi slétnou do pemzlíčků a zatřepetají se na mých malovaných skleničkách, napsala Braunerová později, ve dvacátých letech.[38]

Ještě před odjezdem z Roztok stačila Zdenka pro krásy Českého ráje nadchnout jak Claudela, tak Martena, které sem pozvala na společný výlet. Marten, zaneprázdněný povinnostmi, se omluvil, z Prahy odjel 2. září 1911 jen Claudel. Sám, jeho rodina byla dosud na prázdninách v Paříži. Braunerová k němu v Turnově přisedla do vlaku, vystoupili v Borku a druhého dne se vypravili na Trosky. Claudel vyprávěl Zdence děj své divadelní hry – *Zvěstování Panně Marii* – k jejímuž napsání ho vedle starých křesťanských mysterií inspirovala i velikonoční mše, již navštívil v emauzském klášteře 5. dubna 1910.[39] Zabráni do rozhovoru došli až na Valdštejn.



Zdenka Braunerová: Na Valdštejnském mostě. Lept 28 × 33 cm, kol. 1925.

Z výletu si Claudel uchoval vidění Trosek, spojujícího článku mezi nebesy a zemí, který mu splynul s představou Montsavierge, bájného hradu z právě dopsaného dramatu. Braunerová Trosky naskicovala, obrázek se pak stal úhelným kamenem výpravy české inscenace *Zvěstování*,[40] navíc si drobnou kresbu Trosek Claudel od Zdenky vyžádal a několikrát ji použil jako justifikace svých tištěných děl.

Claudel odejel do Prahy a pak do Paříže, odkud Braunerové 22. září oznámil, že je přeložen do Frankfurtu nad Mohanem.

Claudel odjíždí do Frankfurtu. Z. B. pláče a ve mně je dusné ticho. Srdce, jež ztrácí nenahraditelné, velké přátelství života,[41] napsal si Marten do deníku 25. září 1911.

C'est un vrai chagrin pour nous de vous quitter ainsi que Mademoiselle Braunerová. Vous êtes, a vrai dire, les seules personnes que nous regrettions en Bohème. Emmaüs aussi me manquera,[42] doložil Claudel upřímně.

Braunerová se v Roztokách ponořila do práce, v rytmu, který *podobal se větrnému kolu, na něž jsem přivázána*, jak napsala 15. listopadu 1911 v dopise Prouskovi.[43] Mohla se stále těšit doznívajícími dojmy z turnovské výstavy – řadu děl prodala a pak, to hlavně, seznámila nepříliš početné turnovské intelektuály s fenoménem jménem Marten. Marten, Marten, Marten – to bylo jméno, které se objevovalo snad v každém dopise Braunerové, ať byl adresován komukoli. Když pozvala do Roztok Annu Kopalovou a její mladší sestru, byl Marten z prvních, s nimiž je seznámila.[44] Marten se do Anny zamiloval – 2. prosince si zapsal emfaticky do deníku:

Existuje štěstí... Měl jsem právo po krutých darech strašlivého boha – eros terribilis – přijmouti tuto sladkou a silnou krásu, po divokých dramatech ve snu lásky prožívati tichou slast (...) Jak je to prosté – a mocné. Můj dávný sen: aby mým zavoláním, dotekem mé bytosti se přiblížila druhá bytost...[45]

Konec roku strávil Marten u Kopalů v Přepeřích, Silvestr tohoto roku, kdy ve společnosti Anny a Zdenky podnikl výlet do Rovenska, Sedmihorek a na Hrubou Skálu, pro něj byl *le plus beau soir de l'an de ma vie (...), je ne doutais pas que mon bonheur fut si grand...*[46]

Po návratu do Prahy se dostavila nejistota a pochybnosti. Anně bylo sotva dvacet, byla plná života, nezkušená, vtělené mládí, sice inteligentní a vzdělaná dívka, ale dívka z venkova. Vedle ní Marten, od mládí postižený závažnou formou kloubového revmatismu, který vyústil v srdeční vadu, zjitřený neurotik, překultivovaný, libující si v pózách a mysticismu. Rozdílů mezi sebou a Annou si byl vědom, proto se u něj chvíle nadějí a opojení střídaly s chvílemi skepse a deprese.

Duben 1912 byl měsícem kritickým – 24. t. m. se Marten bil v souboji s profesorem lékařské fakulty dr. Janem Jesenským, který urazil Martenova přítele Jiřího Karáska ze Lvovic,[47] vrcholily jeho rozpory s redakcí Moderní revue, jistoty pozbýval i ve vztahu k Anně, přestože se s ní 7. dubna zasnoubil.[48] Nakonec v něm zvítězila naděje – rozhodně i vlivem domluv Braunerové a dopisů Claudelových,

který jeho zásnuby přivítal s nadšením a přijal pozvání být Martenovým svatebním svědkem. Podle slov Martena, Anna byla *l'exquise enfant que Dieu m'envoie au moment ou je serai succombé sous la haine accummulée du monde.*[49]

Dne 29. července 1912 se v Přepeřích konala svatba. Nevěsta, která teprve před několika týdny maturovala, měla krásné – a především neobvyklé – šaty, šaty košilového střihu, přepásané kovovým tepaným pásem, s vlečkou podšitou krajkou. Prý je navrhl francouzský malíř Emil Bernard, Martenův přítel a ilustrátor *Knihy silných*.[50] O slavné přepeřské události referovaly Listy pojizerské, nicméně jim ušlo, že Martenovým svědkem na svatbě byl francouzský konzul P. Claudel. Ten skutečně přijel ze svého nového působiště z Frankfurtu nad Mohanem 27. července do Prahy a odtud, v doprovodu Braunerové, druhý den do Přepeř. Již 30. července odjel opět do Frankfurtu. Byl to jeho poslední pobyt nejen v Českém ráji, ale v Čechách vůbec. Novomanželé pak odjeli na svatební cestu přes Norimberk do Paříže, kde pobyli ve dnech 2.–20. srpna. Marten zde opět – a naposledy – viděl přátele z francouzského uměleckého světa. Z Paříže se vraceli přes Frankfurt, kde se sešli s Claudelem. Claudel jim předčítal své nové práce, mluvil s Martenem o krizi, již básník dosud prožíval ve vztahu k Moderní revui.[51] Bylo to jejich poslední setkání – Martenovi zbývalo pět let života.

Po návratu do Prahy nastaly všední dny. Marten vyřešil své tvůrčí dilema rozchodem s Moderní revuí, třebaže si tuto roztržku nepřestal nikdy vyčítat. S revuí se rozešla – po šesti letech grafické spolupráce – i Braunerová. Na Claudela nezapomněli ani oni, ani literární Praha.

V roce 1913 uveřejnil časopis Scéna Claudelovo *Zvěstování Panně Marii* v Martenově překladu, doprovázené třemi pérovkami Z. Braunerové. Na předsádce byl v kruhu obrys Trosek, nadlouho ověřovací značka Claudelových sebraných spisů...[52]

Na premiéru *Zvěstování* uvedeného 6. února 1914 v Národním divadle, kde impozantní obraz Trosek – bájného Monsavierge – zaujímal střed zadní dekorace v prvním jednání, Claudel přijet nemohl.[53] Ušetřil si rozčarování – představení nemělo úspěch, obecenstvo se nedokázalo zmocnit básnického kouzla a myšlenkové náročnosti textu. Divadelní recenzenti – hlavně J. Vodák a K. Hilbert – hru odmítli, Claudela uměl ocenit jen Hanuš Jelínek. J. Kvapil se v soukromém dopise Miloši Martenovi rozhodně postavil na stranu Claudelovu a zatratil českou divadelní kritiku...[54]

Za necelý půlrok vypukla válka. V únoru 1915 Marten narukoval k hradčanskému pěšímu pluku. Jak mu asi bylo, uvědomil-li si, že jeho francouzští přátelé, včetně Claudela, jehož poslední dopis nesl datum 6. července 1914, jsou nyní jeho nepřáteli... Strávil několik týdnů v Praze, odmítl protekční nabídku, jež prostřednictvím bývalého ministra A. Bráfa, svého roztockého souseda a manžela jedné z Riegrových dcer, iniciovala Braunerová: Marten mohl, s ohledem na své mimořádné jazykové znalosti, nastoupit do tiskové kanceláře vídeňského ministerstva

války. *Půjdu raději na frontu. Mohu Rakousku dát svůj život, ne však svou literární čest,* reagoval.[55] Odvelen byl do uherského Szolnoku, odtud na podzim 1915 na haličskou frontu. Zde se nedopatřením poranil, proto mohl v roce 1915 prožít pár dnů rekonvalescence s Annou. Pak byl odvelen k vojenskému tribunálu do Plzně, následoval opět Szolnok, posléze ruská fronta... Dopisy, které Anně téměř každý den posílal (některé psal francouzsky), jsou ukázkou inteligentní a slohově vytříbené milostné korespondence. V Szolnoku dostal Marten tyfovou horečku. Vrátil se domů, k Anně, do Přepeř, aby zde 23. července 1917 zemřel.

Jen lehce pohnul víčky, a již nežil. Dívala jsem se v tu chvíli na jeho tvář. Bylo to jako kouzelné usnutí – uniknutí bolestem. Nebylo v tom nic děsivého, takový tichý sladký přechod do vyššího duchovního světa. Dlouho jsem si nemohla zvyknout na myšlenku, že zemřel..., napsala o mnoho let později Anna.[56]

Pohřeb byl na svatou Annu, v přepeřském kostele, kde měli Martenovi takřka na den přesně před pěti lety svatbu.

Anna se dlouho nedokázala z traumatu vymanit. Krátce po manželově smrti si zapsala:

... nelituji krásných chvil, které jsme žili, ale těch, které jsme nežili.... Svět byl přede mnou tak veliký a veliké byly dny i noci, a zdálo se mi, že mám hodin, v kterých mohu být s Tebou, do nedozírna. Ach, strhnout chci zpět ten čas, který utekl... Měla jsem se odříci všeho, zapomenouti na vše, nechtíti ničeho pro milost Vaší lásky. Měla jsem žít jen pro Vás, ne pro sebe ... proč vím teprve dnes, dnes, kdy je již pozdě, že jsem se měla dát všecka a bez výhrady, spálit pro Tebe jako oheň, utopit se v Tobě, být všecka Tvým zrcadlem, ne Tvou přítelkyní, ne Tvým srdcem, ne sebou. Prohrála jsem život...[57]

Claudel, jenž byl v té době již půl roku v Brazílii, se o Martenově smrti dozvěděl zřejmě až po válce. Braunerová, která se pohřbu zúčastnila, se stala spolu s Annou strážkyní Martenova literárního i lidského odkazu.

Krátce po Martenově smrti vydal Ludvík Bradáč nejslavnější Martenovu knihu, dialog *Nad městem,* fiktivní rozhovor mezi Michalem = Martenem a Alanem = Claudelem. Nejen tímto dílem, jež graficky vyzdobila Braunerová a které obráží marnou Martenovu snahu přivést Claudela *k spravedlivějšímu pochopení českého dějinného tragismu a rozpolcení*,[58] je Claudel navždy přítomen v české literatuře. Ještě v témže roce vyšlo u Bradáče druhé vydání, francouzský překlad práce dokončila Anna v roce 1922. Vyšel v pařížském literárním čtrnáctideníku La Vie v dubnu 1927. Třebaže se Anna později provdala za generála Klecandu, zůstal Marten navždy součástí jejího života. Stejně jako pro Zdenku Braunerovou, žijící dál svůj bohatý a plodný život v Praze či Roztokách a občas jezdící do Českého ráje.

Sedávala u Jizery, a ač jí tehdy bylo přes šedesát let, skákala s jezu do vln s kluky o závod. Hučení jezu naslouchala jako hudbě a říkala: V téhle krajině bude bloudit má duše, až tělo bude v hrobě,[59] vzpomínala na sklonku svého života Anna

Martenová-Klecandová. U Kopalů byla Zdenka naposledy v létě roku 1933, necelý rok před svou smrtí. Pro paní Kopalovou namalovala obrázek s pohledem na Vyskeř a pod něj napsala verše, vyjadřující vztah k turnovskému kraji...[60]

Z toulek po Turnovsku vytěžila Braunerová jeden olej – Novákův statek v Přepeřích, namalovaný někdy po roce 1911, a několik leptů, mj. dva záběry ze Všeně – malebný roubený statek a širší záběr návsi – *Česká náves* – se sochou Jana Nepomuckého. Snad nejkrásnějším leptem vůbec je práce *Z valdštýnského mostu*, s akcentem na sochy českých patronů, nakreslená patrně roku 1912, ve dvacátých letech dost možná přepracovaná.[61]

Za války si Braunerová s Claudelem psát nemohli, na delší čas se vzájemně ztratili z očí. Teprve v září 1933 Zdenka Claudelovi, působícímu v Bruselu, napsala. Zvala ho na na eucharistický sjezd, *akademický týden,* chystaný z iniciativy pražských benediktinů na přelom září a října. Claudel, radující se ze skutečnosti, že se mu Zdenka ozvala, se ohledně sjezdu omluvil. Jeho dopis končí slovy *Je prie souvent pour l'âme du pauvre Miloš.*[62] Poslední dopis dochovaný ze vzájemné korespondence je Claudelův, datovaný 28. dubna 1934, netající se obavami o Zdenčin zdravotní stav. Necelý měsíc poté, 23. května, Zdenka Braunerová zemřela. V témže roce vyšel v Litomyšli u nakladatele J. Portmana jako bibliofilský tisk její veršovaný nekrolog sepsaný Claudelem.[63] To byl už Claudel slavným a uznávaným básníkem, evropsky proslulým. Jeho díla se – s jistými peripetiemi – těšila a těší zasloužené pozornosti a úctě i v Čechách.

Básníkův vztah k naší zemi však zůstal spíše záporný. Samostatná republika, ostentativně antikatolická, s filozofem a protestantem jako prezidentem, neměla Claudelovy sympatie. Claudela vznik samostatného československého státu oslovit nemohl, neboť se po dobu svého pražského pobytu neseznámil do hloubky ani s prostředím, ani s lidmi v místě svého působiště. České dějiny interpretoval v duchu integrálního katolicismu, o české povaze usuzoval velmi skepticky.

Jak na Čechy vzpomínal? Těžko říci, dochovaná svědectví si protiřečí, ač pocházejí z období, které následovalo bezprostředně po pražském pobytu. První, z Adrinopole, kde Claudel krátce pobýval, je adresováno Zdence – zdvořilé a laskavé poselství, určené pro oči obětavé přítelkyně a hostitelky:

Savez – vous que Prague restera pour moi le meilleur souvenir de cette folle équipée à travers l'Europe? Prague est comme une ville de rêve, avec ses beaux palais et ses charmantes églises...[64]

Hezky zní i dopis z 29. listopadu 1911:

Zavřu-li oči, vidím opět Prahu, dlouhou linii Hradčan s kyticí špičatých chrámů, černé sochy s laskavými gesty na Starém mostě pod sněhem a všechny ty malé kostely, cizelované jako skříňky, naplněné paprsky, úsměvy a malými dětmi...[65]

Dikce další vzpomínky, adresované Claudelovu příteli, básníku André Suarèsovi, je diametrálně odlišná:

Non, je ne regrette pas du tout d'avoir quitté Prague, ce silo à betteraves...[66]

Poznámky

1 Státní okresní archiv Semily, Okresní úřad Turnov, sčítání lidu, 1910.

2 E. Bourges (1852–1925), prozaik, žurnalista. Jeho román *Ptáci odletí a květy opadají*, v němž inspirací pro obě hlavní ženské postavy byly A. a Z. Braunerovy, přeložil do češtiny M. Marten. V roce 1924 vyšla česky ještě Bourgesova práce *Pod sekerou*. Marten věnoval Bourgesovi jeden z esejů v díle *Kniha silných*. Bourgesovy české kontakty nebyly náhodné – jeho matka, Elisabeth Chaumais, byla ve 30. letech 19. století vychovatelkou a společnicí dcer hraběte Nostice. Během pražského pobytu se seznámila s Augustou Neumannovou, provdanou Braunerovou, matkou Anny a Zdenky.

3 Victor Margueritte přeložil na Zdenčin popud některé české a slovácké písně do francouzštiny, v roce 1898 vyšly v nakladatelství Plon pod názvem *Au fil de l'heure*.

4 A. Rodina Zdenka provázela při jeho návštěvě Čech na jaře 1902, zajela s ním i na Slovácko, jejich vztah byl velmi důvěrný a Rodin kvůli Braunerové několikrát odložil otevření své vídeňské výstavy.

5 Jednalo se zjevně o *Polední úděl*, jenž vyšel v témže roce v la Bibliothèque de l'Occident v omezeném počtu 150 výtisků. Domněnka O. F. Bablera, že šlo o drama *Zlatohlav*, je nesprávná. Srv. Černý, V.: *P. Claudel et la Boheme*. Cahiers P. Claudel, *9*, Prague, Gallimard, Paris 1971, s. 30; týž: *P. Claudel a Čechy v našich i cizích archivech*. Studie o rukopisech, *6*, 1967, s. 130–131; Babler, O. F.: *Paul Claudel, básník a dramatik*. Divadlo, červen 1968, s. 7. Martenův dopis v úplném znění otištěn v Cahiers P. Claudel, 9, s. 125–126.

6 Srv. Literární archiv Památníku národního písemnictví (dále LA PNP), Písemná pozůstalost Miloše Martena, rukopisy, inv. č. 5058, kart. č. 15.

7 Chalupný, E.: *K charakteristice Miloše Martena. Vzpomínky a dojmy*. Kmen, *1*, č. 32, 20. 9. 1917, s. 2.

8 Hellmuth-Brauner, V.: *Povahový dualismus Zdenky Braunerové*. Hollar, *14*, 1939, sv. 2, s. 85.

9 Černý, *P. Claudel et la Bohème*, s. 38.

10 Srv. Toman, P. H.: *Zdenka Braunerová. Popisný seznam grafického díla*. Praha 1963, s. 31. Technicky pomohl Braunerové tento přechod zvládnout turnovský rytec Eduard Karel.

11 Srv. Braunerová, Z.: *Vzpomínky na první desítiletí moderní české grafiky*. Hollar, *1*, 1923–1924, s. 186.

12 Chalupný, c. d., s. 1.

13 Pro Martena byl pobyt ve Francii a posléze v Itálii významným mezníkem v jeho názorovém zrání, jeho estetickým, etickým a náboženským přerodem, příklonem k románské vzdělanosti, k *latinskému tradicionalismu*. Srv. Šalda, F. X.: *Miloš Marten*. Kmen, *1*, č. 28, 23. 8. 1917, s. 1–2.

14 A. Martenová-Kopalová uvádí ve svých vzpomínkách, že Claudel s tímto Martenovým poměrem hluboce nesouhlasil a na Martena naléhal, aby jej ukončil. Srv. LA PNP, Písemná pozůstalost A. Martenové-Klecandové, inv. č. 133, kart. č. 1. U Neumannové vyšlo i druhé vydání *Knihy silných* v roce 1910.

15 LA PNP, M. Marten, rukopisy, sign. 29/C/8, kart. č. 15.

16 Černý, *Paul Claudel a Čechy*, s. 132.

17 LA PNP, Písemná pozůstalost Z. Braunerové, korespondence přijatá, P. Claudel, neinv.

18 Dne 26. dubna 1911 se Claudelovi stěhovali potřetí a naposledy, do Jungmannovy ulice č. 26. Srv. Enjalran, P. F.: *Paul Claudel, consul à Prague. 14 octobre 1909 – 20 septembre 1911*. Cahiers P. Claudel, *9*, s. 245.

19 Stejnojmenná kniha V. Mrštíka vyšla v březnu 1897, na obálce byla kresba Z. Braunerová. Jednalo se nejen o protest proti asanaci staré Prahy, ale současně o první práci Braunerové spadající do oblasti knižní grafiky.

20 Není vyloučeno, že se Claudel s Kramářem znali z Ecole des sciences politiques v Paříži, kterou oba navštěvovali zhruba ve stejném období.

21 Ani zde nelze vyloučit jistý vliv Z. Braunerové, neboť manželka L. Pinkase Zdenka, roz. Odkolková, byla její spolužačkou z vyšší dívčí školy. L. Pinkas byl synem malíře S. H. Pinkase, pravidelného návštěvníka salónu u Braunerových, který – jako učitel vyšší dívčí školy – seznámil Zdenku se základy malířské techniky. Navíc – což je pro frankofilskou orientaci celé rodiny Pinkasových důležité, stál u zrodu české sekce Alliance française. Pro úplnost ještě dodejme, že vnukem S. H. Pinkase byl Jiří Voskovec.

22 Srv. *Documents*, Cahiers P. Claudel, s. 395.

23 Text přednášky vyšel v pařížské revui Rencontres, vydávané Jaroslavem Trnkou, příslušné číslo z r. 1965 nese název *Hommage de la Bohème à Paul Claudel*.

24 Měšťan, Antonín: *Der Renouveau catolique in der böhmischen Ländern. Frankreich und die Böhmischen Länder im 19. und 20. Jahrhundert*. Beiträge zum französischen Einfluß in Ostmitteleuropa. München 1990, s. 45–46. Po vzniku RČS musel Schachleiter opustit republiku. Zemřel v roce 1937. Tamtéž, s. 46.

25 Srv. Černý, V., *P. Claudel*, s. 136.

26 V originále – *Images saintes de Bohème* – vyšly hned v roce 1911 v časopise *Indépendence*. Česky vyšly v překladu O. F. Bablera v r. 1934 a pak 1945.

27 Česká premiéra spadá do roku 1935, kdy byla hra uvedena v Komorním divadle.

28 *Le cheval qui apportait le soleil* vyšel až v dubnu 1965 ve *Figaru*. V Archives Paul Claudel v Paříži je uložen sešit *Contes populaires slovaques*, přeložených Z. Braunerovou, která mylně přiznala jejich zapsání Boženě Němcové. Srv. Černý, *Claudel et la Bohème*, s. 76 an.

29 Srv. *Souborná výstava českých malířek v Turnově. Malířství, plastika, užité umění*. (Katalog výstavy.) Turnov, b. d. (1911).

30 Cit. dle Kinský, K.: *Zdenka Braunerová a Český ráj*. Stráž severu, 29. 1. 1950, s. 6.

31 Listy pojizerské (dále PojL), *26*, č. 17, 30. 7. 1911, s. 2.

32 PojL, *26*, č. 17, 30. 7. 1911, s. 11.

33 Hlasy pojizerské, *26*, č. 15; 13. 8. 1911, s. 3.

34 Tamtéž.

35 Středočeské muzeum Roztoky, Písemná pozůstalost Z. Braunerové, neinv.

[36] Anna vystudovala – jako první žena v Československu - indickou filologii na pražské filozofické fakultě, kde v květnu 1919 promovala. Několik let po Martenově smrti se znovu provdala za generála Vlad. Klecandu (1888–1947). Zemřela 21. ledna 1974, pohřbena je na přepeřském hřbitově.

[37] LA PNP, Anna Martenová-Klecandová, inv č. 133, kart. č. 1.

[38] Cit. dle -er-: *Zdenka Braunerová a Český ráj.* Pochodeň, 15. 1. 1972, s. 5.

[39] Jednalo se o první verzi Zvěstování, které vzniklo přepracováním starší Claudelovy hry *La Fille Violaine* z roku 1892. Definitivní verze tohoto dramatu pochází z roku 1948.

[40] V prosinci 1912 byla hra poprvé provozována v Théatre de l'Oeuvre v Paříži. První mimofrancouzské provedení mělo místo v Hellerau u Drážďan na podzim 1913. Z Prahy sem přijeli Braunerová, Marten, šéf činohry Národního divadla Jaroslav Kvapil a ředitel Gustav Schmoranz. Nadšeni hrou se rozhodli uvést ji v Praze, Marten o inscenaci uveřejnil veskrze kladný referát v revui Scéna, pokud měl drobné výhrady, pak jen k hereckým výkonům.

[41] LA PNP, M. Marten, inv. č. 5058, rukopisy, kart. č. 15.

[42] *Skutečně nás velmi rmoutí, že musíme opustit Vás i slečnu Braunerovou. Abych řekl pravdu, jste v Čechách jediní, po kom se nám bude stýskat. Také Emauzy mi budou chybět...* Correspondance Paul Claudel-Miloš Marten, Cahiers P. Claudel, *9*, s. 137.

[43] Středočeské muzeum Roztoky, Pozůstalost Z. Braunerové, neinv.

[44] LA PNP, Martenová-Klecandová, inv. č. 133, kart. č. 1. Podle vzpomínek vnuka Zdenčina bratra, dr. Vladimíra Hellmutha-Braunera, Zdenka, která cítila, že stárne, seznámila Martena s Annou již s vidinou jejich sňatku. Srv. LA PNP, Vladimír Hellmuth-Brauner, Zdenka Braunerová, neinv., 4/E/32, s. 480. Ať tomu bylo jakkoli, Marten Annu hluboce miloval a Anna nikdy tuto Zdenčinu lest, pokud se o lest skutečně jednalo, neprohlédla.

[45] LA PNP, M. Marten, rukopisy, sign. 29/C/8, kart. č. 15.

[46] *... nejkrásnějším večerem roku, jaký jsem kdy zažil(...) nevěřil jsem, že mé štěstí bude tak velké.* LA PNP, M. Marten, rukopisy, sign. 29/C/8, kart. č. 15.

[47] LA PNP, M. Marten, Pracovní materiál, sign. 29/C/8, kart. č. 16. Nebyl to jeho první souboj, v roce 1902 se bil – rovněž z důvodů naprosto malicherných – s redaktorem Vincentem Červinkou. Martenovým svědkem byl Hanuš Jelínek. LA PNP, H. Jelínek, korespondence přijatá, 1-G/75, kart. č. 3. – V. Hellmuth-Brauner o Martenovi tvrdí, že *kdekoho vyzýval na souboj...* LA PNP, Hellmuth-Brauner V., *Podivné dětství,* s. 2, H/E/33.

[48] Viz Martenovy deníkové zápisky: *6. 4. Přepeře. 7. 4. Fiancé. 9. 4. retour à Prague. 13. 4. Ai – je fait mal? 14. 4. Chvílemi nenávist, jejíž okruh cítím kolem sebe, stává se těžkou. A přece m u s í m* (podtrhl M. M.) *ji snášeti...* LA PNP, M. Marten, pracovní materiál, překlady, výpisky, sign. 29/C/8, kart. č. 16.

[49] *...vzácnou holčičkou, jíž mi posílá Bůh ve chvíli, kdy už bych byl klesl pod tíhou zášti celého světa.* LA PNP, M. Marten, rukopisy, sign. 29/C/8, kart. č. 15.

[50] *Česká móda. Od valčíku po tango, II. Katalog Uměleckoprůmyslového muzea v Praze.* Praha 1993, s. 94.

[51] LA PNP, M. Marten, rukopisy, sign. 29/C/8, kart. č. 15. Srv. též Černý, P. Claudel, s. 133.

[52] Srv. Toman, *Zdenka Braunerová.* Popisný seznam, s. 97–97.

[53] Hru režíroval J. Kvapil, výpravu navrhl – za spolupráce Z. Braunerové – K. Štapfer. V roli Violény se představila Eva Vrchlická. Nespornou kuriozitou byla skutečnost, že dva dny po premiéře v Národním divadle uvedl hru ochotnický spolek Deklarace v Novém Městě nad Metují.

[54] Srv. Babler, O. F.: *Paul Claudel, básník a dramatik.* Divadlo, červen 1968, s. 16.

[55] Marek, Emanuel: *Vidina řádu.* In: Marten, Miloš: *Imprese a řád.* Praha 1983, s. 126.

[56] LA PNP, Martenová-Klecandová, inv. č. 133, kart. č. 1.

[57] LA PNP, M. Marten, rukopisy, sign. 9/C/8, kart. č. 15.

[58] Srv. Černý, V., *Paul Claudel,* s. 134.

[59] Cit. dle -er-, *Zdenka Braunerová a Český ráj,* s. 5.

[60] Kinský, K., *Z. Braunerová.*

[61] Srv. Toman, *Zdenka Braunerová.* Popisný seznam grafického díla, s. 52–53.

[62] *Často se modlím za duši nebohého Miloše.* Srv. Correspondance Paul Claudel et Zdenka Braunerová, Cahiers P. Claudel, *9*, s. 213.

[63] Přeložen byl dvakrát – poprvé zcela otrocky O. F. Bablerem, básničtější je až druhý překlad Svatopluka Kadlece.

[64] *Zdalipak víte, že vzpomínka na Prahu pro mě zůstane tou nejkrásnější z celé té bláznivé výpravy napříč Evropou? Praha je jako město snů, se svými krásnými paláci a kouzelnými kostely.* Středočeské muzeum Roztoky, Z. Braunerová, neinv.

[65] Cit. dle Hellmuth-Brauner Vladimír, *Paul Claudel a Čechy.* Plamen, č. 9, 1965, s. 172. V edici vzájemné korespondence mezi Claudelem a Braunerovou v Cahiers P. Claudel tento dopis není.

[66] *Ne, vůbec nelituji, že jsem odejel z Prahy, z toho skladiště řepy...* Correspondance Suarès–Claudel, Gallimard 1951, no 144, 3. 12. 1911. Cit dle Černý, V., *Claudel et la Bohème.* Cahiers P. Claudel, *9*, Prague, Gallimard, Paris, 1971, s. 29.

Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ – 8 1995

Krkonošské muzeum v Jilemnici v historickém vývoji (1891 – 1964)

Jan Luštinec

Při periodizaci dějin jilemnického muzea bylo nutno přihlédnout jednak k obecným mezníkům společenského vývoje, jednak k výrazným zlomům ve vývoji muzea, jež byly zapříčiněny proměnami vnějších podmínek, personálními změnami atd.

Za první mezník jsme označili rok 1926, protože právě tehdy skončilo období, ve kterém muzeum hledalo nebo bylo nuceno hledat své místo ve společnosti. Rok 1938 představuje tečku za etapou charakterizovanou stabilizací muzea a relativně širokou a systematickou sbírkotvornou i expoziční činností. Rok 1954 uzavírá období poznamenané mnichovskými událostmi a okupací. Muzeum se dostává do podstatně lepší hmotné i prostorové situace, poznamenané však do určité míry ideologickými tlaky doby. V roce 1964 pak z muzea odchází dosavadní ředitel O. Kočí a tím se uzavírá jedna z nejbohatších a nejvýznamnějších etap v dějinách ústavu.

I. Vznik muzea a jeho první krůčky

Doba, do které počátky Krkonošského muzea v Jilemnici spadají, byla nesporně časem velikého společenského kvasu, jehož počátek bychom měli položit již k roku 1860, k hranici určené pádem Bachova absolutismu a Říjnovým diplomem.

Jilemnice tehdy definitivně procitla ze své letargie k mimořádně intenzívnímu národnímu a společenskému životu.[1] V následujících třech desetiletích zde vzniklo jedenatřicet spolků, z nich téměř polovina kulturního a osvětového zaměření. Město se stalo jednou z nejdůležitějších bašt českého národního života v Krkonoších, a není divu, že snaha dokázat zdejší českou svébytnost a domovské právo vedla ke zvýšenému zájmu o historii, často ovšem ve značně naivních a romantických mezích. Teprve v souvislosti s Jubilejní zemskou výstavou (1891) a Národopisnou výstavou československou (1895) v Praze se části těchto snah dostalo pevnějšího základu.[2]

Prvním impulsem k založení muzea se stala již zmíněná Jubilejní výstava v Praze. Dne 1. května 1891 sděluje na schůzi obecního zastupitelstva purkmistr František Jerie, ... *že pan Rudolf Kazda pro zemskou jubilejní výstavu v městě Jilemnici a vůkol sebral větší počet různých památních předmětů, a že mnozí z přispívatelů vyslovili ochotu dotyčné předměty pro městské muzeum jilemnické darovati. Žádá, aby obec pro darované předměty zakoupila skříň a je v uschování a opatrování převzala,* což také zastupitelstvem bylo schváleno.[3]

Na konci téhož měsíce, přesně 29. května, se v zápisech z jednání obecního zastupitelstva dozvídáme: *Sdělení o výsledku výstavy starožitností, pořádané panem R. Kazdou, která vynesla čistý výnos 2 zl. 74 kr. Obnos ten věnován panu radnímu Krausovi jako první příspěvek na zakoupení skříně pro starožitnosti.* Zdá se, že právě tyto akce probudily o historii a tím i o muzejní problematiku živý zájem. Proto se již v roce 1891 k provolání F. A. Šubrta, žádajícímu uspořádání národopisné výstavy, přihlašuje okresní starosta J. Zubatý, posléze místní Hospodářský spolek, který dne 5. února 1892 podle usnesení obecního zastupitelstva z 13. prosince 1891 volí pro místní odbor NVČ J. Mečíře, starostu z Roztok u Jilemnice, J. Čiháka a Ed. Hakla z Jilemnice a Františka Dorníka z Jilmu. Poslední z uvedených členů pak vybudoval širší odbor, do jehož čela byl postaven J. Zubatý, a v němž mimo jiné zasedly osobnosti dodnes zvučných a vyhledávaných jmen: spisovatel Josef Šír, solidní znalec místní historie a vynikající znalec zdejších přírodních poměrů Ludvík Schmid (Šmíd), působící jako vrchní lesmistr hrabat Harrachů, starosta města František Jerie, pozdější dlouholetý správce muzea Jáchym Metelka a další. Svou roli v rychlé krystalizaci odboru jistě sehrála i skutečnost, že majitel jilemnického panství hrabě Jan Harrach se v souvislosti s NVČ výrazně exponoval a zpočátku byl dokonce předsedou hlavního přípravného výboru.

Odborně vcelku zdatný kolektiv se pustil do práce a záhy vytvořil rozsáhlý soubor s předměty často jedinečné ceny. Pro místní národopisnou výstavu se podařilo shromáždit bezmála 1400 evidenčních položek (tedy ještě o něco více předmětů), v nich například dnes proslulý soubor pohřebních cechovních štítů,[4] nádherné modeletto Kalvárie z počátku 18. století (dílo z okruhu M. B. Brauna) a další. Vyvrcholením příprav na NVČ se pak – podobně jako v jiných místech naší vlasti – stala místní národopisná výstava, uspořádaná ve dnech 26.–29. srpna 1894.[5]

Vzhledem k úspěchu místní výstavy mohla pak na jednání obecního zastupitelstva dne 7. září 1894 zaznít slova, jimiž *purkmistr odůvodňuje svůj návrh na zřízení městského muzea v Jilemnici, sděluje, že (z) výstavky národopisné v Jilemnici ve dnech 26., 27. a 29. srpna 1894 pořádané značná část předmětů městskému muzeu bude darována, i navrhuje dále, aby pro věci darované neb zakoupené byla určená prozatímní místnost, v přízemí nové radnice vedle purkmistrovské kanceláře se nalézající, a aby historický odbor byl přetvořen na odbor muzejní a historický,*

který by sbírky muzejní urovnával a opatroval. Ježto pro sebrané neb darované předměty bude nutno zříditi vhodné skříně, žádá purkmistr, aby obecní sbor povolil potřebný náklad. Tento návrh byl také okamžitě jednomyslně schválen a zároveň povolena částka 12 zl. na zakoupení Hájkovy kroniky v prvním vydání.[6]

V dalších měsících následoval výběr předmětů pro pražskou výstavu a poté cesta do Prahy, kde Jilemnice byla zastoupena spolu s jinými českými městy Krkonoš a Podkrkonoší: Vysokým nad Jizerou, Novou Pakou a dalšími. Za expozici získal jilemnický odbor pochvalný diplom a bronzovou medaili.[7]

V téže době nechávalo město za vydatné finanční pomoci městské spořitelny zpracovávat plány na novou budovu obecné a měšťanské dívčí školy a bylo pravděpodobně již především zásluhou Metelkovou, že se v plánované stavbě počítalo s jednou místností pro potřeby muzea.[8] Návratu z pražské výstavy nechyběl tedy optimismus, i když sbírky se musely ještě na nějaký čas vrátit do provizorních prostor a teprve po slavnostním vysvěcení nové nádherné pseudorenesanční budovy 24. září 1899 se dočkaly první stálé instalace. Pro Metelku, který se po skončení Národopisné výstavy československé postupně stával správcem a duší muzea, stejně jako pro jeho spolupracovníky, to znamenalo značný úspěch, a jistě tehdy netušili, že po něm bude následovat velmi složitá a trnitá cesta, na níž znovu poběží o holou existenci muzea.[9]

Nelze dnes spolehlivě doložit, co se stalo podnětem k prvním útokům proti muzeu. Jisté je, že již za krátký čas své existence začalo překážet nadřízeným školním orgánům a jen díky značné autoritě Metelkově se ve školní budově udrželo až do roku 1911. Potom muselo po ostrém zásahu s definitivní platností školu opustit.[10] Město muzeu vyhradilo místnosti v přízemí nové radnice. Vzhledem k tomu, že radnice mimo jiné představovala hlavní centrum místního kulturního života (byl zde vybudován také sál pro divadelní a hudební představení, řada spolkových místností atd.), mohli bychom tento ústup považovat za ne-li výhodný, tedy alespoň za důstojný. Sotva však sbírky zhlédla znovu veřejnost, vyvstalo muzeu nové nebezpečí.

Městu se po velmi usilovném jednání konečně podařilo prolomit nepřízeň rakouských úřadů a v Jilemnici za podmínek pro město velmi tvrdých bylo povoleno zřízení reálného gymnázia, prvního gymnázia s českou vyučovací řečí v Krkonoších.[11] Aby město mohlo svízelnou situaci co nejrychleji vyřešit, věnovalo školním potřebám novou radnici a muzeu zatím vyhradilo pouze jedinou místnost *malou a nejistou* v přízemí nové městské spořitelny na náměstí.[12] Sbírky se do ní vměstnaly jen s opravdovou námahou a na jejich zpřístupnění se nedalo ani pomyslet. Ani to však nebyl konec krušné cesty. Městská spořitelna, která později dotovala muzeum značnými finančními částkami, se k němu v nejistých válečných časech zachovala macešsky. V roce 1916 začala připravovat stavbu nové pancéřové skříně a muzeum muselo znovu ustoupit. V tvrdých a chudých válečných letech mu nebyla obec schopna poskytnout víc než půdu a vlhký sklep staré

radnice. Tady už hrozilo vážné nebezpečí, že značná část sbírek bude naprosto nevhodným uložením poškozena, ne-li úplně znehodnocena. Metelka znovu v zájmu muzea napřel všechny své síly a výsledkem bylo řešení sice provizorní, ale na válečné poměry velmi úspěšné. Pro sbírky byl totiž díky mimořádnému pochopení děkana Betlacha uvolněn sál na jilemnickém děkanství, a to natolik prostorný, že sbírky mohly být zpřístupněny veřejnosti. V této podobě přečkaly pak již zbytek války a vstoupily do prvních let nové republiky. Nejhlubší krizi v dějinách ústavu se podařilo překonat. Rozvoj muzea, jeho určitá stabilizace a pevné spojení s povědomím obyvatelstva v následujících letech se staly zárukou, že podobná situace se nebude nikdy opakovat.

□

Je škoda, že si nemůžeme utvořit bližší představu o nejstarších muzejních expozicích ani o rozsahu sbírkového fondu. První inventární kniha se ztratila při stěhování z děkanství v roce 1926, fotografie se nedochovaly. Jisté však je, že expozičně muzeum v žádném směru nepřesahovalo soudobý průměr, což bylo dáno především jeho prostorovými možnostmi, a z dnešního hlediska tedy představovalo víceméně přístupný depozitář. *Inventář 2,*[13] tedy vlastně přírůstková kniha se zápisy od roku 1929, začíná položkou 1201, jež pro nás může být určitým vodítkem pro určení rozsahu sbírek ke stanovenému roku. Nesmíme však zapomenout, že pod některými položkami se ukrývají i hromadně evidované soubory. Je zároveň možné, že část fondu nebyla evidována. Většina sbírkových předmětů jistě pocházela ze sbírek pořádaných v souvislosti s Národopisnou výstavou.[14] Pozdější sběr (termínu sbírkotvorná činnost se v tomto období záměrně vyhýbáme) byl vzhledem ke skromným podmínkám omezený. Výjimku tvoří léta 1911 až 1912, kdy muzejní odbor za podpory starosty města Františka Jerie v souvislosti se stěhováním muzea uspořádal řadu akcí, směřujících k rozšíření muzejních sbírek. K pomoci byly vyzvány především školy. Zároveň muzejní odbor nechal na náklady obce vytisknout tisíc kusů *Provolání k občanům* a rozeslal je do většiny místních rodin.[15] Jaké ovoce celá akce přinesla, nevíme.

Struktura sbírkového fondu odpovídala Metelkovým zájmům i vzdělání. Přírodovědné sbírky téměř chyběly. Nejsystematičtější soubor představovaly materiály etnografické a částečně i historické (například staré tisky, některé druhy řemeslnických výrobků a nástrojů, zejména tkalcovských atd.).

Neznáme ani rozsah návštěvní doby muzea, výši vstupného a vybavení expozic. Malé nahlédnutí nám umožňuje pouze zápis z jednání muzejního odboru dne 4. ledna 1912 za účasti starosty města.[16]Připomíná se v něm *kasa*, kterou se patrně rozumí *nedobytná pokladna*, uvedená ve zmíněném provolání občanům, kamna pro vytápění muzea, almara (zřejmě pro úřední doklady), nábytek (vitríny) a jeho zasklení, to vše na účet města. Muzeum musí být označeno tabulkou *Městské*

muzeum, uvnitř musí být umístěna kasička na dobrovolné příspěvky. Počítá se s pravidelným provozem pro veřejnost v určité dny – pro neděli se navrhuje doba od 9 do 11 hodin. Uspořádáním muzea (expozice) se pověřují R. Kazda, dr. Mokrý, dr. Vejnar, J. Metelka a další, zdá se však, že dominantní roli v této době již hrál J. Metelka.

II. Vývoj muzea v letech 1926 až 1938

V roce 1926 se muzeum znovu stěhovalo. Tentokrát do postupně uvolňovaných a architektonicky hodnotných místností staré radnice na hlavním jilemnickém náměstí. Komplikace na čas ustoupily, město projevovalo o muzeum zájem (ustavilo mimo jiné *muzejní a letopiseckou komisi*) a mohlo se počítat také s finanční podporou městské spořitelny.

Nově vytvořená muzejní komise mohla připravovat plány na velkorysejší uspořádání expozic. Bylo rozhodnuto vedle základní expozice s převažující historickou a národopisnou tématikou vybudovat také expozici dějin lyžování, síň národního osvobození a galerii. Činnost měla být rozdělena do několika etap, z nichž první, zakončená otevřením historicko-etnografické expozice, skončila rokem 1932. Město na úpravy místností uvolnilo 30 tisíc Kč, významně přispěla městská spořitelna. Bez významu nezůstaly ani dobrovolné příspěvky. Například pro vybavení zárodku lyžařské expozice se vybralo 1 945 Kč, stejnému účelu byl věnován také výtěžek turistické noclehárny (135 Kč) a turistické poplatky (100 Kč). Ministerstvo školství a národní osvěty dotovalo muzeum třemi sty padesáti korunami.

Ke slavnostnímu otevření nové expozice došlo v neděli dne 17. července 1932. Pro ilustraci uvádíme část soudobé novinové zprávy: ... *Kolem 10. hodiny dopolední byla slavnost zahájena starostou města JUDr. J. Hákem, který vylíčil podrobně vývoj tohoto nového kulturního střediska, v němž bude velmi názorně zobrazen ponurý, a přece pestrý život našich předků – chudých podkrkonošských lidí tvrdé práce – na paměť generacím příštím. Ke konci svého projevu oznámil, že městské zastupitelstvo jmenovalo hlavního tvůrce muzea, pana ředitele Metelku, čestným občanem města. Jménem okresního osvětového sboru tlumočil městu i muzejní komisi zdravici k této významné slavnosti odborný učitel Ladislav Kaván. Ředitel Metelka otevřel pak nové místnosti muzejní, upravené velmi účelně v místnostech starobylé radnice na hlavním náměstí. Z příspěvků města, spořitelny, obcí, místních spolků a obětavých jednotlivců zakoupeny potřebné skříně, místnosti účelně upraveny a bohaté sbírky vystaveny. Muzeum, které jest jedním z největších v celém Podkrkonoší, upoutá jistě zájem místního obyvatelstva i ostatních horalů, ale přiláká i četné turisty, zavítavší do zdejšího kraje. Prohlídka sbírek bude pro každého velmi vděčna.*[17]

□

Krkonošské muzeum, jak zněl teď oficiální název, člen Československého svazu muzeí,[18] vstoupilo důstojně do nové etapy svých dějin. Vybudování expozice bylo podloženo houževnatou prací celé komise.

Významné a relativně systematické úrovně nabylo rozšiřování sbírkového fondu. Již v roce 1929 vydala nově ustavená muzejní komise provolání k občanstvu prostřednictvím obecných a měšťanských škol.[19] Vzhledem k tomu, že se jedná o závažný dokument, jenž výrazně přispěl k rozvoji sbírkového fondu, citujeme celý text:

Před světovou válkou vzniklo v Jilemnici muzeum, které je nyní trvale umístěno v místnostech staré obecní radnice, jež budou vybaveny potřebným nábytkem, aby bylo možno sbírky důstojně uspořádati a učiniti je přístupnými veřejnosti. Budou tam uloženy cenné památky minulých i přítomných dob z našeho Podkrkonoší, pročež ponesou sbírky název Krkonošské muzeum v Jilemnici.

Obracíme se na Vás se snažnou žádostí, abyste laskavě podporovali slovem i skutkem kulturní podnik, upozornili na něj nejen žactvo, ale i občanstvo. Za účelem informačním dovolujeme si zaslat provolání k občanstvu s prosbou, abyste je laskavě rozšířili po žactvu Vaší školy do rodin, spolků i veřejných místností a přispěli ke zdaru díla vysvětlováním, radou i agitací pro vstupování občanstva do muzejního sdružení.

Žádáme, abyste vždy zachovali vzácnou přízeň našim ušlechtilým snahám, začež vřele děkujeme.

Za muzejní komisi

Jednatel: Jaromír Horáček, v. r. *Předseda: Jáchym Metelka, v. r.*

Ve stejném roce navázala komise spolupráci s Českým krkonošským spolkem Ski v Jilemnici, nejstarším lyžařským sdružením v Českých zemích, a tento spolek ještě v roce 1929 vydal výzvu k veřejnosti o shromažďování dokladů vývoje lyžařského sportu. Již předtím se obrátil na městskou radu s požadavkem o přidělení místnosti v radnici s podmínkou, že bude pevnou součástí budovaného Krkonošského muzea. K provedení celého záměru bylo vytvořeno kuratorium, sestavené z těchto osob: dr. Zukriegla z Prahy, iniciátora myšlenky, dále J. Ambrože, J. Buchara, J. Metelky a R. Kazdy.

Širší zaměření muzea, jeho důstojnější umístění a v neposlední řadě účinná agitace nezůstaly bez ohlasu. Inventární kniha vykazuje již za rok 1929 29 přírůstkových položek, za rok 1930 138 položek, za další rok 90 položek atd. Důležité je, že předměty byly získávány v celém regionu, tedy zhruba v rozsahu někdejšího jilemnického panství.[20] Svou roli sehrál při sbírkotvorné činnosti také nákup. V roce 1930 byl zakoupen z městských peněz tkalcovský stav za 150 korun, v následujícím roce trumarina za 18 korun, cínová mísa a talíř z Benecka za 30 korun, dvě dýky za 50 korun. V roce 1932 bylo na nákup vydáno 260 korun, v roce 1933 nic,

v roce 1934 740 korun... Vzhledem ke zlomkovitosti muzejního archivu ani tato čísla nelze považovat za úplná. Přesto můžeme konstatovat, že peníze byly vynakládány účelně a směřovaly většinou k ucelení sbírkového fondu – z dalších předmětů připomeňme např. mořské panny z obchodu u Grossů na náměstí, moták na přízi, tkalcovský lis, městskou listinu z roku 1653 aj.[21] Pozoruhodnou kapitolu tvoří snaha o zakoupení cenné národopisné sbírky akademického malíře F. K. Hrona. Město chtělo sbírku odborně oceněnou na 40 až 50 tisíc korun zakoupit, ale rodina cenu později zvýšila na 80 tisíc, a překročila tak rámec možností města.[22]

Stejně nepříznivě se vyvíjela také situace kolem pozůstalosti vynikajícího průkopníka českého sportu Josefa Rösslera Ořovského, zemřelého v roce 1933. Rozhodnutí ministerstva zdravotnictví a tělesné výchovy stanovilo, aby část pozůstalosti týkající se Krkonoš, rozvoje turistiky a zejména dějin lyžování připadla Krkonošskému muzeu v Jilemnici, ale přes velký zájem muzea se tak nestalo.

Podívejme se nyní na expozici, při jejímž hodnocení se můžeme opřít o dochované fotografie.

Celkově nepřesahovala svou úrovní dobový průměr.[23] Obsahovala téměř celý sbírkový fond, a měla tedy opět charakter spíše přístupného depozitáře. Přesto, pokud to prostor dovolil, se tvůrci snažili o její výraznější tematické členění: například přírodniny – obchod a řemeslo – staré tisky – památné listiny – textil – národopis atd. Zajímavý byl pokus o vytvoření lidového interiéru. Do jedné z místností měly být instalovány imitace trámů a povalů a v nich pokud možno kompletní interiér horské tkalcovské světnice. Pro finanční obtíže nakonec tento záměr nebyl plně uskutečněn.

V konečném uspořádání expozice sehrálo negativní roli i rychlé rozšiřování sbírek. Za rovných osm let (1929–1937) vykazuje přírůstkový seznam víc jak 560 nových položek, což je jistě množství úctyhodné, porovnáme-li je s již diskutovanými 1201 položkami za prvních 38 let existence muzea (do roku 1929). Původní záměr výraznějšího tematického členění expozice byl novými přírůstky do značné míry zastřen, protože muzeum nemělo řádný depozitář a okamžité vystavení nového předmětu bývalo samozřejmým požadavkem každého dárce.[24]

Přestože nová instalace muzejních sbírek představovala jistě významný krok ve vývoji muzea (uvažovalo se dokonce o vydání průvodce sbírkami), trpěla nejen řadou expozičních nedostatků, ale i řadou problémů technického rázu. Chyběla řádná pracovna, muzeum nebylo možno dobře vytápět, ačkoliv se s tím původně počítalo.

Ochrana bohatého sbírkového fondu dosáhla poměrně dobré úrovně. Všechna okna byla opatřena silnými mřížemi, nejcennější předměty se ukládaly do trezoru. Nespornou výhodu v tomto směru přinášela i skutečnost, že muzeum sdílelo budovu s četnickou stanicí a bylo tedy nepřetržitě střeženo. Důležitou roli sehrálo také rozhodnutí muzejní komise pramenící ze svazových instrukcí, že sbírkové



Pohled na expozici Krkonošského muzea na radnici. (Snímek Z. Feyfar 1944.)

předměty nebudou zapůjčovány k divadelním představením ani k jiným podobným podnikům.

Bližší představu o ošetřování sbírek si pro nedostatek archivních dokladů nemůžeme učinit.[25]

Expozice byla vybavena jednotným nábytkem – stolovými a skříňovými vitrínami. Pro jejich bližší charakteristiku cituji účet za skříňovou vitrínu firmy Kruml–Jahelka v Jilemnici:

Skříň postranní 239 cm vysoká, 160 cm široká, 47 cm hluboká, uvnitř police na posunování, zvenku dvoje dveře až dolů zasklené; 1 skříň 239 cm vysoká, 144 cm široká, zvenku dvoje dveře až dolů zasklené; 1 skříň 239 cm vysoká, 144 cm široká, zvenku dvoje dveře až dolů zasklené; 1 střední skříň nade dveřmi 1 m široká, 47 hluboká, 50 cm vysoká se dvěmi zasklenými dveřmi. Všechny skříně jsou uvnitř bílý email barvené, venku tmavohnědý dub. Celková cena s usazením na místě Kč 1 265,–.[26]

Muzeum mělo stanovenou pravidelnou otevírací dobu pro veřejnost, a to ve středu a v neděli od 9 do 11 hodin za vstupné 1 Kč, v ostatní dny 2 Kč. Hromadným návštěvám se poskytoval vstup volný.[27]

Po otevření nové expozice práce muzejní komise pokračovala. Ve spolupráci s Památníkem osvobození v Praze se v duchu oficiální politiky předmnichovské republiky připravovala expozice národního osvobození,[28] dále se připravovala expozice dějin lyžování a neusnula ani myšlenka vytvoření galerie. (Muzeum získalo

řadu obrazů nestejné kvality: z kvalitnějších připomeňme např. studie Maxe Pirnera, Jana Preisslera ad.) Důsledky hospodářské krize a vyvstávající hrozba války, zde na jazykovém pomezí dvojnásob citelná, oklešťovaly postupně příspěvky na muzeum a odváděly od něj pozornost. Lyžařské expozici mohlo být nakonec věnováno pouze několik vitrín, galerijní část nebyla otevřena vůbec, a to ani poté, co městská spořitelna zakoupila několik kvalitních děl místního rodáka, vynikajícího českého krajináře Františka Kavána.[29]

Svou roli v komplikované situaci sehrál také pozvolný odchod více jak osmdesátiletého Jáchyma Metelky z veřejné činnosti. Ve druhé polovině 30. let nebyl již téměř schopen svou funkci vykonávat. Když v roce 1939 po třech letech faktického bezvládí nastoupil na místo starého pána velmi schopný a kultivovaný Jaromír Horáček, učitel, autor několika dodnes kvalitních historických studií, nalezl muzeum špinavé a zanedbané. Verva, s jakou se pustil do práce, i po letech září z jeho výročních zpráv, a není divu, že za krátký čas muzeum opět bylo ve velmi solidním stavu.

Z Horáčkových zpráv zároveň vyplývá, že právě před jeho nástupem se ztratila nejstarší přírůstková kniha. Zjevná je rovněž skutečnost, že muzeum vlastnilo ještě na sklonku I. republiky předměty, jež bychom tam dnes marně hledali: Horáček se zmiňuje např. o velkém oltáři ze zámecké kaple (sv. Alžběty?) uloženém v zámeckém špýcharu.

III. Muzeum v letech 1938 až 1954

Mnichovská zrada stála na počátku sedmiletého období muzejní práci velmi nepříznivého. Zábor pohraničí zasáhl krutě i Jilemnicko. Od Čech bylo odtrženo 24 česky (!) osídlených obcí jilemnického okresu a muzeum ztratilo značnou část svého sběrného zázemí. Jilemnice náhle stála na samých státních hranicích a přestala fungovat jako turistické východisko do Krkonoš.

V dusné protektorátní atmosféře se úloha muzeí začala zvolna měnit a přesouvala se především do oblasti posilování národního sebevědomí.[30] Patří k zásluhám ing. Aloise Šolce, profesora jilemnické tkalcovské školy, že na tuto skutečnost poukázal a probudil myšlenku, jež našla dostatek pochopení také u představitelů města – totiž ustavit kuratorium pro oživení muzejní činnosti.[31] V čele kuratoria stál starosta dr. Vancl (později popravený nacisty), po jeho boku zasedal i správce muzea Jaromír Horáček,[32] ing. Alois Šolc a řada dalších příznivců muzea. Díky kuratoriu se muzeu dostávalo celkem pravidelné podpory ze strany města. Správci byl posléze přiznán stálý plat a Horáček se stal prvním profesionálním pracovníkem muzea, i když tento počin byl mnohem více motivován snahou pomoci stíhanému J. Horáčkovi než muzeu. (Za rok 1943 mu město jako správci proplatilo 17 124 K.)

Právě v této době dokázal Horáček v okleštěném regionu získat řadu cenných přírůstků především z oblasti řemesla a řemesla uměleckého. Snažil se spolupra-

covat se Svazem českých muzeí (žádal si odbornou literaturu, vyjádření, rady, dr. Tučka přizval k prohlídce mineralogických sbírek, jež v době Horáčkově byly rovněž pronikavě rozšířeny, atd.), budoval cílevědomě muzejní knihovnu[33] a s neobyčejnou pílí se pustil také do zpracování lístkového tematického katalogu. Přestože v některých směrech postrádal náležité odborné zázemí, zanechal za sebou úctyhodné dílo, jež usnadnilo muzejní činnost v poválečné době.[34]

Rok 1945 umožnil Jaromíru Horáčkovi návrat k učitelskému povolání a jistý odklon od muzejní činnosti, i když správcem muzea, teď opět neplaceným, zůstal s výjimkou malé přestávky i nadále.

Revoluční vření po roce 1945 celkově odvedlo pozornost od muzea a k jeho veliké škodě se nepodařilo zajistit řadu cenných konfiskátů z jilemnického zámku i z okolních obcí. Naše lítost může být o to větší, že značná část zámeckého inventáře se podle svědectví pamětníků barbarsky rozbila či za zcela symbolický peníz rozprodala.

Tenkrát poprvé upozornil konzervátor Jindřich Ambrož na možnost důstojného umístění muzea v zámku, ale jeho hlas ve městě zůstával zatím téměř osamocen.[35] A tak vznikala poněkud paradoxní situace: muzeum od Horáčkova působení v těžkých časech okupace doslova přeplněné kvalitními sbírkovými předměty teď sbírkový fond nejen téměř nerozšiřovalo, ale ani jej v omezených prostorách radnice nemohlo řádně zpřístupnit veřejnosti.[36] Tuto situaci výstižně charakterizuje v zápise ze své inspekční návštěvy dr. Fridolín Macháček: *Konstatoval jsem s potěšením, že muzejní sbírky jsou v slušném vnějším pořádku a že jedna z hlavních potřeb muzea, totiž opatření definitivních místností, se již zásluhou MNV splňuje... Tím teprve bude umožněno, aby splnilo svůj kulturní a výchovný úkol, protože v dosavadních poměrech bylo možno muzeum urovnati jen skladištně, takže ne-*



Staré tisky v expozici Krkonošského muzea na radnici. (Snímek Z. Feyfar 1944.)

mohlo být ani přístupno obecné návštěvě, a pokud bylo, nemohlo podati návštěvníkům nějaký ucelený obraz o minulosti a přítomnosti místa a kraje... Dále Macháček konstatuje, že *lze chváliti zejména to, že se sbírání dálo programově, že se omezilo na město a kraj, a přesto jsou některé muzejní památky opravdu vzácností jinde pořídku vídanou... Ve sběratelství nutno rozšířiti dosavadní program na obory dosud nezastoupené, zejména na některé oblasti věd přírodních, na hospodářské poměry kraje, na dobu novou, zejména od první světové války do dneška apod...*[37]

Macháček, jehož názorům, vyvěrajícím především z našeho meziválečného muzejnictví, nelze upřít značnou cenu a podnětnost, dále radí, aby nová expozice byla živá, často se měnila, aby návštěvník našel vždy něco nového. Zároveň doporučuje uspořádání muzea v zámku: ... *Bude třeba v zámku především vyhraditi zvláštní místnosti pro muzejní depozit, pak místnosti výstavní, místnost pro městský archiv, pro muzejní knihovnu a dílnu...* Prostorové rozvržení muzea doporučuje předložit ke schválení Svazu československých muzeí a požaduje pro muzeum stálého pracovníka, nejlépe znovu J. Horáčka. Zároveň chválí dobrý katalog s deseti tisíci dobře identifikovatelných předmětů.[38]

Také dr. Tuček a dr. Neustupný při svých inspekčních návštěvách nabádají k urychlenému přestěhování muzea do zámku. Shodně s Macháčkem upozorňují na velmi zajímavé sbírky, uložené ovšem v přeplněných prostorách radnice. Konstatují zároveň, že jilemnické muzeum si svými sbírkami vytváří lepší podmínky pro život než sousední chudší, přesto prosperující muzea.[39]

Inspekční návštěvy odjížděly z Jilemnice vždy s dobrým pocitem, že město muzeu přeje, neboť nešetřilo sliby s co možná nejbližším přestěhováním. Skutečnost však byla zcela odlišná. Přístup národního výboru k muzeu byl neuvěřitelně laxní. Zámek byl dokonce propůjčen vojenské správě a administrativním účelům a navzdory četným intervencím svazu i ministerstva se nic nedělo. Situace muzea byla natolik vážná, že J. Ambrož složil peněžitou částku určenou výhradně k tomu, aby u muzejních místností v radnici byla alespoň umyta okna. Teprve v roce 1954 se někdejší Ambrožova myšlenka stala skutkem.[40]

IV. Muzeum v letech 1954 až 1964

Po přestěhování muzeum dostalo stálého pracovníka, tentokrát s poloviční pracovním úvazkem. Stal se jím Zdeněk Kaván, bývalý revident ČSD. Nedosahoval úrovně Horáčkovy, a proto stěhování kromě značného prostorového zlepšení (Macháčkovy rady respektovány nebyly) nepřineslo muzeu podstatné změny. Expozice začala být instalována téměř ve shodné podobě jako na radnici a po více jak dvaceti letech existence nemohla návštěvníkovi mnoho říci.[41]

O rok později do čela muzea nastoupil mladý a velmi schopný pracovník Otto Kočí, a to s celým pracovním úvazkem. Jeho vynikající cit pro uměleckou a estetickou kvalitu předmětů, jeho znamenité výtvarné cítění spolu se zájmem o historii

a národopis vytvořily předpoklad k pronikavějšímu rozvoji muzea. Navázal plodnou spolupráci s tehdejším Krajským muzeem v Liberci[42] a z popudu tamějšího ředitele dr. Kavána vznikla myšlenka vybudovat v Jilemnici vzorovou expozici vlastivědného muzea. Akce, dotovaná značnými částkami, se rozběhla velice rychle. Tým tvůrců pracoval tentokrát na skutečně odborných základech (vedle O. Kočího a dr. J. Kavána připomeňme alespoň dr. V. Lukáše a znovu J. Horáčka) a v mnoha směrech průkopnicky.

Již v letech 1955–1956 mohli návštěvníci muzea sledovat rychle rostoucí a na svou dobu vynikající expozici. Navíc ještě na sklonku roku 1956, u příležitosti 90. výročí narození a 15. výročí úmrtí Františka Kavána, byla z iniciativy O. Kočího a dr. Karla Vancla, vynikajícího znalce Kavánova díla, vybudována a zpřístupněna zatím skromná *Galerie obrazů Františka Kavána.* V dalším roce muzeum otevřelo jako svou pobočku u příležitosti 330. výročí pobytu Komenského v Horní Branné na tamějším renesančním zámku *Památník Jana Amose Komenského.*

I když se tvůrci nových muzejních expozic nemohli vyhnout ideologickým tlakům padesátých let, slouží k jejich velké cti, že se je snažili minimalizovat. Svědčí o tom i skutečnost, že byla vystavena i řada předmětů s náboženskou tematikou, včetně Metelkova mechanického betlému (přitom byl popsán pouze jako vynikající dílo krkonošského betlémářství, bez jakéhokoliv ideologického odsudku), stejně jako fakt, že expozice dělnického hnutí, okupace a nejnovějších dějin vznikla až v roce 1960 a zaujímala sotva osm procent celkové expoziční plochy.

Rokem 1960 se uzavřelo budování expozic (jistě tenkrát nikdo netušil, že na bezmála dvacet pět let), ale dynamika muzejního života zatím neklesala. Velmi důležité místo zaujímala v této době také příležitostná výstavní činnost, na niž bylo v muzeu pamatováno nevelkou výstavní síní a jež muzeu zajistila stálý okruh přátel či spolupracovníků, často skutečně vzácných. Připomeňme alespoň nejznámější čtyřlístek – Jarmilu Glazarovou, Karla Konráda, Jana Weisse a Zdenko Feyfara.

Kvalitní výstavní aktivitě lze vytknout snad pouze tolik, že poněkud jednostranně preferovala výtvarné umění před tematikou historickou a etnografickou. V průměru měli možnost návštěvníci zhlédnout ročně čtyři výstavy. Z významnějších se zmiňme alespoň o výstavě fotografií Zdenko Feyfara a Jiřího Havla, obrazů Ludvíka Kuby, Vladimíra Komárka, Jaroslava Klápště, grafiky Josefa Čapka, Rudolfa Kremličky atd. Z akcí historického a etnografického zaměření připomeňme *Zmizelou tvář Jilemnice, Lidovou architekturu severočeského podhůří* a *Květnové povstání na Jilemnicku.*

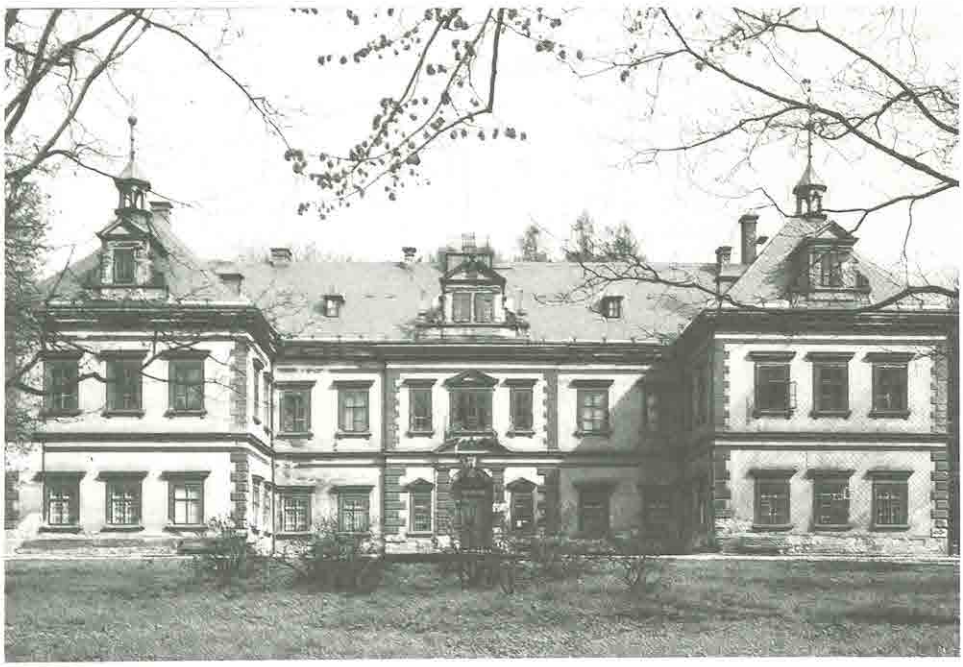
□

Jak jsme již naznačili, dosáhly nově vybudované expozice na svou dobu vynikající úrovně a mohly se stát vzorem pro řadu dalších muzeí v kraji. V Jilemnici se uskutečnila řada seminářů, které přinesly pracovníkům muzeí řadu závažných

poznatků. Nutno však podotknout, že ocenění muzea se dělo téměř výhradně ze strany odborné a od návštěvnické veřejnosti. Přístup politických orgánů k muzeu byl v této době rozpačitý a nechyběly ani ideologické výhrady k obsahu expozic (běžné ostatně i v letech mnohem pozdějších), stejně jako k osobě ředitele.

Podívejme se nyní na strukturu expozic podrobněji: Expozice historicko-etnografická byla důsledně rozčleněna a jednotlivé celky na sebe navazovaly tak, aby návštěvník měl možnost v uceleném průřezu poznat přírodu i historický vývoj západních Krkonoš. Škoda, že proti původnímu záměru formulovat již na vstupním schodišti (prostor I) několik zásadních myšlenek o počátcích osídlení oblasti a doplnit je charakteristikou horského lesa, byli nuceni autoři libreta a scénáře učinit změny – problematiku lesa zcela vypustili a verbální úvod přesunuli až na geologický a zoologicko-botanický oddíl expozice. Důvodem se stalo nalezení co do rozměrů největšího plátna Františka Kavána *Kotel v Krkonoších* v roce 1955 a snaha po jeho vystavení – schodiště jako jediný prostor zámku poskytovalo k umístění velkého plátna dostatek místa.[43]

Prostor II byl věnován geologickým poměrům západních Krkonoš, ovšem pouze ve velmi zkratkovitém přehledu. Lze litovat, že autoři více nezdůraznili půdní a klimatické poměry, jež do značné míry determinovaly vývoj osídlení hor.



Zámek v Jilemnici, dnešní sídlo Krkonošského muzea. (Snímek J. Bruník.)

Prostor III opět jen ve zcela informativním přehledu poukazoval na přírodní hodnoty oblasti a zvláště akcentoval problematiku krkonošského ptactva (předpokládalo se, že s květenou se měl návštěvník seznámit především na naučných stezkách v této době již hojně diskutovaného národního parku).[43]

Prostor IV ve vcelku uceleném přehledu a na úrovni poznání té doby zachytil vývoj osídlení Krkonoš a doplnil jej nálezy z pravěku a středověku a památkami na městskou samosprávu. Diskutovat lze o zařazení dokladů měšťanské domácnosti 17. až 19. století, ale jiné řešení se prakticky nenabízelo.

V prostoru VI dokázali autoři scénáře sestavit podle našeho soudu velmi dobrý obraz rozvoje obchodu a řemesel se zdůrazněním všech základních specifik oblasti a doplnit jej v prostoru V a VII doklady měšťanské a lidové kultury (vytvořili tedy centrální prostor, doplněný na jedné straně měšťanským interiérem a na druhé *tkalcovskou světničkou*).

Druhá část expozice (východní část prvního patra zámku) pak zachytila přerod řemeslné výroby v tovární se všemi důsledky politickými, ekonomickými i sociálními se zřetelem na národnostní poměry oblasti (prostor VIII). Zvláštní pozornost zde byla věnována dějinám lyžování, ale právě tato vsuvka celý prostor poněkud přetížila.[44] Prostor IX, věnovaný problematice nejnovějších dějin, celou expozici uzavřel a byl samozřejmě poplatný době vzniku. Před prostor VIII vsunuli autoři vcelku šťastně síň slavných rodáků regionu (A. Stašek, F. Kaván, J. Havlíček, J. Weiss, F. Pošepný a další).

Expozice ve velmi dobrém a kvalitním výběru využívala sbírkového fondu muzea. Exponát byl vždy akcentován, průvodní text jej pouze doplňoval. Expozice se tedy nestala, a to musíme vysoce ocenit, pouhou ilustrací učebnice dějepisu, ale plně odrážela charakter regionu, což ostatně nejlépe potvrzuje mimořádně vysoká návštěvnost muzea v pozdějších letech.

Pro ilustraci uvádíme podrobnější přehled oddílu VI:

Vertikální rovina zachycovala vývoj obchodu a řemesel dané oblasti (jak textově, tak především materiálově – obchod: mořské panny jako symbol obchodu, tržní privilegium města Jilemnice, kupecké váhy atd.; řemeslo: jedinečný soubor cechovních štítů, cechovní obrazy, fakule, korouhve, pokladnice, firemní štíty atd.).

Horizontální rovina byla věnována specifiku jednotlivých oborů a bohatě doložena exponáty (míry, závaží, platidla, tkalcovské člunky, modrotisk a modrotiskové formy, voskové figurky, kovářské výrobky, perníkářské formy atd.).

Expozice byla vybavena střízlivým mobiliářem – stolovými a skříňovými vitrínami ze světlého či tmavě mořeného dubu. Z dnešního hlediska bychom museli vytknout řadu nedostatků technického rázu – např. špatné osvětlení, nedostatečné vytápění atd., ale z pohledu padesátých let i tuto stránku expozice můžeme považovat za dostatečnou.

O tom, že expozice plnila svou funkci dobře i později, svědčí inspekční zápis dr. Klabana z 11. a 12. září 1963: *Ačkoli je instalace staršího data a bylo při ní použito*

starších vitrín ze Severočeského muzea v Liberci, přece je zde znát důkladné odborné pochopení materiálu a výstavní zpracování. Vyplývá to z menšího množství materiálu, z odborného styku s libereckým muzeem, později hradeckým, i vědeckými ústavy v Praze (Etnografický ústav ČSAV aj.). Na výtvarném zpracování má zásluhu s. O. Kočí, dostatečně odborně vzdělaný, který získal pro spolupráci i jiné umělce, např. fotografa Feyfara...[45]

Dr. Klaban dále jilemnickou expozici označuje za nejlepší v semilském okrese, vysoce hodnotí spolupráci s vlastivědnými pracovníky a odbornými institucemi. Doporučuje pokusit se pro muzeum získat i přízemí zámku. Za největší nedostatek považuje nedostatečnou propagaci muzea a skutečnost, že expozice nejsou vytápěny.

Kavánova galerie expozičně zaostala za společenskovědní částí muzea. Příčinu musíme hledat nejen v nedostatečných prostorových možnostech, ale také v charakteru souboru Kavánových obrazů. V polovině padesátých let byl ještě malý, nebylo proto možné uplatnit ani vývojová, ani chronologická a někde ani kvalitativní hlediska. V neposlední řadě svou roli sehrál i nezbytný ohled na dárce obrazu (většina děl ale už byla kupována), nekompromisně trvajícího na vystavení darovaného díla. Obrazy visely i při značném formátu ve dvou řadách, expozice působila spíše zmateně a v žádném případě nemohla dát méně zasvěcenému návštěvníkovi ucelenou objektivní informaci o Kavánově díle.

V roce 1960 se tedy uzavřelo budování expozic muzea a veškerá činnost v tomto směru ustala. Ve stejném roce, po územní reorganizaci státu, přestalo muzeum fungovat jako zařízení okresní a přešlo pod správu městského národního výboru. To mělo za následek destabilizaci poměrů, jež tkvěla v přerušení pevných vazeb na Severočeské muzeum v Liberci stejně jako v nekvalifikovaném přístupu vedení města. Přesto například výstavní činnost se až do roku 1964 udržela na velmi dobré úrovni. Teprve krátce po odchodu ředitele O. Kočího ustala.

□

Přestože budování expozic si vyžádalo značnou pozornost a energii (nezapomeňme, že muzeum mělo stále pouze jediného odborného pracovníka a muselo spoléhat na široký a obětavý okruh spolupracovníků), byla věnována sbírkotvorné činnosti značná pozornost. Přírůstková kniha vykazuje v letech 1953 až 1964 zhruba 1400 položek.[46] Významným dílem se podařilo doplnit sbírky historické, etnografické i další. Přesto musíme konstatovat, že v této sbírkotvorné činnosti příznivé době uniklo muzeu značné množství cenného materiálu. O. Kočí, jemuž návštěvnický provoz muzea širší akviziční činnost nedovoloval, se nepříznivé situaci snažil čelit alespoň vysokými nároky při výběru předmětů a zřejmou snahou po usoustavňování sbírek. Přírůstky byly okamžitě zapisovány do přírůstkové knihy a později zpracovávány do lístkového katalogu, založeného již za okupace.



Kavánova síň v Krkonošském muzeu. (Snímek J. Bažant, 60. léta.)

Na podstatně horší úrovni bylo uložení a zabezpečení sbírek. Muzeum sice konečně získalo depozitáře, ale jejich nevhodné umístění v podkroví s prudkými výkyvy teplot i vlhkosti přinášelo sbírkám větší škody než jejich někdejší téměř kompletní vystavení ve staré radnici. Pouze depozitáře umístěné v prvním patře, plošně velmi malé, vyhovovaly náročnějším měřítkům. Všechny depozitární prostory postrádaly vhodný nábytek, což ještě více násobilo neutěšenou situaci.

Muzeum nemělo konzervátora ani konzervátorskou dílnu. Přesto všechny předměty v expozici byly podle potřeby externě konzervovány, případně restaurovány. Díky restaurátorským zákrokům se v nové kráse objevila řada obrazů ze 17. až 19. století, zvláštní zmínky si potom zaslouží záchrana již zmíněného Kavánova plátna *Kotel v Krkonoších* v letech 1955 až 1956.

Expozice zůstala až do roku 1967 téměř bez vytápění a nepříjemné a pronikavé chladno se stalo vážnou příčinou nízké návštěvnosti muzea v zimních měsících a znemožňovalo práci v expozicích i depozitářích.

Také zabezpečení sbírkového fondu nebylo na dostatečné úrovni. Vitríny se daly snadno otevřít, okna expozic i depozitářů zůstala bez mříží, v nočních hodinách postrádal zámek, umístěný v parku, ostrahu a osvětlení. To se v pozdějších letech vymstilo opakovaným vloupáním.

Muzeum bylo přístupno veřejnosti s výjimkou pondělí denně od 8 do 12 a od 14 do 16 hodin, v sobotu a v neděli pouze od 9 do 12 hodin. Vstupné činilo zpočátku 1 Kčs, po dobudování expozic se zvýšilo na 2 Kčs pro dospělé, děti a studenti polovic. Návštěvnost se v padesátých letech pohybovala od 4 do 6 tisíc osob,

v šedesátých letech zvolna narůstala. Počátkem osmdesátých let, kdy stará expozice ještě bez podstatnějších změn fungovala, se zvýšila až na 50 tisíc návštěvníků ročně.

V. Závěr

V šedesátých letech se muzeum vzhledem k nedostatečnému vnějšímu zajištění dostávalo do stále hlubší personální krize, jež se postupně projevila ve všech oblastech muzejní činnosti naprostou ztrátou dynamiky. Přesto díky solidnímu základu zůstalo dobrou reprezentací města a návštěvnost si udržela vzestupnou tendenci navzdory skutečnosti, že nové expozice nevznikaly, výstavní činnost zcela ustala a také budova rychle chátrala.

Teprve mnohem později se podařilo na dobré tradice muzea navázat a právě usilovná práce někdejších nadšených muzejních pracovníků dává tomuto zařízení šance k nadějné budoucnosti.

Poznámky

1 Připomínám, že Jilemnice ležela na národnostním pomezí. Až do roku 1945 představovala jediné české městské východisko do Krkonoš. Již v šedesátých letech 19. století zde zahájily činnost ochotnický spolek Kolár, pěvecký spolek Branislav a další.

2 K problematice rozvoje našich muzeí v souvislosti s Národopisnou výstavou viz J. Špét: *Přehled vývoje českého muzejnictví do roku 1945.* UJEP Brno, 1979, kap. V, zvláště s. 43–47.

3 Státní okresní archiv (dále: SOkA) Semily, Archiv města (AM) Jilemnice, zápisy ze schůzí 1889–1898.

4 Jedná se o největší sbírku cechovních pohřebních štítů v České republice.

5 Výstava se uskutečnila v budově dvorany (nové městské radnice). Zdůrazněno zde bylo především tkalcovství, lidový interiér, církevní předměty, nechyběly ani kropě, rohačky a výsledky folkloristických a dialektologických sběrů. Vstupné činilo 10 krejcarů, děti a vystavující měli volný vstup. Vybralo se 88 zl. 45 kr. a z toho lze usoudit, že zájem o výstavu byl značný.

6 Dosud se tradovalo, že zakladatelem muzea je Jáchym Metelka. Ukazuje se však, že jeho role v samých počátcích byla druhořadá. Do národopisného odboru vstoupil až v roce 1893 a členem historického a muzejního odboru se stal teprve v září 1895. Zrod muzea iniciovali především starosta města František Jerie, muž pro rozvoj obce významu zcela mimořádného, a Rudolf Kazda, muž se sice leckdy naivním, ale intenzívním zájmem o minulost. Tím ovšem Metelkovi neupíráme zásluhu na budování muzea, kde jeho úloha byla skutečně nezastupitelná. Ve svých kratičkých rukopisných vzpomínkách, uložených dnes v archivu Krkonošského muzea, uvádí Metelka jako datum založení muzea rok 1883, nepochybně tím však míní zahájení soukromé sběratelské činnosti, již provozoval za pomoci svých žáků, ovšem v míře jistě velmi skromné, neboť ani v souvislosti s NVČ není zmiňována. J. V. Adámek sice mylně jako rok založení uvádí 1899, ale správně jako zakladatele označuje starostu Františka Jerie. K tomu blíže J. V. Adámek: *K historii českých muzeí* (SÚA Praha, Pozůstalost Adámků z Hlinska, kart. 20/96, rkp., sv. 1).

7 Blíže viz *Národopisná výstava československá.* Praha 1897, s. XXVIII, J. Švec: *Krkonoše v Praze 1895.* In: Krkonoše, 1977, č. 3, s. 20–22. Část předmětů z expozice NVČ byla na základě žádosti věnována nově založenému Národopisnému muzeu v Praze, podstatná část jilemnickému muzeu, jen nepatrný zlomek se vrátil původním majitelům.

8 Metelka v této době byl již ředitelem dívčích škol, těšil se mimořádné autoritě a mohl proto dobře uplatnit svůj vliv.

9 Přesto prostorové možnosti muzea nebyly nikterak skvělé. Např. v roce 1903 nemůže městské zastupitelstvo *pro obmezenost místa* převzít pro muzeum oltář společenstva obuvníků. Viz SOkA Semily, AM Jilemnice, zápisy ze schůzí 1896–1906, 21. 3. 1903.

10 Co se stalo bezprostředním podnětem k vystěhování muzea, bohužel neznáme. Metelka se ve zmíněných vzpomínkách zmiňuje o jakémsi ústním a později písemném nařízení okresního školního inspektora a o jakémsi *manévru s tabulkou* (patrně označení muzea), kterým se pobyt muzea ve škole podařilo o rok prodloužit. Viz Archiv Krkonošského muzea Jilemnice (dále: AKM), rok 1932, vzpomínky J. Metelky.

11 Město mělo v krátkém čase zajistit škole moderní budovu, vybavenou učebnami, laboratořemi, kaplí

atd. V případě, že by závazkům v plné míře nedostálo, existence školy by byla ohrožena.

12 Stavba projektovaná Janem Vejrychem byla dokončena v roce 1911.

13 AKM, rok 1929, Inventář 2.

14 Pozoruhodné je, že K. V. Adámek uvádí, že v muzeu *všech věcí jest dne 31. 12. 1905 – 126...* Toto tvrzení svědčí o tom, že Adámkovi se z Jilemnice dostalo velmi nepřesných informací. Snad se pod uvedeným číslem skrývá počet evidovaných položek, z nichž mnohé obsahovaly větší množství předmětů. Vždyť jenom soubor cechovních štítů a fakulí představoval 39 předmětů, a přičteme-li k nim předměty, na nichž se dodnes zachovalo označení odboru NVČ (a nedochovalo se zdaleka na všech), dojdeme k číslu vyššímu než 126. K tomu viz J. V. Adámek, cit. dílo.

15 AKM, rok 1912, *Provolání k občanům*. Autorem je J. Metelka. Z textu vyjímáme pro Metelku typickou myšlenku: *Byť i novodobý ruch tu a tam i nechápal něhy, se kterou to vetché dědictví bylo shledáváno a uchováváno, byť i podceňoval vroucí a účinné city, jež budilo odchování láskou ke všem starožitnostem: jest jistota, že směr ten i nyní mocně přispívá k zesílení mravnímu.*

16 AKM, rok 1912. Dále viz také zápis mimořádné schůze obecního zastupitelstva 25. 12. 1911 (SOkA Semily, AM Jilemnice, zápisy ze schůzí 1911–1919).

17 AKM, rok 1932; uložen zde pouze novinový výstřižek, dosud blíže neidentifikovaný.

18 Do svazu vstoupilo Krkonošské muzeum až v roce 1929, tedy poté, co si vytyčilo pevnější program a vnitřně se stabilizovalo. Od té doby také důsledně užívá označení *Krkonošské muzeum*, zřizovatelem nadále zůstává město.

19 AKM, r. 1929.

20 Zaujímalo téměř celé západní Krkonoše od Harrachova až ke Studenci a od Horní Branné a Benecka po Jizeru. Metelka sice uvádí, že muzeum jako sběrnou oblast mělo *Podkrkonoší a Krkonoše vůbec*, ale vzhledem k personální, finanční, ale také národnostní situaci se tehdy tak široký program nemohl uskutečnit.

21 Cílevědomou akviziční činnost ocenil v poválečném období Fridolín Macháček při inspekční návštěvě muzea. Viz inspekční dopis Macháčkův ze 4. 9. 1947 v Archivu Národního muzea v Praze, fond SČM, fasc. KM Jilemnice.

22 Neúspěchu lze litovat tím spíše, že celá pozůstalost není úplně shromážděna a zhodnocena dodnes. K jednání viz Městský úřad Jilemnice, kronika města, rok 1934.

23 Literatura, jež by hodnotila úroveň muzejních expozic mezi válkami, je velmi chudá. Viz J. Špét, cit. dílo. kap. VI, zvl. s. 103–108; autor zde ovšem na problematiku pohlíží z marxistických pozic.

24 Muzeum již v době otevření nové expozice opět trpělo nedostatkem místa. Viz AKM, rok 1936, koncept novinového článku A. Šolce.

25 Přesto se v některých zápisech z jednání muzejní komise objevuje zmínka o restaurování, ale nelze spolehlivě doložit, co se tím rozumí. Také Metelka uvádí, že *sbírky jsou konzervovány*, ale i tento výrok musíme přijímat s rezervou. Viz svazový dotazník vyplněný Metelkou 1. 2. 1938, ANM, fond SČM, fasc. KM Jilemnice.

26 AKM, rok 1929.

27 Provoz muzea obstarával J. Metelka, později J. Horáček, v případě potřeby i některý ze zřízenců městského úřadu.

28 J. Horáček zpracoval cennou studii *Jilemnicko. Světová válka a převrat,* kterou vydalo v roce 1938 město Jilemnice.

29 Tyto obrazy zůstaly dodnes v majetku spořitelny a muzeu jsou pouze zapůjčeny.

30 Ve vývoji českého muzejnictví se jedná v této době o trend obecný.

31 Viz dopis A. Šolce Svazu českých muzeí z 3. 9. 1941. ANM, fond SČM, fasc. KM Jilemnice.

32 Nacisté zakázali Horáčkovi mimo jiné pedagogickou činnost. Město se mu snažilo pomoci, a to bylo pravým důvodem, proč mu nabídlo místo placeného správce.

33 V roce 1943 vydal za knihy celkem 1321,10 K a získával systematicky základní muzeologickou literaturu. Viz *Bericht über die Tätigkeit*, r. 1943. ANM, fond SČM, fasc. KM Jilemnice.

34 Na každé kartě uváděl inventární a oborové číslo, adresu dárce či prodávajícího, popis předmětu včetně rozměrů a zadní stranu opatřil nákresem.

35 Jindřich Ambrož (1878–1955), vynikající bojovník za záchranu krkonošské přírody a za vybudování Krkonošského národního parku. Znamenitý kus práce odvedl také v ochraně památek, zejména po roce 1945.

36 Zdá se dokonce, že muzeum muselo část prostorů zapůjčit pro potřeby národního výboru. Archivní doklady postrádáme, žádný z tehdejších spolupracovníků muzea již nežije.

37 Inspekční dopis Macháčkův ze 4. 9. 1947. ANM, fond SČM, fasc. KM Jilemnice.

38 Číslo 10 000 je opět jen velmi přibližné.

39 Inspekční dopisy z 3. 9. 1947 a z 8. 8. 1948, dále pak intervence MŠANO ve prospěch muzea z 18. 8. 1948. ANM, fond SČM, fasc. KM Jilemnice.

40 Ke stavu muzea viz Ambrožův dopis ze dne 11. 9. 1948. SOkA Semily, AM Jilemnice, kart. 44, inv. č. 960.

41 Podotýkáme opět, že navzdory vcelku nevelké časové vzdálenosti informace o muzeu z této doby jsou velmi kusé, spolehliví pamětníci již nežijí.

42 Jilemnice, od r. 1855 do r. 1960 okresní město, náleželo v letech 1949–1960 do Libereckého kraje.

43 Připomeňme však, že v době, kdy se připravovalo vyhlášení Krkonošského národního parku a kdy v Krkonoších existovala již řada rezervací, se toto omezení jevilo jako účelnější než okleštění problematiky historické. Preferoval se přímý styk s přírodním bohatstvím, na ekologii dosud nebyl kladen důraz.

44 Přesto tuto vsuvku nelze hodnotit zcela záporně, protože rozmach lyžování s uvedenou problematikou souvisel a také prostorové možnosti jiné řešení nenabízely.

45 ANM, fond SČM, fasc. KM Jilemnice.

46 Opět musíme mít na zřeteli, že některé položky obsahují celé soubory předmětů a naopak, že do sbírkové knihy byly zapisovány i předměty nesbírkové povahy (např. odborné publikace).

RÉSUMÉ

Jiří ÚLOVEC – Zdeněk FIŠERA: *Beitrag zur Geschichte und Bauentwicklung der Burg Zbiroh*

Die Burg Zbiroh wurde 4 km nördlich der Stadtmitte Turnov, über dem linken Ufer des Flusses Jizera (Iser) gegründet. Hier liegt auch ein gleichnamiges Dorf. Die Burg entstand offenbar um die Hälfte des 14. Jahrhunderts. Ihr Erbauer war höchstwahrscheinlich ein unbekannter Angehörige der Markvartic-Sippe. Von den siebziger Jahren des 14. Jahrhunderts gehörte sie Herrn Markvart von Wartenberg. Bei dem Feldzug wurde sie 1390 vom königlichen Heer erobert und besetzt. Später erwarben die Burg die Eigentümer der Turnauer Güter, die sie vorwiegend als einen Wehrpunkt benützten. Offenbar wurde sie in den vierziger Jahren des 15. Jahrhunderts erobert und verlassen, sodaß sie 1458 als zerstört erinnert wird.

Der Erbauer gründete die Burg auf einem Vorsprung des Felsenkomplexes Sokol, auf einer sich senkenden Landzunge. Der Zugang führte vom Süden oder Südost linksseits. Unter dem hinteren Teil der Burg stieg er zum Burgtor und in den Zwinger, durch einen in der südwestlichen Eckmauer der Innenburg sich befindlichen Turm, führte er in die Vorderburg. Von hier aus konnte der Besucher durch ein Tor den eigentlichen Burgkern erreichen. Der Herrensitz bestand aus drei Teilen. Die mittlere Burg – der Kern – umfaßte einen großen unterkellerten Palastbau, einen anschließenden großen Turm, im gegenüberliegenden Eckbau einen kleinen Turm mit einem Durchgang in die Vorderburg. Dazwischen befand sich eine Zisterne. In der westlichen Richtung vom Kern, im Schlußteil des Bergrückens, befand sich die Vorderburg mit einem Halbkreisturm, im Osten lag die hintere Burg mit Resten eines mächtigen viereckigen Turmes, der *Kanzel*.

Die Burg wurde nach der Zerstörung nur sporadisch und gelegentlich bewohnt. Sie zerfiel langsam, sodaß anfangs unseres Jahrhunderts, nur Ruinen des hohen Gemauers standen. In den zwanziger Jahren wurden die Burgtrümmer durch nicht fachgemäß geführte Ausgrabungen beschädigt. Die Dokumentation, einschließlich der Funde, ging größtenteils verloren. Zur gleichen Zeit wurden auch Reste einiger Mauerwerke der Hauptburg nachgebaut.

(Übersetzt von Milena Swobodová)

Oldřich TURČÍN: *Jeroným Bukovský von Neudorf, Regent der Herrschaft Smiřický*

Jeroným Bukovský kam in die Jičíner Gegend um das Jahr 1601 und wurde Hauptmann der Herrschaft Veliš und Kumburk. Hier errichtete er neue Grundbücher. Als Jan Rudolf Trčka z Lípy im Jahre 1607 die Herrschaft Kumburk Zikmund Smiřický verkaufte, wurde Bukovský zum Regenten seiner Herrschaft Kumburk, Hrubá Skála, Trosky, Semily, Úlibice, Hořice, Holovousy und Český Dub.

1608 kaufte er am Stadtplatz in Jičín ein Haus und zwei Vorstadthöfe und wurde zu einem der Reichsten der Stadt Jičín. Am 3. September 1612 wurde er mit dem Prädikat von Neudorf geadelt.

Bei dem Streit Zikmund Smiřický's Töchter um die Sippenerbschaft nach dem Tode des Bruders Albrecht Jan, stand er zur Markéta Salomena Slavatas Seite. Die Schwester Eliška Kateřina, die auf Kumburk für eine Liebesbeziehung zum Schmied Jiří Vágner gefangengehalten war, befreite Otto Vartenberg, ehelichte sie und besetzte mit bewaffneter Macht Jičín. Bukovský floh aus Jičín, sein Besitz wurde vom Gemeindeschreiber Simeon Větrovský gefährdet, der in der Stadt Interessen von Eliška Kateřina verteidigte. Nach der schicksalhaften Explosion im jitschiner Schloß am 1. Februar 1620, bei der Eliška Kateřina und ihr Schwager Jindřich Slavata ums Leben kamen, festigte er wieder seine Stellung.

Seinen Regentenposten behielt er auch bei Albrecht Wallenstein. Den Hof, den er für treue Dienste von Familie Smiřický bekam, schenkte im Jahre 1624 Wallenstein dem Jesuitenkollegium in Jičín. In diesem Jahr gab er Bukovský das Landgut Třebnouševes zu Lehen. Bukovský starb am 15. 5. 1629.

Seine Ehefrau Marta Šponarová von Blinsdorf, stammte aus einer oberschlesischen Familie. Seine Tochter Maria Salomena war viermal verheiratet. Durch die Eheschließung mit Václav Macák von Ottenburg erwarb sie unter anderen Gütern auch Sadová. Nach dem Tode ihres Mannes ehelichte sie Jan Arnošt Schaffgotsch. So entstand im Königrätzer Gebiet die große Domäne Sadová.

(Übersetzt von Milena Swobodová)

Luboš LANCINGER – L. SVOBODA: *Střížkas Leinweberhaus in Horní Branná (Beitrag zu Anfängen der industriellen Erzeugung und gemauerter volkstümlichen Architektur im Riesengebirgsvorland)*

Das Leinweberhaus Nr. 74 im nördlichen Teil der Ortschaft Horní Branná (zwischen Jilemnice und Vrchlabí) mit seinem unregelmäßigen, aus drei Flügeln bestehenden Grundriß und einer barocken Ziermorphologie, sowie durch seinen Ursprung, stellt eine unikate volkstümliche Architektur dar. Das Haus wurde etwa in der ersten Hälfte der 70–er Jahre des 18. Jahrhunderts von *Negoziant* d. h. Textilfaktor František Antonín Střížek, bei Benützung eines älteren Gebäudes seines Großvaters Václav, der ebenfalls, wie sein Vater Tobias, Handel mit Garn betrieb, erbaut. Mitglieder der Familie Střížek waren Untertanen der einheimischen Harrach–Domäne. Die Hausmorphologie entsprießt der frühbarocken Architektur der herrschaftlichen Bauwerke und Wirtschaftsgebäuden. Prunkvolle Etagengiebel des Hauses, ursprünglich mit einer gemalten Verzierung versehen, sind keineswegs das Werk eines Maurermeisters, sondern weisen eine Steinmetzarbeit auf. Als Beweis dient ihre Durchführung aus präzise bearbeiteten Steinquadern und gemeiselten Elementen, nichtzuletzt auch der Vergleich mit hiesigen, der Öffentlichkeit dienenden Skulpturen des Kreuzigungweges (1770), mit dem Gekreuzigten mit Engeln (1797) und mit anderen gemauerten volkstümlichen Bauten, die in die ausschließlich hölzerne Volksarchitektur des Riesengebirgvorlandes eingedrungen sind.

Die Nachfolger des Hausbesitzers gründeten eine weit über ihre Möglichkeiten und Kräfte reichende Tradition erfolglos riskierender Unternehmer. Einer von ihnen, Josef Višňák, erweiterte 1847 das Haus um einen, aus zwei Flügeln bestehenden Zubau (ursprünglich Stärkeerzeugung und belgische Bleiche). Nach 1907 wurde das Haus von František Smrček, der den Tuch- und Taschentuchzwischenhandel durch Röstung und Verkauf von Kornkaffee-Ersatz ergänzte, instandgesetzt. Trotz aller Bestrebungen des Denkmalschutzes verfällt seit der Zeit das ungenügend instandgehaltene Haus und wird baufällig.

(Übersetzt von Milena Swobodová)

Robert SAK: *Zwei Gentlemen (Über gegenseitige Beziehungen von František L. Rieger und Antal Stašek)*

Obwohl sich Schriftsteller Antal Stašek, mit eigenem Namen Antonín Zeman (1843–1931), und František Ladislav Rieger (1818–1903) durch politische Meinungen unterschieden, konnte man ihre gegenseitige Beziehungen mit dem englischen Ausdruck *gentlemanlines* (Gentlemantum) charakterisieren. Der erste tschechische Politiker warf ihm nie seine Stellungnahme vor, er, um eine Generation jünger, vergalt ihm mit Hochachtung und Bewunderung.

Beide waren Landsleute, Rieger aus Semily, Stašek aus dem nahen Stanov. Stašek hörte von Rieger zum erstenmal als Student und bald hatte er Gelegenheit, als er seinen Vater begleitete, der sich nach Semily begab, Rieger zur Wahl zum Abgeordneten zu gratulieren. Als Rechtsanwalt traf er ihn öfter im Riegers Geburtsort bei seinen Besuchen. Zu Ehren des großen Landsmannes schuf er ein Lobgedicht, das er bei der Jubiläumsfeier zum Anlaß von Riegers siebzigstem Geburtstag vortrug.

Stašek wurde schließlich zum Abgeordneten für die nationale (altböhmische) Partei und kam mit den Verhältnissen im Abgeordnetenklub, in dem Rieger Vorsitz hatte, in Berührung. Mängel, die er vorfand, konnte nur ein Zufluß neuen Blutes beheben. Deshalb unterstützte er den Versuch der sogenannten realistischen Gruppe, die T. G. Masaryk führte, der altböhmischen Partei beizutreten. Durch Stašeks Vermittlung kam es zur Verhandlung zwischen Masaryk und Rieger, leider ergebnislos. Obwohl Stašek den Abgeordnetenklub der nationalen Partei dann selbst verließ, beeinflußte dieser Fakt ihre gegenseitige Beziehung nicht. Er begleitete Rieger auch bei seinem letzten Besuch 1899 in Semily. In seinen Memoiren gab er als Vermächtnis Riegers Vermutung zum Ausdruck, daß *eine durchgreifende Schicksalsänderung unseres Volkes nur durch im Ausland herrschende Verhältnisse verursacht werden kann.*

(Übersetzt vom Autor)

Milena LENDEROVÁ: Le consul français au Paradis de Bohème. (Amitié de Paul Claudel, Zdenka Braunerová et Miloš *Marten)*

A proximité de la ville de Turnov se trouve un petit village, Přepeře. C'est là où, en 1912, se sont rencontrés des personnages qui ont encore aujourd'hui une renommée européenne. Il s'agissait de Paul Claudel, le poète français, consul de France à Prague entre 1909 et 1911, de mademoiselle Zdenka

Braunerová (peintre, belle soeur de l'écrivain français Elémir Bourges, grâce auquel elle parvint à pénétrer le cercle intellectul et littéraire parisien), ainsi que du publiciste, philosophe et critique littéraire Miloš Marten, admirateur acharné de Claudel. Ce fut ce même M. Marten, ami intime de Braunerová, qui traduisit les oeuvres de Claudel en tchèque et le fit connaître en Bohème.

Pendant le séjour du poète en Bohème, Braunerová et Marten essayèrent en vain de faire apprécier le monde et la mentalité tchèque à Claudel. Il resta méfiant vis - à - vis de la tradition hussite, il refusa les attitudes antimonarchiques et anticatholiques de la politique tchèque contemporaine. Ce fut la Bohème baroque et la Bohème ogivale qui l'enchantèrent. Grâce à Braunerová, il put connaître les contes de fées, l'histoire et la mythologie du pays; ces impressions l'inspirèrent dans certaines de ses oeuvres - tel que *Images saintes de Bohème.* Ce fut d'ailleur Braunerová qui illustra la plupart des livres de Claudel parus entre 1910–1914.

Le premier contact de Braunerová avec le Paradis de Bohème eut lieu en 1911, à l'occassion de l'exposition *Femmes - peintres,* installée à l'Ecole des arts et métiers de Turnov auquel elle participa. Elle fut si enchantée du paysage environnnat de la ville qu'elle n'hésita pas à y inviter aussi Claudel. L'excursion, faite à deux au début du septembre 1911, dont l'objectif était la ruine de *Trosky,* inspira à Claudel l'idée de Montsavierge (un chateau mythique de son mystère), ainsi que *L'Annonce faite à Marie,* fini pendant le séjour pragois du poète. Quelques jours après cette balade, Claudel fut nommé consul à Francfort-sur-le-Main.

Mais encore une fois il dut venir au Paradis de Bohème, le 29 juillet 1912, pour servir de témoin au mariage de Marten et de Mlle Kopalová, fille d'un industriel de Přepeře. Cette fois encore, le séjour du consul français échappa à l'attention du journal local, *Pojizerské listy.* En tout cas, ce fut le dernier contact de Claudel avec la Bohème. Les Marten et lui se rencontrèrent encore une fois, durant l'été de cette même année, pendant leur voyage de noce.

Le début de la guerre rendit toutes les relations franco-tchèques impossibles. Marten mourut le 23 juillet 1917, âgé de 34 ans. La même année, l'éditeur L. Bradáč fit paraître le livre le plus célèbre de Marten, *Nad Městem (Au dessus de la ville,* traduit en français en 1922 par Madame Martenová). Ainsi le dialogue sur la question tchèque, tenu entre Michel = Marten et Alan = Claudel, devint immortel.

Braunerová ne rétablit une correspondace avec Claudel qu'en 1933, à l'occasion du Congrès eucharistique qui eut lieu à Prague au printemps de cette année. L'occasion de la nouvelle rencontre se présenta, mais Claudel ne put venir. La dernière lettre de Claudel à Braunerová qui était déjà grièvement malade, date du 28 avril 1934. Un mois après, Braunerová mourut. Peu après la même année, J. Portman à Litomyšl publia la nécrologie de celle – ci écrite par Claudel, poète de renommée déjà mondiale. Mais son avis concernant la Bohème, voire la République Tchécoslovaque durant cette période, resta tout à fait négative.

(Traduit par Milena Lenderová)

Jan LUŠTINEC: *Das Riesengebirgsmuseum in Jilemnice (Starkenbach) in den Jahren 1891–1964*

Das Museum entstand im Zusammenhang mit den Vorbereitungen für die Ethnographische tschechoslawische Ausstellung, die im Jahre 1895 in Prag stattfand. Es wurde im Jahre 1891 vom Bürgermeister František Jerie gegründet. Das größte Verdienst für den Aufbau gebührt jedoch Jáchym Metelka, der das Museum bis zum Ende der dreißiger Jahre verwaltete. Das Museum richtete sich mit seinen Sammlungen vor allem auf das Gebiet der ehemaligen Herrschaft von Jilemnice und stellte jahrelang die einzige böhmische völkerkundliche Anstalt seiner Art im Riesengebirge dar.

In den Jahren 1891–1926 kristallisierte das Museum und suchte seinen festen Platz in der Gesellschaft. Einigemale mußte ein Umzug stattfinden und während des ersten Weltkrieges war selbst seine Existenz für eine Zeit lang bedroht. Trotzdem ist es in dieser Zeit gelungen, eine solide Grundlage der Sammlungen aufzubauen.

In der Zeit von 1926 bis 1938 machte das Museum einen bedeutenden Aufschwung durch und wurde zu einem wichtigen Brennpunkt der Museumsarbeiten in diesem Gebiet. Es wurde in das Rathaus auf dem Marktplatz von Jilemnice verlegt, wo die neuen und zu dieser Zeit verhältnismäßig umfangreichen Sammlungen für die Öffentlichkeit freigegeben wurden. Es ist auch gelungen, alle heutigen Ausstellungsrichtungen zu gründen. Dabei handelt es sich um das historisch-ethnographische Gebiet, Skisport- und Galeriegebiet. Der unmittelbar drohende Krieg machte jedoch die Durchführung aller kühnen Pläne schließlich zunichte.

Die Jahre 1938–1945 waren von der deutschen Besetzung gekennzeichnet. Das Museum verlor einen Großteil seines Sammelgebietes, auch das Budget für seine Entwicklung war beschränkt. Trotz

alledem gelang es jedoch, die Sammlungen zu verarbeiten und ihre Qualität wesentlich zu verbessern – ein Verdienst des damaligen Verwalters des Museums Jaromír Horáček.

Nach dem Krieg ließ das Interesse am Museum nach und der damalige städtische Gemeinderat interessierte sich kaum dafür. Jindřich Ambrož, ein Spezialist für die Konservierung bei der Staatlichen Denkmalpflege und ein berühmter Umweltschützer der Natur des Riesengebirges, veranlaßte schon kurz nach der Befreiung die Übersiedlung des Museums in das ehemalige Schloß der Grafen von Harrach, aber seine Idee wurde erst im Jahre 1954 verwirklicht.

Im folgenden Jahrzehnt stand als Direktor an der Spitze des Museums der außerordentlich fähige Otto Kočí. Er umgab sich mit einer Reihe von hervorragenden Mitarbeitern und unterhielt bedeutende Kontakte zu mehreren wissenschaftlichen Institutionen und Museen (Nordböhmisches Museum in Liberec). Trotz der ungünstigen, von Unfreiheit und starkem ideologischen Druck beeinflußten Zeit gelang es ihm, die Sammlungen bedeutend zu erweitern und für die damalige Zeit ausgezeichnete Expositionen aufzubauen. So krönte er die langjährigen Bemühungen und schuf eine verläßliche Grundlage, auf der das Museum zum Großteil noch heute bauen kann.

(Übersetzt von Inge Procházková)

Z HOLANOVSKÉ KONFERENCE 1994

Hudební kultura na valdštejnských panstvích v 17. a 18. století

Eva Mikanová

Pojizeří prožívalo v období před třicetiletou válkou značný kulturní rozmach. Patřilo k oblastem, kde dosahovala vzdělanost vysokého stupně. Docházelo k rozvoji měst a vesnic. S tím souvisela potřeba hlubšího vzdělání. Proto se v této době mohutně rozvíjelo školství a s tím související hudební kultura. Jejími šiřiteli byla především literátská bratrstva. Patrně nejvýznamnějším zde bylo literátské bratrstvo v Mladé Boleslavi, které se stalo jakýmsi vzorem pro všechna ostatní bratrstva, která v tomto kraji vznikla. Z dalších zde působících bratrstev můžeme jmenovat ještě literáty v Dobrovici, Benátkách nad Jizerou, v Turnově, v Sobotce a snad i v Bakově nad Jizerou. Jejich činnost a úkoly jsou dostatečně známy, nebudu je zde blíže rozebírat.

Dalším důležitým faktorem, který působil na velkou zdejší kulturní vyspělost a byl do značné míry výjimečným jevem, byla aktivita Jednoty bratrské. Mladá Boleslav bývala tak významným střediskem Jednoty, že se jí někdy přezdívalo Monte Karmel nad Jizerou. Působili zde například br. Lukáš Pražský, Jan Roh, Jan Augusta, Jan Kalef a především v 50. letech 16. století Jan Blahoslav. Nicolaus Claudianus zde v roce 1518 na Karmeli zřídil známou tiskárnu. V Mladé Boleslavi se také připravovala edice Šamotulského kancionálu. Ale nejen v Boleslavi měli bratří své působiště. Víme, že byl sbor v Bakově nad Jizerou, v Turnově, v Bělé pod Bezdězem – zde všude byla vrchnost, která bratřím přála: Krajířové z Krajku, Vartemberkové a na Klášteře Hradišti Labounové z Labouně. Ani Valdštejnové v Turnově nebránili svým poddaným v přijímání českobratrské víry. V Boleslavi, v Turnově i v Bělé pod Bezdězem byla bratrská škola, v Bakově nynější hřbitovní kostel sv. Barbory byl českobratrský. Podobně jako byli již jmenovaní boleslavští Jan Roh, Jan Augusta, Jan Blahoslav a další skladatelé písní, i v Turnově působili bratrští kněží – muzikanti, například Jan Jestřebský, Mikuláš Bítešský, Martin Turnovský, kolem roku 1524 Jan Augusta a před rokem 1518 Jan Roh Domažlický.



Václav Vavřinec Reiner: Arnošt Josef z Valdštejna. Olej na plátně, 200 × 316 cm, 1727 (zámek Duchcov).

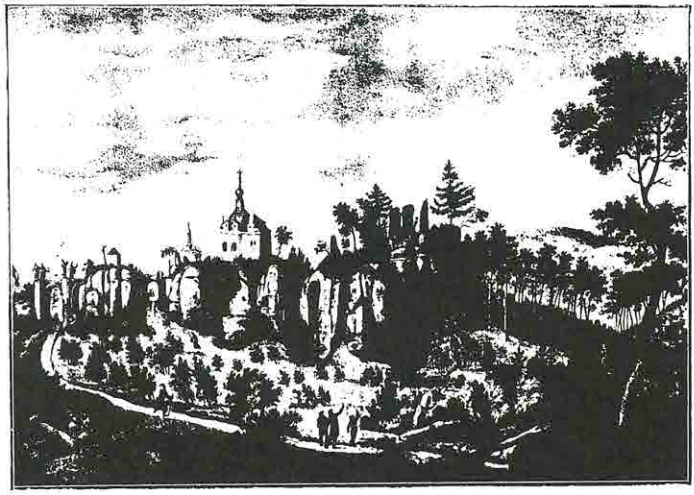
Ten potom přešel na bělskou školu. Jan Jestřebský byl později poustevníkem v Turnově nebo jeho okolí.[1] Přestože se toto období poněkud vymyká našemu tématu, bylo třeba se o něm zmínit podrobněji. Hrálo totiž důležitou roli v dalším vývoji kraje. Protireformace zde šla pomaleji, a jak poznáme z dalších referátů, působení Jednoty bratrské ovlivnilo i mnohem pozdější hudební umění.

Po třicetileté válce se vydrancovaná země musela nejprve vzpamatovat z válečných útrap. V Pojizeří vlastnili největší část území Valdštejnové. Hranice jejich panství se měnily podle toho, jak jednotlivá území přikupovali či prodávali. Velkého rozkvětu panství dosáhlo za vnuka Maxmiliána z Valdštejna – Arnošta Josefa z Valdštejna, který je převzal v roce 1670. Osobnost Arnošta Josefa z Valdštejna je velmi zajímavá. Měl sice honosné tituly, ale zdržoval se především na svých panstvích, která vyvedl z úpadku. Byl zakladatelem velkého pozemkového majetku rodu na Boleslavsku. Koupí i scelením menších statků vytvořil velké panství

Mnichovo Hradiště, ke kterému připojil ještě Bělou pod Bezdězem a Doksy, takže spolu s panstvími Svijany a Hrubou Skálou, které Valdštejnové drželi již dříve, byl na sklonku 17. století vytvořen majetkový komplex, který stavěl Valdštejny mezi největší feudální pány v Čechách.[2] Již jeho matka, hraběnka Eleonora, rozená z Rottalu, která spravovala panství za nezletilého syna, se začala starat o opravy a vybavení kostelů na panstvích, například v roce 1665 dala v Praze postavit nový pozitiv pro bakovský kostel sv. Bartoloměje.[3]

Arnošt Josef se brzy po svém nástupu do funkce hlavy panství začal starat i o kulturní stránku života. Zámek v Mnichově Hradišti, který počal stavět v době předbělohorské Václav Budovec z Budova, nebyl způsobilý k obývání, vrchnost tehdy žila na zámku Zvířeticích u Bakova nad Jizerou. Zvířetice však byly poměrně malé a nepříliš pohodlné, proto Arnošt Josef zahájil přestavbu zámku v Mnichově Hradišti. K tomu si povolal známé zkušené stavebníky. V roce 1693, kdy byly Zvířetice velmi poškozeny bleskem, žil hrabě již v Mnichově Hradišti. Zároveň se stavbou zámku založil v pozadí zámecké zahrady kapucínský klášter s kostelem sv. Tří králů. Pro kapucíny měli Valdštejnové určitou slabost. Někteří v pozdějším věku odcházeli ke kapucínům dožít, věnovali řádu velké nadace, na svém seniorátním panství v Třebíči rovněž založili po roce 1714 kapucínský klášter.

Zdá se, že hrabě měl i vlastní kapelu. Dá se to předpokládat z účtu z roku 1679,[4] v němž je mj. i položka za *truhlici pro housle muzikantům Jeho Vysoce hraběcí Milosti*. Na zvířetickém zámku byla světnice pro trubače. A že hrabě dbal o hudbu na svých panstvích, vyplývá i ze známého nařízení pro Bakov z roku 1689, podle



František Adam z Valdštejna: Hrad Valdštejn. Kresba z roku kolem 1800, 30 × 40 cm.

něhož žádnému městskému synkovi nedovolil jít na učení se řemeslu, pokud by aspoň zčásti neovládal hudbu a něco na kůru nezastával, které bylo později vydáno s různými obměnami i na dalších valdštejnských panstvích. Například v roce 1719 turnovská městská rada rozhodla, že nikdo nesmí být přijat do učení kamenářem, pokud neumí hrát na nějaký hudební nástroj; pokud by toho nebyl schopen, musí být dostatečně vycvičen v počtech a psaní. Také v Dobrovici, která patřila do roku 1731 duchcovským Valdštejnům, vyšlo podobné nařízení. Vzhledem k tomu, že tehdy bylo řemeslo základem obživy a v Turnově došlo k velkému rozvoji kamenářského umění, stala se znalost hudby životní nutností. Na turnovském nařízení je zajímavé propojení dvou různých uměleckých profesí – výtvarné a hudební. Například turnovský měšťan a valdštejnský dvorní malíř Jan Jiří Hertl byl členem turnovského literátského bratrstva, v jehož inventáři z roku 1712 jsou zapsány



Marie Markéta z Valdštejna, rozená Černínová (1689-1728) ve svatebním úboru. Olej na plátně, 190,5 × 126 cm. (Státní zámek Mnichovo Hradiště, sign. MH 10203.)

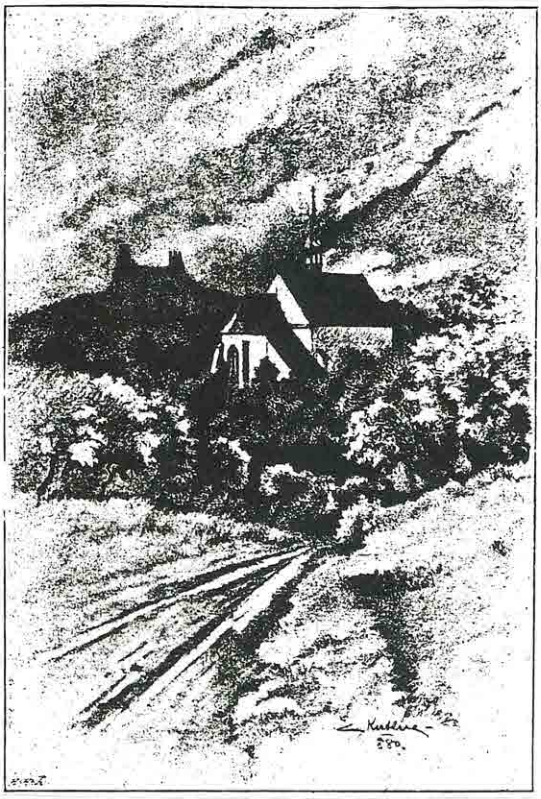
housle, které kůru věnoval. Naopak Václav Karel Holan Rovenský byl nejen hudebníkem, ale i dovedným kameníkem.[5] Dokazuje to zápis v pamětní knize rovenské z roku 1718, oznamující Holanovo úmrtí – vzpomíná se tu, že Holan vytesal dvoje Boží muka a pro nové varhany vystavěl *novou kruchtu kulovatou*. Také sluneční hostiny na zdi rovenského kostela s letopočtem a iniciálkami *W C H Ao 1704* a asi i náhrobní deska Holanova otce Jana z roku 1694, zachovaná na jižní vnější zdi rovenského kostela, jsou pravděpodobně dílem Holanovým.

Václav Karel Holan Rovenský se uvádí v literatuře s hraničními daty 1644 až 1718 a místem narození Rovenskem pod Troskami. Letopočet 1718 je nesporný, zápis v turnovské úmrtní matrice je v tomto ohledu zcela jasný. Datum narození i řada dalších údajů je sporná. Jsou přejímány z hesla v Ottově slovníku naučném, psaného učitelem Petrem Matouškem, v němž není žádný odkaz na prameny. Dosavadní literatura přebírá Matouškovy údaje, aniž většinou ví, odkud čerpal. Týká se to i rukopisných prací Zdeňka Kalisty, který ovšem hned podotýká, že si je vědom toho, že přebírá slovníkové údaje, které nemůže ověřit. Kalista měl v úmyslu vydat velkou monografii o Holanovi a připravit edici kancionálu, bohužel to však již nestihnul.[6]

Podám zde přehled dat, která jsou podložena prameny. V roce 1668 byl Holan kantorem a varhaníkem v Rovensku a varhaníkem v Turnově.[7] V letech 1670–1676 byl kantorem, varhaníkem a písařem v Rovensku. V té době, roku 1673, se musel ospravedlňovat z křivého obvinění.[8] V letech 1679–1680 byl varhaníkem v Dobrovici.[9]

Je jisté, že v letech 1690–1694 pobýval v Praze, přičemž v roce 1690 bydlel na Malé Straně ve valdštejnském domě. Jeho bydliště v Praze na Malé Straně bylo patrně ve Valdštejnském paláci. Valdštejnové vlastnili v Praze ještě další dům, ale ten byl na Starém Městě. Roku 1692 se nazýval *varhaníkem* a 1693 *kapelníkem vyšehradským*.[10] Termín kapelník se však tehdy nepoužíval v dnešním slova smyslu, tato funkce znamenala nynější kostelnickou službu. Není známa žádná smlouva mezi Holanem a vyšehradskou kapitulou. Zachovaly se však smlouvy jeho dvou předchůdců ve varhanické službě z let 1663 a 1666, Mikuláše Adalberta Pragera a Mikuláše Adalberta Vařila, téměř totožné. Z nich vyplývá, že povinností vyšehradských varhaníků bylo hrát při mších, nešporách, vést chorální zpěv a zároveň dohlížet na figurální zpěv a instrumentalisty. Prager musel zastávat navíc funkci městského písaře. Za to dostával 30 kop míšeňských ročního platu, k tomu 6 strychů režné mouky nebo žita a vědro řídkého piva z každé várky.[11] Je pravděpodobné, že tyto podmínky platily i pro jiné vyšehradské varhaníky.

V roce 1704 byl Holan zpátky v Rovensku a v letech 1708 až 1709 je znám jako poustevník. Jeho poustevnický život je doložen v účtech turnovských literátů. Je zde zapsáno vydání na papír a světlo na nové roráty, psané Václavem Holanem, poustevníkem. Dnes jsou tyto roráty nezvěstné. V inventáři literátského kůru z roku 1712 jsou psány jako *Rorate nové od p. Holana psané*.[12] Místo, kde byl poustev-



Pohled na chrám sv. Václava v Rovensku od severovýchodu. (Kresba Cyrila Kutlíka z roku 1889.)

níkem, není v účtech uvedeno, ale jedná se patrně o poustevnu na Valdštejně. V úmrtním zápisu v rovenské městské knize se uvádí jako *někdejší poustevník valdštejnský*,[13] úmrtní matrika ho zmiňuje jako prvního valdštejnského poustevníka. Není přesně známo, kdy byla postavena poustevna na Valdštejně, avšak turnovský děkan Karel Korvin uvádí ve fassi z roku 1713 (starší nejsou) jednu *kapli na Valdštejně, kterou milostivá vrchnost vystavěla, kdežto* dva *poustevníci bydlejí*.[14] Nynější valdštejnská kaple je patrně také jiná, než o které se zmiňuje fasse. Jsou zachovány účty z let 1724–1726, týkající se stavby mostu na Valdštejně. Podle kroniky písmáka Antona Ježka původní kapli na Valdštejně dal postavit František Josef z Valdštejna v roce 1709. Je pravděpodobné, že její vznik souvisí s Holanovým odchodem do poustevnického ústraní. Po smrti Františka Josefa z Valdštejna se vdova po něm, Marie Markéta, rozhodla vybudovat důstojnější poutní místo,

které mělo odpovídat jejímu rekatolizačnímu programu.[15] Důvody, pro které se Holan uchýlil do poustevny, neznáme. Ani nevíme, jak dlouho zde byl. Nápis na Valdštejně, který udává léta 1715–1718, je asi jenom dohadem. Ani místo úmrtí není zcela jasné. Podle turnovské úmrtní matriky zemřel Holan 27. února 1718 a pochován byl v Rovensku na Týně 1. března 1718.[16] Musíme si položit otázku, proč je zapsán v úmrtní matrice turnovské, když je pohřben v Rovensku, existují z té doby rovenské matriky, fara byla obsazena knězem. Naopak známe místo narození, ale datum je pouhým dohadem. Právě tak školní léta v Rovensku a hlavně v Jičíně nejsou ničím podložena. V Jičíně z té doby neexistují matriky žáků jezuitské koleje a i když blízkost obou míst velice svádí, že Holan tuto školu opravdu navštěvoval, zůstane tato myšlenka jen hypotézou. Ani datum jeho cesty do Říma neznáme.



Náhrobní deska Holanova otce z roku 1694 na jižní zdi chrámu sv. Václava v Rovensku.

Holan žil v době, kdy majitelem panství byl Arnošt Josef z Valdštejna a jeho syn František Josef a snacha Marie Markéta. Z toho vyplývá i dedikace kancionálu a pašijí Arnoštovi Josefovi. Také větší kostely panství si Holanovy skladby kupovaly. V Bakově si hned v roce 1690 koupili za 12 krejcarů Pašije na Květnou neděli, věnované Arnoštovi z Valdštejna.[17] Podle nejstarších zachovaných bakovských kostelních účtů z roku 1678 se v Bakově zpívaly pašije i v této době.[18] Není ovšem známo, jaké to byly pašije. Už začátkem století si pořídili bakovští iluminované pašije z roku 1575, ty ovšem byly českobratrské.[19] Poněvadž na toto téma zde budou další referáty, nebudu se touto otázkou zabývat. V roce 1696 zakoupily kostely v Bakově a Mnichově Hradišti Holanův kancionál, dedikovaný Arnoštovi Josefovi z Valdštejna, za dva zlaté, na Klášteře za 1 zlatý 30 krejcarů.[20] Není vyloučeno, že kancionál vznikl přímo na jeho popud. Hrabě velmi dbal na příkladné dodržování bohoslužebného zpěvu, jak to dokládá nařízení z roku 1689 pro Mnichovo Hradiště: *Jako v jiných pořádných městech při procesích, poutích a přede mší svatou v kostelích od literáků obecně srozumitelnou řečí pobožné písně se zpívají a k tomu jistí v tom povědomí lidé se užívati dají, pročež tomu chci, aby skrz ouřad k zachování takového chvalitebného a bohumilého způsobu jistí lidé k tomu vzbuzeni a vedeni byli, kteří zpěv a litery znají...*[21]

Zdá se, že tento kancionál byl v kraji oblíben. Nejenže se vyskytoval v celé řadě exemplářů, ale písně žily v obecném povědomí. Důkazem je skutečnost, že texty byly přejímány do umělých skladeb a her. Například v Železnobrodské hře o umučení Páně, kterou sepsal v letech 1791–1793 místní soukeník a soused Jan Tepr,[22] se objevují texty dvou Holanových postních písní: *Ortel vyšel* a *Ach, nebesa, naříkejte*. Text hry je sice z konce 18. století, ale hra se provozovala už od roku 1752 a byla obecně velmi oblíbená. Neméně zajímavé je, že stejné písně použil ve svém velikonočním sepolkru i bakovský rodák a kantor Jiří Ignác Linek.[23] Toto sepolkro bylo zřejmě také populární, protože existuje dokonce i v německém překladu v opisu z roku 1810 ve sbírce hudebnin z Dlouhého Mostu u Liberce.[24] Linek má ještě další dvě velikonoční oratoria. Jedno je na Michnův text *Když v myšlení usmrcení,* který z *České mariánské muziky* přešel jak do Šteyerova, tak do Holanova a Božanova kancionálu, další oratorium nemá konkrétní textovou předlohu. Je psáno na český text, který je obdobou pašijových her. Zdá se, že tato tradice byla v celém Pojizeří velmi živá.

Jiří Ignác Linek, žijící v letech 1725–1791, měl s prováděním her zkušenosti. V mládí navštěvoval dva roky piaristickou kolej v Kosmonosích, kde mu byl ve školním roce 1736–1737 spolužákem Jiří Antonín Benda. Piaristé byli známi svými divadelními a hudebními produkcemi. Linek je na některých synopsích poznamenán jako účinkující. Kosmonosy patřily v tomto směru k nejlepším školám. Marie Markéta z Valdštejna, dcera zakladatele koleje Heřmana Jakuba Černína, toto gymnázium ráda navštěvovala: na její počest žáci pořádali vždy nějaké představení.

I pozdější majitel panství Mnichovo Hradiště, vnuk Marie Markéty Vincenc z Valdštejna, rád pořádal na svém zámku hudební produkce. Na zámku je divadelní sál, který býval dříve pravděpodobně tanečním sálem, ve kterém se též prováděla divadla. Jsou zachována rukopisná libreta z druhé poloviny 18. století, v nichž je poznamenáno i obsazení místními silami. Vincenc z Valdštejna byl znám jako velmi dobrý hudebník a mecenáš muzikantů. Pomohl mladému Josefu Myslivečkovi, Antonínu Kammelovi, i Mozart při své návštěvě Prahy měl možnost obrátit se na něj o pomoc. Navíc s Mozartem měli krom hudby ještě jeden společný zájem: svobodné zednářství. Tyto poznatky však už patří do pozdějších kapitol hudební historie.[25]

Poznámky

1 J. V. Šimák: *Příběhy města Turnova nad Jizerou.* 1. díl. Turnov 1903, s. 188–189.

2 Vladimír Budil: *Valdštejnové na Boleslavsku. Příspěvek k dějinám velkostatku v druhé polovině 17. století.* In: Boleslavica 68. Mladá Boleslav 1968, s. 47–69.

3 Státní oblastní archiv (SObA) Praha, pobočka Mnichovo Hradiště, Ústřední správa valdštejnských velkostatků ((ÚSVVs) Mnichovo Hradiště, kart. 1434 – počet sklepový panství Zvířetice, Valečov, Klášter – svatojánský 1666.

4 SObA Praha, pob. Mnichovo Hradiště, ÚSVVs, kart. 1436, počet sklepový panství Zvířetice, Hradiště, Klášter – vánoční 1679. Za údaje v pozn. 3 a 4 děkuji archivářce Heleně Průškové.

5 Státní okresní archiv (SOkA) Semily, Archiv města (AM) Rovensko p. Tr., pamětní kniha, sign. II MK, fol. 184–185.

6 Neúplný rukopis Zdeňka Kalisty o Václavu Karlovi Holanovi-Rovenském včetně textové edice kancionálu je uložen v Památníku národního písemnictví v Praze.

7 Jaroslav Podobský: *Dějiny Rovenska pod Troskami a okolí.* Rovensko p. T. 1971, s. 63–64.

8 SOkA Semily, AM Rovensko p. T., pamětní kniha, sign. IV MK, fol. 178 b.

9 Jan Sládeček v *Pamětech města Dobrovice a jeho okolí.* Praha 1906, s. 270, ho uvádí v r. 1679 jako dobrovického varhaníka.

10 Údaje o jeho pobytu v Praze jsou vytištěny v pašijích sv. Matouše z r. 1690 ve věnování hraběti Arnoštovi Josefovi z Valdštejna. Jako varhaník vyšehradský se uvádí ve věnování soboteckému děkanovi Janu Ignáci Summovi z Vlastislavě (pašije sv. Matouše 1690) a Václavu Josefu Mirtzovi, faráři černoušskému a vepřeckému (pašije sv. Jana 1692).

11 Státní ústřední archiv (SÚA) Praha, Kapitula Vyšehrad, sign. XXVII, fasc. 4, kart. 51 – Žádosti chorálistů, kostelníků a sluhů (1320, 1666–1794).

12 SOkA Semily, AM Turnov, fond Literátské bratrstvo Turnov.

13 SOkA Semily, AM Rovensko p. Tr., sign. II MK, fol. 184–185.

14 SÚA Praha, Tereziánský katastr, Boleslavsko – panství Hrubá Skála, inv. č. 427, kart. 71, r. 1713.

15 Miroslav Cogan: *K stavebnímu vývoji mostů na Hrubé Skále a Valdštejně.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 1. Bystrá n. J. 1988, s. 55–60.

16 Matriky z Turnova i Rovenska jsou uloženy v SObA Zámrsk.

17 SObA Praha, pobočka Mnichovo Hradiště, Vs Mnichovo Hradiště – dodatky, inv. č. 2509, zádušní registra Bakov n. J. (1669) 1678–1698.

18 Tamtéž. Není známo, od kdy se v Bakově zpívaly pašije, poněvadž nejstarší zmínky o nich jsou v prvních bakovských zádušních účtech z r. 1678. Na konci účtů je přivázán nedatovaný kostelní inventář, přípisy k němu pocházejí z r. 1652 a dalších let. Jsou v něm zaznamenány mj. dva blíže neurčené kancionály, dále kancionál Polona (Chelčického), Michnův (neznámo který) a *notovaná pašije.* Je možné, že se jedná o iluminované pašije z r. 1575 (viz další text).

19 Knihovna Národního muzea v Praze, sign. III A 12.

20 SObA Praha, pob. Mnichovo Hradiště, Vs Mnichovo Hradiště – dodatky, inv. č. 2509, zádušní registra Bakov n. J. (1669) 1678–1698; Vs Mnichovo Hradiště, inv. č. 2470, kniha kostelní farního kostela hradišťského 1691–1756; tamtéž, filiálního kostela klášterského 1671–1754. Vs Mnichovo Hradiště, inv. č, 2466; kniha kostelní filiálního kostela klášterského 1671–1754.

21 Alois Šimon: *Z městského církevního pořádku v Mnichově Hradišti.* Od Ještěda k Troskám, 12, 1933, s. 175. Tomáš Hindl: *Kniha pamětní, v níž zápisky příběhů a památných událostí na panství Hradišťském; též rozličné zprávy, noviny i všelikerá jiná zapsání a poznamenání.* Rkp. z r. 1844 a dalších let. SObA Praha, pob. Mnichovo Hradiště, Rodinný archiv Valdštejnů – rukopisy, kniha č. 254. Zápis v Hindlově kronice se liší od Šimonovy stati datem: Hindl uvádí rok 1687, Šimon 1689. Údaj nebylo možno ověřit, poněvadž originál není znám.

22 SOkA Jablonec n. N., AM Železný Brod.

23 Národní muzeum – Muzeum české hudby, sign. XI c 22 (autograf), VI b 39 (Fibigerův opis z r. 1784).

24 Sbírka v hud. oddělení Národní knihovny v Praze.

25 Eva Mikanová: Hudba na valdštejnských panstvích v 18. století. In: Studie Muzea Kroměřížska '91. Kroměříž–Brno 1992, s. 32–35.

Poustevnictví v českém baroku

Marie Vojtíšková

Poustevnictví patří k českému baroku neoddělitelně. I když vzniklo v končinách i časech velmi vzdálených prvním českým poustevníkům, má v naší zemi tradici, trvající od počátků našeho křesťanství.[1] Český barok pak provází proudem předtím nebývalým. Přestože i novodobé formy poustevnictví vznikly mimo naši zemi a uplatnily se v Českém království jen jako součást duchovních hnutí převážně románské Evropy, nabyly u nás na osobitosti, která odpovídá zdejším svébytným podmínkám.

Ze široké problematiky poustevnictví se chceme dotknout pouze dvou témat: jednak pojednat o podnětech k tomu, že se u nás barokní poustevnictví ujalo, a jednak probrat typy jeho realizace – speciálně v částech severních a severovýchodních Čech, které spadají do zájmového okruhu tohoto regionálního sborníku. Nejde tedy o místopis poustevníků.

Individuální mimoklášterní poustevnictví se u nás dá doložit v předbarokní době spíše jen v ojedinělých případech, v severočeské končině například v Dolní Poustevně před rokem 1241, a také v pohusitských sektách.[2]

Protireformace využila některých kulturně náboženských jevů, jež jí časově předcházely. Jedním z nich je móda umělých eremitáží, kterou vytvořila italská renesanční šlechta.[3] Tento životní doplněk vznikl ze snahy uniknout světskému ruchu, reprezentovanému aristokratickými dvory, proniknutými intrikami, i dravostí měšťanského podnikání. Avšak jak venkovská prostota vergiliovských a horáciovských pastorel, tak asketický fanatismus prvokřesťanských pousteven tu byly zjemněny překultivovaností bohatých a vzdělaných vrstev. Eremitáže, dovolávající se podobnosti s poustevnami i s antickou venkovskou idylou, byly v podstatě pohodlné stavbičky, určené nejen k požitku z klidu, samoty a meditací, ale i k zábavě, napodobující idealizovaný pastýřský život. Spojení s lovem tu mělo zdrojem antické nebo legendární anachoretské reminiscence.

Architektura těchto eremitáží mívala při sobě proto i kuchyň, sklep coby spižírnu a zahradu na způsob milohrádku. Přes některé časnější, ale nečetné pokusy

o napodobení této libůstky se u nás tato aristokratická móda začala projevovat častěji až po odeznění třicetileté války, ovšem již v barokním rouše. Eremity si šlechta do svých objektů vybírala ráda ze ctihodných starců, obvykle z klášterů, ale i z far[4] a dokonce i z řad svých poddaných,[5] ale u raně barokních případů, a někdy ani později, nebylo v nich nutné přibydlení poustevníka.

Svým způsobem byl jednou z prvních okázalých eremitáží v tomto duchu Valdštejnův Libosad blíže Jičína. Již roku 1627 začal Albrecht z Valdštejna stavět klášter kartuziánů ve Valdicích s kostelem Nanebevzetí Panny Marie. Po zrušení řádu Josefem II. se stal jeho rozsáhlý komplex vojenským skladištěm a po polovině 19. století byl přestavěn na věznici. Víme, že někteří příslušníci tohoto kláštera také poustevničili. Dá se předpokládat, že se z kartuziánů mohly rekrutovat nezbytné duchovní osoby pro sousední eremitáž. Libosad byl v podstatě park, na jehož podélnou osu byla disponována loggie a za ní pak byl s řadou drobných objektů čestný dvůr. A jak to bylo u těchto eremitáží vysoké šlechty zvykem, nechyběla tu obora pro oddechový lov.[6]

O sto let později, ve dvacátých letech 18. století, hodlal zřídit malou půvabnou eremitáž – Valdštýnsko – hrabě František Josef z Valdštejna, pán na Mnichově Hradišti, v lese u obce Březovice. Po jeho smrti roku 1722 ji ovšem dostavovala jeho manželka. Šlo opět o novosad s besídkou uprostřed loveckého lesního prostoru. Na okrouhlé mýtině, ke které se paprsčitě sbíhalo osm průseků, byla zahrada, po jejímž obvodu stálo s odstupem od sebe pět pavilónů. Jeden z nich sloužil za byt vrchnosti, čtyři byly připraveny hostům. Jižně stála kaple Panny Marie s věžičkou, severně byt hajného.[7] Je nasnadě, že o kapli se starali mniši – poustevníci, nejspíše z nejbližšího kláštera v Bělé či z Bezdězu.

Pro pobělohorský požadavek Habsburků, projevující se vlastně již od 16. století – využít všech prostředků k vypuzení reformace a k navrácení obyvatel Českého království do lůna katolické církve – naplňovaly se eremitáže během svého zdejšího vývoje více než kde jinde, tedy především více než v katolické Evropě, exaltovanými náboženskými prvky. U nich nebo v jejich blízkosti a později i bez letohrádků byly budovány architektonicky půvabné stavbičky, mající díky přírodnímu prostředí působit hluboce na lidské city, zdůrazňovat pomíjejícnost smyslového života současným obklopením člověka krásou a připomenutím její marnosti.

V severovýchodních a severních Čechách jsou hlavními reprezentanty meditativních a spolu kratochvilných eremitáží hrabě František Antonín Špork (1662–1738),[8] zde hlavně na panství Kuksu; vévodkyně Anna Maria Františka Toskánská (1672–1738)[9] na panství Zákupy a Horní Police; hrabě František Josef Valdštejn (1680–1722) na panství Mnichovo Hradiště a Bělá[10] a František Adam Hartig (1729–1783) na panstvích Mimoň a Stráž[11].

Česká šlechta si pohotově a kultivovaně osvojila výmysly italského manýrismu a v méně honosné, ale neméně citově působivé formě je dopřávala i svým poddaným. Patřily k nim zejména kaple nebo křížové cesty, sousoší Ukřižování či



Kaple sv. Jana Nepomuckého na hradě Valdštejně. Kolorovaná kresba perem (203 × 107 mm) z pamětní knihy mašovské (1836-1858).

skupiny soch s pašijovými náměty, velmi často umístěné na návrších.[12] Ke kalváriím se stoupalo v postním čase předvelikonočním kolem vyobrazení křížové cesty s výtvarným vylíčením odsouzení, umučení a smrti Ježíše Krista. Typicky barokní polarizace se tu projevovala kontrastem života a smrti, za truchlivého rozjímání při jednotlivých zastaveních nad Kristovým utrpením. Rafinovaně po nepohodlném stoupání vzhůru poskytlo se duším náhlé povznesení a rozradostnění z vyhlídky do širé jarní krajiny, která se po výstupu otevřela a ladila s poselstvím o vykoupení.[13]

Při šíření se obliby eremitáží a při jejich zřizování hrály významnou roli příbuzenské vztahy šlechtických rodin, které u nás reprezentovaly po Bílé hoře stále ještě jen menšinový katolicismus, ale které se s velkou činorodostí podílely na protireformaci.[14] Účinkovala na ně výchova vzdělanými a metodicky schopnými členy řádů a náboženských společností, jako byli jezuité, a v souvislosti s tím pak rodové tradice. Za mnohé jiné zmiňme takové okolnosti v případě proslulé mecenášky katolických chrámů a klášterů i charitativních institucí – Marie Markéty Valdštejnové (1689–1728) z panství Mnichovo Hradiště a Bělá[15]. Byla snachou Marie Anny z Kokořova, členky velice agilní katolické rodiny,[16] do které se přivdala také Kateřina, rozená Vrtbová[17], v prvním manželství choť hraběte Zdeňka Lva Libštejnského z Kolovrat[18]. Kateřina, matka zakladatele pousteven na hradu Sloupu, proslulá svým nešlechticky skromným a zbožným životem, mohla se stát pro Markétu, o generaci mladší, i citovaným vzorem. V těchto katolických rodinách se dbalo na oslavné připomínky zesnulých členů rodu. Duchovní kazatelé jich využívali k líčení ctností nebožtíků a jejich příkladných zásluh. Markéta, rozená Černínová z Chudenic, byla ve svém mládí nejbohatší nevěstou své doby[19] a jako patnáctiletá provdáním za Františka Josefa Valdštejna, tajného radu císaře Leo-

polda, se stala bohačkou i díky manželovi. Žila rozmařile a její naprostý přerod způsobil kapucínský kazatel Jan Maria, přišlý v roce 1714 do Mnichova Hradiště. Marie Markéta, jedna z největších donátorek pražské Lorety, přes svůj krátký život zakladatelka různých církevních zařízení, byla též příznivkyní poustevníků,[20] i když hlavním předmětem jejího mecenášství byl kapucínský řád. Stavby, které Marie Markéta za života svého manžela inspirovala a které po jeho smrti vedla, často počítají s poustevníky. Bylo tomu tak nejen v případě léčivého pramene Klokočky, ale také na hradě Valdštejně, jenž se měl stát jako poutní místo součástí jejích rekatolizačních programů. Na Valdštejně byla již starší poustevnická tradice. Víme, že už ve druhé polovině 16. století nastalo hnutí, ne sice velké, ale přece jen s vysledovatelnými obdobami, že se do zřícenin válkami rozkotaných a opuštěných hradů vestěhovali občas lidé, kteří tam pak poustevnicky žili. Tak tomu bylo na Valdštejně prokazatelně v 17. století. Poustevna tam byla ponechána i za hradních úprav v 18. století a později přestavěna. Valdštejn na svých třech bizarních pískovcových skalách působil na návštěvníky neméně romanticky než skalní hrad Sloup se svými poustevnami. Velkolepým obloukovým mostem, vedoucím na první nádvoří, byl hrad za Marie Markéty zpřístupněn pohodlněji a brzy se stal cílem poutníků.

Druhý typ eremitáží se u nás inspiroval španělským Montserratem – prastarým benediktinským klášterem.[21] Úzká souvislost mezi horou v Katalánsku, prostoupenou četnými eremitážními jeskyňkami, a mezi poustevnickými horami v české zemi vznikla díky našim habsburským panovníkům už v první polovině 17. století. V doprovodu španělské princezny, určené za manželku Ferdinandu III. po jeho korunovaci na českého krále roku 1627, přišel do habsburské říše misionář Benedikt Pennalosa, který se zasadil o šíření úcty k Panně Marii Montserratské a v souvislosti s tím i nepřímo o vznik poustevnických hor u nás, jako byl Bezděz, Sloup v Čechách či Příbram.

Z valdštejnských držav zmiňme případ Bezdězu.[22] Vévoda frýdlantský Albrecht z Valdštejna učinil před bitvou u Lützenu slib, že za vítězství založí k uctění Panny Marie Montserratské na úpatí Bezdězu opatství pro benediktiny po španělském způsobu. Po přemožení vojska švédského krále Gustava Adolfa 16. listopadu 1632, jenž v bitvě padl, dal Valdštejn svým kaplanem Augustinem Burenusem napsat Benediktu Pennalosovi dopis o svém záměru. Pennalosa se hned vydal do Čech. Valdštejn dal pod Bezdězem vyměřit pozemek a určil dvě stě tisíc zlatých na stavbu. Uprostřed prostorného náměstí měl stát kostel s půdorysem kříže a s pěti postranními kaplemi. Klášter měl mít čtyři křídla. V něm mělo žít dvanáct mnichů a deset profesorů k výuce nových řeholních bratří a světských kněží, kteří měli nahradit vyhnané protestantské pastory. Aby byla co největší podobnost s Montserratem, mělo opatovi podléhat kromě řeholníků ještě dvacet poustevníků. Dvanáct z nich mělo bydlet rozptýleně v eremitážích na Velkém a Malém Bezdězu, osm pak vést zbožný život podle řehole svatého Benedikta při klášteře – nejspíše

jako pomocníci při předpokládané velké návštěvnosti poutníků, pro jejichž příležitostné přístřeší byly určeny další části klášterního objektu. Zaopatření s bydlením tu bylo vyhrazeno i dvanácti chóristům. Veškeren stavební program měl řídit páter Pennalosa za měsíční plat sto zlatých a již se nastěhoval na hrad. Když celý velkolepý Valdštejnův projekt padl s vévodovým zavražděním v únoru roku 1634, přešel Pennalosa do obnoveného benediktinského kláštera v Emauzích v Praze a stal se jeho prvním opatem. Bezdězské nadační statky byly dočasně převedeny pod Emauzy a později prodány. Na Bezdězu žil po sedm let jeden poustevník, pocházející z Itálie. Teprve třetí emauzský opat – don Antonio Sottomayor začal hrad, za třicetileté války od Švédů vydrancovaný a poškozený, upravovat v klášter, avšak oproti Valdštejnovým plánům jen s velmi redukovaným rozsahem. V září roku 1666 tam byla se španělskou pompou přestěhována soška Panny Marie Montserratské, čímž se zahájila poutní tradice na Bezděz.

Roku 1680 koupil hrabě Arnošt Josef Valdštejn dokské panství a přikoupil k němu pozemky kolem hradu, původně darované klášteru. S manželkou Marií Annou, rozenou Kokořovskou, vybavili pak na Bezdězu původní gotickou kapli, pořídili kazatelnu, dva postranní oltáře, deset zpovědnic mimo kapli a také křížovou cestu od paty vrchu k jeho vrcholu. Někteří benediktinští mniši z kláštera v bezdězském hradě působili i jako poustevníci v různých eremitážích.[23] Řád pobýval na Bezdězu až do svého zrušení Josefem II. roku 1785.

Třetím zdrojem pro vznik pousteven a poustevníků samotářů byly ideové proudy ve vývoji poustevnických řádů, žijících v klášteřích.[24] Začala se tolerovat vnitřní potřeba některých řeholníků odloučenosti nejen od světa, ale i od lidí a tudíž nesnášení kolektivního klášterního života. Naši poustevníci barokní doby byli zčásti terciářskými příslušníky benediktinů, kapucínů, františkánů, v menší míře augustiniánů, pavlánů a některých dalších řádů a posléze bratrstva, výslovně určeného pro rozptýlené *lesní bratry*, totiž ivanitů, založených v Čechách roku 1732.[25] Při rozhodování se jednotlivců pro poustevnický život hrály roli kromě tíživé ekonomické situace nevolnického lidu, z níž takto někteří chtěli uniknout, i výsledky intenzívní náboženské výchovy, zaměřené v kontrastu k protestantství na životopisy svatých, jakožto vzorů dokonalého křesťanského života. Jako odpověď na vyšší podněty tu přicházel ke slovu spontánní, naivní a poetický lidový cit.[26] Kromě prvokřesťanských asketických anachoretů, jejichž legendy byly velmi populární v gotickém středověku,[27] byly k obnovené úctě vzkříšeny postavy dvou českých poustevníků – svatého Ivana a svatého Prokopa. Dělo se to v souvislosti s posilováním kultu českých patronů, jenž se stal součástí protireformačních snah už od konce 16. století. Úctu ke sv. Ivanovi posílil jeho životopisem pražský arcibiskup Matouš Ferdinand z Bilenberka (1618–1675), který se stal mimo jiné prvním biskupem královéhradeckým a působil v této funkci v letech 1659 až 1669. Navazoval na četné předchozí životopisy tohoto světce a na zvláštní úctu krále Matyáše a jeho manželky k němu.[28]



Hrad Sloup. Kolorovaná mědirytina (23,6 × 36 cm), J. C. Barth. (Repro Vladimír Štěpánský.)

Severní a severovýchodní Čechy poskytovaly pro ideál barokního poustevničení zvláště příhodné podmínky svou bizarní přírodou, končinami bohatými na malebné skalní útvary,[29] na kopce a hory, poskytující širý rozhled.

Jednou z největších kuriozit mezi eremitážemi je pro svou malebnost poustevnický hrad Sloup v Čechách. Roku 1680 v době po krutých vojenských dragonádách proti povstalým nevolníkům v celém království a po utišení boží metly morové zahájil hrabě Ferdinand Hroznata Kokořovec z Kokořova úpravy hradu Sloupu, který s panstvím k němu příslušejícím převzal od své matky. V žádném případě nechtěl nechat nad činorodou obcí Sloupem, která stála právě na počátku své sklářské a obchodnické kariéry, zpustošený hrad coby připomínku třicetileté války. Povolal poustevníka-stavitele Konstantina a promysleli spolu proměnu pískovcové skály, podobné ohromnému kamennému pařezu, v zajímavý labyrint, využívající středověkých hradních ruin. Celá hora se měla stát svou bizarností a tajuplností přitažlivou pro návštěvníky, jimž měli tamní poustevníci přichystat účinné pobožnosti. Dnes je asi dost obtížné rozmotat k přesnému poznání spleť toho, co odkázala Sloupu předchozí staletí: co přešlo z dob středověkých šlechtických odbojníků z časů jejich bojů o moc, o podporu přívrženců těch či oněch tehdejších politických skupin v náboženských nebo krevněmstivých válkách; co bylo po obléháních a dobytích hradu znovu použito a přestavěno a posléze co z toho všeho využili a pro své potřeby předělali poustevníci a co přidali jejich vrchnostenští patroni. Zřejmě právě za Ferdinanda Hroznaty byla v nitru skály vytesána kaple, do jejíhož podzemního šera vnikalo efektně a symbolicky světlo otvorem v nejvyšším místě klenby. Připomínalo to vskutku podzemní skalní chrámy z prvních

křesťanských poustevnických staletí po Kristu. Časem se úplně zapomnělo, že pásy teras, nad sebou vzájemně pospojované ve skále vysekanými stupni, jsou vlastně středověkými obrannými ochozy s poprsněmi. Plošinky mezi nimi, určené kdysi ke sledování pohybů nepřítele či k akcím obhájců hradu, staly se vyhlídkami kolkolem do širé krajiny, kde se střídaly lesy a lučiny s poli, místy se třpytily drobné vodní toky a rybníky, po obzoru se táhly hřbety pokryté hvozdem a prudce strměly vyvřelé hory. To vše působilo úchvatným dojmem v ustavičných proměnách slunečního svitu, letících oblak, bouří, mlh a barevných škál oblohy. Zatímco v chrámech útočilo na věřící toto divadlo nebes, zachycené na nástropních freskách kleneb, zde je předváděla sama příroda.

Džbánovitá prostora, plná reliéfů, vytesaných v pískovci, kterou zpřístupnil vstupem v dolejší partii poustevník Konstantin, byla představována hostům hradu coby středověká hladomorna. Četné časově i námětově velmi odlišné plastiky po chodbách a v místnostech hradu, jejichž původ a smysl je někdy těžké vysvětlit, přidávají Sloupu ještě více na tajemnosti. Nelze vyloučit, že už na sklonku 17. století tu měl šlechtický patron nějaké menší přístřeší pro dny, kdy dlel s poustevníky na nábožných meditacích, pobožnostech či na mši v kapli, jako to činila vévodkyně Toskánská ve své svatojilské eremitáži v Oboře nebo hrabata Hartigové na Zbyňsku. K této domněnce svádí i vyobrazení francouzské zahrady na horní partii hory, připomínající obdobné eremitáže šporkovské a jiné podobné. Poustevníkům, bydlícím zde často ve dvojicích v oddělených klausurách, kterým vrchnost poskytovala příspěvek, nesloužily všechny místnosti. Jisté je, že soukromý domek pro sebe, eventuálně pro svoje vzácné návštěvy z vyšších kruhů, dali postavit na Sloupu pozdější držitelé panství a hradu – hrabata Kinští.[30]

S působením na lidské emoce souvisí i barokní móda figurín, obvykle dřevěných postav v lidské velikosti, často oblečených do skutečných šatů a zasazených do kulis určitého vývoje či příběhu. Na hradě Sloupu je dosud na cimbuří umístěna figurína poustevníka, zírajícího dalekohledem do krajiny. Upomíná to na výrobu optických čoček poustevníkem Samuelem Görnerem. Další figuríny bývaly v jeskyňkách uvnitř eremitáže, která byla pociťována již nejstaršími autory publikací o Sloupu jako ohlas montserratské poustevnické hory.[31]

Promyšlenost protireformačního úsilí využívala bohatě všech možností daných přírodou – a skutečně dosahovala svých cílů. Na atraktivních místech byly od šlechtických nebo měšťanských donátorů pořízeny kaple, kapličky křížových cest, skupiny soch, zvané kalvárie nebo pašijové kostelíčky. Redaktor nejstaršího severočeského vlastivědného časopisu *Mitteilungen des Nordböhmischen Excursionsclubs* (vycházel v letech 1879–1938) profesor Amand Paudler uváděl, že zcestovalé osobnosti jsou přesvědčeny, že právě velikonoční tematika je specifikem severních Čech, jejich skulptur a architektur.[32] Uvedeme několik příkladů. Roku 1744 dala postavit hraběnka Anna Kateřina, manželka Františka Karla Rudolfa Sweerts-Sporka na novoberštejnském panství na Květném vrchu kapli sv.

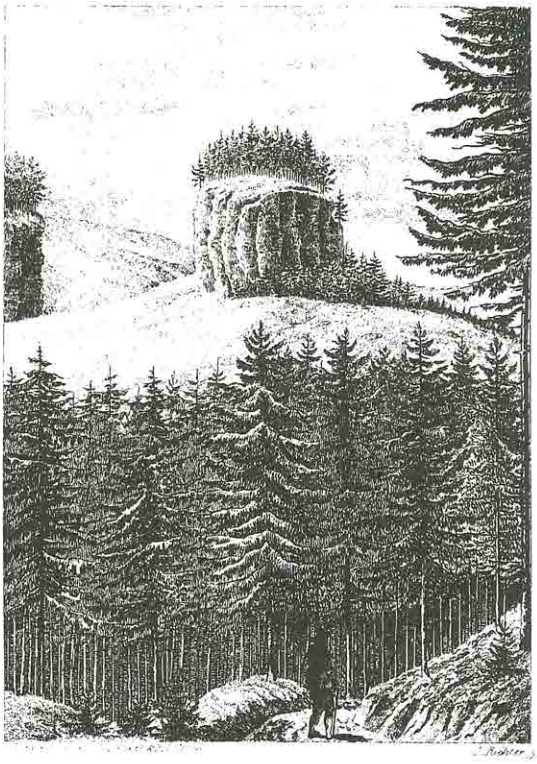
Barbory s nadací.[33] Na nedalekém Koreckém vrchu s Kalvárií, na kounickém panství Houska se v postním období putovalo kolem zastavení křížové cesty, jejíž obrazy se přinášely a po dobu pobožnosti upevňovaly na čtrnácti kamenných sloupcích, dosud při stezce zachovaných. Po dosažení jak jednoho, tak druhého vrcholu se poutníkovi prostírá před očima překrásné panorama lesnaté a kopcovitě zvlněné dubské krajiny.

Jiným typem je kaple Povýšení sv. Kříže na hoře Kalvárii v lese za obcí Jesenný,[34] postavená přispěním tehdejší vrchnosti semilského panství – šlechticů Lamottů v roce 1734 jako takzvaná obecní kaple. V její kupoli byly vytvořeny fresky na téma Umučení Páně, na stěnách s iluzivními pilastry čtyři medailóny představovaly pašijové výjevy. Před vchodem do kaple byly jako připomínky osob z evangelijních čtení Svatého týdne postaveny sochy sv. Veroniky, sv. Jana Evangelisty, sv. Petra, sv. Maří Magdaleny, P. Marie a Krista. Zároveň tu byla zřízena poustevna pro lesního bratra, vyslaného z františkánského kláštera v Turnově.[35]

Soukromým měšťanským založením zase vznikla kaple a poustevna na Holém vrchu u České Lípy. Svoje pohnutky k žádosti o souhlas u litoměřického biskupství vylíčil českolipský rodák, černobarvíř a krásnobarvíř Gabriel Patz, usídlený v Praze, jako díkuvzdání za záchranu v morové epidemii roku 1713, před níž s rodinou z města uprchl. Česká Lípa, chráníc se před nákazou, nevpustila jej do svých bran a Patzovi přečkali chladný a deštivý podzim jako kočovníci na lukách pod Holým vrchem. Výstavné kapli sv. Trojice na vrchu, jenž pak dostal honosný název Mons Calvus, dostalo se od papeže i odpustkové listiny, čímž získala zvláštní přízeň poutníků. Českolipští se jí nevzdali ani po josefinských zákazech.[36]

Poutními místy se stávaly také divotvorné studánky, nad nimiž byly přivěšovány obrázky vzývaných světců, často Panny Marie nebo svaté Anny, a později, podle vzrůstu obliby toho kterého pramene, tam byly stavěny i kultovní objekty. Tak se stala cílem poutí například Klokočka, původně pramen v Oboře, ve kterém se léčil hrabě František Josef z Valdštejna, manžel výše zmiňované *máti kapucínů* Marie Markéty. Po úlevě svých bolestí ustanovil, aby se zde postavila kaple patronu proti dně sv. Stafinovi, ale dostavovala ji jeho vdova. Teprve syn obou těchto zbožných manželů František Arnošt z Valdštejna ji na den sv. Prokopa poustevníka roku 1730 dal vysvětit a zbudoval tu malé lázně, kterých hojně využívali jak lázeňští hosté, tak mnichovohradištští kapucíni. Roku 1738 vydal hrabě František Arnošt dekret pro turnovského malíře Jana Donáta Weyricha, aby mu byla na vrchnostenské náklady postavena v klokočské oboře poustevnická chaloupka se zvoničkou. Měl dostávat deputát ze dvorce a za to se modlit za donátora a jeho předky.[37]

Ukázalo se, že bude nutno, aby osamělá kultovní místa byla chráněna před devastací přírodních živlů i nekalých pobudů.[38] Lesní poustevníci proto vystoupili ze svých samot a stali se strážci posvátných objektů.[39] V takových případech se jim ovšem musely zajistit nějaké jisté a trvalé zdroje obživy. Lesní kořínky a laní mléko mohly obstát jen v legendách. Část pousteven získala od šlechty nebo



Kresba zříceniny Stohánku od Karla Brantla, 1. pol. 19. stol.

měšťanů určité deputáty spolu s menšími obnosy peněz.[40] Někteří poustevníci dostali kus pole, na němž si pěstovali obilí a jiné produkty.[41] Poustevny se pro ně stavěly většinou ze dřeva, ale i z kamene, jen výjimečně si je sami tesali nebo upravovali ze skal, třeba i s pomocí rodiny. V 18. století jim je většinou dali postavit zakladatelé nadací, především šlechta.

Z části poustevníků se rekrutovali rádci pro zdraví duše i těla jakožto přírodní léčitelé a bylinkáři a jejich úspěchy byly vděčně odměňovány.[42] Jiní prodávali různé svátostinky: svaté obrázky, růžence, obětiny z vosku, překoupené od výrobců, pro výpravy prosebníků o zdraví k poutním cílům.[43] Požadavek názornosti, která měla získat lidi ke skutečnému náboženskému přesvědčení, vedl k tištění modlitbiček a písní s obrázky[44] a také ke skládání textů a hudby, na čemž všem se poustevníci rovněž podíleli.[45]

V čase nevolnictví a roboty nemívali kněží možnost získat pomocníky z řad vesnického obyvatelstva. Pomoc poustevníků při poutích, které se v průběhu 18. století neobyčejně rozmohly, se stala nepostradatelnou. Dostávali tedy poustevny, ale i přistavěné komůrky u poutních kostelů. Takový přístavek k ambitu měli například poustevníci při slavném poutním kostele Navštívení Panny Marie v Horní Polici. Pěkným dokladem poutního místa, o něž pečovala postupně řada poustevníků, byl kostelík Proměnění Páně na hoře Tábor, vypínající se do výše takřka sedmi set metrů půl hodiny cesty od Lomnice nad Popelkou. Poustevnu tam zřídila údajně lomnická obec již v roce 1610, ještě před přestavbou gotické kaple v barokní, k níž došlo roku 1704. Poustevníci tam měli stálý roční plat, ale přivydělávali si i různými službami a prodejem náboženských předmětů a obětinek.[46]

O významných svátcích, zejména v postním a velikonočním období, organizovali poustevníci v přírodě pobožnosti i s kázáním a zpěvem.[47] Poustevníci třetího řádu mohli přisluhovat při mších,[48] při udělování svátostí, při pohřbech a zvláštních pobožnostech. Z výtěžku štól a jiných farních důchodů dostávali za to trochu jídla a šatstva. Mimořádně vzácným dokladem o kostelničení poustevníků je účetní kniha koštofranské hřbitovní kaple sv. Jana Křtitele v Semilech, která uvádí příjmy a vydání poustevníků Jana Chmelíka a Ivana Slavíka.[49] Poslední jmenovaný zůstal i po zrušení ivanitského bratrstva se svým sluhou Josefem Zákouckým při kapli jako kostelník.

Poustevníci si přivydělávali i jako malíři,[50] řezbáři[51] a kameníci, zhotovujíce obrazy a sochy s náboženskými náměty, někdy umělečtěji, jindy naivně. V roli zahradníků zušlechťovali okolí kaplí a jiných poutních míst.[52] Jsou známa i jiná další jejich zaměstnání, například knihvazačství,[53] hodinářství, tvorba slunečních hodin[54] a výroba optických přístrojů.[55] Stávalo se zvykem, že v kaplích a kapličkách vyzváněli ráno, v poledne a večer, aby tak lidem připomněli čas k modlitbě nebo alespoň ke zbožnému pokřižování.[56]

Zajímavý je jistě vztah poustevníků ke školství, který sice odporuje stanovám bratrstva ivanitů, totiž jeho požadavku osamělosti a málomluvnosti, ale přesto se vyskytoval. Nasvědčuje tomu i doporučení při likvidaci poustevnické instituce, že mimo jiné mohou jít lesní bratři i učit. To je případ poustevníků blíže Brodců u Železného Brodu v poustevně Na poušti.[57] Vyučováním dětí okolních osadníků se zabýval teprve druhý tamní poustevník fráter Josef. Je známo, že nepropadl tím zesvětštění, nýbrž vedl přísně nábožný život a vedl k němu nesmlouvavě i děti. Roku 1766 založil majitel panství Hrubý Rohozec, Smržovka a Jílové Karel Josef Desfours na Poušti kapli s kryptou pro pohřby členů rodu a poustevnu dal přestavět z kamene. Jako kaplana tam ustanovil Václava Hudského, jenž předtím působil v Železném Brodu. Byl odměňován z kaplové nadace ve výši 200 zlatých ročně, ale požíval i deputát poustevnicko-učitelský, neboť mládež chodila na Poušť nadále na vyučování. Po smrti Hudského navázal na tuto školskou tradici světský

učitelský pomocník, který učil trivium děti ze šesti okolních vesnic: z Brodců, Pelechova, Smrčí, Pipic, Záhoří a Dlouhého.

Z této rozsáhlé škály poustevnické činnosti samosebou vyplývá, že počet eremitů byl značný. Nikdy nebyl přes snahy církve i eráru a vrchností přesně statisticky postižen, ale vědělo se a uvádělo, že jde o několik set osob.[58]

Je přirozené, že tím, že poustevníci doplňovali činnost duchovních, vznikaly konkurenční konflikty mezi nimi na jedné straně a mezi kláštery a světským kněžstvem na straně druhé.[59] Mnoho poustevníků jistě působilo na prohloubení nábožnosti a mravnosti církevních oveček a na svůj nekonvenční život si vydělá-



Svatý obrázek z bezdězské poutě. Dřevoryt ze sbírky Josefa Scheybala.

valo prací. Byli ovšem i tací, na které se hodilo tehdejší dobové epiteton *položebráčtí příživníci*. Proslulý hrabě František Antonín Špork, který na svých panstvích usadil řadu eremitů, snažil se předejít, jak s hrubší žoviálností sobě vlastní napsal, *jejich lenošení a truňku* pevně stanovenými pokyny k poustevnickému životu, které byly součástí každé nadace. V nich uvedl, že *zkušenost nás poučila, že terciáři, kteří vězí v bídě, předstírají zpočátku svatost, slibují za přijetí do eremitoria vše dobré i prospěšné službě bližnímu, avšak když se trochu zotaví, zapomenou na své sliby a místo modlení a práce dávají pohoršení svým potulováním.* [60]

Nelze však nepoznamenat, že senzacechtiví lidé vytvořili často ze své podezíravosti, závisti či z vlastní záliby v necudnostech různé fámy, které sice dosáhly ochotného přijetí u publika, ale zkazily i nevinnému poustevníkovi pověst a přitom byly nepravdivé. Populárním se stal příběh eremity Jeronýma na Stohánku a dívky, vydávající se za poustevníka, která v jeho poustevně žila.[61]

Lidé, kteří chtěli získat poustevnické oprávnění, měli od druhé třetiny 18. století situaci ztíženu různými omezeními, a proto se rádi vypravovali na pouť do Říma, kde po splnění předepsaných podmínek je snáze získali. I členové řádů, kteří nežili v klášterní pospolitosti, ale podle své niterné potřeby bydleli na osamělých místech, byli stejně určitým způsobem se svým klášterem svázáni. Museli konat jednoroční noviciát v některé poustevně a po obláčce přijímali řeholní jméno. K zachování dobré pověsti řádů se zavedlo i kontrolování života poustevníků inspektory.

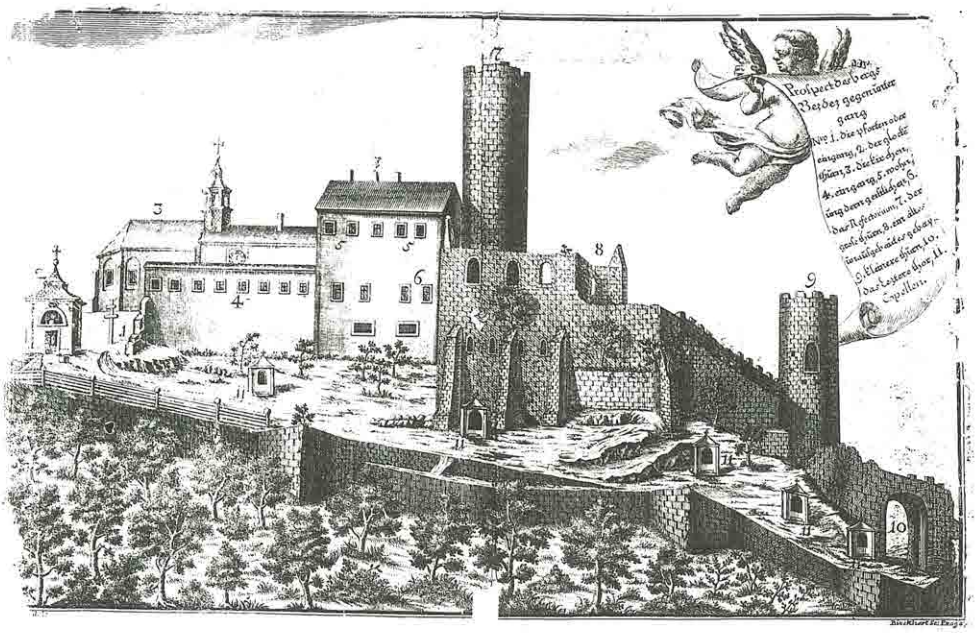
Nicméně neutuchající různice kolem poustevníků znechucovaly arcibiskupa Ferdinanda z Khuenburku tak, že po poradě se svým sekretářem a pozdějším nástupcem na arcibiskupském stolci Danielem Mayerem z Mayerů, rodákem ze severočeské Stráže pod Ralskem, rozhodl se pro založení samostatného bratrstva eremitů – ivanitů, o němž jsme se již zde vícekráte zmiňovali.[62] Statuta podle různých vzorů sestavil Antonín Dominik Stoy, původně městský písař a rektor městské školy v Jablonném v Podještědí,[63] poté instruktor ve Vlašském špitále v Praze,[64] autor různých publikací náboženského a pedagogického charakteru[65] a posléze sám poustevník.[66] Při zakládání nové poustevnické kongregace se navázalo na zemskou tradici úcty ke světci Ivanovi, a tak byla nazvána Bratrstvem poustevníků blahoslaveného Ivana od Matky Boží. Ke schválení došlo 28. dubna 1732. Církevně i světskými úřady bylo ohlášeno, že každý poustevník, pokud není členem nebo terciářem nějakého řádu, musí přistoupit k tomuto bratrstvu, jinak bude vyhnán z poustevny. Tím se mělo zamezit, aby se mezi poustevníky dostala pochybná individua. Stanovy, které měly 42 kapitol, byly velmi přísné a stěží se daly dodržovat.[67]

Za největšího rozkvětu poustevnictví se však chystalo jeho radikální ukončení. Josef II., ač od pětadvaceti let císařem, byl svou matkou Marií Terezií k vládním záležitostem připouštěn jen částečně a měl do svých čtyřiceti let čas promýšlet si své reformy státu. Jakmile roku 1780 nastoupil, jal se vytvářet racionálně a cen-

tralisticky zaměřený stát, v němž církev neměla více hrát vůdčí roli. Vydáváním *Zákonů ve věcech církevních* byla zrušena zhruba polovina všech klášterů. Na základě císařského dekretu ze 16. ledna 1782 vyšla 12. června téhož roku instrukce ke krajským komisařům, jejíž sedmý článek nařizoval, aby veškeří poustevníci byli



Svatý obrázek světce poustevníka Ivana mezi sv. Janem Křtitelem a sv. Prokopem s architekturou grott v rokokové úpravě. Ze sbírky svého otce zapůjčil Josef V. Scheybal.



Rytina Bezděz v době kláštera benediktinů podle kresby Birckhartovy. Ze sbírky Okresního vlastivědného muzea v České Lípě.

povoláni k vrchnostenským úřadům a v přítomnosti příslušného faráře jim byl ohlášen jejich osud. Museli bez meškání odložit poustevnický hábit a přešít z něj světský oděv. Pokud si sami neodstříhli vous, bylo jim to násilně provedeno. Také jim byly zabaveny všechny nadace a podpory.[68] Pražský dům ivanitů propadl v lednu 1783 náboženskému fondu.[69] Přes hlásání a zdůvodňování, že jde o boj proti tmářství, byly při těchto akcích patrny velmi silné ekonomické pohnutky státu. Zároveň byla zakázána procesí ke slavným místům mariánských obrazů, do poutních kostelů, k oblíbeným odpustkovým kaplím i k divotvorným pramenům, která poskytovala nevolnickému robotnému lidu vítaný oddech v řetězu dřiny a sváteční setkání s uměními.[70] Byly zapovězeny i hudební produkce při nedělních bohoslužbách a omezena chrámová hudba, která dosud obohacovala duševní život a citovou výchovu věřících. Tehdy byla ukončena i činnost hudebních bratrstev, jejichž tradice sahala hluboko do minulosti a která zajišťovala hudbu nejen při církevních příležitostech. Chrámovou hudbu se osvícenským reformám Josefa II. nepodařilo zničit, neboť jeho zákony se po jeho smrti zčásti zase zrušily. Poustevnictví však zaniklo naprosto, i když některé poustevny přežívaly až do první

třetiny 19. století. Poustevníkům byla dána možnost vstoupit do některého povoleného řádu jako laici, živit se civilně řemeslem, kostelnictvím, hrobnictvím anebo dokonce učit.[71]

Přestože byly široké vrstvy lidu k poustevníkům kritické a vyžadovaly na nich vskutku až světecké dodržování pravidel eremitského života, zachovaly se na ně vděčné vzpomínky, z nichž pak romantická literatura a divadlo vytvořily zejména v 19. století ideální postavu moudrého, zbožného, lidumilného, ba divotvorného poustevníka, která vstoupila do trvalého povědomí dalších generací.

Badatelsky není dosud vyčerpán a celkově zhodnocen vliv barokního kultu poustevnictví a poustevníků u nás na výtvarné a slovesné umění a na hudbu, a to jak v oblasti vysokého umění, tak i lidové tvořivosti. Již v období první republiky a za okupace byly položeny základy k poznání českého literárního a hudebního baroka a nejnovější doba se k nim po takřka půlstoleté přervě vrací, aby na nich pokračovala.[72]

Poznámky

1 Nejstarší čeští světci ve smyslu českém národním i zemském jsou poustevníci sv. Ivan a sv. Prokop. Zatímco sv. Prokop není jako historická postava sporný a jsou jen různé dohady o některých jeho životopisných údajích, je postava sv. Ivana zpochybňována do takové míry, že se jeho existence některými badateli vůbec popírá. Nejnověji jsou shrnuty prameny a literatura o sv. Prokopu ve stejnojmenné studii od Jaroslava Kadlece in: Bohemia sancta, Praha 1989, s. 126–139. V témže sborníku, s. 52, je krátká stať F. V. Mareše *Otázka svatoivanská*. Proti negativnímu postoji tohoto autora lze však uvést od Mareše necitované studie literárního historika Josefa Vašicy *Legenda svatoivanská*. In: Řád. Revue pro kulturu a život, *2*, 1935, s. 248–268, a na s. 385 téhož autora *Ještě o svatém Ivanu*, kde polemizuje např. s Dobrovským a Flajšhansem o jejich názoru, že před 15. stoletím nikdo neví o Ivanovi, a proti tvrzením, že ani toto jméno u nás nebylo ve starší době známo. Vašica tu mimo jiné staví neporazitelný argument místních jmen, odvozených od jména Ivan a doložených prokazatelně před 15. stoletím. Zajímavá Vašicova hypotéza o Ivanově původu z knížecího rodu Obodritů a o jeho příslušnosti k benediktinskému klášteru Corvey přes některé slabiny by si zasluhovala dalšího zkoumání. Vašica odmítá se zdůvodněním i mladé datování legendy o sv. Ivanovi, probírá podrobně celou problematiku a pokládá slovanský *Život Ivanův*, zachovaný v ruském chronografu ze 17. století za stručný výňatek z původní delší slovanské legendy, sepsané někdy v 10. století v Čechách. Zmiňuji se záměrně takto obšírně o této problematice, abych na ni upozornila, neboť jde o studie málo známé a zapadlé v časopise málo frekventovaném.

2 Roku 1241 při vyměřování hranic mezi králem českým a biskupem míšeňským se pamatovalo, že v končinách dnešní Dolní Poustevny bydlíval poustevník a podle něj dostala osada jméno: *1241 usque in Sebniczam, in locum, ubi mansit antiquitus heremita ... per ascensum (Sebniczae) usque ad locum heremitae praedicti.* RBM, I, č. 482. J. V. Svátek: *Poustevníci v Čechách.* In: Obrazy z kulturních dějin českých. Praha 1891, uvádí, že v osadě Poustevna u Lipové se poustevník připomíná před r. 1228. O poustevnících z nekatolických církví: *Husité pokládali poustevníky za nástupce mužů slovanského ritu.* Jinde uvádí Svátek českobratrského poustevníka Matěje Kožešníka ze Žatce. Tento náboženský blouznivec byl v Čechách pronásledován a stal se na Moravě zakladatelem sekty habrovanských. Poustevník Jan Zborník působil dočasně i jako starší klatovského českobratrského sboru, byl r. 1535 uvržen zemským soudem do žaláře. I z řad utrakvistů se v 16. století uchylovali někteří do zřícenin opuštěných hradů. Občas někteří přece jen prosili vrchnost o výpomoc.

3 Odkazy na některou literaturu toho druhu lze nalézt v práci Pavla Preisse *Boje s dvouhlavou saní.* Praha 1981, zejm. s. 304 a 314.

4 Vévodkyně Anna Maria Františka Toskánská si přivedla do své poustevny v Pustém údolí blíže Borečku na zákupském panství po nezdařených pokusech s kapucíny světského faráře Tobiáše Nabichta z Býčkovic, který pak působil při kapli sv. Jiljí Poustevníka po čtyřicet let. (SOkA Česká Lípa, kronika města Mimoně od Jos. Tilleho, díl III, s. 203.) Srv. též její životopis od W. Frinda, arciděkana v Lipové, rukopis.

5 Hrabě František Adam Hartig přijal do své eremitáže Zbynsko na panství Mimoň a Stráž pod Ralskem za poustevníka svého někdejšího napínače kuší, který zemřel roku 1777. Josef Tille v *Geschichte der Stadt Niemes*, Mimoň 1905, o něm ví, že to byl původně nadporučík 7. husarského regimentu

a pak do r. 1760 Hartigův sloužící. Též Franz Hantschel: *Heimatkunde des Bezirkes Böhmisch Leipa.* Česká Lípa 1911, s. 1124.

6 Raně barokní stavby Libosadu projektoval před rokem 1630 Nicolo Sebregondi. Lovecká obora byla vytvořena z původně městského lesa Valdice. Josef Janáček v knize *Valdštejn a jeho doba,* Praha 1978, uvádí, že stavba jičínského zámku byla v roce 1630 již zhruba dokončena, *ale vrchnost ji mohla obývat již dříve.* Další objekty v areálu jičínského sídla byly v té době rozestavěny, např. ve valdické oboře loggie, grotta a fontána. Jičín byl s eremitáží spojen lipovou alejí, která je v podstatě zachována podnes, jakož i libosadská loggie a figurína poustevníka.

7 Podle účtů vyplácení dělníků se upravoval v dubnu 1769 domek pro hraběte, další pro hraběnku a třetí pro *Obersta,* pravděpodobně vrchního panství. Z roku 1789 je zachována rytina plánku Valdštýnska, věnovaná Vincenci Valdštejnovi. Do této doby lze klást úpravu pavilónků s vysokými mansardovými střechami a celkové přeladění dle rokokového vkusu. Uprostřed domků, jejichž počet vzrostl, byla zřízena kašna s vodotryskem a kolem ní francouzská zahrada. Za upozornění na tento materiál ze SObA Praha, pobočka Mnichovo Hradiště, děkuji Mgr. B. Vojtíškovi. Friedrich Bernau, *Der politische Bezirk Dauba,* Dubá 1888, na s. 587 uvádí, že už v jeho době byl u hájovny zaveden hřebčín. Akademické *Památky* konstatují, že kaple a tři pavilóny byly zbořeny r. 1904. Zůstala jen barokní myslivna a dva pavilóny. Figuríny dvou granátníků datuje Z. Wirth do první poloviny 18. století. Je to opět jeden z projevů dobové módy, která se uplatňovala zvláště bohatě u hraběte F. A. Šporka.

8 Pavel Preis: *Boje s dvouhlavou saní.* Praha 1981.

9 *Život A. M. F. Toskánské* od W. Frinda z r. 1942. SOkA Česká Lípa, AF Brenná. Ve své proslulé eremitáži v oboře Borečku postavila vévodkyně Toskánská velkou kapli ke cti poustevníků sv. Huberta, Eustacha a Jiljího. Nedaleko měla vlastní ubytování a myslivnu, kterých využívali k oddechu v samotě i další majitelé zákupského panství. V novější době i excísař Ferdinand Dobrotivý a korunní princ Rudolf. Vévodkyně Toskánská si tam zpočátku přivážela k odsloužení mše kapucíny ze zákupského kláštera, založeného jejím otcem vévodou Františkem Juliem Sasko-Lauenburským. Roku 1712 ustanovila nadaci pro poustevníka k této kapli. Výše zmiňovaný někdejší býčkovický farář a žandovský rodák Tobiáš Nabicht, působící zde od r. 1721 po čtyřicet let, míval k ruce dva poustevníky, dohlížel na další poustevny, zřízené vévodkyní, a psal o nich kroniku. (Mitteilungen des Nordböhmischen Excursionsclubs – MNEC, *3,* s. 261. Tillova kronika Mimoně v SOkA Česká Lípa, 3. díl.)

10 Viz pozn. 7 a 15.

11 Josef Tille: *Geschichte der Stadt Niemes und ihrer Umgebung.* Mimoň 1905.

12 V uměleckohistorické literatuře bývají jako inspirátoři zvyklosti stavět kalvárie uváděni někdy jezuité. V našich případech by muselo jít jen o inspiraci nepřímou. Na Českolipsku, Dubsku a Novoborsku nebyly žádné jezuitské koleje, jezuité působili až v Jičíně. K Litoměřicím patřila jejich rezidence v Úštěku, k pražskému Klementinu rezidence v Liběšicích. V severovýchodních Čechách měli rezidenci v Hradci Králové.

13 Jan Nepomuk Willomitzer (1818–1887), kazatel v litoměřickém dómu, učitel a katecheta v České Lípě, odborný spisovatel a aktivní člen severočeského Excursionsclubu přednášel 23. ledna 1879 o poustevně na Holém vrchu u České Lípy a uvažoval přitom o poustevnictví v severních Čechách vůbec. Vyjádřil tam souznění své vlastní osoby s předpokládanými pocity poustevníků při kaplích a kalváriích v tom, že pobyt na horách, daleko od shonu světa a rozhled do široka daleka vnáší do duše člověka zvláštní povznesení a zbožnou úctu ke Stvořiteli. MNEC, *2,* s. 101. O J. N. Willomitzerovi viz MNEC, *10,* s. 48.

14 Např. Zdeněk Kalista ve studii *1644–1645* (in: Pekařův sborník. Sv. 2. Praha 1930, s. 97) zachycuje společné úsilí staré české katolické šlechty o získání a udržení pozic ve správních úřadech a vlivných institucích. Objevují se tam jména rodů, které zde uvádíme v kulturně náboženských souvislostech. Viz též Kořán–Rezek–Svátek–Prášek: *Dějiny Čech a Moravy nové doby.*

15 O Marii Markétě z Valdštejna Josef V. Šimák: *Máti kapucínů.* In: Od pravěku k dnešku. Sborník prací k 60. narozeninám Josefa Pekaře. Praha 1930, s. 163–183.

16 Kokořovští z Kokořova patřili k nezámožné katolické šlechtě, které dala příležitost k vzestupu Bílá hora. První, kdo se poněkud vzmohl, byl Jiří Petr, který dědil a přikupoval, zejména pro nás zajímavý Sloup. Po krátkém manželství určil Kateřině z Vrtby do vdovského života panský dům ve Sloupu v Čechách a částku, za kterou mohla přikoupit od svého pastorka pro svého a Kokořovcova syna Ferdinanda Hroznatu celé sloupské panství. Hroznata se stal nedlouho po svém povýšení do hraběcího stavu (1680) zakladatelem jedné z nejproslulejších pousteven – totiž zřízením poustevnického hradu Sloupu.

17 Zakladatelem hraběcí pošlosti Vrtbů byl Sezima z Vrtby, který přestoupil ke katolictví, stal se královským radou, po Bílé hoře získal četné statky, r. 1624 hraběcí titul a postupoval do nejvýznamnějších funkcí: stal se prezidentem královské komory, královským hofmistrem, r. 1638 nejvyšším sudím a r. 1644 nejvyšším komorníkem. Vrtbové se sňatky spřízněni s dalšími velmi významnými sloupy pobělohorského katolictví: s Bořity z Martinic, s Vratislavy z Mitrovic, s Libštejnskými z Kolovrat, s Kokořovskými z Kokořova aj. Ženy z rodu Vrtbů byly velmi pečlivě vychovávány a do svých manželství si přinášely cílevědomé plány na zřizování institucí, které se stávaly nástroji účinné výchovy lidu ke katolictví, a jiných, které měly zase charitativní význam. Císařský komoří Sezima z Vrtby dal svou dceru Elišku za manželku nejvyššímu sudímu Jaroslavu Bořitovi z Martinic, dceru Marii Františku vydal za hraběte Kryštofa Ferdinanda Heissenštejna na dokské panství. Tato hraběnka je zakladatelkou dokského špitálku a kaple, zvané Svatá hora Kalvárie, u Doks. Kateřina z Vrtby, v prvním manželství provdaná za Zdeňka Lva Libštejnského z Kolovrat, uzavřela někdy kolem roku 1641 sňatek se zmiño-

vaným již Petrem Kokořovcem z Kokořova a vychovala syna v příznivce poustevníků.

18 Císařský rada a komorník Zdeněk Lev Libštejnský z Kolovrat koupil r. 1623 konfiskované sloupské zboží po Salhauzech přes Valdštejnovy ruce. Protireformaci, nařízenou císařem, prováděl na panstvích konojedském, mimoňském a grabštejnském. R. 1629 byl jmenován hejtmanem Boleslavského a Litoměřického kraje. Když byla jeho první manželka Eliška Berková přepadena loupežníky a zamordována, zdědil po ní panství Konojedy. Svého syna Václava Františka vychoval hrabě k hluboké zbožnosti a dokonce mu nebránil ani ve vstupu do jezuitského řádu, přestože šlo o jediného pokračovatele a dědice rodu. Druhý sňatek uzavřel, jak jsme se již zmiňovali, s Kateřinou Vrtbovou, která si později od jeho syna koupila sloupské panství. Václav Libštejnský po otcově smrti majetek využíval pro různé církevní účely, částečně jej pro ně i rozprodával, např. Konojedy Šporkům.

19 Otec Marie Markéty Černínové Heřman Jakub hrabě Černín z Chudenic měl 99 panství. Matka byla Marie Slavatová z Chlumu a Košumberka. Manžel Markéty František Josef z Valdštejna, syn Arnošta z Valdštejna a Marie Anny z Kokořova, zdědil po otcově smrti r. 1708 panství Hrubá Skála, Turnov, Mnichovo Hradiště, Zvířetice, Valečov, Bělou, Doksy, Byšice, Komorní Hrádek a palác v Praze. Denní rozpočet manželů, kteří měli vlastní kapelu, divadlo a pořádali hostiny a plesy, činil 1000 zlatých.

20 František Josef hrabě z Valdštejna léčil svou dnu ve valdštejnské oboře Klokočce a dal tam mimo původní dřevěnou kapličku u pramene stavět kapli patronu nemocných dnou – svatému Stafinovi, v jejíž stavbě pokračovala Marie Markéta. K opatrování kaple tam byla zřízena poustevna, kterou později obsazoval jejich syn František Arnošt. Některé zprávy o Klokočce uveřejnil František Zuman podle satirického spisku *Peregrin Stillwassers geistliche Reisen durch Böhmen*, vydaném r. 1783 (in: Od Ještěda k Troskám, *7*, 1928, s. 123). Zuman tam uvádí, že ke kapli chodila procesí už od r. 1730. Před kaplí byl sklenut most o třech obloucích a vyzdoben sochami. Na hlavní oltář byl umístěn obraz P. Marie Čenstochovské, ostatní oltáře byly zasvěceny sv. Stafinovi, sv. Prokopu a sv. Tekle. Na poustevníka v Klokočce mě upozornila dr. Eva Mikanová. O Klokočce a Valdštejnu též zpráva Miroslava Cogana *Ke stavebnímu vývoji mostů na Hrubé Skále a na Valdštejně* (in: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 1. Bystrá n. J. 1988, s. 59), jenž vidí v mostu v Klokočce obdobu a stejného stavebníka, jako na Hrubé Skále i Valdštejně. O Simpliciánu Svobodovi (zemř. 14. 2. 1762), dalším poustevníku na Valdštejně kromě Václava Karla Holana Rovenského, srv. též informaci J. V. Šimáka in: Od Ještěda k Troskám, *6*, s. 95.

21 Vápencové pohoří Montserrat v Barcelonské provincii dostupuje výše přes 2000 m. Počátek benediktinského kláštera je líčen v různých legendách, ale lze jej klást do roku 880. Hora obdržela svůj název podle pilkovité siluety pro četné drobné špičaté vrcholky. Z krápníkových jeskyní, po hoře roztýlených, se vytvořilo na čtrnáct pousteven, ve vlastním klášteře žilo v době jeho rozkvětu kolem sedmdesáti mnichů. Cílem pouti se stala velmi starobylá soška Panny Marie byzantského charakteru, která byla umístěna na hlavním oltáři. K její poctě sem bylo v 17. století postupně darováno 74 stříbrných lamp. Opat Garcia de Eisneros vydal řeholi pro přináležící poustevníky a chóristy, která se stala vzorem pro podobné organizace.

22 Albrecht z Valdštejna ustavil hned po převzetí bezdězského panství po smrti svého příbuzného hraběte Adama z Valdštejna nadaci pro klášter augustiniánů na Bezděz a povolal do něj několik mnichů tohoto řádu z Bělé pod Bezdězem. Dal opravit kapli a zřídil tam oltář ke cti sv. Marka Evangelisty. Učinil totiž nábožné zaslíbení, a proto jako díkůvzdání za svoje vítězství v bitvě u Dessavy nad hrabětem Mansfeldem na svátek tohoto světce se musela konat u hradního oltáře každou sobotu zpívaná mše a ve výroční den svátku sv. Marka se procesí odebíralo z kostela ve vsi Bezděz na bezdězskou horu. O tom podrobně Carl Brantl *Die Ruine des Berges Bösig* s předmluvou Julia Maxe Schottkyho, Praha 1831. Vévoda dal nadací z března r. 1627 bezdězským augustiniánům k živobytí vesnice Bezděz a Kruh, kus lesa pod hradem, Vrabcovský mlýn u Dubé a Poselský mlýn u Doks a řadu rybníků. Tuto nadaci využívali čtyři řeholníci řádu poustevníků-augustiniánů, kteří bydleli na hradě plných devět let. Valdštejn však nebyl spokojen s aktivitou jejich mateřského řádu v opravách a r. 1633 v únoru je z Bezdězu odvolal a přivedl je do zrestaurovaného kláštera v Bělé pod Bezdězem.

23 Z bezdězských benediktinů, suplujících i jako poustevníci, lze jmenovat např. Maximiliána Bacha, který působil od r. 1717 po dva a půl roku na eremitáži vévodkyně Toskánské. Tento velmi učený mnich se stal později emauzským opatem. Zemřel v Praze r. 1740 (A. Müller: *Brims.* In: MNEC, *3*, s. 261).
O bezdězských poustevnících a mniších podávají informace tehdejší tisky. Veremund Proche: *Marianisches Gebürg der Wunder und Gnaden, d. i. Beschreibung des Ursprunges der gebenedeyten Jungfrau und Mutter Gottes Mariä von Montserrat, deren Bildnis im Königreich Böhaimb auf dem Berge Bösig andächtig verehrt wird.* Praha 1722. Týž: *Historische Beschreibung des Marianischen Berges Bezdiez im Königreiche Böhmen sowohl von uralten als jetzigen Zeiten.* Praha 1743. Veremund Proche (1694–1748) pocházel z České Lípy. O něm F. Hantschel: *Heimatkunde des politischen Bezirkes Böhmisch Leipa.* Česká Lípa 1905, s. 582. – *Centifolia rosa mystica, Růže Sto-listná, Tagemstwj plná z Montserratu z Sspaňhel do Czech přesazená, na Wrchu rozkossným Bezdiez řečeným sstěpowaná a s mnohými Milostmi, skrze sto Lét odběhlých swlažená, ke Cti a Chwále Panny Marye Montserratské Dei Genitrici refert gratias saeculum etc.* Praha 1766. Něm. verze vytištěna téhož roku.

24 Pramennou studii na toto téma připravuje dr. Pavel Zahradník.

25 První poustevník určený k opatrování Kalvárie na Lískovém kopci u Cvikova, Josef Schür, vypsal ve svém životopise, že se chtěl stát terciářem kapucínů, ale že byl řádovým komisařem r. 1738 donucen, aby vstoupil do bratrstva ivanitů. O tom Vincenc Wünsch, farář v Mařenicích: *Der Calvarienberg bei*

Zwickau in Böhmen. In: MNEC, *14, 1891. Tuto stať mi doporučil p. Vojtěch Ron, odborný spisovatel v Liberci.*

26 O tom již před druhou světovou válkou Josef Vašica: *České literární baroko.* Praha 1938, nebo Vilém Bitnar: *O českém baroku slovesném.* Praha 1932, též Zdeněk Kalista: *České baroko.* Praha 1941.

27 Za hlavní anachorety byli pokládáni: Jan Křtitel, Antonín Poustevník, Pavel Thébský, Jeroným, Onufrius, Maří Magdalena, Eustach, Jakub Kajícník, Efrém Syrský, Makarius Alexandrijský, Pachomius Egyptský.

28 Jan Beckovský: *Poselkyně starých příběhů českých.* 3. díl. Praha 1879, s. 486–489.

29 V údolích a roklích Dubského Švýcarska jsou dodnes zachovány jeskyňky s vyrytými kříži a podobnými symboly, s výklenky rozmanitého účelu, kde bydleli poustevníci. Je však patrno, že ke kamenným částem měli dřevěné přístavky. F. Bernau, l. c., s. 87: *Poustevníci tu nacházeli útulek v jeskyních a okolních rozsedlinách v Mariánském údolí, u Dubé, u Doks, Jestřebic, u Housky v Nové Starosti.* Josef Svátek sen., l. c., s. 284, přičítá tyto poustevny veskrze hraběnce Heissenštejnové, že *posela okolí města Dubé a Nového Perštýna v pravém slova smyslu poustevnami, k čemuž se tamní romantické pískovcové skály s četnými prorvami a jeskyněmi nad jiné hodily. V samém okolí města Dubé počítalo se v prvních letech 18. století neméně než patero poustev, ovšem staveb primitivních, neboť byly z neotesaných břeven sroubeny.* Na s. 285: *Ve známých pískovcových skalinách u Dolní Teplice poblíž Adršpachu se též mnoho poustevnických jeskyní nalézalo.*

30 Kriticky sledovaná literatura – V. Christ. Rubesch: *Historisch-malerische Beschreibung des Einsidlersteines auf der Herrschaft Birkstein im Leitmeritzer Kreise in Böhmen.* Litoměřice 1831; Ferdinand Břet. Mikovec: *Malerisch-historische Skizzen aus Böhmen.* Vídeň–Olomouc 1860, s. 402–409; Amand Paudler: *Ein deutsches Buch aus Böhmen.* 1. díl. Česká Lípa 1894, s. 44–65; Frantz Hantschel: *Heimatkunde des politischen Bezirkes Böhmisch Leipa.* Česká Lípa 1911; A. Wiechowski – W. Engelmann: *Heimatkunde des Polzengaues.* Praha 1921; August Sedláček: *Hrady, zámky a tvrze Království českého.* Díl 14. Praha 1931.
Úvahy o útulku vrchnosti na Sloupu pro dobu meditací ovšem zviklává fakt, že hned u paty sloupské hory stál panský zámeček, který dostala věnem od druhého manžela Kateřina, rozená z Vrtby, a který pak používali další držitelé panství. Na druhé straně existuje nedatované vyobrazení hradu Sloupu, které objevil redaktor Českolipského deníku p. Pavel Randus, na kterém je znázorněna francouzská zahrada na horní plošině. Celá kresba, resp. rytina je spíše symbolická, ale právě tento detail by mohl naznačovat, že Sloup měl pověst odpočinkové aristokratické eremitáže.

31 Sestra vévodkyně Anny Marie Františky Toskánské – provdaná markraběnka bádenská Františka Augusta Sibylla – si postavila v letech 1707–1725 nedaleko Rastattu zámek Favoritte a do dvou pousteven tam dala zhotovit dřevěné figuríny poustevníků v životní velikosti, oděné do žíněných rouch. V kapli zámku byly veristické sochy, drasticky připomínající umírání. Také na Sloupu samém byly původně dvě umělé jeskyňky – grotty s figurínami. V jedné byla postava poustevníka sv. Antonína, v druhé tehdy v 18. století velmi oblíbené a legendami opředené poustevnice sv. Rosálie. Později, snad když jejich oděv vlhkem zteřel, byly vytvořeny tři jeskyňky – v jedné byla figura poustevníka modlícího se, v druhé ležícího na lůžku, snad smrtelném, a ve třetí jeho hrob. Na návštěvníky prý to působilo velmi dojemně. Také v grottě Libosadu byla figura poustevníka, obnovovaná dodnes.

32 Amand Paudler v Notickách v MNEC, *14,* 1891, s. 134, uvádí jako příklady: Křížové vrchy u Šluknova, u Království, u Stvolínek na Ronově, u Jiřetína, Holý vrch u České Lípy aj.

33 F. Bernau, l. c., s. 173. J. G. Sommer: *Das Königreich Böhmen statistisch-topographisch dargestellt.* 2. Teil. Bunzlauer Kreis. Praha 1834, s. 168.

34 O této kapli a poustevně u Jesenného podal zprávy P. Jan Křtitel Štajnygr v publikaci *Pomněnky z Boskova čili Dějiny a památnosti poutního chrámu Páně Navštívení Blahoslavené Panny Marie v Boskově.* Praha 1894. Za poskytnutí brožurky vděčím řediteli SOkA Semily dr. Ivo Navrátilovi. Lamottové z Frintroppu byli rytířskou rodinou, přišedší do Čech ve válečných událostech po roce 1620 a usídlivší se zde díky Albrechtovi z Valdštejna. Po nějakou dobu byli majiteli Jesenného, Návarova a Sychrova.

35 Františkáni z Turnova obsazovali místa poustevníků a někdy i světských duchovních v dosti širokém okruhu svého okolí. Do Semil ještě za Desfoursů dodali příslušníka svého řádu na faru i do poustevny ke koštofranské kapli sv. Jana Křtitele. Do kaple v Jesenném na hoře Kalvárii za Lamottů (1664–1794) roku 1735 vyslali bratra poustevníka z františkánského řádu. Jejich řeholník obstarával i služby Boží v Bozkově. Byl to ovšem stav přechodný. Srv. Jan Křtitel Štajnygr, cit. dílo, s. 58–59.

36 Velkou nadaci k vydržování poustevníků pro Mons Calvus ustanovila po smrti manželově r. 1746 vdova A. D. Patzová a po jejím příkladu i skupina zbožných žen českolipských. Na Holém vrchu působili eremité od různých řádů. Mezi svými ctihodnými předchůdci a následovníky působil františkán Selz jako černá ovce. Docházel do českolipských krčem, z nichž pak nemohl nalézt cestu zpět do poustevny. Při kontrole řádového inspektora byla u něj v poustevně za ohništěm nalezena pochybná ženština, která byla pro neřádný život odsouzena k veřejným pracím. Poustevník se marně hájil argumentem odpouštění kajícnicím (Emanata Litomericensia, excerpovaná J. N. Willomitzerem). Kaple vyhořela roku 1814 při pálení svatojánských ohňů. (SOkA Česká Lípa, AM Česká Lípa, kart. 663; MNEC, *2,* s. 101, ref. J. N. Willomitzera; *O kapli na Holém vrchu* s vyobrazením in: Bezděz, *10,* s. 185.)

37 Dr. Eva Mikanová mi poskytla následující citaci pramene o klokočském poustevníkovi: SObA Praha, pob. Mnichovo Hradiště, RA Valdštejnů, ÚSV, sign. XXIV-45-1, fol. 73a – vrchnostenské dekrety ze 17. 9. a 1. 10. 1738. Vyjadřuji jí tímto své poděkování.

38 Bylo nutno smetat sníh se střech a oken i se soch, aby při tání a opětovném zamrzání se kámen netr-

hal, krytiny a zdiva předčasně nechátraly. Opakovaně se musely upravovat stružky k odtékání přívalů vody, plít, hlídat, aby do objektů nevnikli tuláci a neubydlili se tam nebo neukradli zařízení, aby do interiéru nevnikali ptáci a drobná zvířata. Musela se provádět trvalá údržba a úklid.

39 Výslovný úkol poustevníků pečovat o osamělé kaple uvádí F. J. Endler ve své knize *Das soziale Wirken der katholischen Kirche in der Diözese Leitmeritz*. Vídeň 1903. Kirchliches Handlexicon, (s. d., vyd. kolem r. 1900), s. 1262, informuje, že poustevnický život byl přípustný pouze pod podmínkou souhlasu některé vyšší instituce církevní a při nějakém kultovním místě. Také ivanitské statuty berou v úvahu péči o kultovní místa jako jednu z možností, ale hlavně zakazují svým poustevníkům provádět v chrámech či kaplích nějaké svévolné úpravy z vlastní hlavy.

40 Např. hrabě František Adam Hartig ustanovil kolem r. 1772 k poustevně na někdejším hradě Stohánku na svém mimořském panství nadaci: osm korců žita, nějaký ječmen, máslo, sýr, sůl a pivo (SOkA Česká Lípa, AM Mimoň, kronika města, 3. díl, s. 204). K poustevně ve Zbynsku určil týž hrabě nadační listinou deputát dřeva, piva, obilí a 16 zlatých na penězích (MNEC, 11, s. 169). Jiným případem byla nadace hraběnky Marie Františky Heissenštejnové roz. z Vrtby z roku 1670 na zřízení Kalváriové kaple u Doks ve výši 500 zl. rýnských na stavbu, udržování a konání mše svaté o třech pátcích v postu. Zde šlo o úhradu krátké výpomoci faráře a kostelníka. Udržování pořádku na *Svaté hoře Kalvárii* bylo záležitostí pro poustevníka (Římkat. farní úřad Doksy, kniha nadací). V nepatrném zachovaném zlomku písemností kapucínského kláštera v Zákupech (SObA Litoměřice) se dovídáme o příspěvcích pro mnichy i poustevníky. R. 1754 ke sv. Jiří dostal klášter 8 korců pšenice, 40 korců žita, 5 korců ječmene, 2 korce hrachu, 480 liber másla, 3 kopy vajec, 4 kameny stolní soli, 64 žejdlíků lněného oleje, maso telecí, skopové, husí, kachní a slepičí (něco v živém stavu). Na narozeniny Jeho Jasnosti vévody bavorského r. 1750 byli obdarováni kapucíni a chudina třiceti kopami kaprů a *dostaví-li se poustevník fráter Josef z Kamenického vrchu k slavnostní mši a k ambrosiánskému chvalozpěvu, dostane 15 krejcarů.*

41 Např. na horní plošině hradu Sloupu si pěstovali poustevníci obilí a na ochozech vinnou révu (A. Paudler: *Ein deutsches Buch aus Böhmen.* Česká Lípa 1894, s. 44 an.) Také dva poustevníci při kapli sv. Jana *in sylvas* u Kuřívod měli pole a lipové stromy. Po zrušení poustevnictví bylo vše prodáno jednomu sedlákovi, ale výtěžek si vyprosila chudá fara (SOkA Česká Lípa, AF Kuřívody).

42 V lese u Javorského vrchu blíže Kravař je skála s rozsedlinou, zvaná Káčin kámen, kde bydlívala poustevnice Katuše, znalá léčivých bylin (MNEC, *6*, s. 176). Nad Ranným u Kravař nad nejvyšší částí obce, rozložené na úbočí vrchu, si postavil s pomocí bratra poustevnu zbožný tesař Kryštof Weikert (1724–1810). V okolních lesích sbíral bylinky, které lidem poskytoval v jejich nemocích. (MNEC, *2*, s. 132, zpráva Wilhelma Küglera.)

43 Obětiny z vosku a kovu se prodávaly všude na poutních místech. Byla to plasticky znázorněná přání – dosažení žádaného partnera, dítěte, potence atd. Obětinky měly podobu různých údů, napadaných nejčastěji bolestmi, za jejichž odstranění se prosilo. Někde si je vyráběli sami poustevníci. Poustevník Jeroným prodával růženečky, které zřejmě překupoval (Lehmannova kronika). Ještě dlouho po vyhoření kaple sv. Trojice na Holém vrchu u České Lípy se tam nacházely obětiny v celém okolí někdejší poustevny (MNEC, *5*, s. 315).

44 Rytinové a dřevořezbové svaté obrázky si obvykle vydávaly kláštery nebo fary při poutních kostelích. Největší ikonografická sbírka s námětem poustevníka sv. Ivana byla vytvořena v premonstrátském klášteře v Praze na Strahově. Mnoho starobylých svatých obrázků je součástí ikonografické sbírky, vytvořené v letech 1920–1960 dr. Josefem Scheybalem, dnes v majetku jeho syna dr. J. V. Scheybala v Jablonci nad Nisou. Cca 13,5 tisíce kusů čítá sbírka svatých obrázků ing. Vladimíra Turčína v Praze, menší rozsah, zato regionálněji zaměřený, měla sbírka Rudolfa Hlavy ze Semil.

45 Vynikajícím reprezentantem je v tomto ohledu poustevník Václav Karel Holan Rovenský. O něm přednesli na konferenci v Turnově 10. září 1994 referáty dr. E. Mikanová, dr. J. Hůlek, Mistr B. Malotín, dr. J. Pešková a dr. T. Volek.

46 Podle zpráv z publikace Josefa J. Fučíka (Lomnicko nad Popelkou, 1922/23, s. 36–37) dostával poustevník při táborském poutním kostele v letech 1667 až 1782 6 zl. ročního platu od kostela a v letech 1738–1776 navíc 10 zl. ročně z důchodu lomnického špitálu. Poustevníci 18. století jsou tam jmenovitě známi a jeden z nich maloval i obrazy světců. K umělecké historii objektu uvádějí *Umělecké památky Čech*, Praha 1977–1982, že v rokokově zařízeném kostele byl pokladem gotický krucifix z 2. poloviny 14. století, podle místní tradice spojený se jménem Arnošta z Pardubic. Za upozornění a poskytnutí materiálu děkuji semilskému archiváři Jaroslavu Bartákovi. Poustevníci v Horní Polici viz MNEC, *5*, s. 159.

47 Světští kněží v tom viděli konkurenci a posléze prosadili, že pobožnost křížové cesty se směla konat jen v kostelích. Lidový cit dával však pochopitelně přednost církevním obřadům pod širým nebem a pod korunami stromů, jež se stávaly poetickými kulisami líčených posledních Kristových hodin života před Ukřižováním. Pobožnosti tohoto druhu se konaly na mnoha místech, např. na Kalvárii u Cvikova, na České hoře u Skalice, na Stohánku u Osečné atd. Poustevníci na České hoře chtěli zřídit křížovou cestu, ale protože si ji právě pořídili augustiniáni v ambitu svého kláštera v České Lípě, setkalo se to s odporem.

48 Případů kostelničení poustevníků známe mnoho. Někteří se sytili přítomností na mši jako *nebeskou rosou* a vykonávali kvůli této službě dlouhé cesty i za nepohody. Např. Kryštof Weigert chodil až do vysokého věku z kopce nad Ranným denně do kostela Narození P. Marie v Kravařích (W. Kügler: *Um den Hammerberg.* In: MNEC, *2*, s. 132). Jedna cesta za normálních okolností bez vichru nebo náledí mu mohla trvat tři čtvrti hodiny. Podobně někteří poustevníci z vrcholu Holého vrchu u České

Lípy chodili ministrovat do kostela Narození P. Marie na Mariánském předměstí, což obnáší cestu, která byla pro školy výletem. Poustevník z citované České hory fráter Joannes Wünsch kolem r. 1772 chodil kostelničit do kostela sv. Anny do Skalice
49 (F. Wurm: *Langenauer Berge.* In: MNEC, *5,* s. 195). *Inventář věcí, patřících ke kapli sv. Jana Křtitele na Koštofranku v Semilech* a účty z knihy *Kirchen-Buch des Kostofrancker Kapelle Sct. Joannis Baptistae 1748–1842* vybral a autorce zapůjčil dr. Ivo Navrátil, ředitel SOkA v Semilech, kterému děkuji též za upozornění a poskytnutí údajů z *Pamětí města Semil a okolí* od Františka Mizery (Semily 1908, 1930). Podle Mizerovy zprávy byl Jan Polívka původně kartuziánským mnichem a po přestupu k ivanitům r. 1759 přijal jméno Ivan (od Matky Boží). Po smrti poustevníka Ivana koupil poustevnu Josef Burdík a zastával tu místo světského strážce kaple.
50 Malíř Václav Rincolin, člen třetího řádu sv. Františka, jako poustevník na hradu Sloupu vymaloval pro sloupský kostel svatou Kateřinu. V poustevně sv. Jiljí v oboře Borečku na panství vévodkyně Toskánské vytvořil pro tamní kapli obraz tří poustevníků pod ochranným pláštěm Panny Marie. Zemřel na následky hrůzy, přestálé při vichřici r. 1715 (A. Müller: *Brims.* In: MNEC, *3,* s. 261). Při kapli u pramene Klokočky na valdštejnském panství poustevničil malíř Jan Donát Weyrich z Turnova (viz pozn. 37).
51 Podle informace prof. Hirsche, zveřejněné v glose Amanda Paudlera v MNEC, *14,* s. 135, dal podnět k založení plastik na Křížovém vrchu u Šluknova nějaký přivandrovalý tovaryš. Zabýval se dřevořezbou a něco z jeho prací se uchovalo ve šluknovském kostele. Někteří poustevníci vyřezávali jesličky nebo modelovali či ulévali plastiky z vosku. Podle V. Preisse: *Boje s dvouhlavou saní,* s. 109, např. bratr Josef z Ostružna u Jičína na šlikovském panství Veliši vyřezával jesličkové figurky. Podle Paudlera vyřezal některý ze sloupských poustevníků jesličky, které se na hradě ukazovaly návštěvníkům ještě v 19. století (*Deutsches Buch* I, l. c.).
52 Eremitáž hraběte Františka Adama Hartiga ve Zbynsku byla uprostřed krásné pěstěné květinové zahrady (*Die Eremitage beim Pinskayer Forsthause.* In: MNEC, *11,* s. 169–170). Obdobně poustevníci Šporkovi a Kinských, l. c., a poustevníci na České hoře u Skalice (F. Wurm: *Die Langenauer Berge.* In: MNEC, l. c.) zahradničili.
53 Knihvazačstvím si přivydělával poustevník Kryštof na Ranném (MNEC, l. c.). Za Františka Adama hraběte Hartiga žil v poustevně na Zbynsku knihvazač – poustevník Josafat (MNEC, 11, s. 169–170), atd.
54 V době svého poustevničení na Sloupu zhotovil Václav Rincolin sluneční hodiny na tomto hradě a další na pivovaru v Pihelu (SOkA Česká Lípa, AO Sloup, kronika, fol. 20).
55 Výrobou optických přístrojů se zabýval nejdříve ve svém skalním obydlí, nazývaném po něm dnes Samuelovou jeskyní, poustevník Samuel Görner. V jeskyni žil v letech 1718–1735, na Sloupu v letech 1735 – 1742, ale ani tehdy neskončilo jeho putování po poustevnách, které jej nakonec přivedlo do Příbrami. Tam byl zavražděn lupiči, kteří u něj předpokládali peníze z almužen poutníků na Svatou Horu. O výrobě optických přístrojů na Sloupu ing. Z. Ministr: *Pohled do historie Sloupu dalekohledem poustevníka.* Českolipský deník, 24. 9. 1994.
56 Sloupští poustevníci vyzváněli Ave třikrát denně (V. Ch. Rubeš: *Historisch-malerische Beschreibung*). Také Jeroným na Stohánku vyzváněl pro široký kraj s vesnicemi (Lehmannova kronika). Na poustevnách i kaplích, které byly v péči poustevníků, se umisťovaly věžičky se zvonkem.
57 Poustevna Na poušti byla podle Vozkovy kroniky založena na levém břehu Jizery roku 1689 synem sedláka Vorského, jenž ji dal postavit ze dřeva na svých pozemcích a při ní kapličku Božího těla. R. 1731 byly k poustevně přikoupeny další pozemky. Hrabě Karel Josef Desfours v šedesátém pátém roce svého věku začal uvažovat o místě pro svou hrobku. Kaple sv. Jana Nepomuckého Na poušti, provedená stavitelem Janem Jiřím Volkertem r. 1769, dostala od něj nadaci pro kaplana ve výši 200 zl., aby při rozvodnění Jizery tam konal služby pro zámostecký lid. Zvon byl zavěšen do věže, umístěné na západ ke kapli, kudy vedl i hlavní vchod. Kaplan Václav Hudský tu měl pomocníkem poustevnicky žijícího muže jménem Hadače, jenž tu žil až do své smrti r. 1812. V bývalé poustevně se nadále vyučovalo a světští učitelé zde následující požívali deputát ve výši, jak jej dostával kdysi fráter Josef za vyučování mládeže jakožto poustevník, totiž šest sáhů dříví, dva sudy piva, čtyři korce žita, tři korce pšenice, dva korce ječmene na kroupy, jeden korec hrachu, půl korce čočky, jeden věrtel soli a 25 liber másla. Za poskytnutí zpráv ze železnobrodských kronik Jana Vozky a Josefa Umlaufa děkuji prof. W. Wowkové ze SOkA Jablonec n. N.
58 a p. ing. dr. Jiřímu Ullrichovi ze Železného Brodu. Václav Svátek: *Poustevníci v Čechách.* In: Obrazy z kulturních dějin českých. Praha 1891.
59 Český přírodovědec František Wurm v článku *Die Langenauer Berge* (in: MNEC, *5,* s. 194) přepsal z blíže neurčené farní pamětnice, nejspíše skalické, a z dokladů snad se tam nacházejících zprávy o tom, že fráter Antonín Schneider, rozený ze Sloupu, získal v Římě od papeže souhlas, aby na České hoře zřídil křížovou cestu. R. 1732 si tam postavil vlastním nákladem poustevnu a zažehoval u kříže tam se nacházejícího (s postavami sv. Jana a P. Marie) každý pátek lampu, jejíž světlo viditelně zářilo do dálky. (Sochy byly pravděpodobně dřevěné, neboť není a již dlouho nebylo na vrchu sebemenších stop po kamenných skulpturách nebo podstavcích k nim.) Pro křížovou cestu se dostal Schneider do sporu s augustiniány v České Lípě. Stejně tak poustevníci na Holém vrchu. Fráter Konrád Frosch byl r. 1756 osočen, že při postním kázání v kláštěře dal do almužního měšce falešný peníz. Špatný konec stoháneckého poustevníka lze připsat na vrub svébořického faráře.
60 Citáty hraběte Šporka jsou převzaty z publikace Pavla Preisse *Boje s dvouhlavou saní,* Praha 1981. Někdy ovšem pomluvy proti poustevníkům zaměřené pramenily ze závisti robotníků proti svobodnému pohybu poustevníků i za hranice panství, když šli navštívit svůj mateřský klášter nebo se účastnit nějakých církevních slavností.

[61] Poustevník Jeroným od Matky Boží byl pokřtěn jako Johann Wenzel Steinfelder roku 1734 v obci Holičkách, poblíž městečka Osečné (dnes liberecký okres). Trpěl od dětství tak silnou krátkozrakostí, že nebyl použitelný k manuální práci. Měl však výbornou paměť a ukládal do ní všechno, co slyšel od svébořického faráře v kostele. Odešel do Říma a díky své znalosti náboženských textů k pobožnostem celého roku absolvoval požadovanou přípravu ke vstupu do kongregace ivanitů. S církevním osvědčením se odebral k hraběti Fr. Adamu Hartigovi a ten mu dal svým nákladem postavit na zříceninách hrádku Stohánku pěkný dřevěný domek jako poustevnu, které zřídil nadaci s deputátem. Jeroným tam vyzváněl, chodil po vesnicích prodávat růženečky a svaté obrázky, ale hlavně organizoval různé pobožnosti, kde se modlil, kázal a předzpěvoval s přitažlivou působivostí. Potíže mu však dělala slepota, a proto si šel vyžádat od kapucínů pomocníka. Duchovní řády byly od 13. července 1766 úředně značně omezeny v příjmu noviců a od 17. října 1770 nesměl být nikdo připuštěn k řádovým slibům před dosažením 24. roku. Zákupští kapucíni proto ochotně Jeronýmovi poskytli ke zkušební lhůtě zájemce o vstup do řádu – Aloise Kaisera od České Kamenice, kterého nemohli podle stávajícího nařízení přijmout. Alois se o poustevníka Jeronýma vzorně staral, pracoval pilně při poustevnickém hospodářství na Stohánku a za mzdu i naturálie vypomáhal i ve vesnicích. Při pobožnostech proslul krásným procítěným zpěvem. Pověst o mladém poustevníkovi se rozšířila a vyprávěl o něm i potulný harfeník, který byl po nějakou dobu na Stohánku nocležníkem, na faře v Kerharticích u České Kamenice. Tamní duchovní vytušil souvislosti, jemu známé ze zpovědi, a odešel hledat Aloise. Svou dlouho postrádanou duchovní ovečku Annu Alžbětu Kaiserovou nalezl posléze jako průvodkyni Jeronýma na bezděžských mariánských slavnostech. Alžběta, získaná svého času pro kult tělesné čistoty a panenství podle tehdy propagovaného vzoru sv. Aloisia, svěřila se před svým odchodem zpovědníku Jahnelovi, že její ovdovělý zaměstnavatel na ni naléhá, aby se stala jeho ženou, což je jí proti mysli. Zpovědník jí poradil, aby tedy odešla jinam, ale po jejím zmizení měl výčitky svědomí, že se o její osud více nestaral. Po shledání s ní ji umístil v pražském ženském klášteře, jehož představenou byla jeho sestra. Scéna odhalení poustevníkova průvodce coby ženy se však odehrála před bezděžskými poutníky a dramatické shledání dívky s jejím zpovědníkem vzbudilo pozornost. Fáma se rozletěla v nejrůznějších variantách a svébořický farář podal do Prahy k inspektoru ivanitských poustevníků zkreslené udání. Mezitím se Jeronýmovi vnutila náhradní průvodkyně. Shodou okolností zemřela právě představená v klášteře, kde byla Alžběta novickou a její nástupkyně po upozornění na divnou dívčinu minulost ji kvůli ochraně pověsti kláštera propustila. Jeroným byl nařčen z nemravného soužití se svou novou průvodkyní Mildovou, byl zbaven farářem poustevnictví, poustevny i jakékoli obživy. Když již takřka umíral nedostatkem, oženil jej svébořický farář násilně s Mildovou, po čemž Jeroným žalostně zemřel, v roce 1775. Alžběta žila zbožně jako služebná po celý svůj další život opět na Českokamenicku. Příběhu se zmocnili publicisté a romanticky jej zpracovávali. Kronikář z Novin pod Ralskem, učitel Antonín Lehmann, podal ve svých pamětech svědectví, které vylučuje obvinění proti Alžbětě a Jeronýmovi, na základě jejich osobní znalosti (Lehmannova kronika, úsek o Jeronýmovi v příloze farní kroniky Svébořic, Kronika Mimoně a okolí od J. Tilleho).

[62] Životopis arcibiskupa Daniela Mayera z Mayerů (1656 – 1733) viz Fr. Hantschel *Heimatkunde des pol. Bezirkes B. Leipa*, Čes. Lípa 1911 s. 578, kde je též zpráva o založení ivanitů: *Tvůrcem řehole byl bývalý učitel v Jablonném Anton Stey, který po smrti své ženy a dětí zvolil poustevnický život a sepsal k němu návod podle příkladu sv. Ivana poustevníka Lilium convallium aus dem einsiedlerischen Garten.* Václav Sládek sen. ve své práci *Poustevníci v Čechách*, ke které čerpal z oddělení Emanata v arcibiskupském archivu, uvádí, že k sestavení statutů pro novou poustevnickou organizaci získal pražský arcibiskup souhlas světské vrchnosti – císaře Karla VI. a duchovní souhlas od papeže Klementa XII. v roce 1725, ale tehdy teprve požádal Dominika Antonína Stoye, aby připravil statuty. Oficiální název pak zněl *Congregatio fratrum eremitarum divi Ivani*, ale také se užívalo *Congregatio eremitarum a sancta Maria.* Statuty vstoupily v platnost r. 1732. Členové měli se vstupem do bratrstva přijmout jméno některého ze svatých otců poustevníků. Jejich oděním byla suknice hnědé barvy se špičatou kápí a škapulířem, u pasu růženec a kříž. Proti nepohodě měli pláštík.

[63] Dominik Antonín Stoy vedl coby městský písař řadu městských knih v Jablonném v Podj. (jsou zachovány v SOkA v České Lípě) a v nich se všude podepisoval jako Stoy, zatímco v knihách tiskem od něj vydaných je uváděn jako Stey. Tak jej také jmenují autoři, kteří o něm píší, s výjimkou mimoňského kronikáře Josefa Tilleho v *Geschichte der Stadt Niemes und ihrer nächsten Umgebung*, Mimoň 1905, s. 444. – Po smrti posledního mužského člena rodu Berků z Dubé a Lipé se stala majitelkou panství a města Jablonného v Podještědí Franciska Rosalie Beatrix Kinská ze Vchynic a Tetova a dala založit nové městské knihy, které Stoy krasopisně uvedl a vyzdobil perokresbami, obstarával je do pololetí roku 1709, pak je předal městské radě a vlastním zápisem vysvětlil, že byl povolán na místo rektora školy.

[64] Na Stoyovu působnost ve Vlašském špitále v Praze jsem byla upozorněna laskavostí knihovníka premonstrátského kláštera na Strahově Mgr. Jana Pařeza, který mi zprostředkoval i možnost seznámit se s ivanitskými statuty a se Stoyovou matematickou publikací. Poskytl mi také bibliografický záznam a text o Stoyovi a ivanitech z publikace J. M. Schottky *Prag wie es war und wie es ist*. Praha 1831, s. 391–393.

[65] V r. 1707 vyšla Stoyovi v Praze publikace *Schlecht und gerechter Weegweiser der Christenthumb oder vermehrter Christen Unterricht.* Za obětavé zjištění tohoto titulu vděčím odborné pracovnici NK A. Richtrové. Sdělení o dalších Stoyových publika-

cích, které se nacházejí v Moravské zemské knihovně, mi poskytl laskavě vedoucí oddělení rukopisů a vzácných tisků PhDr. Jaroslav Vobr. Jsou tam zachovány ve druhém vydání *Arithmetisches ABC* z r. 1725, které je i v premonstrátské knihovně, a *Kleiner Schreibe-Zeiger Der Teutschen Sprache*. Praha 1724 u Wolfganga Wickharta (též jen 2. vyd.). Výsledkem mého pátrání je poznání, že Stoyovy publikace byly zřejmě užívány až do opotřebování a jsou zachovány jen velmi vzácně, což ovšem padá na vrub i zbytečným skartacím knihoven starých tisků v uplynulém půlstoletí.

66 V literatuře se sice tvrdí, že A. D. Stoy poustevničil u Jablonného, ale v pramenech není pro to zatím žádného podkladu. Dr. Pavel Zahradník vypátral místo jeho poustevničení a datum jeho úmrtí, které zveřejní ve vlastní studii.

67 Např. v kapitole 21 o mlčenlivosti se praví: *Mlčenlivost se má pěstovat co nejvíce, neboť to osvěžuje duši. Není žádoucí vyhledávat žádnou příležitost k rozhovorům, rušit tak sladký klid duše a unavovat ji. Když bydlí pospolu dva bratři, nechť si vyhradí k promluvení o nejnutnějších záležitostech jen půlhodinu po obědě a půlhodinu po večeři. Mezitím ať se dorozumívají jen o nejnaléhavějších věcech, a to pouze znameními.* Ve 13. kapitole o modlitbě je předepsáno nesmírně velké množství modliteb, ale bez rozmanitosti. Základem denní modlitby bylo 15× Otčenáš, 15× Zdrávas a 15× Sláva Bohu, Vyznání víry a pak za zemřelé bratry Otčenáš, Zdrávas Maria a Zdrávas královno. Dále bylo nutno pomodlit se příslušné nešpory a při nich po sedmi otčenáších, sedmi zdrávasech, Gloria Patri a jednou Credo. Podobně Otčenáše a Zdrávasy při kompletáři z breviáře a stejně tak Otčenáše a Zdrávasy za žijící bratry a za bratry v pokušení. Ráno a večer se k ochránkyni tohoto bratrstva modlí poustevníci loretánské litanie s antifonou a modlitbou, uvedenou v poustevnické příručce. Ráno a večer jest se modlit k poctě arciotců poustevníků: sv. Pavlu, sv. Antonínu, sv. Ivanu, k patronu poustevny, k světci toho dne a ke všem svatým poustevníkům, ke každému Otčenáš a Andělské pozdravení. Také jest náležito pamatovati na české poustevníky sv. Vintíře (9. října) a na sv. Prokopa (4. července). Po jednom Otčenáši a Zdrávasu jest denně se modlit za papeže, císaře, duchovní nadřízené, za důstojného komisaře poustevníků, za povznesení katolické církve, za blaho Českého království, za rozkvět bratrstva, za uchránění od hněvu Božího, za dobrodince, za patrony a zakladatele poustevny, za ty, kteří se odporučili modlitbám bratří poustevníků, atd. Jednou týdně má být vykonána pobožnost sv. růžence, tj. padesátkrát Zdrávas s tajemstvími a další předepsané modlitby. Kromě toho měli poustevníci číst o nedělích a svátcích příslušné epištoly a evangelia, každý týden všech 42 kapitol řehole a z knihy Zahrada poustevnické duše různé oddíly. Jiné knihy čísti nemají.

68 Tomáš Bílek ve své práci *Statky a jmění kolejí* jesuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v Království českém od císaře Josefa II. zrušených, Praha 1898, uvádí, že poustevníků ivanitů bylo při zrušení jejich bratrstva 83, z toho jen sedmnáct požívalo nadací z jistin, obnášejících 9448 zl. 40 kr., a z ročních příjmů 150 zl. Poustevníci s nadacemi z končiny námi zkoumané jsou uváděni takto: *Na panství mimoňském ve Zbynsku se 16 zl. ročně a deputátem, na vrchu Kalvárie u Cvikova na zákupském panství s jistinou 367 zl., na Dolních Teplicích byli dva poustevníci s nadací ve výši 300 zl., v Horní Polici s 15 zlatými z důchodů a 15 zl. ze zádušní pokladnice. Při kapli sv. Jana v Chabařovicích byl poustevník vydržován z jistiny 260 zl. a z užitku některých polí. Poustevníci bez zajištěné nadace: na hoře Tábor na lomnickém panství dostával poustevník od vrchnosti almužnu. Na Kamenickém vrchu na panství děčínském byl podporován vrchností. Rovněž dva bratři v Kuřívodech při kapli sv. Jana* in sylvas *žili z milosti vrchnosti. V Semilech formou almužny, ve Sloupu z milosti hrabat Kinských, v Ladech na panství maltézských rytířů Horní Libchava se poustevník živil sám a stejně poustevník v Jičíně se obživoval vlastní prací. Poustevničtí terciáři od zákupských kapucínů měli jistinu 460 zl.*

69 O pražském domu ivanitů Josef Svátek jun. in: Sborník archivních prací, *20,* 1970, s. 587. Anton Frind *Die Geschichte der Bischöfe und Erzbischöfe von Prag*, Praha 1873, s. 241, o arcibiskupu Mayerovi a o pražském domě ivanitů blízko Karlova, který 12. ledna 1873 propadl Náboženskému fondu (s. 264). Podle T. Bílka, c. d., stál dům ivanitů s kaplí sv. Jana Zlatoústého na místě někdejšího kostela sv. Jana na Bojišti. Daroval jim jej Josef Ludvík hrabě Hrzán, aby poustevníci, přicházející do Prahy, nemuseli přenocovat po hospodách.

70 Některé obce se bránily zrušení kaplí, kalvárií a pousteven. Viz např. MNEC, *14,* s. 140–141, kde je otištěn přípis královského gubernia, že se má Křížová cesta na kalváriové hoře u Cvikova nechat vlastní zkáze a nadace vytvořená měšťanstvem se má věnovat na zřízení Křížové cesty v kostele. Co se týče kamenných výtvorů a kaplí, má se děkan mít na pozoru, aby se znova nepostavovaly. Tento rezultát podepsal 6. dubna 1805 hrabě Chotek a zástupce kapituly sv. Víta. Podle děkana Ignáce Jaksche vyvolaly snahy o likvidaci soch na cvikovské Kalvárii v lidu pobouření.

71 Při rozhodnutí poustevníků kostelničit jim zůstávaly nadace, proto se jich mnoho k tomuto zaměstnání přihlásilo. Např. poslední sloupský poustevník Antonín Müller kostelničil pak ve sloupském špitále (Rubeš, c. d.). Po zrušení poustevnictví kostelničil nadále Kryštof Weigert z Ranného a mnoho dalších.

72 Vědecká konference ke 350. výročí narození hudebního skladatele a poustevníka Václava Karla Holana Rovenského, uspořádaná 10. září 1994 v Turnově, vyhledala a vyvolala v život nové příspěvky k barokní tématice.

Divadlo kolem Václava Karla Holana Rovenského

Vojtěch Ron

Osměluji se seznámit vás, velmi stručně, s dosud poměrně neznámou tvůrčí aktivitou, pro barokní dobu integrální a nepřehlédnutelnou, a ve srovnání s dneškem tehdy značně širší, rozmanitější, významnější a důležitější, snad dokonce i potřebnější. Myslím na divadelní tvorbu v obsáhlosti barokních žánrů, druhů, typů, systémů a realizačních postupů, jak se utvářela přibližně v časových mezích života Václava Karla Holana Rovenského, tedy v prvním pobělohorském století, v letech 1620 až 1720.

Pozornost zaměřme na zvláštní oblast, z našeho hlediska platnou nejen pro svéráz divadelního rozvoje v osmnáctém století, ale i pro postbarokní dozvuky ve století devatenáctém, kterou vymezujeme pomyslnou čarou vedoucí od Labe v Děčíně, odtud podle toku Ploučnice do České Lípy, tam se čára zlomí k jihu do Mšena, odtud do Mladé Boleslavi, pak do Jičína a dále opět k Labi, až se za Hostinným vytratí kdesi v Krkonoších. Z východní strany na ni bezprostředně navazuje zdaleka ne tak čilá východočeská oblast s Poorličím, Broumovem atd. Ta pokračuje dále do Kladska a tzv. rakouského Slezska. Ze severu je tento *divadelní region* uzavřen zemskou hranicí, která, připomeňme si to, byla také hranicí konfesionální, navíc také zřetelně oddělovala dva barokní světy – Wortbarock a Bildbarock.

Takto utvořený umělý *divadelní region* vznikl bez ohledu na veškeré správní hranice, pouze na základě dostupných dokladů svědčících o tom, že v údobí mezi Bílou Horou a josefinismem se v něm odvíjel svérázný a bohatý divadelní život, vytvářený převážně místním obyvatelstvem českého či německého jazyka. Vylučujeme-li z našeho zájmu jižnější místa, pak proto, že o starším divadle v tamějších lokalitách nic nevíme. Někde jej právem předpokládáme. Zejména se to týká Mladé Boleslavi, ale tu do naší pomyslné mapky zařazujeme jen proto, že do divadelního dění severního regionu byrokraticky zasahoval tamější krajský nebo vikariátní úřad. Z divadelně historického hlediska třeba zdůraznit, že takto vymezený region je

v českých zemích výjimečný, nebo přesněji, je zcela jedinečný.[2] Do určité míry by mu mohla být připodobněna šumavská oblast, z části i východočeská, ale obě, kromě jiného, nebyly zdaleka tak houževnaté a tvořivé.

Při pohledu na první století severočeského pobělohorského divadelnictví si snad ani neuvědomujeme, že se vlastně rozpomínáme na počátky českého divadla v našem kraji. O jeden a půl století dříve, než bývá uváděno v regionálním dějepise.[3] Do té doby totiž neznáme jedinou zprávu o záměrném divadelním tvoření česky mluvících obyvatel.

V husitských a pohusitských Čechách bylo divadlo pěstováno značně skromně. Jakési stopy směřují do Litoměřic. Ale ani předchozí lucemburská doba, snad kromě Mladé Boleslavi, sotva měla v jiných lokalitách kraje předpoklady podílet se na divadelní tvorbě velmi krátké, ale nadmíru tvořivé gotické éry. Jinak tomu bylo v německých městech našeho regionu. Tady divadlo pěstovaly už od druhé poloviny 16. století městské školy ovlivněné saským luteranismem a zejména jeho významnými divadelními středisky ve školách nedalekého Zhořelce a Žitavy. U našich Němců to byla činnost nesoustavná, spíše náhodná, omezená zpravidla na pokus o jedno až tři představení, jako třeba v Liberci na přelomu 16. a 17. století.[4] Na otázku, proč se právě české reformační městské školy vymezeného regionu neprezentovaly divadelními představeními, nedovedu odpovědět. Pouze se domnívám, že tu asi působily zděděné výhrady bratrské ostražitosti vůči divadlu, na které si stěžoval biskup Jednoty Jan Amos Komenský.[5]

Z podnětů románského katolicismu, pronikajícího do naší země a inspirujícího veškerou kulturní aktivitu, šíří se i předpoklady pro intenzívní, nezbytnou, nezastupitelnou divadelní tvorbu. I v našem kraji můžeme od bělohorského převratu pozorovat nevídaný rozvoj divadelnictví. Byl to proces závislý na konfesionální proměně regionu, na genezi barokního člověka a barokního obecenství. Vývoj k tomu však směřoval daleko pomaleji, než chtěly císařské dekrety a krajská či místní nařízení. I divadelní rozvoj nebyl náhlý, spíše postupný, vázaný z počátku pouze na jičínskou jezuitskou kolej. Intenzita divadelního tvoření se stupňovala a rozšiřovala až po čtvrtstoletí, když si divadelní prostředky a postupy osvojili i tvůrci z laických vrstev. Prostí věřící v nich našli nejen zalíbení, ale také potřebné verbální i obrazné informace a duchovní zážitky. Průvod s živými obrazy a kostýmovanými aktanty[6] nebyl jenom parádou, dekorem, ale také pokusem o sdělení či osvojování důležitých obsahů ve formě živé podívané, s tvůrčím, především diváckým podílem na produkci. Nebylo snadné *číst* tento neverbální *text*, ani pro badatele není vždycky snadné sestavit ze sledu jednotlivých emblematických obrazů (pegmat) figurálního procesí myšlenkový celek.

Tehdy se postupně v nových pobělohorských generacích utvářel svérázný, tzv. lidový katolicismus. Jeho zvláštní odlišnost od kanonického vzoru se netýká, soudím, ani tak obsahů, ale zejména výrazových prostředků v kultové sféře, v devocionální paraliturgii. Utváří je snaha po konkretizaci, teatralizaci, vizualitě,

narativnosti, dějovosti, sentimentalitě, dolorismu, dramatických antitezích atd. Ale to jsou také nároky přímo obecně barokní, východiska k tvořivému úsilí učinit neviditelné dávné i přítomné děje a obsahy viditelnými.

Často se soudí, že jsou to potřeby a prostředky pokleslé. Je tomu opravdu tak? Byl český barokní člověk opravdu tak méněcenný a omezený, že si liboval pouze v povrchnostech? Mějme s ním trochu slitování a nesuďme předpojatýma osvícenskýma očima. Kde měl člověk této doby, vrozený do naprosto vizualistického světa, brát potřebné obrazy, společné, *sjednocující* obrazy? Máme zejména my, náš svět, právo se nad tím povýšeně pohoršovat a soudit? Snad vroucnost hudby, písní nás usvědčí z omylů. Škoda, že nemůžeme posoudit horoucnost tehdejšího společného kostelního zpěvu, či vroucnost hereckých výkonů a oddanost společnému divadelnímu dílu účinkujících i diváků.

Jezuita a jeho exercicianti vytvářeli také *divadlo*, každý v míře své osobní představivosti. Pouze v duchu, v mysli, v představách. Prostí věřící si tyto představy zviditelňovali, materializovali, konkretizovali divadelními prostředky v obecenství, *neosvojeným* divadelním tvarem či dílem. V podstatě obojí je divadlem, ale každé je jinak artikulované a má jiné *publikum*.

Sledujme teď konečně stopy té široké divadelní aktivity v prvním pobělohorském století. Vím, každý případ by si zasloužil poukázat k antecedencím, hledat potřebné analogie tam, kde prameny jsou lapidární, sdělit přinejmenším také popis inscenace atd. Leč čas si žádá značnou stručnost.

Když Albrecht z Valdštejna zakládal po Bílé hoře první jezuitskou kolej v Jičíně, měli jezuité mnoho zkušeností ze svého dřívějšího působení. Znali samozřejmě význam a moc i sílu divadla, jeho nezastupitelnou schopnost učinit z připravované produkce naléhavé dění, senzuálně duchovní událost. Úkoly, které před sebou měli, vedly je k tomu, že svou divadelní činnost ještě zintenzívněli. Stali se nejpilnějšími reprezentanty a propagátory divadla. Z počátku autoritativními a výlučnými. Ale právě díky jim se stalo divadlo integrální součástí tehdy značně decentralizované kultury v Čechách, ve které stále je, alespoň doufám, hluboce zakotveno ve své regionální působnosti. Zdaleka se nemohly jičínským jezuitům připodobnit divadelní produkce jiných řádů na území námi vytčeného regionu. Ani piaristé v Kosmonosích či augustiniáni eremité v České Lípě, kapucíni v Zákupech, nebo františkáni v Turnově a v Hejnicích.

V Jičíně začali s divadlem hned, a to ve všech třech vrstvách své divadelní činnosti. Ve školském divadle, institucionálně zavedeném do výchovného systému, či ve veřejném mimoškolním divadle hraném studenty pod vedením jezuitů – učitelů a konečně divadlem, které nazývám kultovým, či pobožnostním, divadlem malých produkcí kostelních, u jesliček, u božího hrobu, o božím těle, při postních pobožnostech, o Květné neděli apod., tedy produkcemi, které přímo navazovaly na bohoslužbu – liturgii církevního roku. Konečně i divadlem, jehož producenty byly různé sodality, vedené duchovními. Ty se objevují v generaci narozené po Bílé



Pamětní tisk z r. 1737 s vyobrazením jičínské jezuitské koleje. (Repro SOkA Jičín.)

hoře, ke konci třicetileté války; je to ta generace, ke které patřil Václav Holan.

Právě o té významné skupině jezuitské divadelní aktivity, o veřejném (mimoškolním), kultovém druhu divadla uveřejnil už v roce 1888 důležité informace jezuitský historik P. Josef Svoboda z neznámých a blíže neurčených jičínských jezuitik.[7] V jeho překladu a podání znějí autenticky a původně, a tak se jich nezříkejme. Popisuje, kterak *děti husitů* stavěly jesličky, a když byly hodné, pak za odměnu hrály pastýře, anděly atd. Učily se pastýřské zpěvy a zkoušely divadlo. K vánocům byli do koleje pozváni rodiče. Protože jesle a pastýřské hry byly věc nevídaná, obdrželi žáci dárky a dostalo se jim mnoho chvály.[8]

Jako ve vánočním období, také o velikonocích, přesněji ve Svatém týdnu, býval stavěn boží hrob. U této sepulchární scény se pořádala až do následujícího století jakási produkce rétorského (recitačního) či dramatického tvaru. Některý z chlapců představoval Marii Magdalenu, která s pláčem hledala u hrobu Spasitele, další chlapci hráli naduté strážce hrobu a další postavy. Které? Piláta, Nikodéma? Určitě ne Matku Marii a jistě ne mrtvého Krista v ikonografické pozici Piety. Ledaco bylo v jezuitském divadle zobrazitelné, ale realistické jednání nejsvětějších ústředních postav tam rozhodně nepatřilo. Nezapomeňme, hrála mládež, vlastně děti. O této hře, představující děje u hrobu, bylo prý zaznamenáno, že se musela pětkrát opakovat, jak se líbila.[9]

Žáci se představili se svými výstupy i o božítělové eucharistické slavnosti. V průvodu vychází Bůh v eucharistii do profánního prostoru. Krása, nádhera, vznešenost nebe prochází šedí a slabostí všedního, porušeného světa. Průvod, kterým toto *boží nebe* putuje Jičínem, musí být daleko nejnádhernější, nesrovnatelný s leskem hlavního města frýdlantského knížectví. Proto tolik zlata, nádherných hedvábných kostýmů, o které se postará sama kněžna, Albrechtova druhá žena, Isabela Harrachová, sestra pražského arcibiskupa. Vzpomeňme, že si oblíbila divadelní představení, a pokud byla v Jičíně, nevynechala žádné. Po představení vždycky podělila účinkující studenty dary.[10]

Při sledování tehdejší divadelní aktivity musíme mít v patrnosti, že rozsah produkcí barokního divadelnictví je značně širší. K němu patří mnohé, dnes už zapomenuté žánry nebo postupy. Jakémusi recitačnímu pásmu lze připodobnit jičínské výklady katechismu. U oltáře byli rozestavěni žáci, jedna skupina kladla otázky a druhá na ně odpovídala. A *lid si tuze liboval, říkaje, že tomu tak lépe rozumí, než kdyby kněz sám vykládal.*[11] Nepochybujme, že i tato produkce měla vybraný tvar, že byla inscenována. Z těchto vyučovacích produkcí vlastně vyvěrá Bridelova básnická skladba *Křesťanské učení veršemi vyložené,* nejsou-li to vůbec verše z takové produkce.

S těmito produkcemi zajížděli do okolních, ale i vzdálených obcí, podle toho, jak bylo zapotřebí. Víme o jejich hostování v obcích na Trutnovsku.[12] Také půjčovali v prvních letech i texty svých her do městských škol, jako kupř. do Liberce v padesátých letech 17. století.[13]

Divadelní život se v jičínské koleji nelišil od kolejí stejného postavení v decentralizovaném systému celé provincie. Měl však své zvláštnosti, které se odrazily i v divadelním podnikání. Od roku 1658 byl zde silně zdůrazňován také kult římské světice sv. Sekundiny, oslavovaný každoročními figurativními, dramatizovanými procesími. I ta samozřejmě patřila k divadelním aktivitám. Pravidelně byly divadlem oslaveny i svátky zakladatele řádu, ale také indického misionáře svatého Františka Xaverského, patrona města. Připomínají se i hry komické, které doprovázely poslední masopustní dny.[14] První představení byla jistě německá a samozřejmě latinská. Ale jejich první české představení na sebe nedalo dlouho čekat. Už v roce 1631, tedy ještě za Valdštejnova života, je k velikonocům připravena česká hra.[15]

V jeden a půl století historii jičínské koleje nedochovaly se z každého roku doklady k divadelní činnosti, ale lze říci téměř s jistotou, že do poloviny 18. století nebylo roku bez nějakého divadelního tvaru. Při žádném z nich nechyběla hudba, byť by to byla jen tradiční úvodní fanfára, zastupující dávné tradiční napomenutí: *Silete*.

Bohužel, velmi bohaté a významné jičínské jezuitské divadlo není dosud teatrologicky zpracováno. A dlouho nebude. Jičínská jezuitika jsou také ve Vídni a dokonce i v Římě, takže musíme být trpěliví. Ani snaha významného divadelního historika, kustoda vídeňské c. k. knihovny, vitiněvského rodáka Ferdinanda Menčíka zpracovat monograficky jičínské jezuitské divadelnictví na základě dostupných vídeňských jezuitik nebyla úspěšná. Uvědomil si to autor sám, když si postěžoval, že studium divadelních památek je *namáhání přímo umořující. Nám nemilo jest, když ctihodní otcové o každé maličkosti přihodilé, třebas spadlých ovcích v některém ovčinci, dlouhé elegie vedou, nám, kteří stopovati chceme jejich kulturní působení, málo hubených zpráv podávají, ale proto přece jim za to vděčíme.*[16]

Podle dostupných dokladů máme právo říci, že první české divadelní představení v našem *divadelním* regionu bylo inscenováno v Sobotce už o tři roky dříve, než u jezuitů v Jičíně. Nebude-li potvrzeno představení *Hry o slavném zmrtvýchvstání* v Litoměřicích ve dvacátých letech 16. století (1526), pak podle dosavadních našich znalostí má Sobotka primát nejstaršího známého českého divadelního představení v severní polovině Čech.

V registrech záduší soboteckého je zapsáno, že se v roce 1628 bakalář přičinil o provedení velikonoční komedie v kostele. Podobná položka je také z roku 1630.[17] Je to výmluvný doklad a musí být správně přečten a vysvětlen. Jestliže v kostele byla inscenována velikonoční hra, je to svědectví o tom, že Sobotka byla katolickým městem už od konce 16. století, kdy se dostala do majetku Lobkoviců.[18] V reformačním prostředí by to bylo vyloučené. Podobnou událost zaznamenává velmi pohoršeně v roce 1623 kutnohorský akatolík Mikuláš Dačický z Heslova s dodatkem, že se tak stalo *podle způsobu a obyčeje římského religionu*.[19] Jaká to však byla komedie? Středověkého nebo jezuitského tvaru? Taková, jakou každo-

ročně opakovali s místními žáky v Jičíně, nebo hra – *ludus paschalis* středověkého typu, podobná té, kterou zapsal kantor Jindřich Khüntzer Přibyslavský v roce 1656 a daroval ji radě města Nového Knína?[20] Tak, která? Bojím se odpovědět jednoznačně. Jisté je, že z následujících let nemáme ze Sobotky žádnou zprávu o velikonoční komedii, proto se lze domnívat, že to byla inscenace středověkého ludu, žánru, který jezuité nepěstovali. V těch počátečních letech vůbec neradi viděli hrající dospělé venkovany a měšťany, nebo vůbec hry, které neměli pod svou kontrolou. Jesličky a boží hrob, které jezuité zaváděli společně v jednotlivých farnostech, patří rovněž divadelní kultuře. Vždyť jsou to vlastně scénické projevy, scénická díla. Navíc tyto scénické objekty přímo provokovaly svou zpřítomňovací potencí k různým produkcím dramatickým, deklamačním, a zcela určitě hudebním a rétorským, smíme-li tak nazvat barokní kázání. Jen pro zajímavost vzpomeňme, že nejstarší zpráva o betlému pochází z Rumburka z roku 1583[21] a boží hrob je doložen z ještě české Žitavy v roce 1572, když tam působila první jezuitská misie.[22]

Ještě je třeba pečlivého studia starších vrstev vánočních her. Ještě se nevyznáme v té pavučině vazeb, vztahů, antecedencí různých vánočních představení foklórních – zvykoslovných, měšťanských a školních. Zpráv je dost, ale je třeba je kriticky zařadit do vývojových souvislostí. Protože je to velmi složitý případ, spokojme se jen s holými fakty. Už v luteránských dobách se hrálo vánoční divadlo v Trutnově[23] a v Liberci[24], kde lze zachytit vývojovou linii vánoční dramatiky v dějinných proměnách až do 19. století. Ovšem, není to pouze jeden udržovaný text a jedno stabilní tradicí fixované představení. Tradiční je pouze místo pro hru o vánočních svátcích, společná je látka, ale podání, témata, texty, herci, místo pro jeviště a další realizační podrobnosti jsou odlišné a poplatné své době.

Z poloviny 17. století je zachycena v jednom z Praetoriových rýbrcoulských příběhů zpráva o tom, jak na rozdíl od německých krajů v české části Krkonoš chodívali dospělí mladí muži s vánoční tříkrálovou hrou po horských hospodách a boudách.[25]

S tímto zvykem bude mít určitou vazbu i zpráva misionáře P. Diriga, působícího v roce 1679 v horách krkonošských. V tehdy ještě nekatolickém prostředí hráli *chození s hvězdou* zdejší horalé, čímž popudili jezuitského misionáře, pastorujícího také v Rokytnici nad Jizerou.[26]

Lze říci, že až do šedesátých let 17. století se divadlo neobjevuje v tvorbě *sprostných*. (Snad by bylo vhodnější používat toto slovo nejen proto, že se tak lidé tehdy označovali – *my sprostní* – ale zejména proto, že dosud užívané adjektivum *lidový* v nedávné minulosti zparchantělo a dostalo jiný obsah.) Tedy do té doby hráli jen žáci místních škol texty podle jezuitských vzorů, a pozor, jen v místech s německy mluvícími obyvateli. Bohužel, doklady z českých míst chybí. Kromě zmíněné Sobotky vzpomeňme jen na Solnici ve východních Čechách, kde tamější kantor František Novotný v roce 1683 inscenoval se školními dětmi a s pomocí lidí dospělých *velikou komedii o umučení Páně*, v níž, *anžto ... jiného sehnati nemoha,*

sám Ježíše dělati musil.[27] Ještě vzpomeňme, že v českém prostoru horního Pojizeří je nejstarší zpráva z roku 1699. Tehdy byla v Železném Brodě sehrána tříkrálová komedie, odměněná pivem v ceně 30 krejcarů.[28] Byla to žákovská hra, nebo hra *mládenců* či dospělých občanů, jevištní nebo obchůzková? Domnívám se, že byla podobná německé inscenaci v Liberci, ale ani o té neznáme žádné podrobnosti, proto naše srovnání není zcela opodstatněné. Pašijové produkce nejrůznějších žánrů bývaly provázeny krvavou podívanou na skupiny flagelantů, sebemrskačů. Býval to tehdy úkaz častý a dokonce populární. V Hostinném měli o veřejné sebebičování takový zájem, že nestačily kukly a hábity ze skladiště, a tak zájemci museli použít vlastní dlouhé, patrně noční košile.[29] Podobných případů je řada, zvláště svérázné jsou zprávy z obce Zeidler, dnes Brtníky, ve Šluknovském výběžku,[30] z Vrchlabí[31] a řady dalších míst (Liberec, Frýdlant, Česká Lípa atd.), nemáme však zatím k dispozici jediný doklad o flagelantském průvodu v českém prostředí našeho kraje v Holanově době. Byla to nebezpečná hra? Sociálně patologický jev? Barokní svod, droga? Tenkrát se dokonce věřilo, že je to činnost nejen kající, ale i zdraví prospěšná. Oč méně krutější byly pašijové inscenace u jezuitů a později u piaristů, pak krvavější a krutější byly doplňující akce flagelantů, jmenované tenkrát španělským zvykem a spojované také s divadelními produkcemi.

Až zakládáním zbožných bratrstev byly dány předpoklady k rozvoji – k představením dramatického divadla. Nejdříve zjišťujeme figurální procesí – pašijová, velkopáteční, svatotýdenní: v roce 1662 v Liberci, v České Lípě, Mimoni atd., v nichž měšťané zatím nehrají, ale pouze představují kráčící biblické či abstraktní postavy – třeba Piláta se suitou nebo kráčející personu zvanou *Genius Ježíše*, jakousi jeho podobu z podob, nebo Satana, anděly, Hříchy a pod.

Vpravdě skutečný rozkvět severočeského českého a německého divadla nastává od čtvrti 18. století, tedy až po Holanově smrti, až pronikne k sprostným jezuity zakázané tisícistránkové dílo kapucína P. Martina z Kochemu *Veliký život ... Pána Ježíše Krista*.[32] Právě nyní se české divadlo počíná rozvíjet do tvarů v Čechách nebývalých. Doklady napovídají, že krajový počátek tohoto *divadla sprostných* je zde, v Turnově. Tady se také narodil 15. srpna 1715 snad první známý český *regionální* dramatik, P. Václav Jelínek, vlastně autor železnobrodské pašijové hry. Jako vzorný železnobrodský kaplan ošetřoval své morem nemocné farníky, nakazil se a zemřel 9. února 1744.[33] Německé divadlo *sprostných* končí josefinskými zákazy, ale české divadlo se navzdory přísným zákazům rozvinulo – promiňte mi ta slova – jako *alternativní, undergroundová* činnost v postbarokním prostředí. V roce 1935 vyslovil F. X. Šalda na základě znalosti českých slovesných dějin významný postřeh: *Působí to na mne dojmem, jako by český barok ještě doháněl, co jsme zmeškali za renesance, ano víc: co jsme minuli za gotiky.*[34] Zdá se, že tento dojem potvrzuje i vývoj české divadelně dramatické tvorby. Ne, nejsou to barokní inscenace, mají prokazatelnou pozdně gotickou fakturu. Věrně, v žánru středově-

kého ludu – mysteria se hraje *goticky* až do roku 1891. Toto sousedské divadelnictví, probuzené barokní teatralitou, odkazuje text nejdelší hry české dramatické literatury, třídílné mysterium o životě Ježíšově v patnácti tisících verších. Jejím autorem je Vilím Lastibořský – Josef Havel, jenž není zmíněn v akademických *Dějinách českého divadla*. Snad je charakteristické pro tuto zemi, že *vskutku* naše barokní divadlo končí v gotické podobě, vyrostlé z cizích, nikoli domácích tradic. Ty už sotva mohly být živé. Vždyť české prostředí prožilo dvě reformace, které k tomuto druhu divadla zaujaly odmítavé stanovisko. Souvislost divadelního vývoje byla u nás vážně porušena, nicméně zůstala zde pro tento typ tvorby úrodná půda, jak to dokazuje tvořivé pokračování tohoto pozdně gotického divadla, oživlého v postbarokním údobí a dokonce v nedávných inscenačních reminiscencích sousedských her, mistrně dramaturgicky připravených Janem Kopeckým,[35] ba i režisérkou mladé generace Hanou Burešovou.[36] A ta barokní tradice? Bude třeba kriticky posoudit, zda Novotného inscenace amerického muzikálu *Jesus Christ Superstar* netěží právě z barokního rodu.

Závěru náleží ještě otázka: Václav Holan Rovenský a divadlo. Nemáme jediný doklad o jeho podílu na divadelním představení, neznáme ani jeho vztah k projevům tohoto druhu. Považujme za naprosto vyloučené, že by se Holan s divadlem nesetkal. Určitě jako divák nebo dokonce účinkující student u jezuitů v Jičíně, snad i jako divák některého z četných představení v době jeho pražského působení. Smím-li sdělit svůj dojem na základě příliš malých znalostí jeho života a díla, pak si troufám říci, že nebyl člověkem divadelního typu. Odhaduji introverta, samotáře, který si své barokní *theatrum* vytvářel ve své představivosti. I tento *stínový postup* patří baroknímu divadelnictví. Není vlastně text kantáty, který byl čten při vernisáži, replikou divadelně dramatického dialogu, tvořeného slovy, gesty, postoji a mimikou mlčící Matky boží s naléhavým poselstvím Anděla ve scéně Zvěstování?[37] Holan měl také divadlo, ale hrál si ho sám.[38]

Vím, sdělil jsem vám velmi málo. Věřte, divadelní díla jsou nepolapitelná, Poláci říkají *ułotna*, jednou provždy uletí. Uletí, ale zkušenost mi říká, že se něco netknutého *peří* ještě chová v archivech. Práce v tomto oboru je jako *na kostele*, a něco z ní a o ní jsem se vám pokusil sdělit. Děkuji vám, že jste mě vyslechli.

Poznámky

[1] Je částí širšího, vcelku zatím neprobádaného terénu, táhnoucího se přes Kladsko a Slezsko až do Krakovska (Haliče). V uvedené době 17. až 19. století se v něm realizovala kromě barokních produkcí ještě zbarokizovaná divadelní díla pozdně středověkých forem a žánrů. Teprve podrobnější studium by mělo přesněji vymezit vývojové a tvarové podobnosti v jednotlivých regionech tohoto zvláštního, jedinečného *divadelního* územního pásu, patřícího třem národním kulturám: české, slezsko-německo(Kladsko)-polské (Slawkow) a polské (Kalwaria Zebrzydowska, Wieliczka).

[2] Protože jsem čtyřicet let (1950–1990) působil v divadlech tohoto regionu (v Mladé Boleslavi a Liberci) s bohatou zájezdovou činností, snad nebude na škodu, když sdělím zkušenost, která má patrně kořeny v této staré minulosti. Čím blíž ku Praze, tím býval zájem o divadlo mezi obyvatelstvem menší, ale Vysoké nad Jizerou, Turnov, Železný Brod,

Jilemnice bývaly *štace* výjimečné, vděčné, s neobyčejně vyspělým a vnímavým divadelním obecenstvem.

3 Počátek českého divadla je datován zavedením *pokojového* divadla *soukromníka* (tedy nikoli *poduučitele*, jak bývá o něm psáváno), který *uděloval nějaké malé vědomosti v čtení, psaní a počítání* (F. B. Mikovec, Lumír, 1855, s. 811), Jana Petrušky ve Vysokém nad Jizerou asi v roce 1785 či 1786.

4 Ron, V.: *O starém divadle v Liberci.* In: Zprávy České besedy, č. 77, Liberec 1994.

5 Cit. dle: *Dějiny českého divadla.* 1. díl. Praha 1968, s. 158.

6 Netvůrčí, pouze funkční účast v inscenaci, též pouhá tzv. *stafáž.*

7 Svoboda, P. J.: *Katolická reformace a mariánská Družina v království českém.* 2. díl. Brno 1888, s. 62 n.

8 I v protestantských místech byly hrány vánoční hry, ovšem zpravidla bez pastýřských scén. Důraz byl položen na výstupy tří Králů a Heroda, kdožví, jestli vždycky došlo i ke scéně klanění u jeslí.

9 Viz pozn. 7.

10 Menčík, F.: *Školní divadlo v Jičíně.* In: Krakonoš, *4*, 1882, s. 73n.

11 Viz pozn. 7.

12 Menčík, F.: *Příspěvky k dějinám českého divadla,* Praha 1895. Viz roky: 1626 (Český Krumlov!), 1662, 1666, 1669, 1670, 1674; o zájezdech též viz poznámka 10.

13 Viz pozn. 4.

14 Viz pozn. 10.

15 Viz pozn. 10 a cit. d. pozn. 12.

16 Viz pozn. 10.

17 Dle údajů Evy Mikanové: OA Sobotka (dnes SOkA Jičín, AM Sobotka), AMS-SR I/36, registra záduší soboteckého. Srv. Literátské bratrstvo v Sobotce (hudební život v Sobotce v 17. a 18. století), In: Sobotka 1968 (vlastivědný sborník), Sobotka 1968, s. 15 a 16, pozn. 16. Též Bílek, K.: *Dějiny správy a archivu města Sobotky.* Sobotka 1961. Dipl. práce, strojopis. Týž: *Sobotka a divadlo.* Zpravodaj Šrámkovy Sobotky 4, 1983.

18 Mencl, J.: *O duchovní správě.* In: Sobotka 1948. Sobotka 1948, s. 66n; též: O. Š.: *Lobkovická fundace zvláštností soboteckého chrámu.* Pojizerské listy, *54*, 22. srpna 1944, č. 67, s. 3.

19 Dačický z Heslova, Mikuláš: *Prostopravda – Paměti.* Praha 1955, s. 597.

20 *Selské čili sousedské hry českého baroka.* K vydání připravil dr. Zdeněk Kalista. Praha 1942, s. 194.

21 *Prodal... Peter Zebieker za 2 kopy gr. dříví na 'betlem'.* Viz Menčík, F.: *Příspěvky,* s. 152.

22 Národní knihovna ČR, Praha, C 41, Hist. Coll. Prag 1572, viz: Karasek, A. – Lanz, J.: *Krippenkunst in Böhmen und Mähren.* Marburg 1974, s. 21.

23 Menčík, F.: *Příspěvky,* s. 153.

24 O vánočním divadle v Liberci máme zprávy od počátku 17. století. Pak jich je několik z pobělohorské doby. Od roku 1689 byla na liberecké radnici inscenována vánoční hra, jejímž producentem byl místní učitel A. Liebstein. Hrála se každoročně až asi do 18. století. Pak na ni navazují dětské kolední výstupy. Viz pozn. 4.

25 Praetorius, P. J.: *Krakonoš.* Hradec Králové 1970, s.134 (Krakonoš obdaruje svaté tři krále).

26 Podlaha, A.: *Missie P. Kašpara Diriga v horách Krkonošských vykonaná r. 1679–1680.* In: Věstník král. české společnosti nauk. Č. 18. Praha 1900, s. 1–18.

27 Ehrenberger, P. Jos.: *Stav školy solnické léta 1583 a opět léta 1683.* Časopis Českého musea, 1851, s. 131 n.

28 Sochor, F.: *Železnobrodské letopisy.* Železnobrodský kulturní přehled 1983, č. 5, květen, s. 57.

29 Blaschka, A.: *Die Arnauer Jesuitenresidens.* In: Jahrbuch des Deutschen Riesengebirgs-Vereines. Sv. 15, 1929, s. 69n.

30 Fiedler, J.: *Zeidler, im Winter 1887.* In: Mittheilungen des nordböhmischen Excursions-Clubs. Sv. 10, 1887, s. 240n.

31 Ron, V.: *Poznámky k vrchlabským pašijím.* In: Strahovská knihovna. Sv. 18–19. Praha 1984, vskutku vyšlo až v roce 1990, s. 177.

32 Ron, V.: *Sousedské divadelnictví severních Čech v 18. století.* In: Divadlo v Kotcích. Red. František Černý. Praha 1992, s. 354.

33 Ron, V.: *První poznámky k železnobrodským pašijím.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 6. Bystrá nad Jizerou 1993, s. 35n.

34 Šalda, F. X.: *O literárním baroku cizím a domácím.* Šaldův Zápisník 1935 – 6.

35 *Komedie o umučení a slavném vzkříšení Pána a Spasitele našeho Ježíše Krista ...* Připravil Jan Kopecký. Praha 1967.

36 Otčenášková, H.: *Hra lidová.* Diplomní práce, DAMU. Praha 1983. Při této příležitosti děkuji autorce za půjčení této vynikající inspirativní práce. Též Tiliu, Nina: *Česká lidová hra.* Diplomní práce, DAMU. Praha 1983. Knihovna AMU, sign. 4 P 892a.

37 *Capella regia musicalis. Kaple královská zpěvní a muzykální v řeči a v jazyku českém svato-václavském někdy od Otce vlasti slavné a svaté paměti císaře Karla Čtvrtého na Hradě pražském často zvučně a hlučně držaná... To jest: Kancyonál a Kniha zpěvní na všechny svátky a slavnosti vejroční nyní v nově vydaná.* Staré Město pražské 1693, s. 66.

38 Mezi mnoha kandidáty na určení autorství barokní hry *Komedie o turecký vojně* z 2. poloviny 17. století, které shromáždila L. Sochorová v práci *Z české ‚vlastenecké' dramaturgie 17. století* (in: Česká literatura, *36,* 1988, s. 138n.), je také zmíněn V. K. Holan, ale bez prokazatelných dokladů.



RÉSUMÉ

Eva MIKANOVÁ: *Musikkultur in der Wallenstein-Domäne im 17. und 18. Jahrhundert*

Das Isergebiet (Pojizeří) galt immer als wirtschaftlich und kulturell eng zusammengeschlossen. Die Bildung hatte hier einen hohen Grad erreicht. Vor allem im 16. Jh. kam es hier zu einem hohen Aufschwung des Schulwesens und damit zusammenhängender Musikkultur. Einen großen Verdienst daran hatte die Gemeinde der *Böhmischen Brüder,* die ihren bedeutendsten Sitz in Mladá Boleslav hatte, und auch in Turnov, Bakov nad Jizerou, Bělá pod Bezdězem und anderen Orten tätig war. Hier gründete sie Schulen, Buchdruckereien, hier betätigten sich ihre hochgebildeten Mitglieder, z. B. Jan Blahoslav, Jan Augusta, Lukáš Pražský, Jan Roh, Nicolaus Claudianus u. a. Die Gegenreformation schritt hier langsamer voran, als in anderen Gebieten. Ein wichtiger Faktor, der einen wesentlichen Einfluß auf dortige kulturelle, namentlich musikalische Bildung der Bevölkerung ausübte, war ein verhältnismäßig dichtes Netz der Literatenbruderschaften, ähnlich den deutschen Kantoreien. Aus dem Zeitraum vor dem *Weißen Berg* stammen Literatenbruderschaften in Mladá Boleslav (hier wurde die Bruderschaft zu einem Vorbild für andere Bruderschaften im Lande), in Turnov, Dobrovice, Benátky nad Jizerou, Sobotka, Bakov nad Jizerou, später noch in Bělá pod Bezdězem und Mnichovo Hradiště. Ihre Aufgabe war es, vor allem für Musik bei Gottesdiensten zu sorgen. Nach dem Dreißigjährigen Krieg mußte sich das ausgeplünderte Land zuerst von den Kriegsplagen erholen. Der größte Teil des Landes im Isergebiet gehörte den Waldsteins. Die Herrschaft kam zur höchsten Blüte unter Arnošt Josef Waldstein, der sie 1670 übernahm. Er schaffte einen Eigentumskomplex, der die Waldstein-Sippe unter die größten Feudalherren in Böhmen stellte. Er sorgte auch für kulturelle Beziehungen. Außer der Bautätigkeit widmete er eine große Aufmerksamkeit der Musik. Er verfügte höchstwahrscheinlich über eine eigene Schloßkapelle. Vor allem erließ er 1689 für Bakov eine Anordnung, in der er beschloß, daß kein Bürgersohn, ohne daß er sich teilweise der Musik oder dem Chordienst widmete, in die Lehre gehen konnte. Diese Anordnung wurde auch in anderen Städten der Domäne in verschiedenen Varianten zur Geltung gebracht. Musikalische Kenntnisse sind im Landesgebiet buchstäblich zum Lebensbedürfnis geworden.

Václav Karel Holan Rovenský lebte in dieser Zeit. Seine Lebensdaten sind lückenhaft. Als Geburtsjahr wird die Jahreszahl 1644 angegeben. Er starb am 27. Februar 1718. Als Organist betätigte er sich in seinem Geburtsort Rovensko pod Troskami, Turnov, Dobrovice, in Prag auf dem Vyšehrad. Am Lebensende wurde er Einsiedler in Valdštejn. Berühmt wurde er durch die Ausgabe der St. Mathäus–Passion, St. Johannes–Passion und durch die Ausgabe des Kirchengesangbuches Capella regia musicalis. Die Passionsgesänge und das Kirchengesangbuch waren in böhmischen Ländern beliebt. Capella regia musicalis und die Mathäus–Passion widmete er Arnošt Josef Waldstein. Es ist uns bekannt, daß die leider verschollenen Rorate von ihm für die Literaten in Turnov vertont wurden. Lieder aus seinem Gesangbuch waren im Land verbreitet. Zwei von diesen Liedern wurden auch in die Eisenbroder Osterspiele, die seit der Hälfte des 18. Jahrhunderts aufgeführt wurden, und in das Sepolcrum von Jiří Ignác Linek (Georg Ignaz Linek), der als Kantor und Chorleiter in Bakov nad Jizerou 1725–1791 wirkte, eingegliedert.

Auch zu Linkas Zeit lebte die Region ein reiches Kulturleben. Der Nachkomme der Waldstein-Sippe Vinzenz (1731–1797), selbst aktiver Musiker, war ein eifriger Musikantenförderer und Mäzen (Josef Mysliveček, Anton Kammel, W. A. Mozart) und sorgte für ein reges Musikleben in der Region.

(Übersetzt von Milena Swobodová)

Marie VOJTÍŠKOVÁ: *Einsiedlertum in Nord- und Nordostböhmen in der Zeit des Barocks*

Das größte Aufblühen des Einsiedlertums im Königreich Böhmen wird im 17. und 18. Jahrhundert verzeichnet. Seine Anfänge hängen eng mit der Rekatolisierung zusammen, deren Antritt im vom Protestantismus überfluteten Lande, in die zweite Hälfte des 16. Jahrhunderts eingreift.

Die ersten Einsiedeleien (Eremitagen) baute der Adel nach italienischer Art als ländliche Zufluchtsorte für Meditation und Erholung. Ein anderer Anlaß war das Vorbild des spanischen Einsiedlerberges

Montserrat, dessen Marienkult durch Verehelichung einer spanischen Prinzessin mit dem böhmischen König Ferdinand III. ins Land kam. Als eine weitere Inspiration diente das gegenreformative Aufleben der Verehrung böhmischer Heiligen und Einsiedler, des hl. Ivan und hl. Prokopius, die im 9. und 11. Jahrhundert lebten. Nach ihrem Vorbild wählten weltliche Personen und einige Ordensmitglieder, aus natürlicher Sehnsucht nach einer geistigen Vollkommenheit, ein einsames Leben. Die Einsiedler lebten von Liebesgaben (Almosen), von eigener Arbeit in den Kleinwirtschaften oder sie nährten sich vom Kunstgewerbe und anderen Tätigkeiten. Auch nach Festsetzung der katholischen, als einzig im Lande zugelassener Religion, wurde Nord- und Nordostböhmen einem unerwünschten Druck des Protestantismus aus dem benachbarten Land ausgesetzt. So wurden hier reichlich verschiedene Kultusobjekte gebaut. Die Einsiedler erhielten Deputate und Stiftungen als Kapellenhüter und Beschützer von Passionsstatuen und Kreuzigungswegen. Sie waren auch oft Veranstalter von Andachten oder Helfer bei volkstümlichen Pilgerfahrten zu wundertätigen Bildern und Quellen. Für dauernde Gebete für alles Lebendige und Tote, für von den weltlichen Genüssen abgewandte, fromme Lebensweise, wurden sie zu ehrwürdigen Ratgebern für Körper und Seele.

1732 genehmigt der Papst statutarisch im Königreich Böhmen eine neue Bruderschaft der Ivaniten. Verfasser dieser Statute war Anton Dominik Stoy, Rektor einer Schule, nachfolgend Einsiedler. Er stammte aus Jablonné v Podještědí. Zusammen mit anderen Orden wurden Einsiedler durch kirchliche Reformen Josef des II. im Jahre 1782 aufgehoben.

(Übersetzt von Milena Swobodová)

Vojtěch RON: *Theater und Václav Karel Holan Rovenský*

Nördlicher Streifen des Raumes zwischen den Ufern Labe (Elbe), Děčín (Tetschen) und Hostinné (Arnau) war im Zeitraum nach der Schlacht auf dem Weißen Berg im Jahre 1620 bis tief in das 19. Jahrhundert einmalig mit seiner Eigenart, mit verschiedener theatralischer und dramatischer Schaffung tschechisch und deutsch sprechenden Bewohnern. Im ersten Jahrhundert dieses Zeitraumes (1620–1720) kommt es zur Schlußfolge konfessioneller Veränderung, welche einen entscheidenen Einfluß auf die sich langsam durchsetzende neue Theaterschaffung hatte. Ihren Anfang kann man in dem Jesuitenkollegium in Jičín (Jitschin, 1623) feststellen. Auch in den folgenden Jahrzehnten ist das Theater der Jesuiten in Jičín in dieser Gegend am fleißigsten. Seinen Einfluß kann man auch in entfernten Städten, zum Beispiel in Liberec (Reichenberg), in der Hälfte des 17. Jahrhundert erfassen. Es beeinflußt auch die Theatertätigkeit der Augustinianer in Česká Lípa (Böhmisch Leipa), Mimoň (Niemes), Hostinné, Frýdlant (Friedland) usw. Es ist Theaterschaffung, welche von Institutionen, Orden und bürgerlichen Schulen und frommen Brüderschaften gesichert, theatralische Passionsprozessionen und auch weitere Aufführungen anderer Art veranstaltet.

Überhaupt das erste tschechische Schauspiel der nördlichen Hälfte Tschechei war bezeugt in Sobotka im Jahre 1629. Es war höchstwahrscheinlich eine Inszenierung des mittelalterlichen Typs. An die nächste Stelle meldet sich Železný Brod (Eisenbrod) im Jahre 1699. Das tschechische Theater beginnt sich erst nach dem Jahre 1720 durchzusetzen. Hauptsächlicher Inspirator war das Werk Martin von Cochem Das Leben von Jesus.

Vom Anteil von Václav Holan Rovenský an den Theatervorstellungen haben wir keinen einzigen Nachweis, wir kennen auch keine seine Äußerungen dementsprechender Art. Man kann aber anschließen, daß er sich mit dem Theater nicht getroffen hat. Als Persönlichkeit war er kein Theatertypus, aber in seinem Kantional kann man dramatische Elemente finden.

(Übersetzung vom Autor)

MATERIÁLY

Mariánské a další světecké sloupy na Semilsku

Vratislav Nejedlý – Miloš Suchomel – Pavel Zahradník

Průzkum a shromažďování informací o mariánských a dalších světeckých sloupech na Semilsku navazuje na obdobnou práci, týkající se Jičínska, publikovanou v předchozím svazku tohoto sborníku.[1]

O smyslu celé akce platí i pro Semilsko to, co bylo napsáno v úvodu tehdejší stati. Bohužel se tu nepodařilo soustředit dostatečně reprezentativní soubor informací, pomocí kterých by mohlo být nějak zásadně rozšířeno statistické vyhodnocení jednotlivých sledovaných okruhů.

Pro přehlednost je však třeba uvést, že byly soustředěny zprávy o celkem devatenácti památkách. Z tohoto počtu je čtrnáct statuí mariánských rozličných typů, dvě svatojánské a po jednom pak byly zasvěceny sv. Antonínu Paduánskému, sv. Barboře a sv. Maří Magdaléně. Časové rozpětí vzniku sloupů sahá od konce 17. století – nejstarší datovaný je z roku 1694 ve Víchové – až po polovinu 19. století – sloupy ve Všeni z roku 1851 a již neexistující v Turnově z roku 1848. Vedle turnovského se do dnešních dnů nedochoval na svém původním místě, celý a bez poškození také mariánský sloup, který zdobil náměstí ve Vysokém nad Jizerou. Oba byly strženy v padesátých letech našeho století.

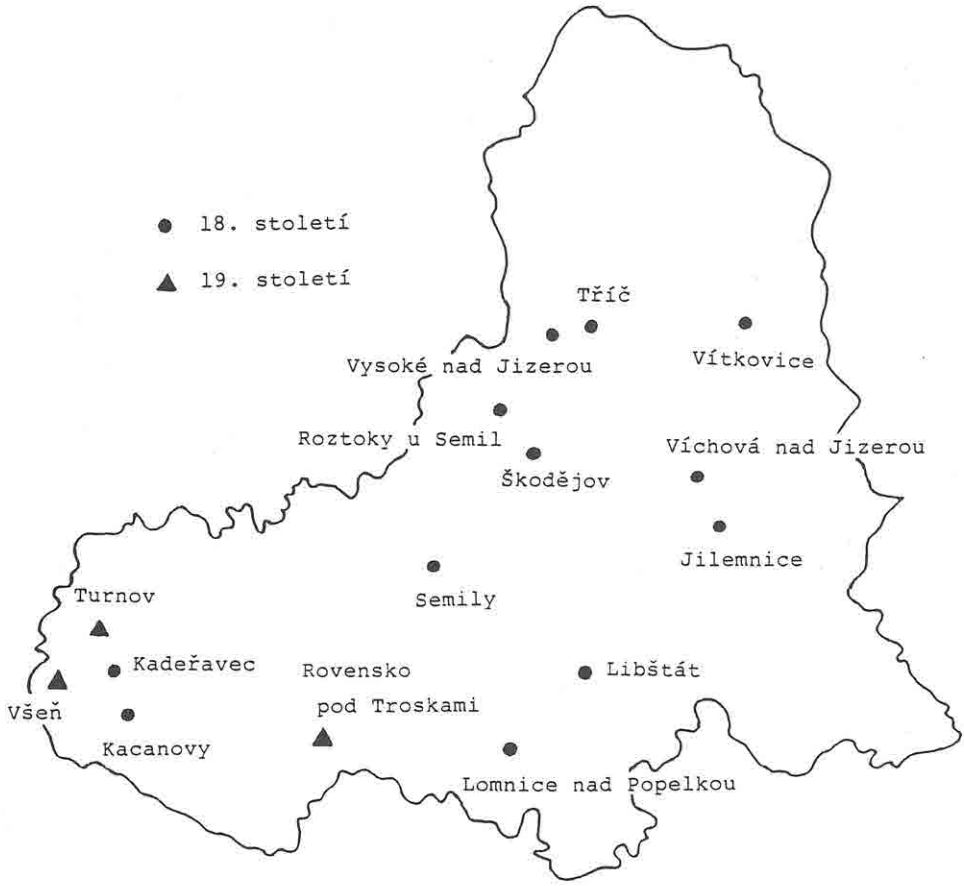
Autorství se na podkladě písemných pramenů podařilo určit u tří statuí, u několika dalších je velmi pravděpodobné, že vznikly v dílně některého z turnovských řezbářů a sochařů v 18. století a svá díla dodávala na Turnovsko a Semilsko také sochařská rodina Jelínků z Kosmonos.

JILEMNICE

Neznámý autor, sousoší Panny Marie, sv. Barbory a sv. Maří Magdalény, 1723, rejstř. č. 2595; původně snad tvořící jediný sochařský celek s postavami sv. Jana Nepomuckého a sv. Vavřince, které v dnešní podobě asi pocházejí až z roku 1799 a jsou díly jiného anonymního autora, rejstř. č. 2594; všechny sochy a podstavce

jsou z červeného pískovce; v čele na vrcholové volutové podnoži Immaculaty vyryto datování: 1723.

O autentické podobě mariánské statue v Jilemnici nemáme bohužel žádné konkrétní dobové zprávy. Ze seznamu soch jilemnické farnosti z roku 1836 vyplývá, že dnešní dvě oddělená sousoší P. Marie z roku 1723 a krucifixu z roku 1799 (se sochami sv. Jana Nepomuckého a sv. Vavřince) byla sestavena dodatečně při transferu mariánského pomníku. V seznamu se totiž hovoří o tom, že sochy sv. Jana Nepomuckého a sv. Vavřince tvořily se sochami P. Marie, sv. Barbory a sv. Maří Magdalény ještě před stavbou nové vodní nádrže (kašny) jedno společné sousoší.[2] Nová kašna byla postavena v letech 1835–1836[3] a vskutku



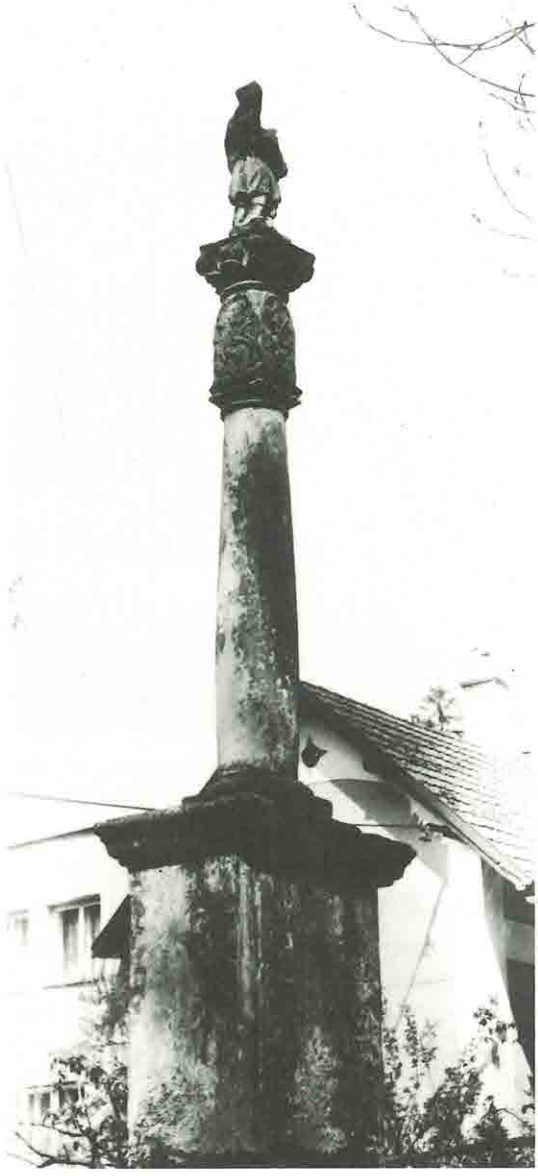
Mapka rozšíření světeckých sloupů v semilském okrese.



Jilemnice. Sousoší P. Marie, sv. Barbory a sv. Maří Magdaleny z r. 1723. (Snímek J. Horáček 1944.)

v jilemnické účetní knize nacházíme k 3. březnu 1835 položku 110 zl. 20 kr., které byly zaplaceny *za zhotovené podezdění pro pět přenesených soch na náměstí.*[4] V současné době tuto informaci fakticky podporují pouze materiálově i tvarově totožné postamenty obou dvojic světců a světic. To je také jediná spojnice mezi pěticí figurálních sochařských prací, neboť postavy sv. Jana Nepomuckého a sv. Vavřince na bocích krucifixu malovaného na plechu evidentně charakterizuje jiný výtvarný projev než trojici ženských figur a zdá se, že jsou tedy dost možná pozdějšími náhradami za autentická sochařská díla, odstraněná z někdejší statue pro havarijní stav pískovce. Nelze ani vyloučit možnost jejich vzniku v zmiňovaném roce 1799, jímž byl pomník Ukřižovaného Krista datován na soklu, shodou okolností pořízeném též v červeném pískovci. Dnes je ovšem nápis zcela nečitelný.

Další zpráva z roku 1836 zmiňuje lakonicky jen *sochu sv. Kříže z kamene, se dvěma skupinami více svatých figur z kamene, natřeno olejovými barvami,* v dobrém stavu. Konečně soupis z roku 1837 přináší stejné údaje jako zmíněný prvý



Kacanovy. Sloup se sochou sv. Jana Nepomuckého. (Snímek O. Kudrnáč 1995.)

seznamový elaborát, avšak navíc uvádí, že *iluminovány* jsou sochy sv. Kříže, sv. Jana Nepomuckého a sv. Vavřince a u zbývajících tří skulptur se o malířské

povrchové adjustaci nezmiňuje.[5] Pozoruhodné ovšem je, že právě kamenné bloky štafírovaných soch sv. Jana Nepomuckého a sv. Vavřince jsou dnes v dezolátním, havarijním stavu, zatímco výtvarný materiál protějšího mariánského sousoší nejeví tak výrazné známky koroze a rozpadu.

KACANOVY

Turnovská dílna?, sloup se sochou sv. Jana Nepomuckého, druhá třetina 18. století, pískovec, rejstř. č. 2629, na hlavici reliéfy Ukřižování, sv. Kateřiny?, sv. Doroty? a sv. Barbory.

O soše stojící na soukromém pozemku u čp. 19 se zatím nepodařilo získat žádné informace, založené na archivním materiálu.

Drobné měřítko vrcholové figury sv. Jana Nepomuckého a použití reliéfů s Ukřižovaným v čele při výzdobě sloupku by svědčily pro to, že autora lze hledat v okruhu některé turnovské dílny,[6] působící ve druhé třetině 18. století.

KADEŘAVEC

Turnovská dílna?, sloup se sochou Panny Marie, druhá čtvrtina 18. století?, pískovec, rejstř. č. 2839, na dříku sloupku reliéfy sv. Josefa, sv. Václava, sv. Jana Nepomuckého, sv. Rozálie?, sv. Anny, sv. Maří Magdalény, sv. Jana Evangelisty, sv. Šimona a neidentifikovatelného světce.

Písemné prameny informující o vzniku a starším období existence sloupku se zatím nepodařilo zjistit. Dosavadní literatura klade vznik sloupku do druhého desetiletí 18. století s tím, že reliéfy jsou na dříku vysekány dodatečně, asi o jedno století později.[7] Situace je o to komplikovanější, že na podstavci památky se nachází, sice druhotný, letopočet 1747 a většinou dosti dobře informovaný konzervátor památkové péče Karel Vik z Turnova datoval sloupek do roku 1726.[8] Ačkoliv se zřejmě bez získání průkazných archivních pramenů nepodaří dobu vzniku sloupku přesně určit, je možnost jeho postavení ve druhé čtvrtině 18. století velmi pravděpodobná, stejně jako fakt, že se s pravděpodobností hraničící s jistotou jedná o práci některé z turnovských dílen.

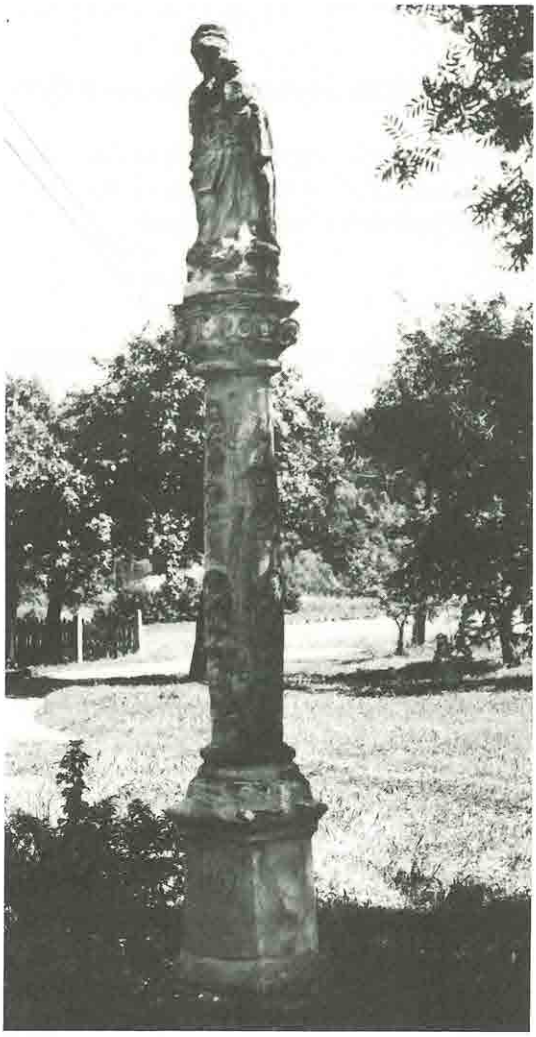
Také o opravách sloupku se dochovalo velmi málo záznamů. Jednalo se o nich sice celá čtyřicátá léta 20. století, písemné prameny však neumožňují říci, zda k opravě vůbec došlo.

LIBŠTÁT

Turnovská dílna?, mariánská statue, druhá polovina 18. století, červený pískovec, rejstř. č. 2658, na podstavci vpředu nápis: *U Tebe jest pramen života, Žalm 35,10,*

za Tvou ochranu prosíme, vzadu na podstavci nápis: *Obnovena nákladem dobrodincův leta Páně 1852* (přepsáno na 1888).

První písemnou zprávou o soše, kterou lze přiřadit do okruhu děl, vzniklých činností turnovských sochařských a řezbářských dílen Černovických a Chládků,[9] je údaj v jednacím protokolu libštátského farního úřadu ze dne 1. října 1852. Uvádí se v něm, že do statue *pod první římsu svrchu* byla vložena památní listina se



Kadeřavec. Mariánský sloup z druhé čtvrtiny 18. století. (Snímek M. Suchomel 1994.)



Libštát. Mariánská statue z druhé poloviny 18. století. (Snímek M. Suchomel 1994.)

seznamem libštátských občanů, kteří přispěli na toho roku prováděnou opravu. Celkem se vybralo 65 zl. 44 kr.[10]

Pro další opravu, provedenou po zhruba třiceti letech, by svědčilo datum 1888 na podstavci statue. Podle sdělení obecního úřadu v Libštátě byla socha opravována naposledy někdy mezi lety 1963 až 1965.

LOMNICE NAD POPELKOU

Neznámý autor, sloup se sochou Panny Marie, na balustrádě sochy sv. Jana Nepomuckého, sv. Rozálie, sv. Vavřince a sv. Šebestiána, 1713, pískovec, rejstř. č. 2666, na soklu sloupu v čele reliéf s Ukřižovaným Kristem a nápis: *Anno 1713 Ex Voto;* další nápisy – vlevo na vsazené břidlicové desce: *z úCty k tobě Matko Páně obnoVeno oD VěrnýCh CtItelů;* vpravo na vsazené břidlicové desce: *Toto skupení soch Panny Marie, sv. Jana Nep., sv. Rosálie, sv. Vavřince a sv. Šebestiána bylo r. 1889 přenešeno a r. 1890 opraveno;* pod nápis později přiřazeno datum další opravy: *1929;* na odvrácené straně: *CIVes LoMnICenses renoVabant DIebVs aVgVstI.*

Nejstarší zápis, věnující pozornost mariánské statui, přináší městská pamětní kniha, vedená od roku 1785. Zpravuje nás o katastrofálních následcích zhoubného moru v Čechách. Doslova se tu uvádí: *Léta 1713 až do 1714 do posledního měsíce martzi v země České byl veliký mor, v kterém přes 20 tisíc lidu zemřelo [...]; téhož léta stavena byla v zdejším rynku kamenná statue k cti a slávě Boží a Panny Marie bez poškvrny počaté a svatého Jana Nepomuckého a svatého Šebestiána, též svatého Vavřince a svatý Rozárie* [původně uvedeno *Maří Majdaleny*], *které štatue slušně a ozdobně až dosavad v rynku lomnickém se spatřují; sloup, na kterým fikura Nepoškvrněné Panny Marie se spatřuje, jest asi 15 loket vysoký a dělá pěknou ozdobu městu; ta štatue jest vystavena z obecních užitků, toliko vrchnost fůry a lešení darovala, na poděkování, že Bůh městečko Lomnici a celý panství lomnický od moru a pádu dobytka zachovati ráčil.*[11] Obdobné informace o vzniku statue na náměstí v Lomnici nad Popelkou přináší i pamětní kniha lomnické fary z roku 1836[12] a pamětní kniha Františka Hudského z roku 1846.[13]

K první známé opravě sousoší se váže zápis v již citované městské pamětní knize: *Léta 1779 renovírována byla v zdejším rynku štatu*[e], *a to od samej*[ch] *dobrodinců, totiž Pannu Marii dal renovírovat jemnostpán decan Václav Hekler, sv. Jana Nepomuckého p. Pater caplan Jan Mikeš, sv. Šebestiána Antonín Kinčel mla*[d]*čí, soused lomnický, sv. Rozárii Anton Švehla, primas zdejší, sv. Vavřince Josef Prskavec, radní, sv. Annu dal vytesat na slávě podstamentem Wentzel Klemer, sv. Václava Václav Thuma.*[14] Obdobně opět referují o renovaci morové statue pamětní kniha lomnické fary z roku 1836 i o deset let mladší kronika Hudského.[15]

O další restauraci pomníku se dozvídáme z městské pamětní knihy: *1861 v měsíci červnu byla socha Panny Marie na náměstí zcela obnovená a ta práce sochaři Matějovi Beranovi ze Sobotky svěřená. Opravení samo stálo 260 zl., které zvláště přičiněním p. radního MDr. Kabeláče dílem z vykoupení zasílacích lístků k jmeninám, dílem z divadelních představení, dílem z příspěvků zapraveny byly. Chronogram potahující se na rok tohoto obnovení [...] jest od Čeňka Šlechty.*[16]



Lomnice nad Popelkou. Sloup se sochou P. Marie. (Snímek O. Kudrnáč 1995.)

Do let 1889–1890 spadá zásadnější renovační manipulace s lomnickým morovým sloupem. Z podnětu faráře Emanuela Ferkla a čelnějších občanů je statue přemístěna z excentrické pozice do středu náměstí. Zřejmě při demontáži a novém sestavování soklu došlo k odstranění reliéfů sv. Anny a sv. Václava, o nichž se ještě zmiňuje seznam soch lomnického panství z roku 1836, podobně jako před ním v roce 1779 městská pamětní kniha.[17]

Opravy se mariánský pomník dočkal ještě v roce 1929. Potom však nastává vlivem válečných událostí a následkem zmenšeného zájmu oficiální ateistické ideologie o památky příslušející tematicky do sféry křesťanské ikonografie absence pečovatelských snah. A tak také v případě lomnické kamenosochařské památky dochází k její restauraci až v roce 1977, kdy je sousoší opraveno akad. sochařem Mojmírem Preclíkem a akad. malířem Jiřím Radou.

ROVENSKO POD TROSKAMI

Autor původní statue z roku 1743: František Fiala; autor soklu a sloupu z roku 1845 (i postavy Panny Marie?): Jan Zeman ze Žernova; autor kopie sochy Panny Marie z roku 1933: J. Jůza, sloup se sochou Panny Marie, pískovec, rejstř. č. 2769, na soklu nápisy – v čele: *Oroduj za nás, sv. Bozí Rodičko, Outočiště hříšníků;* vlevo: *Potěšení zarmoucených;* vpravo: *Uzdravení nemocných;* na odvrácené stěně: *Ku cti na nebevzetí Panny Marie vypracováno z nákladu obce Rovenské od Jana Zemana z Zernova 1845; 1933 obnovil J. Jůza Praha XVII.*

Mezi zápisy v městské pamětní knize z let 1620–1768 nalézáme zprávu o *vypracování* mariánské statue v roce 1743 od Františka Fialy z Turnova a nadšený popis slavnostního svěcení sloupu na rovenském náměstí 4. února 1744, *pro budoucí paměť* sepsaný radním písařem Václavem Mrškou.[18] Ještě v roce 1835 je v soupise soch rovenské farnosti zmínka o tom, že socha je v dobrém stavu, postavena obcí, a ta je povinna ji udržovat.[19] Teprve pamětní kniha, založená v roce 1879 a vedená až do roku 1883, přináší opožděně zmínku o zásadní renovaci statue, když k roku 1845 zaznamenává postavení nové sochy Panny Marie.[20] Další zprávy pocházejí až z první poloviny 20. století. V noci z 18. na 19. října 1932 strhla vichřice část kamenného bloku postavy Panny Marie.[21] Dne 10. listopadu téhož roku má však starosta obce již v rukou povolení zaplatit opravu statue z finančních prostředků Martínkovy nadace.[22] Městská rada pak 28. 11. 1932 rozhodla na doporučení profesora Josefa Drahoňovského zadat provedení opravy sochaři J. Jůzovi z Podhorního Újezda za obnos 6 tisíc korun.[23] O vlastní opravě pomníku v roce 1933 nás informuje zápis v městské pamětní knize: *Mariánská socha na náměstí [...] byla 23. května t. r. se sloupu sňata a odvezena do dílny sochaře J. Jůzy do Podhorního Újezda u Hořic, aby tam podle ní zhotovili sochu novou, která podle nařízení úřadů musela být kopií sochy staré. V podstavci byly nalezeny zbytky plechové krabice s několika starými mincemi měděnými a stříbrnými, z nichž nejstarší byla z roku 1816. Nová socha byla postavena 3. června 1933. Do podstavce byly v měděné schránce uloženy staré nalezené mince, pak mince nové od pětihaléřové až po desetikoruny. Obnovení sochy vyžádalo si nákladu 8 750 Kč. Zdejší farář, osobní děkan Rudolf Šubrt, vysvětil novou sochu 15. srpna t. r. Původní sochu postavila obec rovenská roku 1845.*[24] Předběžné obavy občanů Rovenska z akce *pokrokových* stran, usilujících údajně o odstranění mariánského sloupu z náměstí obce, byly rozptýleny nejen ujištěním městského úřadu v Rovensku z 5. února 1933 o tom, že o žádném chystaném přesunu statue není nic známo, ale nakonec i zdařilým dokončením záchranné akce.[25] S pozoruhodným faktickým poznatkem se setkáváme v dopisu Ladislava Poláka ze dne 2. března 1939. Ten v listu adresovaném Státnímu památkovému úřadu upozorňuje na to, že v Podhorním Újezdě je dosud odložen originál sochy Panny Marie ze sloupu v Rovensku pod Troskami. Píše zde o soše *v barokním provedení, dosti poškozené,* jejíž detaily

však má k dispozici. *Socha je 180 cm vysoká, kompozičně v tvaru písmene S,* vysvětluje v dopise a táže se, *jak se k ní zachovati.* Sochu měl podle příkazu původně zničit, ale on tak neučinil z piety k tomu uměleckému dílu. Státní památkový úřad v odpovědi ze dne 26. dubna 1939 Ladislavu Polákovi sděluje, že tuto skutečnost bere s uspokojením na vědomí, vyslovuje mu uznání a doporučuje, aby originál byl nabídnut městskému muzeu v Turnově.[26] Po víc jak padesátileté odmlce pramenů se objevuje čerstvá zpráva o restauraci rovenského mariánského sloupu v roce 1991 akad. sochařkou Marií Učíkovou za částku 26 000 Kč.

Citované historické archivní dokumenty nám bohužel umožňují dvojí výklad skutečného původu kamenného bloku sochy Panny Marie, sejmuté v roce 1933



Rovensko pod Troskami. Mariánský sloup z r. 1845. (Snímek O. Kudrnáč 1995.)



Semily. Sousoší P. Marie, sv. Jana Ev., sv. Jana Křt. a sv. Jana Nepomuckého z r. 1738. (Snímek O. Kudrnáč 1995.)

s vrcholu sloupu a transferované J. Jůzou do Podhorního Újezda k reprodukci. Zůstává zde nezodpovězená otázka, zda šlo skutečně ještě o originál Františka Fialy, anebo pouze o kopii původní sochy, pořízenou v roce 1845 Janem Zemanem. Pro zemanovskou volnou kopii by totiž hovořila do plintu sochy vložená plechová schránka s mincemi, mezi nimiž nejstarší peníz pocházel z roku 1816! O barokní, dynamičtěji koncipované formě a kompozici (ve tvaru S) však zase informuje zmínka Ladislava Poláka, který mluví přímo o *barokním provedení*.[27] Na statui však je uváděn jako autor Jan Zeman.

ROZTOKY U SEMIL

Turnovská dílna?, sloup se sochou Panny Marie (Immaculata), 1728, červený pískovec, rejstř. č. 2775, na podstavci reliéfy – vpředu Ukřižování, vpravo sv. František z Assisi, vlevo sv. Jan Nepomucký, vzadu sv. Antonín Paduánský, na podstavci nápisy: vpravo *S. FRANCTIŠEK SERAFIN,* vlevo *S. IOANES NEPOMUK,* vzadu *S. ANTONIN PADUANSKI,* na podstavci vpředu datace *1728.*

O mariánském sloupku, datovaném na podstavci do počátku 18. století, dosavadní literatura soudí, že je snad dílem turnovského řezbáře a sochaře Adama Fialy, otce Františka Fialy.[28] Žádné přímé doklady to však nedokazují. Písemné informace o soše jsou až ze 20. století a navíc velmi kusé. Roztocký obyvatel František Skrbek napsal Státnímu památkovému úřadu v roce 1937, že socha je ve špatném stavu, její majitel však nemá na opravu finanční prostředky. Poslední restaurování snad bylo prováděno v roce 1870. Památkový úřad odpověděl, že by snad byla naděje získat menší zemskou subvenci (do výše 500 K). Pokud je však socha dobře a pevně osazena, *stačilo by náležitě uklínovati stupně a zalíti všechny spáry a trhliny umělým kamenem, tj. směsí vápna a písku s malým přídavkem cementu – nikoli však čistým cementem.* Tím však korespondence skončila.[29]

SEMILY

Martin Jelínek st. (?), sousoší Panny Marie, sv. Jana Evangelisty, sv. Jana Křtitele a sv. Jana Nepomuckého, 1738, pískovec, rejstř. č. 2474, na podstavci reliéfy: v čele: Ukřižovaný Kristus, vlevo: sv. Václav, vpravo: sv. Florián.

Regionální literatura vysvětluje postavení mariánské statue v Semilech jako díkůvzdání za záchranu města po požáru, vzniklém někdy na počátku třicátých let 18. století, a zároveň podává zprávu (bohužel bez udání pramenů) o tom, že kdysi, snad již před rokem 1714, zde existoval *obraz* (což může znamenat reliéf) Panny Marie.[30]

Dnešní sousoší nepochybně vzniklo v roce 1738. Máme o tom zcela konkrétní průkazný materiál v dochované knize obecních počtů, podle které bylo roku 1738 *na statui na rynku darováno* 41 zl. 49 kr. 3 pen. (z toho 7 zl. 30 kr. od cechů, 35 kr. v pokutě a zbytek od dárců, z nichž největší částku, 14 zl., věnoval farář Karel Hájek). Zbývající vydání bylo hrazeno z obecní pokladny. Celkové vyúčtování je v dokumentu takto specifikováno (ve zlatých, krejcarech a penízích):

Vydání na stat. P. Marie:

Řezbářovi, kameníkovi a skalníkovi	*140.00.0*
Formanům velkoskalským	*6.00.0*
Ti formani a pomocníci k tomu v Záhoří utrávili	*4.00.0*

V rathauze utrávili	*2.37.0*
U rychtáře semilského	*3.22.3*
Na kořalce	*0.50.0*
Za tlustý provaz, který se potrhal	*0.24.0*
Za volovo k zalívání	*7.00.0*
Za železo	*3.30.0*
Na kytu nákladu	*1.30.0*
Kameníkovi od stupňův kolem	*2.00.0*
Kamení na grunt 2 sáhy	*0.54.0*
Od vožení téhož kamení	*1.00.0*
Zedníkům od gruntu	*2.00.0*
Za 1 strych vápna	*0.30.0*
Od vystavení lešení	*1.00.0*
Suma vydání ke statui	*176.37.3*

Pozoruhodné je na tomto výčtu, že neobsahuje položky ani za štafírování, ani za zlacení sloupu.[31] Lze to ovšem vysvětlit skutečností, že obecní počty za léta 1739–1753 se nedochovaly.

O malířské adjustaci sousoší nás za to informuje další zpráva, pocházející z roku 1764. Tehdy bylo *ode stafírování statuae Panny Mariae na ringu Václavovi Zákoutskému dle jeho specificací za zlato, barvy, železo* zaplaceno 71 zl. 30 kr. 3 pen.[32]

Další zachovaná zpráva o mariánském pomníku v Semilech je téměř o sto let mladší. Pochází z roku 1858 a nalézáme ji ve farní kronice, kde se dočítáme, že *socha Nanebevzetí Panny Marie na semilském náměstí byla pozlacena a celá zbývající část této veřejné památky nově barvami natřena.*[33] Renovace byla placena z finančních prostředků města, takže výdaje jsou uvedeny v knize obecních počtů v následujícím pořadí:

Od správy sochy a koule na náměstí Jiří Prokopovi 18 zl. 45 kr.
Za ozdobení a od zlacení sochy na náměstí p. Prokšovi z Prahy 300 zl.
Za lakování té samé panu Reitrovi z Prahy 100 zl.
Od nádenické práce a za hřebíky při stavbě lešení u sochy 7 zl. 50 kr.
Jan Havránkovi za sorny k škrabání sochy a od střelby při Nar. K. P. 6 zl. 15 1/4 kr.[34]

V roce 1889 je sousoší znovu opravováno, tentokrát sochařem Suchardou z Nové Paky, který vrcholovou sochu Panny Marie nově vyzlatil a ostatní sochy restauroval celkem za částku 150 zl., jak uvádí farní kronika.[35]

V počátečních letech čerstvě zrozeného Československa se objevovaly obrazoborecké tendence likvidovat sochařská umělecká díla poplatná křesťanské ikonografii, především však sochy sv. Jana Nepomuckého. Tyto snahy neminuly ani Semily, kde obzvláště agilně a vehementně usilovaly tzv. pokrokové spolky od



Škodějov. Mariánský sloup z 2. pol. 18. stol. (Snímek O. Kudrnáč 1995.)

roku 1919 o odstranění skulptury tohoto světce z mariánského sousoší.[36] Teprve důrazný dopis Zemského památkového úřadu městské radě ze dne 16. ledna 1920 učinil těmto devastačním snahám přítrž, aspoň pokud se týkalo svatojánské postavy na mariánském sloupu.[37]

Další oprava statue se uskutečnila při příležitosti svatováclavského milénia v roce 1929. Dozvídáme se to opět z lakonického záznamu ve farní kronice: *Mariánské sousoší zrestaurováno – Ant. Hylman z Čisté u Kel.*[38]

Na podzim roku 1994 byl již zrestaurovaný sloup (akad. sochaři a restaurátoři Taťána Konstantinová a Jiří Novák) stržen nákladním automobilem. Neprodleně poté bylo přikročeno k dalšímu restaurování týmiž restaurátory.

Pokud jde o umělecký projev, postavy a reliéfy semilské sochařské památky připomínají umělecká díla kosmonoských Jelínků, především však Martina st. a Josefa Jiřího Jelínka, jak na to bylo již dříve upozorněno.[39]

ŠKODĚJOV

Neznámý autor, sloup se sochou Panny Marie, druhá polovina 18. století, pískovec, rejstř. č. 2806, na podstavci vzadu nápis: *Opraveno z nákladu Františka Novotnýho L. P. 1878.*

O vzniku sochy ani o jejích opravách nebyly zatím nalezeny žádné písemné záznamy. Rustikálnost jejího výtvarného pojetí znesnadňuje datování na základě formální analýzy. Proto je možno uvažovat i o počátku 19. století jako o době jejího vzniku.[40]

TŘÍČ

Jan Chládek st.?, mariánská statue, 1761, červený pískovec, není zapsáno ve státním seznamu kulturních památek, vpředu dole na podstavci datace 1761, vpředu na podstavci reliéf Ukřižování, vlevo sv. Barbory, vpravo sv. Kateřiny.

Mariánská statue v Tříči je jednoznačně datována vytesaným letopočtem na podstavci. Jde zřejmě o typ Panny Marie - těšitelky bezdětných a ochranitelky těhotných. Jediným dosud nalezeným archivním pramenem, který se vztahuje k soše, je stručný záznam v seznamu soch vysocké farnosti z 21. dubna 1836.[41] Statue je zde popsána jako *jednoduchý sloup, na kterém je vyobrazení prosící Matky Boží, vše z pískovce. Sloup se nachází před domem Matouše Slavíka čp. 1* a byl *zřízen v r. 1776*. Rozdíl v datacích, tj. mezi datací uvedenou na podstavci sochy a záznamem z roku 1836, se nepodařilo vysvětlit.

TURNOV

Josef Max, sloup se sochou Panny Marie, 1847–1848, pískovec, stržen roku 1953.

Turnovský mariánský sloup vznikl zásluhou turnovského měšťana Antonína Ederera, jenž zemřel roku 1829 a v závěti odkázal polovinu čistého jmění na postavení této sochy na turnovském hlavním náměstí. Odkázaná částka činila 464 zl. 34 kr. konv. měny, což ke stavbě sloupu nepostačovalo; peníze byly tedy roku 1834 dány do pražské spořitelny, kde do roku 1847 výše vkladu vzrostla na 779 zl. 58 kr. Roku 1846 se město rozhodlo, že postaví na náměstí novou kašnu místo staré zchátralé a že mariánský sloup bude vztyčen uprostřed nové kašny. Byly zhotoveny plány a rozpočty a socha objednána u pražského sochaře Puppa (snad Arnošta Poppa?). V lednu 1847 byla práce na nové kašně zadána zednickému mistru Františku Valšíkovi, jenž ji měl vykonat za 711 zl. konv. měny. Dokončena byla až v červnu 1848. Mezitím bylo v roce 1847 zhotovení sochy zadáno pražskému sochaři Josefu Maxovi, jenž práci rovněž ukončil v roce 1848. Socha



Tříč. Mariánská statue z r. 1761. (Snímek M. Suchomel 1994.)

stála 764 zl. 24 1/2 kr. konv. m., nepočítaje v to její zlacení, které bylo zaplaceno ze sbírky měšťanů. Dne 3. září 1848 byla socha slavnostně posvěcena.[42]

Zlacení na soše bylo průběžně obnovováno; naposledy se tak stalo roku 1939 prací turnovského malíře Viléma Müllera.[43] Již roku 1941 se však začalo uvažovat (iniciátorem byl prý německý komisař města JUDr. Benno Langhammer) o přemístění kašny blíže k budově spořitelny, a to kvůli usnadnění dopravy na náměstí. Intervenoval však Památkový úřad a k přemístění kašny nedošlo. Snahy po odstranění kašny ožily znovu roku 1945, kdy se o její zachování na místě zasadil architekt-památkář a historik umění Oldřich Stefan, podle nějž je mariánský sloup *jedním z posledních pozůstatků starého, architektonicky hodnotného Turnova.*

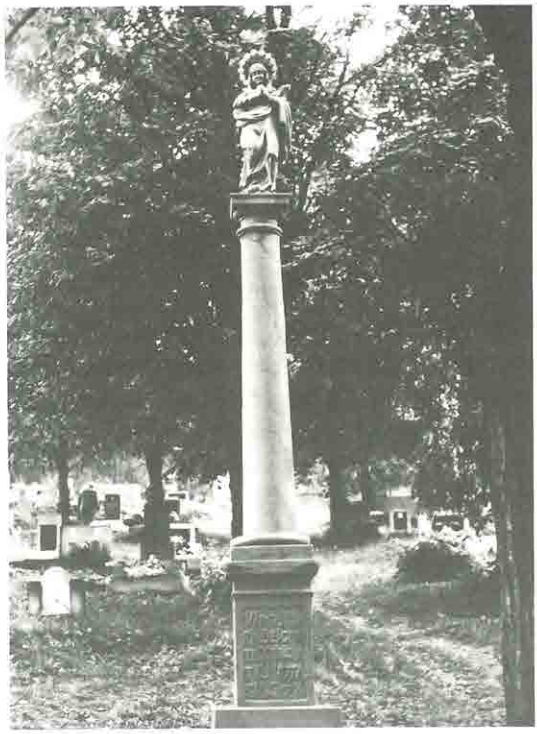
O zachování sloupu se tehdy zasloužil i turnovský autoklub, který potvrdil, *že kašna provozu nejen nepřekáží, ale naopak právě jej usměrňuje.* Vše se opakovalo roku 1949, ale i tentokrát se kašnu podařilo zachránit.[44]

K odstranění sloupu nakonec došlo roku 1953, za předsedy MNV Jetmara. Popud vzešel ze slavnostní tryzny k úmrtí maršála Stalina, která se konala 9. března 1953. Při ní bylo *všemi přítomnými občany* přijato usnesení, aby náměstí bylo přejmenováno na Stalinovo náměstí. Rada MNV promptně tomuto usnesení vyhověla a zároveň se rozhodla odstranit kašnu i s mariánskou sochou, jež prý jednak překáží provozu, jednak *nebylo by vhodné, aby na Stalinově náměstí byla umístěna kašna s mariánskou sochou.*[45]

Státnímu památkovému ústavu oznámil MNV svůj úmysl listem, datovaným v sobotu 28. března 1953, v němž informoval, že strhávat kašnu začne v pondělí 30. března(!). List pochopitelně dorazil do památkového ústavu až 31. března, kdy již bylo bourání v plném proudu. Památkový ústav si sice objednal bleskový telefonický rozhovor s Turnovem, v němž vyslovil svůj rozhodný nesouhlas s postupem MNV, ale zachránit sloup se již nepodařilo.[46] Příznačné je, že ke stržení



Turnov. Zaniklý mariánský sloup z poloviny 19. století. (Repro J. Hajfler.)



Víchová nad Jizerou. Mariánský sloup z r. 1694. (Snímek R. Plachta 1985.)

kašny a sloupu došlo v pašijovém týdnu – socha byla sejmuta a odvezena do kostela sv. Mikuláše na Zelený čtvrtek a sloup byl poražen na Velký pátek dne 3. dubna.[47]

Po několik let ještě trvaly snahy kašnu a sloup znovu postavit, o což se opět zasazoval Státní památkový ústav, jenž si v únoru 1957 stěžoval, že kašna se sloupem leží rozebrána před kostelem sv. Mikuláše, vystavena nepříznivým vlivům povětrnosti i mechanickému poškozování, a důrazně požadoval, aby byly zahájeny přípravy pro její znovupostavení na původním místě. Rada ONV Turnov sice přiznávala nekorektní postup při bourání sloupu, stavěla se však rozhodně proti jeho obnovení a prohlašovala, že *úzký záhon nízkých květin uprostřed a dvě řady javorů po stranách určitě nahradí, oč bylo náměstí ochuzeno.*[48] Komise v roce 1959 již konstatovala, že kašna i sloup jsou v tak špatném stavu, že na jejich restituci nelze pomýšlet, i když na druhé straně připouštěla – najdou-li se všechny díly kašny – její využití v rámci parkové úpravy v některé části města.[49]

Kašna byla poté použita jako zavážkový materiál do základů turnovského letního kina. Až po listopadu 1989 se výbor Spolku rodáků a přátel Turnova ujal myšlenky kašnu se sloupem na náměstí obnovit.[50]

VÍCHOVÁ NAD JIZEROU

Neznámý autor, sloup se sochou Panny Marie, 1694, červený pískovec, rejstř. č. 2847, vpředu na podstavci reliéfním písmem nápis: *VIrgo Marla Del genItrIX tIbIqVe tVLI Vota sVsC[Ipe],* pod římsou podstavce rytý letopočet *1694.*

Sloupek je jednoznačně datován letopočtem i chronogramem v nápisu na podstavci. Stejné datum uvádí i pamětní kniha jilemnické farnosti z roku 1836, která však statui nepopisuje.[51] Sloupek původně stával za *jizerským mostem u víchovského potoka vedle pěšiny do železných hamrů.* V roce 1985, poté, co byl sražen a roztříštěn při autohavárii, došlo k jeho přemístění od čp. 24 na místní hřbitov. Transfer a restaurování prováděl akad. sochař Radko Plachta z Prahy. [52]

VÍTKOVICE

Neznámý autor, sloup se sochou sv. Jana Nepomuckého, 1741, pískovec, rejstř. č. 2853; na soklu v čele: v reliéfní kartuši nápis: *F. A. P.* (pod literami) *1741.*

Nejstarší zmínku o statui přináší pamětní kniha vítkovické farnosti, založená v roce 1835. První popis památky je však o deset let mladší. Autorem je farář Josef Alois Valášek. Písemný materiál obsahuje již i správné rozluštění monogramu na podstavci sloupu: *Socha sv. Jana Nepomuckého, celá z kamene, nacházející se pod dvorem v Horní Vsi (Oberdorf), vedle cesty, která vede do Rokytnice. Nemá žádný nápis, nýbrž jen písmena F. A. P. a rok postavení 1741. Co mají tato písmena znamenat, je mi sice neznámé, avšak nezmýlím se, budu-li tvrdit, že to jsou počáteční písmena jména jejího fundátora, totiž Franz Anton Preissler, který v tom čase vlastnil ve Vítkovicích dvůr a byl pánem zdejší sklářské hutě. Neexistuje žádný kapitál na udržování této sochy.*[53] František Antonín Preissler byl vskutku držitelem sklářské hutě, která stála v bezprostřední blízkosti zmíněného dvora. Po jeho smrti pak sklárna přešla novým sňatkem vdovy v roce 1754 do majetku rodiny Erbenů.[54] Ve farní knize se dále dočítáme o opravě svatojánské statue a kříže před kostelem: *Sochu sv. Jana Nepomuckého jsem našel zcela zohavenou a sešlou, takže jsem v měsíci červenci 1848 dal tuto sochu nově štafírovat. Obojí* (tj. i s opravou kříže před kostelem) *stálo 30 zl. konv. měny.*[55]

Z hlediska památkové péče je zajímavá zpráva o štafírování skulptury. Potvrzuje totiž existenci malířského vybavení povrchu kamenosochařských bloků statue. Otázkou ovšem je, zda tato barevná adjustace byla provedena formou polychromie či pouze monochromním nátěrem a dále, zda se tak stalo zcela nezávisle na



Vítkovice. Sloup se sochou sv. Jana Nepomuckého z r. 1741. (Snímek O. Kudrnáč 1995.)

předchozím historickém povrchovém malířském vybavení, anebo zda tehdejší štafírské práce reprodukovaly, napodobily historický malířský výtvarný projev. Sochu sv. Jana Nepomuckého (v současné době již zbavenou malířské povrchové adjustace) lze z uměleckohistorického hlediska řadit mezi umělecky hodnotné sochařské práce, rozhodně přesahující dobový výtvarný průměr. Více údajů, možná i bližší naznačení autorství, bychom mohli získat až po podrobnějším průzkumu díla, provedeném (face à face) z lešenářské konstrukce.

VŠEŇ

Jiří (František?) Prokop (ze Semil), sloup se sochou Panny Marie s Ježíškem, 1851, pískovec, rejstř. č. 2855.

Z informací, které přináší o mariánské statui Petr Matoušek (1867-1951), vyplývá, že vrcholová skulptura pochází z rukou semilského sochaře Prokopa a vznikla

v roce 1851 přepracováním tehdy pořízené skulptury sv. Jana. Jméno autora a letopočet byly údajně zaznamenány černou barvou na odvrácené straně soklu. V současné době jsou však zabarveny novým nátěrem.

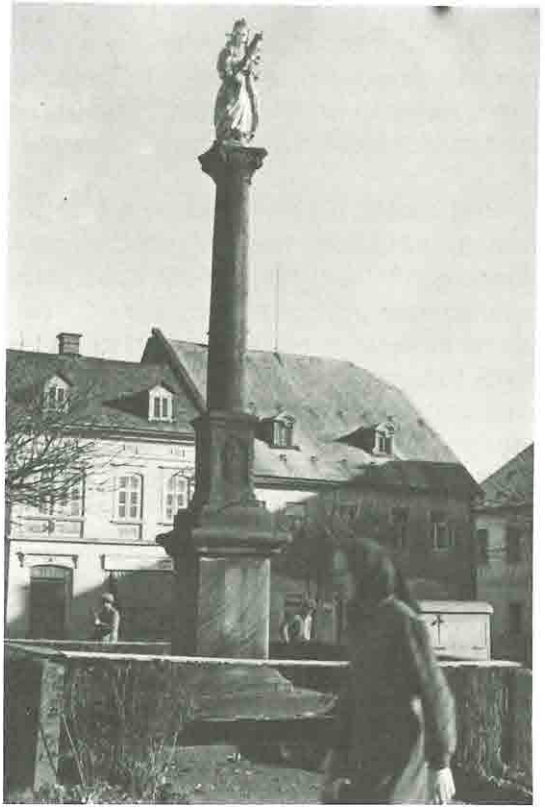
V roce 1991 došlo k poražení sloupu. Socha Madony již předtím byla fragmentární, chyběla socha Ježíška. Poslední restauraci pomníku provedli v roce 1992 akad. sochař Jiří Novák a akad. sochařka Taťána Konstantinová. Ti zřejmě nedopatřením připisují autorství statue Janu Zemanovi ze Žernova. [56]

VYSOKÉ NAD JIZEROU

Neznámý autor, sloup se sochou Panny Marie, 18. století, pískovec, rejstř. č. 2862/2, stržen roku 1959, socha dnes v předsíni kostela, dvě části dříku sloupu před kostelem.



Všeň. Mariánský sloup. (Snímek O. Kudrnáč 1995.)



Vysoké nad Jizerou. Stržený mariánský sloup z 18. stol. na náměstí. (Foto B. Josífek, 1. pol. 40. let 20. stol.)

Nejstarší písemná zpráva o mariánském sloupu, který až do roku 1959 stával na vysockém náměstí, se nachází v seznamu soch vysocké farnosti z roku 1836. Tehdy však ještě tento sloup nestál na hlavním náměstí, nýbrž *na prostranství před kostelem*, byl v dobrém stavu a je tu popsán jako *socha Matky Boží s Ježíškem, na jednoduchém sloupu, celá z pískovce, bez štafírování a nápisu.* Na hlavním vysockém náměstí tehdy stála *socha Dobrého pastýře nesoucího ovci, se 4 vedlejšími figurami, celá z pískovce, natřená barvou.*[57]

K přenesení mariánského sloupu na náměstí došlo za starosty Josefa Kramáře roku 1851. Socha na náměstí totiž již *tak sešlá byla, že sesutím hrozila,* takže musila být rozebrána; čtyři vedlejší figury však byly zachovány a postaveny *dvě před hlavním vchodem chrámu Páně a dvě vedle cesty k novému hřbitovu vedoucí.* Na místo odstraněného sousoší pak byl přenesen od kostela mariánský sloup, ale

poněvadž tato socha i se sloupem příliš nízká byla, nechal se k ní ještě jeden veliký podstavek a troje stupně přihotoviti a navíc bylo kolem sochy postaveno šest kamenných sloupků, spojených řetězem.[58] Kamenické práce spojené s přenesením a zvýšením sloupu vykonal Josef Ducháč ze Sytové.[59] Následujícího roku se ještě tato socha *barvila a zlatila*, což vykonal malíř Jan Pachman z Lučan nad Nisou.[60]

Před rokem 1912 se uvažovalo o stržení sloupu a jeho nahrazení sloupem novým, což však zamítla vídeňská Ústřední komise jakožto hlavní tehdejší památkový orgán.[61] Roku 1912 byl pak sloup opraven, a to prací sochaře Vejse z Hořic, zatímco nové pozlacení sochy provedl místní řezbář Hanuš. Na podstavci sochy byl tehdy vytesán nápis *Tato socha postavena byla roku 1759, obnovena roku 1912.* Rok postavení prý zjistil ze starých účetních knih P. Josef Voborník;[62] tento údaj však nemá oporu v dochovaných písemných pramenech a již roku 1939 vzbuzoval pochybnosti, nemá-li se vztahovat k soše, která stávala na náměstí před rokem 1851.[63] Opětně měl být sloup restaurován roku 1944, ale nakonec k této opravě nedošlo.[64]

Místní národní výbor ve Vysokém se již od roku 1956 snažil získat povolení ke stržení sloupu z bezpečnostních důvodů, nebude-li možné jej opravit. Státní památková správa si však v celé toto záležitosti počínala velice liknavě. Jednání se táhlo několik let,[65] až posléze byl sloup 9. června 1959 za setmění stržen. Podle místního fotografa a vlastivědného pracovníka A. Junka se o stržení zasloužili *přepokrokovělí mudrci města* předseda MNV V. Bryknar ml., tajemník MNV J. Fridrich a předseda hospodářské komise J. Zíta.[66]

VYSOKÉ NAD JIZEROU

Neznámý autor, sloup se sochou P. Marie, 1727, pískovec, rejstř. č. 2868. Na podstavci nápisy: *MatICko bozI przIWeD nas z tIto zaLostI k nebeskI sLaWnostI; Wizdwizen ke cti a chwale Rodice Bozi s nakladem Adama Neczaska 1727; Obnoveno nákladem Adolfa Adee z Vysokého 1878.*

Sloup je v archivních pramenech prvně zmíněn v seznamu soch vysocké farnosti z roku 1836 jakožto sloup stojící *u města u cesty do Roztok na pozemku Fr. Nečáska čp. 80,* který byl též majitelem sloupu.[67] O době jeho vzniku a o jeho stavebníkovi nás informuje jen nápis na podstavci. Roku 1936 byly ještě na soše znát stopy zlacení.[68]

VYSOKÉ NAD JIZEROU

Neznámý autor, sloup se sochou sv. Antonína Paduánského, 1764, pískovec. Na podstavci reliéfy sv. Floriána, sv. Vojtěcha, sv. Františka a sv. Vavřince a v rozích letopočet *1764.*



Vysoké nad Jizerou. Sloup se sochou sv. Barbory z r. 1768. (Snímek M. Suchomel 1994.)

Sloup je poprvé zmíněn v seznamu soch vysocké farnosti z roku 1836: nacházel se *na poli na pozemku Františka Šlechty čp. 44*, jenž byl i majitelem sochy s povinností ji udržovat.[69]

Roku 1936 se uvádí, že sloup stojí *při polní cestě, která odbočuje ze silnice tříčské kratším směrem kopcem dolů ke Tříči* severovýchodně od města. V roce 1939 byl kolem sloupu nový plot, sloup byl v dobrém stavu, ale socha hrozila rozpadem, neboť byla rozpoltěna na tři kusy a levá ruka od zápěstí scházela. Na podstavci se údajně nalézal nápis *COTHÁAVI*(?).

Sloup se sochou sv. Antonína byl počítán mezi šest soch, nacházejících se na bývalém tzv. Hlávkově gruntě, které vesměs podle tradice dal postavit vysocký měšťan Jakub Nečásek. Kromě sochy sv. Antonína mezi ně patřily ještě sochy sv. Jana Nepomuckého, sv. Barbory (viz níže), P. Marie, sv. Václava a sv. Josefa.

Jméno Jakuba Nečáska bylo vytesáno jen na třech z těchto soch, totiž na sochách sv. Jana Nepomuckého, Panny Marie a sv. Josefa;[70] o tom, že *s nákladem Jakuba Nečáska* byla postavena roku 1762 socha sv. Jana Nepomuckého, nás kromě toho informuje i zápis v pamětní knize z roku 1766.[71]

Sloup se sochou sv. Antonína se dnes nachází na zahradě domu čp. 27. Sloup je roztržen železnými čepy, figura zřícena a její části leží u sloupu.

VYSOKÉ NAD JIZEROU

Neznámý autor, sloup se sochou sv. Barbory, 1768, pískovec, rejstř. č. 2862/3. Na podstavci reliéfy Korunování Panny Marie, sv. Františka Serafinského, jednoho světce a jedné světice, v rozích letopočet *1768* a na přední straně nápis: *Tato studanka i stromem swecena ge na weczne czasy od pana patera Matege Ssmida missionariusa.*

V seznamu soch vysocké farnosti z roku 1836 není sloup kupodivu vůbec zmíněn.[72] Ve zprávě z roku 1936 se uvádí, že socha stojí *u vydatných vodních pramenů, kde se odpradávna říká V loučkách.* Roku 1939 již scházela soše pravá ruka od zápěstí, která chybí i dnes; předešlého roku byla prý socha vyrovnána, neboť předtím byla nachýlena západním směrem.

Sloup se sochou sv. Barbory byl počítán mezi šest soch nacházejících se na bývalém tzv. Hlávkově gruntě, které dal podle tradice postavit vysocký měšťan Jakub Nečásek (viz výše u sochy sv. Antonína Paduánského).[73]

VYSOKÉ NAD JIZEROU

Neznámý autor, sloup se sochou sv. Maří Magdalény, kolem 1800, pískovec, rejstř. č. 2865.

Nejstarší písemná zpráva o tomto sloupu je v seznamu soch vysocké farnosti z roku 1836. Sloup se podle tohoto seznamu nacházel *na volném poli vedle cesty do Semil na pozemku Fr. Hladíka čp. 66*, jenž byl rovněž majitelem sochy s povinností ji udržovat. O soše je tu navíc poznamenáno, že je v dobrém stavu a že byla roku 1834 opravena.[74]

Podle zprávy z roku 1936 byl však již tehdy stav této sochy, stojící *na Šibeničním vrchu čili Davidových vrších*, velice žalostný. Na místě už byl jen podstavec se sloupkem, kdežto samotná socha byla uložena *v obecním skladišti u Adovny*, přičemž postava byla přeražena vedví a scházela jí jedna ruka.[75]

K opravě sochy došlo až roku 1944, a to z iniciativy Spolku rodáků a přátel Vysokého nad Jizerou a okolí v Praze. Opravu provedl pražský sochař Josef Rektor. Sloup byl postaven na pevných základových zdech na bezpečnějším a krajinně půvabnějším místě asi šest metrů od dosavadního místa, kde byl



Vysoké nad Jizerou. Sloup se sochou sv. Maří Magdalény z doby kolem r. 1800. (Snímek M. Suchomel 1994.)

ohrožen provozem, přičemž chybějící paže musela být nově vytvořena. V. Kotrba jakožto odborný znalec vyslaný Památkovým úřadem navrhoval dodatečně, aby v budoucnu byla na soše obnovena polychromie,[76] k čemuž však již nedošlo, malé zbytky polychromie (červená barva a zlacení) se ostatně na soše vyskytují dodnes.

Poznámky

[1] Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 7. Bystrá n. J. 1994, s. 131–156.

[2] Státní okresní archiv Semily (dále jen: SOkA Semily), Archiv děkanství (dále: AD) Jilemnice, sign. KR-366, pag. 601.

[3] J. Luštinec: *Empirová kašna v Jilemnici.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 3. Bystrá nad Jizerou 1990, s. 118-120.

[4] SOkA Semily, Archiv města (AM) Jilemnice, účetní kniha z let 1827-1835.

[5] SOkA Semily, AD Jilemnice, sign. E-51.
[6] J. V. Scheybal – J. Scheybalová: *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách.* Ústí n. L. 1985, s. 228.
[7] Tamtéž, s. 228, 302.
[8] Výpis z dopisu K. Vika z 8. 3. 1943, který byl přiložen k rozpočtu akad. sochaře B. Přeučila z Prahy na restaurování sloupku. SÚA Praha, Státní památková správa (SPS), kart. 231.
[9] Podle připomínky J. V. Scheybala je však velmi pravděpodobné, že socha je dílem někoho z košťálovských nebo packých lomů.
[10] Státní okresní archiv (SOkA) Semily, Archiv fary (AF) Libštát, kn. 103, pag. 167.
[11] SOkA Semily, Sbírka kronik, KR-385, fol. 121–122.
[12] SOkA Semily, Sbírka mikrofilmů, *Memorabilien-Buch der Lomnitzer Pfarre* z r. 1836, pag. 43.
[13] SOkA Semily, sign. KR-386, pag. 78–79.
[14] Tamtéž, sign. KR-385, fol. 161.
[15] SOkA Semily, Sb. mikrofilmů, *Memorabilien-Buch der Lomnitzer Pfarre* z r. 1836, pag. 65–66; Sb. kronik, sign. KR-386, pag. 100.
[16] Tamtéž, KR-385, fol. 255r.
[17] SOkA Semily, Sb. mikrofilmů, *Memorabilien-Buch der Lomnitzer Pfarre z r. 1836,* pag. 151; Sb. rukopisů, KR-385, fol. 161.
[18] SOkA Semily, AM Rovensko p. Tr., kn. 3, fol. 296r–296v.
[19] SOkA Semily, AF Rovensko p. Tr., *Verzeichniß aller im Teyner Pfarrbezirke befindlichen Standbilder,* č. 3.
[20] SOkA Semily, Sb. kronik, sign. KR-416, pag. 10. Viz též SObA Litoměřice, Vs Hrubá Skála, kart. 181.
[21] SOkA Semily, Sb. kronik, sign. KR-416, pag. 336.
[22] SOkA Semily, AM Rovensko p. Tr., kn. 9, pag. 121–122.
[23] Ibidem, pag. 127.
[24] SOkA Semily, sign. KR-416, pag. 374–375.
[25] SÚA Praha, SPS, kart. 512.
[26] Ibidem.
[27] Ibidem.
[28] Scheybal – Scheybalová, cit. dílo, s. 208.
[29] SÚA Praha, SPS, kart. 512.
[30] F. Mizera: *Příběhy města Semil a jejich okolí.* 1. díl. Semily 1908, s. 26.
[31] SOkA Semily, AM Semily, kn. 166, fol. 226v, 227v.
[32] SOkA Semily, AM Semily, kn. 167, fol. 26v.
[33] Biskupský archiv Litoměřice, *Liber memorabilium et notitia rerum Semilii* 1748–1882, s. 212.
[34] SOkA Semily, AM Semily, kn. 169, s. 33–34.
[35] Děkanský úřad Semily, *Pamětní kniha farnosti Semily* od r. 1882, s. 8.
[36] SOkA Semily, AM Semily, kn. 14, 21. 8. 1919.
[37] SÚA Praha, SPS, kart. 522.
[38] Děkanský úřad Semily, *Pamětní kniha farnosti Semily* od r. 1882, s. 144.
[39] M. Suchomel: *Doplnění katalogu sochařských uměleckých děl kosmonoských Jelínků.* Dosud nepubl. stať, přednesená 7. 11. 1994 na sympóziu k nedožitým osmdesátinám doc. dr. Oldřicha J. Blažíčka, DrSc., v Národní galerii v Praze.
[40] *Umělecké památky Čech.* Sv. 3. Praha 1980, s. 499.
[41] SOkA Semily, AF Vysoké n. J., *Verzeichniß der im Hochstädter Kirchsprengel sich befindenden religiösen Standbilder* z r. 1836.
[42] SOkA Semily, AM Turnov, nemanipulované spisy z let 1847–1848. Kdo zhotovil původní plány a rozpočty pro stavbu kašny, nevíme. Dochovaly se jen rozpočty z ledna 1847 od zednického mistra Jana Puerschela a nedatované rozpočty od kamenického mistra Jana Martince.
[43] *Turnovská kašna.* Náš Turnov, č. 3, únor 1992, s. 7.
[44] SÚA Praha, SPS, kart. 572.
[45] SOkA Semily, MěstNV Turnov, sign. 57-34/46.
[46] SÚA Praha, SPS, kart. 572.
[47] *Turnovská kašna,* s. 7.
[48] SÚA Praha, SPS, kart. 572.
[49] SOkA Semily, MěstNV Turnov, sign. 57-34/46.
[50] *Turnovská kašna,* s. 7.
[51] SOkA Semily, AD Jilemnice, sign. KR-366, fol. 302r.
[52] Restaurátorská zpráva v SOkA Semily, fond MNV Víchová n. J.
[53] SOkA Semily, AF Vítkovice, sign. KR-379, fol. 81v.
[54] Tamtéž, fol. 7v; *Heimatkunde des Gerichtsbezirkes Rochlitz im Riesengebirge für Schule und Haus.* Rokytnice n. J. 1921, s. 82.
[55] Záznam pochází ze dne 7. července 1848 (SOkA Semily, AF Vítkovice, sign. KR-379, fol. 81v).
[56] SOkA Semily, AF Všeň, sign. KR-357, pag. 180.
[57] SOkA Semily AF Vysoké n. J., *Verzeichniß der im Hochstädter Kirchsprengel sich befindenden religiösen Standbilder* z roku 1836.
[58] SOkA Semily, Sb. kronik, sign. KR-389, fol. 218r; viz též SOkA Semily, AM Vysoké n. J., kn. 1, 2, 266, 315. Čtyřmi sochami, jež stály na náměstí před rokem 1851, byly sochy sv. Barbory, Ignáce (či Františka Xaverského), Floriána a Antonína (SÚA Praha, SPS, kart. 601).
[59] SOkA Semily, AM Vysoké n. J., kn. 266, pag. 271; kn. 315, pag. 150.
[60] Tamtéž, kn. 315, pag. 177–179; Sb. kronik, KR-389, fol. 218v.
[61] SÚA Praha, PÚ/R, kart. 103.
[62] Městský úřad ve Vysokém n. J., *Paměti Vysokého,* s. 106–107.
[63] SÚA Praha, SPS, kart. 601.
[64] SOkA Semily, AM Vysoké n. J., kart. 18, inv. č. 256, sign. III/11; SÚA Praha, SPS, kart. 601.
[65] SÚA Praha, SPS, kart. 601.
[66] Vlastivědné muzeum Vysoké n. J., alba A. Junka.
[67] SOkA Semily AF Vysoké n. J., *Verzeichniß der im Hochstädter Kirchsprengel sich befindenden religiösen Standbilder* z roku 1836.
[68] SÚA Praha, SPS, kart. 601.
[69] SOkA Semily, AF Vysoké n. J., *Verzeichniß der im Hochstädter Kirchsprengel sich befindenden religiösen Standbilder* z roku 1836.
[70] SÚA Praha, SPS, kart. 601.
[71] SOkA Semily, sign. KR-427, pag. 130–134.
[72] SOkA Semily, AF Vysoké n. J., *Verzeichniß der im Hochstädter Kirchsprengel sich befindenden religiösen Standbilder* z roku 1836.
[73] SÚA Praha, SPS, kart. 601.
[74] SOkA Semily, AF Vysoké n. Jiz., *Verzeichniß der im Hochstädter Kirchsprengel sich befindenden religiösen Standbilder* z r. 1836.
[75] SÚA, SPS, kart. 601.
[76] SÚA, SPS, kart. 601; SOkA Semily, AM Vysoké n. Jiz., kart. 18, inv. č. 256, sign. III/11.

Z výsledků sčítání lidu v roce 1991

(Obyvatelé okresu Semily podle místa narození a rodáci v okrese Semily podle okresů trvalého bydliště)

Vladimír Srb

Poslední sčítání lidu, domů a bytů k 3. březnu 1991 zjišťovalo v rámci demografických charakteristik také místo narození sčítaných osob, určené podle trvalého bydliště matky v době narození sčítané osoby. Tím byly získány nové poznatky o prostorové mobilitě obyvatelstva, které svým způsobem bilancují výsledky statistiky vnitřního a mezistátního stěhování obyvatelstva na území České republiky. Podrobné zpracování podle okresů umožňuje územně srovnávací studie o bilancích prostorové mobility populace. Pramenem naší studie je svazek edice České statistiky, vydané Českým statistickým úřadem.[1]

V souboru 76 okresů České republiky, za něž podle praxe statistických orgánů považujeme i okresy-města hlavní město Prahu (dále jen: Prahu), Brno, Ostravu a Plzeň, zaujímá okres Semily řadou ukazatelů zvláštní místo. Svou rozlohou 698,9 km^2 je 62. okresem v zemi, počtem 75 547 trvale bydlících podle sčítání 1991 zaujímá 65. místo a hustotou zalidnění 108,1 obyvatel/km^2 je 38. okresem. Podíl zastavěné plochy je 1,39% rozlohy okresu (45. pořadí mezi okresy), hustotou zalidnění na zastavěné ploše je však na 28. místě (7 780 obyvatel na km^2 zastavěné plochy). Urbanizace okresu, měřená podílem obyvatelstva ve městech s deseti tisíci a více obyvateli, je nízká: 19,1% (71. pořadí), protože jediným takto velkým městem je Turnov. Semily byly při sčítání 1991 jediným okresním městem, které nemělo deset tisíc obyvatel. V obcích do dvou tisíc obyvatel žilo 45,1% obyvatelstva (17. pořadí). Při tomto sčítání bylo v okrese pouze 6 obcí s více než dvěma tisíci obyvatel.[2] Byla to města Turnov s 14 398 obyvateli, Semily 9 399, Lomnice nad Popelkou 6 328, Jilemnice 5 829, Rokytnice nad Jizerou 3 469 a Jablonec nad Jizerou 2 028 obyvatel, všude na území k 31. prosinci 1992. Hranici alespoň tisíce obyvatel překročilo dalších devět obcí.

Demografický vývoj obyvatelstva okresu není příznivý. Mezi sčítáním lidu 1961 a 1991 se počet obyvatelstva snížil o 2 525 (3,23%) obyvatel, což ho řadí na 62. místo mezi okresy republiky. Přirozenou měnou ubylo jen v letech 1980–1991

ročně 1,6 promile obyvatel a úbytek nevyrovnala ani aktivní roční migrační bilance 0,4 promile, která v předešlých desetiletích bývala rovněž záporná. V obyvatelstvu převládají ženy: na 1000 mužů je 1063 žen (17. pořadí) a stáří lidé: 22,4% obyvatel je v poprodukčním věku (11. pořadí!). Podíl dětí činí 21,0 % (46. pořadí), v produkčním věku 15–59 let u mužů a 15–54 let u žen je 56,6 % obyvatel (74. pořadí!). Věkové složení je tedy nepříznivé a má vliv i na nízkou přirozenou reprodukci.

Ekonomické zapojení obyvatelstva je nejvyšší v celé republice: na 100 obyvatel v produkčním věku připadá 94,8 ekonomicky činných obyvatel (1. pořadí). Tento vysoký ukazatel je důsledkem vysoké míry zapojení obyvatelstva v poprodukčním věku do ekonomiky: na 100 obyvatel v poprodukčním věku totiž dále pracuje 21,2 osob (2. pořadí), u mužů 22,9 a u žen 20,2 osob. Vysoké je i ekonomické zatížení obyvatel v produkčním věku, neboť na 100 obyvatel v uvedeném věku připadá 76,6 obyvatel v mimoprodukčním věku, tj. dětí a starých osob (3. pořadí). Okres je vysoce industrializován: v jednotlivých odvětvích pracuje následující podíl ekonomicky činných obyvatel: v průmyslu 46,7 % (10. pořadí), v dopravě a spojích 5,8 % (43. pořadí), v zemědělství 13,5 % (44. pořadí), ve stavebnictví však pouze 5,3 % (66. pořadí).

Vzdělání obyvatelstva se pohybuje na průměrné úrovni, pokud jde o úplné střední a odborné vzdělání, a na nižší úrovni, pokud jde o vzdělání vysokoškolské: na 100 obyvatel starších 25 let připadá 27,0 osob se středoškolským vzděláním (28. pořadí) a 6,0 s vysokoškolským vzděláním (49. pořadí). Okres je národnostně velmi homogenní: české národnosti (diverzifikované) je 96,5 % proti 81,2 % v celém Česku, moravské národnosti 0,2 % (v ČR 13,2 %), slezské národnosti 0,0 % (v ČR 0,4 %), slovenské národnosti 2,0 % (v ČR 3,1 %), maďarské národnosti 0,2 % (v ČR 0,2 %), romské národnosti 0,2 % (v ČR 0,3 %), polské národnosti 0,5 % (v ČR 0,6 %), německé národnosti 0,2 % (v ČR 0,5 %); zbytek připadá na ostatní národnosti. Náboženskou příslušnost charakterizují následující podíly (v závorce data za úhrn Česka): bez vyznání 44,9 % (39,9 %), římští katolíci 29,6 % (39,0 %), čechoslováci 5,8 % (1,7 %), evangelíci 2,7 % (2,3 %), nezjištěná náboženská příslušnost 16,4 % (16,2 %); ostatek připadá na ostatní denominace.

Ačkoli současná demografická situace není příznivá, projekce (prognózy) obyvatelstva, vypočtené Českým statistickým úřadem v roce 1993, počítají do roku 2020 s následujícím počtem obyvatelstva okresu: v roce 2000 – 76 914 obyvatel, v roce 2010 – 77 735 obyvatel, v roce 2020 – 77 557 obyvatel, a to bez zohlednění eventuální migrace. Projekce kalkulovaly s reprodukcí na hladině počátku devadesátých let.

Ještě než přistoupíme k prezentaci údajů o místě narození obyvatel okresu Semily a okresech dnešního bydliště semilských rodáků, je účelné znát několik dat o dlouhodobém populačním vývoji okresu a jeho dvou největších měst od počátku censových akcí v roce 1869 (prvý novodobý census obyvatelstva v českých zemích), do posledního sčítání lidu, domů a bytů v roce 1991. Již na počátku druhé

průmyslové revoluce bylo území dnešního okresu Semily hustě zalidněno. Výchozím údajem za rok 1869 je 106 240 *přítomných* obyvatel. Počet obyvatelstva nerostl rovnoměrně. Prvým zlomem bylo období na přelomu 19. a 20. století, poznamenané hospodářskou krizí. Přitom v úhrnu českých zemí byl přírůstek obyvatelstva celkově značně příznivý. Druhý zlom zaznamenáváme jako výsledek první světové války, kdy prvé republikové sčítání promítlo válečné ztráty intercensálním bilančním úbytkem 10 % obyvatelstva v letech 1910–1921, mezi něž započítáváme i dramatické snížení porodnosti a zvýšení úmrtnosti i civilního obyvatelstva. Třetí zlom ve vývoji obyvatelstva promítlo sčítání lidu 1950 s důsledky odsunu německého obyvatelstva a nového osidlování pohraničí. Rokem 1961 začíná nová censová řada, založená na *bydlícím* obyvatelstvu, což však v bilanci obyvatelstva okresu mělo jen nepatrný význam. Při sčítání lidu 1991 měl okres Semily o 28,9 % méně obyvatelstva než při prvém sčítání v roce 1869.

Největším městem dnešního okresu byl vždy Turnov, dříve rovněž sídlo samostatného okresu. Město Semily mělo vždy nižší počet obyvatel. Mezi prvým

Tab. 1. Vývoj obyvatelstva okresu Semily a měst Semily a Turnov v letech 1869–1991. – Die Entwicklung der Bevölkerung des Bezirkes Semily und der Städte Semily und Turnov 1869–1991.

Rok	Počet obyvatelstva 1)			Index 1869 = 100			Řetězové indexy		
	okres Semily	z toho města		okres Semily	z toho města		okres Semily	z toho města	
		Semily	Turnov		Semily	Turnov		Semily	Turnov
1869	106 240	4 219	6 849	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
1880	106 920	5 186	7 245	100.6	122.9	105.8	100.6	122.9	105.8
1890	119 475	5 929	8 670	104.0	140.5	126.6	103.3	102.5	119.7
1900	109 887	6 305	9 028	103.4	149.4	131.8	99.5	106.3	104.1
1910	113 374	7 552	10 007	106.7	179.0	146.1	103.2	119.8	110.8
1921	102 011	6 671	9 753	96.0	158.1	142.4	90.0	88.3	97.5
1930	103 848	7 396	11 541	97.7	175.3	168.5	101.8	110.9	118.3
1950	80 681	6 844	11 268	75.9	162.2	164.5	77.7	92.5	97.6
1961	78 072	7 081	12 270	73.5	167.8	179.2	96.8	103.5	108.9
1970	76 631	8 077	13 633	72.1	191.4	199.1	98.2	114.1	111.1
1980	76 503	8 464	14 550	72.0	200.6	212.4	99.8	104.8	106.7
1991	75 547	9 399	14 398	71.1	222.8	210.2	98.8	111.0	106.7

[1] *1869–1950 přítomné obyvatelstvo, 1961–1991 bydlící obyvatelstvo*

*Tab. 2. Bydliště obyvatel ČR a okresu Semily k 3. 3. 1991 podle místa narození. *) – Die Wohnbevölkerung der ČR und des Bezirkes Semily am 3. 3. 1991 nach dem Geburtsort.*

Trvalé bydliště matky v době narození sčítané osoby	Česká republika		Okres Semily	
	počet	%	počet	%
ÚHRN OBYVATELSTVA	10 302 215	100,0	75 547	100,0
Narození v ČR celkem	9 594 384	93,1	72 384	95,8
z toho: v obci trvalého bydliště	5 137 001	49,9	36 921	48,9
v jiné obci okresu bydliště	1 622 613	15,8	17 183	22,7
v jiném okrese ČR	2 834 770	27,5	18 280	24,2
Narození v SR	313 199	3,0	1 623	2,1
Narození v cizině	140 709	1,4	755	1,0
Místo narození nezjištěno	253 923	2,5	785	1,1

**) trvalé bydliště matky v době narození sčítané osoby*

a posledním sčítáním lidu se počet obyvatelstva města Semil (na území z roku 1992) zvýšil o 122,8 %, města Turnova o 110,2 %, Od roku 1960, kdy zanikl turnovský okres a větší část jeho území přešla do okresu Semily, vzrostl počet obyvatelstva města Semil do roku 1991 32,7 %, kdežto v Turnově přibylo pouze 17,3 % obyvatelstva. Přesto jeho počet obyvatelstva byl v roce 1991 o 53,2 % větší než města Semily; relace ne nepodobná jako v roce 1869, kdy nadpočet obyvatel Turnova činil 62,2 %. (Viz tab. 1.)

Počet obyvatelstva České republiky s trvalým bydlištěm v zemi činil podle sčítání lidu, domů a bytů k 3. březnu 1991 v úhrnu 10 302 215. Proti sčítání v roce 1980 činil přírůstek pouhých 10 288 (0,1 %) obyvatel, nejméně příznivá intercensální bilance mimo bilance po obou světových válkách. Rodiště v České republice mělo 93,1 % obyvatel, na Slovensku 3,0 % obyvatel, v jiné cizině 1,4 %, u 2,5 % obyvatel se nepodařilo místo narození zjistit. Podíl narozených s bydlištěm v okresu Semily byl za české země 95,8 %, tedy poměrně značně vyšší, podíl ostatních zrcadlově nižší.

V úhrnu České republiky bylo sečteno v obci svého narození 49,9 % obyvatel, u obyvatel okresu Semily bylo v obci narození sečteno 48,9 % obyvatel. Rozdíl tedy nepodstatný. Jinak je tomu u místa narození z hlediska ostatních obcí okresu.

Celostátní ukazatel byl 15,8 %, u obyvatel okresu Semily však 22,7 %. V úhrnu to znamená, že okres narození a okres bydliště v roce 1991 byl totožný u 65,7 % obyvatel České republiky, ale u 71,6 % obyvatel semilského okresu. (Tab. 2.)

Ze 75 547 obyvatel s trvalým bydlištěm v okrese Semily v roce 1991 se 72 384 obyvatel (95,8 %) narodilo na území České republiky. U mužů byl podíl 96,8 %, u žen 94,9 %. Na území dnešního semilského okresu se narodilo 71,6 % obyvatel, a to 74,2 % mužů a 69,2 % žen. Jinde v Česku se narodilo 24,2 % obyvatel okresu, a to 22,6 % mužů a 25,7 % žen. Mezi semilskými (okresními) *rodáky* mají převahu muži, mezi přistěhovalými z jiných okresů Česka převažují naopak ženy. Ženy jsou tedy mobilnějším demografickým přínosem okresu. Ženy narozené na Slovensku

Tab. 3. Obyvatelstvo okresu Semily 3. 3. 1991 podle pohlaví, stáří a místa narození. – Die Bevölkerung des Bezirkes Semily am 3. 3. 1991 nach Geschlecht, Alter und Geburtsort.

Trvalé bydliště matky v době narození sčítaného	Počet trvale bydlících v okrese						Struktura bydlících podle místa narození					
	Celkem	z toho ve věku					Celkem	ve věku				
		0-14	15-29	30-44	45-59	60+		0 -14	15-29	30-44	45-59	60+
Muži												
ÚHRN obyvatel	36624	8036	8375	8204	5978	6031	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Naroz. v ČR celkem	35443	7905	8197	7920	5682	5739	96,8	98,4	97,9	96,5	95,0	95,2
z toho: v obci bydliště	19358	5958	5043	3496	2309	2552	52,9	74,1	60,2	72,6	38,6	42,3
v jiné obci okresu	7798	1080	1533	1922	1559	1704	21,3	13,4	18,3	23,4	26,1	28,3
v jiném okrese	8287	867	1621	2502	1814	1483	22,6	10,8	19,4	30,5	30,3	24,6
Narození v SR	583	27	77	175	182	122	1,6	0,3	0,9	2,1	3,0	2,0
Narození v cizině	190	6	22	23	58	81	0,5	0,1	0,3	0,3	1,0	1,3
Místo nar. neznámo	408	98	79	86	56	89	1,1	1,2	0,9	1,0	0,9	1,5
Ženy												
ÚHRN obyvatel	38923	7795	7844	7975	6456	8853	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Naroz. v ČR celkem	36941	7662	7632	7328	5967	8352	94,9	98,3	97,3	91,9	92,4	94,3
z toho: v obci bydliště	17563	5726	4110	2601	2013	3113	45,1	73,5	52,4	32,6	31,2	35,2
v jiné obci okresu	9385	1079	1674	2017	1769	2846	24,1	13,8	21,3	25,3	27,4	24,1
v jiném okrese	9993	857	1848	2710	2185	2393	25,7	11,0	33,6	34,0	33,8	27,0
Narození v SR	1040	30	104	340	319	247	2,7	0,4	1,3	4,3	4,9	2,8
Narození v cizině	565	11	39	234	116	165	1,5	0,1	0,5	2,9	1,8	1,9
Místo nar. neznámo	377	92	69	73	54	89	1,0	1,2	0,9	0,8	1,0	1,0
Celkem												
ÚHRN obyvatel	75547	15831	16219	16179	12434	14884	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Naroz. v ČR celkem	72384	15567	15829	15248	11649	14091	95,8	98,3	97,6	94,2	93,7	94,7
z toho: v obci bydliště	36921	11684	9153	6097	4322	5665	48,9	73,8	56,4	56,2	34,8	38,1
v jiné obci okresu	17183	2159	3207	3939	3328	4550	22,7	13,6	19,8	24,3	26,8	30,6
v jiném okrese	18280	1724	3469	5212	3999	3876	24,2	10,9	21,4	32,2	32,2	26,0
Narození v SR	1623	57	181	515	501	369	2,1	0,4	1,1	3,2	4,0	2,5
Narození v cizině	755	17	61	257	174	246	1,0	0,1	0,4	1,6	1,4	1,6
Místo nar. neznámo	785	190	148	159	110	178	1,1	1,2	0,9	1,0	0,9	1,2

(1040) převažují nad muži-rodáky ze Slovenska (583), ženy převažují i mezi obyvateli narozenými v cizině (565 žen) nad muži-rodáky v cizině (190). (Tab. 3.)

Vztah mezi podílem *rodáků* a semilských *nerodáků* a jejich stářím ukazuje, že s rostoucím věkem se snižuje podíl *rodáků* narozených v okrese Semily. Nejvíce *rodáků*, tj. osob, u nichž je místo narození totožné s místem bydliště v okamžiku sčítání 1991, je u nejmladších generací, nejnižší je podíl podle očekávání u generací nejstarších. S rostoucím věkem se zvyšuje podíl obyvatel narozených sice v okrese Semily, ale v jiné obci než místo narození. Podobně roste s věkem podíl těch, kdo se do okresu přistěhovali. Uvedená čísla jsou odrazem toho, že migrační pohyby na území České republiky jsou velmi živé. V 50. letech měnilo obec trvalého bydliště v českých zemích ročně průměrně 4,2 % obyvatel, v 60. letech 2,8 % obyvatel, v 70. letech 2,3 % obyvatel, v 80. letech 2,5 % obyvatel. Na území okresu Semily zjistila statistika stěhování, že se v letech 1981 – 1990 ročně přistěhovávalo do okresu 1,51 % obyvatelstva, vystěhovávalo 1,40 %, takže obrat stěhování byl 2,91 %; tato intenzita obratu řadila okres na 34. místo mezi okresy České republiky, nepatrně nad střední ukazatele. Efektivita migračního pohybu – migrační zisk na 100 migrujících – byla 3,6 %, z celostátního hlediska značně příznivá (12. pořadí mezi 76 okresy).

Přistupujeme k nejdůležitějším ukazatelům naší studie, totiž k prezentaci údajů o složení obyvatelstva okresu Semily v roce 1991 podle okresů jeho narození, a k přehledu obyvatel narozených v okrese Semily podle jejich trvalého bydliště v okamžiku sčítání lidu 1991. Z toho vyplývá i bilance mezi *rodáky* a *krajany* z hlediska okresů republiky. (Tab. 4.)

Ze 75 547 trvale bydlících obyvatel v okrese Semily se jich 72 384 narodilo v České republice. Ve všech okresech České republiky bylo zjištěno 91 671 obyvatel narozených v dnešním okrese Semily. Nejsou zde tedy ti, kdo se narodili v okrese Semily, avšak nebydlí už na území státu. Převahu rodáků nad obyvateli narozenými v Česku vyjadřuje bilance – 19 287 obyvatel. S uvedenými úhrny operuje přehled v tabulce 4 a připojené kartogramy.

Obyvatelé okresu Semily podle místa (okresů) narození

Z celkového počtu 75 547 trvale bydlících obyvatel bylo nejvíce rodáků přímo v okrese Semily (54 104 obyvatel). V dalších šesti okresech se narodilo víc než 1000 dnešních (tj. roku 1991) obyvatel okresu Semily. Byly to okresy Jičín (2 548 obyvatel), Jablonec nad Nisou (1 860), Trutnov (1 745), Liberec (1 572), Praha (1 225) a Mladá Boleslav (1 055). Na druhém konci četnostního srovnání je šest okresů, kde počet jejich rodáků se na obyvatelstvu okresu Semily podílí nižším počtem než 40 obyvatel. Jsou to okresy Plzeň-sever (25 obyvatel), Tachov (30), Český Krumlov (33), Nový Jičín (37), Plzeň-jih (37) a Rokycany (38). Jihomoravský kraj se podílí na dnešních obyvatelích okresu Semily počtem 1 024 svých rodáků (v tom 141 Brňanů), Severomoravský kraj počtem 710 svých rodáků (z toho 126

město Ostrava). Rodáci v okresu Semily představují 71,6 % současných obyvatel okresu, ostatní se narodili v jiných okresech České republiky, resp. mimo republiku či neznámo kde.

Tab. 4. Obyvatelstvo bydlící v okrese Semily podle okresů narození a obyvatelstvo narozené v okrese Semily podle okresů bydliště (k 3. 3. 1991). – Die Bevölkerung des Bezirkes Semily nach Geburtsbezirken und Wohnbezirken (3. 3. 1991) der im Bezirke Semily geborenen Landsleute.

Okres narození resp. bydliště v r. 1991	Obyvatelé okresu Semily v r. 1991 podle okresů narození (vlevo)		Narození v okrese Semily podle okresů bydliště v r. 1991 (vlevo)		Saldo rodáků v okrese Semily a krajanů bydlících mimo okres Semily		Pořadí okresů podle počtu:		
	absol.	na 1000 obyv. okresu Semily	absol.	na 1000 naroz. v okrese Semily	absol.	na 1000 naroz. v okrese Semily	obyvatel narozených mimo okres Semily	rodáků bydlících mimo okres Semily	rodáků připadajících na krajany
HL. MĚSTO PRAHA	1 225	16,21	4 824	52,62	-3 599	-39,26	6.	4.	3.
Benešov	102	1,35	91	0,99	11	0,12	34.	43.	58.
Beroun	70	0,93	76	0,83	-6	-0,06	48.	46.	44.
Kladno	149	1,97	219	2,39	-70	-0,06	23.	23.	24.-25.
Kolín	207	2,74	169	1,84	38	0,41	17.	28.	70.
Kutná Hora	144	1,91	131	1,43	13	0,14	25.	35.	59.
Mělník	193	2,55	263	2,87	-70	-0,76	19.	17.	24.-25.
Mladá Boleslav	1055	13,96	1876	20,46	-821	-8,96	7.	7.	5.
Nymburk	332	4,39	322	3,51	10	0,11	10.	14.	55.-57.
Praha - východ	114	1,51	252	2,75	-138	-1,51	32.	19.	12.
Praha - západ	68	0,90	161	1,76	-93	-1,01	50.-51.	29.	16.
Příbram	77	1,02	136	1,48	-59	-0,64	44.-46.	34.	28.
Rakovník	77	1,02	59	0,64	18	0,20	44.-46.	53.	61.-62.
STŘEDOČES. KRAJ	2588	34,26	3755	40,96	-1167	-12,73	-	-	-
České Budějovice	68	0,90	157	1,71	-89	-0,97	50.-51.	30.-31.	18.
Český Krumlov	33	0,44	47	0,51	-14	-0,15	74.	62.-63	39.-40.
Jindřichův Hradec	65	0,86	78	0,85	-13	-0,14	55.-56.	45.	41.
Pelhřimov	78	1,03	39	0,42	39	0,42	42.-43.	70.	71.
Písek	50	0,66	68	0,74	-18	-0,20	61.-63.	49.	37.
Prachatice	50	0,66	40	0,44	10	0,11	61.-63.	69.	55.-57.
Strakonice	56	0,74	42	0,46	14	0,15	59.-60.	67.-68.	60.
Tábor	79	1,05	107	1,17	-28	-0,31	40.-41.	40.	32.
JIHOČESKÝ KRAJ	479	6,34	578	6,31	-99	-1,08	-	-	-

Okres narození resp. bydliště v r. 1991	Obyvatelé okresu Semily v r. 1991 podle okresů narození (vlevo)		Narození v okrese Semily podle okresů bydliště v r. 1991 (vlevo)		Saldo rodáků v okrese Semily a krajanů bydlících mimo okres Semily		Pořadí okresů podle počtu:		
	absol.	na 1000 obyvatel okresu Semily	absol.	na 1000 naroz. v okrese Semily	absol.	na 1000 naroz. v okrese Semily	obyvatel narozených mimo okres Semily	rodáků bydlících mimo okres Semily	rodáků připadajících na krajany
Domažlice	48	0,64	48	0,52	-	-	65.-66.	61.	47.-48.
Cheb	58	0,77	141	1,54	-83	-0,91	58.	33.	22.
Karlovy Vary	91	1,20	248	2,71	-157	-1,71	36.-37.	20.	11.
Klatovy	79	1,05	53	0,58	26	0,28	40.-41.	58.	67.
Plzeň - město	90	1,19	157	1,71	-67	-0,73	38.	30.-31.	26.
Plzeň - jih	37	0,49	38	0,41	-1	-0,01	72.-73.	71.	46.
Plzeň - sever	25	0,33	47	0,51	-22	-0,24	76.	62.-63.	34.
Rokycany	38	0,50	31	0,34	7	0,08	71.	73.	50.-53.
Sokolov	69	0,91	125	1,36	-56	-0,61	49.	36.	29.
Tachov	30	0,40	51	0,56	-21	-0,23	75.	59.	35.
ZÁPADOČESKÝ KRAJ	565	7,48	939	10,24	-374	-4,08	-	-	-
Česká Lípa	280	3,71	849	9,26	-569	-6,21	14.	9.	6.
Děčín	309	4,09	536	5,85	-227	-2,48	12.	11.	10.
Chomutov	130	1,72	214	2,33	-84	-0,92	28.-29.	24.-25.	21.
Jablonec nad Nisou	1860	24,62	5989	65,33	-4129	-45,04	3.	3.	2.
Liberec	1572	20,81	6278	68,48	-4706	-51,34	5.	2.	1.
Litoměřice	182	2,41	277	3,02	-95	-1,04	20.	15.	15.
Louny	130	1,72	109	1,19	21	0,23	28.-29.	39.	64.
Most	140	1,85	225	2,45	-85	-0,93	27.	22.	20.
Teplice	154	2,04	240	2,62	-86	-0,94	22.	21.	19.
Ústí nad Labem	146	1,93	378	4,12	-232	-2,53	24.	13.	9.
SEVEROČESKÝ KRAJ	4903	64,90	15095	164,67	-10192	-111,18	-	-	-
Havlíčkův Brod	160	2,12	92	1,00	68	0,74	21.	42.	74.
Hradec Králové	670	8,87	1166	12,72	-496	-5,41	8.	8.	7.
Chrudim	203	2,69	170	1,85	33	0,36	18.	27.	69.
Jičín	2548	33,73	2649	28,90	-101	-1,10	2.	6.	14.
Náchod	416	5,51	508	5,54	-92	-1,00	9.	12.	17.
Pardubice	328	4,34	593	6,47	-265	-2,89	11.	10.	8.
Rychnov nad Kněžnou	210	2,78	214	2,33	-4	-0,04	16.	24.-25.	45.
Semily	54104	716,14	54104	590,20	-	-	1.	1.	47.-48.
Svitavy	214	2,83	73	0,80	141	1,54	15.	47.	76.
Trutnov	1745	23,10	4789	52,24	-3044	-33,21	4.	5.	4.
Ústí nad Orlicí	292	3,86	270	2,95	22	0,24	13.	16.	65.
VÝCHODOČES. KRAJ	60890	805,96	64628	705,01	-3738	-40,78	-	-	-

Okres narození resp. bydliště v r. 1991	Obyvatelé okresu Semily v r. 1991 podle okresů narození (vlevo)		Narození v okrese Semily podle okresů bydliště v r. 1991 (vlevo)		Saldo rodáků v okrese Semily a krajanů bydlících mimo okres Semily		Pořadí okresů podle počtu:		
	absol.	na 1000 obyv. okresu Semily	absol.	na 1000 naroz. v okrese Semily	absol.	na 1000 naroz. v okrese Semily	obyvatel narozených mimo okres Semily	rodáků bydlících mimo okres Semily	rodáků připadajících na krajany
Blansko	49	0,65	22	0,24	27	0,29	64.	76.	68.
Brno - město	141	1,87	258	2,81	-117	-1,28	26.	18.	13.
Brno - venkov	60	0,79	50	0,54	10	0,11	57.	60.	55.-57.
Břeclav	73	0,97	54	0,59	19	0,21	47.	57.	63.
Hodonín	77	1,02	26	0,28	51	0,56	44.-46.	74.	73.
Jihlava	66	0,87	42	0,46	24	0,26	52.-54.	67.-68.	66.
Kroměříž	50	0,66	43	0,47	7	0,08	61.-63.	66.	50.-53.
Prostějov	44	0,58	35	0,38	9	0,10	68.	72.	54.
Třebíč	65	0,86	58	0,63	7	0,08	55.-56.	54.-55.	50.-53.
Uherské Hradiště	86	1,14	44	0,48	42	0,46	39.	65.	72.
Vyškov	41	0,54	23	0,25	18	0,20	70.	75.	61.-62.
Zlín	66	0,87	95	1,04	-29	-0,32	52.-54.	41.	31.
Znojmo	128	1,69	58	0,63	70	0,76	30.	54.-55.	75.
Žďár nad Sázavou	78	1,03	71	0,77	7	0,08	42.-43.	48.	50.-53.
JIHOMORAVSKÝ KRAJ	1024	13,55	879	9,59	145	1,58	-	-	-
Bruntál	42	0,56	56	0,61	-14	-0,15	69.	56.	39.-40.
Frýdek-Místek	48	0,64	79	0,86	-31	-0,34	65.-66.	44.	30.
Karviná	91	1,20	151	1,65	-60	-0,65	36.-37.	32.	27.
Nový Jičín	37	0,49	45	0,49	-8	-0,09	72.-73.	64.	43.
Olomouc	103	1,36	122	1,33	-19	-0,21	33.	37.	36.
Opava	45	0,60	60	0,65	-15	-0,16	67.	52.	38.
Ostrava	126	1,67	208	2,27	-82	-0,89	31.	26.	23.
Přerov	66	0,87	65	0,71	1	0,01	52.-54.	51.	49.
Šumperk	96	1,27	120	1,31	-24	-0,26	35.	38.	33.
Vsetín	56	0,74	67	0,73	-11	-0,12	59.-60.	50.	42.
SEVEROMOR. KRAJ	710	9,40	973	10,61	-263	-2,87	-	-	-
ČESKÁ REPUBLIKA celkem	72384	958,10	91671	1000,0	-19187	-210,40	x	x	x

Grafické znázornění původu dnešních obyvatel semilského okresu dosvědčuje úzkou návaznost okresu jednak na bezprostřední sousedy okresu, dále na celou podkrkonošskou oblast a v podstatě na celé východní Čechy. Okresy Západočeského a Jihočeského kraje jsou zastoupeny mezi obyvateli okresu Semily nízkými počty. Rodilých Pražanů je v okrese Semily 1 225 (1,6 % obyvatel).

Rodáci z okresu Semily podle okresů trvalého bydliště v roce 1991

Z obyvatelů České republiky při sčítání 1991 jich 91 671 mělo rodiště v některé obci dnešního okresu Semily. Semilští *rodáci* (podle okresu narození) jsou rozptýleni do všech okresů státu. Kromě 54 104 bydlících v okrese jich více než 1 000 bydlelo v dalších sedmi okresech Česka. V okrese Liberec 8 278 obyvatel, Jablonec nad Nisou 5 989 obyvatel, Praha 4 824 obyvatel, Trutnov 4 789 obyvatel, Jičín 2 649 obyvatel, Mladá Boleslav 1 876 obyvatel a Hradec Králové 1 166 obyvatel. Méně než 40 rodáků z okresu Semily bydlelo v sedmi okresech: Blansko (22 obyvatel), Vyškov (23), Hodonín (26), Rokycany (31), Prostějov (34), Plzeň-jih (38) a Pelhřimov (39). Po válce osidlovali obyvatelé dnešního semilského okresu především nejbližší podkrkonošské okresy; tyto vazby se promítají dodnes. Největší počty semilských rodáků jsou v nejbližších sousedících okresech včetně celých východních Čech. Také počet rodáků v městě Brně (258 obyvatel) a v městě Ostravě (208 obyvatel) lze označit za významný.

Bilance rodáků ze semilského okresu s ostatními okresy republiky

Rozdíl mezi 91 671 obyvateli narozenými v obcích dnešního okresu Semily a bydlícími v roce 1991 v České republice, a 72 384 obyvateli narozenými v České republice a bydlícími v roce 1991 v okrese Semily, činil 19 287 obyvatel v neprospěch okresu Semily. Jak se tato bilance promítla u nejvýznamnějších okresů této bilance, ukazují následující údaje:

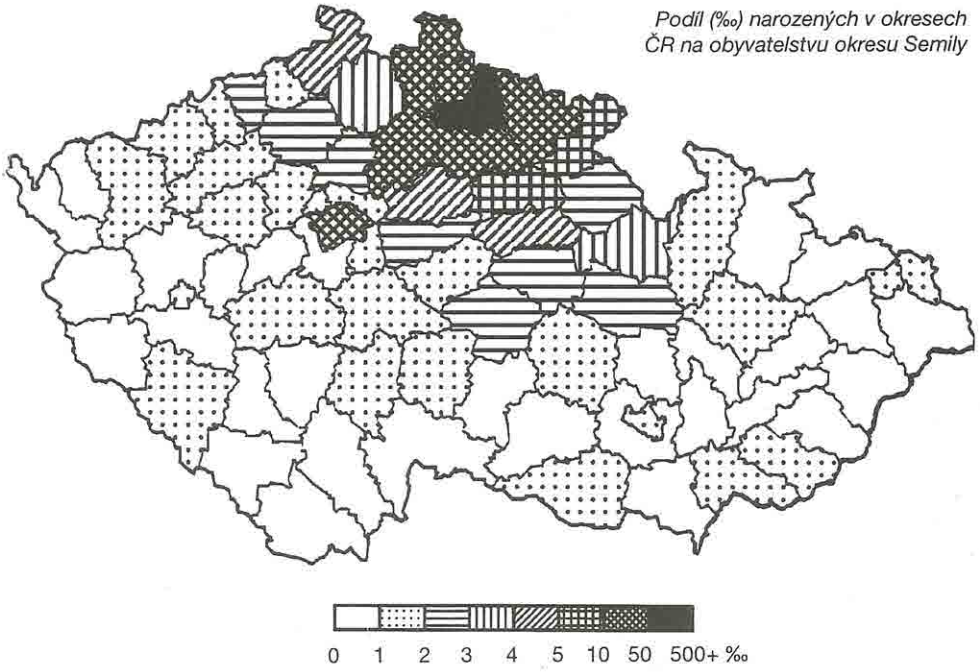
Nejvyšší pasivní bilanci – vyšší než 500 obyvatel – měl okres Semily s okresem Liberec (-4 706 obyvatel), Jablonec nad Nisou (-4 129 obyvatel), Praha (-3 599 obyvatel), Trutnov (-3 044 obyvatel), Mladá Boleslav (-821 obyvatel) a Česká Lípa (-569 obyvatel). Výměnou *rodáků* měl okres Semily pasivní bilanci se 46 okresy republiky.

Nejvyšší aktivní bilanci – vyšší než 50 obyvatel – měl okres Semily s okresem Hodonín (+51 obyvatel), Havlíčkův Brod (+68 obyvatel), Znojmo (+70 obyvatel) a nejvyšší s okresem Svitavy (+141 obyvatel). Výměnou *rodáků* měl okres Semily aktivní bilanci s 28 okresy, vždy však na nízké hladině aktiv.

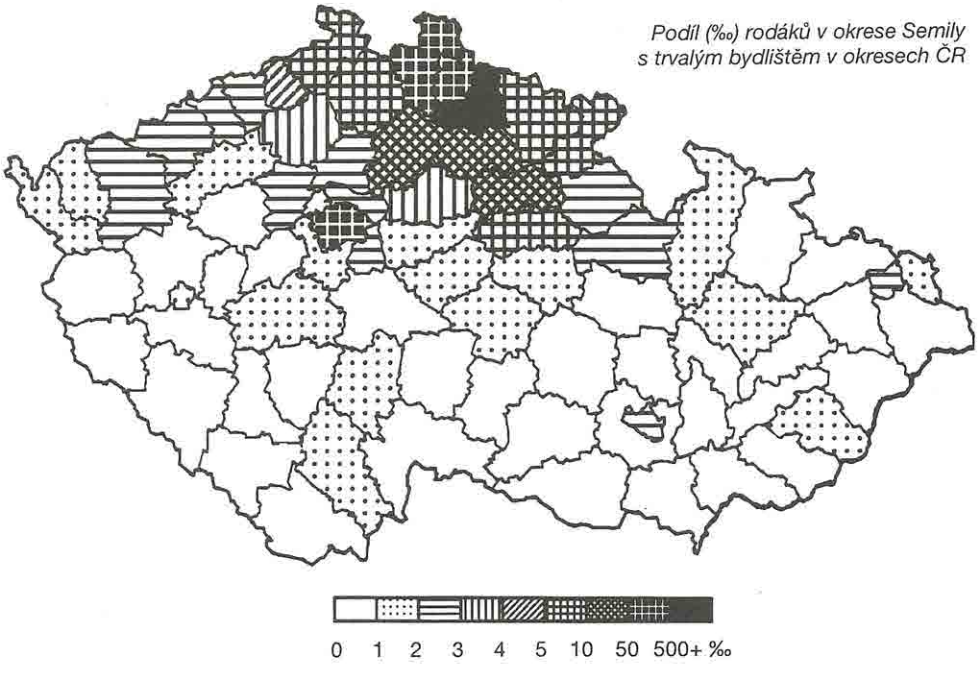
Obr. 1. Obyvatelstvo okresu Semily (k 3. 3. 1991) podle rodných okresů. – Die Bevölkerung des Bezirkes Semily (3. 3. 1991) nach Geburtsbezirken.

Obr. 2. Okresy bydliště (k 3. 3. 1991) obyvatel narozených v okrese Semily. – Die Wohnbezirke (3. 3. 1991) der im Bezirke Semily geborenen Landsleute.

Podíl (‰) narozených v okresech ČR na obyvatelstvu okresu Semily



Podíl (‰) rodáků v okrese Semily s trvalým bydlištěm v okresech ČR



Vyrovnanou bilanci měl okres přirozeně sám se sebou a s jediným dalším okresem – Domažlice: 48 rodáků ze Semilska žilo na Domažlicku a 48 rodáků z okresu Domažlice bydlelo v roce 1991 v okrese Semily.

Statistické podklady, které se staly východiskem naší studie *rodáků* a *krajanů* Semilska ve vztahu k ostatním okresům České republiky, lze vyhodnocovat i celostátně, a to podle obcí.

Data vyjadřující totožnost obce resp. okresu místa narození a místa, kde byl obyvatel v roce 1991 sečten, neznamenají, že se během života dotyčný obyvatel nemohl stěhovat. Totožnost místa se tedy právě týká jen okamžiku narození a okamžiku censu.

Údaje zpracované ze sčítání 1991 nabízejí široké uplatnění například pro genetické studie, pro antropology, sociology, ekonomy, etnografy, možná i filozofy, tedy nejen pro demografy, kteří stáli u zrodu těchto informací.

Poznámky

[1] *Rodáci. Struktura obyvatelstva českých okresů podle bydliště v době narození.* Česká statistika. Svazek 25 04. Praha 1994.

[2] V územním rozsahu 31. prosince 1992, tedy k datu zpracování výsledků sčítání pro Statistický lexikon obcí České republiky 1992. Praha 1994.

Archeologické výzkumy turnovského muzea v roce 1994

Jan Prostředník

Archeologické výzkumy prováděné turnovským muzeem v roce 1994 můžeme rozdělit do dvou kategorií: na záchranné a předstihové a na archeologické výzkumy formou dohledu. Do první skupiny náležejí výzkumy prováděné v Mladé Boleslavi, Dolních Štěpanicích (okr. Semily),[1] Českém Dubu (okr. Liberec), na Čertově ruce (k. ú. Karlovice, okr. Semily)[2] a ve skalní dutině Portál (k. ú. Mužský, okr. Mladá Boleslav). Do druhé skupiny pak řadíme dohledy nad liniovými stavbami. Podrobněji zde budou zmíněny pouze akce, při kterých došlo k narušení archeologicky zajímavých situací.[3]

1. Bělá pod Bezdězem

Od července 1993 probíhal v Bělé pod Bezdězem (okr. Mladá Boleslav) v souvislosti s budováním nového kanalizačního řadu archeologický výzkum formou dohledu. Naše pozornost byla zaměřena zejména na zemní práce prováděné v městském jádru – památkové zóně Bělé pod Bezdězem. Zbývající trasa průkopu procházela inundačním územím, kde jsme vzhledem k malé hloubce průkopu neočekávali narušení archeologicky zajímavých situací. Rekonstrukce kanalizační sítě nevyžadovala regulérní záchranný výzkum, naše práce se omezily zejména na dokumentaci stratigrafických situací a jejich vzorkování. Předpokládali jsme, že při zemních pracích dojde k odhalení stratigrafické situace, která nám pomůže alespoň z části vyřešit problém vývoje osídlení a stavebně historického vývoje Bělé pod Bezdězem ve středověku. Město Bělá bylo totiž jedním z důležitých středisek obchodu středověkých Čech, které se rozkládalo v hraničním území dvou oblastí.

V roce 1993 jsme prováděli dohled nad výkopovými pracemi v ulicích Mělnická, Nad Stadiónem a Nerudova. Byla zde zjištěna velice jednoduchá stratigrafická situace, neobsahující žádné uloženiny vzniklé antropogenní činností, které by spadaly do oblasti zájmu archeologa. S podobnou situací jsme se setkali i v Hradební ulici (ulice obkružující jižní stranu bělské ostrožny). V průkopu Hradební ulicí jsme zjistili pouze výraznou erozní činnost (svahoviny).

V sezóně 1993 byl vyhlouben průkop v jižní části Mírového náměstí a v České ulici, kde jsme zaznamenali relativně uniformní stratigrafickou situaci, sestávající ze 6 – 7 vrstev:

vrstva 1: navětralá opuka?, rozpadající se ve středně žlutý písek střední až mírně hrubé zrnitosti

vrstva 2: žlutobílý písek, střední zrnitosti

vrstva 3: středně tmavá šedozelená písčitá hlína (80 %) s fragmenty ztrouchnivělého dřeva (trámky), uhlíky, mazanicí a zlomky keramiky (tato uloženina tvořila bázi pro některé mírně zahloubené objekty, které však obsahovaly pouze pouze promíchané vrstvičky uhlíků)

vrstva 4: středně tmavá šedozelená písčitá hlína (světlejší odstín od vrstvy 3,80 %), uhlíky, mazanice, zlomky keramiky

vrstva 5: těleso starší převrstvené komunikace, navážka – opuková drť, mazanice, písčitá hlína hnědozelené barvy, mazanice

vrstva 6: těleso současné komunikace, recentní a subrecentní nálezový inventář

vrstva 7: asfalt, dlažební kostky

Pouze vrstvy 3 a 4 obsahovaly chronologicky citlivý nálezový inventář. Jednalo se o nepočetné zlomky keramiky, náležející do první a druhé poloviny 16. století (keramika tvářená na rychlerotujícím hrnčířském kruhu, s olovnatými různobarevnými glazurami, nejčastěji světle žluté barvy). Tyto dvě vrstvy nám dokládají antropogenní aktivitu v této poloze pouze pro 16. století. Starší doklady pro osídlení nám bohužel chybějí, ačkoli máme doloženou existenci města písemnými prameny již z počátku 14. století.

V průkopu na jižní straně Mírového náměstí jsme zachytili před čp. 132 až 135 přibližně 20 cm mocnou mazanicovou destrukci, která však neobsahovala žádný datovací materiál. Předpokládáme, že se jedná o destruovanou stěnu obytného objektu dřevěné konstrukce, který zanikl při některém z požárů 15. nebo 16. století (tato destrukční vrstva by snad mohla souviset s požárem při vpádu míšeňského markraběte Zikmunda v roce 1431).

V závěru roku 1993 byly prováděny zemní práce na západní a východní straně Mírového náměstí, které pokračovaly i na počátku roku 1994. Zjistili jsme zde shodnou stratigrafickou situaci, jako v případě průkopu Českou ulicí (dtto jižní průkop na Mírovém náměstí, nezjistili jsme zde však žádnou mazanicovou destrukci). Další výkopové práce probíhaly průběžně v ulicích Kostelní a Umlaufově, kde jsme obdobně zjišťovali uniformní stratigrafii, složenou ze sedmi uložení – viz výše. Nejstarší nálezy (zlomky glazované keramiky) pocházely z poloviny 16. století (v průkopu ve Farské ulici, která se nachází na východním svahu skalního ostrohu, bylo zjištěno pouze zvětralé opukové podloží). Práce byly průběžně registrovány i v západní části městské památkové zóny: v ulicích Na Šancích, Střelecké, Soukenické, Ježkově, Berkově, Tutově, Albrechtské a Hrnčířské. V severní části památkové zóny jsme nezjistili žádné archeologicky zajímavé stratigrafické situa-

ce; těleso vozovky nasedalo přímo na skalnaté podloží (navětralá opuka, ulice Bezdězská, Valdštýnská ad.). V ulicích Tutově, Albrechtské, Hrnčířské, Soukenické, Ježkově a Berkově jsme dokumentovali sedmivrstevnou stratigrafii, podobně jako v průkopech ulicí Českou a Mírovým náměstím. Bohužel se nám nepodařilo archeologickým výzkumem zjistit stáří *České brány*, nenalezli jsme ani žádné relikty komunikace.

Závěr:

Archeologický výzkum při sledování výkopových prací přinesl velice zajímavé výsledky. Je to unikátní situace, kdy se v městě vybaveném výsadami královských měst (založeném na počátku 14. století) nenaleznou doklady vrcholně středověkého osídlení, pouze antropogenní aktivita na přelomu pozdního středověku a raného novověku. Zajímavé výsledky by mělo přinést sledování zemních prací, které budou prováděny v roce 1995 v areálu bělského zámku.

2. Mladá Boleslav – Staroměstské náměstí

Dne 14. ledna 1994 byly zjištěny před domem čp. 2 na Staroměstském náměstí v Mladé Boleslavi dva průkopy pro inženýrské sítě. V průkopu dlouhém 4,5 metrů, širokém 0,8 m a hlubokém 1,3 – 1,6 m byla dokumentována složitější stratigrafická situace:

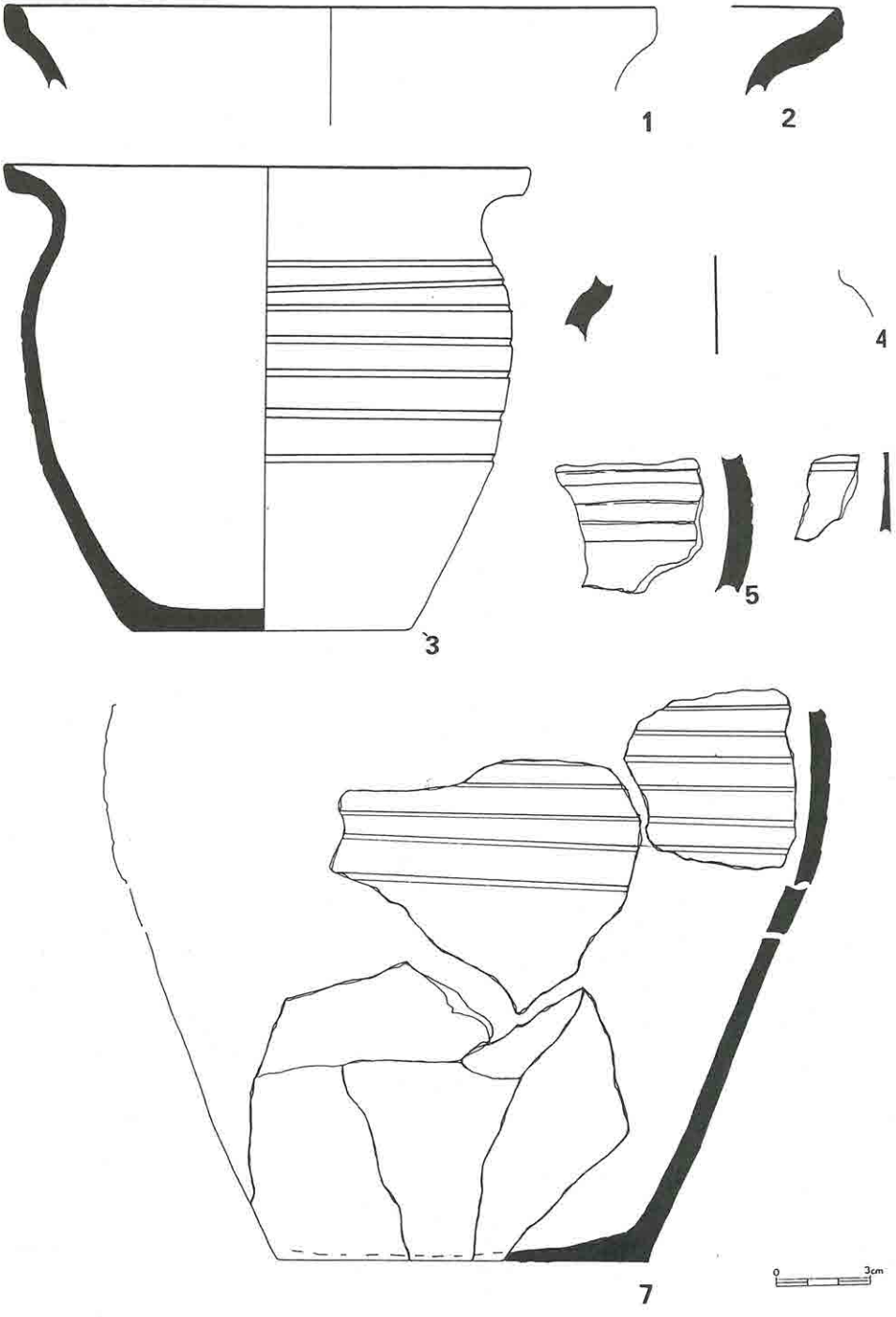
Pod asfaltovým překryvem (8) a dlažbou z čedičových kamenů (7) se nacházela 0,8 m mocná vrstva (6), tvořená 60 % středně hnědé, písčité hlíny s malými až středními fragmenty opuky, cihel, prejzů, malty. Průkopem procházely na třech místech starší inženýrské sítě (IS). V hloubce 0,9 m mezi kótami 0,7–1,9 m jižního řezu se nacházel pískovcový blok (4), který se zahluboval do sytě černé humózní vrstvy s 30 % příměsí písku, tvořenou dále středními fragmenty přepálené opuky, hrudkami mazanice a uhlíkovou drtí (3). Z této vrstvy pochází keramika datovaná do mladohradištního období. Pískovcový blok byl překryt slabou vrstvičkou střední, žlutohnědé hlíny s drobty opuky a malty (5).

Pod vrstvou 3 se nacházela uloženina (2) písčité červenohnědé hlíny (70 %) s hrudkami mazanice a uhlíkovou drtí (vrstva je datována keramikou do závěru mladší doby bronzové). Podloží je tvořeno červenohnědým terasním pískem (1).

Severní řez se sledem vrstev nelišil od jižního, nebyl zde však zachycen pískovcový blok (pouze pískovcový balvan 0,42 × 0,30 m v hloubce 0,8 m). Mezi kótami 2,8 – 3,9 m, v hloubce 1,07 – 1,3 m se v profilu nacházel značně porušený kostrový hrob (z výhozu hlíny jsme získali fragmenty lebky).

Závěr:

Průkop odhalil stratigrafickou situaci dokládající osídlení v závěru mladší doby bronzové, kdy zde stálo hradiště lužické kultury (lid popelnicových polí, 11. stol. př. n. l.). Další stopy antropogenní aktivity pocházejí až z mladší doby hradištní (vrstva 3, přemyslovské hradiště založené ve druhé polovině 10. století). Zajímavým je nález kostrového hrobu, datovaný do stejného časového horizontu. Ten


1
2
3
4
5
7
0
3cm

dotvrzuje existenci jednotlivých skupin raně křesťanského kostrového pohřebiště na ploše (analogické nálezy byly zjištěny v předchozích dvou letech, kdy jsme na Staroměstském náměstí prováděli několik předstihových a záchranných výzkumů). Pískovcový blok, který je zahlouben do sídlištní vrstvy mladohradištního stáří, představuje pravděpodobně zeď (bránu?) raně středověkého správního hradu. 80 cm mocná navážka obsahuje recentní a subrecentní materiál.

3. Mladá Boleslav – Českobratrské náměstí

Ve dnech 25.–30. dubna byl prováděn předstihový archeologický výzkum na Českobratrském náměstí (parc. č. 262/1) v Mladé Boleslavi. Výzkum podmínila plánovaná stavba víceúčelového objektu fy NCT COMPUTER, s. s r. o. Plošnému výzkumu předcházela zjišťovací sondáž o celkové délce cca 80 m (sondy 1 a 2 – 0.80 m široké, délka 40 m). Sondáž doložila antropogenní aktivitu v tomto místě přibližně od 11./12. století do současnosti.

Stavební činností nejméně porušená se jevila severovýchodní část sondy 1. V tomto prostoru, kde jsme při zjišťovací sondáži objevili relikt pozdně středověkého obytného objektu, byla vytyčena sonda 3 o rozměrech 7,6 m × 3 m. Pod tímto objektem jsme pak nalezli sídlištní jámu, kterou můžeme na základě keramiky datovat do 11.–12. století (objekt 9/94, obr. 1). Vzhledem k tomu, že úplná nálezová zpráva je publikována ve 2. čísle Pojizerského sborníku, omezíme se zde pouze na toto krátké nastínění nálezové situace.[4]

4. Mnichovo Hradiště – kostel sv. Jakuba

V dubnu 1994 byl prováděn archeologický výzkum formou dohledu v souvislosti s rekonstrukcí vodovodního řadu v areálu kostela sv. Jakuba v Mnichově Hradišti. V tomto prostoru bylo lze očekávat archeologické nálezy z vrcholného středověku, protože kostel sv. Jakuba pochází ve svém základu z období založení města (13./14. stol.). Tato poloha je velmi důležitá z hlediska pochopení přerodu tržní osady ve vrcholně středověké město.

Při výkopových pracích došlo k odkrytí několika lidských kosterných pozůstatků, které byly ještě před příchodem archeologa na přání investora ze země vyjmuty a přeneseny do farního přístavku. Vlastní zahájení zemních prací nebylo dodavatelskou firmou včas ohlášeno, ačkoli jsme byli již od doby přípravy stavby v kontaktu. Našemu pracovníkovi se podařilo zachránit pouze jeden hrob. Poloha dalších dvou hrobů byla rekonstruována jen na základě výpovědi zaměstnanců

Obr. 1. Mladá Boleslav - Českobratrské náměstí, výzkum 1994. Mladohradištní keramika z výplně objektu 9/94.

dodavatelské firmy. Kromě kosterných pozůstatků jsme nalezli i několik zlomků keramiky, které lze datovat do období pozdního středověku až raného novověku (16.–17. stol.). Hloubka průkopu se pohybovala mezi 110 a 120 cm, pouze na severovýchodním okraji byla zjištěna hloubka 198 cm.

Byla zde zjištěna jednoduchá stratigrafická situace, která se skládala z novověkých a recentních navážek.

V otázce stáří kostrového pohřebiště předpokládáme, že se jedná o hroby ze 16.–18. století.

5. Mnichovo Hradiště – Pod Horkou

V dubnu a květnu 1994 byl prováděn archeologický výzkum formou dohledu při hloubení průkopu pro vodovod v k. ú. Mnichovo Hradiště, v poloze *Pod Horkou*. Průkop byl veden podél dálničního výjezdu (na Mnichovo Hradiště) jižním směrem k centru, křížil železniční trať (Turnov–Mladá Boleslav) a končil v ulici Ivana Olbrachta. Nejprve byl proveden povrchový průzkum po skrytí ornice, při kterém jsme získali značné množství vrcholně a pozdně středověké keramiky. Zajímavým nálezem byly čtyři kumulace skelné hmoty (taveniny) blíže neurčeného stáří. Předpokládáme, že se jedná o odpad z některé z novověkých sklářských hutí v okolí. Kontrolu a dokumentaci vlastního průkopu ztěžovala přítomnost spodní vody. Podloží se zde v různých částech průkopu lišilo, registrovali jsme jak hlíny jílové až prachové konzistence, tak i terasní písky. Doklad starší antropogenní aktivity (nepočítáme-li meliorace) byl však zjištěn pouze v jednom případě. Jednalo se o relikt kulturní vrstvy (snad báze sídlištního objektu?), tvořené kompaktní jílovitou hlínou šedočerné barvy, slabě promíšenou mazanicovou drtí. Z této vrstvy pochází zlomek žlutě glazované keramiky, datovatelný do pozdního středověku, případně raného novověku. V profilech průkopu byly na několika místech zjištěny zvláštní útvary, které svým tvarem i výplní připomínaly pravěké sídlištní objekty. Při detailnějším pozorování jsme zjistili, že se jedná s největší pravděpodobností o pozůstatky po mokřinách před jejich meliorací (případně mohlo jít o náplavové sedimenty). Přítomnost spodní vody může zřejmě být důvodem, proč jsme nezjistili v profilech průkopu skutečné sídlištní objekty.

6. Lomnice nad Popelkou

Na přelomu měsíce května a června 1994 byl prováděn záchranný archeologický výzkum a archeologický výzkum formou dohledu nad hloubením rýhy pro inženýrské sítě v prostoru Husova náměstí v Lomnici nad Popelkou (okr. Semily). Průkop byl situován při východní straně Husova náměstí, obcházel jižní a východní stranu kostela sv. Mikuláše, kde končil v bezejmenné uličce.

V severní části Husova náměstí narušil průkop (hloubka do 60 cm) jednoduchou stratigrafickou situaci, tvořenou ne příliš mocným pískovým *polštářem* pro chodník, dále 15–20 cm mocnou jílovitou vrstvou se škvárou, mazanicí, uhlíky a s ná-

lezovým inventářem, datovaným do širokého časového intervalu od 15. do 18. století.

Nejzajímavějším nálezem pak byly stratifikované lidské kosterné pozůstatky (z valné části zničené zemními pracemi), které se nacházely na severní straně kostela sv. Mikuláše v hloubce cca 50–60 cm (vrstva 5: 80 %, šedočervená jílovitá vrstva s drobnými až středními fylity a jedním zlomkem vrcholně středověké keramiky). Podloží zde bylo tvořeno svrchním permským jílovcem (slínovcem?). Vzhledem k tomu, že se průkop nalézal v bezprostřední blízkosti kostela sv. Mikuláše, zachytili jsme zde v jednom případě jeho základový vkop, bohužel jsme z jeho výplně nezískali žádný chronologicky citlivý archeologický materiál. Zachytili jsme zde i předzáklad opěrného pilíře jihozápadní strany kostela (baroko). Uniformní stratigrafickou situaci porušil recentní vkop pro pískovcové schůdky bočního vchodu kostela sv. Mikuláše a dále dva příčné subrecentní průkopy pro inženýrské sítě.

Z výhozu jsme získali větší množství keramiky, kterou lze datovat do 17.–18. století.

Přesnější datování výše uvedených lidských kosterných pozůstatků je bohužel problematické. Mohou pocházet z dosti širokého časového intervalu od 15. do 17./18. století. Pravděpodobně jsme zjistili část vrcholně středověkého až raně novověkého hřbitova (podobně jako v případě objevu kostrového hřbitova u kostela sv. Jakuba v Mnichově Hradišti).

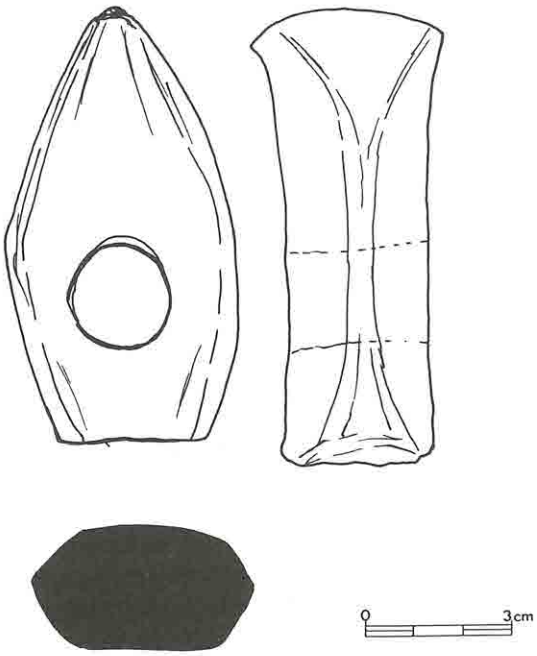
7. Mladá Boleslav – zámek

Dne 11. 6. 1994 byl hlouben průkop o délce cca 30 m, vedený od dvora mladoboleslavského zámku (čp. 1) podél východního traktu domu čp. 108 do průjezdu Jihočeské hostěnice. Rýha byla široká 45–50 cm, hluboká 80 cm. Celá situace byla poničena subrecentními inženýrskými sítěmi až do hloubky 80 cm, pouze před okny restaurace byla v hloubce 80 cm zachycena 3 m široká kulturní vrstva (šedozelená písčitá hlína s rezavě hnědými písčitými a jílovými čočkami, s mazanicovou a uhlíkovou drtí), ze které jsme vedle zvířecích kostí získali i vrcholně a pozdně středověkou keramiku. Z řezů průkopu (sekundární uložení) pochází několik zlomků raně – vrcholně středověké keramiky.

8. Turnov – Skálova ulice

V srpnu a září 1994 byl prováděn archeologický výzkum formou dohledu v souvislosti s budováním plynovodu ve Skálově ulici v Turnově. V návaznosti na zemní práce byl prováděn průběžně dohled, který spočíval v dokumentaci řezů a ve vzorkování archeologicky zajímavých situací. Hloubka průkopu se pohybovala okolo 1 metru, šířka 0,4–0,5 m. Skálova ulice je součástí městské památkové zóny, kde jsme mohli čekat narušení objektů, souvisejících se stavebním vývojem středověkého Turnova. Dle J. V. Šimáka se měla cca v jedné třetině Skálovy ulice

(východně od náměstí Českého ráje) nacházet jedna z městských bran. Zemní práce začaly ve druhé polovině měsíce srpna na východním okraji Skálovy ulice a postupovaly západním směrem k náměstí Českého ráje. Průkop byl veden při jižní straně Skálovy ulice. Od východního okraje až k čp. 85 (cca 1/3 Skálovy ul.) nebyly zachyceny žádné archeologicky zajímavé situace. Ve čtyřech případech jsme zaznamenali subrecentní narušení průkopy pro inženýrské sítě. Před čp. 917 se měla nacházet výše uváděná středověká městská brána. V tomto prostoru však nebyly zjištěny ani středověké uloženiny, ani žádné mladší stavební relikty. Průkop byl veden střídavě trávníkem (před budovou sokolovny a ZŠ) a při okraji chodníku. Ve všech částech průkopu (až k čp. 85) byla zjišťována uniformní stratigrafická situace – dlažba, těleso vozovky, nálezově sterilní sprašová náváj (příp. drn a sprašová náváj). Před čp. 85 bylo zjištěno v jižním řezu průkopu v hloubce cca 0,60 m čtvercové ústí novověké kanalizace (z pískovcových kamenů vyzděných na maltu, 18. stol.?). Před čp. 87 jsme zachytili mladšími zásahy narušenou stratigrafickou situaci, dokládající antropogenní aktivitu ve druhé polovině 16. století. Starší – středověké – sídlištní vrstvy nebyly bohužel zachyceny.



Obr. 2. Jilemnice. Sekeromlat z pozdní doby kamenné. Krkonošské muzeum v Jilemnici.

9. Jilemnice

V měsících srpnu, září a říjnu byl prováděn archeologický výzkum formou dohledu při plynofikaci historického jádra města Jilemnice.

Výkopové práce proťaly právě ty části města, které nám mohly pomoci v otázce stavebního vývoje Jilemnice ve středověku a v raném novověku (náměstí, ul. Valdštejnská, Kavánova, Husova, Kostelní ad.) – naše očekávání se však bohužel nepotvrdila.

Při sledování jednotlivých průkopů jsme dokumentovali uniformní, jednoduchou stratigrafickou situaci: vrstva asfaltu či zpevněného povrchu (případně vrstva dlažebních kostek), dále následovala uloženina, tvořící těleso vozovky. Na bázi této vrstvy se na náměstí a v Dolení ulici nacházely v několika případech relikty recentní kulturní vrstvy (červeno-hnědá jílová vrstva s odstínem do šeda, úlomky cihel, malé až střední fragmenty pískovce). Ve štětu pod asfaltem (těleso vozovky) byly průběžně zjišťovány střední až větší otesané pískovcové kameny. Z této uloženiny byl získán i nepočetný soubor keramiky, kterou lze datovat do období 16.–17. století. Chronologicky lze tento soubor ztotožnit s nálezem pozdně středověké až raně novověké keramiky z jilemnické radnice v roce 1940 (Krkonošské muzeum Jilemnice, přír. č. 80/94). Podloží zde bylo tvořeno vrstvou nálezově sterilního svrchního permského jílovce.

Bohužel se v Jilemnici opakuje situace dokumentovaná i v jiných středověkých městech (např. Vysoké Mýto): v historickém jádru města, známého z písemných pramenů již z počátku 14. století, nemáme žádné archeologické doklady. Obdobně např. v Jičíně nebo v Mladé Boleslavi nebylo lze doložit na základě archeologických pramenů vývoj vrcholně středověkého města od jeho počátku do 16. století.

Zemní zásahy prováděné v památkové zóně však bude nutné sledovat i nadále, jisté výsledky by mohly přinést výkopy prováděné v interiérech středověkých domů na náměstí.

10. Český Dub

Od 3. srpna 1994 převzalo Okresní muzeum Českého ráje předstihový archeologický výzkum na zahradě domu čp. 11 v Českém Dubu (okr. Liberec). Dům čp. 11, který se nachází v městské památkové zóně, je součástí severního traktu renesančního zámku, situovaného na výraznou ostrožnu. Objekt zámku byl v minulém století přestavěn na samostatné obytné jednotky. Při stavebně historickém průzkumu v roce 1991 objevil ředitel Podještědského muzea PhDr. T. Edel v suterénních prostorách zámku několik místností, které pocházejí z první poloviny 13. století a komparací písemných pramenů je lze ztotožnit s objektem komendy řádu johanitských rytířů.[5] Tato komenda byla s největší pravděpodobností založena svatou Zdislavou, manželkou Havla z Lemberka. Výzkum na zahradě domu čp. 11 byl podmíněn předpokládanými zemními úpravami. Bylo zde položeno celkem 6 sond, ve kterých jsme zjistili následující situace: horní partie cca do 1 m hloubky

představují aktivity antropogenního původu, které lze na základě archeologického materiálu datovat do 16. až 18/19. století. Jedná se například o řad dřevěného vodovodního potrubí (17.–18. stol.), zemní úpravy (planýrky) související s přestavbou objektu zámku ve druhé polovině 16. století (pánové z Oppersttorfu) a další zásahy. V sondě 2 jsme zjistili relikt požárem zaniklého obytného objektu (jílovou podlahu se značným množstvím keramiky – rozvalená kachlová kamna) z počátku 16. století (z tohoto objektu pochází například i drobná stříbrná mince z přelomu 15./16.stol.). Velmi důležitým nálezem byla požárová vrstva a následná planýrka, datovaná do poloviny 16. stol. Tuto vrstvu, zjišťovanou průběžně ve všech sondách, lze ztotožnit s písemnými zprávami o zániku johanitské komendy. Tato vrstva překrývala v sondách 1, 1A, 2, 2A, 6, 6A mohutnou kamennou destrukci, po jejímž odebrání jsme narazili na korunu zdiva (viz níže).

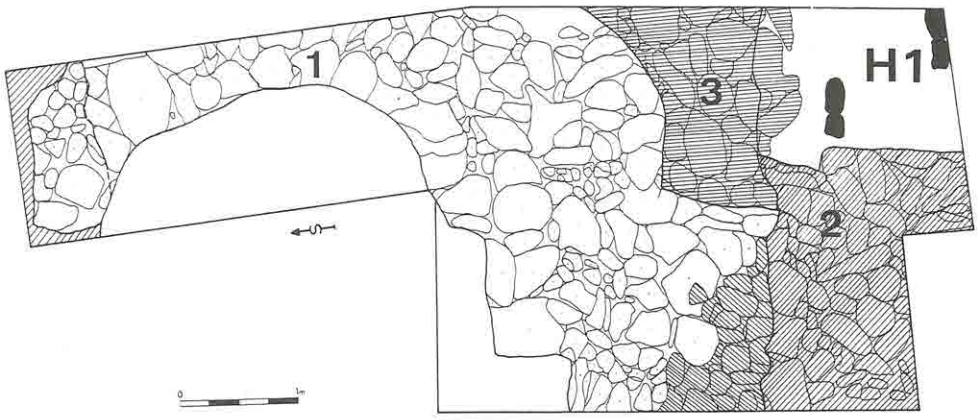
Hlavní důraz byl kladen na vyřešení vztahu tří chronologicky nesourodých klenebních čel (dvě čela klenby odpovídala románské stavební technice, jedno technice románsko-gotické), zjištěných ve hmotě zdiva severozápadního traktu. Naše sondy byly proto umístěny při jižní straně zahrady, abychom případně mohli prokázat nebo naopak popřít existenci dalšího traktu johanitské komendy. V sondách 1, 1A, 2 a 3 jsme skutečně tento objekt doložili. Bylo lze rozlišit jednotlivé stavební fáze, které dobře korespondovaly s odlišným stářím výše zmíněných tří klenebních čel. V sondě 1, v jižní části, jsme nalezli kostrový hrob s poškozeným kamenným obložením (orientace Z–V, obr. 3:H1), který byl porušen (nikoli však zničen) při stavbě východní stěny objektu, objeveného naším výzkumem (1. stavební fáze). Lebka byla pouze přemístěna na hrudní koš. Nalezli jsme zde bronzovou záušnici velkého průměru, kterou lze datovat ještě do 12. století. Tento hrob by svědčil o starším, předjohanitském osídlení této polohy.

V sondách 1, 1A, 2, 2A, 6, 6A jsme po odspárování malty zjistili celkem tři stavební fáze (románské a románsko-gotické):

1) starší fáze – kostelní stavba s půlkruhovitou apsidou (zděná na maltu; před polovinou 13. století, obr. 3:1 – vnitřní líc části oblouku apsidy starší církevní stavby, dále kamenný podklad pro triumfální oblouk a část jižní stěny lodi; s touto stavbou by měl souviset i hrob 1 s kamenným obložením a s bronzovou záušnicí, obr. 3:H1). Zeď apsidy byla mocná až 170 cm, vnější líc nebylo lze vzhledem k recentním narušením nalézt.

2) střední fáze – 1. fáze johanitská – severní a východní stěna (140–150 cm) na maltu zděného objektu (zákl. vkop porušil hrob 1 s bronz. záušnicí), stavba respektovala starší kostelní stavbu. Tato fáze by měla souviset s klenebními čely zděnými románskou stavební technikou (obr. 3:2).

3) mladší fáze – 2. fáze johanitská – severní pokračování johanitské budovy, zjištěné naším výzkumem (obr. 3:3). Stěna byla přizděna na ústupek apsidy na jižní straně. Chronologicky nejmladší klenební čelo, nalezené ve hmotě zdi severozápadního traktu, by mělo s největší pravděpodobností souviset s touto nejmladší



Obr. 3. Český Dub. Výzkum v areálu johanitské komendy v srpnu 1994. 1 - půlkruhovitá apsida románského kostela (před 13. stol.), H1 - kostrový hrob s kamenným obložením a s bronzovou záušnicí porušený stavbou johanitské budovy, 2 - severovýchodní průčelí starší fáze johanitské stavby (1. pol. 13. století), 3 - mladší fáze johanitské stavby.

zdí. Můžeme se proto domnívat, že v této fázi již starší církevní stavba s půlkruhovitou apsidou nestála a byla překryta maltovou vrstvou (snad litá podlaha). Z této vrstvy pochází několik zlomků keramiky tzv. hradištní tradice. Tato maltová vrstva a dlaždicová podlaha, zjištěná v sondě 3 a 4, doložily existenci dalšího traktu johanitské komendy. Tato budova byla cca po 3 metrech zakončena 70–80 cm mocnou zdí. Předpokládáme, že objekt nemohl být vzhledem k nepatrné šířce zdi zaklenut; bylo zde zřejmě užito trámového zastropení.

Vzhledem k rozsáhlým zemním úpravám v 16. století jsme však nezachytili žádné vrstvy s archeologickým materiálem, kterými bychom mohli blíže datovat jednotlivé stavební fáze (vyjma několika ojedinělých nálezů starší středověké keramiky pochází drtivá většina nálezů z období pozdního středověku a raného novověku). V sondách 3, 4 a 5 jsme zjistili dalších 5 kostrových hrobů (2.3.4.5.6.), orientovaných shodně v ose západ–východ. Tyto hroby mohou souviset jak s církevní stavbou s půlkruhovitou apsidou, tak objektem johanitské komendy.

Zajímavým nálezem je nástroj z baltského pazourku, zjištěný v sekundární poloze v sondě 1 (povrch zdi Z1), který může být datován do střední doby kamenné.

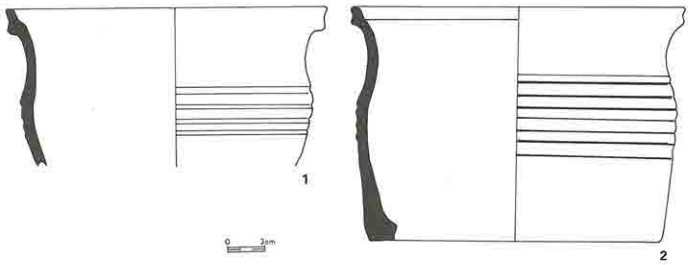
V září a říjnu pokračoval výzkum v prostoru silnice (západně od zahrady domu čp. 11, sondy 7 a 8). Tento výzkum byl podmíněn budováním nové sítě STL plynovodu. Pokusili jsme se, bohužel bezvýsledně, nalézt západní stěnu stavby s půlkruhovou apsidou. Nalezli jsme však s největší pravděpodobností její jižní zeď. V sondě 8 byl objeven zajímavý hrob (č. 15, orientace Z–V), respektovaný (a res-

pektující) jižní zdí výše zmíněné stavby. Nebožtík byl uložen do hrobky (tumby), vyzděné na maltu z pravidelných pískovcových kvádrů (tento hrob byl v 16. stol. poškozen, kosti byly odsunuty k severní straně). Nalezli jsme dalších 8 kostrových hrobů (7.8.9.10.11.12.13.14 – sonda 7), které byly v době nedávno minulé značně poškozeny průkopy pro inženýrské sítě. Tyto hroby byly orientovány shodně jako ostatní hroby na pohřebišti (datace pohřebiště velmi nepřesná – 12. – konec 13. stol., kosterné pozůstatky jsou v současné době podrobeny antropologickému rozboru). Při jižní straně sondy 8 jsme objevili ukončenou mohutnou zeď (šířka cca 2 m). Ze základového vkopu bohužel nepochází žádný datovací materiál, ale dle stratigrafické situace se jedná o objekt postavený před zánikem johanitské komendy. Dle středověkého komunikačního schématu lze v této části areálu komendy předpokládat vstup – bránu.

Archeologická situace v sondách 7 a 8 byla značně poničena nejen zemními pracemi z pozdního středověku a z novověku (2–3 řady dřevěného vodovodního potrubí), ale zejména zásahy recentními a subrecentními. Sondami procházelo podélně kanalizační potrubí (70.–80. léta) a vodovodní potrubí (60.–70. léta, obě akce proběhly bez přítomnosti archeologa). Průkop pro kanalizaci téměř zničil zbylou část pohřebiště. V severní části sondy 7 jsme nalezli tři relikty na maltu zděných zdí, které spolu chronologicky nesouvisejí. Při severovýchodním rohu sondy 7 se nachází porušený relikt zdi, který by snad mohl náležet výše zmíněné církevní stavbě s apsidou. Další dvě zdi zřejmě s touto stavbou nesouvisejí, protože ve své hmotě obsahují druhotně použité, přepálené románské pískovcové kvádříky. Obě zdi zanikly s největší pravděpodobností spolu s johanitskou komendou (tj. nejpozději do pol. 16. stol.).

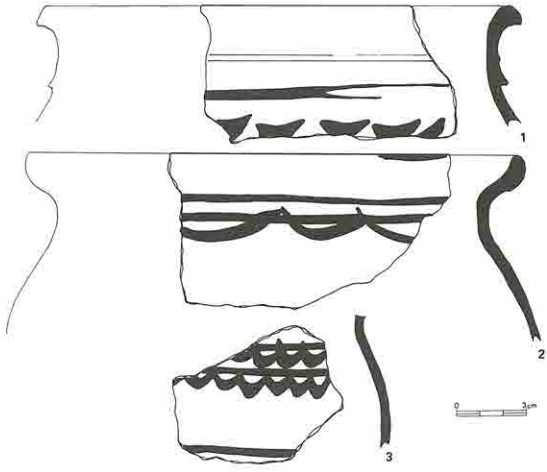
11. Hrubá Skála

V dubnu 1994 byl získán do archeologické sbírky turnovského muzea od pana R. Kuchaře a pana L. Kouckého soubor středověké keramiky, sebrané v erozní rýze pod východním skalním blokem hradu Hrubá Skála. Hrubá Skála náleží mezi výšinné skalní hrady a je vystavěna na dvou rovnoběžných pískovcových skalních blocích, oddělených od sebe téměř 60 m hlubokou průrvou (východní hrad, západní hrad). Nejstarší písemná zpráva o Hrubé Skále (tehdy nazývána pouze Skála) pochází z roku 1353, kdy je zmiňována v souvislosti s jejím majitelem Hynkem z Valdštejna. Hrad zaujímá vynikající strategickou polohu, ze které lze kontrolovat široké údolí podél Libuňky. Západní hrad je často označován jako předhradí. Je mladší než hrad východní, který obsahuje dodnes patrné gotické prvky. Na západním skalním bloku se nacházejí obytné budovy a vrátnice. Obloukový kamenný most propojuje západní blok s východním. Východní skalní blok je po obvodu zastavěn budovou paláce se sklepními prostory (gotické?) a s hradní kaplí. Na východním okraji bloku stojí čtverhranná věž se zazděnými gotickými okny, pod ní se nalézá tzv. *Panenské vězení*. V severovýchodní části se nachází



Obr. 4. Hrubá Skála - hrad. Sběr v erozní rýze pod východním skalním blokem. Keramika 2. pol. 13. stol.

hradní studna (cisterna?), vyhloubená do skály. Východní pískovcový blok je na severu ukončen do skály tesanými prostorami (hradní vězení?). Před západním hradem se rozprostírá další plošina, na které byl Karlem Josefem z Valdštejna po roce 1804 vystavěn klasicistní kostel sv. Jiří.[6] Toto prostranství (druhé předhradí) převyšují na západní straně skalní bloky, kde jsou v pískovci evidentní stopy po dřevěné konstrukci (tesané dráže a kapsy). Tato poloha se nazývá *Prachovna* a představuje předsunuté opevnění Hrubé Skály. Odtud bylo lze kontrolovat přístupovou komunikaci od západu. V červenci 1992 byla na nejzápadnější části ostrohu položena zjišťovací sonda, která zde nálezem destrukční mazanicové vrstvy prokázala existenci dřevěné konstrukce (hrázděná věžovitá stavba?).[7]



Obr. 5. Hrubá Skála - hrad. Sběr v erozní rýze pod východním skalním blokem. Červeně malovaná keramika 14. - 15. stol.

Pod východním skalním blokem (převýšení oproti hradu cca 60 m) se nachází v mírném svahu 20 m dlouhá erozní rýha, ze které je každoročně vyplavováno značné množství středověké a novověké keramiky. Předpokládáme, že se jedná o odpadní objekt (smetiště), využívaný obyvateli hradu po celou dobu jeho existence. Nejníže (východně od skalní stěny) byly zjištěny pouze zlomky keramiky, náležející do období počátků středověkého hradu. Výše ve svahu pak byla nalézána i keramika mladší (vrcholně-pozdně středověká a raně novověká). Do archeologické sbírky získalo turnovské muzeum celkem 259 zlomků keramiky a 2 fragmenty patinovaného skla. 36 zlomků keramiky náleží do období 2. poloviny 13. století (obr. 4, výběr nálezů). Další skupinu tvoří okraje řazené do širšího časového intervalu přelomu 13./14. stol. a následujícího 14. stol. (celkem 78 zlomků, z toho 30 typických). Do 14. a počátku 15. stol. pak patří skupina okrajů, zdobené keramiky a poklic (celkem 45 zlomků – 24 typických). Další skupinu tvoří tzv. *světlé zboží* (25 zlomků). Patnáct fragmentů nese červenou malbu, z toho 13 zlomků náleží ještě starší fázi červeně malované keramiky (14. stol., obr. 5), 2 zlomky patří do mladší fáze komplexu. Další soubor tvoří kachle (21 zlomků – 2 čelní vyhřívací stěny s geometrickou výzdobou, 8 miskovitých a nádobkových, 2 zlomky komory, 9 fragmentů zeleně glazovaných kachlů). Všechny nalezené kachle náležejí již do století šestnáctého (režné s geometrickým a rostlinným motivem) a sedmnáctého (zelená glazura s podkladovou vápennou vrstvičkou). Poslední skupinu tvoří novověká keramika (16.–17. stol., keramika glazovaná zelenou polevou, zlomek kameninové lahve s hnědozelenou polevou).

Soubor středověké keramiky z erozní rýhy pod Hrubou Skálou představuje kuchyňské nádobí z celého období existence hradu (později zámku), a ačkoli známe první písemné zprávy až z třicátých let 14. století, posouvá nám vznik hradu cca o 80 let nazpět, do doby okolo poloviny 13. století.

Poznámky

[1] Kalferst, J. – Prostředník, J.: *Archeologický výzkum štěpanického hradu v roce 1994.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 8. Bystrá n. Jizerou 1995, v tisku.

[2] Výsledky výzkumu na Čertově ruce budou samostatně publikovány v připravované monografii.

[3] OMČR provedlo v roce 1994 na padesát archeologických akcí (včetně negativních zjištění).

[4] Prostředník, J.: *Předstihový výzkum na Českobratrském náměstí v Mladé Boleslavi v roce 1994.* In: Pojizerský sborník. Sv. 2. Turnov 1995, v tisku.

[5] Edel, T.: *Příběh ztraceného kláštera blahoslavené Zdislavy.* Praha 1993 (s bibliografií k dějinám Českého Dubu).

[6] Sedláček, A.: *Hrady, zámky a tvrze království Českého.* Díl X. Praha 1932, s 44–55.

[7] Prostředník, J.: *Zpráva o archeologických akcích Okresního muzea Českého ráje v Turnově za rok 1992.* Zpravodaj MVČ. Sv. 19. Hradec Králové 1993, s. 29–35.

RÉSUMÉ

Vratislav NEJEDLÝ – Miloš SUCHOMEL – Pavel ZAHRADNÍK: *Marien- und sonstige Heiligensäulen im Kreis Semily*

Der Vorliegende Beitrag knüpft an die analogische Arbeit im vorherigen Jahrgange dieser Zeitschrift an (Marien– und sonstige Heiligensäulen im Kreis Jičín). In diesem Text sind die Schicksale von neunzehn Marien– und Heiligensäulen im Kreis Semily dargestellt. Es handelt sich um vierzehn Mariensäulen, zwei St. Nepomuksäulen und je eine Säule mit der Statue des hl. Anton von Padua, der hl. Barbara und hl. Maria Magdalena. Der Zeitbereich der Entstehung dieser Statuen reicht vom Ende des 17. Jahrhunderts (Mariensäule in Víchová, stammend aus dem Jahre 1694) bis Mitte des 19. Jahrhunderts (Mariensäulen in Turnov aus den Jahren 1848–1849 und in Všeň aus dem Jahre 1851). Zwei von diesen Säulen (Mariensäulen in Turnov und in Vysoké nad Jizerou) wurden in den 50er Jahren des 20. Jahrhunderts vom religionsfeindlichen Regime beseitigt und demoliert.

(Übersetzt von Pavel Zahradník)

Jan PROSTŘEDNÍK: *Archäologische Forschungsarbeiten des Museums Turnov im Jahre 1994*

Im Jahre 1994 unternahm das Museum Turnov etwa 50 archäologische Aktionen. Es handelte sich um anschließende Forschungsarbeiten in Form einer Aufsicht bei Linienbauten und vorsoglichen Rettungsarbeiten.

In Bělá pod Bezdězem (Bezirk Mladá Boleslav) wurde ab Juli 1993 bis Juni 1994 eine Überprüfung des Abwässersystems durchgeführt. Die Bodenarbeiten durchquerten alle, vom historischen Standpunkt wichtige Teile der Denkmalschutzzone. Obwohl wir die ersten Nachrichten über die Stadt bereits anfangs des 14. Jahrhunderts besitzen, wurden keine anthropogenen Aktivitäten bei der Forschung, die älter sind, als die des 16. Jahrhunderts, festgestellt. Eine ähnliche Situation begegnen wir auch in anderen Städten, die nach schriftlichen Quellen schon im 13. Jh. existierten (z. B. Vysoké Mýto).

Ähnlich in Jilemnice (Bez. Semily), bei dem Bau eines neuen Gasleitungnetzes, wurden keine Funde, die den Ursprung der Stadt und ihre Entwicklung im Mittelalter aufleuchten konnten, festgestellt. Aus Jilemnice und ihrer Umgebung stammen Funde sogar aus der jüngeren und späten Steinzeit. In Mnichovo Hradiště (Bez. Mladá Boleslav) in der Position *Horka* wurde für die Wasserleitung eine Rinne ausgetieft. Von hier besitzen wir Funde der vom Höhepunkt des Mittelalters und der jungen Neuzeit stammenden Keramik, die leider keinen sicheren Beleg für die Besiedlung darstellen. Sie konnten zur Fundstelle mit Kuhmist transportiert worden sein.

In Lomnice nad Popelkou (Bez. Semily) bei der St. Nikolauskirche, sowie in Mnichovo Hradiště bei der St. Jakobskirche, wurden bei der Überprüfung des Ingenieurnetzes Skelettgräber entdeckt, die man mit wenig Toleranz, in die Anfänge der Neuzeit datieren kann.

In Mladá Boleslav wurden am Altstädter Ring zwei Bodeneingriffe registriert. Vor dem Haus Nr. 2 entdeckten wir ein durch den Erddurchstich angegriffenes Skelettgrab (12. Jh.) und einen Sandsteinblock (Mauer) aus dem 11. und 12. Jh. Höchstwahrscheinlich war es ein Tor. Vor dem Haus Nr. 16. wurde in der Tiefe von 0,80 m eine Kulturschicht mit mittelalterlicher Keramik festgestellt. In Turnov in der Skála–Straße wurde im August und September ein Erddurchstich für die Gasleitung durchgeführt. Vor dem Haus Nr. 85 wurde im südlichen Schnitt des Erddurchstiches, in der Tiefe von etwa 0,60 m eine quadratische Mündung neuzeitiger Kanalisation festgestellt, (Sandsteinquader mit Mörtel zusammengemauert – 18. Jh?) und vor dem Haus Nr. 87 registrierten wir eine, durch jüngere Eingriffe angegriffene stratigrafische Situation, die uns eine antropogene Aktivität in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts bestätigt. Die Existenz einer älteren Besiedlung wurde nicht entdeckt. Zu einer anderen Gruppe von Aktivitäten gehören die Rettungsarbeiten und voraussichtliche Forschungen. Im Mai und September wurden Revisionsonden in der Umgebung der steinernen Burgstätte Čertova ruka (Karlovice) durchgeführt. Die Ergebnisse werden in einer Monografie komplex verarbeitet. Im Juli wurden Forschungsarbeiten auf der Burg Dolní Štěpanice begonnen.

Im April fingen auf dem Platz der Böhmischen Brüder (Českobratrské náměstí) in Mladá Boleslav die Forschungsvorarbeiten an. Die Sonden bestätigten eine anthropogene Aktivität (ungef. 11.–

12. Jahrhundert bis zur Gegenwart). Wir entdeckten hier ein spätmittelalterliches Relikt eines Wohnobjektes, darunter eine Siedlungsgrube, die wir aufgrund keramischer Funde ins 11.–12. Jh (Obj. 9/94 Bild 1) einreihen konnten. Ab August bis Ende Oktober liefen im Areal der Johannitenkommende in Český Dub (Bez. Liberec) vorsorgliche Forschungsarbeiten. Die Aufmerksamkeit wurde in den Garten des Hauses Nr. 11 gerichtet. Die oberen Partien wurden durch Bauaktivität in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts ziemlich angegriffen. In der Tiefe von 1–1,2 m haben wir eine Außenmauer des Johannitenklosters (2 Baufasen) festgestellt. Eine große Überraschung bot uns der Fund einer Kirchenabsis an. Dieses Objekt wird vor den Anfang des 13. Jahrhunderts datiert. Außerdem wurden 15 Skelettgräber aus dem 12.–13. Jh entdeckt.

Unter der Burg Hrubá Skála entdeckten wir einen mittelalterlichen Kehrichthaufen. Hier haben wir eine Menge Keramik aus der zweiten Hälfte des 13. bis 17. Jh. gefunden.

(Übersetzt von Milena Swobodová)



DROBNOSTI

Výzkum hradu Dolní Štěpanice (okr. Semily)

Jiří Kalferst a Jan Prostředník

Na základě dohody s obecním úřadem v Benecku a za podpory Valdštejnského fondu pro opravu a rekonstrukci hradu Štěpanice provedlo archeologické oddělení Muzea východních Čech a Okresní muzeum Českého ráje v červenci 1994 záchranný archeologický výzkum v areálu středověkého hradu na katastru Dolních Štěpanic.[1]

Štěpanický hrad leží v nižším pásu horského hřebenu západních Krkonoš (560–570 m) na pravobřežní hraně údolí potoka Cedron, přibližně 7 km severně Jilemnice.

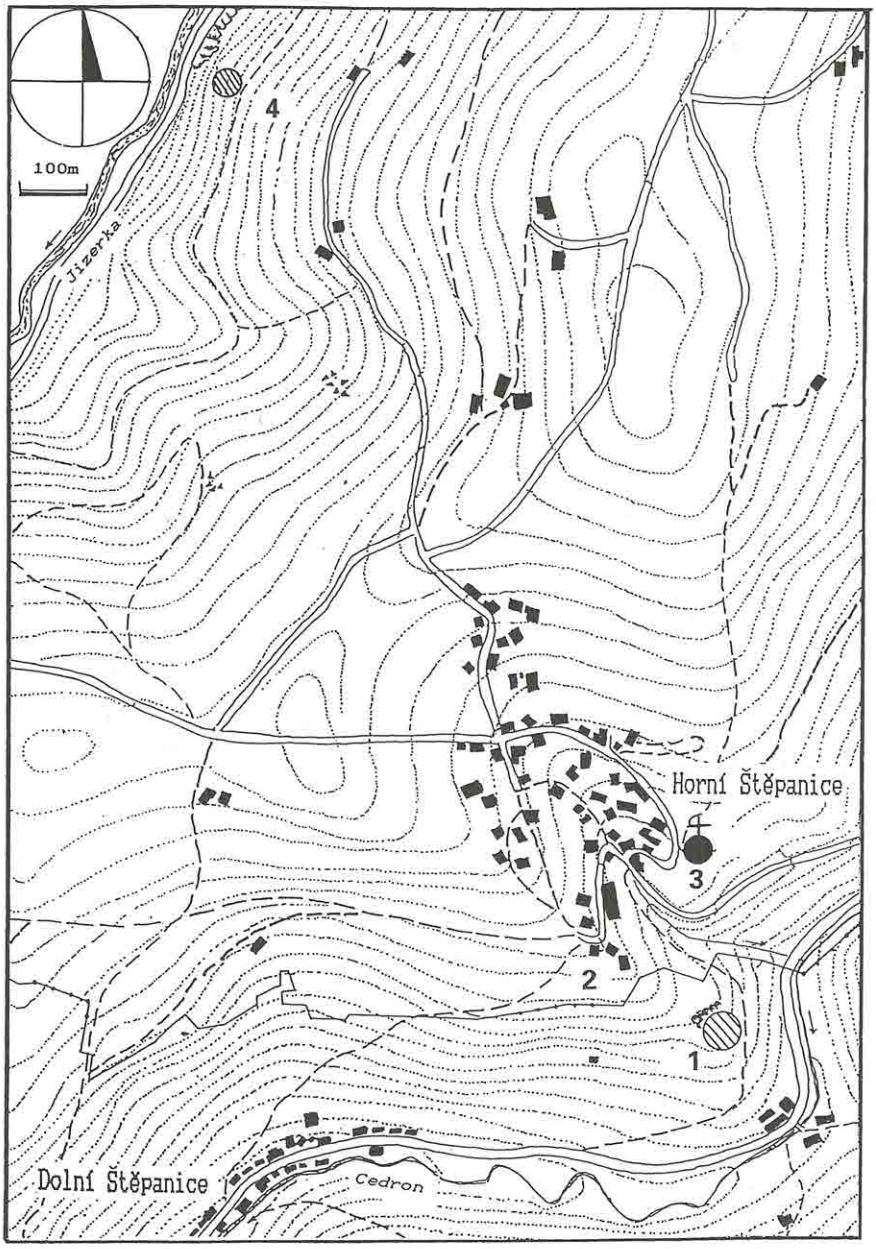
Hrad je situován na střední část ostrohu, tvořeném údolím potoka Cedron a jeho bezejmenným pravobřežním přítokem, který pramení v obci Horní Štěpanice (tab. 1:1). Tvar stavby byl určen konfigurací terénu, respektive dvěma amfibolitovými suky, vystupujícími nad okolí v místě, kde se začíná svah příkře sklánět do údolí.

Stavba patrně bergfrídového typu měla trojdílnou dispozici, složenou (ve směru severojižním) z předhradí, horního a dolního hradu (tab. 2). Celek byl doplněn na západní straně ještě valem a příkopem, v severozápadním úseku (proti kopci nad hradem) zdvojeným. Průběh valového opevnění, zesilujícího obranu hradu z nejpřístupnější strany, je dnes v některých úsecích setřen pozdějšími terénními úpravami, které patrně využily části valového tělesa k vyrovnávání pozemků. V jižní části se situace zdá být zcela zničena systémem pozdějších komunikací. Východní obvod hradu je vymezen strmým svahem. V jeho severovýchodní části, tedy v místě nejsnazšího přístupu, byla do svahu pod předhradí vysunuta malá plošina (tab. 2:2), zesilující tak možnost obrany v daném směru. V dalším průběhu příkrého svahu nejsou patrné žádné stopy po masivnějším typu předsunutého opevnění. Případné základy lehčích typů (např. různé palisády) by bylo nutno dohledat cíleným archeologickým výzkumem. Nedořešena zůstává také otázka zesíleného opevnění vlastní opyše, protože sonda č. 7, položená po spádnici pod baštou, která zakončuje dolní hrad, nezachytila žádné stopy po fortifikaci (tab. 2:4).

Předhradí (archeologicky dosud nezkoumané) je měsíčitého tvaru (circa 40 × 20 m) a přimyká se k hlavnímu příkopu horního hradu. Na zbylých stranách jej ze severozápadu obklopuje část předsunuté fortifikace a k severovýchodu hrana svahu strže bezejmenného přítoku. Předhradí leží ve směru předpokládané komunikace ke kostelu v Horních Štěpanicích. Její zakončení je dosud patrné v podobě vozové cesty zasekané do skalního výchozu, jenž zakončuje zlom pláně směrem od vsi. Další komunikace v předpolí hradu vedla západně do kopce k později postavenému štěpanickému dvoru. Směrem k hornímu hradu je předhradí zakončeno v jihovýchodní části jiným upraveným skalním výchozem, který je možno interpretovat jako patu spojovacího můstku. Vzhledem ke konfiguraci okolního terénu lze stěží uvažovat o plnohodnotné obranné funkci předhradí, jednalo se spíše o hospodářsky a komunikačně užitnou plochu. O hospodářské funkci by svědčily i nálezy kachlů – doklad honosnějšího otopného zařízení, získané povrchovými sběry v prohlubni vývratu na jihozápadním zakončení předhradí (tab. 2:3).[2] Zástavbu je možno předpokládat v podobě lehkých typů budov. Nápadná je deprese zhruba ve středu předhradí, jež by velikostí mohla signalizovat sklípek. Dořešení celé problematiky však opět není možné bez sondáže.

Vlastní jádro pak představoval horní hrad, oddělený od předhradí asi 20 metrů širokým příkopem a s výrazným, více než dvanáctimetrovým převýšením od dolního hradu. Má tvar pravidelného trapezu o rozměrech asi 30 × 25 metrů, s delší podstavou na východní straně. Hrad však dosud nebyl archeologicky zkoumán, a proto lze brát jeho popis na základě nepatrně dochovaných stavebních prvků jen jako předběžný.

Vstup byl ze severovýchodního rohu v podobě šikmé komunikační rampy 2–3 metry široké, která se stáčí na pravou ruku a stoupá západním směrem podél výstupku s plošinou po věži do nádvoří. Ta je doložena díky neúspěšnému pokusu o její odstřel, ke kterému došlo v druhé polovině 18. století z iniciativy hornoštěpanického faráře Františka Počasného. Věž se pouze roztrhla a jedna polovina se teprve po delším čase zřítila. Druhá část se sesula až roku 1821.[3]



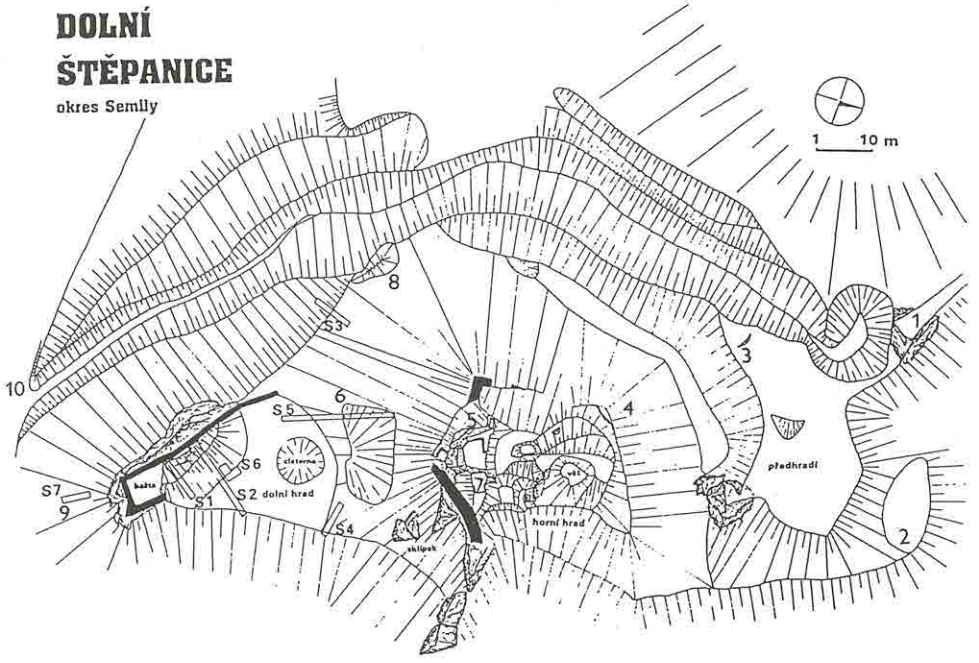
Obr. 1. Dolní a Horní Štěpanice. 1 - Dolní Štěpanice, hrad, výzkum 1994; 2 - Horní Štěpanice, hospodářský panský dvůr, pol. 16. stol.; 3 - Horní Štěpanice, kostel Nejsvětější Trojice, 14. stol.; 4 - Horní Štěpanice, kolonizační hrádek v poloze "Rychlov" nebo "Hradiště", 2. pol. 13. stol., výzkum MVČ 1987, Sigl 1988.

V ploše nádvoří, zabírající přibližně střední třetinu celé plochy hradu, je patrná deprese po sklípku nebo mladším vkopu a další snížená plošina (nejspíše po zástavbě) v jihovýchodním rohu.

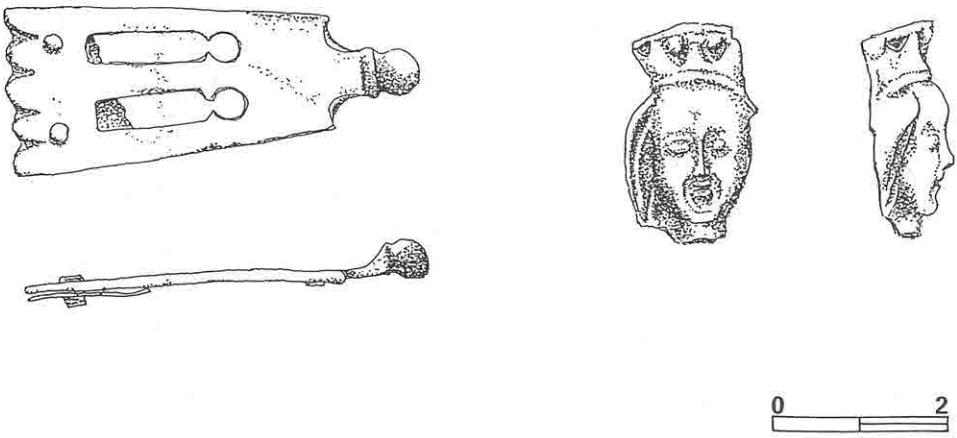
V jižní části hradu se zachovaly na dvou místech výraznější relikty obvodové hradby, která zde plně využívá možností, jež jí poskytl amfibolitový výchoz, podřizujíc se částečně jeho tvaru. V živé skále jsou pak zasekány podlahy dvou místností (patrně součástí paláce), a to východního zahloubeného sklípku se schodištěm, umístěným zhruba uprostřed severní – nádvorní stěny (tab. 2:7). Dodnes se částečně zachovalo obezdění stěn, údajně dříve omítnutých okrovou omítkou.

Střední prostora – mírně zvýšená nad úroveň nádvoří s vchodem u severovýchodního rohu nádvorní fronty – měla již zdi kombinované. Skála tvoří jen část jejího obvodu – jižní stěnu a část stěn k ní přiléhajících. V náznacích lze předpokládat běžnou trojdílnou palácovou dispozici, a to na základě fragmentu zdi, pokračující jako terénní vlna západním směrem k obvodové hradbě.

Složitější vývoj obvodového opevnění pak naznačuje nejen oplentování, patrné na vnitřní straně jejího východního úseku, ale i jizva po nedochované zdi v jižním líci jejího jihozápadního rohu. Další průběh je dnes patrný jen v terénních náznacích a v oplentování skalní stěny v místě severozápadního nároží (tab. 2:4).



Obr. 2. Dolní Štěpanice. Popis hradu: 1 - skalní výchoz se zakončením přístupové komunikace, 2 - plošina suplující funkci parkánu v severovýchodní části předhradí, 3 - vývrat s nálezy kachlů (Malínský-Krátká 1993), 4 - oplentování skalního výchozu, údajný relikt věže, 5 - místo nálezu zlomků kachlů a zvířecích kostí (Krkonošské muzeum Jilemnice), 6 - nález zídky v sondě 5/94, 7 - sklípek s obezděnými stěnami vysekaný do skály, 8 - valový útvar na úbočí horního hradu, 9 - opyš ostrožny, 10 - úsek vnějšího opevnění zničený lesní cestou, S 1-7/94 - sondy v roce 1994. (Zaměření J. Kalferst.)



Obr. 3. Dolní Štěpanice, hrad. Sonda 4/94, vrstva 2. Kostěná figurka - hlava ženy s korunkou a bronzová přezka z knižní vazby. (Kresba R. Brož.)

Dosud není zcela jasné stáří a ani účel drobné místnosti, vysunuté k jihu za okraj svrchního výchozu do prostory terasovitého spočinku skály mezi vrcholovým blokem a obvodovým opevněním, tedy již mimo pravidelný obvod paláce. Poblíž této místnosti byla na stejném spočinku zjištěna staršími povrchovými sběry kumulace zvířecích kostí a zlomků kachlů (tab. 2:5).[4]

Dolní hrad, respektive jeho západní obvodová hradba, s obdélnou k jihovýchodu vybíhající baštou, představuje v současnosti nejzachovalejší partii hradu. Byl postaven s využitím nižšího břidlicového suku a sedla mezi ním a blokem horního hradu. Má zhruba trojúhelníkový tvar o rozměrech asi 40 × 20 metrů a od horního hradu jej odděluje více než 15 metrů široký svah s převýšením asi 12 metrů.

V ploše dolního hradu vystupují jen dva nápadné útvary. Je to především asi 1 metr hluboká kruhová deprese o průměru circa 8 metrů a dnes rozlomený skalní blok na jihovýchodním úbočí horního hradu, původně kryjící sklípek. Nově byla prospekcí zjištěna jizva v jižním svahu horního hradu. Sonda č. 5, která měla ověřit její původ, zachytila ve své střední části zídku – stěnu dosud neznámé budovy hradu. Archeologické sondy, které se zaměřily především na areál dolního hradu, odhalily v tomto prostoru terasové úpravy skalního výchozu, jež je možné interpretovat jako úpravu terénu pod lehké stavby. Naopak se nepodařilo zachytit průběh východního ohrazení. To zde však nestálo na skále, ale na rozpadlém jílovo-kamenitém podloží a patrně vlastní vahou sjelo po svahu, dnes krytém vrstvou kamení. Prostor mezi příkopem a západní obvodovou hradbou nebyl podle naší sondáže využíván,[5] čímž se možnost druhého bočního vchodu a případné komunikace na něj navazující stává značně nepravděpodobnou.

Výzkum štěpanického hradu má klíčový význam pro objasnění problematiky osídlení horní Jizery na počátku vrcholného středověku. K němu je totiž jako k východišti vázána valdštejnská kolonizace Krkonoš.

Nejstarší písemné zprávy o hradu pocházejí z počátku 14. století (28. července 1304), kdy je zde zmiňován Jan z Valdštejna, syn Zdeňka z Valdštejna, jako údajný zakladatel hradu. Dle názoru historiků vznikl hrad v době, kdy byla dokončena první fáze kolonizace krajiny a kdy začínala druhá fáze, tzv. kolonizace hornická. Ta je v okolí doložena historickými zprávami i toponomastickými údaji. Značný úpadek hornických aktivit mají na svědomí až husitské války. V 16. století byly doly opět na čas otevřeny; opětovný úpadek přichází až s třicetiletou válkou.[6]

Štěpanické panství představovalo svou rozlohou obrovskou državu Valdštejnů v západní části Krkonoš.[7] V letech 1360–1398 držel Štěpanice vnuk Jana z Valdštejna Zdeněk. K roku 1352 máme první zmínku o existenci kostela Nejsvětější Trojice v Horních Štěpanicích, vy-

stavěného za podpory pánů štěpanického hradu (v 16. století zde byli pohřbeni někteří členové rodu Valdštejnů). Mezi lety 1406 až 1408 zde sídlil Heník z Valdštejna a ze Štěpanic. Jeho syn Jan náležel mezi přední katolické pány v období husitských válek. Janovi synové Jindřich a Hynek se stali stoupenci Jiřího z Poděbrad, a proto od něj roku 1466 obdrželi vesnice bývalého vrchlabského proboštství. V roce 1492 došlo k rozdělení na část štěpanickou a jilemnickou. Heník z Valdštejna († 1504) však neudržel štěpanické panství, a to připadlo druhé valdštejnské větvi (na Staré a Hořicích). Na počátku 16. století přestal štěpanický hrad sloužit jako obytné sídlo. Později se novým správním centrem panství stal zámek v Horní Branné.

V polovině 16. století vznikl na vysokém návrší nedaleko hradu hospodářský dvůr; hrad tím ztratil i hospodářský význam a chátral. K roku 1543 je uváděn již jako pustý.[8] Ruina hradu byla postupně rozebírána na stavbu domů v okolních osadách. Z přibližně dvěstěpadesátileté existence hradu nám historické zprávy nedochovaly žádné archeologicky podchytitelné události, zdá se, jako by hrad nebyl poškozen požárem nebo válečnými událostmi a nebyl ani výraznějším způsobem přestavován.

Nově je také nutno pojímat vztah štěpanického hradu k drobnému hrádku, který ve vzdálenosti přibližně 1 500 metrů objevil u Rychlova (k. ú. Horní Štěpanice[9]) v roce 1986 Zdeněk Fišera z Jilemnice. Na jednom z vápencových výchozů, vystupujícím z boku údolí Jizerky, byl již ve druhé půlce 13. století vystavěn dřevěný hrádek. Nezvyklá poloha i krátkodobost jeho existence svědčí spíše o ochraně a dohledu nad kutišti, než o strategické či kolonizační funkci.

Výzkum štěpanického hradu byl vyvolán na sklonku roku 1993 zprávou o postupném statickém zajišťování hradních ruin a neoprávněném narušení archeologických situací (údajně z důvodů geologické sondáže) ze strany dodavatele.

Vzhledem k tomu, že byl k dispozici pouze plán hradu a skici jeho stavebních reliktů, bylo nejprve nutné zjistit stupeň narušení, případně mocnost sídlištních vrstev a reliktů objektů pod dnešním povrchem. To vše ve vztahu k případnému dalšímu průzkumu. V sezóně 1994 jsme se proto zaměřili pouze na výzkum dolního hradu, kde bylo položeno celkem 5 průtahových sond o šířce 1 metr (sondy 1, 2, 4, 5, 6/94, tab. 2:2). Sondami zachycená situace byla vcelku shodná, pod lesní hrabankou byly útržkovité části tmavohnědé kulturní vrstvy obsahující keramiku, kosti, zlomky kachlů a kovové artefakty. V úsecích pod relikty zdí byla kulturní vrstva překryta kamennou destrukcí. Tato skutečnost byla nejmarkantnější v sondě č. 4, umístěné do svahu mezi horním a dolním hradem. Síla destrukční vrstvy zde z bezpečnostních důvodů zabránila prozkoumat horní konec sondy až na úroveň rostlého terénu. V následujících letech dojde dle našeho předpokladu k rozsáhlejšímu plošnému odkryvu i v prostorách hradu horního.

V sezóně 1994 byly položeny další dvě sondy (3 a 7), kterými jsme se snažili vysledovat relikty fortifikací v bezprostředním hradním předpolí. Sonda č. 3 byla umístěna na mírné plošince za jižní zdí dolního hradu (tab. 2). Tato plošinka se nachází v prostoru mezi zdvojeným vnějším hradním příkopem a výše zmíněnou jižní zdí dolního hradu. Sonda byla negativní.

Stejně negativní byla i sonda 7/94 (tab. 2), umístěná na východním předpolí ve svahu pod baštou. Zde jsme ve spodní části sondy prohloubili vkop přes vrstvu rozpadlého prohlíněného fylitu až na skalnaté podloží.

Zároveň bylo získáno i 3063 zlomků keramiky v časovém rozsahu od zboží tzv. hradištní tradice (druhá polovina 13. století), přes období vrcholného středověku (14. – 15. století) k ojedinělým střepům z první poloviny 16. století a novověkým zlomkům tzv. pseudokameniny. Mimo keramiku (včetně zlomků kachlů) byla v sondách nalezena mazanice, 74 fragmentů železných předmětů (běžné stavební železo, šipka, nůž, články řetězu, spojka petlice?), větší množství železné strusky, zvířecích kostí a uhlíků. Ze situací byly odebrány i vzorky malty. Jako nejzajímavější se jeví nález čtyř bronzových předmětů – přezka knižní vazby s nýtkem (obr. 3:1), pásek plechu – a zlomek kostěné hlavičky šachové figurky královny-dámy (?)[10] (obr. 3:2). Z architektonických článků byl nalezen pouze fragment okoseného ostění z načervenalého, nepříliš kvalitního hrubozrnného pískovce.

Závěr

Předstihový výzkum v červenci roku 1994 přinesl mnohá překvapující zjištění:

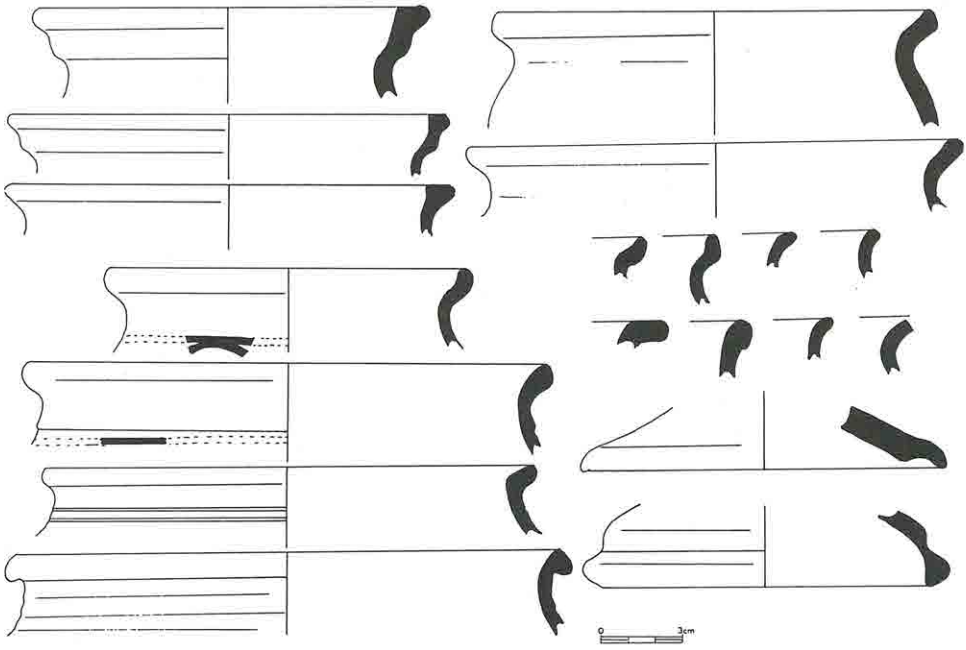
Vedle objasnění počátků hradu jsme měli možnost zjistit některé zpřesňující informace o vnitřní zástavbě (např. terasy doložené v sondách č. 1 a 2; destrukce zdi v sondě č. 5, která nám dokládá další budovu v *mezipatru* mezi horním a dolním hradem (datováno keramikou do přelomu 14.–15. století). Dalším důležitým nálezem byl fragment pískovcového ostění, rov-

něž ze sondy č. 5. Co se týče problematiky zástavby *horního hradu*, tu bude možno řešit až po další etapě archeologického výzkumu, která je plánována na rok 1995/1996.

Již dnes však můžeme doložit, že v počátečních fázích nebyl obydlen pouze *horní hrad*, ale došlo k využití i *hradu dolního*. Nalezená keramika druhé poloviny 13. století, získaná z jižní části areálu dolního hradu, nemůže pocházet ze splachů z hradu horního. Předpokládáme však, že dolní hrad plnil spíše funkci výrobního (manipulačního) okrsku, neboť zde byla zjištěna větší koncentrace železné strusky. Výsledky expertíz dosud nejsou zpřístupněny, nelze tudíž rozhodnout, zda se jedná o hutnickou či kovářskou strusku. Nálezy strusky bohužel nelze bezpečně propojit se žádnou fází osídlení hradu, předpokládáme však, že se jedná spíše o období mladší (14.–15. stol.).

Ze zajímavých nálezů je třeba jmenovat zlomek kostěné figurky (ženská hlava s korunkou)[10] a bronzovou přezku z knižní vazby. Oba artefakty byly získány z druhé vrstvy v sondě č. 4 (erozní vrstva pod horním hradem). Z výzkumu pochází i nepočetný soubor čelních vyhřívacích stěn kachlů, které nesou jak figurální, tak geometrické motivy (kachle byly nalezeny pouze ve splachových vrstvách sond č. 4 a č. 5 pod horním hradem a pod destrukcí zdi ve výplni dutiny v sondě č. 5). Byl zde zjištěn motiv sv. Jiří a dále síťový motiv do kříže postavených lišt, které protínají kosočtverce. Kachel se stejným motivem byl zjištěn i v souboru ze zámku Horní Branná.[11] Horní Branná patřila do valdštejnské državy[12] a v první polovině 16. století sem bylo přeneseno ze štěpanického hradu správní centrum panství.

Ze statistického vyhodnocení keramických nálezů vyplývají následující závěry: 23,15 % keramiky náleží takzvanému zboží hradištní tradice (hrubší pískové ostřivo, větší obsah slídy, okraje vzhůru vytažené, deriváty kalichovitých okrajů), 72,9 % nálezů pochází z období 14.–15. století (oxidačně pálená keramika 52,72 %, tzv. světlé zboží 13,09 %, červeně malovaná keramika – starší i mladší fáze – 1,83 %, kachle



Obr. 4. Dolní Štěpanice, hrad. Sonda 4/94, vrstva 2, výběr keramiky, 13.-15. stol.

5,26 %, redukčně pálená keramika byla zjištěna pouze v pěti případech). 4,16 % nálezů pochází z první poloviny 16. století. Další doklady antropogenní aktivity pocházejí až z 19. a 20. století (0,13 %).

Z výsledků výzkumu vyplývá, že štěpanický hrad pochází již ze druhé poloviny 13. století. Jeho založení zřejmě souvisí s tzv. první valdštejnskou kolonizací západních Krkonoš. Pro jeho mohutnost i dobrou strategickou polohu můžeme dokonce uvažovat o správním centru již pro počáteční období valdštejnské kolonizace. Hrádek u Rychlova lze pak buď spojovat s valdštejnskou kolonizací západních Krkonoš a chápat ho v rámci teorie o existenci jednoho správního centra jako jeden z řady předpokládaných satelitních hrádků v okolí,[13] zanikajících ještě na konci 13. nebo během 14. století, nebo jej můžeme (s větší pravděpodobností) interpretovat jako opevnění chránící blízké zlatodoly.

Dolnoštěpanický hrad prošel největším obdobím rozkvětu od poloviny 14. do druhé poloviny 15. století. Na konci 15. nebo počátkem 16. století přestal sloužit jako obytné sídlo pro pány z Valdštejna.[14] O jisté antropogenní aktivitě v první polovině 16. století však svědčí nálezy keramiky (4,16 % z celkového počtu nálezů, viz výše).

Poznámky

1 ZM 10:03-41-14, 114, 5 mm od západní sekční čáry a 122,5 mm od jižní sekční čáry. Fišera, Z.: *Úvaha o původu hradu Štěpanice.* Posel zpod Žalého. Zpravodaj obce Benecko, 1993, č. 4, s. 13.

2 Malínský, P. – Krátká, V.: *Hrad Štěpanice, dokončení studentské práce.* Posel zpod Žalého, 1993, č. 1, s. 7–9.

3 Posel zpod Žalého, 1991, č. 2, s. 6–7 (publik. část kroniky obce Horní Štěpanice od J. Šíra z r. 1906, týkající se hradu).

4 Údajně v Krkonošském muzeu v Jilemnici.

5 Sonda č. 3.

6 Mejsnar, D.: *Působení rodu Harrachů v naší oblasti.* Posel zpod Žalého, 1992, č. 4, 12–14.

7 Tamtéž, s. 13.

8 Malínský, P. – Krátká, V., cit. dílo, s. 7.

9 Viz Sigl, J.: *Zjišťovací výzkum na hrádku v poloze* Hradiště *u Horních Štěpanic.* Zpravodaj KMVČ. Sv. 15, Hradec Králové 1988, 106–111. Sigl, J. – Wolf, V.: *Zjišťovací archeologický výzkum hrádku v poloze* Hradiště *u Horních Štěpanic a jeho přínos k poznání kolonizačního procesu na Jilemnicku.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 2. Bystrá n. J. 1989, s. 7–14.

10 Může se jednat o šachovou figuru – dámu nebo o miniaturní plastiku Madony.

11 Krkonošské muzeum Jilemnice, přír. č. 88/94/2.

12 Ve 13. stol. zmiňována dřevěná tvrz snad v poloze *Na hrádku* (Schmid, L.: *Horní Branná.* Horní Branná 1980, s. 8.

13 Viz pozn. 9.

14 Šimek, T. a kol.: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.* 4. díl. Východní Čechy. Praha 1989, s. 486.

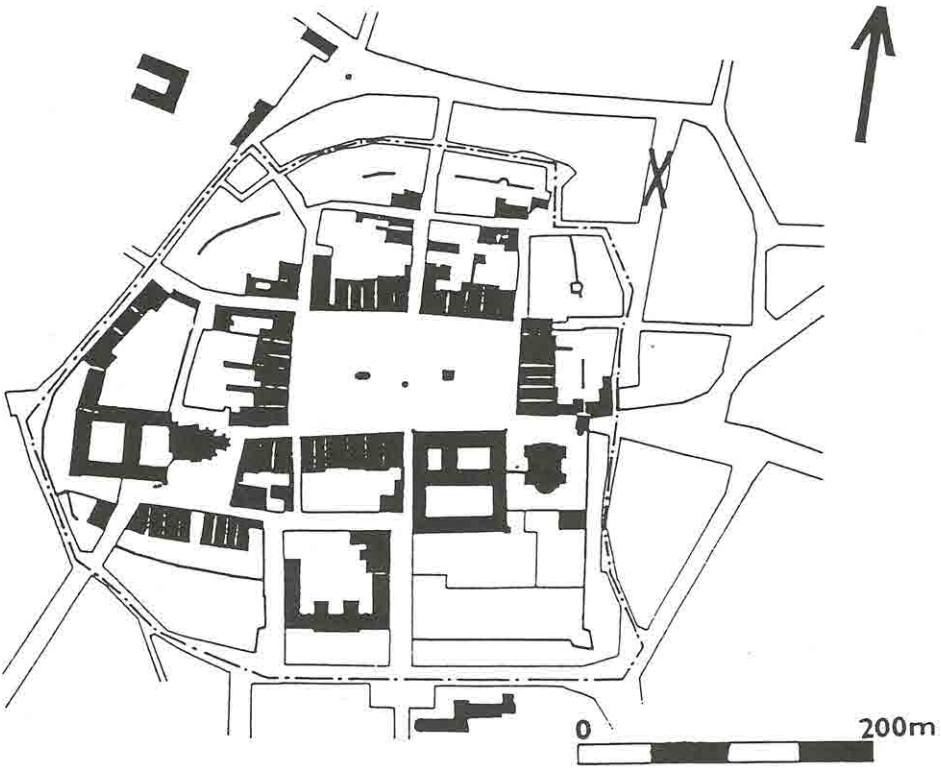
Příspěvek k dějinám stavebního vývoje města Jičína v 16. století

Jan Prostředník

Ve dubnu a květnu 1990 došlo v Jičíně v Tylově ulici k rekonstrukci plynovodní sítě. Při zemních pracech zde byly narušeny dva pozdně středověké obytné objekty (objekty I, II/90, obr. 1; 2).[1] Další narušenou situací byl pravděpodobně zavezený vnější městský příkop (objekt III/90, obr. 1; 2).[2]

Objekt I/90 (obr. 3A)[3]

Do podloží, které zde tvoří žlutohnědá spraš (9), byla mírně zahloubena polozemnice (0,25–0,35 m), zachycená v příčném řezu (délka 3,40 m). Kromě otisků na mazanici nebyly zjištěny žádné jiné doklady konstrukčních prvků. Nejspodnější uloženinu objektu tvořila vrstva uhlíků (pravěpodobně zuhelnatělá podlaha; na řezu bylo možné rozpoznat jednotlivá prkna 0,17–0,28 m). Ta byla překryta slabou jílovitou vrstvičkou (7). Vlastní výplň objektu tvořila tvrdě vypálená, v hrudky se rozpadající mazanice (6) s negativy stébel a dřevěné konstrukce (kůly do průměru 0,30 m). Z této a následující vrstvy 5 (planýrka po požáru) pochází největší množství nálezů (keramika polévaná světle žlutou olovnatou glazurou, nůž, hřeby a další blíže neidentifikovatelné železné předměty, žárem deformovaná číška pohárku a vitraj). Uloženiny 4, 3, 2, 1 jsou recentního a subrecentního stáří (těleso vozovky, asfalt). Na jižním okraji objektu I/90 ve vrstvě 6 byla na obou řezech průkopu zjištěna zborcená kachlová kamna (obr. 3A, mřížkovaná plocha). Na východním řezu se na spálené podlaze nalezly před destruovanými kamny ve vrstvě mazanice keramické nádoby, značně deformované žárem (obr. 4:1–5). Ty obsahovaly nálep mazanice na vnitřních stěnách. Nalezené



Obr. 1. Plán památkové zóny města Jičína, křížkem označena Tylova ulice.

kachle byly dvojího typu – miskovité a komorové s čelní vyhřívací stěnou (římsové, korunní, obr. 5). Čelní vyhřívací stěna komorového kachle (dále ČVS) nese rostlinný dekor (na čtyři pole úhlopříčně rozdělená plocha s plasticky znázorněnými výhonky listů, římsový kachel má profilovanou ČVS zdobenou propletenými výhonky vinné révy (chmel?), uprostřed je umístěna dvojice ptáků, držících neidentifikovaný erb. Na římse se nacházejí dvě postavy ženy a muže v dobovém oblečení (šlechtici nebo měšťané). Nálezový soubor z polozemnice je datován do 2. poloviny 16. století.

Objekt II/90 (obr. 2)[4]

Objekt byl porušen dvěma kolmo na sebe navazujícími průkopy pro inženýrské sítě (obr. 3B). V podélném řezu se zachoval v délce cca 1 m, v příčném řezu končil po 0,5 m. Objekt byl v jižní části zničen starším průkopem pro kanalizaci. Zachytili jsme zde obdobnou stratigrafickou situaci jako u objektu I/90. Podloží zde bylo tvořeno žlutohnědou spraší (7), do které byla mírně zahloubena polozemnice (0,25 m). Vrstvu 6 tvořila hnědá písčitá hlína s množstvím uhlíků, ve které byly vodorovně uloženy 4 slabé kůly o průměru do 8 cm (*polštář* pro ukotvení prkenné podlahy (5)). Výplň polozemnice představovala stejně jako u objektu I/90 tvrdě vypálená mazanice s otisky po kůlové konstrukci (kůly do průměru 35 cm). Vyrovnávací vrstva (3) obsahovala spolu s výplní objektu největší množství nálezů (keramika, zlomek skleněné nádobky, železný hřebík).

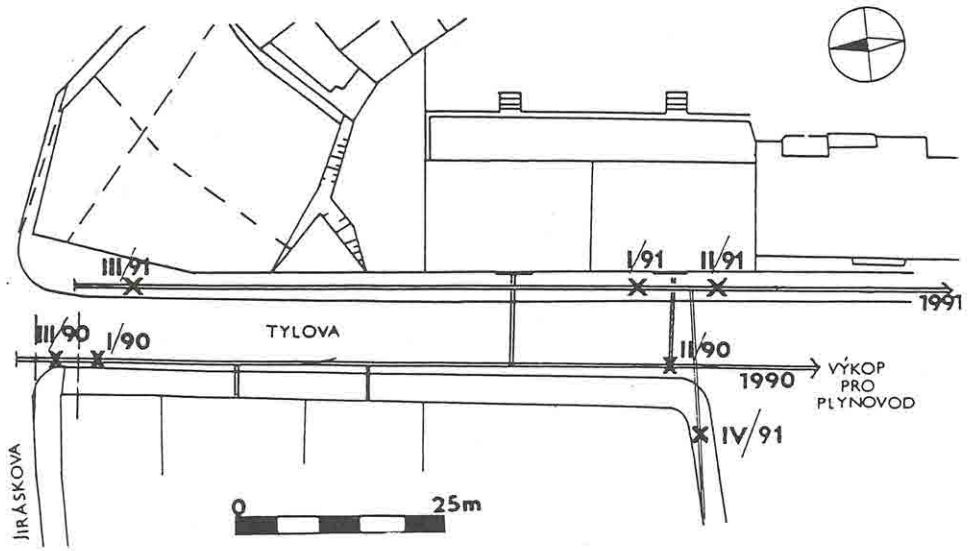
Objekt III/90 (obr. 2)[5]

Pod vrstvou asfaltu (1) a 70 cm recentní navážky (2 – těleso vozovky) byl zjištěn příčným řezem protnutý vnější městský příkop, široký 8,4 m (obr. 3D, vrstva 3), který byl na dvou místech porušen staršími průkopy pro kanalizaci. Z důvodu rychlého postupu zemních prací mi nebylo umožněno zachytit jeho hloubku. Na řezu nebylo patrné žádné další zvrstvení, příkop byl zřejmě zasypán jednorázově. Nebyla zde např. zjištěna ani každoroční splachová vrstvička, zřejmě docházelo k pravidelnému čištění. Výplň příkopu byla tvořena hnědou hlínou jílovité konzistence s příměsí drobných uhlíků a mazanicové drtě; získanou keramiku lze datovat do 17. a 18. století.

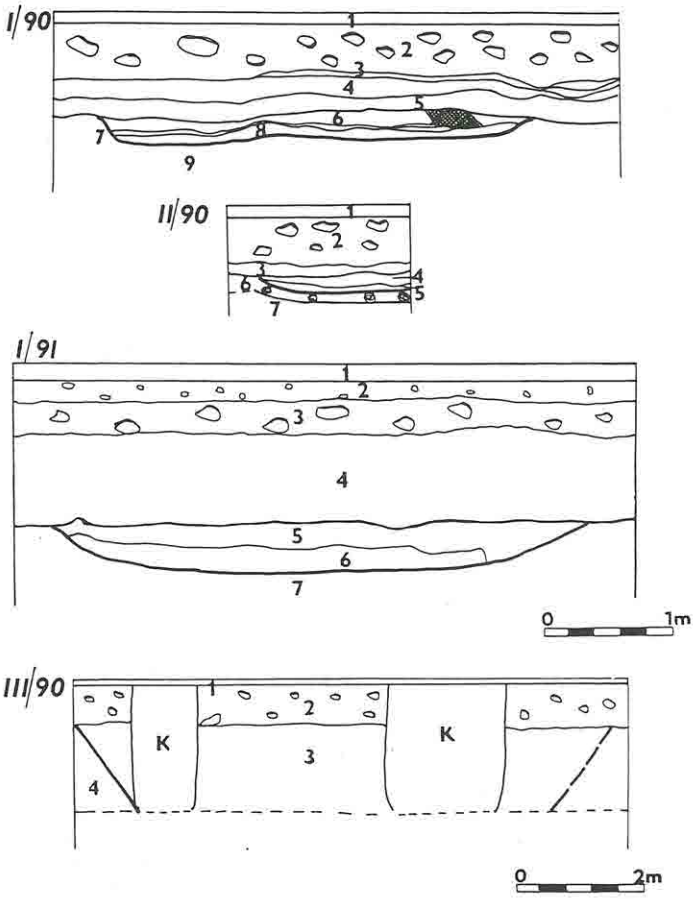
V následujícím roce 1991 revize inženýrských sítí pokračovala. Nový průkop procházel při západní frontě domů Tylovy ulice. 24. 6. jsme dokumentovali před čp. 515 objekt I/91 (obr. 2).[6] Jednalo se opět o příčný řez polozemnicí (délka 3,3 m, obr. 3C), která byla zahloubena 0,35 m do spraše (7). Nálezová situace se shodovala se situací dokumentovanou u objektu I a II/90. Pod destrukcí mazanice (5) se nacházela cca 0,15 m mocná vrstva šedohnědé písčité hlíny. Mazanicovou vrstvu překrývala planýrka (4), tvořená hnědočernou hlínou, promíšenou mazanicovými krami a uhlíky. Vrstvy 1–3 jsou subrecentního stáří (těleso vozovky a asfalt). Keramické nálezy pocházejí z uloženin 6 (obr. 6:12–20,21), 5 (obr. 6:1–11) a 4. Získané artefakty nám dokládají antropogenní aktivitu již v období kultury s lineární keramikou a dále na přelomu 13. a 14. století (obr. 6:1,2). Sedmdesát procent získané keramiky tvořilo glazované zboží (žlutá a světle zelená olovnatá glazura, červeně malovaná keramika s vnitřní žlutou polevou (2 %). Několika zlomky je zde zastoupena i redukčně pálená keramika.

30. 6. 1991 byl v průkopu dokumentován další zahloubený objekt – II/91 (obr. 2), který se nacházel 6 metrů jižním směrem od objektu I/90.[7] Nálezová situace se opět shodovala se situací již dříve zjištěnou u objektu I, II/90, I/91. Z této polozemnice však nebyl získán žádný datovací materiál.

V severní části průkopu (31 m severně od objektu I/91) jsme zachytili 5 m dlouhý relikt kamenné zdi s cihlovými vysprávkami – objekt



Obr. 2. Situační plán plynovodu v Tylově ulici, 1990 a 1991. Objekty I, II/90, I, II, IV/91 - polozemnice, III/90 - vnější městský příkop, III/91 - novověká kamenná zeď.



Obr. 3. Tylova ulice, průkop pro plynovod, 1990 a 1991. Objekt I/90 - východní řez polozemnicí: mřížkovaná plocha - zborcená kachlová kamna; objekt II/90 - východní řez polozemnicí: vrstva 5 - polštář z kůlů; objekt I/91 - východní řez polozemnicí; objekt III/90 - východní řez vnějším městským příkopem.

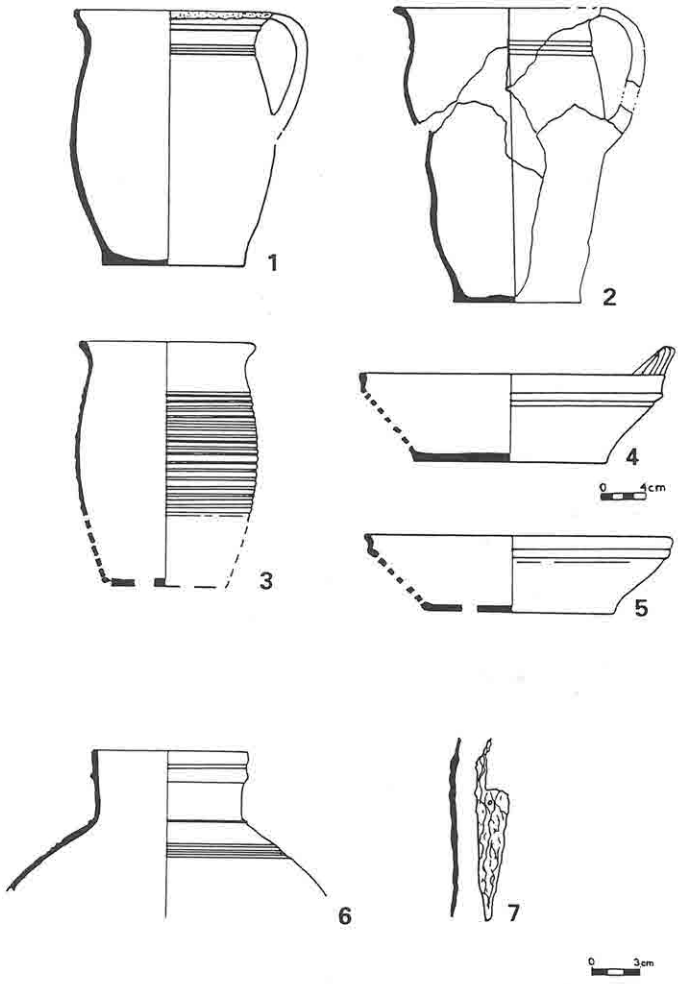
III/91 (obr. 2).[8] Základová spára se nacházela v hloubce 80 cm. Z výplně základového vkopu však nepochází žádný datovací materiál.

Poslední objekt zjištěný při dohledu nad revizí inženýrských sítí v roce 1991 byl objekt IV/91 před čp. 231 v Židovské ulici (obr. 2).[9] Byl dokumentován E. Ulrychovou z Okresního muzea a galerie v Jičíně, které děkuji za laskavé sdělení. V délce 3,1 m byla zjištěna stratigrafická situace skládající se ze čtyř uloženin (1 – asfalt, 2 – navážka tělesa vozovky, 3 – vrstva mazanice, 4 – spraš). Na východní straně porušil tuto stratigrafii starší průkop pro kanalizaci. Z vrstvy mazanice (3) pochází několik zlomků keramiky (obr. 6:22,23). Nálezy jsou datovány do stejného časového horizontu jako keramika

z objektu I, II/90 a I/91. Podobně jako u výše zmíněných objektů se i zde jedná o relikt polozemnice (příp. o řez spadlou mazanicovou stěnou).

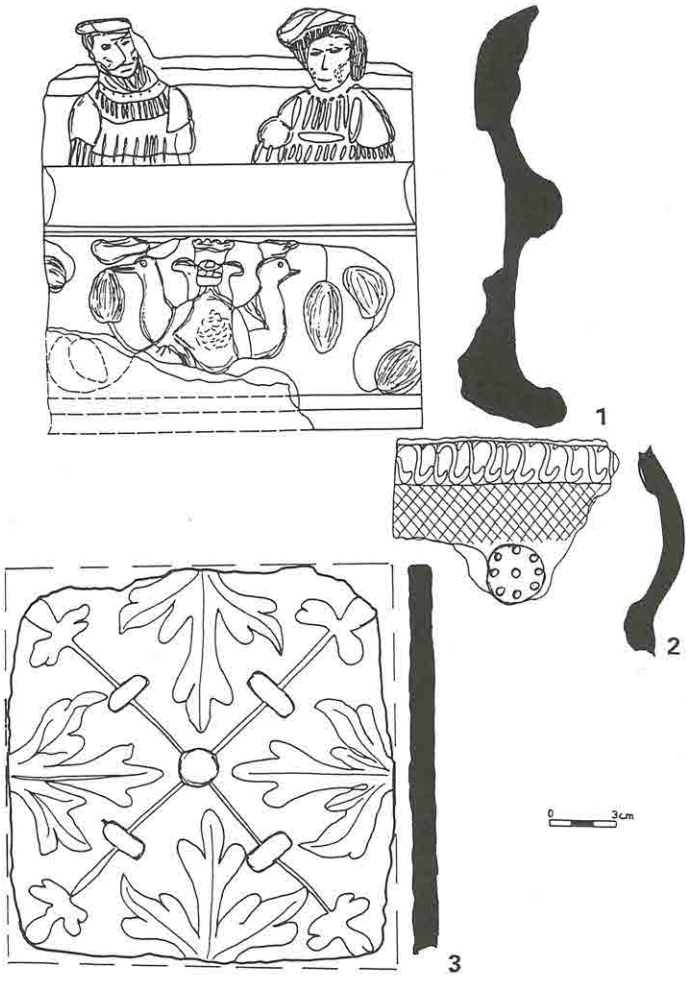
Závěr

Při revizi inženýrských sítí v Tylově ulici v letech 1990 a 1991 bylo dokumentováno celkem 5 obytných objektů s požárovou vrstvou, jejichž zánik je dle získaných nálezů datován do 2. poloviny 16. století (obj. I, II/90, I, II, IV/91). Tyto domy (resp. parcely) lze nalézt na plánech Jičína, rekonstruovaných dle písemných pramenů k letům 1450 a 1620.[10] Archeolog se jen náhodně setkává s podobnou situací, kdy může na základě komparace písemných zpráv a archeo-

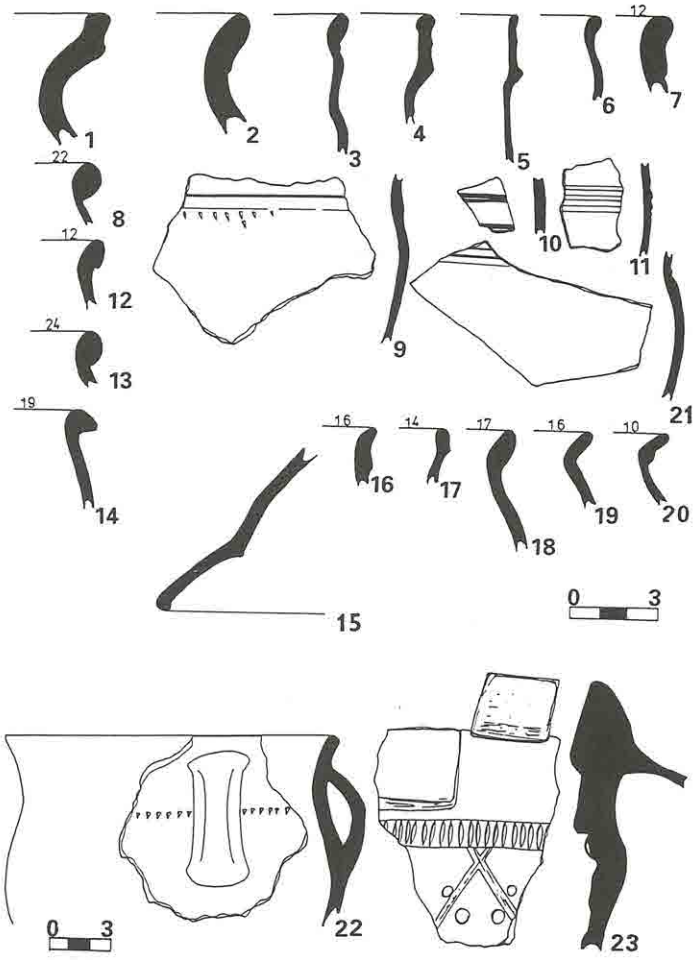


Obr. 4. Tylova ulice, průkop pro plynovod 1990. Objekt I/90, nálezy z vrstvy 6 - mazanicová destrukce.

logických pramenů přímo identifikovat nalézané objekty. Zánik všech těchto objektů můžeme spojovat s některým z požárů 2. poloviny 16. století; nejpravděpodobnější se jeví *velký oheň* z 10. srpna 1589. Ten byl založen úmyslně dvěma tuláky, jímž se nedostalo v Jičíně almužny. Tehdy shořely téměř všechny domy ve městě, vyjma 33 koželužských, stojících při břehu řeky Cidliny (dnešní ulice Pod koželuhy – jižní okraj města).[11] Až do počátku 17. století bylo hlavní surovinou užívanou v Jičíně ke stavbám domů dřevo, teprve následkem těchto požárů se začalo ve větší míře používat kamene. S podobnou situací se setkáváme i v okolních měs-



Obr. 5. Tylova ulice, průkop pro plynovod, 1990.
Objekt I/90, kachle z vrstvy 6 - mazanicová destrukce.



Obr 6. Tylova ulice, průkop pro plynovod, 1991. 1 - 11: objekt I/91, nálezy z vrstvy 6, 1 - 2. pol. 13. stol.; 12 - 21: objekt I/91, nálezy z vrstvy 5. Židovská ulice, průkop pro plynovod, 1991. 22 - 23: objekt IV/91, nálezy z vrstvy 3.

tech, např. v Nové Pace, kde první kamennou stavbou (nepočítáme-li kostel) byla fara, dokončená k roku 1694.[12]

Zajímavý je nález vnějšího městského příkopu (středověké město bylo obkrouženo i vnitřním příkopem s hradbou), který byl zavezen pravděpodobně až v osmnáctém století.

Poznámky:

[1] Prostředník, J.: *Obytné objekty z konce 16. století v Jičíně v Tylově ulici.* In: Zpravodaj muzea v Hradci Králové. Sv. 18 (1991–1992). Hradec Králové 1993, s. 103–109.

[2] Tylova ulice se nachází na severním okraji historic-

kého jádra města mezi bývalým vnějším a vnitřním příkopem.

3 Tylova ul. před čp. 31, ZM 10, 03-43-16, 216 mm od Z, 158 mm od J.

4 Tylova ulice před čp. 237, ZM 10, 03-43-16, 215 mm od Z a 153 mm od J s. č.

5 Na styku Jiráskovy a Tylovy ulice, ZM 10, 03-43-16, 216 mm od Z a 160 mm od J s. č.

6 ZM 10, 03-43-16, 215 mm od Z a 151 mm od J s. č.

7 ZM 03-43-16, 215 mm od Z, 150.5 mm od J.

8 ZM 03-43-16, 216 mm od Z, 156 mm od J.

9 ZM 03-43-16, 151.5 mm od Z, 213 mm od J.

10 Menčík, F.: *Dějiny města Jičína*. Díl I. Od založení Jičína až do roku 1620. Jičín 1906, s. 146–147, 155, příloha 18, 23.

11 Tamtéž, s. 190–192.

12 Poche, E.: *Umělecké památky Čech*. Sv. 2. Praha 1978, s. 480.

Novověké hrnčířství na Novopacku

Vladimíra Jakouběová

Etapa novověkého hrnčířství plynule navázala na předchozí období.[1] Zprávy o prvních hrnčířích v dnešním katastru Nové Paky jsou známy již z poloviny 16. století.[2] Přestože v tomto století nastal v Nové Pace velký rozvoj řemesel, hrnčíři měli poměrně malé zastoupení a jejich samostatný cech až do poloviny 17. století nevznikl.[3] Ze zlomkovitého materiálu, který se z tohoto období uchoval v muzejních sbírkách, je zřejmé, že předměty byly vytáčeny na blokovém hrnčířském kruhu z hrubozrnných hlín místního původu. Střep nádob je režný, zakuřovaný. Sortiment ani jeho kvalita se v podstatě neliší od běžné produkce v jiných lokalitách.[4]

Na přelomu 17. a 18. století se v novopackých dílnách začíná vyrábět měkká hrnčina. V první fázi nedosahovala *nová* technologie úrovně předchozího období. Ke zdokonalení a rozšíření výroby došlo až na konci 18. století. Keramici se zaměřovali na výrobu užitého zboží, na různé druhy mís, jako např. zadělávačky, pernice, z dutých nádob potom na sádláky, krajáče, mlékáče, máselníky, koutňáky, ceďáky atd. Z plochých tvarů zde najdeme formy na pečivo, pánvice na pečení a smažení, pekáče, lívanečníky apod. Vedle toho se také objevují nové druhy hrnčířského zboží jako vykuřovadla, svícny a další. Materiálem odpovídají všechny tyto výrobky měkké hrnčině. Střep jednotlivých kusů je na lomu hrubozrnný, průlinčitý, zbarvený od žlutohnědé do červené, patrně z hlín místní provenience,[5] s dokonalým výpalem. Výzdoba je provedena dvěma technikami. Jednou bylo polévání hnědou, popř. zelenou šlemovou glazurou, a to hlavně u nádob na pečení a smažení a forem na pečivo. Druhý způsob dekorování byla malba pod glazuru. Užívalo se kontrastní podmalby kobaltem (modrá), burelem (černá), popřípadě olovnatými glazurami v odstínech zelené, hnědé a okrové pod hnědé nebo bílé nástřepí. Dekor se maloval kukačkou nebo růžkem. Výzdoba byla na jednotlivých nádobách neuměle rozvržena po celé ploše. Tvoří ji jednoduché motivy rostlinného charakteru, např. stylizované květy a listy, doplněné vlnovkami, kapkovitými tvary, čarami apod. Z materiálu shromážděného ve sbírkách muzeí v Nové Pace, Jičíně a Hořicích je patrné, že se jedná o výrobky průměrné kvality jak po stránce technologické, tak i výtvarného zpracování. Zboží není srovnatelné s produkcí v jiných lokalitách, např. Pecce, kde v tomto období dokázali keramici vyrobit podstatně dokonalejší zboží.[6]

V šedesátých letech 19. století výroba měkkého zboží z nedostatku vhodných surovin v Nové Pace zaniká. V pramenech nacházíme



Zelák, konec 18. stol. Zakuřovaná keramika. Sbírka Městského muzea v Nové Pace.



Džbán, 19. stol. Hrnčina, hnědá glazura. Sbírka Městského muzea v Nové Pace.

pouze zmínky o dílně p. Žaludy, kde pracovali dva mistři. K úplnému přerušení hrnčířské tradice zde však nedošlo. Za specifických podmínek vzniká v Nové Pace, jako v jediné lokalitě v širokém okolí, výroba bělnin. Mezi zánikem tradiční hrnčiny a *novou* výrobou byl však určitý časový úsek, ve kterém se celá oblast stala pouhým konzumentem keramického zboží z okolních oblastí. Obchodníci vozili do Nové Paky jak tzv. měkkotu, tak tvrdou hrnčinu. Od konce 19. století měla Nová Paka výrobu vlastní. První dílnu na výrobu bělnin založil v roce 1870 Josef Drahokoupil, o šest let později byla postavena dílna Jelínkova. Vedle nich zde pracovala od roku 1890 dílna pana Zeminy, která byla zaměřena na cihlářské zboží. V roce 1891 otevřel její majitel i dílnu hrnčířskou. K obohacení technologie přispěli do značné míry i hrnčíři Jaroslav Brabec a Jan Třešňák, kteří přišli do Nové Paky z keramických dílen v Chlumu u Třeboně a z Kostelce nad Černými lesy. V devadesátých letech byla keramická výroba zastoupena již čtyřmi podniky s dvaadvaceti dělníky a dvěma učni v hrnčířských dílnách a čtyřmi podniky s dvaadvaceti dělníky a osmi učni v kamnářských dílnách. Patronát nad nimi převzalo společenstvo výtvarné, založené v roce 1889, které mimo keramiků sdružovalo kováře, zámečníky, truhláře, bečváře ad.[7] Počet keramických dílen se neustále rozrůstal. Jenom hrnčířských dílen pracovalo na počátku 20. století již sedm. Jejich majiteli byli vedle zmíněných Brabce, Jelínka, Zeminy a Třešňáka Josef Lipan, který převzal Zeminovu dílnu, Batelka, který se ujal dílny Drahokoupilovy, a další - např. Zívr.[8] Jelínkova dílna přešla ve dvacátých letech na výrobu kamnářského zboží.

V organizaci výroby hrály podstatnou úlohu ekonomické zřetele. Se vznikem výroby bělninového zboží je spojen i vznik nových poměrů v jednotlivých provozech. Výrobní jednotku zde tvořila rodina. Téměř všichni její členové se výroby účastnili. Od konce 19. století začaly v dílnách pracovat i ženy, především ve finálních procesech, jako bylo glazování a dekorování. Mimo členů rodiny byli příležitostně zaměstnáváni i jiní hrnčíři, kteří sem přicházeli z jižních Čech a Moravy, ale hlavně učedníci, kteří po vyučení obvykle z dílny odcházeli. Požadavky spojené s vydáním výučního listu byly různé. Řídily se schopnostmi, ale i tím, jaké postavení chtěl hrnčíř v dílně zastávat. Kromě mistra existovaly v hierarchii zaměstnanců tři kategorie, které určovaly náročnost zkoušek. Všichni učni museli být schopni samostatně vyrobit libovolnou nádobu. Požadavky se různily pouze v její velikosti. Tzv. první kruhař musel vytočit nádobu o obsahu více než pět litrů, prostřední kruhař o obsahu do pěti litrů a drobný kruhař, *drobař,* vyráběl vedle hraček nádoby o obsahu do dvou litrů. Podle výsledků této zkoušky byli hrnčíři zařazováni a odměňováni. Finanční odměny, nejčastěji v podobě týdenní mzdy, se měnily. Byly závislé na poptávce, a přestože odbyt výrobků byl zajištěn předem sjednanými dohodami s obchodníky, finanční efekt výroby nebýval stejný. Proto byli hrnčíři nuceni vyrábět poměrně širokou škálu zboží. Konkurence velkého počtu dílen na poměrně malém městě byla veliká. Proto byly navazovány obchody s partnery nejen v Nové Pace, ale i v Jičíně, Hořicích, Lomnici nad Popelkou, Vrchlabí a dalších okolních městech.

Vnitřní uspořádání keramických dílen přetrvalo v této podobě až do období po druhé



Váza, kolem r. 1940, Lipanova dílna. Bělnina, hnědá glazura.

světové válce. Zachování struktury bylo zajištěno především existencí společenstva stavebních živností, založeného v roce 1930, které zaručovalo postavení výrobců bělnin jak v rámci společenských, tak i výrobních vztahů.

Materiálem i technologií se bělniny (póroviny) podstatně liší od měkké hrnčiny. Suroviny pro jejich výrobu se do Nové Paky dovážely z Lužice. Jejich dovoz byl po určitém čase znemožněn vysokými cly. Proto se v dalších letech užívaly jíly z domácích zdrojů: z Plzně (*Plzeňka*), Českých Budějovic, z Chlumu u Třeboně z Lexovy *hlinárny* a z Kostelce. Jejich poměrně levný dovoz umožnil rozvoj železnice v sedmdesátých letech. Výroba bělnin byla na konci 19. století zaváděna v Nové Pace jako výroba netradiční, přesto si uchovala původní způsob utváření. Nádoby se zhotovovaly pouze dvěma technikami. Většina z nich se vytáčela na hrnčířském kruhu, malá část, jako např. formy na pečivo a nádoby na pečení a smažení, se tlačila do sádrových forem. Tvarem i charakterem odpovídají bělniny zboží běžné spotřeby. Produkci tvořily především užitkové nádoby, navazující svou funkcí a určením na výrobky měkké hrnčiny. Jedná se o různé typy hrnců – mlékáče, kvasáky, malé hrnky, dále potom mísy, džbány, trojnožky, vykuřovadla apod. Specifikem zůstávají nástavce na komíny, trativody a další zboží, které zařazujeme do stavební keramiky. Důraz na funkci zaručoval jejich tvarovou neměnnost a jednoduchost výzdoby. Barevné nástřepí se vytvářelo poléváním nebo smáčením předmětu, popř. tupováním předžahnutého střepu. Glazury se omezují na několik barevných odstínů. Nejčastěji to byla hnědá, bílá a zelená. Hrnčíři si je zpravidla připravovali sami přibarvením šlemových hmot z Popovic u Jičína. Touto technikou bez jiných výrazných motivů se dekorovalo zboží pro domácnost a zboží formované až do padesátých let.

Vedle této skupiny bělnin se na počátku 20. století začíná v některých dílnách objevovat stále častěji zboží směřující více k dekorativnosti. Vznikalo z velké části na objednávku a požadavky zákazníků do velké míry výrobce ovlivňovaly. Ke zhotovování této druhé skupiny zboží se využívalo nejen továrních technik, ale i tvarosloví. Konvice, šálky, cukřenky, dózy, vázy apod. byly určeny zejména pro městskou část obyvatelstva Nové Paky. Ve výzdobě těchto předmětů nedosahovali jednotliví výrobci výrazné individuality. Najdeme zde pouze malé odlišnosti, např. v barevných odstínech glazur nebo v použitém ornamentu. Dekor se maloval na glazuru. Je tvořen stylizovanými rostlinnými nebo vegetabilními prvky, malovanými štětcem. Důležitou roli sehrává barevnost, zpravidla velmi kontrastní oproti bílému nástřepí – žlutá, modrá, zelená a černá.

Pro další vývoj novopackého hrnčířství měla podstatně větší přínos keramika první skupiny, která svou tvarovou neměnností, funkčností a jednoduchým dekorem je blízká lidové hrnčině. U druhé skupiny, která přebírala technologii i tvarosloví z tovární produkce, nenacházíme přínos domácích hrnčířů.

V dalším vývoji novopacké keramiky, tj. v období od první světové války do konce padesátých let, se neobjevilo mnoho nového. Úzce specifická produkce zboží pro domácnost byla postupně nahrazována dekorativním zbožím. V sortimentu převažují nástěnné talíře, vázy, zahradní keramika apod. Stále větší vliv na tvar a dekor výrobků má spotřebitel, který zboží objednává. V některých případech se z této *spolupráce* rodí proporčně nevyvážené a neharmonické nádoby, neboť požadavky zákazníků, ovlivněné jak tovární výrobou, tak i importem

z jiných výrobních středisek, sahaly od plastických elementů německé kameniny až po výzdobné techniky vyškovských majolik. Materiál i technologie veškeré výroby v tomto období odpovídala charakteru bělniny. Odlišnosti najdeme pouze v dekoru, kde dochází ke specializaci jednotlivých dílen buď na techniky malířské, nebo tlačené, tj. plastické. Zboží se zdobí zhruba třemi způsoby. Prvním je proškrabávaný dekor, který využívá kontrastu barev střepu a nanesené engoby. Motiv tvoří jednoduchá stylizace květin a vegetabilních prvků. Kromě tradičního zboží je tato technika uplatňována i na vázách a žardiniérách. Druhou variantou je zdobení nádob přes šablonu, užívané výhradně na rotačních tvarech (malba na glazuru).

Třetí variantou, ovlivněnou do jisté míry výrobou kamnářského zboží, je plastický dekor, který se buď nalepoval, nebo formoval různými tlačítky, pomocnými sádrovými formičkami apod. Dekor se užíval výhradně na vázovém zboží (dílna Jaroslava Brabce). Vedle tohoto sortimentu se po celé období vyrábí jednoduché polévané zboží. Podobně jako materiál pro výrobu, nemění se ani výběr barevných odstínů glazur. Hrnčíři si je však už nepřipravovali sami, ale kupovali glazury od velkých výrobců. K velkým změnám nedošlo ani v ekonomických vztazích. Přestože se všechny místní dílny musely vyrovnat s částečným poklesem poptávky po zboží v období druhé války, většina z nich toto období přečkala bez velkých ekonomických ztrát. Uvolnění obchodu do Sudet v roce 1942 zajistilo dostatečný odbyt zboží.

K hromadnému rušení provozoven dochází až v rámci socializace po roce 1948. Někteří hrnčíři našli uplatnění v keramických továrnách, popř. v nově vznikajících výrobních družstvech. V této podobě byla i v Nové Pace využita jedna z původních dílen (Třešňákova) k obnovení keramické výroby. Vznikla jako provozovna družstva Stavba Jaroměř. Výroba zde byla zahájena v roce 1952. Ve svých počátcích se snažila navázat na předchozí meziválečnou produkci, a to zejména ve výrobě užitkového nádobí. Charakter tohoto zboží ovlivňovali zpočátku do



Pohled do keramické dílny - Josef Lipan při práci.



Květináče, kolem r. 1940, Lipanova dílna. Bělnina, proškrabávaný dekor.

velké míry hrnčíři, kteří tu zůstali z původní dílny. Základní materiál pro výrobu tvoří továrně těžené a zpracované cihlářské a pórovinové jíly z Kostelce nad Černými lesy. Hrnčířům tedy odpadla zdlouhavá příprava hmoty – mletí, sušení, apod. Dodaná masa byla zpracovávána dvěma způsoby – tradičním vytáčením na kruhu, v této době již rychlotočivém, poháněném elektřinou. Vedle toho se nově začíná uplatňovat a postupně převažovat lití a zatáčení do sádrových forem. Zavedení tohoto způsobu vytváření má spojitost se školením nového vedoucího dílny, který prošel vedle keramické školy v Bechyni i keramickou školou v Karlových Varech, která vychovává především výrobce porcelánu. S odchodem posledního *kruhaře* pana Lipana, který v sedmdesátých letech přešel do malé keramické továrny v Hořicích, vymizela původní technologie výroby z Nové Paky nadobro. Spolu s tím se změnila i technika výzdoby. Jednoduché polévané zboží ustoupilo zboží malovanému technikou malby na glazuru. Maluje se bílou a modrou na hnědé a bílé nástřepí. Používají se glazury z podniku Keramické barvy v Roudnici. V typologii i ve výzdobných motivech se stále častěji objevují nové a nové prvky, ve kterých není patrna žádná návaznost na původní novopackou produkci. U jednotlivých předmětů chybí spojení funkčnosti a krásy, tolik vlastní lidové hrnčině. Tvar z ušlechtilého materiálu s patrnými znaky rukodělné práce je nahrazen tovární precizností s uměle vytvořeným dekorem. Důraz se klade především na barevnost, která má předmětům dodat tu pravou *lidovost*. Oproti předchozím letům se mění i technika výpalu. Až do sedmdesátých let se zboží vypalovalo v kasselské peci zhruba jednou za čtrnáct dnů. Koncem sedmdesátých let byla tato pec zbourána a nahrazena několika elektrickými pecemi, umožňujícími častější výpal menšího objemu zboží. Z produkce jsou tím zcela vyřazeny velké nádoby – zeláky, kvasáky, apod., které byly do té doby vyráběny v poměrně velkých sériích. Jsou nahrazeny zbožím dekorativním a takzvaně upomínkovým, které má vypadat jako *lidové*. Problém, zda je možné tradiční technologii výroby nahradit technologií tovární, je jednoznačně vyřešen komerčními zájmy. Tradičním způsobem nebylo možné při nedostatku kvalitních točířů pokrýt plánovanou produkci. Instituce, pro které začala od padesátých let pracovat, kladly důraz především na kvantitu. V důsledku toho ustoupila estetická stránka do pozadí.

Shrneme-li závěrem poznatky získané o keramické produkci na Novopacku v období od

16. století do současnosti, dospějeme k závěru, že vývoj keramické výroby je zde ve srovnání s ostatními oblastmi Čech netypický. Zajímavá je především jeho kontinuita, začínající středověkem a končící současnou produkcí. Spojitost mezi těmito jednotlivými fázemi však není vyvolána lidovou tradicí, jak tomu je např. v některých oblastech jižních Čech nebo Moravy. Jedná se více o určitou hospodářskou závislost, která je základem vznikající další fáze, a to hlavně u výrob novodobých. Až do 19. století byla výroba založena na tradici rukodělné práce a měla také její vlastnosti. Středověká keramika i měkká hrnčina dosahovaly kvalitativně lepších výsledků než novověká fáze výroby bělnin. Přestože mezi těmito dvěma skupinami jsou rozdíly, mají i mnoho společného. Obě zabírají široký sortiment jak spotřební, tak funkční, obě byly schopny vytvořit tradici výroby jako její vlastní nositelé.

Novodobá výroba bělninového zboží vzniká za specifických podmínek. Je budována na zcela novém hospodářskoekonomickém základě. Mezi výrobce a spotřebitele vstupuje mezičlánek obchodníka. Charakter výroby již není ovlivněn výrobcem samým, ale požadavky obchodníků. V této fázi již nemůžeme mluvit o výrobě tradiční, ale o výrobě, která je ekonomicky závislá na určitých podmínkách. Podobně je tomu i u výroby novodobé. Elementů, které ovlivňovaly charakter výroby, stále přibývalo. Zboží z tohoto období nemá nic společného s tradiční, natož pak s lidovou keramikou. Lidová forma je přeorganizována na tzv. *lidový průmysl*. Ani spolupráce se školeným výtvarníkem bohužel nepomohla k přenosu tradičních elementů do novodobé výroby, jako se to povedlo v řadě jiných keramických dílen v Čechách (Koloveč, Tupesy, Kunštát na Moravě aj.). Výrobky se estetickými kvalitami pohybují na hranici úpadku a neodpovídají požadavkům kladeným na současnou hmotnou kulturu.

Poznámky

1 Srv. J. Prostředník: *Novopacké hrnčířství od pravěku po středověk.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 7. Bystrá n. J. 1994, s. 7–28.

2 L. Skružný: *Příspěvek k vývoji hrnčířských cechů a hrnčířských pracovních nástrojů.* Český lid, 46, 1974, s. ....

3 Autorka této stati vypracovala *Katalog sbírkových předmětů ze sbírek muzeí v Jičíně, Nové Pace a Hořicích.*

4 V. Scheufler: *Hrnčířství na Jičínsku, Novopacku, Novobydžovsku a Královéměstecku.* Český lid, 45, 1973, s. 115 ad.

5 Výzkumy a rozbory hlín z Radkyně (prováděla p. Ambrozková) vypovídají o kvalitě místní hlíny a její použitelnosti pro všechny technologické postupy.

6 *Peckovské mísy* patří k nejvýznamějším dokladům lidové hrnčiny v českých zemích.

7 Novopacko. Sv. 3. Nová Paka 1929, s. 214–257.

8 Poznatky získány z ústního podání Anny Brabcové a Josefa Lipana z Nové Paky, původních majitelů hrnčířských dílen v Nové Pace.
Za poskytnuté informace děkuji Anně Brabcové a Josefu Lipanovi, dále řediteli Městského muzea v Nové Pace Miloslavu Bařinovi a pracovníkům muzeí v Jičíně a Hořicích za spolupráci na evidenci katalogu.

Zapomenutý pedagog Jan Dolenský

Miloš Plachta

Všechna zdravá výchova má vycházeti
od důkladné znalosti dítěte
po stránce těla i ducha.

(Jan Dolenský)

Je jistě velmi potřebné poznávat humanistické a vlastenecké odkazy našich předků, které účinně zapůsobí na myšlení i city potomků, a to zvláště v době rozvinuté techniky, materiálního myšlení, civilizačních stresů nebo postkomunistické kocoviny. Tu vidíme, že je poučné a motivující studovat mimořádné tvůrčí a duchem bohaté osobnosti, hledat v jejich životě a díle příklady, čerpat vědomosti a zkoumat možnosti pokračování. Bývají to většinou lidé skromní, ve své podstatě altruisté, protože jejich dílo je stálo hodně sil, ale oni měli vždy dostatek vůle a času k jeho dokončení, jako by se chtěli obětovat těm druhým. Jak nespravedlivé a škodlivé je pak zapomnění nebo dokonce úmyslné ignorování takových jedinců. Svobodné myšlení dnešní doby by mělo aktivovat regionální badatelství, jehož objevitelská hodnota může být velmi cenná.

Společenská amnézie postihla také dílo a pedagogický odkaz Jana Dolenského, přestože to byl vynikající pedagog, učitel–nadšenec, humanista a spisovatel, popularizátor dějepisu, zeměpisu a přírodopisu, překladatel z němčiny, český vlastenec i redaktor různých časopisů pro mládež.

□

I.

Jan Dolenský se narodil 19. června 1859 v Jesenném, části Trojánkách, jako nejmladší z devíti synů otce–truhláře, který koupil na Trojánkách šest hektarů polí a vystavěl chalupu s doškovou střechou. Rodina Dolenských pocházela z Jesenného, kde děd byl šafářem. Žili v chudobě, protože podhorská kamenitá půda příliš bohatou úrodu nedávala. Na této půdě hospodařila především matka, kterou Jan často charakterizoval jako světici. Otec neměl na hospodaření čas. Denně docházel do Hamrů a cesta tam a zpět trvala tři a půl hodiny. Dva bratři zemřeli v útlém věku, pět se vyučilo řemeslům a jeden se stal knězem. O chudobném životě J. Dolenský vyprávěl: *Náš jídelní lístek byl asi takový: ráno kyselo a brambory, v poledne brambory se zelím, večer mléko s kroupami, v neděli a ve svátek trochu kávy s černým žitným chlebem. Máslo a vejce se prodávaly, aby se přispělo na šaty a jiné potřeby. Maso bylo jen o velkých svátcích. Dodnes nemohu pochopit, jak mohlo tolik krků doma být živo, a ještě aby synové se učili řemeslům, ba i studovali.*

Malý Jan si zamiloval malebný kraj na Trojánkách a stal se vnímavým pozorovatelem přírody. Ještě v předškolních letech vyhledal na půdě staré kalendáře a s pomocí bratrů poznával nejen jejich obrázky, ale učil se i číst. První seznámení se školou bylo v Jesenném, kde bratr zedník bílil a na ramenou ho z Trojánek donesl do školy. V této škole mu učaroval stařičký pan učitel Bachtík, často pak na něho vzpomínal, protože to byl učitel podle jeho představ: ... *bez metly, bez napomínání, jen láska mu zářila z očí a laskavost se šířila kolem něho.*

V deseti letech začal Jan chodit do třetí třídy obecné školy do Vysokého nad Jizerou. Zde navštěvoval i čtvrtou třídu. V zimě to byla těžká cesta, zvláště když napadlo hodně sněhu. Jednou přišel pozdě, protože zapadl do závěje, a nikdy nezapomněl na křivdu způsobenou učitelem, který ho zbil rákoskou přes zmrzlé ruce i nohy. Jaký to byl kontrast s atmosférou školy v Jesenném!

Starší bratr–kněz působil na Mladoboleslavsku. Když bylo Janovi 12 let, vzal ho k sobě, aby v Mladé Boleslavi navštěvoval měšťanskou školu. Po jejím ukončení odešel do Prahy, kde v letech 1874–1878 studoval na učitelském ústavě a maturoval s vyznamenáním. Zde na mladého Jana velmi silně zapůsobili znamenití profesoři ústavu: K. Vorovka, M. Kuchynka, J. Zdeněk a především ředitel školy Jan Lepař.[1] Není bez zajímavosti, že po dobu studentských let bydlel u Bedřicha Smetany.

Na učitelských ústavech studovali převážně chlapci z nebohatých rodin, a tak pobírali stipendia (100 zlatých ročně) a ti dobří dávali kondice. Všichni studenti tehdejšího c. k. ústavu učitelského byli dychtiví po vědění, studovali s motivací, protože jejich cílem bylo stát se dobrými kantory na obecných školách. Cesta k učitelování nebyla jednoduchá: absolvent učitelského ústavu nebyl podle tehdejších předpisů dostatečně připraven pro učitelské povolání, nemohl být hned učitelem a musel se vydat na složitou kantorskou cestu. J. Dolenský maturoval 21. 6. 1878, pak dva roky působil jako prozatímní učitel na Olšanech.[2] V roce 1881 složil před c. k. zkušební komisí zkoušku způsobilosti k vyučování na školách obecných a teprve po 20 letech praxe na různých pražských školách, v květnu r. 1901, složil opět zkoušku způsobilosti k výuce na školách měšťanských, a to *z odboru mathematicko-technického a z fysiky, jako doplňku.* Definitivním učitelem na školách obecných se stal až na pražské škole sv. Vojtěcha v r. 1891, tedy když mu bylo 32 let, a o 11 let později získal definitivu na měšťanské škole u Nejsvětější Trojice v Praze ve Spálené ulici, kde od r. 1907 byl ředitelem po zemřelém Josefu Klikovi.[3] Byl to opět kontakt s významnou pedagogickou osobností té doby. Ve výuce uplatňoval metodiku názornosti a pokusů, což bylo ve druhé polovině 19. století nesmírně progresívní. Ostatně byl žákem a spolupracovníkem G. A. Lindnera.[4] Za redakce J. Kliky a J. Sokola vyšel v letech 1891–1900 pětidílný *Stručný slovník paedagogický.* V tomto skvělém díle, ve skutečnosti velmi podrobném a obsáhlém, J. Dolenský podrobně zpracoval heslo *Dětská literatura* (1. díl, s. 209–214).[5]

J. Dolenský působil na mnoha pražských školách: poznal vyučování na školách obecných, měšťanských, u sv. Štěpána vyučoval v 6. a 7. třídách zanedbanou mládež, což byli žáci, kteří po obecné pětitřídní škole z prospěchových důvodů nemohli navštěvovat měšťanskou školu. Tady si uvědomil, jak složité je poznávat osobnost dítěte, jak je důležité poznání jeho psychiky, sociálního zázemí a zdravotních předpokladů. Jen tak je možno zjistit příčiny žákovy zanedbanosti a ty pak ve výchovně vzdělávacím procesu eliminovat. Zde vznikla i myšlenka založení pedologického ústavu. J. Dolenský se tak stal průkopníkem zásady, aby výchova vycházela z důkladné znalosti těla



a duše dítěte. V roce 1909 se zúčastnil pedologického sjezdu v Bruselu a v Antverpách navštívil právě založený Schuytenův ústav, jímž byl nadšen. Po této zahraniční cestě již bylo jisté, že podobný ústav založí i v Praze. A tak v roce 1910 s Františkem Čádou, vynikajícím pedopsychologem, a s Jindřichem Matiegkou, odborníkem-antropologem, založil Pedologický ústav v Praze.[6]

Ředitelské místo na měšťanské škole u Nejsvětější Trojice zastával J. Dolenský až do roku 1921, kdy odešel do důchodu. Jeho úmrtí 11. února 1933 i pohřeb na Olšanech, kde nad jeho rakví promluvil univerzitní profesor Karel Herfort, komentovaly všechny významné české deníky a na Trojánkách na jeho rodné chalupě byla o rok později, zásluhou okresního akčního výboru učitelských organizací v Semilech, slavnostně odhalena pamětní deska.[7] Na ní je Jan Dolenský představen jako spisovatel mládeže.

II.

Literárně činným byl již od svých studentských let, když svými články přispíval do různých časopisů a kalendářů. Byly to především povídky a pojednání o přírodě, ke které získal kladný vztah již v dětství. Založil a redigoval časopisy pro mládež: *Květy mládeže* (1895–1898), *Česká mládež* (1898–1899), *Mladý Čech* (1900–1902). Do časopisů psali významní čeští spisovatelé, s kterými J. Dolenský udržoval písemný a mnohdy i osobní kontakt: Alois Jirásek, Josef Václav Sládek, Eliška Krásnohorská, Adolf Wenig a mnoho dalších. V překladech z němčiny pak spolupracoval s Karlem Tomanem. V rakouském mocnářství měly tyto časopisy výrazný vlastenecký akcent. V letech 1889–1914 redigoval týdeník *Besedu učitelskou*, kde se objevovaly články s problematikou výchovy a vzdělávání a kolem níž sdružoval přátele pedologie. Ku 300. výročí narození J. A. Komenského inicioval literární učitelské sdružení, které nazval *Dědictví Komenského* a jehož úkolem bylo vydávat pedagogickou literaturu. Byl to vlastně jakýsi klub přátel pedagogické literatury, jehož cílem bylo prohloubit vzdělání učitelů, aby jejich práce byla na patřičné úrovni. Významnou roli plnily také *Pedagogické rozhledy* (1888–1932), které rovněž redigoval.

Dolenského literární činnost je zaměřena pedagogicky, protože vždy sledoval výchovné cíle. Napsal řadu popularizačních prací z historie a přírodních věd. Aby se co nejvíce přiblížil čtenáři, často beletrizoval formou obrázků a črt. První knižně vydanou prací jsou *Upomínky z cest života* (1880), dále potom *Zlatá srdce* (1884), *Přírodopisné obrázky* (1897), *Dobroděj* (1897), *Doma i v cizině* (1899), *Obrazy z dávnověku* (1922) a některé další drobné práce, které často publikoval v časopisech. Výchovné principy sledoval J. Dolenský i v překladech z němčiny, které v tomto duchu upravoval: *Výbor Andersenových báchorek a povídek pro mládež, Chudý pianista, Pod ochranou nejvyššího, Přítel v nouzi* (vše podle K. G. Nieritze) a jiné.

Nejznámějším a nejslavnějším dílem Dolenského jsou však *Obrázkové dějiny národu českého*, které napsal s univerzitním profesorem A. Rezkem a jež vydávalo pražské Vilímkovo nakladatelství od roku 1893 tak úspěšně, že se v letech 1923–1924 dočkalo toto dílo sedmého přepracovaného vydání ve spolupráci s dějepiscem–profesorem J. Kosinou.[8] To se již nazývaly *Obrázkové dějiny národa československého*, byly opět brzy rozebrány, a tak následovalo ještě poslední osmé vydání v roce 1932. Celé dílo si získalo velikou oblibu pro svoji přehlednost a srozumitelnost. Čtivost je výrazně umocněna skvělými ilustracemi, jejichž vzdělávací účinek je velmi silný, působí emotivně a často sdělí tolik, že ilustrátory musíme podezírat z ja-

kéhosi *historického jasnovidectví*. Na ilustracích se podílelo mnoho význačných českých malířů, jako například V. Brožík, V. Černý, F. Engelmüller, L. Marold a další. V dvoudílných Obrázkových dějinách národa českého Dolenský plně uplatnil svoji zásadu: *Kniha nemá být jen zábavná, ale má být zábavně poučná. Jedině tak vyhovuje oběma stranám – pravidlům pedagogickým a dětské mysli.*[9]

Je zajímavé, že dílo, které se do roku 1932 dočkalo osmi vydání v renomovaném pražském nakladatelství a těšilo se tedy značné oblibě, nebylo později nikdy vydáno. Domnívám se, že by stálo za to, zamyslet se nad touto skutečností právě v dnešní době a po úpravách realizovat deváté vydání, které by určitě dokázalo oslovit a dějepisně vzdělat úmyslně zanedbanou nejširší veřejnost, kterou komunistické pojetí školního dějepisu zahnalo na periférii dějepisných znalostí, odnaučilo vážit si odkazu našich předků, historických památek a potažmo pak mnohého z nás zbavilo i české hrdosti, ba přímo pocitu české identity.

Obrázkové dějiny vyšly nejen v osmi vydáních, ale i ve dvojím výtahu pod názvem *Dějiny národu českého* (1893, 1905) a *Tisíc slov z českých dějin* (1896).

Jan Dolenský byl vlastně učitelem matematiky a fyziky, avšak jeho široký rozhled, pracovitost, stálé studium, zájmy a kontakty s význačnými osobnostmi, to vše byly předpoklady pro odbornou způsobilost především v problematice vyučovacích metod a dále pak školního dějepisu, zeměpisu a přírodopisu. Dva roky po jeho smrti je ve třetím vydání úspěšná další dějepisná publikace *Praha ve své slávě a utrpení*. Praze věnoval pozornost ještě ve dvou pracích, když napsal *Ilustrovaného průvodce královskou Prahou* (1912) a redigoval *Dějiny pražského školství*. Dále pak napsal učebnice dějepisu pro měšťanské školy (1907, 1910) a metodické příručky ze zeměpisu a přírodopisu.

Bohatá byla také přednášková činnost J. Dolenského, především na chlapecké škole v Praze ve Vladislavově ulici. V přednáškách obhajoval pedologický výzkum dítěte, zabýval se didaktikou a školním knihovnictvím.

Dolenský si byl vědom nedostatku české inteligence i českých učitelů. Z učitelských rodin se vždy rekrutovala část inteligence, ale studium bylo finančně náročné, a tak spolu s ředitelem K. Bulířem založil konvikty pro studující syny a dcery učitelů, které svépomocí pražských učitelů zajistily studentům v Praze levné bydlení a pomoc ve studiu. Sociální cítění se obráželo i v jeho iniciativě při zřízení Bolzanova sirotčince učitelského.

Od roku 1902 působil Dolenský soustavně na tzv. pokračovacích školách živnostenských, které vychovávaly učňovskou mládež – obor pekařský. Zde založil učňovské besídky, které řešily problém volného času učňovské mládeže a byly určeny hlavně pro chlapce a dívky přicházející z venkova do Prahy. V neděli a o svátcích byly hojně navštěvovány: učňové sportovali, pěstovali turistiku do okolí Prahy, poznávali přírodu i historické památky, zábavnou formou v době svého volna se tedy vzdělávali, což bylo jistě nesmírně cenné pro jejich všestranný rozvoj. Ani první světová válka činnost besídek nepřerušila, ba právě naopak jejich význam vzrostl. Téměř čtvrt století o nedělích a svátcích naprosto nezištně J. Dolenský trávil chvíle volna s učňovskou mládeží. V jednom z dopisů napsal K. Herfortovi: *Zamiloval jsem si mé milé pekaříky, z nichž mnozí již zešedivěli. Šlo mi vždy o to, dáti učňům základy k životu, zachovati poctivost, pilnost a dobré jméno.*

Dolenský uznával žákovu osobnost, respektoval ji, a tak vždy zdůrazňoval pozitivní motivaci, odsuzoval tresty, křivdy a jakékoliv žákovo ponižování.

V roce 1935 vyšla poslední kniha Jana Dolenského – *Praha ve své slávě a utrpení*. Válka a další politické události dovolily na pedagoga Dolenského zapomenout. Po vzoru SSSR byl v roce 1951 zrušen Pedologický ústav v Praze: psychologické testy byly nepřípustné a genetika prohlášena za buržoazní pavědu.[10] Komplexní zkoumání dítěte, jak zdůrazňovala pedologie, se nemohlo realizovat.[11] Dolenským započaté dílo zůstalo opuštěno a protagonista zapomenut. Nic neobvyklého v době, kdy ideologie svojí všemocností způsobila škody ve všech oblastech lidské činnosti.

Zůstali jsme a určitě nadále zůstáváme dlužni závěru nekrologu Kulturní hlídky z roku 1933: *Láska, vděčnost a vzpomínky buďtež kvítím na hrobě národního učitele a buditele Jana Dolenského.*

Od roku 1994 má Jan Dolenský své stálé místo v expozici semilského muzea. Budiž tento skromný počin určitou satisfakcí.

Poznámky

[1] Jan Lepař (1827–1902), ředitel pražského učitelského ústavu, pedagog–metodik. Byl Lindnerovým nástupcem v redakci časopisu Paedagogium. Autor spisů: *O osnovách učebných na různých ško-*

lách od Komenského navržených (1877), *O metodách učebných a logické jich příbuznosti* (1873 a 1880), *Obecná pedagogika* (1891). Ve výchově přeceňoval roli společnosti a státu.

[2] Zákonem č. 114/1920 bylo s Prahou sloučeno 38 sousedních obcí a osad (s účinností od 1. 1. 1921) a mezi nimi i Olšany.

[3] Josef Klika (1857–1906), vydal Lindnerovu *Pedagogiku* a byl redaktorem časopisu *Česká škola a Pedagogické rozhledy.*

[4] Gustav Adolf Lindner (1828–1887), nejvýznamnější český pedagog 19. století. Působil i ve Štýrsku, byl ředitelem Učitelského ústavu v Kutné Hoře a později profesorem pedagogiky a filozofie na Karlově univerzitě (1882–1887). Lindnerovo herbartovské filozofické myšlení ovlivnilo studium děl J. A. Komenského, Ch. Darwina a pozitivistů A. Comta a H. Spencera. Prosazoval vysokoškolské vzdělání učitelů, vyzdvihoval autoritu učitele, řešil vztah učitele k žákovi, zavrhoval tělesné tresty a žádal zavedení efektivnějších vyučovacích metod. Nejvýznamnější díla: *Otázka štěstí, Všeobecné vyučovatelství, Všeobecné vychovatelství, Pedagogika na základě nauky o vývoji přirozeném, kulturním a mravním* (po Lindnerově smrti uspořádal J. Klika).

[5] Josef Sokol (1831–1912), spisovatel povídek pro děti, autor učebnic českého jazyka a čítanek. Vždy zdůrazňoval vzdělávání v mateřském jazyce.

[6] František Čáda (1865–1918), univerzitní profesor, zakladatel psychologie dítěte v Českých zemích. V redakci Pedagogických rozhledů řídil rubriku pedopsychologie. Byl hlavním organizátorem tří českých sjezdů, zabývajících se problematikou slabomyslných, tzv. *Čádovy sjezdy* v letech 1909, 1911 a 1913. F. Čáda vždy usiloval o přesný pedagogický výzkum žáků: *Rozpravy z psychologie dítěte a žáka* (1918), *Výzkum žactva* (1921). – Jindřich Matiegka (1862–1943), profesor antropologie na Karlově univerzitě a zakladatel Antropologického ústavu UK. Z prací: *Somatologie školní mládeže* (1927), *Homo předmostensis Maška* (1932) – v této práci zhodnotil nálezy zbytků kostry předvěkého člověka z Předmostí u Přerova.

[7] MUDr. Karel Herfort (1871–1940), zakladatel dětské psychiatrie u nás, profesor psychopatologie UK, ředitel a ústavní lékař Ernestina (1902), též ředitel Pedologického ústavu a redaktor časopisu *Úchylná mládež.* K. Herfort je autorem prvního odborného spisu z oboru defektologie *Úvod do studia dítěte slabomyslného* (1909). Roztřídil slabomyslné podle vzdělavatelnosti na debily, imbecily a idioty, což platí dodnes. U mentálně postižených dětí klade důraz na ruční práce a nápravný tělocvik.

[8] Antonín Rezek (1853–1909), český historik, profesor Karlovy univerzity. Zabýval se především českými dějinami 16. a 17. století. Nejznámějším Rezkovým dílem jsou dvoudílné *Dějiny Čech a Moravy nové doby,* vydané v letech 1892–1893. – Jaroslav Kosina (1862–1928), český dějepisec–popularizátor, středoškolský profesor na akademickém gymnáziu v Praze, dále pak na gymnáziích ve Vysokém Mýtě a v Německém Brodě, od roku 1897 působil na staroměstské reálce v Praze, publikoval ve Světozoru. Nejznámější dílo: *Ilustrované světové dějiny,* 3 díly (1897–1899), *Velikáni našich dějin.*

[9] J. Dolenský, Lumír, 1882, č. 3.

[10] Založení Pedologického ústavu v Praze bylo progresivním počinem. Vznikl z praktických potřeb. Byla to odborná instituce, která zajišťovala pomoc učitelům při výukových a výchovných obtížích žáků. Vyšetření bylo komplexní. Součástí Pedologického ústavu bylo oddělení oftalmopedické, logopedické a somatopedické. Ústav poskytoval nejen odborné vyšetření, ale i odbornou péči, pořádal přednášky, vydával odborné publikace, usiloval o prevenci a úzce spolupracoval se školami. Užší tým tvořili psychiatr, psycholog a sociální pracovnice. Takto koncipovaná instituce byla vlastně předchůdkyní dnešních pedagogicko–psychologických poraden. Prvotní název Pedologického ústavu v Praze, *Ústav pro výzkum dítěte a dorůstající mládeže,* byl užíván krátce a nevystihoval jeho komplexní služby ani celkové poslání.

[11] Pedologie je chápána jako komplexní věda o dítěti. Skládá se z pedobiologie, pedopsychologie a pedosociologie. V roce 1936 bylo v SSSR přijato usnesení *O pedologických úchylkách.* Pedologie byla demagogicky odmítnuta v teorii i praxi, což se v padesátých letech projevilo i u nás.

Použitá literatura

HERFORT, Karel: *Jan Dolenský, zakladatel českého pedologického ústavu v Praze.* Úchylná mládež, 5, 1929, s. 201–207.

CHLUP, Otokar – KUBÁLEK, Josef – UHER, Jan: *Pedagogická encyklopedie.* 1. díl. Praha 1938.

KLIKA, Josef – SOKOL, Josef: *Stručný slovník pedagogický.* 5 sv. Praha 1891–1900.

LUKÁŠ, Ladislav: *Literární místopis Semilska.* Semily 1948.

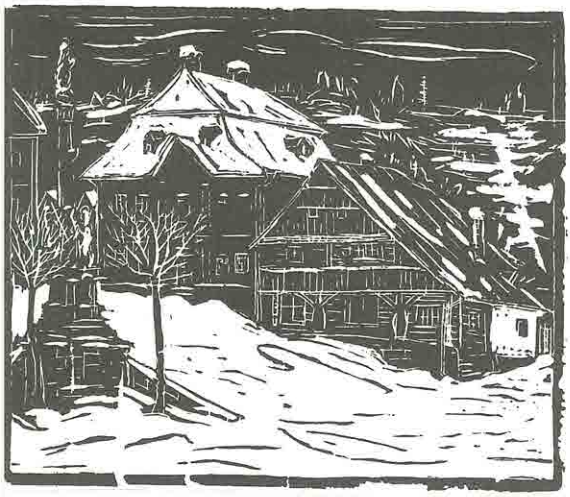
SOMR, Miroslav a kol.: *Dějiny školství a pedagogiky.* Praha 1987.

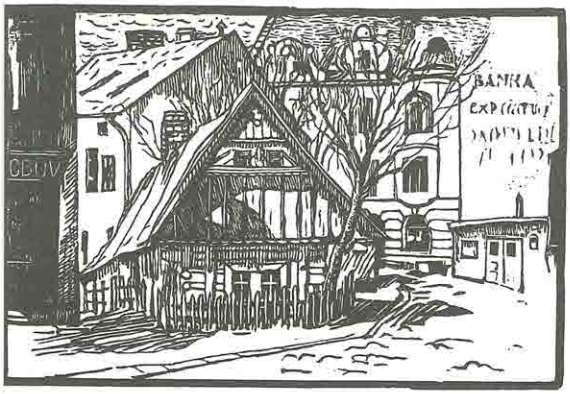
SOVÁK, Miloš a kol.: *Defektologický slovník.* Praha 1978.

ŠTVERÁK, Vladimír: *Stručné dějiny pedagogiky.* Praha 1983.

Použité prameny

Státní okresní archiv Semily se sídlem v Bystré nad Jizerou; Památník národního písemnictví, pob. Staré Hrady; Pedagogické muzeum J. A. Komenského v Praze







Malíř, pěvec a básník Antonín Fedor Kracík

Jaroslav Barták

V rodině semilského zlatníka Kracíka se 14. září 1899 narodil syn, jemuž rodiče Antonín a Růžena, rozená Vedralová, dali jméno Antonín František.[1] Již při návštěvě obecné školy bylo patrno, že Antonín nebude vzorným žáčkem, ale takovou katastrofu, jakou bylo jeho vysvědčení z první třídy měšťanky, přece jen rodiče nečekali. Trápení ve školních škamnách naštěstí skončilo hned dalším ročníkem. Poměrně rušivě mezi vysokými čísly na vysvědčení působí souvislá řada jedniček ze zpěvu.[2] Tento dar mladý muž nenechal dřímat, a když semilská odvodní komise k jeho potěšení usoudila, že je neschopen vojenské služby, stal se mu zpěv po mnoho let posláním i profesí.

Začíná u divadelní společnosti v Kutné Hoře, ve Východočeské divadelní společnosti v Chrudimi dostává první sólové tenorové role v operetách. V roce 1924 se stává členem Českého divadla v Olomouci. Na divadelních plakátech, které posílal a přivážel při návštěvách do Semil, se objevuje jméno *Fedor* (v novinových kritikách z úspěšného hostování ve Vinohradské zpěvohře také *Feďa*). Po Olomouci následuje divadlo v Ostravě, Národní divadlo v Bratislavě a od roku 1926 pětileté angažmá v Národním divadle v Brně. Režisér Oldřich Nový ho obsazuje jak do operetních, tak do činoherních rolí. Ocitá se po boku Emmy Pechové, Ladislava Peška, Vladimíra Šmerala, Jarmily Urbánkové a dalších legendárních herců. V operetách vyniká i jako tanečník.

V úspěšných letech zasvěcených Thalii sílí Kracíkovo zaujetí múzou výtvarnou. Ta v závěru brněnského pobytu zcela zvítězí. Kracík odjíždí do Paříže, studuje na Beaux-Arts, na pobyt si přivydělává statováním ve filmu. Touha poznávat nové prostředí ho přivádí do Afriky, zdravotní stav ho však záhy donutil k návratu. Z existenčních důvodů se vrací k divadlu, na přerušenou kariéru ale již nenavázal. Ve svých třiceti letech, sužován vážnou nervovou chorobou, vyhledal rodinné zázemí v Semilech, kde žila jeho matka a sestra, a horečně se věnuje výtvarné práci. Témata nalézá v městských zákoutích se starými roubenkami a v romantickém okolí. Jeho drobné grafiky jsou vytvořeny jistou rukou,

kompozičně vyvážené a díky své až popisné realističnosti se stávají po šedesáti letech dokumentem.

V září 1934 využili semilští ochotníci jeho divadelních znalostí a zkušeností v inscenování operety *Podzimní píseň lásky*. Choreograficky ji připravil a vytvořil jednu z hlavních rolí.

Přes svou vstřícnost a snahu splynout po létech s rodným městem nenašel v Semilech porozumění a potřebnou pohodu k výtvarné práci. Proto se na konci třicátých let rozhodl k odchodu do malířsky inspirativní krajiny Českomoravské vysočiny. Ve Svratce kupuje chalupu a přeměňuje ji v ateliér. Ve *Zpravodaji Českomoravské vysočiny* z roku 1939 se dočítáme, že za krátkou dobu pobytu vytvořil díky své pili množství obrazů, které s velkým úspěchem prodává. Zpráva není nadsazená, dodnes se můžeme s jeho díly v mnoha zdejších rodinách setkat.

Kracík si osobuje techniku rozmývané kresby inkoustem a tuší, dosahuje v ní nadýchané lehkosti a švihu. Nejčastějšími motivy jsou krajiny s poli, pahorky porostlé stromy a keři, chalupy ve Svratce, Svratouchu, Kameničkách, viadukty, polní cesty. Malované obrazy oživuje venkovany při podzimních pracích, užívá poměrně úzké barevné škály temper od žluté do hnědé. V červenci a prosinci 1939 vystavuje sto dvacet obrazů v Hlinsku, o rok později pořádá výstavu v brněnském Besedním domě. V semilské tiskárně J. Glose vydává první pohlednici, postupně přibývají další, které doplňují početnou sérii, nazvanou *Krásy svrateckého kraje.* Grafiky ze Semilska tiskne na pohlednicích v Grafii v Železném Brodě. V následujících třech letech vystavuje v Jičíně a v Plzni. V roce 1945 se stává členem spolku výtvarných umělců Mánes.

Od nezdařeného pobytu v Africe přibývá ke Kracíkovu uměleckému vyjadřování pěveckému a malířskému ještě forma slovesná. Své dojmy a pocity z cest shrnuje ve sbírce básní *Útěk z Evropy,*[3] básně z druhé sbírky *Ztichlé podhoří* jsou rozsety v časopisech (brněnský obrázkový týdeník Rozkvět aj.). *Vesnické ráno, Letní píseň, Naše pole, Dívčí krajina* – několik namátkou vybraných názvů básní z konce třicátých let prozrazuje zaujetí stejnými motivy, jako v tvorbě malířské. Překvapivé jsou Kracíkovy povídky, psané dokonale zvládnutým chodským nářečím (*Přibulíkovo námluvy*).

Po jednom z delších pracovních pobytů v Semilech se chalupa ve Svratce nedočkala jeho návratu – 3. prosince 1945, tři čtvrtě hodiny po









půlnoci, může přivolaný MUDr. Vojta už jen zajistit rychlý převoz do nemocnice.[4] Je to poslední Kracíkova cesta rodným městem, které obestřela věčná temnota. Jedinou připomínkou jeho díla se stala výstava, pořádaná Domem osvěty v Semilech v červnu 1955. Kromě jednoho obrazu, který vlastnilo muzeum, bylo zbývajících 37 zapůjčeno ze soukromého majetku. Tak jak se k němu město obrátilo zády za jeho života, nedostalo se mu vzpomínky ani v příštích čtyřiceti letech. Budiž tento medailónek malým zadostiučiněním.[5]

Poznámky

1 Ve státním okresním archivu Semily je uložena skromná pozůstalost A. F. Kracíka, uchovaná díky pečlivému zmapování semilské kulturní historie kronikářem a archivářem Rudolfem Hlavou. Z ní jsme čerpali převážnou část faktů k popisu umělcovy životní dráhy.

2 SOkA Semily, ObMŠ Semily, výkazy docházky a prospěchu, 1. tř. obecná 1905/06, 1. tř. měšťanská 1910/11, 2. tř. měšťanská 1911/12.

3 (ja): *Fedor Antonín Kracík.* In: Beseda. Roč. 3. Železný Brod 1945–1946, s. 93–100.

4 SOkA Semily, OS Semily, zn. D 282/45.

5 Za doplňující informace děkuji Janě Zlevorové, zástupkyni ředitele Muzea a galerie v Hlinsku.

Výběr z Kracíkovy tvorby:

Komenského náměstí v Semilech v zimě. Dřevoryt 13 × 10 cm; 1933. - Riegrovo náměstí v Semilech. Dřevoryt 10 × 14 cm; 1933. - Sejkorská kaplička. Dřevoryt 10,5 × 10,5 cm; 1933. - Chalupa v Podkrkonoší. Lavírovaná kresba, 1938. - Horská říčka. Lavírovaná kresba, 1939. - V zimě. Z cyklu Vysočina. Lavírovaná kresba, 1940. - Kostel v Kameničkách. Lavírovaná kresba, 1940. - Vesnice v noci. Z cyklu Vysočina. Kresba štětcem, tempera, 1940.



RÉSUMÉ

Jiří KALFERST – Jan PROSTŘEDNÍK: *Forschungsarbeiten in der Burg Štěpanice (Bez. Semily)*

Im Juli 1994 wurde die erste Etappe der vorsorglichen Forschungsarbeiten der Burg Štěpanice, Gemeinde Dolní Štěpanice, durchgeführt. Die Burg liegt im unteren Teil des westlichen Gebirgszuges des Riesengebirges (560–570 m) oberhalb des Baches Cedron, etwa 7 km nördlich von Jilemnice (Bild 1). Die Burg, wahrscheinlich ein Bergfriedbau, hatte eine dreiteilige Disposition, die (in der nördlichen Richtung) aus einer Vorburg, einer oberen und einer unteren Burg (Bild 2) bestand. In der Saison 1994 haben wir uns auf die Forschungsarbeiten (in der unteren Burg) konzentriert. Im ganzen wurden hier 7 Sonden gelegt (Bild 2).

Die Forschungsarbeiten ergaben insgesamt 3063 keramische Fragmente, 83 eiserne Objekte, eine Spange aus Bronze, Eisenschlacke u. s. w. Die statistische Auswertung der keramischen Funde stellt fest, daß 23,15 % der Keramik zu der sogenannten Burgstättentradition gehört (rauhes, sandiges Schleifmaterial, größerer Glimmerinhalt, hochgezogene Ränder, Derivate kelchartiger Ränder), 72,9% der Funde stammen aus dem Zeitraum des 14.–15. Jahrhunderts (mit Oxidationsverfahren gebrannte Keramik – 52,72%, sogenannte helle Ware 13,09%, rot bemalte Keramik – 1,83% (ältere und jüngere Phase), Kacheln 5,26%. Mit Reduktionstechnik gebrannte Keramik (planmäßige Reduktion) wurde lediglich in 5 Fällen festgestellt. 4,16% der Funde stammen aus der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts. Andere Belege einer anthropologen Aktivität stammen aus dem 19. und 20. Jahrhundert (0,13%).

Die Forschungsergebnisse zeigen, daß die Burg Štěpanice aus der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts stammt (verfällt um die Mitte des 16. Jahrhunderts). Ihre Gründung hängt wahrscheinlich mit der sogenannten ersten Wallenstein-Kolonisation des westlichen Riesengebirges zusammen. Aufgrund ihres mächtigen Baus und einer guten strategischen Lage, kann man sie als ein Verwaltungszentrum der Wallenstein-Kolonisation betrachten. In der direkten Nachbarschaft der Burg Štěpanice, finden wir eine kleine Burgstätte aus der zweiten Hälfte der 13. Jahrhunderts (Lage *Rychlov* oder *Hradiště* Horní Štěpanice Bild 1:4). Diese Satelitenburgstätte der Burg Štěpanice hatte höchstwahrscheinlich auch einen Zusammenhang mit der Wallenstein-Kolonisation des westlichen Riesengebirges.

(Übersetzt von Milena Swobodová)

Jan PROSTŘEDNÍK: *Beitrag zur Entwicklung des Bauwesens der Stadt Jičín im 16. Jahrhundert*

Bei Überprüfung des Ingenieurnetzes in der Tyl-Straße (Tylova ul.) in den Jahren 1990 und 1991 wurden fünf oberflächlich eingegrabene Bauobjekte mit einer Brandschicht, die nach dem Fundbestand in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts verfielen (Objekte I, II/90, I, II, III/91), dokumentiert.

Höchstwahrscheinlich handelt es sich um den Brand vom 10. August 1589. Am interessantesten zeigte sich die Situation bei Erkundung des Objektes I/90. In der Schicht Nr. 6 wurde an beiden Erddurchschnitten ein eingestürzter Kachelofen festgestellt (Bild 3A schraffierte Fläche). In dem östlichen Durchschnitt fand man auf dem verbrannten Fußboden vor dem eingestürzten Ofen in der Lehmschicht, durch Glut stark deformierte keramische Gefäße (Bild 4: 1–5). An den Innenwänden befand sich eine Schicht von Hafnerlehm. Die gefundenen Kacheln wiesen 2 Typen auf: schüsselartige und kammerartige Kacheln mit Heizstirnwand (Gesims– und Kronenkacheln Bild Nr. 5). Die Heizstirwand der Kammerkachel trägt ein Pflanzendekor (in vier Felder diagonal geteilte Fläche mit plastisch ausgeführten Blattrieben), die Gesimskachel hat eine profillierte, mit durchgeflochtenen Weintrieben (Hopfen?) geschmückte Stirnwand. In der Mitte halten zwei Vögel ein nicht näher identifiziertes Wappenzeichen. Auf dem Gesims steht eine weibliche und eine männliche Gestalt im zeitgemäßen Gewand (Adelige oder Bürger). 1990 wurde an den angrenzenden Straßen Tylova und Jiráskova, ein diagonal durchgeschnittener Stadtgraben 8,4 m breit, festgestellt. (Bild 3D Schicht 3). Bei den schnell fortschreitenden Bodenarbeiten war es nicht möglich, die Tiefe dieses Grabens festzustellen.

(Übersetzt von Milena Swobodová)

Vladimíra JAKOUBĚOVÁ: *Neuzeitiges Töpferhandwerk in Nová Paka*

Die Etappe des Töpferhandwerks der Neuzeit knüpfte kontinuierlich an die vormalige Entwicklung. Die Entwicklung der keramischen Erzeugung in Nová Paka, im Vergleich mit anderen böhmischen Regionen, zeigt sich als atypisch. Interessant erscheint vor allem ihre Kontinuität, die im Mittelalter beginnt und mit der jetzigen Produktion endet.

Der Zusammenhang zwischen einzelnen derzeitigen Etappen wird nicht durch die Volkstradition hervorgerufen, er hängt, mehr oder weniger, mit der wirtschaftlichen Abhängigkeit zusammen. Bis in das 19. Jahrhundrt beruhte die Erzeugung auf der handwerklichen Tradition und trug auch ihre Eigenschaften mit. Ob mittelalterliche Keramik oder weiche Töpferei, beide erreichten qualitativ eine höhere Ebene, als sie die neuzeitige Phase der Weißtonerzeugung aufweist. Allerdings haben sie viel Ähnliches miteinenader. Sie umfassen ein breites Verbrauchersortiment. Vor allem wurden sie zum Träger ihrer Tradition. Die neuzeitige Erzeugung der Weißtonware entsteht bei spezifisch zufälligen Bedingungen. Sie wird auf den neuen wirtschaftlich–ökonomischen Grundlagen aufgebaut. Zwischen den Erzeuger und den Verbraucher drängt sich der Händler als Zwischenglied, der den Charakter der erzeugten Ware beeinflußt. Ähnlich wirkt sich auch die neuzeitige Etappe aus. Elemente, die die Morphologie beeinflußten, wurden häufiger und die Ware verlor, nach und nach, das Gepräge einer traditionellen volkstümlichen Keramik. Nicht einmal die Zusammenarbeit mit einem bildenden Künstler konnte hier zur Überlieferung der traditionellen Elemente in die moderne Erzeugung, so, wie es in anderen Töpfereien Böhmens und Mährens gelungen ist, beitragen.

(Übersetzt von Milena Swobodová)

Miloš PLACHTA: *Vergessener Pädagoge Jan Dolenský*

Jan Dolenský (1859–1933) gehört zu den hervorragenden tschechischen Pädagogen, zu den Lehrern–Enthusiasten. Er war Humanist und Schriftsteller, popularisierte Geschichte, Geographie und Naturgeschichte, war Übersetzer aus dem Deutschen, Redakteur verschiedener Zeitschriften für Jugend und Mitgründer der tschechischen Pedologie.

Er ist als der jüngste aus 9 Söhnen eines Schreiners geboren. Nach den Studien am Lehrerbildungsinstitut in Prag wirkte er als Lehrer an einigen Prager Schulen, seit dem Jahre 1907 als Direktor an der Bürgerschule. Hier kam er in den Kontakt mit dem hervorragenden Didaktiker Josef Klika, Autor des Kurzgefaßten pädagogischen Wörterbuchs. Jan Dolenský war Schüler und Mitarbeiter des bedeutendsten tschechischen Pädagogen des 19. Jahrhunderts Gustav Adolf Lindner.

Seit dem Jahre 1902 wirkt Dolenský systematisch an den gewerblichen Schulen. Hier gründete er gesellige Kreise für Lehrlinge, die die Freizeitproblematik vor allem für die Lehrlingsjugend, die nicht aus Prag stammte, gelöst hatten. Im Jahre 1910 gründet er zusammen mit den Universitätsprofessoren František Čada (Pedopsychologe) und Jindřich Matiegka (Anthropologe) das Pedologische Institut in Prag. So wird er Mitgründer der tschechischen Pedologie. Hier wirkt auch der Gründer der tschechischen Kinderpsychiatrie Dr. med. Karel Herfort, Dolenskýs Freund und Mitarbeiter.

Dolenský gründete und redigierte die Zeitschriften für die Jugend: *Květy mládeže* (Blüten der Jugend, 1895–1898), *Česká mládež* (Tschechische Jugend, 1898–1899) und *Mladý Čech* (Junger Tscheche, 1900–1902). In den Jahren 1889–1914 redigierte er die Wochenzeitschrift *Beseda učitelská* (Lehrerzeitschrift), in der er die Pedologie–Freunde vereinte.

Jan Dolenský schrieb eine Reihe der Popularisierungsarbeiten aus der Historie und Naturwissenschaften. Das bekannteste und berühmteste Werk ist Die Bildergeschichte des böhmischen Volkes, die er mit Antonín Rezek schrieb und der Prager Vilímek–Verlag hat sie insgesamt achtmal herausgegeben. Die Bildergeschichte ist außerdem auch in zweierlei kurzgefaßter Form noch unter dem Titel Geschichte des böhmischen Volkes und Tausend Worte aus der böhmischen Geschichte herausgegeben.

Jan Dolenský stirbt im Jahre 1933. Die bedeutende tschechische Zeitung ‚Kulturwache' bewertet sein Vermächtnis und nennt Dolenský als Nationallehrer und Volksaufklärer. Für heutige Generation ist aber der Name Dolenský ein unbekannter Begriff.

(Übersetzt von Jindřich Vojta)

Jaroslav BARTÁK: *Maler, Sänger und Dichter Antonín Fedor Kracík*

Ein Medaillon des aus Semily gebürtigen Antonín Fedor Kracík zum Anlaß seines fünfzigsten Todestages (14. 9. 1899 – 3. 12. 1945) beschreibt seinen dreieinigen künstlerischen Lebensweg. Neben

seiner gleichlaufenden erfolgreichen Karriere als Opernsänger (Theater Olmütz, Ostrau, Brünn), schafft er einen umfangreichen Komplex von Grafikarbeiten, lavierten Zeichnungen und Temperamalereien. Die Themen schöpft er aus den stillen Winkeln der Semiler Umgebung und aus den Landschaften der Bömisch-Mährischen Höhe. Zwei Gedichtsammlungen ergänzen sein Bekenntnis zur Natur. Er war ein typischer Regionalkünstler, dessen Werk an den Orten seiner künstlerischen Tätigkeit zur Anregung kultureller Empfindungen aufnahmefähiger Menschen beigetragen hat.

(Übersetzt von Milena Swobodová)



KRONIKA

Státní okresní archiv Semily v roce 1994

1. Informace o množství archiválií

Ke konci roku pečoval okresní archiv o 4228 běžných metrů archiválií. Uspořádáno bylo 2545 bm, z toho inventářem zpřístupněno 1447 bm. Nově bylo převzato 116,56 bm archiválií. Z přírůstků by bylo vhodné upozornit na konvolut písemností farního úřadu v Rovensku pod Troskami z let 1769–1944, předaných státním okresním archivem v Liberci jako nález, bohužel ve velmi špatném fyzickém stavu. Za zmínku též stojí rozsáhlá pozůstalost stavitele Josefa Hájka a jeho otce Františka Hájka z Rokytnice nad Jizerou (1857–1944), objevená při skartačním řízení ve sklepě rokytnické radnice. Další zajímavé archiválie byly získány díky porozumění Antikvariátu na Jánském vršku v Praze, Vlašská 20, ze soukromé sbírky se podařilo zakoupit několik cenných archiválií turnovské provenience z let 1652–1696.

Do státního oblastního archivu Litoměřice, pobočka Děčín, jsme předali urbář semilského panství z r. 1687, získaný před časem ze soukromého majetku.

II. Předarchivní péče a skartace písemností

V průběhu roku vykonali pracovníci archivu 26 skartačních řízení, mj. u dvou referátů okresního úřadu, u pěti obcí, čtyř škol, u školského úřadu Semily, finančního úřadu Semily, z podniků u a. s. Zemědělské zásobování a nákup Semily, s. s r. o. VISTA Semily a OSP Semily, s. p. v likvidaci, z družstev Jednota Jilemnice a Granát Turnov. Pro školský úřad v Semilech byl konzultován nový spisový a skartační řád. Za zanedbání povinné péče o písemnosti a překročení archivního zákona uložil okresní úřad jedné právnické osobě pokutu ve výši 30 tisíc korun. Z obchodního rejstříku bylo dosud evidováno 762 aktivních firem, z nichž okresní archiv vybral 133 takových, u nichž by mohly vznikat písemnosti trvalé dokumentární hodnoty, a bude s nimi nadále udržovat kontakt.

III. Zpřístupňování archiválií

V roce 1994 jsme se zaměřili na fondy městské a okresní samosprávy.

Dokončeno bylo třídění a pořádání fondů *Okresní zastupitelstvo Semily* (1865–1928) v celkovém rozsahu 19,95 bm, *Okresní zastupitelstvo Jilemnice* (1865–1928) s původním rozsahem 2,80 bm, *Okresní zastupitelstvo Lomnice n. Pop.* (1865–1928) v rozsahu 7,18 bm, *Okresní zastupitelstvo Vysoké n. Jiz.* (1877–1928), s původním rozsahem 2,35 bm, *Okresní zastupitelstvo Rokytnice n. Jiz.* (1865–1928), původní rozsah 1,02 bm.

Po dvanácti letech bylo dále pokračováno ve zpřístupňování uzavřených školských fondů – v roce 1994 18 fondů v rozsahu 20,90 bm. Z praktických důvodů bylo nutno zpracovat projektovou dokumentaci, předanou okresnímu archivu z likvidovaného OSP Semily. Celkový rozsah tohoto přírůstku po vnitřní skartaci a inventarizaci činí 37,80 bm. Databáze obsahuje 1326 záznamů z let 1927–1991 a umožňuje velmi snadnou orientaci. Konečně byla vytvořena počítačová evidence obecních, školních, farních, spolkových a soukromých kronik, uložených v okresním archivu (440 svazků).

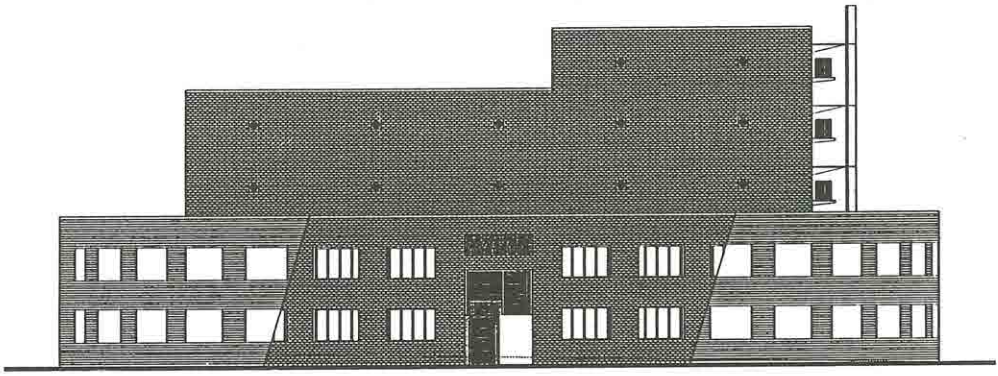
IV. Využívání archiválií

Během roku poctilo okresní archiv svou návštěvou 356 osob, z toho 64 řádných badatelů (jeden cizinec) vykonalo 189 badatelských návštěv. Jak patrno, došlo k jejich výraznému nárůstu, mezi tématy opět začínají převažovat historické a vlastivědné zájmy. Ostatní návštěvníci přicházeli pro doklady o státním občanství a domovském právu, dosažené kvalifikaci, započty odpracovaných let, listiny o majetkových vztazích apod., od prosince pak pro doklady o válečné perzekuci. Většina žádostí však měla písemnou podobu – restituční požadavky, dosud nevyjasněné případy konfiskací, zjišťování zhodnocení objektů, kolaudační rozhodnutí, vnosy do družstev atd. – časově nejnáročnější byla agenda pro pozemkové úřady. Vyřízeno bylo 96 písemných dotazů, rešerší a žádostí, pro 176 žadatelů zhotoveny kopie archiválií, realizováno 11 zápůjček archiválií a 2 výpůjčky.

Badatelská témata:

Bečka Josef: *Historie obce Ohrazenic*
Bennek Pavel: *Genealogie*
Bisová Kateřina: *Rozpad občanské společnosti po roce 1948*
Bucharová Kateřina: *Historie kostela sv. Kateřiny v Mříčné*
Cimbálová Renata, JUDr.: *Obecní vodovod v Tatobitech*

Ebel Martin, PhDr.: *Stavebně historický průzkum památkově chráněných objektů na Jilemnicku*
Fajta Vladimír: *Historie osad Žďár a Bítouchov*
Fichtner Karel: *Dějiny Semil*
Fišera Zdeněk: *Panská sídla a středověké osídlení Pojizeří*
Hásek Václav, Ing.: *Rodopis*
Havrda Vladimír: *Výstavba Pojizerské silnice*
Hendrychová Svatomíra: *130. výročí založení knihovny v Semilech*
Hlava Stanislav: *Dějiny Bozkova*
Hofreitr Václav: *Drahé kameny v Českém ráji a na Kozákově*
Holubičková Lenka: *Místopis Benešova u Semil*
Horák František, Ing.: *Vznik obce Žernova*
Hrách Jaroslav: *Genealogie*
Hrubá Jana, Ing.: *Malá vodní elektrárna v Mladkově*
Hudík Jaroslav: *Podniky místního hospodářství na Železnobrodsku*
Chaloupka Jiří, Ing.: *Vodní díla na Jizeře*
Janata Jan: *Genealogie*
Jindřišková Naděžda: *Dějiny města Jilemnice*
Kaulfuss Ralf, prof. (SRN): *České obyvatelstvo v pohraničí po Mnichovské smlouvě*
Konopková Lenka: *Chrám Panny Marie v Turnově (semestr. práce)*
Koublová Veronika: *Zámek v Jilemnici*
Koudelka Bohuslav: *Dějiny obce Peřimova*
Landr Petr: *Pomocné vědy historické*
Lenderová Milena, doc. dr., CSc.: *Zdeňka Braunerová a Český ráj*
Luštinec Jan, PaedDr.: *Dějiny muzea v Jilemnici*
Maierová Hana, PhDr.: *Dějiny obce Čtveřína*
Martinec Milan: *Dějiny obcí Slaná, Benešov, Levínská Olešnice*
Matys Pavel: *Jaroslav Podobský*
Mazánková Jana: *Využívání Jizery od soutoku s Jizerkou po Semily (dipl. práce)*
Mikanová Eva, PhDr.: *Dějiny hudby v Pojizeří v 17.–18. století*
Morávek Otakar: *Krkonošská župa sokolská po roce 1935*
Mráziková Zdenka: *Historie obce Ohrazenice*
Palounková Kateřina: *Památky města Jilemnice (roč. práce)*
Pelikán Evžen: *Jezy na Jizeře – Paseky a Rokytnice n. J.*
Plachta Miloš, Mgr.: *Dějiny semilského gymnázia*
Pochop Petr: *Vesnice ve středověku*
Prokůpková Jitka: *Minulost loukovské školy*
Rössner Stanislav: *Genealogie*
Roubíček Daniel: *Zámek v Návarově*
Rychtr Jiří: *Historie Štěpanic a okolí*
Sehnalová Anna, Ing.: *Rodopis*
Skoupý Arnošt, dr., CSc.: *Jindřich Šorm*
Slámová Klára: *Podkrkonošské vánoční koledy (dipl. práce)*
Slavíčková Marie: *Historie Vítkovic a okolí*
Sochor Bohumil: *Minulost Horské Kamenice a okolí*
Svoboda Zdeněk: *Pohlednice Podkrkonoší*
Strempel Stanislav, Ing.: *Tiskoviny vydávané městskými a obecními úřady*
Strnádková Jitka: *Historie ochotnického divadla na Vysocku (dipl. práce)*



Ing. arch. Petr Bouřil: Státní okresní archiv Semily. Jihovýchodní pohled, projekt.

Šimůnková Anna: *Historie divadelního spolku ve Vysokém (roč. práce)*
Špačková Vlasta: *Vyčlenění osady Sedmihorek z Mašova do Karlovic*
Šťovíček Jan, PhDr.: *Národopisné hnutí koncem 19. stol. v horním Pojizeří*
Tangelmayer Pavel: *Mlýn čp. 156 ve Víchové n. J. – vodní dílo*
Tomíček Jan: *Kantoři a varhaníci v Semilech*
Vacka Miroslav: *Minulost bozkovské školy*
Váňová Růžena: *Školství na Vysocku*
Vlk Vlastimil: *Socializace vesnice v padesátých letech*
Votoček Václav: *Učňovské školství v Semilech*
Zahradník Pavel, PhDr.: *Morové sloupy v semilském okrese*
Zdražil Josef: *Okresní odborová rada Semily*
Žalská Radka: *Historie střední průmyslové školy textilní v Jilemnici*

Ve spolupráci s Městským muzeem v Semilech se archiv podílel na přípravě výstavy k 85. výročí založení odboru Klubu českých turistů v Semilech a k 130. výročí založení městské knihovny v Semilech, s Okresním muzeem Českého ráje připravil velkou výstavu k Roku české hudby *Václav Karel Holan Rovenský a barokní kultura v Pojizeří*. Archiv spolupracoval na přípravě vědecké konference *Josef Pekař a české dějiny 15.–18. století*, která se konala pod záštitou okresního úřadu Semily a ve spolupráci s Historickým klubem ve dnech 8. – 9. dubna 1994 v Turnově a Sedmihorkách, jakož i muzikologické konference *V. K. Holan Rovenský a barokní kultura v Pojizeří*, jež se odbývala 10. září 1994 v turnovském muzeu.

V roce 1994 vydal okresní archiv tři publikace. Pro účastníky pekařovské konference připravil pamětní tisk *Josef Pekař o rodném kraji,* který byl hodnocen jako úspěšný pokus o bibliofilii, na konci roku vyšel již sedmý svazek vlastivědného sborníku *Z Českého ráje a Podkrkonoší* (s autorským i finančním podílem jičínského okresu), na přelomu roku vyšlo také první supplementum tohoto sborníku, *Josef Pekař a české dějiny 15.– 18. století,* obsahující příspěvky ze stejnojmenné konference.

Archiváři byli též samostatně publikačně činní: J. Barták mj. vydal monografii *130 let Ochotnického divadelního spolku v Semilech* (Semily 1994), I. Navrátil přispíval do Pojizerských listů a studií *Májové dny roku 1890 na Semilsku* do sborníku Dissertationes historicae. Sv. 2 (Hradec Králové 1994, s. 169–181).

V. Personální situace

V roce 1994 se kolektiv pracovníků okresního archivu nezměnil; k 1. lednu 1995 přešel po téměř osmi letech působení v archivní službě na pracoviště DTP okresního úřadu v Semilech samostatný odborný archivář Zdeněk Kašpárek.

Dne 21. 12. 1994 schválil okresní úřad nový organizační řád našeho archivu.

VI. Umístění a vybavení archivu

V Bystré n. J. byla prováděna jen nejnutnější údržba, podařilo se však objekt vybavit elektronickou zabezpečovací signalizací. Na depozitáři v Turnově byla s výrazným přispěním okresního úřadu vyměněna část okapových žlabů a svodů a provedena nová fasáda na nejhůře postižené zdi, obnoveno sedm prohnilých oken a venkovní dveře.

Nejzávažnější událostí roku bylo zahájení novostavby sídla okresního archivu v Semilech. Její postup, vstřícnost architektů a porozumění stavební firmy vzbuzují naději, že se společnými silami opravdu uskuteční první účelová archivní stavba v severovýchodních Čechách, splňující i velmi náročná kritéria pro dlouhodobé uložení archiválií.

Architektonickou soutěž na novostavbu sídla státního okresního archivu Semily vyhrál v lednu 1994 ing. arch. Petr Bouřil z Prahy, jehož tým pak po překonání úskalí s pozemkem a inženýrskými sítěmi vypracoval studii a následně prováděcí projekt. V další soutěži na dodavatele stavby zvítězil trutnovský BAK, spol. s r. o. V polovině srpna bylo vydáno stavební povolení a do konce roku přivedena stavba až do výše třetího nadzemního podlaží. Nakonec bylo ve veřejné soutěži rozhodnuto o budoucím majiteli archivem dosud užívaného mlýna a tkalcovny v Bystré. Je třeba vysoce ocenit nesmírně vstřícný postoj vedení okresního úřadu, jmenovitě přednostky ing. V. Kodejšové a zvláště její zástupkyně JUDr. D. Hůlkové, která celou stavbu vzala pod svůj přímý patronát a osobně se zúčastňovala všech jednání i kontrolních dnů. Na novostavbu sídla okresního archivu v Semilech byla v tomto roce vynaložena částka přesahující 18 mil. Kč, a to z vlastních zdrojů okresního úřadu.

Ivo Navrátil

Státní okresní archiv Jičín v roce 1994

I. Přehled o množství archiválií

K 31. 12. 1994 měl státní okresní archiv 4 227,64 běžných metrů archiválií (93 298 evidenčních jednotek), z nichž je uspořádáno 2 344,64 bm (z toho je inventarizováno 1 980,8 bm). Nezpracováno zůstává 1 883 bm. Během roku 1994 bylo převzato 20 přírůstků o celkovém rozsahu 75,24 bm, úbytek materiálu delimitací a vnitřní skartací činil 1,9 bm.

II. Skartační prohlídky a archivní prevence

Skartací bylo realizováno devatenáct, při nichž se vyřadilo 170 bm písemností bez trvalé hodnoty. Revize spisoven uskutečnili pracovníci archivu u 37 obecních úřadů a dalších institucí (Okresní statistická správa Jičín, Okresní soud Jičín, Gymnázium Jičín, Hořice a Nová Paka). Zjištěné nedostatky byly řešeny na místě a v rámci školení o spisové službě, které zorganizoval Okresní úřad Jičín 16. února.

III. Zpřístupňování archiválií

V roce 1994 bylo uspořádáno 39,05 bm, vnitřní skartací vyřazeno 1,5 bm, takže vzniklo 37,55 bm uspořádaného materiálu. Dokončeno bylo zpracování fondu Archiv města Sobotky 1497–1945, vnitřní skartace tohoto fondu nebyla prováděna, protože ji uskutečnili předchozí dílčí zpracovatelé (K. Bílek, O. Tomíčková). Dále byly zpřístupněny tyto fondy: Akademická čtenářská jednota Jičín 1870–1948, Řemeslnická beseda Jičín 1870–1939 (1949), Úřad práce Jičín 1939–1945 (dodatky), Úřad ochrany práce Jičín 1945–1949 (dodatky). Ze sbírky soudobé dokumentace byla zpracována část plakátů o rozsahu 5 bm.

V přírůstkové knize knihovny je k 31. 12. 1994 zaznamenáno 12 782 svazků, po odečtení vyřazených multiplikátů činil stav knihovny 11 464 svazků. Knihovna je pouze prezenční a slouží především potřebám pracovníků archivu a badatelů. V roce 1994 bylo zapůjčeno 108 knih, prostřednictvím MVS bylo vypůjčeno 55 titulů, a to zejména z fondů Moravské zemské knihovny v Brně a Státní vědecké knihovny v Olomouci.

IV. Využívání archiválií

Státní okresní archiv navštívili 143 badatelé (z toho 2 cizinci), kteří vykonali 200 návštěv, studovali převážně regionální dějiny.

Kulturně osvětová činnost archivu se projevila zvláště při organizování vědecké konference Josef Pekař a české dějiny 15.–18. století, kterou uspořádala Pekařova společnost Českého ráje v Turnově a Sedmihorkách 8.–9. dubna. Ředitel archivu na ní přednesl úvodní slovo pod názvem *Pekařova společnost pro povznesení Českého ráje*, podílel se na přípravě sborníku referátů a diskusních příspěvků. V průběhu roku 1994 realizoval šest přednášek, a sice *Z dějin rodu Smiřických, Kryštof Harant a jeho doba, Kryštof Harant a Pecka, Život a dílo Kryštofa Haranta, 330 let hradeckého biskupství, Pronásledování nekatolíků v 18. století.*

Státní okresní archiv navštívily tři exkurze, a to studentů gymnázia v Hořicích a žáků základní školy v Ostroměři, aby se seznámili s posláním archivu a písemnými prameny k regionálním dějinám.

Ředitel archivu připravil redakčně k tisku sborník *Rekatolizace českých zemí* (referáty a diskusní příspěvky stejnojmenné konference konané v Jičíně 10. 9. 1993), pro publikaci *Handbuch der historischen Stätten* (Verlag Kröner Stuttgart) napsal vlastivědná hesla okresů Jičín a Trutnov. V roce 1994 vydal publikaci *Kryštof Harant z Polžic a Bezdružic* (Pecka 1994), dvě studie (*Pamflet o Dorotě Jiráňové*, Východočeský sborník historický 4, 1994, *Rebelie železnických poddaných v 17. století*, Z Českého ráje a Podkrkonoší 7, 1994) a tři drobné články otiskl v regionálních novinách.

V. Personální situace

Provoz archivu řídil po celý rok jeho ředitel PhDr. Jindřich Francek, jehož zastupovala Milena Heligrová. K 31. 1. 1994 ukončila pracovní poměr Renata Olahová, v průběhu roku odešla na mateřskou dovolenou Ludmila Glazarová. PhDr. Oldřiška Tomíčková se nevrátila po mateřské dovolené do archivu, stala se pracovnicí hořického muzea. K 1. 8. nastoupily dvě nové pracovnice, Irena Černá a Iveta Pozlerová, 31. 8. ukončil plnění náhradní civilní služby v archivu Martin Zubr. Krátkodobě v SOkA pracovali brigádníci Oldřich Turčín, prom. hist. (1. 2.–31. 8.), Lenka Prosecká (8.–29. 7.) a Eva Součková (1.–12. 8.).

VI. Umístění a vybavení archivu

Státní okresní archiv sídlí stále v zámku Jeřice, vráceném dědičce původního majitele. V rámci úsilí o jeho přemístění se podařilo okresnímu úřadu zakoupit objekt v Jičíně (Raisova ulice), který bude v letech 1995–1996 adaptován pro potřeby archivu. Úvodní studii vypracoval ing. Jan Turčín, v současné době je vypsáno výběrové řízení na vyhotovení projektové dokumentace. V technickém vybavení došlo k výměně malé kopírky Minolta 2120 za velký kopírovací stroj Minolta 2050.

Jindřich Francek

Literární archiv Památníku národního písemnictví, pracoviště Staré Hrady

Zprávu o Literárním archivu Památníku národního písemnictví, pracoviště Staré Hrady, musím začít radostným konstatováním, že personální stav byl posílen od 1. ledna o administrativní pracovnici Liběnu Šolcovou z Libáně a od 1. dubna o odbornou pracovnici Magdalenu Barešovou z Dolního Bousova. Kromě nich a kromě odborných pracovníků Evy a Karola Bílkových zde působilo pět příslušníků ostrahy a na půl úvazku uklízečka. Dále se tu vystřídala řada brigádníků, hlavně studentů z Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, Technické univerzity v Liberci, gymnázia v Mladé Boleslavi atd.

Během roku bylo zpracováno 208 kartonů písemností, což je 39 006 archivních jednotek. Vzniklo 33 soupisů archivních fondů. Z nejvýznamnějších uvádím alespoň literárního historika Arne Nováka, spisovatele Zdeňka Spilku, Jana Mareše, Josefa Svítila-Karníka, Bohuslava Březovského, Jarmilu Hanzálkovou, nakladatelský archiv Fr. A. Urbánek a synové atd. Z regionálních pozůstalostí byly zkatalogizovány písemnosti básníka J. K. Šlejhara, nakladatele Ladislava Kuncíře, lékaře Aloise Kafky, štorchovského badatele Jaroslava Petra, sobotecké-ho písmáka a ševce Jana Kubů, politika Jindřicha G. Maštálky a dalších.

Z přírůstků uvádím, že zásluhou rodin byly významným způsobem rozšířeny a kompletovány osobní fondy ruralistických spisovatelů Českého ráje a Podkrkonoší Františka Křeliny, Václava Prokůpka a Zdeňka Róna. Celkem je nyní na pracovišti uloženo 1331 fondů a sbírek (21 995 archivních kartonů) a mnoho dalších materiálů.

V archivu studovalo 72 badatelů, z toho 5 cizinců (Francie, Kanada, Maďarsko, Rakousko a USA). Vykonali celkem 480 badatelských návštěv. Kromě toho bylo vypraveno 268 zápůjček do badatelny v Praze na Strahově.

Na pracovišti byla uspořádána jedna archivní výstava, bylo zde šest exkurzí (školy, učitelský EXOD), jedenkrát zde natáčela televize a třikrát rozhlas. Z významných návštěv uvádím velvyslance USA v Praze A. Basoru, spisovatelku Marii Kubátovou, univerzitní profesory Jana Havránka, Roberta Kvačka a Alexandra Sticha, přednostu okresního úřadu v Jičíně ing. Luďka Puše aj.

Pracovníci archivu se redakčně podíleli na vydávání tří periodik, napsali devatenáct článků, přednesli čtyři přednášky, účastnili se dvou vědeckých konferencí a dvou festivalů. Bylo zdokumentováno 127 výstřižků o Starých Hradech z denního i odborného tisku.

Dále se pracovníci archivu podíleli na organizování kulturních akcí na zámku (17 akcí) a na brigádnické pomoci při údržbě zámku a celého areálu. Aktivně působí i v místech bydliště (dva pracovníci jsou starosty obcí, jedna knihovnicí, tři kronikáři atd.).

Pracoviště oslavilo v roce 1994 čtvrt století svého trvání. Snad i tato zpráva dokazuje, že za toto období se staly Staré Hrady uznávaným centrem literárního archivnictví i kulturního života. A protože jsme v tomto roce otevřeli i novou ubytovnu pro badatele, mohu ukončit svou krátkou zprávu pozváním všech zájemců k návštěvě Starých Hradů.

Karol Bílek

Zpráva o činnosti Okresního muzea Českého ráje v Turnově za rok 1994

I. Personální situace

V průběhu roku ukončili pracovní poměr Jitka Petrušková st., Jiří Jech a Roman Noska, který vykonává náhradní vojenskou službu.

V muzeu nastoupila Vladimíra Kohoutová jako pokladní, Ludmila Medková byla ustavena

průvodkyní. V letních měsících zajišťovali provoz muzea další dva brigádníci z řad studentů středních škol.

II. Údržba, opravy, rekonstrukce objektů

Dům čp. 71 (expozice muzea a obrazová galerie) byl z velké části rekonstruován. V dubnu 1994 byly provedeny stavební úpravy třetího podlaží, kde byl nově zpřístupněn výstavní sál, úpravy suterénu i prvního podlaží, kde byly v dubnu otevřeny nové expozice – turnovského kamenářství a šperkařství a dále pravěku Českého ráje. Od dubna byly všechny expozice zpřístupněny veřejnosti. V závěru roku byly zahájeny práce na opravě střechy galerie a na úpravách dvora, který bude sloužit jako oddechový kout pro návštěvníky muzea.

Vzhledem k tomu, že ani v průběhu roku 1994 nedošlo k uzavření soudního sporu o dům U bažanta čp. 70 (okresní soud v Semilech rozhodl v červnu 1994 ve prospěch OMČR, krajský soud v Hradci Králové rozsudek 29. 12. 1994 zrušil a vrátil spor k dalšímu projednávání), vynakládalo zde muzeum jen omezené finanční prostředky na opravy a provádělo zde pouze nutnou údržbu. V zájmu zajištění finančních prostředků bylo přízemí rekonstruovaných dílen muzea pronajato v srpnu 1994 firmě Drahokam Turnov. S jejími pracovníky byla navázána spolupráce nejen v oblasti broušení drahých kamenů, ale také při poskytování této služby pro návštěvníky a předvádění ručního broušení kamenů, což v závěru sezóny využívaly nejen školní skupiny, ale i zahraniční návštěvníci.

Dlaskův statek v Dolánkách, který má muzeum pronajat od majitelky paní Melicharové, byl veřejnosti přístupný od dubna do října. V letních měsících zde byla prováděna běžná údržba objektu a okolí. Na žádost majitele zahájilo muzeum jednání s městským úřadem v Turnově a Povodím Labe o rekonstrukci stávajícího parkoviště a o uvedení okolních pozemků do původního stavu – sady, park apod. V roce 1994 došlo k oplocení parkoviště a vybavení přilehlého parkoviště. Vzhledem k tomu, že muzeum nehodlá využívat Pacltovu sklářskou huť pro výstavní účely (snížený stav pracovníků pokrývá již nyní s velkými problémy stávající provoz), byla v závěru roku odprodána panu Vybíralovi, který ji měl dosud v pronájmu.

III. Péče o sbírky

V roce 1994 bylo získáno do fondů muzea celkem 105 nových přírůstkových čísel, které představují 623 kusů sbírkových předmětů. 90 procent tvoří sbírky oboru mineralogie, získané jak vlastním sběrem, tak i nákupem od soukromých osob a sběratelů, určené pro novou expozici (kabinet drahých kamenů), která bude realizována na počátku roku 1995 jako samostatný oddíl expozice kamenářství. Dále jsou zastoupeny sbírky archeologie (ze záchranných výzkumů a sběrů), etnografie, archivu a historické dokumentace. V zájmu zabezpečení ochrany bylo ve spolupráci se Severočeským muzeem v Liberci zajištěno podchycení nejcennějších exponátů OMČR na videozáznam. V roce 1994 byl inventarizován jeden soubor – sbírka obrazů, umístěná v nově rekonstruovaném depozitáři. S ohledem na nejasnost v platných předpisech pro následnou evidenci sbírkových fondů muzeí byla evidence II. stupně zpracovávána individuálně. U oboru archeologie je využíváno evidence na PC, programu vytvořeného AÚ ČSAV, u ostatních oborů bylo využíváno programu CUSTOD, který využívají etnograf, kunsthistorik a mineralog OMČR. Ostatní odborní pracovníci pracují na evidenci původní metodou (na inventarizačních kartách).

IV. Stálé expozice

V roce 1994 OMČR zpřístupnilo šest stálých expozic. V dubnu byly slavnostně otevřeny nové expozice *Archeologie Českého ráje* a expozice *Turnovské kamenářství a zlatnictví*; realizovány byly nákladem 250 a 900 tisíc Kč, přičemž dvě třetiny nákladů na jejich realizaci pokrylo muzeum z vlastních příjmů. Výtvarné řešení těchto expozic je dílem externího spolupracovníka Jaroslava Bartáka.

Stálé expozice muzea navštívilo v roce 1993 celkem 43 405 osob, což je o 7 tisíc více, než v předchozím roce. Zájem návštěvníků se soustřeďoval především na nové expozice a na expozici mineralogie. Na Dlaskově statku v Dolánkách byla zahájena sezóna v květnu a ukončena v říjnu. Expozice tu navštívilo celkem 15 tisíc osob.

V. Výstavy

Muzeum připravilo v roce 1994 sedm výstav:

Poklady muzea – výstava z vlastních sbírkových fondů

Mapový okruh Český ráj – vyhodnocení tradiční fotografické soutěže (ve spolupráci s fotoklubem Safír)

Jaroslav Vožniak: Obrazy – průřez celoživotní tvorbou dlouho opomíjeného výtvarníka

Kov, kámen, šperk – výstava ke 110. výročí založení SUPŠ Turnov

Václav Karel Holan Rovenský a barokní kultura v Pojizeří – výstava k Roku české hudby, ve spolupráci se státním okresním archivem Semily a PhDr. Evou Mikanovou, dlouholetou pracovnicí Ústavu teorie a dějin umění ČSAV

Dalibor Matouš: Obrazy a objekty – výstava z celoživotního díla turnovského malíře

Už jste vypálili? – výstava pořádaná ve spolupráci s Moravským zemským muzeem v Brně, prezentující tradiční způsob výroby destilovaných nápojů

Řadu výstav muzeum realizovalo v jiných zařízeních:

Le Havre, Francie – *Turnov, centrum kamenářské výroby* (květen)

Reeuwijk, Holandsko – *Turnov, město drahých kamenů* (srpen)

Pisa, Itálie – *Turnov, město drahokamů*

Lázně Sedmihorky – *Josef Pekař a Český ráj* (duben, u příležitosti vědecké konference)

Mladá Boleslav – *Archeologické nálezy z výzkumů* (dvě výstavy v okresním muzeu)

VI. Přednášky a besedy

Přednášková činnost odborných a vědeckých pracovníků muzea tvoří neoddělitelnou složku jeho profilu. Uveďme alespoň některá témata: dr. M. Cogan – *Historie turnovského kamenářství*, dr. H. Maierová – *Vývoj muzejních sbírek, Turnov v době národního obrození* (pro školy), J. Petrušková – *Osobnosti Turnovska* (pro školy), mgr. J. Prostředník – *Pravěk Českého ráje*, dr. V. Jakouběová – *Vánoční zvyky a obyčeje, Velikonoce – svátky jara,* dr. T. Řídkošil – referát na mezinárodním mineralogickém setkání IMA v Pise a v Miassu, *Drahé kameny Ruska.*

VII. Ostatní kulturní akce

Muzeum uspořádalo na jedenáct kulturních akcí, či se výrazně podílelo na jejich přípravě a organizačním zajištění:

Pocta Josefu Pekařovi – divadelní představení turnovských ochotníků v předvečer pekařovské konference

Slavnostní odhalení Pekařova pomníku v Turnově – 7. 4. 1994, ve spolupráci s městem, rodáckým spolkem, Historickým klubem a Pekařovou společností

Vědecká konference Josef Pekař a české dějiny 15.–18. století – 6.–8. 4. 1994, ve spolupráci s Historickým klubem a Pekařovou společností

Jarní burza drahých kamenů

VI. mezinárodní šperkařské sympózium

Svatojánská pouť na Dlaskově statku v Dolánkách

Staročeské posvícení na Dlaskově statku

Vědecká konference Václav Karel Holan Rovenský a barokní kultura v Pojizeří

Koncert barokní hudby u příležitosti konference

Podzimní burza drahých kamenů

Vánoční odpoledne s lidovou hrou o sv.Barboře a s vánočními koledami a nadílkou

VIII. Ediční činnost muzea

Katalog *Šperk a drahokam – VI. turnovské šperkařské sympózium* (finanční krytí zajištěno z Unie výtvarných umělců, autorem Miroslav Cogan)

Pojizerský sborník. Sv. 1. (Číslo věnované archeologickým výzkumům připravili Jan Prostředník a Jiří Kalferst, odp. redaktor Vladimíra Jakouběová)

Od Ještěda k Troskám. Seš. 1 (spolupráce na přípravě)

IX. Vědeckovýzkumná činnost

Minulost Pěnčínska – studie věnovaná kulturní historii obce od pravěku po současnost (M. Cogan, H. Maierová, V. Jakouběová, J. Prostředník, T. Řídkošil – dokončení), *Turnovské betlémy a turnovští betlémáři* (V. Jakouběová – dokončení), *Historie hrnčířství na Novopacku od pravěku po dnešek* (V. Jakouběová, J. Prostředník – dokončení), *Historie turnovského kamenářství, Další malířská díla z dílny turnovských Hertlů* (M. Cogan), *Čtveřín – historie a současnost obce*, *Významné osobnosti regionu* (H. Maierová), *Databáze infračervených spekter – metoda k určování minerálů, Drahé kameny českých lokalit Vrančice, Bohouškovice atd.*, *Drahé kameny Jakutska* (T. Řídkošil).

Archeolog muzea provedl řadu výzkumů – 25 záchranných a 7 předstihových: Český Dub – areál johanitské komendy, Štěpanice – hrad v podhůří Krkonoš, Karlovice, Čertova ruka – skalní lokality, Mladá Boleslav – Staroměstské nám. čp. 2 a čp. 16, Chodová – portál; vykonával též 30 dohledů při stavbách. Získaný archeologický materiál je uložen ve sbírkách OMČR, o všech výzkumech byly zpracovány nálezové zprávy.

Všichni odborní pracovníci muzea přispívali pravidelně do odborného i regionálního tisku, zejména do Pojizerských listů, Krkonošských novin, Regionu atd. V. Jakouběová působila v komisi pro přípravu oslav 100. výročí NVČ v Praze, M. Cogan a T. Řídkošil v komisi pro vývoz starožitností.

X. Hospodaření muzea

Rozpočet na rok 1994 předpokládal dotaci okresního úřadu ve výši 3 mil. Kč a 700 tis. Kč vlastních příjmů. Rozpočtovými změnami v průběhu roku byla dotace muzeu povýšena na 3,258 mil. Kč (na havarijní akce a rekonstrukci budov). Muzeum si vlastní činností vytvořilo finanční zdroje ve výši 3,7 mil. Kč, tedy o 3 mil. Kč více, než bylo plánováno. Ze získaných prostředků byly hrazeny náklady na nové expozice, na opravu a údržbu budov a na pořízení výpočetní techniky pro odborné pracovníky muzea.

Vladimíra Jakouběová

Krkonošské muzeum v Jilemnici v roce 1994

Návštěvnost muzea zaznamenala mírný vzestup, a to navzdory skutečnosti, že návštěvnicky obvykle nejsilnější měsíc roku červenec vzhledem k mimořádným vedrům vynikl naopak extrémně nízkým počtem návštěvníků.

Sbírkotvorná činnost byla podobně jako již v předchozím roce omezena existenční nejistotou muzea. (Dosud nebylo rozhodnuto, zda a od kdy se zřizovatelem muzea stane město, či zda jím nadále zůstane Správa KRNAP ve Vrchlabí.) Přesto se podařilo získat např. betlém pana Plecháče z Čisté u Horek, soubor grafik K. Vika a soubor dokladů vývoje lyžování.

Péče o sbírkový fond byla rovněž determinována výše uvedenou situací. Omezila se pouze na běžné ošetření sbírkového fondu a několik drobných konzervátorských zásahů. Periodické revizi byla podrobena muzejní knihovna.

Nové depozitáře v čp. 1 byly vybíleny a vybaveny alespoň nejnutnějším mobiliářem. K přestěhování sbírek by mělo dojít v roce 1995.

Výstavní program zahrnoval pět akcí:

Výstava betlémů přesáhla do tohoto roku z loňska a skončila v měsíci únoru.

Z depozitářů muzea – kolekce uměleckých děl přiblížila návštěvníkům málo známé obrazy a plastiky ze sbírek muzea (duben–květen).

Lidový interiér – akce vznikla ve spolupráci se Severočeským muzeem v Liberci, na problematiku krkonošského interiéru se pokusila nahlédnout v nových pohledech (červen–září).

100 let Českého krkonošského spolku Ski v Jilemnici – výstava v přehledu ukazovala vývoj a úspěchy nejstaršího českého lyžařského spolku v českých zemích (listopad–prosinec).

Vánoční výstava – prezentovala betlémy, historické hračky, ozdoby, tradiční pečivo atd. (prosinec 1994–únor 1995).

Spolupráce s institucemi dosáhla značného rozsahu. Muzeum již tradičně spolupracovalo s národopisným oddělením Národního muzea v Praze, dále pak se Severočeským muzeem v Liberci, s Okresním muzeem Českého ráje v Turnově a dalšími. Vřelý dík náleží zejména mgr. Prostředníkovi z turnovského muzea za zpracování starého archeologického fondu.

Rozsáhlá byla i spolupráce s Českým rozhlasem. V muzeu se mimo jiné točilo šest dílů Univerzálního průvodce východními Čechami a 11. listopadu se odtud vysílal pořad Dobré jitro. Muzeum přispívalo do odborného i regionálního tisku.

Přednášková činnost, služby badatelům a institucím byly uspokojeny v plném rozsahu. Z badatelských návštěv nás potěšilo diplomové téma hodnotící život a dílo spisovatele Josefa Šíra. Zvláštní zmínku si pak zaslouží podíl muzea na oslavách 100. výročí Českého krkonošského spolku SKI v Jilemnici. Muzeum vedle řady akcí se podílelo i na vydání almanachu k tomuto významnému jubileu. Při muzeu nadále pracoval dětský historický kroužek.

Celkově lze s potěšením konstatovat, že zájem o muzeum stoupal a lze si jen přát, aby se v následujícím roce podařilo vyřešit problémy, jež muzejní činnosti stojí v cestě.

Jan Luštinec

Městské muzeum v Lomnici nad Popelkou

Výstavní sezónu jsme zahájili 1. května v nově rekonstruovaných prostorách výstavou k 85. narozeninám akademického malíře Franty Patočky, nazvanou *S pokorou vyprávím o do-*

mově. Vystaveno bylo 112 obrazů, což představovalo největší kolekci autorových děl, kterou kdy návštěvníci měli možnost vidět. Výstava trvala do 5. června. Od 12. června prezentovali svá díla malíři Jaroslav Junek a Vladimír Kmínek pod názvem *Kouzlo domova* a *Lomnicko a okolí*. Expozice obrazů byla navíc ještě obohacena o ukázku z autorovy sbírky drahých kamenů. Od 24. července do 28. srpna proběhla výstava Antonína Chmelíka pod názvem *Výbor z díla*, kterou jsme uspořádali k autorovým sedmdesátinám. K 75. narozeninám akademického malíře Oldřicha Oplta byla od 4. září až do skončení výstavní sezóny uspořádána výstava s názvem *Z naší tvorby*, na které měli návštěvníci možnost seznámit se i s díly jeho dcery, akademické malířky Kateřiny Opltové.

Tento rok jsme se rozhodli nechat muzeum otevřeno i v listopadu a prosinci, a pokud bude ze strany veřejnosti zájem, bude muzeum v příštích letech přístupno celoročně. Na poslední dva měsíce roku jsme připravili prodejní výstavu obrazů Martina Vencla, jehož jistě zajímavá tvorba patří mezi to nejlepší, co mladší generace lomnických malířů zatím vytvořila.

V tomto roce muzeum získalo 41 předmětů sbírkové povahy, ať už dary občanů, nákupy nebo formou dlouhodobých zápůjček. Některé z nich významně obohatily náš sbírkový fond, jelikož se přímo týkají historie našeho města. Největší návštěvnost jsme zaznamenali při výstavě obrazů Franty Patočky, kterou shlédlo 1200 návštěvníků. V roce 1994 muzeum navštívilo přes čtyři tisíce osob.

V prvních měsících roku probíhala v našem muzeu rozsáhlá přestavba přízemí, která byla soustředěna na přeměnu interiéru vstupní haly ve výstavní prostory. Tato změna souvisí s novou koncepcí a prezentací lomnického muzea. Cílem je mít k dispozici jednu velkou víceúčelovou místnost, kde by se mohly střídat výstavy s různým zaměřením, popřípadě koncerty komornějšího rázu nebo přednášky. Navíc snahou bylo tuto místnost situovat tak, aby návštěvníci se zájmem pouze o výstavy nemuseli procházet celým muzeem. Souběžně s rekonstrukcí vstupní haly bylo vybudováno i zázemí, nutné k řádnému chodu muzea, tj. kancelář, šatna, sociální zařízení a sklad materiálu, včetně nové elektroinstalace, osvětlení a osazení přímotopných těles. Přes léto získalo muzeum nový kabát v podobě zářivé fasády v průčelí a na celém objektu byla vyměněna střešní krytina. Na rozdíl od těchto stavebních akcí, které velkoryse financoval městský úřad, jsme vlastními silami a s pomocí lomnických skautů zbudovali v galerii depozitář obrazů a v přízemí byla nově otevřena mineralogická expozice, která vhodnou formou reprezentuje mineralogické bohatství a kamenářskou tradici našeho kraje. Navíc mohou návštěvníci shlédnout sbírku zkamenělin flóry a fauny z období druhohor a třetihor, které jsou součástí sbírky profesora Jana Bendy. V posledních dvou měsících jsme mohli díky štědrému sponzorskému daru akciové společnosti Technolen WF přistoupit k rekonstrukci interiérů tří místností v prvním patru. Jmenovitě se jedná o Modrý pokoj, Hudební salónek a Rytířský sál, kde jsme se pokusili přiblížit původnímu vzhledu. Tím jsme získali možnost vystavit mnohé exponáty, připomínající původní majitele Hrubého domu, které by jinak zůstaly skryty v depozitářích. Věříme, že tento zahájený trend, zaměřený na komplexní rekonstrukci muzea, bude i nadále pokračovat a že se návštěvníci v dohledné době budou moci těšit z nově otevřených expozic.

Jan Drahoňovský

Městské muzeum v Semilech v roce 1994

Personální situace

V průběhu roku 1994 nedošlo v muzeu k žádným změnám – stav pracovníků je následující: Milona Srbová, ředitelka, Alena Hovorková, odborný pracovník, doc. PhDr. Milena Lenderová, CSc., externí historik, Miluška Chaloupecká, průvodce, ing. Vladimír Srb, uklízeč.

Sbírkotvorná činnost

Muzeum obdrželo několik zajímavých nabídek přírůstků do sbírkového fondu, při jejichž nákupu se bude do určité míry řídit doporučením sbírkotvorné komise, v níž jsou zastoupeni odborní pracovníci z muzeí z Hradce Králové, Liberce a Turnova. Významnou část přírůstků tvoří dokumentační materiál z komunálních voleb, pořízený vlastním sběrem.

Pokud se týče správy a ochrany sbírek, byla provedena průběžná inventarizace u zhruba 600 předmětů. V souladu s projektem ministerstva kultury *Ochrana movitých kulturních památek a uměleckých předmětů pomocí výpočetní techniky* bylo na speciálních formulářích zdoku-

mentováno 257 vybraných sbírkových předmětů. K vystavenému *Maisnerovu betlému* pořídila odborná pracovnice Severočeského muzea v Liberci Iva Borisjuková videodokumentaci.

Výstavní a propagační činnost

V průběhu roku 1994 se uskutečnilo celkem 22 výstav, z nichž některé byly uspořádány ve spolupráci s dalšími institucemi (především se státním okresním archivem v Semilech, se semilskou odbočkou Klubu českých turistů, s Muzeem východních Čech v Hradci Králové, s Památníkem národního písemnictví v Praze, s Krkonošským muzeem v Jilemnici aj.).

Stěžejní událostí roku 1994 bylo otevření stálé expozice *Osobnosti Semilska*, jejíž vernisáž se konala 31. března za účasti ministerského předsedy Václava Klause, ministra kultury Pavla Tigrida, autora monografie o F. L. Riegrovi Roberta Saka, zástupců města, okresu a dalších milých hostů.

Zahájení výstavy k výročí otevření Riegrovy stezky, na níž navázala retrospektivní vycházka po zmíněné trase, byl přítomen ministr dopravy a místopředseda Klubu českých turistů Jan Stráský.

Součástí vernisáže výstavy k výročí Městské knihovny v Semilech bylo uvedení filmu o Semilech. Natočení filmu inicioval a na jeho realizaci se z velké části podílel Vladimír Kubík. Film, stejně jako videozáznamy ze všech významnějších akcí, jež muzeum pořádalo, se stal součástí muzejního archivu.

Dvě výstavy muzeum převzalo: výstavu secesní dámské módy ze Severočeského muzea v Liberci a exlibris z let 1889–1992 z Památníku národního písemnictví v Praze.

Ve výstavním programu byla výstava dřevěných hraček, která potěšila nejen malé návštěvníky muzea.

Skladba výstav výtvarného umění měla na zřeteli jednak prezentaci tvorby pojizerských malířů, jednak představila i několik jmen s regionem spjatých jen okrajově či vůbec ne. Jmenujme alespoň výstavu obrazů Jiřího Šindlera, jež vzbudila velký zájem, a výstavu obrazů Jana Kristoforiho, jejíž vernisáž byla spojena s vánočním koncertem Jiřího Stivína. Vánočním dárkem návštěvníkům muzea byla rovněž výstava svatých obrázků renomovaného sběratele ing. Vladimíra Turčína.

S kladným ohlasem návštěvnické obce se setkal již tradiční vánoční jarmark, stejně jako předvánoční prodejní výstava sportovních potřeb firmy Salewa Czech.

V Pojizerské galerii se uskutečnily následující výstavy: *Výtvarní umělci Semilska, Nové sdružení pražských malířů, Vladimír Komárek – obrazy, Výstava obrazů, plastik, objektů a kreseb žáků základní umělecké školy v Semilech, Malíři Pojizeří, Eva Vlasáková – Instalace/Letní radování, Jiří Šindler – obrazy, Kateřina Opltová, Oldřich Oplt – obrazy, Vladimír Otmar – obrazy, Jan Kristofori – obrazy.*

Ve výstavních síních: *Zdenko Feyfar – fotografie, Česká ex libris z let 1989 – 1992, Jaroslav Klápště – grafika, RAKU keramika – Josefina Koucka – Nerell, Josef Blecha – Portréty slavných, Dámská móda a secese, 85 let od otevření Riegrovy stezky – 95 let od založení odboru Klubu českých turistů v Semilech, 130 let knihovny v Semilech, SALEWA Czech – předvánoční prodejní výstava, Zdena Roztočilová, Petr Roztočil – keramika, Svaté obrázky.*

Interiér v podkroví přinesl *Výstavu dřevěných hraček a. s. TOFA Semily.*

Muzeum se významnou měrou podílelo na vydání, propagaci a distribuci publikace Roberta Saka *Rieger: Příběh Čecha devatenáctého věku,* kterou v nákladu 3000 výtisků vydal městský úřad v Semilech v loňském roce.

S činností muzea seznamovaly veřejnost v regionálním tisku M. Srbová a M. Lenderová, do odborného tisku přispívala M. Lenderová.

Muzeum navštívilo 17 badatelů, předmětem jejich zájmu byly významné osobnosti regionu, především Pavel Tigrid.

V průběhu roku byla provedena úprava interiéru studovny, výstavních místností a schodiště vedoucího do podkroví.

Milena Lenderová

Vlastivědné muzeum ve Vysokém nad Jizerou

Prostorová situace

Naše vlastivědné muzeum shromažďuje bohaté sbírky z oblasti historie Vysocka, zemědělství, lidových řemesel, lidového umění, lidových betlémů (včetně unikátního Metelkova pohyblivého betlému), dále shromažďuje sbírky z oblasti lyžařství, dvousetleté historie divadelnictví a exponáty ze všech oborů lidské činnosti. Součástí muzea je také rozsáhlá sbírka obrazů, grafik a leptů. Od roku 1954 muzeum sídlí v ob-

jektu bývalého okresního soudu a jeho depozitáře byly umístěny v objektu bývalé věznice. Depozitáře však byly zcela nevyhovující, a to jak po stránce stavební, tak i z hlediska dispozice a kapacity.

V roce 1986 (u příležitosti oslav dvou set let divadla ve Vysokém) se zrodila myšlenka na přístavbu muzea, která by zásadním způsobem vyřešila požadavky muzea na uložení sbírek a zároveň umožnila vybudování stálé expozice divadelních tradic. Bylo zadáno několik na sobě nezávislých statických posudků, které shodně doporučily zbourání věznice. V roce 1987 byla vypracována studie na přístavbu muzea (autory byli ing. arch. Pavel Kraus a ing. arch. Vojtěch Míra). Vzhledem k tomu, že v letech 1987–1989 finanční prostředky směřovaly na rozsáhlé stavební úpravy v hlavní budově, kde jsou umístěny stálá expozice, galerie a provizorní depozitáře, zůstalo pouze u studie.

Teprve v polovině září 1993 se městské zastupitelstvo rozhodlo k radikálnímu řešení. Depozitáře ve věznici byly vystěhovány do sklepních prostor muzea (knihovna, čítající více než dvanáct tisíc svazků, je po třech stěhováních dočasně uložena asi pět km od Vysokého, v pronajatých prostorách), zchátralá věznice na přelomu října a listopadu zbourána a zadán projekt na realizaci studie z roku 1987. Díky porozumění radnice měly práce rychlý průběh – v březnu 1994 byl projekt schválen, v květnu nastoupila firma PaP, spol. s r. o. (Petruška), a v témže roce byla dokončena hrubá stavba v hodnotě 1 136 tisíc Kč z rozpočtu města. V roce 1995 bude třeba vynaložit ještě 2 216 tisíc Kč.

Stálé expozice a krátkodobé výstavy

Stálé expozice a výstavy navštívilo v roce 1994 14,5 tisíce osob, z toho 2,8 tisíc ve školních výpravách a 1 tisíc v jiných hromadných výpravách. Expozice muzea v tomto roce nezaznamenaly žádných změn.

Ve výstavních prostorách muzea bylo instalováno sedm krátkodobých výstav: *L. Drastil, M. Kemel, M. Slejška – kreslený humor* (ve spolupráci s týdeníkem Podvobraz), *Sklo, obrazy, kresby, dřevěné plastiky – společná výstava autorů M. Hlaveše, J. Hlaveše, M. Nečase, M. Hrdého a Z. Viléma, Vzpomínka na* Sondergericht – k 50. výročí, *70 let loutkové scény ve Vysokém nad Jizerou* (instalace výstavy Jan Hejral), *25 ročníků divadelní přehlídky ochotnických souborů ve Vysokém nad Jizerou* (instalace Pavel Hora), *Miroslav Prokeš – kreslený humor*, *Z depozitářů muzea* – obrazy, sklo, porcelán a další zajímavé sbírkové předměty.

Muzeum také zapůjčilo sbírkové předměty k výstavám pro muzeum ve Vrchlabí a v Turnově. Účastnilo se také výstavy betlémů ve švýcarském Luzernu a Světové výstavy betlémů v Hradci Králové.

Muzeum bylo otevřeno celoročně, denně kromě pondělí, v letní sezóně (červenec–srpen) bylo muzeum otevřeno denně až do 18 hodin.

Personální podmínky

V roce 1994 byly v muzeu zaměstnány na celý úvazek pouze dvě pracovnice – Iveta Hásková, ředitelka, a mgr. Zorka Bartoňová. V letních měsících vypomáhaly dvě brigádnice.

Iveta Hásková

Rok 1994 v Okresním muzeu a galerii Jičín

Personální situace

V roce 1994 pracovali v Okresním muzeu a galerii v Jičíně (dále jen OMaG) tito pracovníci: Ing. Bronislava Danielová – ředitelka, Hana Trojanová – zástupce ředitele, knihovnice, Mgr. Eva Ulrychová – archeolog, RNDr. Lenka Šoltysová – botanik, Jana Chramostová – ekonomka, Jarmila Hakenová – vedoucí galerie, Bohuslava Jelínková – fotografka, Kateřina Sedláčková – konzervátorka textilu, Libuše Tumová – sekretářka, Jana Smutná – aranžérka, uklízečka, Věra Jiránková – uklízečka, Jaroslav Hořejšek – konzervátor-dřevo, údržbář, Miroslav Novohradský – konzervátor-kovo, údržbář, Bohuslava Lhoták ová a Drahomíra Košťáková – průvodkyně v galerii, Ludmila Jiřičková a Eva Ulrichová – průvodkyně v muzejní expozici. V roce 1994 nastoupila mateřskou dovolenou etnografka PhDr. Dagmar Linková a změnilo se i obsazení v oddělení ochrany přírody. V lednu 1994 ukončil pracovní poměr dohodou Petr Kábrt (nastoupil místo městského ekologa v Nové Pace) a po výběrovém řízení byl na uvolněné místo přijat Jiří Wilda, který však ve zkušební době pracovní poměr na vlastní žádost ukončil. Od 1. 9. 1994 v oddělení ochrany přírody pracuje Karel Fink. Externě pro OMaG pracoval po dobu dvou týdnů Pavel Želízko, preparátor Muzea východních

Čech v Hradci Králové, který odborně ošetřil část zoologické sbírky.

Sbírkotvorná činnost

V roce 1994 získalo OMaG do sbírkových fondů 2215 přírůstkových čísel. Jde převážně o sbírkové předměty získané z archeologických průzkumů, botanických sběrů a poměrně velkou část tvoří i přírůstky muzejní knihovny.

Pracovníci muzea se podíleli na vytvoření expozic na Humprechtě a v obnoveném Fričově muzeu v Lázních Bělohradu. Při instalaci těchto expozic byly využity sbírkové fondy muzeí v Sobotce a Lázních Bělohradu, které byly v OMaG uloženy od osmdesátých let.

Při zajišťování odborného a náročného restaurování některých sbírkových předmětů jsme využili nabídky ministerstva kultury a zaslali jsme dva projekty na restaurování výtvarných děl. Oba projekty byly schváleny, a tak jsme mohli zadat restaurování čtyř barokních plastik a obrazu Smrt Ignáce z Loyoly. Tyto práce budou ukončeny v průběhu roku 1995.

Stálé expozice a výstavy

Stálé expozice a výstavy pořádané v muzeu navštívilo celkem 9,5 tisíce platících návštěvníků, výstavy v galerii pak 13 tisíc.

Stálé expozice muzea byly v roce 1994 obohaceny o další expozici, tentokráte věnovanou dílu Radka Pilaře. Scénář vypracoval společně s L. Pilařovou akad. arch. V. Hodan. Expozice byla slavnostně otevřena 20. října 1994 úvodním slovem starosty Jičína ing. I. Matějky, prof. dr. F. Dvořáka a na práci s Radkem Pilařem zavzpomínala i N. Konvalinková.

Ve druhé polovině roku 1994 začala také instalace přírodovědné místnosti, která se stane součástí stálé expozice. I v tomto případě, stejně jako při náročných restaurátorských pracech, jsme získali finanční příspěvek z ministerstva kultury.

Mimo stálých expozic nabídlo muzeum návštěvníkům osm výstav: *Archeologické nálezy na Jičínsku v roce 1992 a 1993* (připravila archeoložka OMaG Jičín Eva Ulrychová), *Malí výtvarníci* (práce žáků výtvarného oddělení ZUŠ Jičín), *Ekofoto 94, Malujeme přírodu* (výstava oceněných a vybraných prací z I. ročníku fotografické a výtvarné soutěže s ekologickou tematikou – při příležitosti Dne Země), *Svět tibetského buddhismu* (fotografie a předměty Pavla Breiera, Josefa Ptáčka a Zdeňka Thomy z Nepálu, Tibetu a Indie), *Staré vzduchové zbraně ze soukromých sbírek* (sbírka J. a M. Kodydka Jičín), *Paličkovaná krajka* (výstava krajek Gabriely Tůmové), *Děti, pojďte si hrát* (textilní hračky firmy LUDUS), *Rostliny a homeopatie* (připravily RNDr. Lenka Šoltysová – OMaG Jičín a Mgr. Květa Morávková – Severočeské muzeum Liberec).

V galerii byly v roce 1994 uspořádány následující výstavy: *Václav Pokorný* – obrazy, grafika, *Zdeněk Vojta, Lenka Vojtová, Věra Sedláková* – obrazy, grafiky, kresby, plastiky, *Libuše Kaplanová* – tapiserie, šperky, koláže, *Vladimír Pechar* – obrazy, reliéfy (Česká historie v portrétu), *Vladimír Šavel* – obrazy, grafika, *Ptáci* – Kablíkova sbírka ptactva a ilustrace Karla Drchala, Květoslava Híska a Jaromíra a Libuše Knotkových, *Vladimír Komárek – obrazy, Teodor Rotrekl* – obrazy, kresby, grafika, *Jiří Korec* – plastiky, reliéfy, medaile, *Jednota umělců výtvarných* – obrazy, plastiky, kresby, grafika, *Lidové betlémy*.

Publikační činnost, přednášky a ostatní kulturní akce

Stejně jako v předcházejícím roce i v roce 1994 vydalo OMaG dvě čísla Muzejních novin. Hlavním tématem květnového čísla byly Byšičky, prosinec pak byl ve znamení Veliše. Články pracovníků muzea byly otištěny také v regionálním tisku (Noviny Jičínska, Český ráj) a odborných i populárních časopisech. Informace o některých výstavách nebo výzkumech byly zařazeny i do televizních a rozhlasových pořadů (Meteor, Snídaně s Novou, Studio 6). K výstavám pořádaným v muzeu i galerii byly vydány informační materiály a podrobnější katalogy (Ptáci a Rostliny a homeopatie).

Většina přednášek pořádaných OMaG byla zařazena do období ledna až dubna a října až prosince. Za těchto sedm měsíců se uskutečnily následující přednášky: *Život v Antarktidě – z pobytu na československé polární stanici (ing. Petr Lumpe), Izrael* (Jindřich Čejka), *Cho oyu* – i jičínští horolezci v Himálaji (ing. Petr Skřivánek), *Pamir a Tian Shan* – asijské velehory očima horolezce Petra Kábrta, *Odkaz staré Indie dnešku* – hudební vystoupení s tradičními indickými nástroji, vedská kultura, vegetariánské občerstvení, diapozitivy z Indie, *Jak vypadali? Jací byli?* – přednáška v rámci výstavy Česká historie v portrétu (Eva Ulrychová), *Z dějin rodu Smiřických* (PhDr. Jindřich Francek), *Jachting po mořích západní Evropy* (Petr Kábrt), *Biotronik Tomáš Pfeiffer, 330 let hradeckého biskupství* (PhDr. Jindřich Francek), *Od Ohňové země k vodopádům Iguaze* (Ing. Petr Lumpe), *Archeo-*

logické nálezy na Žižkově náměstí v Jičíně (Eva Ulrychová), *Pronásledování nekatolíků v 18. století* (PhDr. Jindřich Francek), *Homeopatické preparáty firmy Pharma Liebermann* (MUDr. František Stokláska), *Weleda, specifická přírodní léčiva a kosmetika, Monokompozitní preparáty firmy Weleda* (MUDr. Rudolf Prix).

I v roce 1994 zajišťovalo oddělení ochrany přírody průběh *Dne Země*. V rámci tohoto dne, označeného také jako Den plný informací o přírodě a životním prostředí, probíhaly pro žáky ZŠ přednášky *Příroda okresu Jičín*, byly vyhlášeny výsledky soutěží *Malujeme přírodu* a *Ekofoto 94* a závěr dne byl věnován varhannímu koncertu v kostele sv. Jakuba, spojený s promluvou o sv. Františkovi.

Mimo již vyjmenované kulturní akce zajistilo OMaG koncert *Tibetské mísy* (hudební pořad Vlastimila Marka) a koncert skupiny *Relaxace* (meditační hudba), podílelo se na dokončení naučné stezky Údolí Plakánek a přispělo i k pořádání festivalu *Jičín – město pohádky*.

Bronislava Danielová

Městské muzeum v Nové Pace v roce 1994

Rok 1994 byl pro muzeum v Nové Pace rokem skutečně složitým. Bylo pokračováno ve stavbě nové budovy, která byla v podstatě stavebně během jednoho roku ukončena. Do nové budovy bude přemístěna expozice Klenotnice drahých kamenů z náměstí, nově vznikne expozice spiritismu, městské informační středisko, ale v objektu bude i městská knihovna. Budova stojí hned v sousedství Suchardova domu, kde je umístěna historická expozice a výstavní prostory. Výstavba ovlivnila během roku značně činnost muzea, neboť k 31. 12. 1994 musela být zlikvidována stávající expozice a veškeré sbírky a mobiliář byly dočasně přemístěny do výstavních prostor Suchardova domu. Klenotnice drahých kamenů byla v budově městského úřadu na náměstí umístěna od roku 1970 a za tu dobu ji navštívilo na čtyři sta tisíc lidí. Během roku 1994 navštívilo obě expozice muzea 19,5 tisíce lidí, z toho platících bylo v Suchardově domě 8 tisíc a v Klenotnici drahých kamenů 10 tisíc.

Do poloviny roku byl přepočtený stav pracovníků 6,5. Z toho byli tři stálí pracovníci včetně ředitele, ostatní síly tvořili průvodci (důchodci) a jeden odborný pracovník, kteří pracovali pouze na částečný úvazek, stejně jako dvě uklízečky. Muzeum mělo ve své správě čtyři objekty. V polovině roku bylo z rozhodnutí rady města Nové Paky k muzeu přičleněno městské informační středisko a do něj byla přijata jedna pracovní síla.

Během roku byly uspořádány následující výstavy: *Loutky a řezby Jaroslava Doležala* (březen – květen), *Kreslený humor Vladimíra Renčína* (červen – srpen), *Obrazy a grafika Vladimíra Komárka* (září), *Obrazy a grafika Jana Kristofori* (říjen – listopad).

Pracovníci muzea byli ovšem spolupořadateli dalších akcí, jako například Novopackých vodnických slavností atd.

Ke konci roku 1994 mělo muzeum ve svých sbírkách 35 964 ks sbírkových předmětů, z toho je 7 320 ks přírodovědných sbírek, které jsou evidovány na 5 432 evidenčních kartách. V historických sbírkách je evidováno 28 644 ks sbírkových předmětů na 15 623 evidenčních kartách. Bylo získáno 736 kusů nových sbírkových předmětů. Podle dlouhodobého plánu revize bylo revidováno 1 474 ks sbírkových předmětů. Podařilo se získat zajímavou kolekci spiritistických medijních kreseb a v souvislosti s přípravou nové expozice byly starší medijní kresby restaurovány.

Veškerá činnost pracovníků muzea byla především soustředěna na přípravu nových expozic. Termín jejich otevření je ovšem podmíněn získáním dostatečných finančních prostředků.

Miloslav Bařina

Sedmdesátiny Oldřicha Turčína

V letošním roce vstoupil mezi sedmdesátníky i Oldřich Turčín, známý jičínský patriot. Narodil se 12. července 1925 v Praze. Rodiče bydleli v té době v Žatci, kde jeho otec pracoval jako státní cestmistr. V roce 1926 se s rodinou přestěhoval do Jičína, dostal zde tzv. definitivu a postavil si tu rodinný dům.

Oldřich Turčín navštěvoval v letech 1931–1936 cvičnou školu při Raisově učitelském ústavu. Dodnes rád vzpomíná na profesory Františka Šaldu a Jaroslava Mencla, kteří v něm vzbudili zájem o vlastivědu regionu. V páté třídě



nebyl pro dlouhodobou nemoc klasifikován. Aby ji nemusel opakovat, poslali jej rodiče na rok do Vídně k dědečkovi, kde chodil do první třídy hlavní školy spolku Komenský. Po návratu do Jičína studoval na místní reálce. V srpnu 1944 byl povolán k odvodu do tzv. Technische Nothilfe. Odveden však nebyl, a tak jako totálně nasazený pracoval v pískovém lomu Rudolfa Stránského v nedalekých Blatech, šest týdnů před koncem války se podílel na zákopových pracích u Mnichova Hradiště.

Poslední třídu reálky dokončil po osvobození a začal studovat v Praze na Vysoké škole architektury a pozemního stavitelství, kde jej ovlivnili představitelé českého funkcionalismu prof. ing. arch. Karel Honzík a prof. dr. V. V. Štech. Oldřich Turčín se zajímal především o dějiny architektury, proto se po první státní zkoušce (1948) přihlásil jako mimořádný posluchač na filozofickou fakultu Karlovy univerzity (obor dějiny umění a národopis). Přednášky doc. dr. ing. Václava Mencla a doc. dr. Oldřicha J. Blažíčka jej zaujaly natolik, že zkoušky na technice nekonal v termínech. Tak se stalo, že byl počátkem roku 1949 prověřen jen na filozofické fakultě, prověřovací komise druhé školy ukončila předčasně jeho vysokoškolské vzdělávání a předala jej pracovnímu úřadu. Několik měsíců tedy pracoval jako pomocný dělník na archeologických vykopávkách slovanského hradiště v Kouřimi (vedoucí dr. Miloš Šolle), pod vedením dr. Rudolfa Turka se podílel i na odkrývání slavníkovského hradiště v Libici nad Cidlinou.

Po základní vojenské službě (1949-1951), kterou absolvoval dílem v Jaroměři-Josefově a dílem ve Vyškově-Dědicích, nastoupil 1. prosince 1951 do Městského muzea v Jičíně jako jeho správce. Současně působil i jako městský archivář. V té době v muzeu pracovali i doc. dr. Karel Kazbunda a středoškolský profesor dr. Václav Buchar. Oba výrazně ovlivnili další odborný růst Oldřicha Turčína. Archivářem se stal vlastně až v roce 1956, kdy byl přijat na jičínské pracoviště druhého oddělení Státního archivu v Kuksu. Jeho vedoucí, PhDr. Erik Bouza, jej přiměl k dálkovému studiu archivnictví. V rámci územní reorganizace vznikl v roce 1960 Státní archiv v Zámrsku, kde začal počátkem října 1960 pracovat.

Oldřich Turčín ukončil úspěšně vysokoškolské studium v roce 1963 obhajobou diplomové práce *Pozemkové knihy šlikovských velkostatků a možnosti jejich využití,* získal titul promovaný historik. V té době byl přeložen ze Zámrsku na archivní oddělení Krajské správy ministerstva vnitra v Pardubicích jako referent pro Jednotný státní archivní fond a využívání, v roce 1965 převzal i referát pro archivy národních výborů. K 1. červenci 1966 bylo archivní oddělení přeměněno v kontrolně instruktážní skupinu Státního archivu v Zámrsku. Oldřich Turčín se stal instruktorem pro okresní archivy a v této funkci svědomitě působil až do svého penzionování. V státním archivu se uplatnil i jako odborář. V roce 1969 se zúčastnil sjezdu Odborového svazu pracovníků státních orgánů, na němž byl zvolen náhradníkem svazového ústředního výboru. V rámci normalizace byl z něho vyloučen a nemohl působit ani v závodním výboru.

Od 15. července 1985 do 31. srpna 1986 pracoval Oldřich Turčín v Zámrsku jako důchodce, poté nastoupil do Okresního archivu v Hradci Králové, aby pořádal a inventarizoval archivy far. Setrval zde až do 31. března 1992. K archivní práci se krátce vrátil v roce 1994, kdy sedm měsíců působil ve Státním okresním archivu Jičín se sídlem v Jeřicích.

Archivní kariéra Oldřicha Turčína byla náročná, zvládl ji jen díky dobrému rodinnému zázemí. Tisíce hodin strávil cestou do zaměstnání a jedenácti okresních archivů, které jako instruktor pravidelně navštěvoval a na místě řešil leckdy nelehké problémy. Po řadu let pečlivě

připravoval archivní ročenku, v níž prezentoval činnost okresních archivů. Je pozoruhodné, že se dokázal vyrovnat s pověstnými stresovými situacemi v státním archivu, neboť pracovat v letech normalizace pod přímým řízením důstojníka SNB nebylo vůbec jednoduché. Přitom nezanedbával svou rodinu, prohluboval své odborné znalosti a přispíval k rozvoji regionálního dějepisectví.

Aktivita neopustila našeho jubilanta ani na prahu sedmdesátky. V současné době připravil k tisku obsáhlou studii o Jeronýmu Bukovském z Neudorfu, podílí se na přípravě biografického slovníku archivářů. V rámci vědeckých úkolů Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky zpracovává problematiku likvidace středních vrstev na Jičínsku v letech 1948-1960. A má i další plány. K jejich úspěšné realizaci mu přejeme hodně zdraví a sil. Ad multos annos.

Jindřich Francek

VÝBĚROVÁ BIBLIOGRAFIE PRACÍ OLDŘICHA TURČÍNA

Autorská spolupráce:

Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. 6. díl. Východní Čechy. Praha 1989 (hesla Bartoušov, Brada, Jičín, Jičíněves, Pařez, Popovice, Veliš, Vokšice, s. 36, 51-52, 180-185, 361-362, 388, 517-519, 536-537).

Okresní archivy Východočeského kraje. Soupis archivních fondů k 1. lednu 1967. Pardubice 1968. 484 s. (Spolu se Z. Bičíkem.)

Přímým pohledem. Květen 1945 ve východočeských kronikách. Hradec Králové 1985 (edice zápisů z okresu Jičín, s. 16-22, 152-184).

Státní archiv Zámrsk. Průvodce po archivních fondech. Praha 1965 (fondy Šlikové - Rodinný archiv, Ústřední správa a velkostatek Vokšice, velkostatky Sadová, Bělohrad, Dětenice, Holovousy, Hořice, Kopidlno, Kumburk-Radim, Miletín, Milíčeves, Popovice, Skřivany, Smidary, s. 363-370, 335-337, 381-382, 388-389, 398, 400-401, 407-409, 412-413, 420-422, 430, 437-438).

Východočeské podnikové archivy. Popisy archivních fondů podniků, hospodářských organizací a při nich působících dobrovolných organizací z období do znárodnění. Sv. 1. Pardubice 1965, 187 s. Sv. 2. Zámrsk 1966, 164 s. (Společně s H. Markovou a V. Kubištovou.)

Studie:

Pochody smrti válečných zajatců Českým rájem a Podkrkonoším. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 2. Bystrá n. J. 1989, s. 55-77.

Vznik a vývoj okresních archivů Východočeského kraje. In: Sborník prací východočeských archivů. Sv. 1. Zámrsk 1970, s. 217-248.

Články:

Akademická čtenářská jednota pod Zebínem. Český ráj, *5*, 1994, č. 22, 1.6., s. 8.

Autor opery Selská rebelie. Nový čas (Náchod), *16*, 1975, č. 71, 5.9., s. 3.

Čerpal sílu v rodné krajině. Deset let od úmrtí spisovatele Jana Knoba. Rozvoj (Semily), *36*, 1987, č. 19, 14. 5., s. 6.

Český historik Robert Kvaček. Předvoj (Jičín), *23*, 1982, č. 27, 2.7., s. 3.

Český lékař B. J. Eiselt. Tamtéž, *22*, 1981, č. 36, 28. 8., s. 3.

Devadesáté narozeniny docenta PhDr. Karla Kazbundy. Tamtéž, *19*, 1978, č. 4, 27. 1., s. 3.

Devadesátiny JUDr. Svatopluka Volfa. Tamtéž, *24*, 1983, č. 44, 4. 11., s. 3.

Dr. Timoteus Č. Zelinka šedesátníkem. In: Okresní archivy Východočeského kraje v roce 1969. Zámrsk 1970, s. 33-35.

Dvousté výročí povstání 1775 v severovýchodních Čechách. Archivní časopis, 1975, s. 151-153.

Evakuace zajatců. Hlas revoluce, 1984, č. 13, 13.3., s. 3.

Finále soutěže Mladý historik města Jičína. Už známe vítěze. Český ráj, *4*, 1993, č. 14, 7.4., s. 2.

Grafik a malíř J. Skrbek a Jičín. Předvoj, 29, 1988, č. 7, 19. 2., s. 5.

Jan Kabašta sedmdesátníkem. In: Okresní archivy Východočeského kraje v letech 1975-1977. Zámrsk 1978, s. 49-50.

Ještě jednou k soutěži mladých historiků. Nezalekli se těžkých otázek. Český ráj, *4*, 1993, č. 16, 21. 4., s. 12.

Ještě o pochodech smrti na Jičínsku. Předvoj, *26*, 1985, č. 7, 15.2., s. 5; č. 9, 1.3., s. 5; č. 11, 15.3., s. 7; č. 13, 29.3., s. 3; č. 16, 19.4., s. 3; č. 20, 17.5., s. 3.

Jičínský rodák historik Jan Morávek. Tamtéž, *28*, 1987, č. 19, 15.5., s. 7.

Josef Patočka. Z galerie statečných. Hlas revoluce, 1988, č. 20, 21.5., s. 5.

JUDr. Svatopluk Volf devadesátiletý. Jičínský zpravodaj, 1983, listopad, s. 10.

K nedožitým narozeninám básníka [Miroslava Bureše]. Předvoj (Jičín), 20, 1979, č. 45, 9.11., s. 3.

K odchodu PhDr. Erika Bouzy do důchodu. Archivní časopis, 1985, s. 112-113.

K padesátinám [PhDr. Erika Bouzy, ředitele OA v Náchodě, a PhDr. Jindřicha Růžičky, ředitele OA ve Svitavách]. In: Okresní archivy Východočeského kraje v letech 1975-1977. Zámrsk 1978, s. 52-55.

K padesátinám Jiřího Sochra. In: Okresní archivy Východočeského kraje v roce 1983. Zámrsk 1984, s. 25-26.

K soutěži mladých historiků. Rozhodne březnový kvíz. Český ráj, *4,* 1993, č. 10, 10.3., s. 12.

K šedesátým narozeninám Antonína Husáka. In: Okresní archivy Východočeského kraje v letech 1981-1982. Zámrsk 1983, s. 61-62.

K výročí dráhy Jičín-Turnov. Předvoj, *19,* 1978, č. 46-47, 10.-17.11., s. 3.

Karel Kulhavý sedmdesátníkem. In: Okresní archivy Východočeského kraje v roce 1973. Zámrsk 1974, s. 23-24.

Kdo byl Jan Hus? [Vzpomínka na květen 1945.] Nástup (Chomutov), *17,* 1976, č. 18, 6.5., s. 2.

Kudy šla kolona D? [Pochod smrti.] Hlas revoluce, 1985, č. 12, 23.3., s. 7.

Leoš Rejmánek šedesátníkem. In: Okresní archivy Východočeského kraje v roce 1972. Zámrsk 1973, s. 23-24.

Malíř Jičínska [Jindřich Procházka]. Předvoj, *29,* 1988, č. 44, 4.11., s. 5.

Malířka a grafička A. Macková. Tamtéž, *28,* 1987, č. 17, 1.5., s. 5.

Metodické praktikum v okresním archivu v Trutnově-Babí. Archivní časopis 1977, s. 167-168.

MUDr. Jan Horna. Muzejní noviny (Jičín), 1994, č. 5, s. 9.

Nad fotografií z květnových dnů. Předvoj, *21,* 1980, č. 18, 8.5., s. 3.

Náchodský archivář PhDr. Erik Bouza. In: Sborník prací východočeských archivů. Sv. 6. Hradec Králové 1986, s. 301-307. (Společně s J. Růžičkou.)

Nedožité sté narozeniny prof. Antonína Houby. Předvoj, *22,* 1981, č. 25, 12.6., s. 3.

Několik poznámek k článku Knihy pozemkové a knihy městské. Archivní časopis 1967, s. 98-101.

Německý básník a Jičín. [Karl Viktor Hansgirg.] Předvoj, *24,* 1983, č. 35, 2.9., s. 3.

Padli na samém konci války [na rozcestí u Vokšic]. Tamtéž, *26,* 1985, č. 17, 26.4., s. 7.

Patnáct let od úmrtí arch. Vlastislava Hofmana. Tamtéž, *20,* 1979, č. 35, 31.8., s. 3.

Porada archivářů [v Jičíně]. Tamtéž, *21,* 1980, č. 39, 26.9., s. 3.

Porada a školení východočeských archivářů. Archivní časopis, 1974, s. 170-171.

Poznáváme obce našeho okresu. Dějiny vsi a dvora Vokšice. Jičínský kombajn, *8,* 1957, č. 17, 12.4., s. 2; č. 23, 27.5., s. 2.

Pozoruhodný jičínský rodák [JUDr. Jaromír Volf]. Listy starohradské kroniky, *10,* 1987, s. 63-65.

Praktikum vnitřní skartace písemností okresních soudů ve Východočeském kraji. Archivní časopis, 1967, s. 175-177. (Společně s E. Bouzou.)

Prof. František Šáda sedmdesátníkem. In: Okresní archivy Východočeského kraje v letech 1975-1977. Zámrsk 1978, s. 50-52.

Regionální historik. [Sto let od narození prof. Bedřicha Profelda.] Předvoj, *17,* 1976, č. 5, 6.2., s. 3.

Rudolf Beran sedmdesátníkem. In: Okresní archivy Východočeského kraje v letech 1975-1977. Zámrsk 1978, s. 55.

Sedmdesát pět let Jindřicha Chládka. In: Okresní archivy Východočeského kraje v roce 1972. Zámrsk 1973, s. 26-27.

Sochař Václav Suchomel. Předvoj, *21,* 1980, č. 45, 7.11., s. 3.

Spisovatel Dominik Filip. Tamtéž, *20,* 1979, č. 34, 24.8., s. 3.

Sté výročí narození PhDr. Jana Morávka. Archivní časopis 1987, s. 106-107.

Sto deset let od narození prof. dr. Josefa Čihuly. Předvoj, *22,* 1981, č. 47, 13.11., s. 3.

Sto let jičínské knihovny. Tamtéž, *2,* 1961, č. 11, 8.6., s. 3.

Stoleté výročí novoměstské školy [v Jičíně]. Jičínský zpravodaj, 1984, červen, s. 10.

Šedesát let Bohuslava Pavla. In: Okresní archivy Východočeského kraje v roce 1972. Zámrsk 1973, s. 25-26.

Transporty smrti [válečných zajatců v r. 1945]. Předvoj, *21,* 1970, č. 9-10, 29.2.-9.3, s. 3.

Třídenní porada okresních archivářů Východočeského kraje. Archivní časopis, 1981, s. 52-53. (Společně s E. Bouzou.)

Veliš. Muzejní noviny (Jičín), 1994, č. 6, s. 1, 6-8.

Výročí Mileny Novákové. Předvoj, *24,* 1983, č. 10, 11.3., s. 3.

Vzpomínka na profesora Antonína Houbu. Tamtéž, *19,* 1978, č. 24, 9.6., s. 5.

Vzpomínka na sochaře Václava Antoše. Tamtéž, č. 49, 1.12., s. 3.

Vzpomínka na starostu [prof. PhDr. Josefa Čihulu]. Tamtéž, *31,* č. 27, 5.7., s. 3.

Z dějin jičínského okresu. Jičínský kombajn, *10,* 1959, č. 41, 16.12., s. 2.

Z dějin města Jičína. Jičín, samospráva a válka 1866. Noviny Jičínska, *2,* 1993, č. 5, 19.1., s. 3; Český ráj, *4,* 1993, č. 1, 7.1., s. 12.

Z dějin města Jičína. Jičín v době okupace a osvobození. Noviny Jičínska, *2,* 1993, č. 9, 2.2., s. 3; Český ráj, *4,* 1993, č. 3, 20.1., s. 12.

Z dějin města Jičína. Jičín v době první republiky. Noviny Jičínska, *2,* 1993, č. 8, 29.1., s. 3; Český ráj, *4,* 1993, č. 3, 20.1., s. 12.

Z dějin města Jičína. Jičínské školy. Noviny Jičínska, *2,* 1993, č. 6, 22.1., s. 3; Český ráj, *4,* 1993, č. 1, 7.1., s. 12.

Z dějin města Jičína. Konec feudalismu a správní reformy v Jičíně. Noviny Jičínska, *2,* 1993, č. 4, 15.1., s. 3; Český ráj, *3,* 1992, č. 77-78, 23.12., s. 2.

Z dějin města Jičína. Společenský rozvoj města Jičína. Počátky jičínského průmyslu. Noviny Jičínska, *2,* 1993, č. 7, 26.1., s. 3; Český ráj, *4,* 1993, č. 2, 13.1., s. 12.

Z dějin města Jičína. Vstup Jičína do 20. století. Noviny Jičínska, *2,* 1993, č. 8, 29.1., s. 3; Český ráj, *4,* 1993, č. 2, 13.1., s. 12.

Za hercem Vlastimilem Fišarem. Listy starohradské kroniky, *14,* 1991, s. 43-44.

Za Jaroslavem Menclem. In: Okresní archivy Východočeského kraje v roce 1972. Zámrsk 1973, s. 28-32.

Za Josefem Čermákem. In: Okresní archivy Východočeského kraje v roce 1972. Zámrsk 1973, s. 27–28.

Za Josefem Horákem. In: Okresní archivy Východočeského kraje v roce 1969. Zámrsk 1970, s. 35-36.

Za Leošem Rejmánkem. Archivní časopis, 1991, s. 113-114.

Zajímavý nález [rukopisu bosenského revolucionáře Hadži Loje]. Jiskra Rychnovska, *16,* 1975, č. 33, 14.8., s. 5; Pochodeň, 64, 1975, č. 300, 20.-21.12., s. 5.

Zasloužila se o rozvoj cestovního ruchu. [Emilie Řepková.]. Český ráj, *1,* 1990, č. 14, 2.11., s. 3.

Zima před padesáti lety. Předvoj, *20,* 1979, č. 6, 9.2., s. 3.

Zprávy z archivů kraje. In: Okresní archivy Východočeského kraje v roce 1972. Zámrsk 1973, s. 21-22; Okresní archivy ... v roce 1973. Zámrsk 1974, s. 22-23; Okresní archivy ... v letech 1975-1977. Zámrsk 1978, s. 47-49.

Zprávy z archivů našeho kraje. In: Okresní archivy Východočeského kraje v roce 1980. Zámrsk 1981, s. 47-48; Okresní archivy ... v letech 1981-1982. Zámrsk 1983, s. 59-61.

Zprávy z archivů Východočeského kraje. In: Okresní archivy Východočeského kraje v roce 1979. Zámrsk 1980, s. 31-32.

Životní jubileum Lady Koupilové. In: Okresní archivy Východočeského kraje v roce 1984. Zámrsk 1985, s. 29-30.

Maličko elegické distichon

(Přemyslu Koldovskému k sedmdesátinám)

Narozen v Dlouhém Mostě u Liberce 8. dubna 1925 – absolventem jičínského reálného gymnázia – studia českého jazyka a filozofie na Karlově univerzitě – profesorem na střední průmyslové škole chemicko-technologické v Chřibské, střední průmyslové škole textilní v Jilemnici a na gymnáziu ve Vrchlabí, ředitelem gymnázia v Semilech v letech 1976–1983 – od roku 1986 odborným redaktorem časopisu Krkonoše

Kdybych chtěla být novinářkou a česky pořádně neuměla, nic nejsem. Kolik žáčků denodenně zápasí s ovládnutím jazyka mateřského. Bezradně hledí na ten *chrám i tvrz,* snaží se proplout úskalím gramatiky a láme styl ve slohových pracích. Kolik z nás se domnívá, že vytříbenost v češtině podmiňuje vytříbenost v jazykové kultuře. A kolik vůbec v životě potkáme učitelů a profesorů, kteří v tom umějí účinně pomoci díky lásce ke svému oboru i k žákům samým. Umění dobře se dorozumět jazykem i písmem velmi ovlivní náš život, ať děláme cokoli, a protože je opravdu nesnadné a učíme se mu vlastně po celý život, nepřestaneme se k našim arbitrům linguae utíkat – ať už jen v paměti, anebo ve skutečnosti. Ano, oni to zpravidla byli, kdo nás nejen učili užívat správného *i,* ale formovali celou naši studentskou dušičku, celou naši osobnost. Totiž, byli-li skutečně dobří, pak i dobře znali moc literatury a otevřené brány jazyků. V našem výchovném systému končí výuka mateřštiny pro většinu



Přemysl Koldovský u Vladimíra Komárka. (Snímek K. Hník 1993.)

z nás střední školou. Pak si, člověče, pomoz sám. Mnohé z možností a fines jazyka nám tak zůstane skryto, mnoho z mistrovského užívání češtiny, k němuž bychom dorostli, je nám tak odepřeno. Mnohdy se nám tedy stýskává i po prosté disputaci s dobrým mistrem.

Já přišla o svoji Paní Profesorku češtiny příliš brzo; naše milovaná absolventka pařížské Sorbonny srpen 1968 dlouho nepřežila. Že se stal mým redakčním kolegou, laskavým poradcem ve věcech gramatických i lidských a přepychovým soukromým učitelem češtiny právě Přemysl Koldovský, z toho se nepřestávám radovat. Vážit si ho mi velí nejen pokora vůči jazyku, který mě živí.

Nezažila jsem jeho profesorské ani ředitelské působení, ale ani bych nemusela hovořit s jeho studenty a kolegy, abych nabyla přesvědčení, že takových laskavých a zároveň náročných, tolerantních a vědoucích pedagogů je málo. Jeho pečlivost je téměř příslovečná, jeho témata slohových prací, systém kompozic a konečně i schopnost programově a demokraticky budovat a vést profesorský sbor semilského gymnázia, zůstává v paměti mnohých. Přirozenou autoritou patří k těm, které by bylo stydno zklamat – a na druhé straně, jak báječně by se právě u něho vydával nějaký ten *Řev septimy*!

A co víc! Teprve časem jsem pochopila, oč jiné, v duchu kantorských tradic veřejně prospěšnější může a má být působení osobností jeho intelektu v tak národopisně, literárně, historicky, přírodovědně i sportovním děním cenném regionu, jakým je severovýchod Čech. Jak převelice je zapotřebí vzdělaných lidí, kteří jsou ochotni věnovat své schopnosti a čas i skromné regionální badatelské a osvětové práci, jež je vpravdě základem naší národní kultury.

Až teprve postupem času jsem také shledala šíři jeho práce a zájmů, ale dodnes vlastně nevím všechno. Je on totiž pan profesor převelice skromný. Patří sem jistě jeho dlouholetá činnost v jilemnickém Ski klubu, jeho obliba severské literatury, staré češtiny a biblických textů, která ho přivedla k činnosti překladatelské. Stejně tak i dohledávání některých zajímavých historických zápisů a potvrzení skutečností, objasňujících bílá místa našich dějinných událostí. Řeklo by se – koníček! Ale je to mnohem víc.

Zajisté by mohl synovec spisovatele Josefa Knapa a čerstvý absolvent filozofické fakulty začít někde docela jinde, než právě u kantořiny. Ale byl-li otec řídícím a maminka učitelkou, bylo to nějak v rodě. Škoda, že časopis Krkonoše v něm získal redaktora, jakých je málo, až tehdy, když to profesorské povinnosti dovolily. Málokterý regionální autor je schopen oprostit se od vlastních představ o ušlechtilém a krásném psaní, vyučit se řemeslu a získat cit pro zákoni-

tosti novinářských žánrů, pro hledání nápadu a neomylnou volbu na škále sémantického diferenciálu. On se řídí tímto citem i při redigování a pomohl tak na svět i článkům, které by bez jeho podílu zůstaly odsouzeny ke čtenářské šedi či nesnesitelné obrozenecké květnatosti. Dal jim sokratovskou úměru a vtip a časopisu, se skromností sobě vlastní, noblesu a řemeslnou jistotu až do posledního řádku. – A což teprve konzultace pro můj *Chalupářský receptář* s chalupářem obdivuhodně šikovným a citlivým ke kráse a filozofii horských stavení. Objevila jsem jednou pro obranu jednoduchého přírodního systému vydrhnutých dřevěných záchůdků úsporný finský rodinný *dvojtyp*. Inu, téma sice potřebné, ale... Oči se mu zasmály a vyhodil trumf – *A víte, jak se mu říkalo u nás na horách? Dvouhlauňovej!* – No, není to krása?

Snad by se pro něho, jako poslání k jubileu, nabízelo ono kouzelné Werichovo: *Už aby nám zase bylo šestnáct.* Ale panu učiteli s láskou by to snad bylo neuctivě málo. A proto tu mám tohle maličko elegické distichon. On už bude vědět, že *i zcela nestrofickou báseň* (jakou život nejspíš je) *může rytmicky rozdělit a zkrášlit, aniž svazuje nepřetržitý tok jejích vět či obrazů.*

A je-li radost za penízek slova,
pak chci vzít za vděk. A budu pamatovat.

Eliška Pilařová

K osmdesátým narozeninám Miloše Gerstnera

Je jen málo osobností, které jsou svým životem a prací spjaty s rodným krajem tak jako učitel, vlastivědný pracovník a spisovatel Miloš Gerstner s Krkonošemi a Podkrkonoším. Narozen 20. 2. 1915 ve Vrchlabí, opustil rodné město jen na dobu svých učitelských studií a počátku pedagogického působení na Mariánskolázeňsku a na jižní Moravě. V roce 1946 se do Vrchlabí vrátil natrvalo a vedle intenzívní práce výchovné a učitelské (na jeho hodiny češtiny, dějepisu a zeměpisu vzpomínají celé generace žáků a studentů) věnoval veškerý svůj zájem regionální historii, etnografii a folkloru. Stál u poválečné obnovy vydávání měsíčníku *Horské prameny*, pro něž napsal beletristicky pojaté *Obrázky z dějin Vrchlabí*, dosud nejpodrobnější české zpracování dějin města do konce třicetileté války.

V těžkých, regionálnímu bádání nepříznivých létech padesátých a šedesátých se soustředil na zachycení folklórních tradic západních Krkonoš. Zde – na Benecku – prožíval valnou část svého dětství a mládí u svých prarodičů a sem se vrací po celý život nejen jako do svého nejvlastnějšího domova, ale také pro inspiraci odbornou a literární. Tak vznikla národopisná scénická pásma *V Křížlicích u muziky* a *Dostaveníčko na horách*, rozhlasová pásma a posléze i divadelní hry, z nichž *Ďábelské klíče* (1960) uváděla naše profesionální divadla a dokonce i lužickosrbské v Budyšíně. Dodnes je do svého repertoáru zařazují divadla ochotnická. Ze stejného prostředí čerpala i pohádková hra *Druhé svatořečení svatého Aloise* a pokus o generační román *Hory dávají chléb* a další prozaické a dramatické práce – dětská povídka *Je těžké být hodným chlapečkem* a *Vánoční pohádka* zůstaly neprávem dosud v rukopise. Pozoruhodného diváckého ohlasu dosáhla hra ze života chovanek dívčího výchovného ústavu *Velký motiv*, která získala hlavní cenu poroty pro rok 1971 na Šrámkově Písku.

Druhou rozsáhlou oblast tvorby Miloše Gerstnera tvoří desítky studií a článků s národopisnou, folklórní, jazykovědnou, historickou a literárně historickou tématikou. Ve všech těchto pracích se zdařile spojují osobní zážitky a vzpomínky s terénním výzkumem a pramenným i literárním studiem. Je jen málo jevů společenského a kulturního života *krkonošského lidu*, kterých se Miloš Gerstner nedotkl. Většinu svých příspěvků autor publikoval v sedmdesátých a osmdesátých letech v populárně odborném časopise Krkonoše. Od lidové ústní tradice – *poudaček*, pověrečných látek a jazykových studií o nářečí zachytil mnoho stránek života lidu – jeho materiální i duchovní kultury. V řadě seriálů psal o lidové stravě, o práci a životě tkalců a tkalcovském řemesle, spiritismu, historii krkonošských bud a turistiky, pašeráctví, ochotnickém divadle, lidové hudbě a zvycích, pověrách a pověrečných představách, počátcích bálů a plesů, o Krakonošovi, českém školství aj. Velmi cenné a objevné jsou studie o významných regionálních osobnostech, např. o houslistovi Karlu Halířovi, vrchlabském rodáku, o Antonínu Pochopovi, tvůrci dětské literatury, o Františku Hnykovi, zakladateli hudebního nakladatelství, i o osobnostech lidových tvůrců, např. o tkalci Matěji Pochopovi, čižbaři

Josefu Ďoubovi, truhláři Ludvíku Erlebachovi, o nezkrotném pytláku Joskovi Starců ad.

Po nuceném ukončení své učitelské dráhy v období tzv. normalizace pracoval několik let jako noční hlídač. Teprve v letech 1980–1984 mohl plně uplatnit svůj odborný zájem na pracovišti společenských věd v Krkonošském muzeu ve Vrchlabí. Výsledky čtyřletého terénního výzkumu zaznamenal v objemném svazku *raportů*. Tak sám nazval podrobné popisy průzkumných cest za zajímavými tématy a lidmi. Jeho deníky obsahují nepřeberné množství folklórních a etnografických informací, jejichž hodnotu ocení teprve budoucnost.

Miloš Gerstner se dožívá svých osmdesátin v plné tvůrčí svěžesti. Svědectvím toho je jeho poslední práce – poetické *Cesty po kousku nebe*, které tvoří sedm samostatných *vzpomínek* na autorovo milované Benecko. Jsou to však nejen vzpomínky, ale spíše celá paměť kraje, v níž se prolíná jeho minulost s dosud živou přítomností.

Přejeme Miloši Gerstnerovi u příležitosti jeho osmdesátiletého jubilea ještě mnoho zdraví a síly, aby vše, co za celý život shromáždil, mohl předat nám a budoucím.

Miloslav Bartoš

VÝBĚR PRACÍ MILOŠE GERSTNERA (CHRONOLOGICKY)

Obrázky z dějin Vrchlabí. Horské prameny, *3*, 1947–1948, s. 7, 30, 41, 65, 109, 123, 155; *4*, 1948–1949, s. 40, 90, 151.

Petrovka a zimní sporty. Krkonoše, *5*, 1972, č. 3, s. 7–9.

Kapitoly z historie Petrovky. Krkonoše, *5*, 1972, č. 2, s. 4–7.

Kapitoly z historie Sněžky. Krkonoše, *6*, 1973, č. 4, s. 10–11.

Z historie Luční boudy. Krkonoše, *7*, 1974, č. 5, s. 7–9.

Máchova cesta do Krkonoš. Krkonoše, *6*, 1973, č. 5, s. 7–8.

Beseda s Krakonošem. Krkonoše, *7*, 1974, č. 4, s. 20–21.

Karel Halíř – český Paganini. Krkonoše, *14*, 1981, č. 9, s. 16–18.

Vrchlabská menšina a české školství. Krkonoše, *14*, 1981, č. 9, s. 19–21.

Jak se dříve na horách mluvívalo. Krkonoše, *13*, 1980, č. 7, s. 13, 20.

Antonín Pochop, tvůrce dětské literatury. Krkonoše, *16*, 1983, č. 1, s. 14–15.

Pojďte ke stolu! Krkonoše, *15*, 1982, č. 2 – 12, v každém čísle na s. 25 nebo 26 (seriál o lidové tradiční stravě).

Pojďte s námi do bálu. Krkonoše, *16*, 1983, č. 1, s. 21, 26–27.

Pojďte s námi do divadla. Krkonoše, *16*, 1983, č. 3, s. 26–27, č. 4, s. 26–27, č. 5, s. 26–27, č. 6, s. 26–27, č. 7, s. 25–26.

Pojďte s námi s kuželem. Krkonoše, *16*, 1983, č. 2, s. 26–27.

Pojďte s námi do mlýna. Krkonoše, *16*, 1983, č. 8, s. 25–26.

Říkají mu Matěj Pochop. (Poslední krkonošský tkadlec.) Krkonoše, *16*, 1983, č. X, s. 14–15.

Pojďte s námi do školy. Krkonoše, *17*, 1984, č. 9, s. 28–29.

Pojďte s námi na funus. Krkonoše, *17*, 1984, č. 11, s. 22–23.

Pojďte s námi číst. (Kultura duchovní v Krkonoších.) Krkonoše, *17*, 1984, č. 4, s. 24–25.

Muzikanti z Pojizeří. Krkonoše, *17*, 1984, č. 4, s. 28–29.

Pojďte s námi za muzikanty. Krkonoše, *17*, 1984, č. 7, s. 27–28.

Povídání o kalcovině. Krkonoše, *18*, 1985, č. 4, s. 24–25.

Pověry a obyčeje v povědomí současné generace v Krkonoších. In: Člověk a kultura v Krkonoších. Referáty ze semináře Praha 20. 11. 1981. Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV 1985.

Cesty po kousku nebe. Netradiční průvodce po Benecku s vyprávěním o lidech, místech, zajímavostech a legendách v dědinách pod Žalým. Benecko 1992.

Půl století od úmrtí Jaroslava Macouna

Starobylá sobotecká lékárna *U strážného anděla* byla založena roku 1815 turnovským lékárníkem Antonínem Fierlingerem starším. Potom ji řídil jeho syn stejného jména, známý přírodovědec a veřejný činitel města. Dalším známým soboteckým panem magistrem byl Josef Macoun z Oseka a pak už následoval jeho syn Jaroslav Macoun, narozený v Sobotce 9. srpna 1874.

Od mládí věděl, že jednou převezme otcův zavedený podnik. S tímto cílem vystudoval mladoboleslavské gymnázium a lékárnický kurs na pražské univerzitě. Praktikoval v lékárnách ve Vratislavicích a v Rychnově nad Kněžnou a v roce 1902 se ujal řízení sobotecké lékárny.

Kromě svého zaměstnání byl všestranně kulturně činný. Fotoaparátem zachytil stovky událostí a památek Sobotecka, působil v ochotnickém divadle, Klubu českých turistů, v Muzejní společnosti a v řadě dalších spolků a organizací. Právě v muzejnické práci nalezl nejvhodnější uplatnění pro své vlastivědné zájmy. Byl u zrodu Muzejní společnosti roku 1912 a kromě mnoha jiných prací vedl více než dvacet let kroniku

tohoto spolku. Byla to vlastně kronika města, v níž podrobně zachycoval všechny události, vlepoval sem fotografie, drobné tisky a další dokumentační materiál. Vznikly tak hodnotné čtyři svazky, v nichž se o životě Sobotky dovídáme víc než z oficiálně vedené městské kroniky (navíc založené až počátkem dvacátých let tohoto století).

Kromě této kroniky napsal i stručné dějiny sobotecké lékárny a doplňoval knihu s vlepenými lékárnickými vignetami. Ve vedení obou těchto knih pokračovali jeho nástupci, ale dnes jsou, bohužel, nezvěstné.

Jaroslav Macoun zemřel před padesáti lety, 28. dubna 1945. Alespoň výběr z jeho kronikářského díla, uloženého dnes ve státním okresním archivu v Jeřicích, by zasloužil vydání.

Karol Bílek



LITERATURA

Zpravodaj muzea v Hradci Králové. Č. 20. Hradec Králové, vl. n. 1994. 148 stran.

Do našich knihoven jsme zařadili další svazek zpravodaje královéhradeckých muzejníků a s potěšením se chceme věnovat alespoň těm příspěvkům, jež se dotýkají území Českého ráje a Podkrkonoší.

Přírůstky archeologické sbírky muzea v Hradci Králové v roce 1993 autorů J. Kalfersta, J. Sigla a V. Vokolka (s. 3–22) jsou představeny tradičně přehlednou formou (ta je shodná pro všechny soupisy, viz níže), pocházejí z 51 katastrů východočeského regionu. Jsou výsledkem terénní prospekce jak hradeckých archeologů, tak jejich spolupracovníků. Jsou zde zastoupeny také lokality z naší oblasti: nález středohradištní keramiky z Češova, eneolitická broušená industrie z Kalu, keramika lužické kultury z Kbelnice a neolitická broušená industrie z Vitiněvsi.

Soupis archeologických akcí Okresního muzea Českého ráje v Turnově za rok 1993 J. Prostředníka (s. 17–22) představuje přehled záchranných a předstihových výzkumů a sběrů v Bělé pod Bezdězem, Dolních Štěpanicích, Jičíně, Lomnici nad Popelkou, Kosmonosech, Mladé Boleslavi, na Mužském, v Ohrazenicích, Přepeřích a Turnově (pozdní paleolit – novověk).

Archeologické nálezy získané muzeem v Jičíně roku 1993 hodnotí E. Ulrychová (s. 23–26). Soupis obsahuje nálezy z Brad, Dětenic, Hořic, Jičína, Mlázovic, Ostroměře, Prachova, Robous a Sobotky (neolit – novověk). Tomáš Mangel se zaměřil na *Archeologickou sbírku gymnázia J. K. Tyla v Hradci Králové* (s. 27–46), jejíž počátky pocházejí z období před první světovou válkou – jsou v ní zastoupeny nálezy z východních i středních Čech. Nejvíce nálezů pochází z mladší doby bronzové. Z naší oblasti jsou zde zastoupeny nálezy z Ostroměře (mladohradištní keramika) a Vesce – Plakánku (mladohradištní keramika). Katalog je doplněn 15 kresebnými tabulkami. *Archeologický průzkum na stavbách Telecomu v krajině SZ od Hradce Králové* popisují J. Sigl a V. Vokolek (s. 63–70). Sledované území náleží do oblasti soustavně osidlované od nejstaršího pravěku, přesto průkop nepřinesl s výjimkou Hoříněvsi a Máslojed doklad antropogenní aktivity v pravěku a ve středověku. Další část průkopu procházela katastrem Račic a Lužan. V Lužanech objevena nová lokalita popelnicových polí. V příspěvku je použita mapa trasy kabelovodu.

O *Souboru středověké keramiky z hradu Hrubá Skála (okr. Semily)* napsal J. Prostředník (s. 101–106). V dubnu 1994 byl získán do archeologické sbírky turnovského muzea soubor 259 zlomků vrcholně středověké a novověké keramiky, která pochází z erozní rýhy pod skalním blokem hradu. Vzhledem k umístění a nálezové situaci zde autor předpokládá existenci hradního smetiště. Nejstarší keramika (2. pol. 13. století), která nám zároveň posouvá vznik hradu asi o osmdesát let nazpět, byla nalézána v nejnižších partiích svahu, nejmladší keramika byla zjištěna pouze při skalní stěně. Příspěvek obsahuje tři tabulky s vyobrazením keramiky.

E. Ulrychová popsala *Nález objektu ze druhé poloviny 13. století v Jičíně* (s. 107–108). Při hloubení rýhy byl v Palackého ulici před čp. 62 zjištěn objekt, datovaný souborem keramiky do druhé poloviny 13. století. Autorka předpokládá, že se jedná o *obytnou místnost s přístěnkem*. V příloze je uvedena tabulka nálezů. E. Ulrychová také referuje ve své stati *Dřevěné vodovody z 1. třetiny XVII. století v Jičíně* (s. 137–141) o třech vodovodních řadech z kmenů borovice, spojených železnými spojkami, které byly nalezeny při zemních pracích v letech 1992 – 1994. Díky těmto nálezům lze s pomocí písemných pramenů rekonstruovat zásobování města vodou v 16. a 17. století. Autorka předpokládá, že pro jeden vodovod byla brána voda z Cidliny a pro další dva z oblasti pod hradem Bradlec. Článek je bohužel ochuzen o odkazy na literaturu a prameny. Pro větší přehlednost jsou jednotlivé řady zakresleny do plánu města, u něhož však chybí odkaz na Menčíkovy Dějiny, odkud byl převzat. Poslední dva příspěvky z pera J. Kalfersta (s. 146–148) přinášejí informace o nových archeologických expozicích ve Vysokém Mýtě, Chocni a v Turnově.

(jrp)

Zpravodaj muzea v Hradci Králové – Zpravodaj Krajského muzea východních Čech. Rejstřík sborníku. Ročník I – XX (1974 – 1994). Hradec Králové, vl. n. 1994. 48 stran.

V souvislosti s dvacátým jubilejním číslem Zpravodaje hradeckého muzea byl vydán rejstřík všech čísel, sestavený Jiřím Kalferstem.

Připomeňme si, že první číslo Zpravodaje bylo sestaveno v roce 1974. Do r. 1981 vycházelo i více sešitů s příspěvky pracovníků jednotlivých oddělení MVČ. Od 9. ročníku (1982) vychází však jen jedno číslo, převážně s archeologickými příspěvky (viz tabulka na s. 4). Rejstřík obsahuje soupis všech článků podle autorů – jednotlivé příspěvky jsou číslovány a lze je jednoduše vyhledat podle oborových rejstříků. Archeologická část je vzhledem ke svému značnému rozsahu členěna na přehledný kulturní rejstřík a rejstřík lokalit (katastrálních území).

(jrp)

Od Ještěda k Troskám. Vlastivědný sborník Českého ráje a Podještědí. Roč. I. (XVII.) Č. 1. Prosinec 1994. – Tiskárna Petra Lebera v Mnichově Hradišti.

Také letos máme příležitost přivítat nový regionální titul, který si dokonce troufá navázat na slavný sborník téhož jména z doby předválečné. Tehdy to byli hlavně kantoři, dnes redakce sídlí v kancelářích správy Chráněné krajinné oblasti Český ráj v Turnově.

Duší redakční rady a celého vydavatelského počinu je neúnavný Václav Jenšovský, vydavatelů je celá řada: nadace Fond Českého ráje, nadace Rozvoj Českého ráje, Okresní muzeum Českého ráje a Správa CHKO Český ráj v Turnově. V redakční radě si podali ruce zástupci všech těchto *českorajských* institucí.

Z obálky a úvodu je zřejmé, že staronový sborník se míní věnovat vlastivědě Českodubska, Mnichovohradišťska, Sobotecka, Turnovska a Železnobrodska. Svazků alespoň zpočátku nebude ročně deset, jako míval jeho slavný předchůdce, redakce nicméně slibuje alespoň pololetní periodicitu. Právě aktuálnost by měla být hlavní předností sborníku. Jak se v úvodu (V. Jakouběové, Z. Mrkáčka a V. Jenšovského) krásně praví, přeje si psát *především o hodnotách vytvořených přírodou a takových výtvorech člověka, jež jsou skutečným dokladem jeho schopnosti myslet, jednat a žít v souladu se zákonitostmi přírody.*

Čtyřicítka stran sborníčku přináší patnáct příspěvků pestrého obsahu, které mají zjevně jedno společné: pěstovat vztah k našemu krásnému kraji. Zmiňme se alespoň o některých. Hana Maierová v příspěvku *Navazujeme na požehnané dílo* stručně hodnotí přínos sborníku, vydávaného v letech 1922–1938; zvlášť vyzdvihuje úlohu J. V. Šimáka. Ladislav Šourek přinesl v článku pod názvem *Český ráj – domov můj* informativní přehled díla lidových kamenosochařů, opřený ponejvíce o známé dílo manželů Scheybalových. *Jan Prousek – kulturní buditel Českého ráje* zaujal Otakara Heptnera. Hrozící převoz mnichovohradišťského pracoviště státního oblastního archivu Praha do nově vystavěného areálu v Praze-Chodovci pobouřil bývalého vedoucího tohoto pracoviště Vladimíra Budila, kritizujícího tento akt ve stati *Závadný centralismus v archivnictví.* Radan Kuchař se v článku *Křižácká válka u Turnova a rybníky na Libuňce* zamýšlí nad osudem bývalých rybníků na skalském panství, Josef Brož upozorňuje, že *Mohyla v Dobré Vodě* dosud skrývá své tajemství – jde o mohylu nebo tvrziště? Drobný příspěvek k dějinám regionální literatury představuje *Poustevnice* Karla Samšiňáka – povídka Bohumila Boušky se inspirovala plastikou v Lažanských lomech poblíž Libošovic.

Několik statí je věnováno přírodě: Tomáš Tomsa volá *Zachraňme arboretum Bukovina*, stať *Acháty Českého ráje a Podkrkonoší v porovnání se světem* Václava Hofreitra zaujme především sběratele, svůj obdiv k *Významnému botanikovi z našeho kraje Alexandru Josefu Bernardovi* vyslovil Karel Samšiňák, Petr Dostál mapuje *Vzácné ostřice na rašeliništi Vidlák.* Z Českodubska vzal látku k svému příspěvku *Malé nebíčko dnes* jen Miloslav Jíra – upozorňuje v něm na drancování přírodních zdrojů v Podještědí a Českém středohoří.

První číslo bylo číslem průzkumným. Dojem z něj je dobrý, obsah dokáže zaujmout, uvidíme, jak se redakci podaří zaplňovat další svazky. Nepřipojí se naši učitelé, kteří byli odjakživa oporou veškeré vlastivědné práce? Nebo už k ní dnešní kantoři nejsou připraveni? Časem se zajisté sborníček bude nějak vnitřně strukturovat – zatím jediný zvláštní oddíl (typograficky nijak neodlišený) je poněkud rozpačitě pojmenován *Různé * Aktuality.* Nejslabším místem je málo nápaditá grafická a typografická úprava, která by si zasloužila zkušeného výtvarníka – že by jich Turnov měl nedostatek?

(in)

Rekatolizace v českých zemích. Sborník příspěvků z konference v Jičíně konané 10. září 1993. Pardubice, městský úřad Jičín ve spolupráci s Pekařovou společností Českého ráje v Turnově a Historickým klubem, pobočka Pardubice, 1995. 162 stran. – Uspoř. Jindřich Francek.

Není nutné na tomto místě podrobně rozebírat všechny příspěvky. Můžeme jen konstatovat, že zde došlo k zajímavé konfrontaci známých pražských vědců s jejich kolegy z venkovských pracovišť. Vedle zásadních úvodních studií Jaroslava Pánka (*Nástup rekatolizace ve Střední Evropě*), Josefa Hanzala (*Mariánský kult v barokních Čechách*) a Josefa Svátka (*Piaristé a české země*) tu jsou úžeji vymezená témata, v nichž Jiří Mikulec zpracovává otázku náboženských bratrstev, Juliana Boublíková-Jahnová si všímá významu svatojánských medailí a Jan Kumpera rozebírá Komenského *Historii o těžkých protivenstvích církve české.*

Další oddíl obsahuje již regionální problematiku. V jeho úvodu najdeme dvě studie věnované Jičínu a jeho nejslavnější době za vlády Albrechta z Valdštejna. Pavel R. Pokorný podrobně prostudoval plány frýdlantského vévody na zřízení biskupství v Jičíně a v příloze přináší i přesné schéma jeho územního rozsahu. Mělo k němu příslušet 8 děkanátů se 47 farnostmi, které se táhly od Údrnic na jihu až po Frýdlant na severu, od Vamberku na východě po obce Českolipska a Mělnicka na západě. Je ovšem zajímavé, že třeba Sobotecko a Libáňsko v těsné blízkosti Jičína návrh do obvodu biskupství nepojímal.

Zatímco předchozí studie je vyčerpávající, litujeme, že ve studii Ivany Čornejové *Jičínští jezuité a rekatolizace* nedostala autorka více prostoru. Takto s využitím základní literatury a pramenů informuje o vzniku a osudech jičínské jezuitské koleje, ale o významu gymnázia pojednává jen několik řádků a z významných členů řádu, kteří v Jičíně působili, je jich připomenuto jen několik (Coronius, Burnatius, Balbín aj.), úplně chybí např. B. Bridel.

Východočeské tématiky se dotýká ještě Milan Skřivánek, kterého zaujal vznik jezuitské rezidence na Chlumku u Košumberka, a Marie Macková, přinášející zamyšlení nad životem a dílem prvního královéhradeckého biskupa Matouše Ferdinanda Sobka z Bilenberka.

Z ostatních regionů upozorňují autoři spíše na dílčí otázky. Týkají se Ústí nad Labem (K. Král), Loun (B. Roedl), Prostějova (M. Kokojanová), Prachatic (V. Starý) a Plzně (J. Douša, M. Bělohlávek). Záslužnou historicko-sociologickou sondu do soupisu obyvatel podle víry z r. 1651 pro panství Frýdlant podnikli D. Štefanová a J. Horský.

Jméno tiskárny, jíž zůstala utajena i ta nejběžnější typografická pravidla, vydavatel v tiráži cudně zamlčel. Obrazový doprovod některých statí si zasloužil lepší papír, než jaký si vynutily finanční možnosti vydavatele. Pochválit musíme zařazení německých résumé (v jednom případě anglického) u většiny referátů (proč některá zřejmě docela unikla pozornosti korektora?), chybí však bohužel u tak závažných statí, jako J. Svátka a I. Čornejové.

(blk)

Muzejní noviny. Č. 5 a 6. Jičín, Okresní muzeum a galerie 1994.

Se stejným zaměřením a ve stejné úpravě pokračovalo jičínské muzeum i v roce 1994 ve vydávání svého časopisu. Můžeme tedy navázat na hodnocení prvních čísel v minulém ročníku našeho sborníku a můžeme opět jeho úroveň jen pochválit. Své popularizační poslání plní výborně a i grafická úprava je přitažlivá. Zvláště sympatické je, že redakce dokázala získat spolupracovníky z celého okresu. Snad jen absence příspěvků z ostatních muzeí regionu a z kronikářských řad je cítit.

5. číslo z dubna 1994 přináší zajímavé příspěvky o životě a díle scénografa Vlastislava Hofmana (H. Horáková) a lékaře Jana Horny (O. Turčín), nejdůležitější informace o Byšičkách nad Lázněmi Bělohradem shromáždily M. Klůzová, H. Horáková, J. Prostředník a L. Šoltysová, informaci o několika starších dokumentárních filmech o Jičíně R. Sál, nejstarší časopisy ze Sobotky přiblížil K. Bílek, nová zjištění o slovanském osídlení Prachovských skal přinesla E. Ulrychová.

Prosincové 6. číslo je ve své hlavní části monotematicky zaměřeno na obec a hrad Veliš. Autorsky se spojili Hana Trojanová, Jiří Waldhauser, Lenka Šoltysová, Oldřich Turčín aj. a podařilo se jim vytvořit poutavý portrét zajímavé lokality. Číslo doplňují články J. Rodra o jičínském knihkupci O. Paškovi, K. Samšiňáka o Mánesově stropu starého soboteckého di-

vadla, zprávy o výstavní činnosti jičínského muzea atd.

Jičínské Muzejní noviny dokazují, že se dobrá vlastivědná práce dá dělat s minimálními náklady (prostředky na časopis si pracovníci muzea obstarali mezi sponzory) na velmi dobré úrovni. A tak jen jedna zásadní připomínka: proč jména ředitelky muzea ing. Broni Danielové a knihovnice Hany Trojanové chybí v tiráži? Zde skromnost není na místě!

(blk)

Litomyšl. Duchovní tvář českého města. (Sborník historických prací.) Litomyšl, město ve spolupráci se státním okresním archivem Svitavy a Muzeem a galerií v Litomyšli 1994. 224 s.

Zdánlivě odlehlý litomyšlský sborník obohacuje naše znalosti o dvou pozoruhodných osobnostech, spjatých s Jičínskem.

Jindřich Růžička se ve studii *Prof. Jan Voborník a litomyšlské gymnázium na přelomu století (1895–1909)* (s. 163–183) věnuje gymnaziálnímu profesorovi češtiny, latiny a řečtiny Vobornikovi, jenž do Litomyšle přicházel jako skutečný profesor po předchozích letech suplentských na gymnáziích v Rychnově nad Kněžnou, Domažlicích a Jičíně, kde učil v letech 1891–1895. Byl tehdy již vyzrálou osobností, zkušeným pedagogem a uznávaným literárním kritikem. Jeho referáty o literárních novinkách se již řadu let pravidelně objevovaly v Národních listech, kde do r. 1912 vyšlo kolem 450 titulů, pro Ottův slovník naučný psal hesla o spisovatelích. V Litomyšli byl Voborník předsedou Jednoty divadelních ochotníků a pokoušel se i o vlastní dramatickou tvorbu. O prázdninách roku 1909 využil Voborník možnosti přesídlit do Prahy.

Litomyšlské dny Zdeňka Kopala (s. 185–202) připomněl Milan Skřivánek. Otec významného astronoma Zdeňka Kopala Josef, rodák ze Hřmenína na Jičínsku, přišel v roce 1912 jako mladý profesor francouzštiny a němčiny na litomyšlské gymnázium. Zdeněk se narodil 4. dubna 1914, avšak otec po vypuknutí první světové války byl nucen narukovat jako poručík v záloze k 74. pěšímu pluku a v r. 1917 se stal velitelem muniční továrny v Pardubicích. Za války se jeho manželka se dvěma syny uchýlila do Jičína ke svému otci, učiteli Josefu Lelkovi, který byl známým kulturním a osvětovým pracovníkem. Od září 1921 učil Josef Kopal na reálce v Praze na Smíchově, roku 1928 se stal docentem romanistiky na Komenského univerzitě v Bratislavě, od r. 1935 i na Masarykově univerzitě v Brně a v roce 1937 navíc i na Karlově univerzitě v Praze. Patřil mezi naše přední romanisty. Jeho syn Zdeněk Kopal získal po ukončení studia astronomie na přírodovědecké fakultě Karlovy univerzity stipendium v Cambridgi. Pak studoval na Harvardu v USA, kam odjel s manželkou těsně před Mnichovem. Po válce se stal profesorem astronomie v Manchesteru, podílel se na přípravách projektu Apollo, věnoval se studiu dvojitých hvězd. Zemřel 23. června 1993 a urna s jeho popelem byla uložena na vyšehradském hřbitově.

(ot)

Boleslavica. Sv. 3. Sborník Okresního muzea v Mladé Boleslavi. Mladá Boleslav 1994. 79 stran.

Z obsahu nevelkého sborníku si všimneme několika příspěvků.

Autorem prvního – *Významné osobnosti Mladoboleslavska. II. Osobnosti období osvícenství a národního obrození.* Část 1 (s. 5–15) je Luděk Beneš, který se snažil podat na jedné až dvou stránkách stručnou charakteristiku některých osvícenců a obrozenců z Mladoboleslavska. Jedná se o Emanuela Arnolda (1800–1869), který původně působil coby hospodářský správce v Jesenném u Semil, později se po odchodu do Prahy stal vůdčím členem Repealu, ostře vystupoval proti monarchii a církvi. Za činnost v roce 1848 byl odsouzen k trestu smrti, ten mu byl změněn na dvacetileté vězení. R. 1857 byl amnestován, 1869 zemřel v Praze. Eduard Hindl (1811–1891), blízký Máchův přítel, podnikl s ním četné výlety na Kokořín, do Krkonoš ad. Po jeho smrti se snažil vydat Máchovo dílo. Dominik Ferdinand Kinský (Kynský) (1777–1848) byl vysvěcen na kněze, v letech 1805 až 1806 působil na piaristickém gymnáziu v Mladé Boleslavi. Po té působil ve Vídni, věnoval se překladům řeckých a římských klasiků (např. přeložil do češtiny všechny Horatiovy ódy atd.). Připravil kritické vydání Dalimilovy kroniky, které však později vydal V. Hanka. Václav Krolmus (1790–1861), r. 1815 vysvěcen na kněze, pro svou *pročeskou* aktivitu často překládán z místa na místo. Na

Zvíkovci se seznámil s M. Kalinou z Jäthensteinu, jedním z *praotců* archeologie. Odešel do Prahy, kde se účastnil příprav revoluce r. 1848. Po její porážce se do konce svého života věnoval archeologii a národopisu. Jan Krouský (1814–1876) patřil k vůdčím osobnostem kulturního života na Mladoboleslavsku, finančně podpořil vydání některých básní K. H. Máchy, spisů J. K. Tyla. Svou pozornost zaměřil zejména na rolníky. Josef Luňák (1812–1889) působil v Mladé Boleslavi jako krejčovský mistr, ve 30. letech byl čelným představitelem *České společnosti*, v r. 1848 se stal zakládajícím členem Čtenářské jednoty. Mezi lety 1825–1876 pořídil zápisky, které jsou důležitým dokumentem pro období rozvoje národního života v Mladé Boleslavi. František Novotný z Luže (1768–1826) byl r. 1792 vysvěcen na kněze, r. 1793 se stal kaplanem v Mladé Boleslavi, od r. 1798 kaplanem v Luštěnicích. Věnoval se zejména dějinám Jednoty bratrské, pro J. Dobrovského získal obrovské množství jazykovědného materiálu. Jeho nejvýznamnějším dílem je *Kronyka Mladoboleslavská od přijití Čechů do země české až do nynějších časů* (1828). Stať je doplněna portréty jednotlivých osobností; může posloužit jako studijní materiál pro střední školy při výuce regionálních dějin. Bohužel však neobsahuje ani poznámkový aparát, ani odkazy na literaturu.

Luděk Beneš je i autorem práce *Cínové předměty ve sbírkách muzea v Bělé pod Bezdězem.* 1. část (s. 17–24). Autor předkládá soupis 20 exponátů cínového nádobí. Nejstarší předmět (mělký talíř) pochází z roku 1561, nejmladší z první poloviny 19. století. Předměty jsou vpravdě vyčerpávajícím způsobem popsány, ale obdobně jako u prvního příspěvku, i zde chybí jakýkoli poznámkový aparát. Soupis je oživen 9 černobílými fotografiemi exponátů.

Již zvěčnělý Rudolf Turek ve studii *Mladoboleslavská listina Oty I.* (s. 25–41) předkládá kritiku listiny s vročením 17. 8. 950, která je dle autora důležitým dokladem pro existenci mladoboleslavského hradiště. R. Turek se zde ve spojitosti s touto listinou opětovně zamýšlí nad událostmi roku 936 (–950), kdy došlo k bojům mezi Boleslavem I. a Otou I. V této souvislosti je západosaským kronikářem Widukindem zmiňováno podmanění Boleslavem I. jistého souseda, *vicina subregula*, přítele Sasů. Autor se snaží, podobně jako v některých předchozích statích (viz soupis literatury) prokázat za sídlo *podkrálíčka* v polovině 10. století zaniklé hradiště Chlum u Mladé Boleslavi. Snaží se najít důkazy jak v písemných, tak v archeologických pramenech. I v této stati zůstává neochvějně přesvědčen o existenci více slovanských kmenů na našem území (contra srov. Třeštík, D. 1989: Studia mediaevalia Pragensia I), a nadále za rok úmrtí sv. Václava považuje rok 929, ačkoli se většina odborné veřejnosti přiklonila k roku 935. Práce je vybavena obsáhlým poznámkovým aparátem.

J. Bukovský předkládá *popisnou studii* kosmonoského loretánského souboru (s. 43–49), který se skládá z kampanily (nejstarší část souboru, 1672–1673), kostela sv. Martina a vlastní Santa Casy. Kampanilu vystavěl Domenico Agostini, stavebníkem byl Humprecht Jan Černín. Humprechtova stavební činnost je spojována s hraběcím architektem Franceskem Carratim (např. kostel sv. Kříže v Kosmonosích, palác Humprechta J. Černína v Praze aj.). Kosmonoskou Santa Casu projektoval význačný architekt Jan Křtitel Alliprandi. Svými rozměry se kosmonoská loreta neliší od původní italské Santa Casy v Loretu, rozdíl je však, podobně jako u hradčanské a rumburské lorety, ve výpravnosti a čistotě provedení. Plastiky, které budou v kosmonoské loretě vystaveny, pocházejí z dílny řezbářů Jelínků. Práce se bohužel vyznačuje poněkud chaotickým výkladem, neboť čtenář často netuší, která ze staveb je vlastně popisována. Tato studie, podobně jako první dvě, postrádá poznámky i odkazy na literaturu. K článku je připojena série tří nepříliš kvalitních černobílých fotografií bez jakéhokoli textu nebo alespoň odkazu.

Jiří Waldhauser v *Příspěvku ke keltskému osídlení mladoboleslavska* (sic!) (s. 51–54) předkládá stručnou charakteristiku osídlení Boleslavska Kelty mezi 4. – 1. století př. Kr., odkazuje na jednotlivé nálezy i na starší literaturu. Nově publikuje zajímavý nález zlomků železného meče z Brodců, který věnoval do muzea v Benátkách nad Jizerou učitel Procházka. Nález byl učiněn při zemních pracích v poloze *Drahelky* (cca 200 m n. m., vzdálenost od starého řečiště Jizery 200 m). Tento meč může být datován do časového intervalu od počátku 4. do přelomu 3./2. století před Kristem. S největší pravděpodobností se jedná o hrobový nález, který nám zvyšuje počet keltských pohřebišť na Mladoboleslavsku na sedmnáct. Zlomek meče z Brodců je vyobrazen na s. 52 (bez měřítka).

Jiří Waldhauser a Jan Kosina v článku *Žárové hroby v bývalém lomu na pískovcové štuky u rybníka Pilla* (s. 55) popisují čtveřici nádob kultury lužické, která byla věnována ředitelstvím

velkostatku Kost do mladoboleslavského muzea. Tento příspěvek se svou délkou (půl stránky) i svým stylem poněkud liší od ostatních – připomíná spíše novinový článek. Druhou polovinu stránky vyplňují kresby čtyř nádob (bez měřítka).

Hana Müllerová představuje čtenářům osobnost *Barbory Hoblové – národopisné badatelky Mladoboleslavska* (1852–1922) (s. 56–79), čelné představitelky ženské emancipační vlny. Narodila se v rodině krupařského mistra T. Voháňky v Nymburce. Po sňatku s gymnaziálním profesorem A. Hoblem se přestěhovala do Mladé Boleslavi, kde se plně realizovala např. ve Spolku mladoboleslavských dívek a žen. Inspirována spisovatelkami K. Světlou, E. Krásnohorskou a T. Novákovou, shromažďovala etnografický materiál jako podklad pro literární činnost. Tato práce ji natolik zaujala, že jí zůstala věrná až do své smrti. Podílela se například na přípravě Národopisné výstavy československé. Její obsáhlý etnografický materiál získalo Národopisné muzeum a boleslavské muzeum. Její pozůstalost obsahuje množství terénních zápisů, přepisovaných jejím manželem. Zachoval se i sešit precizně provedených kreseb. Zajímavé jsou pak dotazníky, které Barbora Hoblová pro svou terénní práci vytvářela. Studie obsahuje i některá terénní pozorování, pro ilustraci byl vybrán bohatý materiál, zachycující narození dítěte (křest, povinnosti, zákazy ad.). Předložená studie, ačkoli je dosti obsáhlá a navíc vybavená bohatým poznámkovým aparátem, nepostrádá na čtivosti. Stať je doplněna portrétem badatelky a jejími dvěma kresbami.

(jrp)

SAK, Robert: *Rieger: Příběh Čecha devatenáctého věku.* Semily, město 1993. 325 stran.

Nemáme nic pořádného o Riegrovi, ačkoliv to byla nejvýznačnější postava naší politiky na konci minulého století, řekl na jedné pátečnické seanci Tomáš G. Masaryk, aniž by tušil, že jeho slova padnou na úrodnou půdu. Právě on, prostřednictvím Julia Firta, který tuto výtku zaznamenal ve svých Knihách a osudech, inspiroval o padesát let později Roberta Saka k napsání recenzované životopisné monografie.

Toto, nebojím se říci, unikátní dílo nevzniklo na půdě univerzity či jiného historického pracoviště, ale v prostředí daleko prozaičtějším. Docent Sak psal svého Riegra v době nedobrovolného *splývání s dělnickou třídou* v českobudějovické slévárně. Lze se ptát, jak se mohla kniha takových kvalit zrodit v tak složitých podmínkách? Vznikla by však monografie o Riegrovi v kruzích oficiální historiografie? Nejdůležitějším rysem Sakova díla je totiž svoboda. Autor nebyl, ani nemusel být, zavázán žádné *nadosobní ideologii* a *vyššímu účelu*, ale jen, a nikoliv pouze, svému subjektivnímu postoji k tématu a odpovědnosti historika.

Rieger je biografie. Zabývá se životem významného muže. Chce ukázat celistvý obraz. František Ladislav Rieger nebyl jen vůdcem české politiky, byl též mlynářským synkem ze Semil, studentem v Praze, obdivovatelem Máchy, organizátorem českých plesů, předním mužem salonů, milovníkem divadla, významným národohospodářem, manželem, otcem... Kniha není jen příběhem Riegra–politika, ale příběhem jednoho člověka, jenž svým životem obsáhl téměř celé devatenácté století. Jeho činnost politická byla jistě nejpodstatnější, není však vytržena z portrétu osobnosti, citlivě vykresleného pečlivým povahopisem.

Rieger není jen pouhá biografie. Očima svého *přítele*, jehož měl možnost díky využití snad všech podstatných pramenů a literatury poznat, pozoruje Robert Sak minulé století se všemi jeho nadějemi a pády. Dějiny pro něj přestávají být *mimolidským* hnutím, v osobě Riegra se historie personifikovala.

Rieger je dílo, které inspiruje. Autor ve své knize oživuje některé dosud opomíjené otázky spojené s českým 19. století, jako je vliv Bolzanova katolického osvícenství, důležitost polského příkladu pro politizaci českého hnutí či význam součinnosti občanské a šlechtické politiky.

Rieger je dílem uměleckým. Jen málo historických knih si může dělat podobný nárok. Jazykový půvab, čtivost, jistá subjektivnost neznamenají v žádném případě ztrátu odborné kvality. Naopak činí ji přitažlivější, a tedy užitečnější než vědecký *suchopár*.

Dost již chvály. Hana však nebude. Proč hnidopišně šťourat a hledat sporná místa. Jde mi spíše o sdělení celkového dojmu než o pitvu. Pitvat se dá mrtvola. A Sakův Rieger je kniha životná!

Závěrem bych chtěl poděkovat radním města Semil za jejich odvážný ediční počin. Postavili tak svému rodáku z papíru pomník cennější a pevnější než z mramoru.

(bz)

KALISTA, Zdeněk: *Josef Pekař*. Praha, Torst 1994. 355 stran.

Pražské nakladatelství Torst ve spolupráci s nakladatelstvím Odeon vydalo v roce 1994 biografickou knihu Zdeňka Kalisty o předním českém historikovi, univ. prof. dr. Josefu Pekařovi. K vydání ji připravil Petr Buriánek, který napsal také ediční poznámku. V předkládané podobě se kniha ke čtenáři dostává vůbec poprvé. První dva díly vyšly sice pod názvem *Josef Pekař* již v roce 1941 v Praze ve Školním nakladatelství pro Čechy a Moravu, ale třetí díl zůstal v rukopise nevydán. Třetí díl vychází z Kalistova rukopisu, který je uložen v jeho literární pozůstalosti v Literárním archivu PNP na Starých Hradech. Genezi knihy osvětluje Kalistova *Poznámka na závěr*, která je publikována na konci třetího dílu a také na záložce obálky knihy.

Zdeněk Kalista jako Pekařův žák a později Pekařův spolupracovník na filozofické fakultě UK v Praze měl možnost důvěrně poznat svého učitele. Z tohoto pohledu je koncipována celá kniha, která vrcholí v třetím díle.

První díl, pojmenovaný *Dráhou života*, začíná líčením rodného Pekařova kraje – Turnovska – a seznámením s rodovými kořeny. Poté následuje kapitola o studiu na mladoboleslavském gymnáziu, dále o studiu historie na Karlově univerzitě a o počátcích jeho vědecké dráhy. Líčení Pekařova života pokračuje potom dále a dostává se přes nástin jeho působení na Karlově univerzitě a úlohy ve veřejném životě až k jeho úmrtí v roce 1937.

Druhý díl – *V pracovně badatelově* – je zaměřen ke genezi a časové posloupnosti Pekařova díla. V souvislosti s tím se také zabývá vnějšími podmínkami a souvislostmi jeho díla.

Třetí díl – *V myšlenkách* – na druhý díl bezprostředně navazuje. Snaží se uvést čtenáře hlouběji do Pekařovy koncepce a porozumět jeho osobnosti – seznámit s jeho metodologickým stanoviskem a se základními rysy jeho pojetí českých dějin. Z. Kalista tu poukázal na to, že skutečné základy lze spatřovat u jeho učitele Jaroslava Golla, k jehož škole náležel. Tyto základy potom rozvinul dalším svým badatelským dílem. Kalista tu upozornil zejména na Pekařovo pojednání *Smysl českých dějin a nový názor na české dějiny* (z roku 1928) a na jeho rektorskou řeč *O periodizaci českých dějin* (1932). V druhé kapitole se zabývá vztahem Pekaře a Masaryka, který nebyl pouhým poměrem v názorech se rozcházejících vědců, ale záležitostí dotýkající se širších vrstev našeho národa; svou myšlenkovou polarizací dělil značnou část naší kulturní veřejnosti. Dokládá, že tu šlo o dvojí, hluboce rozdílné stanovisko, mezi nímž je nemožno sklenout jakýsi vyrovnávací most. Vyvozuje z toho, že Pekařovi nešlo jen o teoretické otázky, ale o skutečně normativní princip celého jeho pojetí českých dějin. Ukazuje, že právě tam, kde Pekař nejmocněji zasáhl do dosavadních historických tradic – ve formulaci husitské doby, českého baroka a ve formulaci česko–německého poměru na půdě našich zemí – není myslitelný bez stanoviska, které hájil proti Masarykovi a jehož základy se tu pokusil postihnout. Poté Kalista přistoupil k rozboru Pekařova pojetí husitství a českého baroku. Závěrem formuloval základní rysy Pekařova pojetí českých dějin. Ukázal, že je to jistý rys organičnosti, který je nesmazatelně vtisknut ústřednímu pojmu celé stavby – pojmu národa. Dovozuje dále, že právě život národa se představuje u Pekaře jako organický růst, že není možno, aby se v něm opakovala některá údobí minulosti. V závazku organičnosti vidí Kalista také základní moment Pekařovy filozofie českých dějin.

Kalistova kniha o Josefu Pekařovi, která se teprve dnes dostává v úplnosti ke čtenářům, neztratila ani po létech charakter základní příručky k Pekařově dílu a osobnosti. K tomu jí pomáhá i bohatý poznámkový aparát. Zejména nově zpřístupněný třetí díl, příznačně nazvaný *V myšlenkách*, nutí vracet se ke Kalistovým závěrům a uvažovat o Pekařovi.

(šť)

130 let pěveckého sboru Antonín Dvořák v Turnově 1861–1991. Autor: Karel Knop. Turnov, Turnovské kulturní středisko 1991. Nestr.

Pěvecký sbor Antonín Dvořák v Turnově je pokračovatelem zpěváckého spolku, jehož historii se rozhodl u příležitosti výročí zpracovat Karel Knop, znalec hudebních tradic Turnovska a dlouholetý jednatel tohoto sdružení.

Drobný příležitostný tisk je rozdělen do čtyř částí, které jsou věnovány období prvních padesáti let, stykům s Antonínem Dvořákem, létům 1910–1945 a činnosti poválečné. Je zde obsažena dlouhá řada jmen těch, kteří se podíleli na bohaté činnosti spolku jako jeho předsedové, sbormistři apod. V časové posloupnosti

přináší autor údaje o důležitých vystoupeních sboru, vzpomenuto je i hostování významných hudebních těles a osobností.

Zpěvácký spolek v Turnově (zpočátku mužský pěvecký sbor) byl ustaven jako nejstarší turnovský spolek 9. března 1861 (výnosem českého místodržitelství byl povolen již 31. 12. 1860). Počáteční jednoduchý repertoár se rozrůstal díky osobnostem sbormistrů, jako byl v prvních letech Jan Kern a pak především učitel František Čepelík. První významnou událostí v historii spolku byla účast na Sjezdu československých spolků pěveckých v Praze (1862), později následovala např. slavnost položení základního kamene Národního divadla v roce 1868. V sedmdesátých letech přijal spolek české stanovy. Jeho činnost se rozhojnila za dlouholetého předsednictví MUDr. Viléma Laufbergera (1863–1898). V té době se také mužský sbor změnil na smíšený a byl založen i orchestr.

Samostatná kapitola je věnována výjimečným vztahům s Antonínem Dvořákem, který v Turnově dvakrát koncertoval (1879, 1892) a dokonce věnoval spolku čtyři pěvecké sbory. Po Dvořákově smrti přijal spolek do názvu jméno tohoto svého čestného člena.

Mezi další významné události patřilo jistě vystoupení České filharmonie v Turnově nebo účast na prvním hudebním festivalu v Praze.

Po první světové válce obnovil spolek opět svou činnost, jejíž vysokou úroveň zajišťoval sbormistr Josef Kuhn (1921–1941), ředitel místního kůru. Členové vystupovali při všech významných událostech ve městě a účastnili se i různých celostátních festivalů. Činnost nepřerušila ani druhá světová válka, kdy bylo každé vystoupení povzbuzením v nelehkých dobách.

Poslední kapitola, která je věnována poválečnému období, svědčí o nadšení členů, kteří v době, jež těmto aktivitám nepřála, dokázali pokračovat v bohatých tradicích svých předchůdců. Na práci sbormistrů B. Finkeho, M. Dlouhého a dalších navazují dnes M. Vonička a Z. Chmelíková. Koncerty pěveckého sboru Antonín Dvořák mají vždy profesionální úroveň a patří nedílně ke kulturnímu životu města.

Důležitou část publikace tvoří seznamy předsedů, jednatelů i sbormistrů pěveckého sboru za celou dobu jeho trvání. Následuje seznam současných členů a přehled repertoáru. Milým zpestřením jsou i pozdravné dopisy významných hudebních osobností, které na vystoupení v Turnově s láskou vzpomínají (M. Machotková, E. Haken, P. Charvát). Nechybí ani fotografie, dokumentující 130 let činnosti sboru.

Příležitostný tisk je nevelký rozsahem (24 stran), ale přináší nepřeberné množství údajů, které jsou jen na některých místech rušeny drobnými nesrovnalostmi, zvláště co se týká starší historie (např. literátské bratrstvo působilo v Turnově již v 16. století). Skutečnosti také neodpovídá údaj o prvním spolkovém praporu. V roce 1870 jej nemohl navrhnout Jan Prousek, kterému bylo tehdy 13 let. Spolkové činnosti v Turnově se věnoval až od poloviny osmdesátých let. O spolupráci se zpěváckým spolkem svědčí např. památník spolku, datovaný k roku 1892, nebo obraz Pěvec volnosti z r. 1898.

Pamětní tisk je důstojným připomenutím výročí, které svědčí o bohatých hudebních tradicích Turnovska.

(Ma)

BARTÁK, Jaroslav: *130 let ochotnického divadelního spolku v Semilech.* Semily, Divadlo Ivana Olbrachta 1994. 60 stran. – Tisk PLASTIC – Zaplatílek, Vesec u Turnova.

Ochotnické divadelnictví v Semilech má bohatou tradici. Můžeme-li věřit V. S. Táborskému, který v roce 1930 systematicky zpracoval dějiny divadla na českém venkově, mělo semilské divadlo své počátky již před koncem 18. století, po více než třech desetiletích činnosti zaniklo a znovu zahájilo v roce 1841. Jestliže spolek počítá své stáří od roku 1864, pak jen proto, že stanovy z tohoto roku představují jediný pevný a řádně doložený bod, jehož je možno se přidržet.

Historií spolku se zatím zabývaly tři publikace z let 1934, 1945 a 1964, na sklonku roku 1994 k nim přibyla čtvrtá. Život spolku člení na šest vhodně zvolených časových úseků, z nichž poslední zahrnuje období od roku 1979, charakterizované nástupem mladé herecké garnitury i změněnými materiálními podmínkami v nově postaveném kulturním domě. Těžištěm publikace je přehled her uvedených spolkem v jednotlivých obdobích. Jaroslav Barták, který ve svých dosavadních pracích prokázal poctivost v zacházení s historickými fakty, nepřejímal mechanicky dosud publikované údaje, ale znovu je všechny prověřil a odstranil nedostatky a nepřesnosti, které do předcházejících jubilejních tisků pronikly. Posledních třicet let musel ovšem zpracovat v plném rozsahu. Každé období je

uvedeno stručnou, ale výstižnou charakteristikou, postihující vše podstatné.

Výčet her, nastudovaných ochotnickým spolkem v Semilech, doplnil autor seznamem her, uvedených v Semilech hostujícími ochotnickými soubory z okolí, kočujícími divadelními společnostmi i profesionálními divadly *pro dokreslení kulturního života v Semilech*. Tady možno namítnout, že ani toto doplnění nepostačuje k vytvoření představy o oblibě divadla ve městě. Ochotnický divadelní spolek byl největší a kvalitními hereckými kádry zřejmě nejlépe vybavený, nebyl však jedinou organizací, která divadelní hry ve městě uváděla. Vezmeme-li za příklad rok 1909, uvedl ochotnický spolek deset her, dalších 23 sehrály jiné spolky a školy. I v dalších letech na počátku našeho století byla představení ochotnického spolku v menšině. Takový počet inscenací z místních zdrojů v jediném roce bez *importu* musí nám dnes připadat neuvěřitelný. Zmapovat tuto opomíjenou a dosud nikde nezpracovanou část ochotnických aktivit by bylo nadmíru záslužné.

Postupem času se počet spolků, věnujících se plně nebo vedle svého hlavního zaměření i divadlu, snižoval. Po skončení druhé světové války byli již prakticky všichni aktivní amatérští herci soustředěni v ochotnickém spolku. V roce 1950 došlo však znovu k dělení, založení dramatického odboru závodního klubu Pojizerských bavlnářských závodů (později Kolora). Jeho členové neměli většinou zájem na tříštění sil, ale k činnosti v klubu byli přidržováni formou stranických a prověrkových úkolů. Ke spojení obou konkurenčních souborů došlo v roce 1979.

Publikace *130 let* je nejen důstojným připomenutím ochotnického výročí. Úrovní obsahového zpracování, uspořádáním a přehledností bude vítanou pomůckou pro všechny, kdo se chtějí s historií semilského ochotnického divadla seznámit. K dobrému dojmu přispívá celková výprava publikace, kvalitní papír i fotografie.

(vtk)

Das Riesengebirge in der Graphik des 18. und 19. Jahrhunderts. Eine Ausstellung des Heimatkreises Hohenelbe/Riesengebirge e. V., Sitz Marktoberdorf/Allgäu. Marktoberdorf, Heimatkreis Hohenelbe/Riesengebirge 1993. 91 stran.

K výstavě grafických listů z Krkonoš vydal v roce 1993 krajanský spolek sudetských Němců *Heimatkreis Hohenelbe/Riesengebirge* v Marktobersdorfu katalog, který zasluhuje pozornost historiků umění a v širších souvislostech i historiků, etnografů a přírodovědců.

82 převážně barevných reprodukcí starých rytin a litografií doprovází zasvěcený komentář organizátora německé reprízy výstavy (ve Vrchlabí a Jelení Hoře proběhly v roce 1991) a autora katalogu Wolfganga W. Böhma. Kvalitně vytištěná publikace je přehledně členěna do čtrnácti tematických oddílů, jako např. Sněžka, Boudy na české a slezské straně, Vodopády atd., a doplněna jmenným rejstříkem zastoupených umělců i seznamem použité literatury. Prezentované grafické veduty z 18. a 19. století jsou výhradně ze sbírek Krkonošského muzea ve Vrchlabí a Muzea okręgowego v Jelení Hoře. Při té příležitosti byl soustředěn unikátní soubor tisků z produkce provinčních grafických dílen na české a slezské straně Krkonoš i známých ateliérů v Berlíně, Lipsku, Praze nebo Vídni. Nabízejí zajímavé srovnání úrovně jednotlivých producentů a dobový vývoj výtvarného názoru, charakterizovaného romantickým patosem i suchou biedermeierovskou popisností. Tyto grafiky, kdysi obligátní suvenýry z návštěvy hor, nabídly jedinečnou možnost vnímat Krkonoše jako celistvý geografický útvar, sledovat jejich proměny v čase i ve světle rodícího se turistického ruchu.

To byl největší přínos výstavy i katalogu, jenž můžeme po technické i obsahové stránce pokládat vcelku za zdařilý. Českému, polskému, ale jistě i německému čtenáři chybí v textu nebo alespoň v příloze české, resp. polské ekvivalenty německých geografických názvů. Pozorný čtenář se dále zarazí nad tím, že výstavou grafik chtěl její autor zpřístupnit publiku *drahocenný německý kulturní statek*. Myslel-li tím autor katalogu vystavené listy, pak bez ohledu na to, že mezi zastoupenými autory jsou Pražáci Antonín Balzer, Josef Rybička a Karel Würbs nebo několik Rakušanů. Pokud měl na mysli zobrazenou krkonošskou krajinu a její osídlení, opět se zdá, že cosi pominul. Je nesporné, že rozhodujícím elementem hospodářského a kulturního rozvoje zejména východních partií Krkonoš (Vrchlabí, Trutnovsko) bylo donedávna německé etnikum, právě tak nesporný je ovšem také podíl české a polské menšiny na procesu kultivace hor a formování jejich kulturních specifik. Tím spíše, že Slezsko až po Vratislav (Wrocßav) patřilo do roku 1742 k habsburské monarchii

a ani odstoupení Slezska Prusku, které rozdělilo Krkonoše hřebenovou hraniční čárou, nemělo na intenzitu hospodářských a dalších styků sousedních oblastí natolik dramatický vliv. Prim samozřejmě hrál obchod a trh práce, sklářství, výroba a obchod textilem. Dokonce i z Turnovska máme po ruce příklad živých styků severní strany Krkonoš s českým vnitrozemím: roku 1701 se do Bad Warmbrunnu (Cieplice Śląskie Zdrój) žení turnovský kamenář Václav Štajner. Byly zde však i hluboké kulturní a historické vazby. Jen namátkou: panoramatické prospekty severních svahů Krkonoš vznikaly ve vratislavské dílně Bartoloměje Strahovského, jehož předkové pocházeli z Prahy (Dlabač, *Künstlerlexikon*). Ve stejné době, v letech 1730–1732, malovali Strahovského současníci Petr Brandl a jeho syn Maxmilián obrazy svatých v křesoborském cisterciáckém klášteře (Krzeszów, Grüssau), kde o sedmdesát let později studoval mladý gymnazista Antonín Marek.

Pominout při interpretaci vývoje oblasti Krkonoš všechny zde jen nastíněné souvislosti a nazírat na hmotnou kulturu hor uprostřed Evropy pouze jako na *plod dovednosti a píle německých rukou*, abychom opět citovali z katalogu, je proto zjevně tendenční. Velkorysý čtenář pak raději znovu zalistuje krásnými vedutami věčných hor, s uspokojením, že jim jsou naše krátkodeché spory lhostejné.

(mc)

Církevní památky hradecké diecéze. Texty Pavel Imrich. Hradec Králové, Nadace na opravu církevních památek v diecézi královéhradecké 1994. Nestr. Odborný poradce Vladimír Hrubý, grafická úprava Karel Vondráček. – Tiskárny BNB, Velké Poříčí.

U příležitosti 330. výročí zřízení královéhradecké diecéze a dalších významných církevních jubileí (650 let od povýšení pražského biskupství na arcidiecézi a 650 let od založení bývalého biskupství litomyšlského) vydala výše uvedená nadace značně reprezentativní publikaci.

Diecéze, prolínající jedenáct správních okresů, je značně bohatá sakrální architekturou, dochovanou od 12. století, a reprezentuje všechna zásadní slohová období. To posloužilo také jako základní klíč autorům při členění publikace. Považuji ho za jediný vhodný, protože dělení podle druhů staveb, případně světských územních hranic by vneslo nepřehlednost. Ve třech kapitolách (románská architektura a gotika, pozdní gotika a renesance, baroko), najdeme výběr stovky chrámů, menších kostelů, kaplí i církevních budov, kvalitně nasnímaných čtrnácti fotografy (například semilský okres obsáhli Otakar Kudrnáč, Václav Klecandr a Zdenko Feyfar fotografiemi kostelů sv. Mikuláše v Horní Branné, sv. Vavřince v Jilemnici, sv. Jiří v Libštátě, sv. Mikuláše v Lomnici nad Popelkou, kostela Proměnění Páně na hoře Tábor a sv. Kateřiny v Mříčné). Snímky jsou opatřeny krátkým textem slovníkového charakteru. Jeho srozumitelnost čtenáři usnadňuje vhodně zařazený slovníček odborných výrazů v závěru publikace. Obsah zdařile nahrazuje abecední rejstřík památek, jejichž průběžným číslováním odpadá nutnost stránkování. Grafická úroveň i tisk si zaslouží velmi dobrou známku. Nešťastná a necitlivá je montáž názvu publikace do celoplošné fotografie na obálce, činí ho nečitelným.

Příspěvek okresních úřadů (mezi jinými i semilského) na takto zdařilý tisk přijímáme s povděkem.

(ba)

Národopisné kresby Josefa V. Scheybala. Jablonec nad Nisou, DONUM 1995. – Grafická úprava: Redakční a typografické studio Oldřich Škrbel a Roman Karpaš. Tisk PLASTIC – Zaplatílek, Vesec u Turnova.

V roce 1945 nakreslil své první plenérové studie sedmnáctiletý gymnazista Josef Scheybal. Jeho zájem vzbuzovaly objekty lidového stavitelství a řemeslné výroby, nenávratně mizející s budovatelským nadšením a odmítáním všeho starého. Tato jeho záliba, vypěstovaná v rodinném prostředí na sychrovském zámku (otec Josef Scheybal fotograf, sběratel a znalec vlastivědy), ho přivedla ke studiu dějin umění a národopisu na Karlově univerzitě a posléze, dokonale odborně vybaveného, k vlastní výzkumné a dokumentační práci v terénu. Ta pokryla valnou část území Čech a Moravy a zasáhla i na Slovensko. Za padesát let neúnavného cestování po venkově vznikly tisíce kreseb velké dokumentární, ale i umělecké hodnoty. Typický Scheybalův výtvarný rukopis ovlivnily takové osobnosti, jako byl Adolf Kašpar, Jan Prousek a Karel Vik.

Kořeny národopisné dokumentační práce v Pojizeří a Podkrkonoší, v oblasti, která je Scheybalovou doménou, sahají do devadesátých let minulého století. V souvislosti s přípravou Národopisné výstavy československé, sběrem a evidencí materiálu k ní, vznikla potřeba zachytit, ať již kresbou, tak fotograficky, skvosty lidové tvorby. Základ byl dán již dříve dílem Prouskovým, navázali na něj J. V. Šimák, P. Hájek, J. J. Fučík, Josef Šír, fotografové Jan Šimon, Petr Matoušek a postupně desítky dalších. Tato nepřetržitá řada končí dílem našeho současníka J. V. Scheybala.

K padesátiletí jeho národopisné práce a stému výročí Národopisné výstavy československé byl vydán péčí dr. Jany Scheybalové (manželky, rovněž znamenité etnografky) líbezný tisk, který bohužel nepronikne na širší veřejnost (je určen jako sponzorský dar muzeím, pořádajícím akce k výročí Národopisné výstavy).

Po úvodní třístránkové, fakty nabité stati Jany Scheybalové *Národopisná výstava československá, impuls k dokumentační národopisné práci 1895–1995,* a vstupním slově dr. Josefa Vařeky (v německém a anglickém překladu) následuje čtyřicet tužkových a akvarelovými barvami kolorovaných kreseb J. V. Scheybala z let 1948–1984. Zobrazují lidovou architekturu v exteriéru i interiéru, kamenické a truhlářské práce, kroje, technické stavby – vše ve stavu živém, zabydleném nejdrobnějšími předměty. Na kresbách si uvědomujeme, o co dokonaleji vystihují realitu proti fotografii, zamlčující detail, který si oči vyčleňují. Většina studií dokumentuje Pojizeří a severní Čechy, najdeme tu však i kresby z Beskyd, ze Slovenska i z Slavonie.

Zvláštního ocenění si zaslouží typografická příprava, která nezapře profesionální ruku umělce-grafika (Romana Karpaše), a výborná práce stále častěji umělci vyhledávané Zaplatílkovy tiskárny. Věřím, že tato rozsahem nevelká publikace je schopna zažehnout zájem vnímavých čtenářů o etnografii a vše krásné, co se ještě z odkazu našich zručných předků uchovalo.

(ba)

Z historie výtvarných organizací na Liberecku. Text a grafická úprava Roman Karpaš. Liberec, Liberecká unie výtvarných umělců 1994. 56 stran. – Tisk PLASTIC – Zaplatílek, Vesec u Turnova.

Zásluhou nevšední píle a trpělivosti autora, podpořenou vstřícným zájmem mnohých kulturních institucí a výtvarníků, se zrodilo formou neokázalé, ale obsahem bohaté a navýsost potřebné svědectví o poválečné historii i současnosti výtvarného umění na Liberecku. Brožura, jak sám Roman Karpaš přiznává, nemohla obsáhnout všechna odvětví výtvarného projevu, ale ani zachytit v sledovaných odvětvích všechny aktéry. Příčin bylo více a náhradní zdroje informací nebyly vždy přesné. Neberme toto přiznání jako omluvu, ale jako seriózní sdělení historika, který se nevzdal ve slepé uličce nepřístupného archivního fondu.

Brožura je téměř matematicky rozdělena na tři oddíly:

1/ *Z historie výtvarných organizací na Liberecku po roce 1945* (s kapitolami Výtvarný život na Liberecku po osvobození, Únorový převrat a padesátá léta, Rozmach výtvarného umění v šedesátých letech, Normalizační sedmdesátá léta, Osmdesátá léta, Poslední výbor SKO SČVU, Založení samostatné liberecké organizace výtvarníků),

2/ *Členové Liberecké unie výtvarných umělců,*

3/ *Členové výtvarných organizací na Liberecku od roku 1945.*

První část publikace je nabita spoustou informací o organizování výtvarníků, začínajícím po skončení války a úplné výměně obyvatel Liberce ustavením prvního spolku *Výtvarní umělci severu*, po únorovém puči začleněném do organizace *Severočeské dílo*, v roce 1949 do libereckého krajského střediska *Ústředního svazu Československých výtvarných umělců*, po změně krajů do ústecké krajské organizace SČSVU v roce 1961 (s pobočkou v Liberci), rozpuštěné v roce 1970 a znormalizované až po třech letech do severočeské krajské organizace *Svazu českých výtvarných umělců*. V této době přecházejí všichni výtvarníci z Turnovska a Semilska do východočeské krajské organizace SČVU v Hradci Králové. Od samého vzniku krajské organizace se projevoval ústecký centralismus a diskriminace východní části kraje. Sílicí emancipační snahy byly naplněny až založením *Liberecké unie výtvarných umělců* (LUVU) 8. května 1990.

Druhá část brožury přináší slovníkový seznam výtvarníků všech profesí a teoretiků výtvarného umění, kteří byli členy LUVU počátkem roku 1993. Délka hesel je závislá na rozsahu získaných podkladů, u většiny doprovázená černobílou reprodukcí díla podle vlastního autorova výběru. Na tomto místě je nutno vyzdvih-

nout kvalitní práci tiskárny při nesnadném sladění a optickém vyrovnání naprosto nesourodých podkladů. Seznam obsahuje 133 umělců, z nichž někteří už žijí jen v našich vzpomínkách.

Závěrečnou část lze přirovnat k Tomanovu slovníku, který v tomto případě uvádí 190 výtvarníků – členů některé z libereckých organizací po roce 1945. Najdeme zde tolik vzácných jmen, dokazujících výjimečnost tvůrčí atmosféry severních Čech, že musíme znovu ocenit přínos této systematicky zpracované publikace.

(ba)

MLEJNEK, František: *U nás pod Kozákovem. Listy z naší kroniky.* Vesec, Osvětová beseda 1993. 206 stran. – Tisk PLASTIC – Zaplatilek, Vesec u Turnova.

Publikace podrobně komentuje vývoj obce Mírové pod Kozákovem, v rámci ní pak především Vesce, Smrčí a Prackova.

Za knihou je ukryta jistě dlouhá, svědomitá a často mravenčí práce, diktovaná skutečnou láskou k tomuto půvabnému kousku země. Text je rozčleněn do šesti základních oddílů: I. *Naše vesnice od minulosti po současnost,* II. *Školství,* III. *Kulturní a společenská činnost,* IV. *Tělovýchova a sport, Sokol,* V. *Hasičské sbory,* VI. *Zemědělství.* Toto členění lze považovat za logické, překvapí pouze, že hasičskou činnost autor zařadil do samostatné kapitoly, zatímco myslivecké sdružení, autoklub či Čs. červený kříž začlenil do kulturní a společenské činnosti. Ocenit musíme vysokou jazykovou úroveň publikace, ne vždy lze však pochválit obsahovou stránku. Jako vcelku zbytečné se jeví zaznamenávání událostí celostátního či mezinárodního významu – nepatří sem a v textu působí často nelogicky – viz např. s. 51, kde za odstavcem informujícím o kursu pečení a zdobení medového pečiva následuje odstavec o úmrtí prezidenta Ludvíka Svobody a zvolení G. Husáka a za ním údaje o změnách ve funkci předsedy místního národního výboru.

Láskyplný pohled a jinak sympatická hrdost na obec pak autorovi občas bránily v poněkud kritičtějších pohledech na minulost, a to zejména v poválečném období. I přesto však kniha představuje cenný obraz naší vesnice, zejména pak jejího života a myšlení v době nedávné a v současnosti.

(jl)

70 let střední průmyslové školy sklářské v Železném Brodě. Bez místa, nakladatele a data [1990]. Nestr. – Tisk Severografia Turnov.

Almanachy vydávané umělecko-průmyslovými školami bývají pro své obsahové a estetické kvality nedočkavě otevírány i těmi, kdož nepatří k jejich absolventům. Platí to též o publikaci, která se nám dostala do rukou teprve nyní, když nás zlákala působivá grafická úprava Evy Vlasákové.

Větší část knížky, téměř padesát křídových stran, zrcadlí v černobílých i barevných fotografiích Miroslava Vojtěchovského křehkou krásu studentských prací – brychtovsky půvabných skleněných figurek, rytého, broušeného, tvarovaného a malovaného skla, nechybí ani skleněná bižuterie a sklo hutní; škoda jen, že jejich autoři zůstali skryti v anonymitě.

Jana Urbanová a Eva Stará vytvořily na pouhých čtyřech stranách svěží historický přehled vývoje školy od jejího založení v roce 1920 až do současnosti. Po zásluze je oceněn význam ředitelů školy Aloise Meteláka (1924–1948) a Stanislava Libenského (1954–1963), skutečné osobnosti nechyběly ani mezi učiteli, jako např. Jaroslav Brychta, Zdeněk Juna, Ladislav Přenosil, Božetěch Medek, Miloš Janků, Miroslav Plátek, Ladislav Oliva nebo současný ředitel školy akad. sochař Pavel Ježek. Následuje jedenáct stránek dat a údajů v chronologickém uspořádání, udivujících svou důkladností: účast na světových výstavách (a nebylo jich málo – 1935 Brusel, 1937 Paříž, 1939 a 1957 Milán, 1958 EXPO Brusel, 1960 Milán, 1967 Montreal), výstav žákovských prací, demonstrace výroby, zavádění nových výrob, působení jednotlivých profesorů atd. Závěr publikace podává složení současného pedagogického sboru a poskytuje podrobné informace o aktuální organizaci železnobrodské sklářské školy, kterou tvoří výtvarná škola se sedmi odděleními – tvorby a výroby železnobrodských skleněných figurek, rytí skla, modelářství lisovaného skla a zhotovování tvárnic, tvarování, malování a leptání skla, hutnického tvarování skla, broušení skla a vzorkařství skleněné bižuterie, druhá pak je chemicko-technologická škola, připravující střední technickohospodářské pracovníky pro technologickou přípravu a řízení výroby a zpracování skla.

Jubilejní sborník si zaslouží nepochybně pochvalu pro svou důkladnost, pečlivost zpracování a solidní výpravu – o ambicích redakce (bohužel čtenáři jmenovitě neznámé) svědčí i francouzské, německé a anglické résumé.

(in)

Místní dráha Jičín – Turnov. Text Radek Sedláček, Jan Koutný. Turnov, Klub přátel železnic Českého ráje 1994. 10 stran textu, 23 stran obrazové přílohy.

Klub přátel železnic Českého ráje připravil tuto publikaci nedlouho po 90. výročí zahájení provozu železnice na trati Jičín – Turnov.

Kvalitně graficky zvládnutá knížečka podrobně popisuje přípravy na výstavbu trati, okolnosti stavby samotné a odevzdání trati do provozu. Dále publikace sleduje provoz trati, používaná hnací vozidla. Nechybí ani technické údaje o používaných lokomotivách, popis a technické údaje trati, seznam a mapové znázornění železničních zastávek.

Text je vhodně doplněn citáty z dobového tisku, několik článků ze samých počátků provozu této trati se nachází v příloze, vedle bohaté fotografické dokumentace drážních staveb, vlaků a některých důležitých událostí. Nachází se zde i grafické znázornění profilu trati a schematické znázornění jednotlivých železničních stanic. Příloha dále obsahuje příklady jízdních řádů z let 1930 – 1947. Publikaci uzavírá plánek lokomotivy, která jako první jezdila na trati Jičín – Turnov.

Publikaci je možno charakterizovat jako základní práci, určenou především těm, kterým učarovala železniční dráha v malebné krajině Českého ráje.

(ldr)

80 let organizovaného lyžování v Harrachově. Sestavil kolektiv pod vedením bří Slavíků. Odp. red. Josef Beran. Harrachov, TJ Jiskra 1990. 48 stran, 20 fotografií v textu. – Tisk DIPRA Praha.

Útlá brožura formátu A4 nese sice již datum 1990, ale na přínosu k dějinám lyžování v Krkonoších jí rozhodně neubylo. V první části je harrachovské lyžařství pojednáno v širších souvislostech od počátků v zimní sezóně 1892-1893, kdy se na Kozinci u Jilemnice utkali tehdejší nejlepší lyžníci, až po žhavou současnost. Vyprávění tu je rozděleno na čtyři období s mezníky k rokům 1923 (závody při příležitosti VII. Mezinárodního lyžařského kongresu), 1938 a 1945 (okupace), 1970 a 1985 (data bez zjevného významu pro TJ Jiskra). Vlastní počátky harrachovského lyžařství jsou kladeny do roku 1910, kdy je zde doložena existence Lyžařského a turistického Bucharova klubu. Po roce 1948 se klub změnil v TJ Sokol Nový Svět, později krátce Sokol Státní lesy, v letech 1950 až 1954 při podnicích působily DSO – u sklárny Jiskra, u lesů Tatran. K opětnému sjednocení harrachovské tělovýchovy do TJ Jiskra došlo v roce 1954. Druhá část publikace se věnuje slavným kapitolám lyžování v Harrachově – vybudování můstku s umělou hmotou v roce 1956 a mezinárodním závodům v klasických disciplínách. Na dalších stránkách je zachycena výstavba harrachovského areálu a výkony současných harrachovských lyžařů. Autoři se věnují také tréninkovému středisku mládeže v Harrachově, které vychovalo vrcholovému sportu 82 závodníků.

Nejcennější je rozsáhlá tabulková část, která přináší přehled vítězů mistrovských soutěží, konaných v Harrachově od roku 1923, přehled úspěchů harrachovských závodníků od roku 1949, přehled přeborníků TJ Jiskra Harrachov v žákovských a dorosteneckých kategoriích, seznam jmen všech závodníků TJ Jiskra (od kdy?), přehled lyžařských činovníků od nejstarších dob, současných trenérů (26) a rozhodčích (84) lyžování, výsledků XVI.–XXV. ročníku Turné Bohemia, Poháru harrachovských skláren od roku 1945, I.–IV. Týdne letů na lyžích, rekordů mamutího můstku aj.

Z publikace je zřejmé, že byla připravována dlouho před vzpomínaným výročím (hodnocení politicko-výchovné práce v oddíle, členství závodníků v Pionýru, soudruhování v příspěvku V. Hadravy aj.) a že změna politických poměrů ji poněkud zaskočila – velký rozmach harrachovského sportovního areálu po roce 1978 by bez pomoci a spolupráce vysokých stranických funkcionářů nebyl možný. Redakce přes všechnu snahu neměla jasnou koncepci, a tak vznikl almanach, v němž se příspěvky podepsané střídají s anonymními, o témže se hovoří na několika různých místech, členění do oddílů a kapitol je leckdy stěží pochopitelné (např. zařazení hodnocení lyžařské sezóny 1988-1989 do kapi-

toly o výstavbě areálu, psané z pohledu bývalého předsedy MěstNV, hodnocení patnáctileté práce tréninkového střediska mládeže v kapitole o poslední sportovní sezóně, kam se dostala i historie výstavby lyžařských zařízení, tentokrát z pera ředitele oblastní správy tělovýchovných zařízení ČSTV, atd.). Grafickou úpravu (zejména titulků) nelze hodnotit jinak, než jako ohaotickou, korektura by si rovněž zasloužila větší pozornosti. Autoři přiznávají, že nebyl čas na ověřování publikovaných informací v literatuře, tím méně v archivech. Přesto se podařilo vytvořit tisk, který potěší početnou obec ctitelů zimních sportů.

(či-in)

Sto let českého krkonošského spolku Ski v Jilemnici. Jilemnice, Český krkonošský spolek Ski 1994. 40 stran.

Oprávněná hrdost obyvatel města Jilemnice na jejich první český lyžařský spolek, *Český krkonošský spolek Ski v Jilemnici*, založený roku 1894, respektive 5. dubna 1895 po schválení stanov českým místodržitelstvím, dala vzniknout této nevelké publikaci, skládající se ze čtyř částí.

V historickém úvodu *Sto let bílou stopou* sleduje Jan Kubát nejen vznik a vývoj spolku, ale v podstatě rovněž dějiny lyžování v Čechách. Seznamuje čtenáře s domácími i zahraničními úspěchy jilemnických lyžařů, přibližuje postavu Jana Buchara, upozorňuje na vlastenectví členů spolku působícího na česko-německém jazykovém rozhraní. Spolek byl natolik silný, že dokázal ve své činnosti pokračovat i po mnichovské dohodě, kdy záborem pohraničí přišli lyžaři o nejkvalitnější terény. Spolek přežil rovněž masivní budování socialistické tělovýchovy, jež začalo v padesátých letech, stejně jako léta normalizace.

Druhá část knihy, *Péče o lyžařský dorost,* je prací kolektivní. I ona má své historické zakotvení: vždyť již v roce 1902 založil spolek fond *Malý lyžař,* sloužící k opatřování výzbroje a výstroje pro malé nemajetné *lyžce*. Významným předělem v krkonošském lyžování bylo založení experimentální sportovní třídy, k němuž došlo na I. ZDŠ v Jilemnici v roce 1964/65. Na něj pak navázal vznik sportovních tříd při gymnáziu v Jilemnici a založení zdejšího sportovního gymnázia v roce 1977. Tato zařízení vychovala řadu vynikajících lyžařů, mj. i biatlonistů.

Hezkým doplněním publikace je edice zápisů z jednatelské knihy spolku, stejně jako vzpomínky pamětníků (J. A. Kubáta, manželů Lukešových, Jaroslava Cardala, Václava Mečíře, Evy Kracíkové, Stanislava Henycha a Zdeňka Paulů), tvořící třetí část publikace.

Závěrečná kapitola práce přináší přehled posloupnosti předsedů spolku, složení spolkových výborů a seznam závodníků za celé období trvání spolku.

Knížka je doplněna fotografiemi ze sbírek Krkonošského muzea v Jilemnici, jejichž reprodukce vytvořil Karel Hník.

(len)

OBSAH

Články a studie

Jiří Úlovec - Zdeněk Fišera Příspěvek k dějinám a stavebnímu vývoji hradu Zbirohu 7

Oldřich Turčín Jeroným Bukovský z Neudorfu, regent smiřických panství 25

Luboš Lancinger - Ladislav Svoboda Střížkův plátenický dům v Horní Branné (Příspěvek k počátkům průmyslové výroby a zděné lidové architektury v Podkrkonoší) 45

Robert Sak Dva gentlemani (O vzájemném vztahu F. L. Riegra a A. Staška) 70

Milena Lenderová Francouzský konzul v Českém ráji (Přátelství P. Claudela, Z. Braunerové a M. Martena) 81

Jan Luštinec Krkonošské muzeum v Jilemnici v historickém vývoji (1891-1964) 97

Z holanovské konference 1994

Eva Mikanová Hudební kultura na valdštejnských panstvích v 17. a 18. století 121

Marie Vojtíšková Poustevnictví v českém baroku 130

Vojtěch Ron Divadlo kolem V. K. Holana Rovenského 152

Materiály

Vratislav Nejedlý - Miloš Suchomel - Pavel Zahradník Mariánské a další světecké sloupy na Semilsku 167

Vladimír Srb Z výsledků sčítání lidu v roce 1991 195

Jan Prostředník Archeologické výzkumy turnovského muzea v roce 1994 207

Drobnosti

Jiří Kalferst - Jan Prostředník Výzkum hradu Dolní Štěpanice 225

Jan Prostředník Příspěvek k dějinám stavebního vývoje města Jičína v 16. století 231

Vladimíra Jakouběová Novověké hrnčířství na Novopacku 238

Miloš Plachta Zapomenutý pedagog Jan Dolenský 243

Jaroslav Barták Malíř, pěvec a básník Antonín Fedor Kracík 248

Kronika

Státní okresní archivy Semily a Jičín, Literární archiv PNP Staré Hrady 257

Muzea v Turnově, Jilemnici, Lomnici n. P., Semilech, Vysokém n. J., Jičíně a Nové Pace 261

Sedmdesátiny Oldřicha Turčína 269

Maličko elegické distichon (Přemyslu Koldovskému k sedmdesátinám) 273

K osmdesátým narozeninám Miloše Gerstnera 275

Půl století od úmrtí Jaroslava Macouna 276

Literatura

Referáty a zprávy 281

Autoři tohoto svazku:

Jaroslav Barták (ba), státní okresní archiv Semily; Miloslav Bartoš, Krkonošské muzeum Vrchlabí; Miloslav Bařina, Městské muzeum v Nové Pace; Mgr. Zdeněk Bezecný (bz), Jihočeská univerzita České Budějovice; Mgr. Karol Bílek (blk) a PhDr. Eva Bílková, Literární archiv PNP, prac. Staré Hrady u Libáně; PhDr. Miroslav Cogan (mc), Okresní muzeum Českého ráje Turnov; Mgr. Igor Činovec (či), Semily; Ing. Bronislava Danielová, Okresní muzeum a galerie Jičín; Jan Drahoňovský, Městské muzeum Lomnice nad Popelkou; Zdeněk Fišera, České dráhy, Jilemnice; PhDr. Jindřich Francek, státní okresní archiv Jičín; Iveta Hásková, Vlastivědné muzeum pro Vysoké nad Jizerou a okolí; PhDr. Vladimíra Jakouběová, Okresní muzeum Českého ráje Turnov; PhDr. Jiří Kalferst, Muzeum východních Čech Hradec Králové; PhDr. Luboš Lancinger, Státní ústav památkové péče Praha; Petr Landr (ldr), Vysoká škola pedagogická Hradec Králové; doc. PhDr. Milena Lenderová, CSc., (len), Jihočeská univerzita České Budějovice; PaedDr. Jan Luštinec (jl), Krkonošské muzeum Jilemnice; PhDr. Hana Maierová (Ma), Okresní muzeum Českého ráje Turnov; PhDr. Eva Mikanová, Muzeum B. Smetany Praha; PhDr. Ivo Navrátil (in), státní okresní archiv Semily; PhDr. Vratislav Nejedlý, CSc., Státní ústav památkové péče Praha; Eliška Pilařová, Vrchlabí; Mgr. Miloš Plachta, gymnázium Semily; Mgr. Jan Prostředník (jrp), Okresní muzeum Českého ráje Turnov; Vojtěch Ron, Naivní divadlo Liberec; doc. PhDr. Robert Sak, Jihočeská univerzita České Budějovice; JUDr. Vladimír Srb, Praha; Miloš Suchomel, prom. hist., Praha; Ing. arch. Ladislav Svoboda, Památkový ústav Pardubice; PhDr. Jan Šťovíček (šť), Národní technické muzeum Praha; Oldřich Turčín, prom. hist. (ot), Jičín; PhDr. Jiří Úlovec, sekce archivní správy CSÚ ministerstva vnitra Praha; Mgr. Marie Vojtíšková, Česká Lípa; Václav Votoček (vtk), Semilské noviny, Semily; PhDr. Pavel Zahradník, Státní ústav památkové péče Praha

Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ

vlastivědný sborník

svazek 8

Vydal státní okresní archiv Semily ve spolupráci se státním okresním archivem Jičín, okresními úřady v Semilech a Jičíně v roce 1995. Odpovědný redaktor Ivo Navrátil. Redakční radu vede Jan Luštinec. Obálka a grafická úprava (s použitím grafik Z. Braunerové) Jaroslav Barták. Jazyková spolupráce Jindřich Vojta. Reprografie Otakar Kudrnáč. Vytiskly Unipress, Turnovské tiskárny, s. s r. o., Turnov. Náklad 800 výtisků. Stran 296.

02/61 Cena výtisku 40 Kč